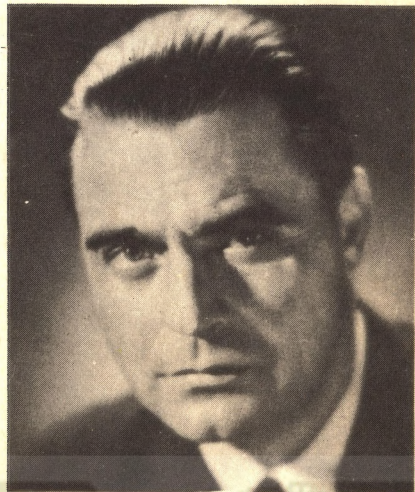

zaharia stancu

«Ce istorisește *Șatra*? O odisee posibilă în secolul XX, rătăcirile unui Ulise colectiv în căutarea Ithacei, căreia monștrii Războiului și ai Forței brute nu-i permit să se mai ivească. Dincolo de desfășurarea plină de peripeții a unui exod, se aude o țînguire ca un dangăt de clopot, iar inechitățile istoriei sînt judecate ca într-o parabolă, dintr-o prismă de amară înțelepciune.»

S. DAMIAN

Lei 5

editura minerva

638

zaharia stancu

zaharia stancu
șatra

Coperta : *Florica Mălureanu*

zaharia stancu

șatra

ROMAN

**PREFĂȚĂ DE
S. DAMIAN
TABEL CRONOLOGIC DE
CORNELIU POPESCU ȘI IOAN COMȘA**

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1971

EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

Textul ediției de față este reprodus după volumul :
Zaharia Stancu, ȘATRA, cd. a II-a, Editura pentru Literatură,
1969

PREFAȚA

Ceea ce conferă decorului epic în multe narațiuni moderne varietatea și starea de continuă mutație este impulsul peregrinării pe care îl resimt eroii lor. Cuprinși de dorul călătoriilor, ei refuză imobilismul, caută mereu noi terenuri, unde experiențele vieții pot fi luate de la capăt. Ar fi interesant de identificat răspîndirea tipului picaresc azi, în cele mai felurite versiuni, în proza de factură dinamică. Nomadismul e o particularitate specifică a dezmoșteniților soartei, pe care literatura secolului o reflectă (Gorki, Knut Hamsun, Panait Istrati...).

Pe aceeași filieră, Zaharia Stancu a stăruit asupra motivului pribegiei, descrisă în ritmul epic febril, gîfîit. Eroii săi fug de o lume a mizeriei și a umilinței, vor tot timpul să iasă parcă dintr-o încercuire și de aceea absorb, atît de înfometaji, alte și alte spații. Din această optică, *Șatra* reprezintă o încoronare a unei tendințe narrative, fiindcă aici însuși materialul uman implică, din enunțul lui, permanenta deplasare: nimic nu poate fi instalat temeinic, definitiv, popasurile au loc sub semnul provizoratului, o chemare nedomolită provoacă schimbarea ambianței.

Ciclurile peregrinării sînt văzute, în *Șatra*, epopeic. Spre a ilustra ideea reducției prin reacții tipice, colective, simboluri ale unor ipostaze fundamentale, G. Călinescu descoperă la Liviu

Rebreanu aspirația spre epopee. Episoadele sînt cînturi ale împrejurărilor generale de existență : nașterea, nunta, moartea, iar romanul se constituie ca o viziune monografică, în cadență de poem, a unui mediu, a unei mentalități. Cît timp e concentrat asupra vieții elementare, scriitorul urmărește exponentul care acoperă întreaga arie de reprezentare și elimină formele particulare, derivate, cu sferă redusă în cuprindere. Chiar dacă în suita *Desculț* predomină elementul liric (desfășurarea narativă se supune capriciilor imaginației afective ale lui Darie, intervențiile de aprobare sau respingere ale autorului sînt patetice și creează un fundal emotiv permanent al acțiunii), structura epopeică e vizibilă ca și în *Ion* sau *Răscoală*. Probabil că G. Călinescu a surprins una din direcțiile majore de definire a romanului românesc. Înainte de a remarca forța poematică a evocărilor din *Desculț*, cititorul constată profunzimea și acuitatea observației asupra realului : procesiune a datinilor țărănești, romanul peregrinărilor lui Darie este un documentar, care poate sluji sociologului sau etnografului pentru clasificări, analogii și disocieri.

Transpusă în alt cadru metodă de investigație nu e abandonată. Din nou, în *Șatra*, un anumit tip de aglomerație umană ajunge obiect al cercetării, e explorat în adîncime, în datele esențiale, definitorii. „Oamenilor oacheși“, Zaharia Stancu le cunoaște bine obiceiurile, normele de conduită, ritualul comportării și nimic nu ar fi plauzibil din înlănțuirea întâmplărilor dacă dilemele sentimentale, relația dintre îndatoririle față de comunitate și libertățile individuale, stabilirea pedepsei și a răsplătii, tendințele centrifuge și centripete ale organismului social nu ar fi înfățișate în concordanță cu spiritul de existență al șatrei. Nicăieri în altă parte rivalitatea dintre Goșu și Ariston, senzualitatea sfidătoare a Lisandrei, profețiile Oarbe și cugetările de potolită autoritate ale lui Him bașa nu ar fi verosimile, tocmai fiindcă ele țin de amestecul de insolit și de straniu al acestei lumi care are vocația mișcării,

trăiește separat, în afara orașelor, nu cunoaște decît îndeletniciri pașnice și cultivă un ceremonial barbar, păstrat ca un canon.

Spre deosebire de *Desculț*, *Șatra* nu se bizuie pe un focar liric central care decide mersul acțiunii, răstoarnă cronologia, incendiază contemplarea și meditația. (Un panopticum al suferinței e recompus de Darie în pat lîngă trupul fierbinte al verei Dița, sau tolănit în iarbă, pe cîmp, scrutînd bolta cerului printre spărturile norilor.) Conceput ca o cronică a migrației unei colectivități, romanul are acum o gradare determinată obiectiv de sporirea tensiunii, de curgerea evenimentelor. De la relativa liniște, clătinată doar de amenințări vagi și de presentimente, pînă la trista destrămare din final, faptele se succed conduse de Istorie. Ca și în cărțile anterioare, narațiunea se încheagă printr-o continuă fervoare.

La Zaharia Stancu eroii trăiesc sub zodia animației, nu cunosc o clipă de răgaz, nu beneficiază de vreo relaxare. Nu este altceva gestul de revoltă din *Desculț* decît o tentativă de a obține destinderea.

(„— *Cu ce te-ai ales din revoluție?*

— *Am răsuflet, îi răspunde Tudor. Am răsuflet și cu o dată. Că nu mai puteam îndura...*“)

În *Pădurea nebună*, orașul tentacular, cu formele de amorțire provincială accentuate pînă la hidos, nu-i îngăduie nici un refugiu adolescentului Darie. Umblînd pe străzile noroioase, inhalînd mirosurile paraginei, intrînd în contact cu locuitorii aplatizați de mediocritate sau mistuiți de pofte meschine, în fața lîncezelii, Darie e cuprins de scîrbă. Încercarea de a rupe zăgazurile, de a regăsi spațiile libere, se soldează cu un eșec.

Atmosfera de neînteruptă surescitare decurge din această presiune, care nu admite decît stadiile superlative ale confruntării. De astă dată, în *Șatra*, asediul nu e purtat împotriva unui individ. (Din vîrstă fragedă micul erou, Darie, deschide

ochii asupra lumii și-l întâmpină parcă pe el, singur, un cortegiu al barbarilor.) Bănuind avertismentul fatal, acum o întreagă colectivitate se sforțează să atenueze primejdia, să amâne scadența, să ridice ziduri de protecție. Se observă aici cum perimetrul rezervat înțeleștării, mult mai vast ca în *Desculț*, *Dulăii* sau *Pădurea nebună*, imprimă o anume turnură evenimentelor. Populația șatrei e alungată spre pustietăți, silită la exod, pîndită de ororile războiului și de neînduplecarea autorităților. Cadrul fizic e mereu altul, dar prezența amenințării, creșterea ei în intensitate, creează acea stare de agitație sumbră care determină tonalitatea unitară a narațiunii. Pe aceste coordonate cartea lui Zaharia Stancu se înscrie într-o problematică modernă de dezbatere, caracteristică romanului european postbelic.

Căci și șatra, în ciuda mobilității ei, devine un univers închis, din care evadarea nu e posibilă și care suportă constrângerea unei forțe brutale considerabil superioare. Un univers închis, expus unei neîncetate replieri exterioare. Cînd ating treptat conștiința prizonieratului lor, a condiției de victimă neputincioasă, destinată exterminării, eroii privesc altfel modalitățile tradiționale ale conviețuirii. Ceea ce odinioară părea liberă și veselă expansiune a voinței individuale, se dovedește acum o restrîngere gravă. Nici o scăpare nu e cu putință și totuși retragerea în vechiul ceremonial, fără voioșia și nepăsarea de altă dată, reprezintă un efort disperat de conservare, de convertire a unei inerții într-o iluzie a menținerii puterii. Diferit este raportul dintre ideea de demnitate și cea de supraviețuire în această conjunctură. E firesc că în circumstanțele obișnuite ale traiului, unele acte de umilire ar fi echivalente cu o încălcare a prestigiului, o abatere de la onoare, o trădare. Răspunzător de soarta oamenilor oacheși, bătrînul Him bașa știe pînă unde supunerea e justificată de imensul decalaj al forțelor în luptă și care e momentul cînd reprimarea protestului și a orgoliului firesc duce la distrugerea coeziunii de trib și — iremediabilă perspectivă — la dispariția resurselor de conservare.

E posibil ca prin fiecare gest al resemnării umanitatea să fie lezată și rănilile să nu mai poată fi vindecate vreodată, dar când însăși ființa obștei e periclitată, necesitatea supraviețuirii modifică tablele legii. *Șatra* trasează original destinul victimei, al victimei colective, într-un socol în care ura ia formele ferocității fasciste.

Peste înregistrarea ultragiilor, a răbufnirilor de violență și a nepăsării timpului în fața intențiilor oamenilor, se înalță pleadoaria pentru apărarea celor nevinovați de brutalitatea istoriei.

Zguduirile de conștiință sînt raportate la nivelul vieții fruste, sentimentul că eroii se găsesc în vecinătatea morții are efecte de șoc în acest tărîm al „exoticului”. Prin orașele pe care le străbat, oamenii oacheși descoperă că nu mai sînt priviți ca niște făpturi vii. Pretutindeni s-a răspîndit o știre, care parcă i-a trecut încă de pe acum în rîndul morților. Cu căruțele lungi cu coviltir, cu caii, măgaru sau catîrrii, cu corturile lor — tot imperiul pe care-l poartă cu ei —, porniți într-o călătorie funerară, între pămînt și cer, existența lor apare fantomatică. Ca umbre fără consistență, trăiesc în felul lor drama veacului : refuzul de a li se acorda dreptul la identitate. Sub înfățișarea unui roman obiectiv, *Șatra* este tot o litanie, o cîntare de jale.

Ca de obicei în scrierile lui Zaharia Stancu, pitorescul capătă accente de cruzime, „exoticul” e un înveliș, dinadins colorat țipător, al înapoierii. O scenă din *Descult* : într-o odaie înghețată, unde vîntul scormone șindrițele acoperișului, întoarce fuioarele de fum cu vîrfurile în jos, le risipește, intră o femeie străină și se așează lîngă foc. Un băiat pistruiat și cîrn, care picotea acolo, se trezește de-a binelea. Se uită lung la femeie, apoi sare în picioare și, ca un bursuc speriat, se aciuiază lîngă taică-său.

„— Cîne e mnierea asta ?

— Maică-ta.

— Dă-o dracului ! Asta nu e mama mea. Mama mea a murit. Au îngropat-o...

Scoate limba, o limbă groasă, vînată...”

Ne amintim nașterea pe ogor, efectuarea datinilor în peisajul de mizeră primitivitate, derularea de patimi (răzbunarea pentru silnicii). Am subliniat caracterul de documentar și adăugăm acum că imaginile care se succed sînt paroxistice, excentricul se îmbină cu monstruosul. După ce unchiul Ușupăr îl întinde la pămînt pe logofătul Filip Piscu, îi trage peste piept cu fierul plugului „brazdă-ngustă și adîncă” așa cum nemernicul îi obliga zilnic să are pe șes.

„Oamenii spun într-un singur glas :

— Brazdă-ngustă și adîncă, logofete !

Brazdă-ngustă și adîncă, logofete !

Ne uităm. Nu ne pică nici o lacrimă din ochi. Nici unul nu se bucură. Nici unul nu rîde...”

Gravă apărea amenințarea la care era supusă expansivitatea. „Toți oamenii din jur rîd rar. Li văd de obicei încruntați, cu fețele întunecate. Au fețele întunecate și toamna cînd plouă, și primăvara cînd se topesc și după ce se topesc zăpezile și iarba izbucnește din adîncuri scofînd colți verzi pe acolo pe unde mai înainte pămîntul fusese negru smoală. Rămîn încruntați oamenii și vara cînd dau în pîrg cîreșele. Rămîn încruntați și întunecați și atunci cînd se coace grîul pe cîmpuri și cînd, de la o margine a zării la alta, o mare galbenă, dungată cu verde, primește din zori și pînă în amurg ploaia luminii.”

Aspectul de împietrire colțoasă predomină în descripțiile lui Zaharia Stancu. În înfățișarea patimei, Slavici păstra totuși răbdarea lui ardelenescă, Sadoveanu contemplarea molcomă de reverie. Aici gestul e năprasnic, sudalma cumplită, fierberea acută. Aspirația liniștii, care circula în literatura română prin Eminescu, Creangă, Odobescu, Sadoveanu, contravine unui temperament frenetic. Adeziune exaltată — scrîșnet de furie, iată extremele posibile.

În *Șatra*, scenele de dezlănțuire instinctuală, tot atît de numeroase, sînt parcă judecate de la o altă altitudine. Nu am pomeni de renunțare. S-a păstrat intactă vigoarea incriminării. Dar peste toate plutește o aripă a morții, a sfîșierii implacabile.

Fiindcă Zaharia Stancu e un acid care răspunde tentației indolente cu sarcasm, în relatare precumpănește aspectul feroce. Chiar în zugrăvirea traiului provincial (*Pădurea nebună*) se insistă, cum am văzut, nu atât pe caracterul vegetativ cât pe cel mocirlos, pestilențial, repugnant. Lipsa de grație, urîtul, sordidul incită firesc sila. Din priveliștile evocate se nutrește sentimentul de exasperare. În evocarea unei faze de tinerețe, scriitorul nu uită întărirea cu care a trăit momentul. Întîlnindu-se cu niște femei bolnave, Darie le observă de aproape buzele crăpate, împînzite de bube, și gurile strîmbe și știrbe. Se uită la picioarele lor grase, pline de ulcere, care supurează, cu labe mari, lăbărțate. Casele în care trăiesc sînt de paiantă, șoldii, scărimbes, prăpădite. În bordeie se intră pe brînci. Gardurile sînt rupte, căzute. Copiii, pe jumătate goi, au burțile umflate.

Oribilul îndeplinește o funcție de demistificare și e agentul de propagare a mîniei. Cum se exprimă imboldul mîniei în faza *Șatrei*?

De netăgăduit e vitalismul protestului. El se însoțește însă, într-un aliaj aparte, cu intonația de litanie. Ceva se pierde iremediabil: frumosul, elanul juvenil naiv, splendoarea ripostei deschise, imediate. Devastările care decid condiția victimei sînt înregistrate cu o astfel de nostalgie în *Șatra*, și mult mai confesiv, deoarece însăși formula o cere, în *Ce mult te-am iubit*.

Înainte, aglomerarea de insolit pe care fiecare confruntare a lui Darie cu lumea o dezvăluia, producea o senzație de sufocare transmisă direct, fizic. Pielea i se încrețea, digestia i se tulbura, sîngele i se urca la cap. Pretutindeni sînt notate alergiile epidermice la priveliște, căldura umedă, lipicioasă, pe tot corpul, chiar impresia de vomă. Organic, eroul nu poate suporta invazia smîrcului și face o tentativă aprigă de a evada.

Însăși alcătuirea obiectivă a narațiunii, menționată în *Șatra*, atenuează confruntarea pur senzorială. Apoi cugetările lui Himbașa (filtrarea situației prin experiență și inițiere, responsabilitatea misiunii de ocrotire a comunității, fără mărturisirea tutu-

ror pericolelor, eschivarea, pe cît posibil demnă, a represiunilor) dau paginilor de ardență afectivă coloritul reflexiv.

Un patos nostalgic-meditativ deosebește ultimele două romane în creația narativă a lui Zaharia Stancu. Se filmează nu numai în lărgime, în diversitate spațială, dar și vertical, în profunzimile sufletului, unde accesele rebeliunii, regretului, remușcării sînt supravegheate de rațiune. Un fel de aspirație a liniștii survine pe această cale și în proza lui Zaharia Stancu.

În apropierea decesului, Him bașa vrea să obțină pacea și atunci reface viziunea mirifică a copilăriei și închipuie într-o înșiruire eternă defilarea șatreilor. Din nou moartea revendică incantatia poemului :

*„Florile se stinseră în cer.
Toate florile din cer se stinseră
în aceeași miime de clipă.
Închise ochii Him bașa.
Atu putere să-i mai deschidă o dată.
Acum cerul nu mai era cer.
Acum cerul era un cîmp pustiu.
De la o margine la alta a acestui cîmp pustiu,
tocmai pe la mijloc,
înainta
un lung șir de căruțe lungi, grele, cu coviltir,
la care erau înbămați cai, măgari și catîri.
Toate șatrele din lume
se rînduiseră una după alta
și înaintau încet,
la pas,
cătrec marginea cerului.
Pe lîngă căruțe își lipăiau pașii desculți
oameni oacheși,
pletoși și bărboși,
Oamenii șatreilor...
Copiii șatreilor...
Cîinii șatreilor...
Urșii șatreilor...*

Trăind aproape de natură, atras direct, continuu de zgomote și culori, omul își dezvoltă facultatea de a auzi și de a vedea. Nu poate fi o altă explicație mai firească, pentru frenezia senzorială care străbate literatura română. În contactul nemijlocit cu universul concret, acceptat cu o robustețe a firii, s-a format recepția atât de promptă la freacă exterior. Efortul de cuprindere acustică și vizuală culminează ori printr-un act de contemplație, care presupune tihnă, reculegere, ceremonial (*Creanga de aur*), ori printr-o beție a simțurilor, inundată de o lumină de crepuscul a tainei, a groazei și a pîngăririi (*Craii de Curtea-Vechi*), epuizîndu-se astfel un filon al balcanismului muntean. În forme diferite se tinde spre un rafinament în evocarea atmosferei și în tehnica de stăpînire a limbajului (bogăția lexicului, dispunerea stilistică), ceea ce dă impresia de exactitate realistă, dar și de excepțională putere de plasticizare estetică.

Cînd Eugen Lovinescu a formulat dezideratul unei literaturi obiective, în concordanță cu o realitate altfel încheagată, el a stăruit asupra necesității unei distilări spirituale a peisajului. Ceea ce se reține din intransigența lovinesciană este reprobarea pitorescului de suprafață, redus la percepția brută, rezultat al constatării leneșe, pasive, atemporale. Că marea literatură română clasică nu se restrînge la aria văzului și a auzului, la expresia ei strict senzorială — demonstrația a fost amplu și elocvent desfășurată în studii mai recente, consacrate de pildă romanelor lui Mihail Sadoveanu sau comediilor lui I. L. Caragiale. Există o treaptă de adîncime care dă o altă perspectivă și aparenței melodioase și multicolore, o treaptă care atestă o atitudine în fața istoriei și o filozofie asupra vieții. Această filozofie implicată are rădăcini profunde în gîndirea națională, e o sinteză superioară de experiență și meditație. Astfel a acționat un antidot fericit împotriva formelor de percepție inerte, veștejite.

Din aceeași optică trebuie apreciată și proza lui Zaharia Stancu. Cu forța fascinației, pe care o exercită irupția de culori și sunete, în modalitățile proprii analizate, literatura lui pătrunde

concomitent în ținuturile eticului și existențialului. Spiritul și exigențele acestui timp impun un tragic al conștiinței, marcat de atâtea convulsii.

Este posibil ca nimic sau aproape nimic din robustețea simțurilor să nu se piardă prin sita reflexivității. Între pitoresc și viziunea gravă, de substanță, se ivesc puncte de intersecție, care asigură dintr-o dată o altă coerență întregului. Atunci dezlănțuirea senzorială capătă grandoare și dezvăluie o înțelegere și o interpretare a lumii. Am remarcat suprapunerea de planuri în *Șatra*, implicațiile de dramatism modern — condiția victimei, univers închis etc. — din înlănțuirea vertiginoasă a episoadelor.

Lui André Gide îi plăceau cărțile care aveau două subiecte : unul extern, de înfrigurare și vigoare, care capta atenția ; altul subiacent, de comentare a existenței, a relației între individ și societate. Cercuri concentrice, subiectele pot beneficia de o autonomie, fiecare cu logica lui stringentă, armonioasă, aptă să satisfacă deosebit categorii diverse de cititori. Dar dialectica etajării oferă puțină prospecțiunilor în adâncuri. Permanența pitorescului, cu toate atributele atracției, depinde paradoxal de autoconfirmarea lui lăuntrică, pe un plan narativ subteran, care înlesnește ieșirea din elementar și descriptiv.

Dar, ca și iluștrii predecesori, cu care socotim că are cele mai multe afinități, Zaharia Stancu vibrează la nenorocirile „pelerinilor“ vieții. Puși într-o teribilă inferlă, eroii din *Șatra* scot la iveală resurse neștiute de rezistență. Ferecați între imaginare hotare de apărare, ei speră să întrețină mai departe modul lor ciudat de trai. Fără a fi pregătiți pentru asta, ei trebuie să se inițieze în Jocul cu moartea, să accepte Aventura, care, de obicei în proza lui Zaharia Stancu, dinamizează acțiunea, cu trepidăția, încordarea și enigmele ei. Călătoriile prin lume ale oamenilor oacheși sînt zăgrăvite cu un simț al spectaculosului, la care deliciul stilistic al evocărilor participă substanțial. Știm, după examenele criticii, că lava poetică la

Zaharia Stancu se pretează unei discipline, că dezordinea e aparentă, are un preludiu și o gradație, scontează pe efecte emotive, ascunde un focar de meditație tulburătoare.

Ce istorisește *Șatra*? O odisee posibilă în secolul XX, rătăcirile unui Ulise colectiv în căutarea Ithacei, căreia monștrii Războiului și ai Forței brute nu-i permit să se mai ivească. Dincolo de desfășurarea plină de peripeții a unui exod, se aude o tînguire ca un dangăt de clopot, iar inechitățile istoriei sînt judecate, ca într-o parabolă, dintr-o prismă de amară înțelepciune.

S. DAMIAN

TABEL CRONOLOGIC

1902 5 octombrie. Se naște Zaharia Stancu, în comuna Salcia, județul Teleorman, sat aflat pe lungă, îngustă și săraca vale a Călmățuiului, în apropiere de linia ferată Roșiorii de Vede — Turnu Măgurele. Tatăl său — Tudor Stancu Mitrol, cum era cunoscut în sat — a fost căsătorit de două ori : întâia oară, cu Dumitra Grasu (cu care a avut doi copii, pe Gheorghe și pe Leana), apoi cu Maria Delcea Bratu (care avea și ea doi copii, pe Anghelina și pe Ion). Din a doua căsătorie au rezultat copiii : Tudora, Rada, Alexe, Zaharia, Elisabeta, Ștefan și Stana.

Casa părintească și satul natal au fost descrise, nu de puține ori, în romanele *Descult*, *Dulăii*, *Ce mult te-am iubit*, *Rădăcinile sînt amare*. În casa lui Tudor Stancu și a Mariei Tudor Stancu nimeni nu știa carte, în afară de Gheorghe, care a fost dus la București de învățătoarea Berta Cîmpeanu. Aici băiatul cel mai mare al lui Tudor a învățat la Seminarul Central și la Facultatea de Teologie. După absolvirea Seminarului, s-a căsătorit cu Maria Rădulescu

și a devenit preot în Tomșani-Lolăiasca în Prahova. (Vezi paginile de sfârșit din *Florile pământului*.)

1907 martie. Trăiește, laolaltă cu întregul ținut, răscoarele țărănești și represiunile.

1911 — 1915 La vârsta de 9 ani merge la școala primară din comună. Primele cărți de literatură care i-au căzut în mână: *Minunile Sfântului Sisoe*, *Visul Maicii Domnului*, *Viețile Sfinților* (peste 40 de volume), apoi *Moș Goriot* de Balzac, *Biblia*, *Crimă și pedeapsă* de Dostoievski, *Asia* de Turgheniev, *Poeziile lui Alecsandri* și Eminescu, *Amintirile lui Creangă*, un studiu în două volume despre *Omul de Neanderthal*, tradus din engleză, și altele. La sfârșitul celor 5 clase primare citise, cu o sete niciodată potolită, tot ce-i căzuse în mână, zeci și zeci de tomuri groase, sute și sute de cărți de toate soiurile și, în plus, broșuri de propagandă politică, numeroase în acel timp. Autorul se simte stăpânit de năzuințe literare. „Am început să compun poezii foarte de timpuriu, ba chiar înainte de a fi învățat să scriu și să citesc.” Scrie poezii, unele scurte, altele „balade kilometrice”, pe care le copiază în caiete liniate, de școală, dar pe care le aruncă apoi în foc, pentru ca nu cumva această taină să fie descoperită. Sursa de inspirație a acestor naive și modeste încercări literare o constituiau strigăturile și chiuiturile flăcăilor la horă, baladele auzite în casa părintească și în casele vecinilor, precum și cântecele de vicleim și de stea. Holera care a bîntuit, în vara și toamna anului 1913, satele de pe lângă Dunăre și de pe întreaga

vale a Călmățuiului — consecință a războiului balcanic — a lăsat urme adânci în conștiința și memoria scriitorului.

În vara anului 1915, susține examenul de absolvire a cinci clase primare cu învățătorul Gheorghe Popescu-Bragadiru, un excelent dascăl, căruia autorul i-a păstrat o vie amintire și i-a dedicat frumoase pagini în cărțile sale (vezi *Descult*), și cu colegii acestuia, Ilie Georgescu și Marin Udma. Deși dorea să învețe mai departe carte, părinții, lipsiți cu totul de mijloace materiale, îl duc, în vara lui 1915, la Roșiorii de Vede, ucenic la o tăbăcărie. În acest „mlăștinos și prăfos târg de negustori de cereale și de pînzeturi, de măcelari și de brutari“, băiatul schimbă de cîteva ori stăpîinii. Această parte din viața scriitorului este transpusă literar în *Descult* și în *Pădurea nebună*.

Compune în minte versuri animate de sentimentele optimiste ale copilăriei și, în oarecare măsură, și ale adolescenței.

1916 Intrarea României în primul război mondial îl face pe băiatul timid, „înalt și subțire ca trestia, rareori vesel, de cele mai multe ori trist“, să se reîntoarcă în satul natal. Invazia germană (descrisă în *Descult*) ajunsese și aici; în comună se instalează comandamentul german. Școala în care învățase adăpostea acum răniții de război. Prezența în sat a doi soldați englezi încătușați — cum de ajunseseră aici, nimeni nu știa! — i-a inspirat lui Zaharia Stancu scrierea unui roman de aventuri, *Fiii Albionului*, pierdut mai apoi, odată cu alte încercări literare în proză și versuri.

1917 Primăvara, muncește ca argat pe moșia Lisa, de lângă Dunăre. Proprietarul acestei moșii era Nicu Ioanid, care va intra în literatură, ceva mai târziu, cu pseudonimul de Dinu Nicodin (autor al cărților *Lupii* și *Revoluția*). După încercări neizbutite, în timpul verii, de a se stabili în București, autorul întreprinde o călătorie aventuroasă în Balcani. Peste ani, întâmplările interesantelor peregrinări vor fi povestite în romanul *Jocul cu moartea*.

Reîntors în Capitală, în toamnă, va fi vânzător de ziare. În aceste săptămîni îl cunoaște pe Liviu Rebreanu — „primul scriitor văzut în carne și oase” — ale cărui scrieri, îndeosebi *Proștii*, le savurase și contribuiseră la formarea gustului pentru lectură.

1918 — 1920 Ajutor de arhivar, cu dispensă de vîrstă, la judecătoria de ocol din Turnu Măgurele. Datorită unor elevi din cursul superior al liceului „Sfîntul Haralambie”, ajunge în biblioteca orașului, care purta numele cărturarului ardelean Gheorghe Lazăr. Citește mult, aproape tot ce-i cade în mînă. „Fiecare pagină citită mi-a prins bine, din fiecare carte citită sau numai răsfoită am învățat ceva.”

Anii războiului mondial, care durase atît de mult și zguduise lumea din temelii, au trecut. Acești ani au fost și anii trecerii scriitorului de la copilărie la adolescență. Tinerii intelectuali din oraș se întîlnesc la cafenele și berării, discută la nesfîrșit, însuflețiți de o mare dorință: aceea de a schimba lumea. Ei alcătuiesc un cerc cultural, întocmesc planuri și editează

ziare și reviste (*Victoria*, *Cuvîntul*, *Secerea*, *Steaua* și altele), formează o echipă de teatru care joacă *Scrisoarea pierdută* de I. L. Caragiale, *Patina roșie* de Mihail Sorbul, cu mare succes de public.

În paginile unui astfel de ziar (*Victoria*), Zaharia Stancu debutează ca ziarist, în 1920, cu articolul *Mai puțină ingratitudine*, în care protestează cu vehemență împotriva Parlamentului care-i acordase văduvei poetului George Coșbuc o pensie lunară de numai optzeci de lei. Dar, după cum mărturisește, „ochii mei se îndreptau spre presa din Capitală”, unde apăreau *Adevărul literar și artistic* sub conducerea dramaturgului A. de Herz ; *Flacăra*, dirijată de Ion Minulescu ; *Universul literar* al lui Nikita Macedonski, unul din fiii lui Alexandru Macedonski ; ziarul *România nouă*, dirijat de dr. Creangă, care publica în fiecare duminică o pagină literară redactată de Ion Minulescu și Alfred Moșoiu ; apoi revista *Foaia tinerimii*, editată de frații Donescu, elevi de liceu, dar de care se ocupa de fapt un oarecare locotenent Iosif. Cu acest locotenent Iosif, pe care nu l-a cunoscut niciodată, Zaharia Stancu a întreținut o lungă corespondență : „prin sfaturile pe care mi le-a dat, mi-a ajutat mult debutul”.

Zaharia Stancu consideră că debutul său în literatură s-a produs o dată cu publicarea, de către A. de Herz, a cîtorva poezii de-ale sale în *Adevărul literar și artistic*. În paginile *Foii tinerimii* i s-a publicat un sonet („în care rimam umbră cu tundră”) și o pagină de proză intitulată *Zi de vară*. Prin deceniul al șaselea, va

scrie un roman de 400 de pagini cu acest titlu, pe care însă nu-l va tipări. Prin mijlocirea lui Dem. Gâlmănuș (sonetist, tenor la Opera Română, asasinat prin 1935 într-o dramă amoroasă) și a lui George Mihail Zamfirescu, i se publică în suplimentul literar de duminică al ziarului *România nouă* poezia *Gînduri*, pe aceeași pagină cu Ion Barbu care tipărește aci *Toiagul*. Revista *Săgetătorul* a lui Mihail Sorbul organizează un concurs de sonete, urmînd ca cititorii revistei să desemneze pe cîștigător. Zaharia Stancu participă cu o poezie, cu care cîștigă premiul al doilea. Multe versuri le va publica în *Universul literar*, semnate cu pseudonime. „În anii 1919—1920 și chiar mai tîrziu, m-am bătut crunt cu lupii cuvintelor, am scris versuri și proză, și am sperat că într-o zi voi deveni scriitor... Mi se părea — și azi rîd de această naivitate — că am venit pe lume pentru a le spune oamenilor, în versuri și în proză, ceea ce nu le mai spusese nimeni pînă atunci.“

Printre primele poezii publicate, una purta dedicația: *pentru N. B.* Cine a fost această tînră gingașă, „cea mai încîntătoare fată pe care am cunoscut-o de-a lungul vijelioasei mele vieți“, moartă după o zăcere de cinci zile, rămîne deocamdată un secret. Autorul a anunțat o carte despre această iubire arzătoare, „în care fiecare frază ar trebui să fie o înaltă flacără“. Plictisit de munca de la judecătoria din Turnu Măgurele — „unde judecător era domnul Ceaciran, grefier domnul Condilescu, iar arhivar protectorul meu Atanasie Alexandrescu, căruia însă toată lumea îi zicea Tase Orceag“ — Zaharia Stancu pleacă la Roșiorii de Vede, unde se înscrie la liceul din localitate (vezi *Pădurea*

nebună). Turnu Măgurele, orașul de lângă Dunăre, „plin de ploi, de picle și de noroaiele toamnei, de fete frumoase, cu ochi mari, ca domnișoarele Videscu“, va fi fundalul pe care se vor desfășura întâmplările din romanul încă nepublicat, *Bal la Greci*, din ciclul *Descult*.

1920 — 1922 Urmează cursurile liceului din Roșiorii de Vede.

Publică aproape săptămînal versuri la revistele literare din București, iscălite cu fel de fel de pseudonime, nu de puține ori feminine. „Aveam spaimă de gura orașului. Aveam prieteni care urmăreau și ei mișcarea literară și mi-ar fi fost greu să îndur luarea peste picior la «Poșta redacției» a uneia sau alteia dintre reviste... Ar trebui să revăd colecțiile acelor reviste, ca să-mi aduc aminte de toate pseudonimele pe care le-am purtat.“

Publicarea de către Nikita Macedonski, în paginile *Universului literar*, a cîtorva poezii sem-nate cu numele real, îi aduce notorietate printre roșioreni, dar și invidia și nemulțumirea mul-tora.

1922 — 1923 Vine la București în primele zile ale lui martie 1922, cunoscînd pe Gala Galaction, Ion Minulescu și nenumărați scriitori tineri. Apariția unui mare număr de poezii prin revis-tele literare prestigioase îi creează o bună repu-tație printre colegii de scris și de generație. În vara lui 1922, Gala Galaction îl prezintă lui Barbu Lăzăreanu, locțiitorul lui A. de Herz

la conducerea revistei *Adevărul literar*, care-i publică poezia *Vecina*. Ajutat de Gala Galaction și de doctorul Vasile Voiculescu intră slujbaş : dimineata, de la ora șapte la două — la Eforia spitalelor civile ; iar de la trei pînă la opt seara — la Fundația culturală care edita revistele *Lamura* și *Albina* : lipea, într-un subsol umed și întunecos, adresele abonaților. „Munca nu era grea, însă aerul închis îmi dădea dureri de cap, iar lumina puțină a becurilor atîrnate de tavan îmi vătămau vederea. Nu mă plîngeam nici de aerul greu și înăbușitor, nici de lumina puțină.“

Frecventează cenaclurile literare cunoscute, cel al lui E. Lovinescu („Sburătorul“) și cel al lui Mihail Dragomirescu. Cenaclul lui Ovid Densusianu, care edita revista *Vieața nouă*, nu-l frecventează : „L-am prețuit și l-am stimat mult pe ilustrul savant, dar nu m-am împăcat niciodată nici cu glaciala sa persoană, nici cu poezia rece pe care o practica cu stăruință“. Neacceptînd să publice poeziile cu pseudonim (cum i s-a cerut), Zaharia Stancu nu va tipări versuri sau proză în revistele conduse de E. Lovinescu. Cu toate acestea, îi va păstra o sinceră prețuire : „Nu se poate concepe existența literaturii române dintre cele două războaie mondiale fără acest cenacul și fără persoana lui E. Lovinescu“.

Cunoaște și leagă prietenii cu mulți scriitori. Printre aceștia : Constantin Goran, Felix Aderca, Sanda Movilă, Barbu Lăzăreanu.

În acești ani, păstrează o permanentă legătură cu Salcia natală, cu Roșiorii de Vede, unde se prezintă la examenele de liceu. Totodată, face câteva călătorii în Dobrogea. Episodul cu Uruma din *Pădurea nebună* este inspirat din amintirile acestor călătorii dobrogene.

1924 Colaborează la revista *Gîndirea*, condusă de Cezar Petrescu, căruia îi va păstra pînă la moarte o neștirbită prietenie. Această colaborare este considerată de autor drept „un pas important pentru dezvoltarea mea ca scriitor”. La vîrsta de 22 de ani, după o ședere de 2 ani în București, Zaharia Stancu reușise să publice versurile sale în mai toate revistele bune din Capitală, inclusiv în *Gîndirea*, „cea mai prestigioasă revistă literară a aceluia timp”.

1925 august. Se căsătorește cu Nicolina Păun, absolventă a Școlii Normale din Turnu Măgurele. Peste un an se naște, la Salcia, fiul său Horia. „Existența familiei mi-a dat într-un mare grad simțul responsabilității, al seriozității, m-a scos din boema care putea să mă împingă, ca pe atîția alții din generația mea sau din alte generații, la pierzanie.”
Trăiește cîtva timp în casa și în satul natal.

1925 — 1926 Stagiul militar, între zidurile cazarmei Regimentului 6 roșiori din Bălți. Eliberat din armată și ajuns în București, Radu Boureanu îi comunică vestea că Societatea scriitorilor români i-a acordat, între timp, un premiu pentru sonetul *Viața*, apărut în săptămînalul *Tara noastră* din Gluj, revistă săptămînală condusă

de Octavian Goga, care publica în paginile ei și literatură. După aproape 40 de ani de-atunci, găsimu-și printre manuscrise livretul său de soldat, autorul scrie poezia *Soldatul*, pe care o publică în *Contemporanul*, și nutrește speranța scrierii unui roman, *Soldatul șchiop*, inspirat din cele trăite și observate în cazarmă.

1927 Autorul își adună o parte din poeziile publicate în reviste și le predă lui G. D. Mugur. Peste puțin timp, îi apare volumul *Poeme simple*, în colecția „*Cartea vremii*”, colecție în care mai fuseseră tipăriți Lucian Blaga, Adrian Maniu, Vasile Voiculescu, Ion Pillat, Emanoil Bucuța, Tudor Vianu și alții. *Poemele simple* au fost bine primite de critică și cititori. Societatea scriitorilor români premiază volumul.

1928 — 1931 În vară, susține bacalaureatul la Pitești. Comisia examinatorie era prezidată de profesorul universitar Ramiro Ortiz pe care scriitorul îl cunoștea din cenaclul lui E. Lovinescu.

Toamna, se înscrie la Facultatea de Litere și Filozofie din București. Scriitorul păstrează frumoase amintiri profesorilor Ovid Densusianu (literatură română), Mihail Dragomirescu (estetică), D. Caracostea (istoria literaturii române moderne), I. A. Candrea (limba română), George Murnu (arheologia și istoria artelor), Take Papahagi (folclor), Simion Mehedinți (geografie), N. Iorga și C. C. Giurescu (istorie). „De la fiecare am învățat câte ceva.”

Apare, în traducerea lui Zaharia Stancu, volumul de nuvele *Zacheu*, de Knut Hamsun, Arad,

Editura Librăriei Diecezane, Biblioteca Semănătorul, nr. 170.

Funcționar : la Ministerul Agriculturii și Domeniilor ; la instituția Educația poporului (director Liviu Rebreanu, subdirectori : Em. Bucuța, I. M. Sadoveanu, referenți : G. D. Mugur și V. Voiculescu) ; apoi la Direcția presei din Ministerul Afacerilor Externe, condusă de ziaristul Eugen Filloti. Colegi de birou : Gib Mihăescu, Ilarie Voronca, Al. Philippide.

După apariția volumului *Poeme simple* a scris și a publicat relativ puțin. „A fost o perioadă lungă de neliniști, de încercări, de căutări, de dibuiri.“

În acești ani, face cunoștință cu poezia renumitului poet rus Serghei Esenin, prin intermediul lui Lucian Blaga, care trimisese revistei *Gîndirea* două poezii de Esenin, traduse probabil din limba germană. Zaharia Stancu, puternic impresionat de originalitatea lor, dorește să cunoască scrierile acestui mare poet. („Mi se părea că spusese ceea ce eu însumi aș fi vrut să spun. Găseam în poezia lui multe din imaginiile care făceau originalitatea poeziei mele. Băgam de seamă că, de fapt, aveam sensibilități mult asemănătoare.“) Cum între România și U.R.S.S. nu existau, datorită politicii guvernelor de-atunci, relații, scriitorul comandă cartea lui I. Steinberg, proprietarul librăriei Hassefer. Comanda s-a făcut prin Paris sau prin Berlin (era înainte de luarea puterii de către Hitler), dar ea n-a fost onorată. În primăvara lui 1929 — „o primăvară urită, cu multe ploi, cu vijelii și furtuni“ — familia scriitorului e vizitată de o studentă, Estera Pascari (ucisă mișelește mai târziu, împreună cu părinții ei, la Bălți, o dată cu

intrarea trupelor fasciste în oraş), care aduce cu ea un volum de versuri de Esenin, din care-i traduce în proză, traduceri pe care Zaharia Stancu le transpune în versuri într-o manieră cu multe note personale. Mai târziu, Zaharia Stancu colaborează la tălmăcirea unor poeme mai ample din lirica lui Esenin cu studentul moldovean D. Baljalarschi. Alături de Serghei Esenin, alți doi mari poeți străini au avut, în tinerețea lui Zaharia Stancu, întreaga lui admirație : francezul Francis Jammes, din, care a tradus câteva poezii, și maghiarul Ady Endre.

1932 În martie, sub direcția lui Zaharia Stancu, apare *Azi*, revistă lunară de literatură, critică și artă. („La timpul său a fost revista generației tinere.”) Multe din traduceri făcute din lirica lui Esenin sînt publicate aici. Revista ființează, cu formatul schimbat, pînă în septembrie 1940, cînd regimul fascist o suprimă. Autorul își ia licența în litere și filozofie.

1933 Anul grevei muncitorești de la Grivița C.F.R. „Greva a inspirat câteva scrieri interesante, însă, din nefericire, nici pînă astăzi nu-și are romanul său.”

1934 Redactor la ziarul *Credința*, cunoscut prin vehemența articolelor polemice publicate în paginile lui și prin relatarea faptelor senzaționale din Capitală și provincie. Apar *Tălmăcirii din Serghei Esenin*, de Zaharia Stancu, Editura Cartea Românească. Istoria apariției acestor transpuneri în limba română este relatată savuros în câteva pagini din *Confesiuni*. Cenzura interzice difuzarea cărții, deoa-

rece cîteva versuri din poemul *Anna Snegbina* „conțin îndemnuri de dezertare, la nesupunere militară“. Intervenția lui Ion Pillat în Camera deputaților și votarea unui proiect de lege, alcătuit anume, fac posibilă apariția *Tălmăcirilor* în librării.

Presă de dreapta, de la mișcările violente legionare și cuziste, pînă la dizidența lui Vaida-Voievod, îi reproșează autorului că prin această traducere, ca și prin scrierile sale, ajută la bolșevizarea literaturii.

Apare *Antologia poezilor tineri*, de Zaharia Stancu, cu o postfață de Ion Pillat, în Fundația pentru literatură, tipărită de remarcabilul editor, prof. Alex. Rosetti. Concepută inițial împreună cu poetul Ion Pillat, *Antologia* va fi întocmită pînă la urmă numai de Zaharia Stancu, care își asumă întreaga răspundere a sumarului. Cartea marchează un moment important în desfășurarea literaturii românești. Ea își păstrează și astăzi valoarea, prin obiectivitatea și gustul artistic al selecției.

1936 Sfirșitul toamnei îl găsește secretar de redacție și reporter la ziarul *Tempo*. Din această perioadă datează prietenia lui cu Geo Bogza.

1937 Apare volumul de poeme *Albe*, Fundația pentru literatură și artă. Sînt anii unor aprige lupte de clasă, de ascensiune, în țară și în afara țării, a fascismului. Paginile volumului *Albe* demonstrează cu prisosință adeziunea poetului pentru forțele de stînga.

Apare, la 1 iunie, cotidianul *Lumea românească*, sub conducerea lui Zaharia Stancu și a lui Constantin Clonaru. Tirajul atinge cifra de o sută

de mii de exemplare. Într-unul din primele numere, Zaharia Stancu scrie un articol intitulat *Desculții* și anunță un roman cu acest titlu. În paginile ziarului *Lumea românească*, Geo Bogza tipărește reportaje din ciclul său despre războiul civil din Spania.

Luptă aprigă de presă cu ziarul *Universul* și directorul său, fascistul Stelian Popescu.

Alegeri parlamentare, cu violențe nemaiîntâlnite pînă atunci în România. Fasciștii se apropie cu pași mari de putere. Comuniștii cheamă poporul la rezistență.

1939 Apare volumul de versuri *Clopotul de aur*, Fundația pentru literatură și artă.

La 8 februarie 1939, cotidianul *Lumea românească* își întrerupe apariția, suprimat de guvernul condus de Armand Călinescu.

Revista lunară *Azi* este transformată în săptămînal social-politic. Autorul obține colaborarea majorității scriitorilor de stînga.

1940—1944 În 1940, apare volumul de versuri *Pomul roșu*, Editura Azi. Săptămînalul *Azi* este suprimat de către cenzura antonesciană.

După rebeliunea legionară, Zaharia Stancu scoate *Revista română*, cu o apariție foarte scurtă și neregulată.

La aproape 40 de ani, Zaharia Stancu e un poet cunoscut, apreciat, discutat în articolele de critică literară ale criticilor de seamă ai timpului. Deceniul acesta al patrulea îl consacră nu numai ca poet, dar și ca publicist. A scris puțină poezie politică, în schimb a scris și a publicat mii de articole de ziar. „A scrie zilnic în presă susținînd dreptatea, adevărul și libertatea, a scrie

zilnic în presă combătînd răul și urîtul, vechiul și desuetul, înseamnă a sluji cele mai nobile țeluri ale omenirii... Aproape întreaga mea publicistică din anii dintre cele două războaie mondiale a fost o publicistică protestatară... Poezia mea nu are decît puține accente politice. Publicistica mea este, o repet, aproape în întregime o publicistică politică, așezată temeinic pe pozițiile de luptă ale celor săraci, ale clasei muncitoare, pe pozițiile de luptă ale antifascismului." În 1941, apare volumul de versuri *Iarba fiarelor*, în Editura Cugetarea-Georgescu Delafras. Zaharia Stancu își întrerupe activitatea literară și publicistică.

Este internat, în iarna anului 1943, în lagărul de deținuți politici de la Tîrgu-Jiu. Volumul *Zile de lagăr*, apărut în 1945, va relata autobiografic aspecte ale acestei detenții.

Evenimentele din vara lui august 1944, cînd masele populare, conduse de comuniști, s-au ridicat la luptă împotriva fascismului, îl prind în Salcia natală.

În 1944, cu cîteva luni înainte de Eliberare, apare volumul de versuri *Anii de fum*, Editura Prometeu.

1945 Reintră în presa literară, cu articole publicate în ziarele *România liberă*, *Ultima oră* și altele. Scriitorul desfășoară acum o largă și bogată campanie de presă întru apărarea intereselor maselor populare de la orașe și sate, pentru democrație și progres social.

Apare volumul *Zile de lagăr*, Editura Socec et Co. S.A.R.

Traduce din limba rusă, împreună cu Sorana Gurian, comedia *Prea multă minte strică*, de Griboedov.

Către sfârșitul toamnei, Zaharia Stancu devine membru al Partidului Comunist Român.

1946 Apare volumul *Secolul omului de jos*, selecție din publicistica autorului tipărită în ziare și reviste în primii doi ani de după Eliberare. Face parte din biroul de presă al Blocului Partidelor Democratice, creat cu prilejul alegerilor din noiembrie.

În decembrie, este numit director al Teatrului Național din București. Continuă să scrie la ziare și reviste.

1947 Este ales președinte al Societății scriitorilor români, care mai apoi se va transforma în Uniunea Scriitorilor din România.

1948 Este ales deputat al Marii Adunări Naționale, de către alegătorii din județul Tecuci.

În luna decembrie, apare romanul *Descult*, la Editura de stat. Unele episoade ale romanului au putut fi cunoscute mai dinainte, din paginile revistei *Contemporanul*. Romanul marchează un moment esențial în dezvoltarea literaturii românești de după Eliberare. Autorul a lucrat la această carte doi ani. Succesul, după cum mărturisește, l-a surprins. „Nici când am scris romanul, și nici în lunile care au urmat, după apariție nu mi-am dat seama că am scris o carte care va însemna o cotitură importantă în cariera mea literară și, poate, un moment interesant în dezvoltarea prozei românești în perioada de după Eliberare.“

1949 Apare povestirea *Brazdă îngustă și adâncă*, în colecția Cartea poporului, nr. 12.

Apare ediția a II-a a romanului *Desculț*, în două volume, Editura de stat.

Apar primele trei traduceri ale romanului *Desculț*: în maghiară, în cehă și în slovacă.

1950 Apare volumul *Călătorind prin U.R.S.S.*, note și impresii de drum, E.S.P.L.A.

Apare ediția a III-a a romanului *Desculț*, Editura de stat.

Este eliberat din funcția de președinte al Uniunii Scriitorilor din România. Locul, devenit vacant, este ocupat de Mihail Sadoveanu.

La Amsterdam, sub semnătura lui Theun de Vries, apare traducerea în limba olandeză a romanului *Desculț*.

Versiunea maghiară a romanului se reeditează la Budapesta.

1951 Apare povestirea *Pentru viață*, E.S.P.L.A., colecția Albina.

Apare nuvela *Primii pași*, E.S.P.L.A., colecția Albina.

Apare ediția a II-a a volumului de note și impresii de drum *Călătorind prin U.R.S.S.*, E.S.P.L.A.

Patru noi apariții ale romanului *Desculț* în străinătate: la Londra, versiunea engleză prefătată de Jack Lindsay; la Paris, traducerea franceză semnată de Claude Sernet; la Berlin, o tălmăcire în limba germană, aparținând lui Walter Fabius și Georg Maurer, iar la Varșovia, o tălmăcire în limba polonă, făcută de Dusza Czara-Stec și de Magdalena Samozwaniek.

1952 Apare ediția a IV-a a romanului *Desculț*, E.S.P.L.A.

Părăsește direcția Teatrului Național din București.

Scrie, în trei săptămîni, *Dulăii*. Romanul apare întâi în revista *Viața românească* și apoi în volum la E.S.P.L.A. „În vara lui 1952, cînd se discuta Constituția Republicii Populare Romîne, un ziar mi-a cerut o schiță pe tema Constituției. M-am apucat să scriu schița. Amintirile au năvălit, au pus stăpînire pe mine și, de sub condei, în locul schiței de cîteva pagini, a ieșit romanul *Dulăii*.”

La Berlin se tipărește cea de a II-a ediție a romanului *Desculț* în versiune germană.

1953 Apare povestirea *Adu-ți amînte*, evocarea unor oameni și locuri de pe valea Călmățuiului, E.S.P.L.A.

Apare ediția a II-a a romanului *Dulăii*.

1954 Apare povestirea *Florile pămîntului*, E.S.P.L.A. Ia parte la fondarea revistei săptămînale *Gazeta literară*, pe care o conduce timp de 10 ani, atrăgînd printre colaboratori o seamă de scriitori talentați de toate generațiile.

La Roma se publică versiunea italiană a romanului *Desculț* semnată de Giuseppe Petronio. La Praga apare o nouă traducere a aceluiași roman, iar la Varșovia se reeditează prima versiune polonă apărută în 1951. Cele dintîi traduceri ale romanului *Dulăii* : în engleză, în franceză și în germană. La Tîrana, se tipărește în limba albaneză o antologie de proză scurtă românească, în care Zaharia Stancu figurează cu o povestire.

1955 Apar două volume din ciclul „Însemnările și amintirile unui ziarist” (vol. I *Sarea e dulce*; vol. II *Cefe de taur*), E.S.P.L.A. Scriitorul a selectat o parte din articolele sale scrise de-a lungul unei activități întinse.

Apare ediția a V-a a romanului *Desculț*, în două volume, E.S.P.L.A., colecția B.P.T.

Apare ediția a III-a a romanului *Dulăii*, E.S.P.L.A., colecția B.P.T.

Este ales membru al Academiei R.P.R.

Se înregistrează cea de-a 10-a și cea de-a 11-a traducere a romanului *Desculț*: la Copenhaga, o versiune daneză, purtând semnătura lui Georg-Jedde; la Sofia una în bulgară sub semnătura Spaskăi Kanurkova. Se reeditează versiunea maghiară.

Apar două noi traduceri ale *Dulăilor* — în slovacă și în sîrbă. Se publică versiunea germană a romanului *Florile pămîntului*, cea dintîi traducere a acestuia într-o limbă străină.

La Berlin se editează o antologie de schițe și nuvele românești alcătuită de Georg Maurer, *Rumäniën erzählt (Povestitori români)*, în care Zaharia Stancu e reprezentat printr-un fragment din *Desculț*.

1956 Se tipăresc în versiune maghiară romanele *Dulăii* și *Florile pămîntului*.

La Pekin apare traducerea în limba chineză a romanului *Dulăii*, prima apariție în volum separat a unei scrieri a lui Zaharia Stancu pe continentul asiatic.

În *Antologia della narrativa romena (Antologia prozei narative românești)*, alcătuită de Giuseppe Petronio și publicată la Modena, sînt incluse două fragmente din romanul *Desculț*.

1957 Apare volumul de povestiri *Iarbă*, E.S.P.L.A.
Apare volumul de versuri *Poeme simple*, E.S.P.L.A., cu un cuvînt introductiv al autorului și cu o postfață de Sorin Arghir. Sumarul cuprinde o selecție din versurile publicate pe o perioadă de 20 de ani : 1923—1943.

Apare ediția a IV-a a romanului *Dulăii*, E.S.P.L.A., colecția Biblioteca țaranului muncitor.

Cinci noi traduceri ale romanului *Desculț* : în rusă, în ucraincană, în suedeză, în finlandeză și în urdu (una dintre principalele limbi vorbite în India).

1958 Apare romanul *Rădăcinile sînt amare*, vol. I-IV, E.S.P.L.A.

Apare ediția a II-a a nuvelei *Florile pămîntului*, E.S.P.L.A.

Apare ediția a VI-a a romanului *Desculț*, E.S.P.L.A.

Rechemat în funcția de director al Teatrului Național din București. Se instalează în vechiul său post, la 28 mai.

Desculț apare în limba islandeză. În rusă se tipărește în volum separat un fragment din romanul *Rădăcinile sînt amare*.

Antologia *Poèmes roumains. Des origines à nos jours* (*Poeme românești. De la începuturi pînă în zilele noastre*), publicată la Paris de Hubert Juin, selecționează din lirica lui Zaharia Stancu poemele : *Cîntec pentru viața fiului meu*, *Jurnal*, *Zorile apropiate*, *Dorm urși singurateci*, *Dar și Cîntec*.

— La Moscova apare *Antologhia rumînskoï poezii* (*Antologia poeziei românești*), alcătuită de A. Sa-

dețki, în care găsim următoarele poeme de Zaharia Stancu : *Cîntec pentru viața fiului meu*, *Marii flămînzi ai lumii*, *Loc*, *Veste de toamnă*, *Mîinile care scriu și Să nu uiți nici o clipă*.

La capătul primului deceniu de la apariția sa pe arena literară mondială, Zaharia Stancu totalizează 39 de apariții în 20 de limbi. Dintre apariții, 34 sînt în volume separate (*Descult* : 21 de apariții ; *Dulăii* : 9 ; *Florile pămîntului* : 3 ; *Rădăcinile sînt amare* : 1), iar 5 sînt în antologii (din care 3 de proză și 2 de poezie).¹

1959 Apare volumul al V-lea din *Rădăcinile sînt amare*, E.S.P.L.A.

Romanul *Dulăii* apare la Tirana în limba albaneză.

La Varșovia se editează o antologie a nuvelei românești, al cărei titlu — *Liliacul* (*Kwiatnacy bez*) — este împrumutat prozei cu același titlu semnată de Zaharia Stancu.

La Teheran se tipărește traducerea romanului *Descult* în persană.

1960 Apare o nouă versiune a romanului *Descult*, în 3 volume, vol. I : *Clopote și struguri* ; vol. II :

¹ Traducerile apărute în periodice, fiind risipite în nenumărate publicații, dintre care unele necunoscute la noi, nu s-au consemnat în cronologia de față.

Informațiile cu privire la apariția traducerilor în volume separate au fost colaționate cu datele oferite de *Index translationum* editat de UNESCO. Acest repertoriu neacoperind însă totalitatea traducerilor apărute în lume, datele incluse în cronologie sînt departe de a fi complete. Ele au un caracter provizoriu, cuprinzînd numai titlurile semnalate și verificate pînă acum.

Cît privește aparițiile în antologii, datele fiind rezultatul unor investigații limitate exclusiv la bibliotecile noastre publice și la colecția personală a scriitorului, ele au același caracter.

Printre stele ; vol. III : *Carul de foc*.

Apare ediția a VII-a a romanului *Desculț*, în 2 volume, E.S.P.L.A., colecția B.P.T., nr. 26—27, cu o prefață de Radu Popescu.

Apare ediția a V-a a romanului *Dulăii*, E.S.P.L.A., în colecția Biblioteca țăranului muncitor.

Editura Tineretului publică în colecția „Scriitorii patriei povestind copiilor” selecțiuni din romanul *Desculț*, sub titlul *Darie*.

Deputat în Marea Adunare Națională, ales de cetățenii din circumscripția electorală din Turnu-Măgurele.

La Liubliana se tipărește o versiune în limba slovenă a romanului *Desculț*.

1961 *Desculț* este editat pentru întâia oară în America Latină, la Buenos-Aires, în limba spaniolă (a 23-a apariție). La Praga se tipărește în cehă romanul *Florile pământului*.

Apare traducerea în limba rusă a *Costandinei*, reprezentând secvențe din versiunea în trei volume a romanului *Desculț*.

Se tipărește în limba maghiară un grupaj de episoade din *Rădăcinile sînt amare (Ploaia)*. Patru noi antologii de poezie românească, editate în Grecia, în Italia, în Franța și în Ungaria, includ versuri din creația lui Zaharia Stancu : cea dintîi, *Antologhia rumanikis poisis (Antologia poeziei românești)*, publicată la Atena de Iannis Ritsos, cuprinde poemele : *Cîntec*, *Să nu uiți nici o clipă*, *Cîntec pentru viața fiului meu*, *Mi-s dragi hulubii*, *Țineam în mîini pămîntul*, *Nașterea*, *Nu pot să uit și Cîntec* ; cea de-a doua *Antologia della poesia romena (Antologia poeziei poeziei românești)*, întocmită de Mario de Micheli

și Dragoș Vrânceanu, scoasă la Florența, reține poemele : *Cîntec pentru viața fiului meu, Străna pe care stăm, Nici chiar pentru o clipă*, precum și două *Cîntece* (1941 și 1960) ; cea de-a treia, *Introduction à la poésie roumaine (Introducere în poezia românească)* a lui Hubert Juin, tipărită la Paris, optează pentru *Îți dau, Dorm urși singurateci* și pentru *Cîntec* ; iar ultima, *Román költök antológiája (Antologia poezilor români)*, alcătuită de Köpeczi Béla și editată la Budapesta, ilustrează lirica lui Zaharia Stancu prin poemul : *Cîntec pentru viața fiului meu* și prin două *Cîntece*.

1962 Apare romanul *Jocul cu moartea*, E.P.L.
Apare volumul *Costandina*, E.P.L., în colecția B.P.T., cu o prefață de Aurel Baranga. Volumul cuprinde trei episoade din romanul *Desculț, Grapa, Lupoaița și Costandina*.

Apare ediția a VIII-a a romanului *Desculț*, E.P.L., cu ilustrații de D. Cionca.

Editura Tineretului publică în colecția „Cele mai frumoase poezii” o selecție de *Versuri*, de Zaharia Stancu.

Cu traducerea în limba vietnameză, apărută la Hanoi, romanul *Desculț* ajunge să fie tradus în 20 de limbi și înregistrează cea de-a 24-a apariție în volum separat.

La Milano se dă la iveală o versiune italiană a *Dulăilor* (a 10-a).

La Bratislavă se editează traducerea în limba slovacă a *Florilor pământului*.

La Berlin apare volumul *Glocken und Trauben (Clopote și struguri)* care prezintă patru episoade de sine stătătoare din versiunea în trei volume

a romanului *Desculț* (1960) : *Clopote și struguri, Grapa, Lupoaița și Costandina*.

Tot în germană se tipărește, sub titlul *Frühlingsgewitter* (*Furtună de primăvară*), un întins fragment din *Rădăcinile sînt amare*.

La Paris, în colecția UNESCO a operelor literare reprezentative, seria europeană, apare antologia *Nouvelles roumaines* (*Nuvele românești*), în care măiestria lui Zaharia Stancu în genul scurt este ilustrată prin *Liliacul*.

La Tallinn, capitala R.S.S. Estone, apare o culegere de nuvele românești în care Zaharia Stancu este reprezentat prin episodul *Ploaia* (din *Rădăcinile sînt amare*).

În lucrarea în limba maghiară *Világirodalmi antológia. A XX század irodalma* (*Antologia literaturii universale. Literatura secolului XX*), volumul VI/2, Zaharia Stancu figurează cu un fragment din *Desculț*.

1963 Apare romanul *Pădurea nebună*, E.P.L.

Jocul cu moartea debutează pe firmamentul literar european printr-o traducere în limba germană, care se tipărește simultan la Viena și la Berlin.

La Kiev apare în versiune ucraineană *Rădăcinile sînt amare*.

În Republica Arabă Unită, la Cairo, se traduce în limba arabă antologia *Nouvelles roumaines*, editată în 1962 la Paris sub egida Organizației UNESCO, în sumarul căreia figurează *Liliacul* lui Zaharia Stancu.

1964 Deputat în Marea Adunare Națională, ales de oamenii muncii din circumscripția electorală Roșiorii de Vede.

Apare ediția a IX-a a romanului *Descult*, E.P.L.
Apare ediția a II-a a romanului *Pădurea nebună*,
E.P.L., colecția Romanul românesc contemporan.
Două noi traduceri ale *Jocului cu moartea*: în
franceză și în suedeză.

La Berlin se tipărește versiunea germană a
Pădurii nebune.

Antologia *Nouvelles roumaines*, apărută în 1962
în colecția UNESCO, este preluată și editată
la Djakarta în bahasa, limba oficială a Indo-
neziei.

Pe continentul sud-american, în Brazilia, la
Rio de Janeiro se tipărește în limba portugheză
*Antologia do conto romeno (Antologia poveș-
tirii românești)* — antologator și traducător
Nelson Vainer — în care proza scurtă a lui
Zaharia Stancu e înfățișată printr-un fragment
din *Florile pământului*.

1965 Apare volumul *Ultimă călătorie a vasului Port
Polis*, de André Kédros, E.P.L.U., în traducerea
lui Zaharia Stancu.

La Lisabona se publică versiunea în limba portu-
gheză a romanului *Jocul cu moartea*.

În antologia *Narradores rumanos (Povestitori
români)*, publicată în spaniolă la Montevideo,
sub îngrijirea lui Mario Benedetti, e inclus un
fragment intitulat *Leacuri* (din capitoul cu ace-
lași titlu al romanului *Descult*).

La Sofia apare o antologie de proză scurtă ro-
mânească, în cuprinsul căreia figurează *Liliacul*.

În sumarul antologiei maghiare de proză româ-
nească intitulată *Romániai elbeszélők (Nuvești
din România)* Zaharia Stancu este prezent cu
fragmentul *Steaua Domnului, steaua* (cap. I din
Rădăcinile sînt amare).

1966 Apare ediția a X-a a romanului *Desculț*, Editura Tineretului, colecția Biblioteca școlarului, prefață și note de Matei Călinescu.

Apare ediția a II-a a romanului *Jocul cu moartea*, E.P.L., colecția Romanul românesc contemporan.

Apare ediția a III-a a romanului *Pădurea nebună*, E.P.L., colecția B.P.T. nr. 341, cu o prefață de S. Damian.

Este ales pentru a doua oară președinte al Uniunii Scriitorilor.

Jocul cu moartea apare în limba bulgară și se reeditează la Berlin în limba germană.

Traducerea italiană a *Costandinei* se publică la Francavilla, iar la Praga vede lumina tiparului o versiune în limba cehă a acestei scrieri.

Introduction to the Roumanian Literature (Introducere în literatura română), prima antologie cu adevărat reprezentativă de proză românească, editată în S.U.A., încredințează piesei *Liliacul* sarcina de a înfățișa timbrul specific prozei lui Zaharia Stancu.

La Bruxelles și la Haga, apare antologia *Werk uit Roemenië. Poëzie. Tudor Arghezi e. a. (Din literatura română: Versuri. Tudor Arghezi și alții)*, îngrijită de Karel Jonckheere, care include poemele *Zorile apropiate*, *Nu uita nici o clipă* și *Cîntec pentru viața fiului meu* de Zaharia Stancu.

1967 *Jocul cu moartea* se traduce în turcă și în sîrbă, ajungînd astfel la cea de-a 10-a apariție. În limba sîrbă se tipărește și o versiune a *Costandinei*.

Desculț apare în traducere japoneză la Tokio. La Hamburg se tipărește antologia *Rumänien*

erzählt (*România povestește*) în care este inclus un episod din *Florile pământului*.

La Amsterdam apare antologia *Meesters der Roemeense Vertelkunst* (*Maeștrii artei narative române*), a lui S. Pragano, în care titlul selecționat pentru a-l reprezenta pe Zaharia Stancu este *Liliacul*. Asupra *Liliacului* se oprește și *Antologia de la prosa rumana* (*Antologia prozei românești*) publicată în limba spaniolă la Buenos-Aires sub îngrijirea lui Miguel Angelo Asturias.

Tot la Buenos-Aires apare, în traducerea lui Pablo Neruda, antologia *44 Poetas rumanos* (*44 de poeți români*), în care Zaharia Stancu figurează cu : *De ți-ai purta jăptura...*, *Copilul*, *Viață și Steaua pe care stăm*.

În Italia, la Parma, se tipărește culegerea *Poeti romeni del doppio guerra* (*Poeți români de după război*) care include trei Cîntece de Zaharia Stancu : *De cînd o știu, ciocîrlia...*, *Pământul ne poartă pe umeri...* și *Umblu prin lume cu umbra mea*.

1968 Apare romanul *Șatra*, E.P.L.

Apare romanul *Ce mult te-am iubit*, E.P.L.

Apare ediția a III-a a romanului *Jocul cu moartea*, E.P.L., colecția B.P.T., nr. 461, cu o prefață de Radu Popescu.

Apare primul volum de opere, ediție de autor, cuprinzînd romanul *Desculț*. Totodată apare și *Desculț*, ediție liberă.

În luna noiembrie, este reales pentru a treia oară președinte al Uniunii Scriitorilor.

La Paris se publică sub titlul *Uruma, fiica tătarului* o secvență din *Pădurea nebună*.

Jocul cu moartea apare în două noi versiuni :

spaniolă la Montevideo, în Uruguay, și cehă, la Praga.

Descult înregistrează cea de-a 4-a apariție în limba maghiară.

La Istanbul apare *Romen Hikâyeleri Antolojisi* (*Antologia schiței românești*) în care Zaharia Stancu e prezent cu *Liliacul*.

Antologia *Rumänische Erzähler* (*Nuvelisti români*), publicată la Zürich, se oprește asupra *Costandinei*. Tot *Costandina* reprezintă proza lui Zaharia Stancu în culegerea de nuvele contemporane românești, apărută la Moscova sub titlul *Leto i vîiuga* (*Vara și viscolul*).

În sumarul antologiei *Werk uit Roemenië. Proza. Barbu Delavrancea e. a. (Din literatura română. Proză. Barbu Delavrancea și alții)*, îngrijită de Toor Weverbergh, apărută concomitent la Bruxelles și la Haga, cîntea de a ilustra factura prozei lui Zaharia Stancu revine de asemenea *Costandinei*. În Brazilia, la São Paulo, se tipărește o selecție de proză scurtă românească intitulată *O caminho do céu* (*Drumul spre cer*) în sumarul căreia regăsim *Liliacul* lui Zaharia Stancu.

La sfîrșitul celui de-al doilea deceniu de la editarea primei tălmăciri a romanului *Descult*, traduceri din scrierile lui Zaharia Stancu totalizează 93 de apariții, din care 65 în volume separate și 28 în antologii, realizîndu-se deci 52 de apariții noi în deceniul 1959—1968.

1969 Apare romanul *Vîntul și ploaia*, 3 volume, E.P.L.

Apare ediția a II-a a romanului *Șatra*, E.P.L. Zaharia Stancu începe să dea publicității pagini din *Confesiunile* sale. „Sînt încărcat cu amintiri

ca un măr, în toamnă. Scuturați pomul și, dacă nu cad destule fructe, dați cu pietre în el, sau, și mai bine, loviți-i fiecare creangă cu prăjina. Pentru mine, amintirile sînt o grea povară. Iau de pe inima mea o parte din această povară cu fiecare carte pe care o scriu.“

Jocul cu moartea apare în versiune engleză și în versiune finlandeză.

Urma, fiica tătarului vede lumina tiparului în limba olandeză la Bruxelles și la Haga.

La Berlin se reeditează *Desculț* (a 3-a apariție în germană).

Un fragment din *Șatra*, tradus în limba rusă, apare în volum.

Două noi antologii de poezie românească acordă un loc de frunte liricii lui Zaharia Stancu: *Anthology of Contemporary Romanian Poetry* (*Antologia poeziei române contemporane*), alcătuită și tradusă de Roy McGregor Hastie, publicată la Londra, în care găsim poemele: *Buna Vestire*, *Pomul roșu*, *Gol*, *Da... am crescut cu mașii*, și *Rumänische Lyrik* (*Lirica românească*) — antologare și tălmăcire de Zoltan Franyo — apărută la Viena, în care aflăm: *Scrisoare din câmp*, *Cîntec*, *Amintiri*, *cele dintîi*, *Pe țarm* și *Cazanul Satanei*.

1970 Apare volumul *Povestiri de dragoste*, Editura Cartea Românească, unde se publică pentru prima dată *Urma*,... ca episod de sine stătător. Apare volumul de versuri *Cîntec șoptit*, Editura Cartea Românească. („Niciodată nu m-am despărțit de poezie... Că n-am publicat mai bine de douăzeci de ani volume de versuri, aceasta este o altă poveste. O voi discuta cîndva, pe multe pagini...”)

La Paris apare versiunea franceză a romanului *Șatra*.

În Brazilia, la São Paulo, se tipărește în portugheză un volum de pagini alese din opera lui Zaharia Stancu, primul de acest fel apărut în străinătate (el strânge laolaltă cinci episoade din proza scriitorului).

Se editează în limbile engleză, franceză și germană un florilegiu de lirică românească în care apar poemele lui Zaharia Stancu : *La marginea lumii* și *Pe țarm*.

În R.F.G., la Tübingen, și în Elveția, la Basel, se publică antologia de proză românească *Die Schwarze Truhe* (*Scrinul negru*), care reține din creația lui Zaharia Stancu un episod din *Pădurea nebună*.

1971 Editura Cartea Românească publică o nouă ediție a romanului *Desculț*, sub îngrijirea autorului. „*Desculț* mi-a umbrît poezia. *Desculț* mi-a umbrît toate cărțile pe care le-am scris din decembrie 1948 pînă astăzi. Dar *Desculț* m-a și ajutat : m-a făcut să scriu mai departe, să caut ceva nou și deosebit.”

Editura Cartea Românească anunță tipărirea unui volum din publicistica lui Zaharia Stancu, intitulat *Pentru oamenii acestui pămînt*.

Autorul anunță un nou volum de versuri, intitulat *Cîntecul Lebedei*.

În ianuarie 1971 este distins cu premiul internațional Gottfried von Herder.

În toți acești ani la care ne-am referit, scriitorul face călătorii în țară și peste hotare, în calitate oficială sau chemat de editurile străine care i-au tradus cărțile. Autorul este prezent în presa literară, la radio sau la televiziune, cu articole,

reportaje, evocări, note de călătorie etc. („În întreaga mea carieră scriitoricească și publicistică, mi-am dat o deosebită osteneală să scriu în așa fel încît să fiu pe deplin înțeles de cititorii poeziei mele, de către cititorii prozei mele, de către cititorii articolelor mele. Nu mi-a plăcut poezia greu de înțeles, nu mi-a plăcut proza sucită și răsucită, nu mi-a plăcut articolul de ziar citit și comentat în cafenelele dintre cofetăria «Capșa» și cofetăria «Nestor». Nu am scris pentru cafenea sau cercuri înguste, ci totdeauna pentru marile mulțimi.”)

La Moscova a apărut *Ce mult te-am iubit* (*Inostrannaia literatura*, nr. 1—2/1971), precum și *Pădurea nebună*, iar la Kiev a ieșit de sub tipar ediția a doua a romanului *Rădăcinile sînt amare*.

În capitala U.R.S.S. se mai află în curs de apariție *Vîntul și ploaia*.

La New York a fost încredințată tiparului o nouă traducere în engleză a romanului *Desculț*. De asemenea la New York va apare în curînd o versiune a *Șatrei*.

Pînă la sfîrșitul anului, *Desculț* va fi reeditat în persoană la Teheran, *Șatra* va înregistra încă șapte apariții, din care două în germană (la Berlin și la Graz), iar celelalte în engleză (la Londra), în spaniolă (la Barcelona), în slovacă (la Bratislava), în cehă (la Praga) și în maghiară (la Budapesta).

Ce mult te-am iubit va număra încă trei noi apariții : în franceză, polonă și estonă. La Praga se va tipări în cehă traducerea romanului *Urma, fiica țîtarului*.

Fără a pune la socoteală aparițiile iminente amintite mai sus, din 1949 încoace bilanțul realizărilor este impresionant. Numărul limbilor în care sînt accesibile scrierile lui Zaharia Stancu se ridică la 31 : albaneză, arabă, bahasa, bulgară, cehă, chineză, daneză, engleză, estonă, finlandeză, franceză, germană, greacă, islandeză, italiană, japoneză, maghiară, olandeză, persană, polonă, portugheză, rusă, sîrbă, slovacă, slovenă, spaniolă, suedeză, turcă, ucrainiană, urdu, vietnameză.

Astăzi aparițiile în limbi străine din opera sa au ajuns la 115 traduceri, tipărite pe patru continente, în 35 de țări (R. P. Albania, Anglia, R. A. U., Argentina, Austria, Belgia, Brazilia, R. P. Bulgaria, R. S. Cehoslovacă, R. P. Chineză, Danemarca, Elveția, Franța, Finlanda, R. D. Germană, R. F. Germană, Grecia, Indonezia, India, Iran, Islanda, Italia, R. S. F. Iugoslavia, Japonia, Olanda, R. P. Polonă, Portugalia, Spania, S.U.A., Suedia, Turcia, R. P. Ungară, U.R.S.S., Uruguay, R. D. Vietnam).

Dintre acestea, 78 au apărut în volume separate și 37 în antologii.

Răspîndirea maximă a fost realizată de romanul *Descult* (28 de apariții în volume separate, în 21 de limbi). Pe locul al doilea se află *Jocul cu moartea* (15 apariții, în 12 limbi), iar pe locul al treilea se situează *Dulăii* (11 apariții, 10 limbi). În antologiile de proză (22 la număr) *Liliacul luptă pentru întîietate* cu *Costandina*. În cele de versuri (13 la număr) preferințele, în general mai variate, converg asupra poemului *Cîntec pentru viața fiului meu*.

Astăzi, Zaharia Stancu este un scriitor cunoscut și apreciat, în țară și peste hotare. Cărțile sale, publicate în tiraje mari, i-au consolidat notorietatea de care se bucură. După cum însuși remarcă, în structura operei sale — în versuri sau în proză — o importanță esențială o are factorul biografic. Acest factor este prezent în tot ce a scris până acum. „Biografia mea este uriașa ladă din care am scos pe rînd și voi scoate și mai departe materialul de viață pe care l-am transformat și îl voi mai transforma în material literar. Fără anii pe care i-am trăit, fără experiența mea de viață, fără oamenii de cele mai diverse tipuri pe care i-am cunoscut, nu aș exista nici ca poet, nici ca prozator și, cred, nici măcar ca ziarist... Arhiva mea îmi încapă toată în cap, în memorie. Tot acolo se găsesc cu toții, buni și răi, frumoși sau urîți, cinstiți sau ticăloși, eroii cărților mele pe care încă nu le-am scris și pe care, poate, nu am să le scriu niciodată.”

CORNELIU POPESCU și IOAN COMȘA

Mai 1971

*ALIMUT MI-A POVESTIT
INTÎMPLĂRILE,
KERA A STĂRUIT SĂ LE SCRÎU.*

Him bașa isprăvi de mâncat. Isprăvi și de băut. Oala, care cu puțin înainte fusese plină de vin roșu, acrișor, era goală. Îi mulțumi Oarbei.

— Bucatele au fost bune. A fost bun și vinul.

Obrazul Oarbei se luminează.

Him bașa îl privi pe Alimut.

— Te-ai săturat ?

— Da, tată. Numai vinul...

— Nu cumva vrei să spui că nu ți-a plăcut ?

— Mi-a plăcut, tată, dar... a fost cam puțin.

Râseră amândoi. Rîse și Oarba.

— Altădată, fiule, ai să primești mai mult.

Stăpînul șatrei ieși în fața cortului, se așeză turcește în țărîna alburie pe care o înfierbîntase soarele și bătut din palme. În deschizăturile corturilor se arătară de îndată capete oacheșe, pletoase, mustăcioase. Cîțiva bărbați se apropiară. Him bașa se uită în ochii lui Uj Hoțul și-i porunci :

— Cheamă bătrînii la sfat. O dată cu ei să mai vină și Ariston, Goșu și Lisandra.

Uj Hoțul începu să umble printre corturi. Cîteva clipe stăpînul șatrei îl urmări cu privirile. Pe urmă ridică ochii și, clipind des, se uită la cer.

Soarele era tocmai la amiază. Văzduhul era cald, vâscos, apăsător și părea încremenit. Caii, măgarii și catârii șatrei moțâiau ceva mai departe de corturi și se apărau alene cu cozile de roiurile de muște care nu le dădeau pace. Cîinii, întinși pe labe, dormitau sub căruțele lungi, cu coviltire. Îi supărau și pe ei muștele. Doborîți de greaua zăpușeală a zilei, urșii nu se mișcau, nu-și sunau lanțurile și nici măcar nu mormăiau. Poate se aflau căzuți adînc în somn și nu visau nimic. Poate visau pădurile străvechi și umbroase în care viețuiseră altădată, pe vremea cînd fuseseră slobozi. Poate visau stufărișuri pline de afine și de albine. Poate visau scorburî încărcate cu faguri galbeni plini cu miere limpede și dulce.

Satul în care șatra poposisese chiar în dimineața aceea se afla la o depărtare de numai trei-patru sute de pași. Rămînea tăcut de parcă în întregul lui cuprins nu s-ar fi găsit nici o făptură vie. Tăcută rămînea și balta din apropiere în care foiau broaștele și pe care o acopereau în bună parte petice umede de lîntiță grasă și verde. Aci, și la acest ceas al amiezii, tăcerea ar fi fost deplină, dacă din cînd în cînd nu s-ar fi auzit, venind de departe, țacănitul ritmic al secerătorilor care, undeva, acolo unde cerul își sprijinea marginile albastre pe pămînt, doborau grîul copt și înalt. Văzduhul era prea vâscos și zăpușeala amiezii prea grea și prea groasă ca să străbată prin ea și să se audă și glasurile oamenilor. Frînți de mijloc și scâldați în sudoare, țăranii adunau grîul secerat, îl legau în snopi și cu snopii clădeau clăi mari. Văzute de departe, clăile de grîu se asemuiau cu niște grămezi fabuloase de aur roșcat.

Auzind porunca mai-marelui lor, repetată la fiecare cort de Uj Hoțul, oamenii oacheși — bătrîni și tineri — ieșiră din corturile în care abia se tolăniseră pe rogojini și veniră lenevoși abia tîrșîindu-și

pașii. Se așezară cu toții în țărîna fierbinte a luncii, făcînd o jumătate largă de cerc în fața lui Him bașa. În dreapta și în stînga acestuia se așezară bătrînii. După aceea, în rîndul întîi se așezară, după vîrstă, și ceilalți bărbați. La spatele lor luară loc femeile, iar copiii li se pripășiră tuturor în poală, în brațe sau pe umeri. Flăcăiandrii cu mustățile abia mijite și fetișcanele care purtau la gît lungi șiruri de mărgele și în urechi cercei mari ca niște belciuge se aciuară în spatele femeilor și întinseră gîturile. Șovăind și împleticindu-se, veni și Goșu, de mîna cu Lisandra. După Goșu se arătă, mîndru și pieptos, Ariston. În spatele lui, mărunțel la trup însă vînjos și îndesat, păsea Uj Hoțul. Sudoarea de pe frunte i se scurgea pe obraji ciupiți adînc de vărsat și se pierdea în barba neagră, încîlcită, stufoasă. Toate privirile șatrei se îndreptară spre cei trei. Nu se auzi nici o șoaptă și nici măcar muștele nu mai bîzîiră. Uj Hoțul strigă :

— Sînge !... Să iasă cu sînge... Socoteala nu se poate încheia decît cu vărsare de sînge !...

Him bașa se uita la el muștrător. Uj Hoțul, rușinat, plecă ochii în jos și tăcu.

Bărbații șatrei, adunați aci, aveau toți chici lungi, mustăți stufoase, bărbi sălbatice. Foarfeca nu intrase niciodată în părul vreunuia din ei. Pe obrazul nici unuia nu umblase briciul. Pe toți, fără greșală, îi împodobise firea cu ochi negri, de smoală, rotunzi, neobișnuit de mari și plini de o strălucire care — dacă nu te fereai din calea ei — te ametea și te adormea. Bărbile, mustățile și chicile, unse în fiecare zi cu ulei gras, de nucă, sclipeau de parcă ar fi fost de metal.

Toate privirile erau îndreptate spre Goșu. Dîrz, întăritat, pus pe ceartă, pe bătaie și poate chiar și pe omor, omul veni și se opri în mijlocul cercului. Tot

în mijlocul cercului și destul de aproape de Goșu, se opri și Lisandra. Ariston se răzleți de cei doi și înlemni. Goșu se uita în pământ. Tot în pământ se uita și Ariston. Numai Lisandra căuta fără nici o sfială ochii oamenilor din jur și, când îi găsea, îi înfrunța nu numai cu îndrăzneală, ci și cu nerușinare parcă.

Him bașa voi să deschidă gura și să spună ce avea de spus. Dar tocmai atunci în sat sună trist clopotul cel mare de la biserică. După clopotul mare sună și clopotul mic. Tot rar. Tot trist. Șatra știu că acolo, în satul lângă care se aciuase cu câteva ceasuri în urmă, ori de undeva, de departe, de pe front, venise vestea morții unui bărbat. Nu se închină nici unul dintre ei și nici unul dintre ei nu șopti printre buze „Dumnezeu să-l ierte pe răposat”. Ei, oamenii oacheși, nu moșteniseră de la înaintași acest obicei și nu practicauseră nici o credință. Se mulțumiră să se uite în pământ — în pământul în care se topeau trupurile tuturor morților — și apoi să-și arunce ochii spre cer. De acolo, din cer, soarele lumina pământul. Și tot de acolo, din cer, cădea ploaia care ajută pământului să se acopere de iarbă, de buruieni și de păduri, de livezi sau de lanuri nesfârșite de grâu, de porumb, de floarea-soarelui, de rapiță, de secară.

Fața lui Him bașa se întristă. Stăpînul șatrei spusese :

— Nu este nici o legătură între viața omului care s-a stins acum și viața noastră. Totuși, clopotul ne-a coborât a rău.

Șatra pogorî într-o tăcere și mai adîncă. Ea era obișnuită din cea mai veche vechime să tacă atunci cînd mai-marele ei spunea ceva. Niciodată nu se pomenea printre ei om care să se ridice împotriva bulibașei. Tot așa aveau să se petreacă lucrurile și acum.

Clopotul mare sună ce mai sună, osteni și tăcu. Tăcu și clopotul mic. În balta acoperită pe alocuri de

mari petice de lînă grasă și verde orăcăi o broască. Soarele fulgeră văzduhul încremenit și vîscos dintre pămînt și cer. Speriată, broasca se trase iarăși în adînc.

— Știți, spuse Him bașa, pentru ce v-am chemat, să luați parte la judecată.

— Știm, răspunseră bătrînii, știm prea bine.

— Totuși, am să vă spun pe scurt întîmplarea, după datină, ca totul să fie limpede și în hotărîrea pe care o vom lua să nu se strecoare nici o nedreptate. Legile noastre, păstrate din bătrîni, trebuiesc împlinite fără nici o abatere.

— Te ascultăm, bulibașa, ziseră într-un glas bătrînii. Te ascultăm.

— Acum doi ani a fost mare bucurie în șatra noastră, zise Him. A fost nu numai bucurie, a fost și veselie. Vă amintiți că ne aflam poposiți într-o luncă, lîngă marginea fluviului. Cu capul plecat și parcă cerîndu-și iertare de ceea ce avea de gînd să facă, flăcăul Goșu ne-a cerut învoire să se însoare cu Lisandra, fata lui Sedil, din șatra lui Sedil. Și noi i-am dat învoire s-o aducă în șatra noastră pe Lisandra, fata lui Sedil, din șatra lui Sedil. Mi-am pus obrazul în joc și m-am tocmit o zi și o noapte cu Sedil bașa. M-am tocmit pînă am rămas amîndoi sîtevi și abia atunci ne-am înțeles din preț. Și după ce ne-am înțeles din preț am chemat-o pe Lisandra și-am întrebato dacă-l place pe Goșu și dacă vrea să-l ia de bărbat pe Goșu. La întrebarea mea dacă-l place pe Goșu, ea nu mi-a răspuns. Iar la întrebarea dacă vrea să-l ia de bărbat pe Goșu, ea mi-a răspuns că vrea. Nu m-am supărat. Pentru că o femeie poate să-și ia de bărbat și pe un om pe care nu-l place. Cu vremea se învață cu el și asta e de ajuns ca o căsnicie să meargă bine. Și-am mai întrebato pe Lisandra dacă are ori nu de gînd să se supună legilor

străvechi ale șatrei noastre. Lisandra a pus mîna dreaptă pe inimă și-a jurat că are să se supună, oricît de strașnice ar fi ele. Atunci Goșu a zis : „Dacă mă ia de bărbat, o să mă cunoască. Și dacă o să mă cunoască, o să mă placă. Și dacă o să mă placă, pînă la urmă o să ajungă să mă și iubească.” Zicînd acestea, Goșu s-a arătat fericit. Și atunci m-am arătat și eu fericit că Goșu și-a ales nevastă frumoasă și harnică, și că șatra noastră și-a mărit numărul și s-a îmbogățit cu o femeie din șatra lui Sedil și chiar din neamul lui Sedil. Goșu i-a plătit în fața mea și în fața voastră lui Sedil bașa douăzeci de galbeni de aur turcești, cu zîmți, ca preț al Lisandrei. Sedil bașa și-a luat fata de mîna și i-a dat-o lui Goșu pe viață și i-a spus : „Pînă acum Lisandra a fost fata mea și mie mi s-a supus. De acum înainte, Lisandra este roaba ta, Goșule, și nevasta ta, și ție și numai ție o să se supună, iar la alt bărbat din șatră ori din afara șatrei n-o să se uite nici măcar cu coada ochiului.”

Him bașa tăcu. Își bolovăni ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, peste oamenii oacheși adunați în fața lui. Șatra îl asculta. Șatra nu-i ieșea din cuvînt. Inima i se umplu de mulțumire. Ieși din tăcere și întrebă :

- Am spus pînă acum adevărul, au l-am ocolit ?
- Adevărul l-ai rostit, bulibașă, adevărul întreg l-ai rostit și nimic din ce-a fost adevăr n-ai ascuns.
- Atunci, zise Him bașa, să mergem mai departe și să deslușim faptele pînă la capăt.

— Pînă la capăt, bulibașă.

— Așadar, Goșu i-a plătit lui Sedil bașa prețul Lisandrei și Lisandra a jurat cu mîna pe inimă că va asculta de străvechile legi ale șatrei noastre și-a trecut Lisandra din șatra lui Sedil bașa în șatra noastră. A început nunta. Trei zile și trei nopți

ne-am veselit noi și tot trei zile și trei nopți s-a veselit și șatra lui Sedil bașa. Au jucat oamenii din șatra noastră și, amestecându-se cu noi, au jucat și oamenii din șatra lui Sedil bașa. Au jucat urșii șatrei noastre și au jucat și urșii șatrei lui Sedil bașa. S-a isprăvit nunta fără nici o spinare ciomăgită, fără nici o mână ruptă, fără nici un ochi scos și fără nici un cap spart. Pe urmă șatra noastră a apucat-o într-o parte și șatra lui Sedil bașa în altă parte. De atunci și pînă astăzi au trecut aproape doi ani, iar căruțele noastre nu s-au mai întîlnit, cîinii șatrei noastre nu s-au mai mirosit cu cîinii șatrei lui Sedil bașa, caii, măgarii și catîrii șatrei lui Sedil bașa nu s-au amestecat la păscut cu caii, măgarii și catîrii șatrei noastre. Iar noi... Noi nu ne-am mai oglindit în ochii șatrei lui Sedil bașa și nici șatra lui Sedil bașa nu s-a mai oglindit în ochii noștri. Este ?

— Este, bulibașa, este.

— Toate au mers bine pînă în miezul nopții trecute, cînd peste Goșu s-a năpusit netam-nesam, un vis urît. Și atunci, scuturîndu-se de somn și ieșind din visu-i urît, Goșu s-a trezit. Și trezindu-se a căutat-o lîngă el pe Lisandra s-o scoale și pe ea din somn și să-i povestească visul. N-a găsit-o. Fierul roșu al bănuiei i-a ars lui Goșu inima și l-a îndemnat să pună mîna pe cuțit. A pus Goșu mîna pe cuțit, i-a încercat agerimea tăișului, a ieșit din cort și s-a pitulat la pîndă cum ar fi făcut-o oricare dintre noi. Cum știți, șatra toată dormea dusă. Caii șatrei, măgarii șatrei și catîrii șatrei pășteau prin preajmă. Cîinii șatrei dormeau și dormeau și urșii șatrei. Și numai Goșu pîndea la pămînt, cu cuțitul în mînă. Sîngele lui Goșu ardea și mînia îi tulbura mințile. Omul însă se stăpînea, tăcea și răbda. Stăpînindu-se și tăcînd, răbdînd și așteptînd, a pîndit pînă către zori. Și pînda nu i-a fost fără folos. În zori a văzut-o

pe Lisandra și l-a văzut și pe Ariston. Veneau ținându-se de gât dinspre zăvoi.

— Rușine ! Rușine mare ! spuseră bărbații.

Muierile oacheșe și ochioase tăcură. Tăcură și fețișcanele. Tăcură și flăcăiandrii. Him bașa îl întrebă pe Goșu :

— Am spus adevărul, Goșule ?

— Adevărul l-ai spus, bulibașă.

— Dar tu, Aristoane, ce zici ?

— Ai spus adevărul, bulibașă.

Pe Lisandra n-o învrednici Him bașa cu nici o întrebare. Femeiușca nu se sinchisi. Își păstră ochii în jos, însă genele lungi îi tresăriră și parcă și buzele i se mișcă într-un scurt tremurat.

— Goșu, zise Him bașa, Goșu ar fi avut dreptul, stăpînit de mînie, cum era, să se năpustească asupra lui Ariston și să-l înjunghie. Dar Goșu s-a gîndit că nu e potrivit ca un bărbat din șatra noastră să ucidă alt bărbat din șatra noastră. Goșu a ținut seama de străvechile noastre legi și de străvechile noastre obiceiuri, și a socotit că e mai bine să-și înfrîneze pornirea spre răzbunare și să aducă pricina înaintea noastră spre dreaptă judecată. Așa este, Goșule ?

— Așa este, bulibașă, așa și nu altfel.

— Acum, spuse Him bașa, acum Goșu trebuie să ne răspundă dacă o leapădă sau nu pe Lisandra.

Goșu răspunse liniștit :

— Nu, stăpîne, n-o leapăd. Nici mort n-o leapăd.

— De ce ?

— Pentru că eu fără Lisandra nu pot trăi. Eu o iubesc pe Lisandra mai mult decît îmi iubesc lumina ochilor.

Lisandra se uită la el lung. Îi înflori pe buze un surîs de mulțumire. Him bașa se încruntă. Femeiușca își stinse îndată surîsul.

— Atunci, Goșule, nu-ți rămîne altceva de făcut decît s-o ierți.

Goșu sări ca ars :

— Pînă aici ai fost drept, bulibașă, și n-ai rostit un singur cuvînt care să se abată de la străvechile noastre legi și de la străvechile noastre obiceiuri, însă la urmă, pesemne din bunătatea inimii, ai greșit.

— Așa e, ziseră bătrînii. La urmă bulibașa a greșit.

— Vrei să se împlinească legea, Goșule ?

— Vreau.

— Și tu, Lisandro, vrei și tu să se împlinească legea ?

— Vreau, zise femeia, vreau, pentru că știu că altfel nu se poate.

— Dar, o întrebă blînd Him bașa, de ce ai călcat tu legea cînd știai prea bine ce te așteaptă ?

— Nu pot trăi fără Ariston, bulibașă. Și dacă nu pot trăi fără Ariston, socot că e mai potrivit să mor.

Tăcu Him bașa. Tăcură bătrînii. Toți bărbații tăcură, în afară de Uj Hoțul, care rîgîi, rînji și tuși. Muierile șatrei fremătară și sușotiră între ele. Him bașa răcni la ele. Muierile tăcură.

— Tu, Aristoane, știai că Lisandra e nevasta lui Goșu. Știai că Goșu a cumpărat-o pe Lisandra de la tatăl ei, de la Sedil bașa, cu douăzeci de galbeni de aur vechi, turcești și cu zimți.

— Știam, bulibașă, toate acestea le știam.

— Atunci de ce ai tras-o pe Lisandra în greșală ?

— Pentru că o iubesc mai mult decît îmi iubesc carnea și mai mult decît îmi iubesc sîngele. Fără ea nu pot să trăiesc și nici nu vreau să mai trăiesc.

— Dar Goșu spune că nici el nu poate să trăiască fără Lisandra.

— Da, nu pot să trăiesc fără Lisandra, suspină Goșu.

— Vinovată este Lisandra, zise Him başa. Cunoştea dragostea lui Goşu şi nu se cădea să răspundă chemării lui Ariston.

— Nu eu sînt vinovată, spuse Lisandra. Vinovată e dragostea. Dragostea m-a aprins, m-a zăpăcit, m-a orbit şi m-a aruncat în braţele lui Ariston. Acum voi faceţi cu mine ce vreţi. Însă eu sînt datorare faţă de voi şi faţă de inima mea să vă mărturisesc încă o dată că *nu pot să trăiesc fără Ariston*. Auziţi ? Eu nu pot să mai trăiesc fără Ariston. Şi fără Ariston nu vreau să mai trăiesc.

Tăcerea se lăsă iarăşi peste şatră, peste lunca acoperită de iarbă aspră, ghimpoasă, peste balta stătută, adormită sub petice mari de lînă grasă şi verde. După cîtva timp tăcerea fu iarăşi sfărîmată de clopotul mare şi de colopotul mic din sat care sunau a jale. Moartea, ca o uriaşă pasăre nevăzută, fîlfîi din aripile ei peste şatră, dar văzduhul fierbinte şi vîscos al zilei rămase tot neclintit, tot încremenit.

Lisandra zise :

— Dragostea e vinovată. Dar nici tu, bulibaşa, nici voi, ceilalţi bătrîni plini de înţelepciune care vă aflaţi în jurul bulibaşei, nu înţelegeţi ce este dragostea. Poate aţi iubit în tinereţea voastră. De atunci însă şi pînă acum a trecut mult timp şi voi aţi uitat totul. Inimile vi s-au uscat şi amintirile v-au secăt. Ori, poate nici n-aţi iubit. Iar dacă aţi iubit şi aţi uitat, ori dacă n-aţi iubit niciodată, cum mă puteţi voi înţelege şi cum mă puteţi voi judeca ? Judecaţi-mă, totuşi, şi pedepsiţi-mă după străvechea voastră lege pe care eu am călcat-o şi după străvechile voastre obiceiuri de care eu n-am fost în stare să ţiu seamă. Înainte de a-mi primi pedeapsa, sînt datorare să vă spun pentru a treia oară că eu *fără Ariston nu mai pot să trăiesc şi nici n-am de ce să mai trăiesc*.

— Nici eu nu pot să trăiesc fără Lisandra, zise încet Ariston. Și fără Lisandra nici eu n-am de ce să mai trăiesc.

Oarba îi ceru voie bărbatului ei care era cumplitul stăpîn al șatrei să spună și ea cîteva cuvinte, și după ce acesta îi dădu îngăduința, zise :

— Tu, Lisandro, de cum a început judecata, eu una am tăcut și te-am ascultat. Și nu m-aș fi amestecat în vorbă, dacă n-ai fi întrecut cu nerușinare măsura cuvintelor. Zici că noi toate n-am cunoscut dragostea, ori că dacă am cunoscut-o în tinerețe am uitat-o cu trecerea timpului. Și-ai mai zis că și bărbatii noștri ori au cunoscut dragostea și au uitat-o, ori n-au cunoscut-o de loc. De cînd trăiesc în șatra asta — și trăiesc cam de mulțor — vorbe mai nerușinate n-am auzit. Tu, fată a Cîrnei, află că noi toate am cunoscut dragostea. Și-au cunoscut-o și bărbatii noștri. Dar unde am fi ajuns noi dacă ne-am fi lăsat robiți de patimă și ne-am fi furat una alteia bărbatul, ori ne-am fi încurcat cu tinerii stăpîniți de poște ? Atunci, muiere stricată ce ești, șatra noastră n-ar mai fi avut nici o tărie. Și nemaiavind nici o tărie, s-ar fi destrămat și ar fi pierit. Este adevărat că străvechile noastre legi sînt aspre. Și tot atît de adevărat este că grozav de aspre sînt și străvechile noastre obiceiuri. Dar noi nu ne putem lepăda nici de unele, nici de altele, fără să ne pască primejdia pieirii.

— Înțelepte vorbe a rostit Sina, zise Him bașa. Trebuie să împlinim legea. Pînă să trecem la împlinirea ei, te mai întreb o dată, Goșule : o lepezi pe Lisandra, au ba ?

— Nu, bulibașa, n-o lepăd. Fără Lisandra nu pot să trăiesc. Fără Lisandra nu mai am pentru ce trăi.

— Atunci, Goșule, o ierți pe Lisandra ?

— Nu, bulibașă, nu pot s-o iert. Ați auzit ce-a spus. Dacă o iert astăzi, la noapte pleacă iarăși să se culce în zăvoi cu Ariston.

— Poate nu pleacă, zise bulibașa. O să avem noi grijă să nu plece.

— Grijă ! Ce fel de grijă ? Știi tot atât de bine ca și mine, ori poate și mai bine, că pe o femeie intrată în călduri nu izbutește nimeni s-o păzească nici cu ciomagul și nici cu pușca.

— În cazul acesta, Goșule, dorești să se treacă la împlinirea legii ?

— Da, bulibașă, doresc.

— Și crezi că împlinirea legii are să-i vindece Lisandrei inima care-i sfârșie după Ariston și-are să-i stingă pofta ?

— Mă hrănesc cu această nădejde, bulibașă.

Lisandra se întoarce spre bărbatul ei :

— Sărace ! Sărace ! Este ca și cum ai încerca să te hrănești cu pietre.

Him bașa îl privi în ochi pe Ariston.

— Tu, Aristoane, ai ceva împotrivă ?

— N-am nimic împotrivă, bulibașă.

— Dacă nimeni n-are nimic împotrivă, zise maimarele șatrei, hotărâsc să se urmeze pînă la capăt străvechile noastre rînduiri. Pregătiți-vă.

Acum soarele trecuse de amiază și luneca, aprins și galben, către partea dinspre apus a cerului. Chin-dia era încă departe și văzduhul rămînea tot fierbinte, tot vîscos, tot apăsător, tot încremenit. Balta, învelită pe alocuri de mari petice verzi și grase de lîniță, părea tot adormită. Și tot adormită părea și lîncă dintre sat și balta lîngă care își găsise pentru cîteva zile sălaș șatra. Caii, măgarii și catîrrii șatrei, copleșiți și ei de zăpușeală, se apărau alene, ca și mai înainte, cu cozile, de muște. Cîinii dormitau întinși la umbră, sub căruțele lungi și grele, cu covil-

tir. Urșii, doborâți de căldură, mormăiau din când în când prin somn. La îndemnul lui Uj Hoțul, câteva fetișcane oacheșe își zornăiră mărgelile de sticlă, brățările de aramă și cerceii de tumbac, luară gălețile, le umplură cu apă din baltă și udară, ceva mai departe de corturi, o bucată mare de pământ. Tărîna supse numaidecît apa și se muie.

Goșu intră în cort. Intră în cort, după el, și Lisandra. Ariston se îndreptă, mîndru și dîr, spre cortul lui. Him bașa îl caută pe Alimut și-i porunci să se ducă după harapnice. Băiatul se repezi la căruță și se întoarse cu două harapnice.

Toată șatra se afla în picioare, fremăta și fierbea de nerăbdare. Nimeni nu rostea nici un cuvînt. Oamenii oacheși făcură cerc în jurul bulibașei. Se înghioldeau unii pe alții, se îmbrînceau, se călcau pe picioare, holbau ochii. Mai-marele șatrei cercetă îndelung fiecare harapnic. Spuse :

— Sînt curate. Amîndouă sînt curate. N-au nici plumbi, nici noduri. Vedeți-le și voi. Cercetați-le și voi.

Harapnicele trecură din mîna în mîna. Fiecare le pipăi. Și după ce le pipăi fiecare zise :

— Bulibașă, ai spus adevărul. Harapnicele sînt curate. Nici plumbi n-au și nici noduri.

Him bașa luă harapnicele. Le mai cercetă încă o dată. Și încă o dată grăi :

— Harapnicele sînt curate. Nu pîrtinim pe nimeni. Noi nu pîrtinim pe nimeni. *Soarta va hotărî.*

— Da, întări și Sarat, unul dintre bătrîni. *Soarta va hotărî.*

Uj Hoțul rîse :

— Ha-ha-ha ! Soarta ! ha-ha !...

Matahala se apropie de el, îl întoarse cu fața spre ea, îl ridică în sus și-l sărută pe gură.

— Eu nu te-am înșelat niciodată, Uj, niciodată.

Oamenii oacheși își scoaseră de la brâu pungile cu tutun și lulelele negre de pământ ars. Umplură lulelele cu tutun și le aprinseră. După aceea se așezară iarăși turcește în țărîna fierbinte din fața corturilor. La spatele bărbaților se rînduiră, în picioare, femeile și copiii, în așa fel încît fiecare să vadă de la început și pînă la sfîrșit tot ceea ce avea să se petreacă pe peticul acela de pământ proaspăt udat cu apă.

Gol pînă la brâu și desculț, Goșu ieși din cort. Pieptul lat și vînjos îi era acoperit de o pădure deasă și încălțită de păr negru și creț. Pletele lungi, unsuroase și lucioase, îi cădeau pe umeri și pe spate. Barba, și ea stufoasă și neagră ca pana corbului, îi acoperea partea de sus a pieptului. Omul oacheș o ținea de mînă pe Lisandra, cu gingășie, cu dragoste, de parcă ar fi vrut s-o ducă în boazurile raiului. Femeiușca, cunoscînd pînă în cele mai mici amănunte ce-o aștepta, își pusese pe trupu-i șui o fustă galbenă, de stambă subțire, și o bluză și mai subțire, albă, de borangic. Mijlocul și-l încinsese strîns cu bete, iar părul lung, negru și lucios, și-l legase la ceafă, într-un singur mănunchi, cu o panglică albastră.

— Goșu are s-o omoare, rosti careva încet. Păcat de ea !

— Orice-am spune noi, șatra n-are o altă muiere mai frumoasă și mai mîndră ca Lisandra.

O bătrînă smochinită, care pînă atunci ascultase și privise totul, zise tare :

— Ba n-o s-o omoare ! Goșu-al meu pînă acum n-a omorît pe nimeni și n-o să omoare pe nimeni nici de acum înainte. Goșu al meu nu e ucigaș, așa că o să-i dea păcătoasei ceea ce i se cuvine, numai ceea ce i se cuvine o să-i dea băiatul meu tîrfei și nimic mai mult... Nimic mai mult.

— Dar Ariston ? Unde e Ariston ? De ce întârzie Ariston ? De ce nu se arată Ariston ?

— Uite-l... Uite-l...

Ariston ieși și el din cort. Era, ca și Goșu, desculț și gol pînă la brîu. Părea tot atît de puternic, tot atît de lat în spate, numai că părul negru și des care-i acoperea pieptul era mai încîlcit decît al lui Goșu.

— O să biruie Ariston.

— Ba nu, n-o să biruie Ariston. O să biruie Goșu.

— Dreptatea e de partea lui Ariston. Dreptatea e totdeauna de partea dragostei.

— Nu chiar totdeauna.

— Să se facă tăcere ! Porunci Him bașa.

Se făcu tăcere. Cu greu, dar se făcu. Him bașa se duse la Goșu și-i întinse harapnicele.

— Alege-ți unul, Goșule, pe care-l vrei. Le-am cercetat. Amîndouă sînt curate.

Goșu întinse mîna și luă la întîmplare un harapnic.

— Mulțumesc, bulibașa.

Goșu se depărtă. Lisandra îl urmă. Goșu se opri și o așteptă. Muierea ajunse lîngă el. Bărbatul puse harapnicul pe umăr, o luă în brațe, o legănă și o strînse îndelung. Pe urmă îi sărută obrajii ușor trași, ochii, sprincenele, părul lung și negru, fruntea înaltă și limpede. Șatra așteptă ca Goșu să-și sărute nevasta și pe gură, însă bărbatul pe jumătate gol nici nu se atinse de buzele ei. În schimb o mușcă sălbatic de sîni. Lisandra tipă scurt. Șatra se înfioră. Undeva, în mulțime, Ariston mîrîi, vru să spună ceva, dar își luă seama și-și înghiți vorbele.

Goșu ridică harapnicul. În mijlocul peticului de pămînt înconjurat de șatră, femeia rămase dreaptă ca un stîlp, își înălță mîndră capul, își privi bărbatul în ochi și-i porunci :

— Hai, cîine, dă !...

Goșu se trase îndărăt cu un pas, cu doi și deodată, ca un șarpe negru și lung, harapnicul cu trei sfîrcuri fulgeră pe deasupra capului Lisandrei și pocni ca o armă. De atins însă n-o atinse. Mulțimea îngheță. Lisandra rîse :

— Cîine ! Ți-e frică ! De ce ți-e frică ? Dă ! Dă în plin !

De patru, ori poate chiar de cinci ori harapnicul fulgeră și răsună deasupra capului ei fără s-o atingă. Sătra, care se aștepta la altceva, izbucni :

— Ha-ha-ha !...

— Hi-hi-hi !...

— Goșu n-are-n oase snagă de bărbat !

— Ha-ha-ha !...

— Lui Goșu îi e frică să-și bată nevasta. Acum înțelegem noi de ce-a umblat fata lui Sedil bașa cu buza friptă după Ariston. Abia acum înțelegem noi... E-he !... E-he-he !...

— Goșu n-are pic de snagă în vine.

— Nici n-a avut vreodată.

— Hi-hi-hi !...

— Ha-ha-ha !...

Goșu întredeschise gura și trase adînc aer în piept, se încrunță, își prinse buzele cărnoase între dinți și și le mușcă adînc. Fire subțiri de sînge începură să i se scurgă pe barba creată, neagră, încîlcită, sălbatică.

— Goșu nu prețuiește două cepe degerate.

— Ha-ha-ha !...

— Hi-hi-hi !...

— A murit de mult curajul lui Goșu.

— N-o bate.

— A uitat că muierea nebătută e ca moara neferecată.

A șasea fulgerare a harapnicului fu năpraznică. Biciul cu trei sfîrcuri nu mai plezni în gol ci se înfășură tot pe trupul muierii, strîns și usturător, tăie ca briciul bluza subțire, de borangic, și sfîrtecă adînc carnea sănătoasă, tare ca piatra și arămie.

Acum șatra holbă ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, și încremeni. Cîțiva sughițară. Cîțiva își mușcară limba. Uj Hoțul icni, iar Ariston scoase un țipăt ascuțit și scurt, de parcă nu Lisandra, ci el însuși ar fi primit lovitura. De zîmbit, numai Matahala zîmbi.

Lisandra se ținu bine. Își încheștă fălcile. Nu țipă. Nu se îndoi. Nici măcar nu crîeni. Clipi numai ceva mai pripit din ochi, pînă i se risipi ceea ce putea fi un început de frică.

Lui Goșu i se tulburară și i se înrăiră ochii mari, de smoală. Harapnicul, care acum părea că a prins cu adevărat viață, se năpusti iarăși și iarăși, fără nici un răgaz, asupra Lisandrei. Iarăși și iarăși... Iarăși și iarăși... Larăși și iarăși... Omul oacheș și gol pînă la brîu care-l mînuia se dovedi a fi mare meșter. Nici o lovitură nu căzu undeva la întîmplare. Biciul grozav înfășura fulgerător trupul muierii, îi tăia și-i zdrențuia bluza subțire, de borangic, în fișii din ce în ce mai înguste, îi murseca și-i sîngera pielea și carnea bucățică cu bucățică. La fiecare lovitură Lisandra clipea și-și ridica tot mai sus fruntea, în pofida șatrei care se aștepta să și-o încline. Matahala, voinica nevastă a lui Uj Hoțul, tremura de plăcere, iar Ariston icnea din cînd în cînd. Goșu, cu cît lovea mai năprasnic, cu atît își mușca și-și zdrobea și mai mult buzele.

Nu se scurse prea mult timp și barba lungă și lăptoasă a omului cu harapnic se înroși. Din firele ei groase, crețe și încîlcite, picuri mari de sînge înche-gat începură să se prăvălească în țărîna udă. Caii,

măgarii și catîrii șatrei pășteau fără nici un chef iarba aspră și ghimpoasă a luncii și se apărau, alene, ca și mai înainte, cu cozile, de muște. Dar pocnetele, acum înfundate, ale harapnicului și mirosul sîngelui care picura din barba lui Goșu și din trupul zdrențuit al Lisandrei scoaseră din somnolență cîinii și urșii. Cîinii se înviorară, țîsniră de sub căruțele lungi, cu coviltir, se depărtară de șatră și se apucară să scheaune și să urle de parcă ei înșiși ar fi fost bătuți. Mai tare decît toți urla și scheuna Rob, cîinele bătrîn dar încă puternic al lui Him bașa. Ațîțați de mirosul sîngelui omenesc vărsat și poate ușor înfricoșați, urșii începură să se zbată în lanțuri și să mormăie furioși. Alimut, în făptura căruia trăia încă din plin cruzimea adolescenței, puse mîna pe o bîtă zdravănă și, izbind cu ea cînd într-o parte, cînd în alta, alungă cîinii și-i risipi. Se întoarse după aceea la urși și-i ciomăgi zdravăn. Aruncă bîta. Și dintr-o dată își dădu seama cu oarecare spaimă că în adîncul inimii lui simțise plăcere, atunci cînd bătuse cîinii și urșii. Gîndi : „Fără îndoială că acum lui Goșu îi face plăcere că o bate pe Lisandra.“ Scurpă în țărîină.

Cu toate că mîncaseră bătaie, nici cîinii, nici urșii nu se potoliră. Scîrbit pe de o parte de treaba pe care o făcuse, iar pe de alta de gîndurile care-i trecuseră prin cap, feciorul lui Him bașa îi lăsa în pace și reveni printre ceilalți oameni oacheși care, tăcuți și cu ochii bulbucăți și sticloși, îl priveau pe Goșu și o priveau și pe Lisandra. Din bluza albă și subțire de borangic și din fusta galbenă de stambă ieftină, care îmbrăcaseră pînă mai adineauri trupul zvelt și plinuț al femeii, nu mai rămăseseră decît cîteva zdrențe. Zdrențele acestea jalnice și ude de sînge se lipiseră de pielea stropșită și sfărîmată a muierii, iar unele îi pătrunseseră adînc în carne. Li-

sandra, cu toată bătaia cumplită pe care o primea, își păstra încă fruntea sus, își ținea încă gura. Înclășată, însă fără voia ei ochii i se tulburaseră și se vedea de departe că abia își mai stăpânește plînsul care se lupta s-o podidească.

Harapnicul fulgera mereu, tot mai sprinten, tot mai flămînd, tot mai sălbatic. Ariston își dusesese mîinile la ochi, sărea în sus, ca ars, și icnea ascuțit și scurt la fiecare lovitură pe care o primea Lisandra. Uj Hoțul înghițea în sec. Matahala număra loviturile și spunea încet, printre dinți :

— Dă-i ! Mai dă-i ! Dă-i...

Oarba înțelegea totul. Auzea totul. Totul.

Goșu, spre care acum erau îndreptate toate privirile aprinse ale șatrei, își împlinea mai departe ceea ce credea că este tristul lui drept. Scăldat tot în sudori, izbea într-una și, tăcut, își mușca și-și zdrobea fălcile și buzele.

Clopotul mare din sat sună iarăși de mort și numaidecît clopotul mic se grăbi să-l îngîne. Amîndouă clopotele erau de aramă curată și aveau sunet clar și dulce, cu toate că aproape în fiecare săptămînă vesteau o dată sau de mai multe ori moartea.

În sfîrșit, istovită atît de lovituri cît și de încordare, Lisandra se muie, se îndoi de mijloc și se lăsa în genunchi. Nu leșină, se ținu trează și își dădu seama de starea în care se află. Grijolie și dorind din toate puterile ca nu cumva Goșu să creadă că ea a fost biruită de harapnicul lui și că-și cere iertare, încercă să se scoale. Nu izbuti însă. Cuprinsă de sleire și poate și de multul chin la care carnea ei mursecată și sfărîmată o supunea, se lăsa într-o rînă și pe urmă se ghemui toată în țărînă.

— A omorît-o ! strigă aproape veselă Matahala. A omorît-o și bine i-a făcut Goșu c-a omorît-o !

— Aș! Nici vorbă nu poate fi de așa ceva, îi replică Uj Hoțul. Așa cum bine știi, dragă nevastă, muierea e mai tare decât dracul, și ține la bătaie.

Matahala îl apucă pe Uj Hoțul de umeri, se aplecă și-i șopti la ureche :

— Dragă bărbate, dacă mai spui prostii, mă scoți din sărite și atunci... atunci te sugrum... N-am nevoie decât de două degete ca să te sugrum.

Bărbatul mărunț și ciupit de vărsat șopti :

— Am să tac mîlc... Orice s-o mai întîmpla, eu am să tac mîlc... Iar la noapte o să te iubesc... O să te iubesc...

Goșu se șterse pe față cu dosul mîinii. Păstrîndu-și încă harapnicul și părăind gata, la nevoie, s-o ia de la început, se apropie de femeiușcă, îngenunche lîngă ea și-i ascultă răsuflarea. Se ridică. Zise :

— N-are nici pe dracu ! E numai leșinată.

Him bașa, fără să se miște din loc, porunci :

— Fetelor, aruncați peste ea cîteva căldări de apă. O să se trezească... O să se trezească numaidecît din leșin.

Fetișcanele umplură gălețile cu apă din balta stătută și o aruncară asupra Lisandrei. Nevasta lui Goșu simți apa stătută muindu-i pielea și lunecînd peste răni, însă nu se întinse și nici nu încercă să se scoale. Se strînse pînă se făcu covrig. Rămase așa cîteva clipe, apoi trupu-i însîngerat și zdrobit începu să se zbată. Nu părea să i se fi trezit și mintea. Him bașa zise :

— Mai aruncați apă asupră-i. Încă trei-patru căldări și o să-și vină pe deplin în fire.

Acum, întocmai cum se aștepta Him bașa, Lisandra se trezi de-a binelea. Cum se trezi, scutură capul, deschise ochii mari și se uită împrejur. Își dădu numaidecît seama unde se află și de ce. Adu-nîndu-și firele voinței ei într-un singur mănunchi,

încercă să surîdă. Buzele n-o ascultară. Atunci strînse pumnii să vadă dacă mâinile îi erau sau nu amorțite. Nu. Nu erau amorțite. Își pipăi șoldurile vinete, umflate și pline de tăieturi adânci, dureroase și usturătoare. Își spuse în gând : „*Șatra stă cu ochii pe mine. Mă crede biruită. Dar eu... eu nu sînt biruită. Și nici n-o să fiu biruită vreodată. Trebuie să mă ridic în picioare. Trebuie... Trebuie...*”

Ceea ce nu-i izbutise cu cîteva clipe înainte, îi izbuti acum. Sări în sus cu o sprinteneală care îi uimi pe toți, își scutură capul și-și ridică iar fruntea. Panglica cu care își strînsese și-și legase părul la ceafă se rupsese. Răsfirat și revărsat pe umeri și pe spate, părul ei bogat, negru și lucios, ud și amestecat cu țărîină și cu sînge, îi îmbrăca într-un vestmînt ciudat și barbar întreaga parte de sus a trupului. Cealaltă parte însă, cu rotunjimi, rămăsese goală-goluță.

Uj Hoțul plescăi din buze. Nu se mulțumi însă cu atît și urlă :

— Niciodată Lisandra n-a fost mai frumoasă ca acum.

Matahala îl apucă de umeri, îl ridică și-l aruncă peste umăr, la spate. Uj Hoțul, în hohotele de rîs ale șatrei, se culese din țărîină și fugi. Fugi și se ascunse într-un cort.

Uj Hoțul avusese dreptate. Niciodată nu fusese Lisandra mai frumoasă. Goșu o privi adînc și iarăși își mușcă buzele cu sete și tăcu. Ariston o privi și el, icni scurt și vru să urle, însă prietenul său Urat îl pocni cu pumnul peste gură și pentru a-l potoli îi șopti la ureche :

— Ți-ai pierdut mîndria ! N-ai izbutit să te stăpînești și ți-ai pierdut mîndria ! Dacă nu te potolești, ajungi de rîsul șatrei, prostule !

Goșu făcu un pas spre muiera despletită și goală și se pregăti s-o întrebe dacă are să se lepede de Ariston și să-i rămână credincioasă de acum înainte. Lisandra însă îi ghici gândurile. Rînji :

— Hai, cîine, dă mai departe ! Nu mi s-au isprăvit încă puterile. Dă mai departe și omoară-mă. Neputinciosule !...

Din toate cuvintele pe care le rostise Lisandra, unul singur i se înfipsese lui Goșu în inimă, ca un cuțit : „neputinciosule.“ Cuvîntul acela îl auzise toată șatra. Îi păru rău că n-a omorît-o înainte ca ea să apuce să rostească acel cuvînt. Nu face nimic ! *Are s-o omoare acum.* Știe cum se omoară un om cu harapnicul și are s-o omoare acum. Dar cum s-o omoare ? *Dacă moare Lisandra, va trebui să moară și el. Iar el nu vrea să moară. Vrea să trăiască, să trăiască, să trăiască...*

Him bașa îl îndemnă :

— Dă-i, Goșule ! Dacă muiera păcătoasă cere să-i mai dai, dă-i, Goșule, dă-i pînă se satură. Iar dacă vrei s-o omori, dă-i pînă moare. Nu te sfii ! E dreptul tău s-o lași în viață sau s-o omori...

Goșu măsură cu ochii distanța care-l despărțea de Lisandra, se trase un pas îndărăt, își vîrî între buzele sfîrtecate și înșîngerate și între dinții mari și albi vîrfurile mustăților și se apucă iarăși să le roadă. Sudoarea curgea de pe el șiroaie. *Neputincios !* Îi spusese că e neputincios ! O să-i arate el acum cît este el, Goșu, de neputincios !

Ridică mîna și harapnicul năpraznic, după ce șuieră o clipă prin aer, înfășură și sîngeră iarăși trupul zvelt, oacheș și plinuț al muierii. O dată. De două ori. De trei ori. La al patrulea harapnic Lisandra se îndoi și căzu gemînd scurt, fără să fie cuprinsă de leșin.

Scîrbit parcă pînă în măduva oaselor de ceea ce făcuse, bărbatul tînăr și ochios aruncă harapnicul la picioarele bulibașei și se repezi la nevastă-sa. Spre marea mirare a șatrei, o luă pe brațe, așa cum se ia un copil andru bolnav, cu gingășie, cu milă și cu nesfîrșită grijă, și începu s-o luluie și s-o legene. O ridică iarăși și-i sărută fruntea și sprincenele, obrații oacheși și părul negru ca de metal, gros și lucios.

Tăcută și înmărmurită, șatra se uita la Goșu și se uita și la Lisandra.

Lui Ariston îi ieșiră ochii din cap. Se înălță în vîrfurile picioarelor și răcni ca o fiară.

Goșu auzi răcnetul sălbatic al dușmanului său, însă nu se întoarse spre el. Cu trupul gol al Lisandrei, mursecat și plin tot de sînge, lipit de pieptul lui păros, o luă cu pași apăsăți către cort. Mama lui Goșu se întoarse către două muieri mai în vîrstă, care se ținuseră tot timpul prin apropierea ei și le rugă :

— Hai s-o oblojim. O fi durînd-o trupul, sărăcuța !

Intrară cîteșitrele, după Goșu, în cort. Bătrînii, care înainte de a se începe judecata se așezaseră în preajma lui Him bașa, își aduseră aminte că-și aprinseseră lulelele. Cînd și cum se stinseseră ? Unii, în timp ce harapnicul fulgera și izbea într-una, roseseră între dinți ori între gingiile foanfe ciubucurile. Alții, în același timp, frămîntaseră lulelele între degete pînă le sfărîmaseră în cioburi.

Unui prunc i se făcu foame. Țipă. Muierea tînără și dolofană care-l legăna în brațe își descheie cămașa de la piept, scoase afară prin deschizătură sînul negricios, mare cît un pepene, și vîrî bonțul roșcat în gura copilului. Plodul tăcu și se apucă să sugă hulpav.

Goșu știa ce așteaptă acum întreaga sațră de la el. Nu întârzie. Se arată în ușa cortului. Ochii îi ardeau în cap ca doi cărbuni aprinși, iar fața plină de sudoare și de sînge îi rămăsese ca și mai înainte hotărîită și încruntată. În mîini ținea un șervet gros și aspru din țesătură de cînepă. Se uită o clipă la oamenii oacheși adunați acolo. Îi cunoștea bine pe toți. Între ei se născuse. Între ei crescuse. Între ei colindase țări și ținuturi. Între ei o adusese pe Lisandra. Sub ochii lor rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, o biciuise, și acum, tot sub ochii lor, avea să-și încerce puterile și meșteșugul de a se folosi de harapnic în lupta-i cu Ariston. Fie ! O să treacă și asta.

Își șterse fruntea, își șterse ceafa și își șterse și pieptul lat, vînjos și puternic, în care îi bătea repede inima încărcată de mînie și pîrjolită aprig de suferință. Isprăvi. Sau i se păru numai c-a isprăvit. Mototoli șervetul și-l aruncă. Se aplecă și luă harapnicul de la picioarele lui Him bașa. Se depărtă de sațra mută care acum își holbă și mai mult ochii, și se opri în același loc în care stătuse cu puțin mai înainte, cînd o pedepsise pe nevastă-sa, după legile și după obiceiurile străvechi ale sațrei. Încercă harapnicul în aer, ca și cum s-ar fi temut că nu-l va mai asculta. Harapnicul, ud de sîngele Lisandrei, suieră ca un balaur viu și pocni puternic, ca o armă de foc.

Bulibașa îl chemă pe Ariston și-i dădu celălalt harapnic, Ariston, gol și el pînă la brîu ca și Goșu, îl luă și se așeză în locul în care, cu puțin mai înainte, stătuse Lisandra. Își încercă și el harapnicul, fluturîndu-l pe deasupra capului lui Goșu.

Sosi clipa, clipa cea mare. Tinerii bărbați oacheși, amîndoi pletoși, amîndoi bîrboși, amîndoi păroși, amîndoi ochioși, se priviră, se măsurară și se cîn-

tăriră îndelung, de parcă acum s-ar fi văzut și s-ar fi întâlnit întâia oară. Ochii le scăpărară, sprincenele negre și stufoase li se încruntară, dinții mari și albi le scrîșniră. Acum nu numai Goșu, ci și Ariston își mușca, își sfîrteca și își sîngera buzele groase, cărnoase. Șatra se uită la ei tăcută, de parcă fiecare om de acolo ar fi fost cioplit cu dalta într-un bloc de pămînt aspru, negricios. Parcă numai ochii care clipeau din cînd în cînd le erau vii și inimile care se zbăteau și băteau grăbite în piepturile lor.

— Goșu e ostenit. O să piardă.

— Ba nu. Ariston o să piardă.

Him bașa ceru șatrei să facă tăcere. Șatra făcu tăcere. Însă clopotul cel mare din sat nu auzi porunca bulibașei și sună iarăși a moarte. După un timp sună a moarte și clopotul mic. Prin văzduhul nemîșcat și vîscos trecură în zbor pe deasupra șatrei două berze. Lătră un cîine după umbrele lor care lunecau lin ca două mici sâinii cu aripi, pe iarba uscată, aspră și rară, coaptă și răscoaptă de soarele verii, a luncii dintre sat și gîrlă.

— Gata, zise Him bașa, începeți !

Ariston ridică harapnicul și se năpusti să atace. Harapnicul uscat, însă moale ca mătasea și ascuțit ca briciul, fulgeră. Goșu, care acum era tot numai ochi și numai mușchi încordați, sări în lături și se chirci pe vine, turtindu-se și făcîndu-se parcă una cu pămîntul. Scăpă neatins. Rînji, săltă în sus ca un spîrnel vrăjit și, cît ai clipi o singură dată din ochi, harapnicul lui, ud încă de sîngele Lisandrei, mușcă adînc din trupul lui Ariston, sîngerîndu-i-l. Năucit de repeziciunea și usturimea izbiturii, Ariston se trase un pas îndărăt. Goșu înaintă dîrz și-l mai plezni încă o dată cu aceeași neostenită sete.

Șatra oacheșă fremătă ca o pădure în care s-a trezit pe neașteptate vîntul.

— Hai, Ariston... Nu te lăsa, Ariston... Atinge-l, Aristoane...

— Hăi, Goșule... Nu te lăsa, Goșule. Mai pocnește-l o dată, Goșule...

Bulibașa răcni :

— Lăsați-i în pace ! Sînt destul de porniți unul împotriva altuia. Nu-i mai ațîțați ! Nu vedeți că se bat cum trebuie, ca doi cocoși ?

Șatra tăcu, însă broaștele din balta adormită, învelită în parte cu mari petice de lintită verde și grasă, începură să orăcăie.

Timpul trecu pe lângă oamenii oacheși ai șatrei și nu se opri. Timpul nu se oprește pe loc. Orice s-ar întîmpla pe pămînt, pe stele sau printre stele, el merge înainte cu aceiași pași măsurați.

Soarele ajunse la chindie. Umbrele oamenilor, ale căruțelor lungi și grele, cu coviltir, ale cailor, ale măgarilor și ale catîrilor care pășteau fără nici un chef iarba aspră și ghimpoasă a luncii se lungiră.

Acum pe Ariston îl durea și-l frigea cumplit pielea și carnea. Era ca și cum i-ar fi umblat cineva pe trup cu vârful unui cîrlig de fier înroșit în foc. Nu. Așa ceva nu mai putea să îndure. Trebuia negreșit să-l izbească și să-l sîngere și el pe Goșu, să-l sîngere cumplit pînă-l va doborî și-l va răpune. Se încordă tare, ridică harapnicul și înaintă cu un pas. Dar, sprinten, mai sprinten decît și l-ar fi putut închipui cineva, Goșu sări iarăși în lături și iarăși izbuti să se chircească pe vine și să se turtească mai înainte ca șarpele negru cu trei sfîrcuri de foc să-l muște. Înnebunit de neizbîndă, Ariston uită sau nu mai vru să țină seamă de rînduielile luptei, se năpusti la Goșu și începu să-l pocnească cu mînerul harapnicului în cap. Goșu, cu mîna dreaptă în care ținea harapnicul, căută să-l îndepărteze pe

Ariston, iar cu stînga îi dibui fuduliile, să i le prindă și să i le strivească.

Him bașa se ridică, se repezi la ei, îi despărți și-i muștră. Șatra ieși din tăcere.

— Ariston nu s-a bătut cinstit !

— Huoo !

— Bate-te cinstit, Aristoane !

— Și tu, Goșule, și tu trebuie să te bați cinstit pînă la sfîrșit.

Him bașa le spuse la amîndoi :

— Hai, luați-o de la început și măsurați-vă puterile ca niște oameni de treabă ce sînteți. Nu îngăduim nici o abatere de la vechile rînduieli.

— Aș vrea să beau ceva, zise Ariston.

— Acuma nu ! zise Him bașa. E oprit. După...

Încăierarea reîncepu. Cînd un harapnic, cînd altul fulgera în văzduh, șuiera, mușca.

Nici acum nu se scurse prea multă vreme și șatra întăritată avu bucuria să-l vadă sîngerînd și pe Goșu, nu numai pe Ariston.

— Hai, Aristoane...

— Nu te lăsa, Aristoane...

— Ce să nu se lase ? Nu-l auziți cum gîfîie ? Pînă la urmă tot Goșu îl mănîncă necopt.

— Ba nu. Ariston o să-l mănînce pe Goșu.

— Oameni în toată firea și se bat pentr-un fund de muiere.

— Dar pentru ce-ai vrea tu să se bată ? Împărații nu s-au...

Hărmălaie. Nimeni nu mai înțelegea nimic. Urlînd ca să fie auzit de toți, bulibașa porunci iarăși să se facă tăcere. Și șatra, vrînd-nevrînd, ascultă porunca stăpînului ei și căzu iarăși în tăcere.

Dar parcă puteai să privești și să taci ? ! Acum, cu ochii aproape ieșiți din cap, Goșu izbea într-una. Izbea și icnea. Și se gîndea la Lisandra și la noaptea

petrecută de ea în zăvoi cu Ariston. Se gîndea la cuvîntul acela pe care i-l aruncase ea în obraz... *Acum...* Dacă nu-l va birui pe Ariston *atun*, va fi nevoit să asculte de vechea lege a șatrei și să i-o dea pentru totdeauna pe Lisandra. Pentru totdeauna...

Harapnicul lui Ariston șuieră și el ascuțit. Brusc, Goșu nu mai vru să se apere. Dori cu ardoare să fie lovit, să sîngere, să simtă cum îl doare și-l ustură și pe el carnea, pentru ca mînia să-i crească și mai spornic, pentru ca loviturile pe care el, Goșu, i le va da lui Ariston, să fie și mai cumplite, și mai nimicitoare. Biciul cu trei sfîrcuri al lui Ariston îl înfășură, îi arse pielea și-i sfîrtecă adînc de tot carnea. Goșu simți cum fire de sînge cald i se scurg pe trupul îndîrjit și-i pătrund pe sub cingătoare, spre șolduri. Durerea își înfipse colții în el ca o fiară flămîndă. Omul lovit își mușcă încă o dată buzele sfîrtecate și și le supse. Sîngele, pe care îl simți cald și dulceag în gură, îi potoli setea care-l frigea și-l chinuia. *Ajunge!* Mai mult n-o să-i îngăduie lui Ariston.

Dirz, turbat, Goșu înălță harapnicul. Se porni. Și acum loviturile lui năpraznice cădeau una după alta ca niște fulgere de foc, mînioase, îngrozitoare.

Zăpăcit de izbiturile de care n-avea cum să scape, Ariston dădu îndărăt, însă Goșu nu-i îngădui nici un răgaz. Îl urmări și-l plezni într-una pînă-l văzu că, biruit, aruncă harapnicul. Atunci nu-l mai izbi. Aruncă și el harapnicul.

Femeia smochinită, care-i era mamă și care privise totul de la început, se apropie de el și încercă să-l mîngîie și chiar să-l sărute. Goșu o îndepărtă, șoptindu-i:

— Nu. Nu acum.

Pe cînd cei doi bărbați desculți și goi pînă la brîu, cu bărbile și cu trupurile pline de sînge, se îndreptau fiecare spre cortul lui, Alimut strigă:

— Jandarmii... Vin jandarmii...

Auzind cuvintele *jandarmii*, *vin jandarmii*, șatra se respiră ca la poruncă și-și aruncă privirile spre sat. Într-adevăr, doi jandarmi călări ieșiseră de pe una din ulițele satului și, ținând lunca, veneau la pas către șatră.

— Prefăceți-vă că petreceți, spuse Him bașa. Cîntați, jucați. Nu se cade ca jandarmii să afle ce s-a petrecut la noi. N-are nici un rost să se amestece în treburile și-n legile noastre.

Nimeni nu așteptă să i se spună pe îndelete ce anume are fiecare de făcut. Copiii se apucară să se joace. Cei mai mărișori se luară la trîntă, iar ceilalți, tinerii, încinseră dansul. Alimut ieși din cort cu vioara, Elezar își aduse cobza, Blebe sufla de zor în flaut. Dansatorii se trăgeau încet, cu lăutari cu tot, spre locul stropit cu apă și băătorit, pe care avusesse loc pedepsirea Lisandrei și lupta cu harapnicele între Goșu și Ariston. Apa fusese sorbită de mult de țărîna fierbinte și nu i se mai cunoșteau urmele, dar ici și colo se vedeau încă stropi mari de sînge închegat. Bătînd cu tălpile goale pe loc sau tîrșîindu-și-le într-adîns cînd într-o parte, cînd în alta, tinerii făcură să nu se mai cunoască nimic.

Jandarmii își opriră caii. Bulibașa le ieși înainte. În urma lui se înșiruiau, cu capetele descoperite, bătrînii șatrei. Își înclinară toți capetele pletoase, mustăcioase și bărboase în fața jandarmilor. Băieții care se schimbaseră în lăutari tăcură, iar dansul abia închegat se sparse și se destrămă. Copiii își opriră joaca. În cîteva clipe întreaga șatră se adună și se buluci în spatele lui Him bașa și al bătrînilor.

Acum soarele pogorîse mult și se pregătea să asfințească. Balta căpătase străluciri stranii, gălbui, vineți, roșietice. Cîinii se ascunseră sub căruțe. Urșii nu mai mormăiră. Dar caii, măgarii și catîrii șatrei

păscură, ca și mai înainte, fără nici o poftă, iarba aspră și ghimpoasă a luncii.

Unul dintre jandarmi întrebă :

— Dar ce faceți voi aici ? Petreceți ?

— Da, răspunse bulibașa. Copiii se jucau. Tinerii cântau și dansau, iar noi,ăștia mai bătrâni, ne hodîneam. Ne-a chinuit și pe noi, ca și pe dumneavoastră, zăpușeala. Ne-au mai chinuit și muștele. Acum, o dată cu seara, o să ne facă să suferim și țințarii.

— De ! zise unul din jandarmi, ce să-i faci ? Vară. Așa e vara, cu zăpușeală, cu muște, cu țințari. Așa e vara...

În inima mult încercată a bulibașei, ca și în inimile mult încercate ale celorlalți bătrâni, se strecură *neliniștea*. Pentru ce veniseră jandarmii ? Cu cîteva ceasuri mai înainte, după ce șatra se oprise în luncă, Him bașa se dusese la reședința lor și le înmînase obișnuitul plocon. Mai voiau încă unul ? Ar fi fost prea de tot. Și așa șatra o ducea greu. Bărbații celor mai multe femei din sat erau plecați la război. Și nu numai bărbații femeilor din satul acesta, ci bărbații femeilor din toată țara erau plecați la război. Acum lumea era mai puțin darnică, mai puțin largă la mîna ca altădată. Fiecare se gîdea întîi la el, la familia lui, și la ce-o s-aducă ziua de mîine, cu toate că, de fapt, nimeni nu știa ce-o s-aducă ziua de mîine.

Him bașa năzui să iasă cît mai repede din neliniște.

— Aveți vreo poruncă nouă pentru noi ?

— Da. Avem. O poruncă nouă. Ne-a sosit acum, să tot fie un ceas, de la comandantul nostru.

— Grea ?

— Nici o poruncă nu e ușoară.

— Vom căuta s-o îndeplinim, zise cu glas supus Him bașa. Sîntem învățați să îndeplinim totdeauna poruncile stăpînirii.

Jandarmul rîse.

— Foarte frumos din partea voastră, foarte trumos.

Atît spuse. Pe urmă amîndoi jandarmii priviră căruțele grele și lungi, cu coviltir, corturile vechi și răpănoase prin care cu greu izbutea să pătrundă ploaia, urșii legați în lanțuri și cu belciuge de fier în nas, cîinii pitulați pe sub căruțe, caii, măgarii și catîrii care pășteau ceva mai departe iarba aspră, uscată și săracă a luncii.

— Cam cîte suflete sînt în șatra voastră ?

— Cu mic, cu mare, în șatra noastră se găsesc nouăzeci și șase de suflete omenești, domnule, nu mai nouăzeci și șase de suflete omenești. Altădată...

Jandarmul tăcu. Tăcu și numără în gînd oamenii oacheși. Se întoarse spre tinerelul care-l însoțea și-i spuse :

— Ține minte : În șatra lui Him bașa trăiesc nouăzeci și șase de suflete. Cînd ne întoarcem la reședință să-mi aduci aminte să raportezi chiar astă-seară la comandament. Nouăzeci și șase de suflete : nici mai mult, nici mai puțin.

Bulibașa se ploconi încă o dată în fața jandarmilor.

— Să-mi fie cu iertare, domnule, trebuie să adaug spre știința dumneavoastră, că în afară de aceste nouăzeci și șase de suflete, care se văd și care pot fi numărate dintr-o ochire, în șatră se mai găsesc încă trei suflete.

— Și pe acelea pentru ce nu mi le-a pus la numărătoare de la început ?

— Pentru că... Pentru că sînt bolnave, domnule... Jandarmii rîseră.

— Și de ce suferă sufletele bolnave ?

— De friguri, domnule, de friguri.

— Și unde zac ?

— În corturi, domnule, mai la umbră, în corturi.
— Atunci, în șatra voastră se găsesc nouăzeci și nouă de suflete ?

— Da, domnule, întocmai. Cu mic, cu mare, cu sănătoși și cu bolnavi, în șatra noastră se află nouăzeci și nouă de oameni.

Jandarmii rîseră iarăși. Acum se molipsi de la risul lor și șatra.

Încurajată de această veselie care părea a fi a tuturor, Arefa, nevasta lui Bud, ieși în față. Avea burta la gură. Se bătu ușor peste ea cu degetele și zise rîzînd :

— Și cu ăsta de aici, peste o zi-două, *vom fi o sută*, o sută de suflete omenesci...

Mai ieșiră cîteva tinerele din grămadă. Fiecare rîse. Și fiecare se bătu ușor cu degetele peste bot :

— Și cu al meu, o sută unul.

— Și cu al meu, o sută doi.

— Și cu al meu, o sută trei.

— După cîte văd, spuse jandarmul mai în vîrstă, pînă la toamnă veți fi cam o sută douăzeci.

— Da, întări Him bașa, poate o sută douăzeci, poate mai mult de o sută douăzeci. Dacă trăiesc, oamenii se înmulțesc.

Jandarmii se uitară unul la altul. Zîmbiră o clipă. Apoi zîmbetele le pieriră și fețele li se împietriră. Se întoarseră și priviră șatra. Și, deodată, lui Him bașa îi zvîcni inima. Văzu — sau i se păru numai — că jandarmii se uită la el, la Him bașa și la oamenii lui, *la toți oamenii lui*, ca la niște morți. „Nu, își spuse Him bașa în gînd, *nu se poate. Mi s-a părut. De ce să se fi uitat jandarmii aceștia la noi ca la niște morți ? Sîntem vii, sîntem încă vii, și vom fi... Vom fi... Pînă cînd vom fi vii ? Asta e ! Nici un om viu nu știe pînă cînd va fi viu.*“

Supărați de roiurile de muște care începuseră să le dea ocol și să-i piște, caii jandarmilor se apucară să frământa pământul aspru și tare cu picioarele și să-și clatine capetele. Jandarmii strînseră frîiele și-i mai potoliră.

— Uite care e porunca, bulibașă. Vă strîngeți calabalăcurile și *peste un ceas-două, părăsiți satul*.

Him bașa, mirat, căscă gura. Numai la asta nu se aștepta. Jandarmul nu luă în seamă mirarea bulibașei. Zise :

— Ieșiți în șosea și o luați spre oraș. Porunca spune că trebuie să vă aflați acolo, la oraș, mîine în zori.

— Și de acolo încotro va trebui s-o pornim ?

— Nu știu, Him bașa. Zău că nu știu. O să vi se spună acolo, la oraș, ce-aveți de făcut mai departe.

— Nu s-ar putea să rămînem aici măcar o săptămînă ? V-am...

Vru să spună „v-am mai aduce un plocon“. Jandarmul îi reteză vorba :

— Peste un ceas, cel mult două, trebuie să plecați. Și băgați-vă bine în cap : *să nu cumva să încercați s-o luați pe alt drum*. Mîine în zorii zilei trebuie să fiți negreșit la oraș. O să fiți așteptați la barieră.

— Porunca e numai pentru noi ?

— Nu, zise jandarmul. Porunca e pentru toate șatrele. Războiul...

— Dar noi n-avem nimic cu războiul.

— Voi n-aveți nimic cu războiul. E adevărat. Se pare însă că *războiul are ceva cu voi*.

Him bașa stăruie :

— Nu s-ar putea... V-am...

— Nu. Nu s-ar putea obține cu nici un preț amînarea. Ordinul e ordin. S-a înțeles, bulibașă ?

— S-a înțeles, domnule.

— Apăi, spuse jandarmul glumind, *drum bun*.

Întoarseră caii și plecară spre sat, tot așa cum veniseră, la pas.

Șatra tăcu și după ce jandarmii îmbrăcați în straie albastre se depărtară, oamenii oacheși se adunară iarăși în jurul bulibașei. Careva întrebă :

— Ce miez poate să aibe porunca adusă ?

— Nu știu, zise Him bașa. Vom vedea. Poate vom afla mâine, acolo, la oraș. Deocamdată mîncăm. După aceea o să ne strîngem corturile. Păcat că le-am întins.

— Mare nenorocire o să cadă pe capul nostru.

— Ce să mai cadă ? *A și căzut.*

— Țineți-vă tari, îi povățui Him bașa. O să aflăm mâine despre ce este vorba.

În luncă se aprinseră focuri. Căldările de mămăligă așezate deasupra flăcărilor, pe pirostirii, începură să fiarbă. Băiețandrii șatrei adunară caii, măgarii și catîrii, încălecară pe ei și plecară spre sat să-i adape la vreo fîntînă. Alimut o chemă pe Kera. Fata veni alergînd și zăngănindu-și salbele și brățărilor.

— Hai să adăpăm urșii, noi doi, numai noi doi.

— Hai...

Urșii mormăiră și-și zăngăniră lanțurile. Clopotele satului sunară iarăși a mort și a jale. Amurgul se prăvăli sîngeriu.

Him bașa îl văzu venind dinspre sat pe Uj Hoțul. Ținea în brațe un purcel bălan și dolofan. Îl opri și-l întrebă :

— De unde ai luat purcelul ?

— Din marginea satului.

— L-ai cumpărat ?

— Nu, bulibașă. L-am furat.

— Cînd o să te lași de furțișaguri, Uj ?

— Niciodată, bulibașă.

— Mîine, după ce ajungem la oraş, o să te supun judecăţii, Uj, zise Him başa.

Uj Hoţul rînji :

— După ce voi mânca purcelul, poţi să mă şi baţi, bulibaşă...

În sat cîinii lătrau nebuneşte după urşi şi după cîinii, caii, măgarii şi catîrii pe care-i adăpau pe la fîntîni flăcăiandrii şatrei.

După ce adăpară urșii, Alimut și Kera se întoarseră la corturi. Kera se apucă să le dea urșilor de mîncare, Alimut se repezi să-l vadă pe Goșu. Îl găsi în cort, ghemuit pe un scăunaș, cu capul în mîini. Lisandra se afla întinsă pe rogojini. Muierile smochinite care intraseră în cort mai înainte îi curățaseră trupul cu pielea pleznită și crăpată, cu carnea mursecată și sfîrtecă și i-l unseseră cu alifii alinătoare. După aceea o lăsară goală, întinsă pe o pătură aspră. Ca să n-o bîzîie și s-o supere prea tare muștele, o acoperiseră cu o bucată mare de pînză albă. Acum carnea n-o mai durea și n-o mai ustura, dar și-o simțea arzînd și zvîcnind. Se simțea peste măsură de ostenită și de sleită, de parcă toată ziua ar fi fost înjugată la jug greu și ar fi tras de una singură la plug. Își ținea ochii închiși, respira ușor, încerca să doarmă și îi părea grozav de rău că nu izbutește.

Goșu avea și el trupul sîngerat. Cele cîteva lovături pe care le primise de la Ariston îi cretaseră și-i înnegriseră și lui pielea. Nu primise să fie nici uns cu leacuri, nici oblojit. Văzîndu-l intrînd pe Alimut, înălță fruntea. Auzise ceea ce vorbise Him bașa cu jandarmii investmîntați în albastru. Zise :

— Când trebuie să plecăm ?

— Peste un ceas, două.

— O să mă duc să-mi adăp caii.

— Nu e nevoie. I-au adăpat băieții. Dintr-o clipă în alta au să se întoarcă. Vrei să te ajut să-ți stringi cortul ?

— Nu. Ajută-l pe Ariston. E mai dăruit decât mine.

Auzind rostindu-se numele lui Ariston, Lisandra se scutură de starea de lîncezeală în care se afla și se ridică. Își potrivea părul lung și negru. Alimut îi văzu umerii plini, sfîrtecați și zdrobiți de lovituri. Strînse din ochi. Lisandra îl întrebă pe Goșu :

— L-ai biruit ?

— Da, îi răspunse bărbatul, însă nu l-am bătut chiar atît cît aș fi vrut.

— Te hotărîsei să-l omori ?

— Poate, însă *nu l-am omorît*.

Tăcu un timp. Pe urmă adăugă :

— Cred că dacă-l omoram era mai bine și pentru el și pentru mine. Poate era mai bine și pentru tine.

— Atunci de ce nu l-ai omorît ?

— Nu l-am omorît pe Ariston, pentru că...

Tăcu. Nu-și duse mărturisirea pînă la capăt. Lisandra rosti aspră :

— Dacă l-ai fi omorît, aș fi părăsit numaidecît șatra.

— N-aveai dreptul s-o faci. Te-am cumpărat. Știi bine că i-am dat pentru tine lui Sedil bașa douăzeci de galbeni de aur, turcești, cu zimți.

— Aș fi căutat șatra tatei și l-aș fi trimis să-ți dea galbenii îndărăt.

— Vînzarea a fost făcută pe viață, așa că nici n-aș fi stat de vorbă cu Sedil bașa.

— Tu nu înțelegi, omule, că *eu nu mai pot să trăiesc fără Ariston ?*

— Va trebui să te obișnuiești să poți.

— De ce ?

— Pentru că nici eu nu pot trăi fără tine. E limpede, nu ?

— E limpede, și totuși nu e limpede, spuse Lisandra. Eu zic că pentru noi trei ar fi fost mult mai bine *dacă te omora Ariston pe tine*. Pe tine te-am fi îngropat aici, la marginea satului, iar eu m-aș fi măritat cu Ariston, aș fi trăit cu Ariston și aș fi fost fericită.

Goșu nu-i răspunse. Umblă prin cort, găsi un cuțit cu lamă lungă și subțire și-l luă. Veni cu el în ușa cortului și-i încercă tăișul pe un fir de păr smuls din barbă. Spuse domol, aproape blajin :

— O să vedem care din noi trei o să moară mai întâi. O să vedem noi. De altfel, Lisandro, eu unul nu mă grăbesc nici să mor, nici să mă las omorât. Nu mă grăbesc. De aceea nu l-am omorât astăzi pe Ariston : pentru că nu mă grăbesc. O să vedem noi.

Alimut socoti că Goșu și Lisandra mai aveau poate de schimbat între ei și alte vorbe. Le ură noapte bună și-i lăasă singuri.

Afară soarele scăpătase. Spre apus cerul era smeu-riu. Băiețandrii oacheși se întoarseră cu vitele de la adăpat și le legară de căruțe. Oamenii oacheși mîncară tăcuți și la repezeală. După aceea își adunară calabalîcurile risipite prin corturi și pe lîngă corturi și le rînduiră în căruțe. Își strînseră și corturile.

Între timp căzu deplină înserarea. Văzduhul deveni fumuriu, însă rămase tot neclintit, tot vîscos. Zăpușeala zilei scăzu. În adîncul cerului se arătară cele dintîi stele. Unii dintre oamenii oacheși înhămară la căruțe cai, alții înhămară catîri, alții măgari. Copiii și muierile se urcară în căruțe. Acolo

se ghemui fiecare cum se pricepu și așteptă somnul. Bărbații oacheși plezniră din bice și îndemnară vitele la drum. Străbătura încet satul. Țăranii întârziați pe la porți se mirară :

— De ce s-o fi grăbind șatra să plece ? Abia venise și era vorba că rămîne în luncă cel puțin două săptămîni.

— Poate i-au gonit jandarmii.

— Nici n-au apucat bieții de ei să-și joace urșii.

— Atîta pagubă ! N-are să treacă mult și-are să vie altă șatră.

Cele douăzeci și ceva de căruțe lungi, cu coviltir, ieșiră din sat, trecură pe lîngă cimitir, și o apucară pe un drum larg, nepietruit, printre miriști de orz și secară, printre lanuri de grîu încă nesecerat și printre nesfîrșite păduri de porumb. Urșii mergeau în urma căruțelor sunîndu-și lanțurile. Din cînd în cînd bătrînul urs Zazu mormăia și ursoaica Babaia se grăbea să-i țină isonul. Uneori, din lanurile înalte de grîu sau dintr-o porumbiște țîșnea și tăia speriat drumul șatrei un iepure gălbui și gras, cu urechile ciulite. Atunci voinicul cîine Rob se năpustea asupra lui. Ceilalți cîini se înșiruiau după el căutînd să-l ajungă, să-l întrecă și să-și înfigă colții în ceafa vătuiului. Iepurele însă avea picioarele mult mai sprintene decît ale cîinilor șatrei și pînă la urmă izbutea să se facă nevăzut.

După ce lăsase satul în urmă drumul urcase o pantă lină și ajunsese în cîmp.

Cîmpul !... Șatra îl cunoștea. Era neted ca masa și se întindea tot așa pînă în zare, ba chiar pînă dincolo de zare, către răsărit. Înserarea fumurie se topise și pierise de mult, făcînd loc deplin nopții scurte de vară. Acum cerul limpede ca sticla se umpluse de stele și luna rămînea încă ascunsă vederii. Deși mergea agale, șatra se depărtase de mult

de satul așezat lângă balta acoperită cu mari petice de lintiță verde și grasă. Totuși, dacă ăr mai fi sunat clopotele satului, s-ar fi auzit cu destulă claritate. Dar clopotele pentru morți nu sunau decît ziua. Noaptea, ca orice făptură, Dumnezeu dormea și nu se cădea să-i fie tulburat somnul nici măcar de clopotele bisericilor. Cînd Dumnezeu dormea îl păzea o întreagă oaste îngerească.

Gîndindu-se la aceste credințe ale oamenilor din ținutul pe care șatra lui îl străbătea, Him bașa rîse în barbă. După părerea lui nu se afla pe nicăieri nici Dumnezeu, nici oști îngerești. În adîncurile lui fără sfîrșit, văzduhul era gol de orice suflare vie. Și poate erau goale de orice suflare vie și stelele acelea care licăreau sus, pe boltă. Oamenii aceia îmbrăcați în albastru îi amintiseră de război. Știa și el, cum știa toată lumea, că de cîtva timp era război. Dar *șatra lui nu avea nimic cu războiul*. Aceasta era adevărat. Acum însă se părea că *războiul avea ceva cu șatra lui*.

Caii înaintau încet, tîrînd în urma lor căruța lungă și grea, cu coviltir. În căruță, ghemuită pe țeale, Oarba dormea ca de obicei somn iepureșc, iar Alimut...

Dar pe unde rătăcea acum Alimut ? Nu dormea în căruță și nici pe lângă căruță nu mergea. Tinerețe !... Tinerețe !...

Alimut rămăsese în urma lungului șir de căruțe cu coviltir. Mîna urșii cu Kera, codana lui Calub. Him bașa se înțeleșese mai de mult cu Calub, ca în toamnă să i-o vîndă pe Kera. Lui Alimut îi sfîrșia inima după ea, iar fata nu arăta că nu-i place. Întreaga șatră de altfel era de părere că perechea se potrivea. Calub știa bine ce podoabă are la cort ! Se bulguia la bani și-i ceruse preț mare lui Him bașa : zece galbeni de aur !

— Nu crezi că-mi ceri cam mult ?

— Nu, Him başa, Kera nu e mai prejos ca Lísandra.

— Să nu ne mai tocmim, Calub.

Îşi strînseseră mîinile.

— Aşa rămîne, cum ne-am înţeles.

Nunta lui Alimut şi a Kerei urma să ţină cel puţin trei zile, iar la nuntă — el nu era oricine, el era bulibaşa, fiu de bulibaşa şi nepot de bulibaşa — avea de gînd să cheme şi alte şatre. Aşa gîndise şi îşi împărtăşise gîndurile şi planurile lui şi Oarbei. Acum însă totul se răsturnase şi el se întreba cu îngrijorare ce se va întîmpla pînă la toamnă cu el, cu nevasta, cu Alimut, cu cei şapte urşi care erau partea cea mai însemnată din averea lui, şi ce se va întîmpla pînă la toamnă cu ceilalţi fii ai săi şi cu întreaga-i şatră ?

Îşi aprinse luleaua. Supse cîteva fumuri. Somnul, care era cît pe-acî să-l cotopească, îl lăsa în pace. Toate, toate ar fi fost cum ar fi fost. Toate ar fi fost bune, dacă nu şi-ar fi arătat războiul faţa.

Războiul !... Lua-l-ar dracul să-l ia de război ! Ce le cerea el oamenilor ? Cum ce le cerea ? Le cerea viaţa. Şi unora le mai cerea şi avutul. Atunci ce altceva voia să-i ceară lui şi satei lui războiul ? Fără îndoială că tot viaţa. Dar ce nevoie avea războiul de biata lui viaţă şi de vieţile celorlalţi oameni oacheşi, mari şi mici, din şatra lui ? Mersese prea departe cu închipuirea ! Bătea cîmpii ! Fără îndoială că se apucase să bată cîmpii ! De altceva trebuie să fi fost vorba... De ce anume ?... O să afle. Chian mîine dimineaţă o să afle. Acolo, la oraş, o să afle.

Auzi uruit greu, de fiare vechi şi un fluierat puternic. Trase de hăţuri. La cîteva sute de paşi depărtare trecu prin faţa căruţei un tren de pasageri. Numai ochii mari şi rotunzi ai locomotivei ardeau. Vagoa-

nele parcă erau toate încărcate cu morți și cu întuneric... Cu morți și cu întuneric... Cu morți și cu întuneric...

— Diii... Diii...

Caii, care între timp se mai odihniseră, porniră. Trenul se îndepărtă alergînd și peste puțin timp nu se mai văzu și nu se mai auzi. Căruțele grele și lungi, cu coviltire, trecură una cîte una peste calea ferată și ajunseră în șosea.

Him bașa se uită pe cer. Carul mare, Carul mic, Cloșca... „E miezul nopții, își spuse. E tocmai miezul nopții. Ar fi bine să facem un popas, să se mai odihnească vitele. Vor fi ostenit și urșii. Poate va fi ostenit și Alimut. Cît despre Kera, drăcoaica aceea nu ostenește niciodată. Alimut o să aibă de furcă cu ea. Dar ce bărbat n-a avut de furcă în tinerețea lui cu propria-i nevastă ? Nu mai departe decît acum ! Cît pătimește Goșu din pricina Lisandrei ! Și cît o să mai pătimească !”

Deși nu ațipise nici măcar o clipă, se simți odihnit și sări sprinten din căruță. Trase caii la marginea șoselei și opri. Căruțele care veneau în urmă se opriră și ele. Careva întrebă :

— Deshămăm ?

— Da, răspunse Him bașa, deshămăm și ne odihnim aici cam vreme de un ceas.

Șatra deshămă caii, deshămă catîrii, deshămă măgarii.

Him bașa zise :

— Puteți să lăsați vitele să pască pe marginea șanțului, dar să aveți grijă să nu intre în porumb. Dăm de bucluc tocmai acum, cînd n-avem nevoie de așa ceva.

Alimut se arătă și el cu urșii. Îi legă la șuslețul căruței și o apucă de mîină pe Kera. Se depărtară de căruțe și se pierdură în întuneric.

Cîinii se vîrîră sub căruțe, se întinseră pe labe și adormiră. Un măgar, în loc să pască liniștit, se apucă netam-nesam să zbiere. Zbieretul lui, cînd răgușit, cînd ascuțit, dar mereu urît, sparse liniștea întinderilor în țândări.

Blebe zise :

— Asta e măgarul lui Uj Hoțul...

Oamenii lăsară măgarul să zbiere, iar măgarul zbieră pînă se sătură de zbierat și se hotărî să tacă.

Muierile și fetișcanele adormite în căruțe se treziră, se dădură jos, își ridicară fustele încrêțite și își făcură nevoile pe lîngă căruțe. După aceea se așezară pe marginea șanțului adînc și ierbos.

Acum se auzi un alt fel de uruit, un uruit înfundat, care nu se tîra, ca al trenului, pe pămînt, ci zbura sfărîmînd văzduhul și apropiindu-se din ce în ce mai mult. Oarba ciuli urechile și se ghemui și mai bine pe maldărul de țeale din căruță, iar șatra ridică ochii spre cer să caute avionul. Nu-l găsi. Pilotul zbura cu toate luminile stinse, iar văzduhul era destul de întunecat. Sus, pe boltă, ardeau ca niște mici candelă alburii, galbene sau verzui stelele cerului. Cîinii se treziră, însă în loc să iasă de sub căruțe și să înceapă să latre, mîrîră numai și, cuprinși de frică, se tupilară și mai la fereală. Avionul se apropia, dar nu trecu mai departe în linie dreaptă cum se așteptau oamenii oacheși de lîngă căruțele cu coviltir, ci începu să se învîrtească pe deasupra capetelor lor în cercuri largi. Văzduhul, care întreaga zi și chiar pînă la acest miez de noapte rămăsese neclintit și vîscos, vui și vuvui din ce în ce mai tare.

— Caută ceva, spuse Him bașa, caută ceva și poate au să și găsească ceea ce caută.

— Doar nu ne-or căuta pe noi !

— Aș ! Gara o caută ! Se află pe aici pe undeva o gară. Iar în gară s-or găsi trenuri cu muniții. Pen-

stru noi... Pentru noi, cel puțin de data aceasta, nu e nici o primejdie.

Uj Hoțul se băgă în sufletul bulibașei.

— E aproape gara ?

— La doi-trei kilometri. Cel mult la patru.

— Nu-mi amintesc de ea.

Pe cînd oamenii oacheși sporovăiau la marginea șoselei și priveau cu încordare în sus, în acea parte a cerului unde vuia, ori li se părea că vuitește avionul, pocni ceva, și o umbrelă albă, uriașă, se desfăcu. La o clipă numai pocni și se desfăcu și a doua umbrelă. Atunci dintr-o dată întregul cîmp acoperit de miști, de lanuri de grâu încă nesecarat și de vaste tarlale de porumb, se luminează aproape ca ziua. Șatra încremeni, cu gura căscată. Așa ceva încă nu văzuse. Cele două umbrele pogorau lin și cu cît se apropiau de pămînt cu atît lumina lor devenea mai albă, mai strălucitoare, mai puternică. Matahala nu se mai putu stăpîni. Vru să chiuie lung a frică și a mirare, însă din gîtlejul ei uscat nu ieși decît un fel de chelălăit jalnic, de javră ciomăgită. Uj Hoțul se ridică pe călcîie și o lovi cu dosul mîinii peste gură. Matahala răbdă izbitura și tăcu. Șatra, vrăjită, rămase mai departe cu ochii holbați la umbrelele luminoase care pogorau... pogorau...

— Frumoase, sînt nemaipomenit de frumoase !
murmură Kera.

Tocmai atunci însă de undeva din înaltul cerului întunecat porni vijelioasă în jos o șuierătură, una și încă una. Instinctiv oamenii oacheși se culcară și se pitulară pe iarbă, cît mai în adîncul șanțului. Mamele își traseră repede copiii sub ele și, sprijinindu-se pe genunchi și în coate, încercară să-i pună la adăpost sub trupurile lor pentru cazul cînd s-ar fi ivit vreo primejdie. Bortoaselor li se umplură gurile de salivă

acrișoară. Fiecare gîndi : *De nu m-aș speria. De n-aș lepăda copilul. De nu m-aș speria...*

Urșii se zbătură în lanțuri, mormăiră furioși și se ascunseră și ei sub căruțe. Întăritat, Zazu o mușcă pe Babaia de ureche. De cînd îmbătrînise, ursul Zazu devenise greu de suferit. Se supăra și se înrăia din mai nimic. Ca trei trăznete năpraznice izbucniră una după alta trei explozii. Acum văzduhul vîscos se sfărîmă în mii și mii de țandări și se cutremură. Cerul plin de stele se clătină ca un cort uriaș căruia i s-ar fi slăbit și i s-ar fi rupt dintr-o dată toate încheieturile. După aceea... După aceea urmă o liniște adîncă în care nu se mai auzi decît chelălăitul ciînilor și uruitul greu, care uneori semăna cu un geamăt al avionului ce se depărta repede, în direcția din care venise. În locul în care căzuseră bombe se înălțară flăcări zvelte, albe-gălbui, roiuri mari de scînteii roșcate și vălătuci groși de fum, mai ales vălătuci groși de fum.

— Arde gara. Ori poate ard numai magaziile cu grîne de lîngă gară, spuse Him bașa.

Se auziră și cîteva împușcături. Mark întrebă :

— Asta ce-o mai fi ?

Îi răspunse Him bașa :

— Soldații de pază. Trag după avionul care s-a depărtat.

Rîseră. Unii rîseră de bucurie că moartea, deși aproape, nu-i lovise pe ei, ci pe alții. Cine erau acei alții ? Oameni erau. Oameni pe care șatra nu-i cunoștea. Alții, în care spaima nu se stinsese, rîseră ca să-și acopere cu rîsul clănțănitul dinților.

— Bine c-a trecut primejdia...

Goșu rămase tot timpul în căruță lîngă maică-sa și lîngă Lisandra. Cît ținu popasul la marginea șoselei, nu-l văzu nimeni. Și parcă era la mijloc un făcut, nu-l văzu nimeni nici pe Ariston. Căruțele celor doi

bărbați tineri care se bătuseră cu harapnicele pentru Lisandra se aflau în convoi ceva mai în urmă și încheiau lungul șir de căruțe lungi cu coviltir.

Grijuliu, Him bașa îl căută cu ochii pe Alimut. Nu-l găsi. N-o găsi nici pe Kera. Își spuse în gând: „Poate nebuni și tineri cum sînt, n-au văzut nici luminile aruncate din cer, n-au auzit nici exploziile. Grozavă e tinerețea !“

După ce bombele explodaseră și aprinseseră gara și magaziile cu grîne de lîngă gară, cele două umbrele albe își stinseseră luminile și căzuseră undeva, în lanuri, la întîmplare. Geamătul avionului nevăzut slăbi și se topi încet-încet în fumuriul miezului de noapte.

Apoi întinderile deveniră tăcute și liniștite întocmai ca mai înainte, în afară de flăcările care pîlpâiau în gară scoțînd fum gros și negru și scăpărînd roiuri zglobii de scînteii roșcate. Urșii și cîinii se potoliră. Deshămați, caii, măgarii și catîrii șatrei pășteau mai departe iarba aspră, crescută pe marginile șanțului, iarbă gustoasă pe care răcoarea nopții o mai muiașe. Muierile oacheșe își luară copiii în brațe. Cîțiva scînciră și cei mai mărișori mărturisiră că li s-a făcut foame și cerură de mîncare. Auzindu-i, aproape toți oamenii oacheși ai șatrei băgară de seamă că și lor li s-a făcut foame, o foame ciudată, uscată, chinuitoare pe care nu o simțeau numai în stomac, ci în întreaga făptură. Căutară în traiste. Obișnuiți cu drumurile lungi prin ținuturi felurite, oamenii șatrei aveau totdeauna la îndemîină în căruțele lor traista cu pîine și brînză uscată, cu legături sănătoase de ceapă și usturoi și nu le lipseau nici butoiașele rotunde, boatele și fedeleșurile pline de udătură. Hulpavi și flămînzi de parcă nu puseseră nimic în gură de la venirea lor pe lume, mîncară în grabă pîine cu ceapă, pînă se săturară, iar setea și-o potoliră cu

apa căldică și sălcie din vasele de lemn. Nu se mai gândi nimeni la Goșu, la Ariston sau la Lisandra.

Seacă de puteri și tăcută, Lisandra zăcea lungită în căruță, pe țol. După ce-și deshămasese caii, Goșu îi mînase ceva mai departe de șosea, pe o miriște de pe care abia fusese secerat și adunat grîul copt, cu spice mari cît vrabia și roșcate. Goșu rămăsese prin preajma cailor. Se simțea acolo ceva mai bine decît la căruța unde putea veni unul sau altul, așa cum venise Ali-mut, să-l sîcîie cu cine știe ce întrebare neroadă. Îi era rușine de oameni, ca oricărui bărbat pe care nevasta l-a înșelat și stă gata să-l părăsească pen-tru altul.

Răsări luceafărul dimineții și se uită, ca în fie-care seară, peste nesfîrșirile cerului și peste întin-derile pămîntului. Cerul parcă se mai luminează și vîz-duhul se mai subție devenind ceva mai străveziu. Se răcori. În gară, flăcările, în loc să se micșoreze și să se stingă, se înteteau și creșteau tot mai înalte. Din cînd în cînd se auzeau venind dintr-acolo glasurile slujbașilor de la căile ferate și ale soldaților care se străduiau să stingă focul. Cuvintele însă ajungeau pînă la căruțele șatrei nelimpezi, greu de înțeles. Him bașa privi cerul și făcu în gînd niște socoteli pe care numai el le cunoștea. După ce le încheie, zise:

— Ar fi timpul să plecăm. Avem poruncă să ajun-gem la oraș în zori și trebuie să ajungem în zori. Nu avem de ce să ne punem rău cu stăpînirea.

Se ridicară și plecară să aducă la căruțe, pentru a-i înhăma, caii, măgarii și catîrii care pășteau liniștiți.

Dinspre căruțele din coada convoiului se ivi un bărbat. Nu i se putea citi pe chip dacă e speriat sau vesel, însă se vedea că vine alergînd cît îl țineau picioarele și bătînd aerul cu mîinile. Cînd ajunse lîngă Him bașa se opri. Gîfîia, voia să vorbească și

nu izbutea. Mai-marele șatrei îl recunoșcu și-l întreabă :

— Ce e cu tine, Ferdic ? Ce ți s-a întâmplat ?

Omul bărbos, pletos și mustăcios ca toți ceilalți bărbați ai șatrei, își trase sufletul și spuse pripit :

— Zara... Nevastă-mea... Zara...

— Ei ! Ce e cu Zara ? Ce i s-a întâmplat ?

— Au apucat-o chinurile facerii.

Him bașa se bucură :

— Așadar pînă la ziuă *o să fim o sută*, Ferdic !

Ferdic își șterse fața de nădușeală — strașnic alergase — rîse fericit și-și arătă dinții mari, albi, sănătoși.

— O sută o să fim, bulibașă, o sută în cap.

Him bașa însă își aduse aminte de ordinul jandar-mului și se întunecă la chip.

— O să întîrziem. N-o să putem ajunge la oraș în zori. Dacă nașterea nu va fi ușoară, nu vom putea să ajungem la timp la oraș.

Muierile șatrei, care auziseră schimbul de vorbe dintre Ferdic și bulibașă, se repeziră spre căruța lui Ferdic. Alta le spuse celorlalte, care își țineau copiii în brațe sau pe lîngă poale :

— Repede ! Să dăm și noi o mîină de ajutor, să încălzim o căldare de apă.

Sunîndu-și mărgелеle de sticlă de la gît, brățărilor de aramă și cerceii de tumbac, fetișcanele se năpus-tiră spre miriștea unde-și păștea Goșu caili și se apu-cară să adune balebă uscată, scaieți și ciulini, paie și buruieni veștede. La bărbatul Lisandrei, fie că nu-l văzură, fie că nu vruseră să-l vadă, nici nu se uitară. Se întoarseră lîngă căruțe și grămădiră în șanț ceea ce adunaseră. Săritoare, Matahala aduse o căldare și niște pirostrie. Blebe veni cu un butoiăș cu apă. Um-plură căldarea și o așezară pe pirostrie.

Nu trecu mult și focul, hrănit cu ierburi uscate și cu scaieți, începu să-și pîlpîie aripile.

— Dar n-avem voie să aprindem noaptea focuri în cîmp, zise Vuz. O să dăm de bucluc.

Altul îi răspunse :

— La gară arde un foc mult mai mare. Dacă o să auzim zbîrniînd vreun avion, o să stingem focul. Însă în noaptea asta nu cred să mai vie vreunul.

În viața din acea noapte a șatrei se ivise ceva neașteptat. Bombardamentul adusese mai devreme ceasul nașterii pentru copilul Zarei. Zara se chinuia să nască. Șatra era nevoită să rămînă pe loc. Caii, măgării și catîrii fură lăsați să pască mai departe. Șatra se adună, ca de obicei în asemenea împrejurări, cu mic, cu mare, în jurul căruței lui Ferdic. Babele aduseră de undeva o cergă și-o întinseră pe fundul șanțului. Pe urmă o scoaseră pe Zara din căruță și-o lungiră pe cergă. Berda spuse aproape poruncitor :

— Aici e treabă de muieri, așa că... bărbații și copiii să spele putina. N-au ce vedea.

Bărbații se supuseră asprei porunci și plecară. Se duseră ceva mai departe, se așezară pe marginea șoselei și se apucară să-și alunge somnul cu fum acru de tutun. Copiii însă rămaseră pe lîngă muieri, se ascunseră pe după fustele lor și priviră ceea ce era de privit : muierea lungită pe cergă, descinsă, cu poalele ridicate, zbătîndu-se, urinînd de durere, scrișnind și gemînd.

— Grăbește-te, moașă... Grăbește-te, moașă...

Ferdic era acela care se ruga cu glas tremurător, umilit.

— Grăbește-te, moașă... Grăbește-te, moașă...

Fialca, bătrîna moașă a șatrei, rîdea.

— De ce să mă grăbesc, mă ? A ? De ce să mă grăbesc ? Pînă-să nască, mai va. Abia acum au apucat-o durerile.

— Grăbește-te, moașă. Te rog, moașă...

— Iacă, am să mă grăbesc, dar nu-mi place să te amesteci în treaba mea.

Se spală pe mâini cu apă fiartă și cu săpun, se apropie de Zara și se răsti la ea :

— Ei ! Nu mai geme atîta și nu te mai zvîrcoli. Te-ai 'zvîrcolit și-ai gemut destul atunci cînd ai dat din fund să prinzi pîod. Te doare ? Știu că te doare, dar n-o să mori tu dintr-asta. Eu am născut de paisprezece ori și n-am murit.

Rîse :

— Da, da, de paisprezece ori am născut și-aș mai naște și-acuma, dacă...

Zara n-ar fi vrut nici să geamă și nici să țipe n-ar fi vrut, dar durerile care-i tăiau și-i sfîrtecău măruntaiele erau prea adînci ca să le poată stăpîni. Moașa adăugă :

— E adevărat că întîia naștere e cea mai grea, dar de, ce să-i faci ! n-ai ce-i face, maică ! Facere fără dureri încă nu s-a pomenit... Încă nu s-a pomenit...

Lăsă glumele de-o parte. Mirosul îi spuse că nu-i a bine. Ingenunche lîngă femeie, îi ridică fusta și cămașa lungă pe care o purta pe dedesubt și începu s-o pipăie și s-o cerceteze. Zara gemu greu. Moașa nu-i luă în seamă gemetele. Se răsti încă o dată la ea, o ocări și-o amenință cu bătaia. În timp ce-o ocăra din ce în ce mai tare și-i spunea că are s-o deznoade în bătăi dacă nu tace, o pipăia și-o cerceta îndelung. Pe măsură însă ce-o pipăia și o cerceta, moașei îi pieră pofta de pâlăvrăgeală. Pînă la urmă fața bătrînă și zbîrcită a moașei se aspri și se schimonosi. Acoperi pîntecul Zarei și șopti :

— Naștere grea. Blestematul de pîod vine pe lume cu picioarele înainte...

Cuvintele moașei trecură șoptite din gură în gură...

— Copilul Zarei vine cu picioarele înainte...

— Vine cu picioarele înainte...

— Nu-i a bine... Nu miroase-a bine... Vine cu picioarele înainte...

Nenorocoasa știre ajunsese și la Ferdic. Bărbatul oacheș și tânăr, care abia aștepta să devină tată, își prinse capul între mâini și se apucă să-l strângă de parcă ar fi vrut să și-l turtească.

Luceafărul roșcat al dimineții se înălță. Văzduhul se limpezi. Gemetele și țipetele Zarei se întetiră. Urșii mormăiră. Ursul Zazu o mușcă iarăși de ureche pe ursoaica Babaia. Voinicul câine Rob urlă a pustiu, iar ceilalți câini, speriați parcă, se mulțumiră numai să scîncească. Caii, măgarii și catîrii șatrei păscură mai departe, cu și mai multă poftă iarba pe care acum roua nopții o muiase și parcă o și frăgezise.

Zarva de lingă căruța lui Ferdic ținu multă vreme, iar unora dintre oamenii oacheși li se păru că ține de o veșnicie. Când răsări soarele copilul veni pe lume, însă veni mort. Și cum nu-i plăcu să se ducă singur pe celălalt tărîm, o luă cu el și pe Zara.

Du-te, copile, du-te departe,

Du-te cu moartea în moarte,

Ușure, încet, ușurel,

Du-te și tu, mumă, cu el,

Du-te și tu, mumă, cu el...

Ferdic nu mai avu putere nici măcar să plîngă. Se ținu aproape tot timpul cu mâinile de cap și se uită în jurul lui năuc.

Pe copil șatra îl înfășură în niște petice și-l îngropă adînc în albia șanțului. Oamenii oacheși bătoriră pămîntul cu picioarele și deasupra țărînei aruncară un maldăr de iarbă.

Pe Zara o întinseră în căruță. Șatra își înhăamă caii, măgarii și catîrii, și căruțele lungi, cu coviltire, o porniră la pas spre oraș. Când trecură pe lingă gară,

nu văzură nici clădirea, nici magazinele, nu văzură decît niște grinzi și niște grămezi de dărîmături care fumegau. Cîțiva soldați se culcaseră la umbră sub niște salcîmi strîmbi și ghimpoși și se lăsaseră pradă somnului. Unul singur da tîrcoale maldărelor de moloz care mai fumegau, de parcă s-ar fi temut să nu vină careva și să fure cenușa aceea fierbinte și netrebnică.

În urma lungului șir de căruțe cu coviltir, Alimut și Kera mînau urșii. Ochii le erau veseli iar fețele trase, din pricina scurtei nopți de vară în care nu avuseseră timp să doarmă. Alimut zise :

— Tu, fată, ai să-mi naști mie doisprezece copii, pentru că doisprezece copii a avut bunicul meu căruia șatra îi spunea Alimut cel Gros și care, dacă n-ar fi fost tăiat cu cuțitele de niște hoți de cai, ar fi trăit, poate, și acum.

— Doisprezece am să-ți nasc, Alimut, nici mai mulți, nici mai puțini, ci tocmai doisprezece.

— Dacă vei putea să-mi naști mai mulți, n-o să mă supăr.

Rîseră. Rîseră și se lipiră unul de altul.

Ariston sta cocoțat pe capra căruței și mîna caili. Pe trupul lui sîngerat și sfîrtecat de harapnicul lui Goșu se adunaseră muștele și începuseră să-l sîcîie și să-l ciupească. Înjură printre dinți, se întoarce, luă o cămașă din căruță și o îmbrăcă. Pînza de cînepă, zgrunțuroasă, îi întărită pielea care-l ustura de moarte, însă i-o apără de ciupiturile muștelor și se simți mai bine. Flutură biciul și izbi caii :

— Diii ! Dii... Dii, gloabă !...

Înainte a căruței lui Ariston se afla căruța lui Goșu. Parcă dracul le potrivise pe toate ! Bărbatul Lisandreii mîna și el caii. Și pe el îl ciupeau roiurile de muște, însă era prea afundat în gînduri, și gîndurile erau toate încîlcite, ca să se sinchisească de ele. Cîm-

purile pe care le străbătea șoseaua se întindeau netede pînă la marginea zării. Văzduhul era, tot ca în ziua care trecuse, încremenit, alburiu, vîscos. Pădurile de porumb nu foșneau. Miriștile se prăjeau la soare și tot la soare se prăjeau și lanurile de grîu galben, copt, care încă nu fusese secerat. Undeva, departe, țacăneau și-si învîrteau aripile mari, care sclipeau în soare, niște secerători. Înșiruiți în urma lor, țărani se frîngeau de mijloc, se aplecau, adunau grîul secerat, îl strîngeau în snopi, legau snopii și-i așezau în rînduri drepte, cu spicele în sus. Pe urmă păseau mai departe, arși de soare, orbiți de lumina puternică a zilei și năclăiți de sudoare.

Mai înainte, cînd soarele nu se înălțase prea mult deasupra pămîntului, ciocîrliile umpluseră văzduhul de cîntece. Acuma însă ciocîrliile își isprăviseră și zborurile și cîntecele și se pitulasera prin ierburile înalte și dese ale răzoarelor. Cerul ar fi rămas cu desăvîrșire pustiu dacă din cînd în cînd n-ar fi fost brăzdat de ulii, de ereți, de hultani.

— Pit-palac ! Pit-palac ! Pit-palac !...

„Cîntă prepelițele, își spuse Goșu. Ascunse sub tufele mărunților măceși, prepelițele nu simt zăpușeala zilei și cîntă într-una, cîntă pînă ostenesec.“ Își aduse aminte că prepelițele, acum, în miezul verii, sînt grase. Dacă le prinzi, le jumulești de fulgi, le scoți măruntaiele și le frigi în frigare, la foc domol — sînt grozav de gustoase. I se făcu poftă de prepelițe fripte și-i lăsa gura apă. Își linsé buzele și i se păru ciudat că la atingerea salivei buzele îl dor și-l ustură. A, da ! Și le mușcase și și le sfîrtecăse singur, seara trecută, cînd o bătuse pe Lisandra cu harapnicul și cînd se luprase, după legile și după obiceiurile străvechi ale șatrei, cu Ariston. Degeaba o biciuise pe Lisandra și tot degeaba îl hărtănise cu harapnicul și pe Ariston.

Lovi caii cu biciul, îndemnându-i astfel să lungească pașii și se întoarse spre nevastă-sa. Spre marea lui mirare se auzi spunând :

— Lisandro, îmi pare rău c-a murit Zara. Îmi pare rău de ea și-mi pare rău de bietul Ferdic. A rămas singur. Mai bine trăia Zara și mureai tu, Lisandro.

Muierea, care zăcea stropșită și mursecată toată în căruța lungă, cu coviltir, auzi cuvintele rostite încet și cu glas de om potolit care și-a sărat inima, ale bărbatului ei, însă nu găsi potrivit să-i răspundă. Dacă sta strîmb și judeca drept, poate Goșu avea dreptate. Poate ar fi fost mai bine dacă ar fi murit ea și ar fi trăit Zara. Atunci pentru ea totul s-ar fi sfîrșit. Nu i-ar mai fi sfîrșit inima după Ariston. N-ar mai fi suferit. Pentru că, oricum, ea, fără Ariston, n-avea de ce să mai trăiască. Iar șatra era alături de Goșu, și Goșu, tare pe dreptatea lui, nu voia să i-o lase lui Ariston. Poate ar fi fost mai bine dacă ea, Lisandra, ar fi murit, și ar fi trăit Zara și copilul Zarei. Dar nu totdeauna lucrurile se întîmplă după cum vrea omul să se întîmple. Nimeni nu poate muri în locul altuia și nimeni nu poate trăi în locul altuia. Fiecare om, oacheș sau neoacheș, își are viața lui și, de asemenea, fiecare om, oacheș sau neoacheș, își are moartea lui. Atunci de ce să fi murit ea în locul Zarei și de ce să fi trăit Zara în locul ei, al Lisandrei ?

Carnea mursecată și zdrobită o duru adînc. Se în-crîncenă și se aspri :

— Ba eu zic, Goșule, că ar fi fost mai bine dacă mureai tu. Să fi murit tu și eu să fi rămas să trăiesc cu Ariston. Pentru că, omule, ție trebuie să-ți intre bine în cap, că eu fără Ariston nu pot să trăiesc, că eu fără Ariston nu mai am la ce să trăiesc și nici nu vreau să mai trăiesc.

— Dar eu... Eu nu sînt nimic pentru tine ?

— Ba da, Goșule, ești. *Pentru mine tu ești povară.* Pentru mine tu ești piedică. Din pricina ta nu pot să-mi trăiesc eu viața așa cum aș vrea, așa cum mi-e drag s-o trăiesc și lângă cine mi-e drag.

Un val de salivă acră umplu gura lui Goșu. Bărbatul scuipe. Acreala însă îi rămase lipită de fălci și de limbă și își dădu seama că dintr-o dată îi pierise pofta de prepelițe grase, fripte în frigare la foc domol. Îi pieri pînă și pofta vieții, însă aceasta din urmă nu chiar de tot. Pe undeva mai dori să trăiască și să se bucure cît de cît de viață.

Viața !... *Ce era viața ?* Ce dracu mai era și viața ?..

— Di... Dii... Dii, gloabă !...

Poate viața era mers... Poate era ham... Poate era gloabă... Gloabă costelivă. Gloabă urduroasă...

— Dii !... Dii, gloabă !...

Căruțele șatrei, grele și lungi, cu coviltire, fură ajunse din urmă de o coloană de camioane deschise, militare, încărcate cu soldați. Soldații stăteau pe niște bănci de lemn, se înghesuiau unii în alții și se sprijineau în armele pe care le țineau strînse între genunchi, cu țevile în sus.

Ajunse în dreptul căruțelor șatrei, camioanele își încetiniră mersul. Soldații își întoarseră fețele arse de soare și tăbăcite de vînt către șătrari. Careva dintre ei întrebă :

— Ei, încotro, vitejilor ? Nu cumva mergeți și voi la război să ne dați o mînă de ajutor ?

— Nu, răspunse Blebe. Noi nu ne ducem la război. De altfel nici nu știm să umblăm cu puștile.

Soldații făcură cu ochiul fetișcanelor oacheșe care mergeau pe jos, pe lângă căruțe, tîrîndu-și picioarele desculțe prin pulberea alburie și fierbinte a șoselei și le chemară să se urce în camioane și să se așeze pe genunchii lor.

Fetișcanele își sunară măgelele de sticlă, brățările de aramă și cerceii de tumbac, rîseră și le făcură semn din cap că nu. Una le răspunse :

— Avem noi băieții noștri. Ce să căutăm la voi ? Glume pipărate, de cazarmă, urmară una după alta. Șoferii se plictisiră, apăsară pe acceleratoare și camioanele începură iarăși să alerge zgomotoase, lăsînd în urmă nori de praf și un miros greu și înțepător de benzină. După ce nu se mai văzură și nu se mai auzi nici zgomotul ritmic al motoarelor, Goșu se întoarse iarăși spre Lisandra.

— Nu, Lisandro, n-ar fi fost bine dacă aș fi murit eu. Bine ar fi fost numai dacă murea Ariston. Ai fi rămas la mine, nu te-ai mai fi gîndit la el și cu timpul l-ai fi uitat. Zău, l-ai fi uitat chiar de tot. *Mai curînd sau mai tîrziu viii îi uită pe cei morți.* Îi uită de tot, chiar de tot îi uită. Iar morții nu se supără că sînt uitați. Știi ? După ce moare omul nici nu se mai supără, nici nu se mai bucură.

— De rămas, aș fi rămas la tine, Goșule, cum am rămas și acum, cînd Ariston trăiește, dar de uitat n-am să-l uit pe Ariston niciodată. Auzi tu, Goșule ? Pe Ariston, fie că moare, fie că trăiește, eu de uitat n-o să-l uit niciodată. Dar să știi, Goșule, că dacă moare Ariston, mor și eu. Fiîndcă eu, Goșule, fără Ariston nu mai am pentru ce să trăiesc.

Și repetă încă o dată și încă o dată, cu o încăpăținare pe care pînă atunci Goșu nu numai că nu i-o cunoscuse, dar nici măcar nu i-o bănuise :

— Pentru că eu fără Ariston nu pot să trăiesc. Pentru că eu fără Ariston nu am la ce trăi.

Goșu simți că-l cuprinde o sete grozavă, cum nu mai simțise niciodată pînă atunci. I se uscă gura. Buzele sfîrtecate îl durură. Îl ustură limba. I se aprinseră măruntaiele. Își spuse că, dacă s-ar afla acum lîngă o fîntînă și ar sorbi-o toată din cîteva

înghițituri, tot nu s-ar sătura și setea tot nu i s-ar potoli.

— Lora, dă-mi plosca.

— E plină cu rachiu.

— Tocmai de-aia.

Soră-sa caută plosca. O găsi prinsă de loitră, sub coviltir.

— Ține-o ! Dar ar fi bine să nu bei mult.

— Am să beau pînă o să-mi treacă setea.

Bătrîna mamă a lui Goșu spusese fetișcanei :

— Lasă-l ! Lasă-l să bea cît vrea. Rachiu e tare și o să-i facă bine.

Goșu destupă plosca și o duse la gură. O păstră la gură pînă nu mai rămase în ea nici o picătură. I se păru că dintr-o dată trupul i s-a schimbat în flăcări. Seta i se stinse cu totul. În aceeași clipă i se stinse și vîzul. În clipa următoare își pierdu auzul. Își încordă atenția și se chinui să audă pașii domoli ai cailor și scrîșnetul roților căruței pe nisipul mărunt, acoperit cu pulbere fierbinte și alburie. Nu auzi nimic. Căzu pe spate. Soră-sa, care se aștepta la asta, îl prinse în brațe, îi descurcă mîinile din hățurile pe care le ținea și-l trase în căruță. Bătrîna îi făcu loc. Lisandra se simți și se stîrci și ea într-un colț. Lora luă locul lui Goșu în față. Prinse hățurile, ridică biciul și izbi ușor caii.

— Dii... Dii, gloabă !...

Caii se scuturară de lene și de osteneală și se întinseră mai cu spor la drum, pînă ajunseră cu boturile aproape de șuslețul căruței care își ținea rîndul înaintea lor. Caii acelei căruțe îi mîna Ferdic.

Căruța lui Ferdic mergea încet, la fel ca toate celelalte căruțe lungi, cu coviltire ale șatrei, însă se vedea de departe că ea duce ceva greu, un mort. Morții sînt mai grei decît viii sau cel puțin așa li

se par oamenilor. Întinsă pe o cergă în fundul căruței, și cu fața acoperită cu o bucată de pînză aspră, de cînepă, Zara se legăna la fiecare zdruncinătură și capul i se bălăbănea la împlinare cînd într-o parte, cînd în alta. Maică-sa ostenise, din pricina nesomnului, și picota cu capul în piept, mai spre spatele căruței, sub coviltirul negru și ușor boltit. După moartea Zarei, tatăl lui Ferdic nu mai vruse să se urce în căruță. Spusese că nu-i place să meargă sub același acoperiș cu moarta, pusese samarul pe un catîr, încălecase pe el și acum venea încet după șirul de căruțe care se țirau iavaş-iavaş către orașul care încă nu se vedea în zare. Mergînd călare pe catîrul Mumu, ochii bătrînului erau prinși aproape tot timpul de cei șapte urși roșcați care-și sunau lanțurile în urma ultimei căruțe. În fruntea cetei păroase și mormăitoare se aflau ca de obicei bătrînul Zazu și bătrîna Babaia. Mai ales aceștia doi erau bogăția lui Hîm bașa și mîndria șatrei.

— Mai rar șatră să aibe urși ca șatra noastră...

Ursul Zazu se pricepea să joace după sunetul dairelei fără să-și încurce pașii, ori să și-i miște, cum făceau ceilalți, alandala. Știa să calce omul bolnav pe spinare și să se lase greu pe șalele lui numai atîta cît trebuia. Și mai știa ursul Zazu să umble în două picioare, cu o căciulă ținută cu fundul în jos, în labă, să treacă din om în om, să-și încline capul și, mormăind, să cerșească un gologan, doi pentru osteneala jocului. Cît o privea pe ursoaica Babaia își avea și ea meritele ei și drepturile ei. O ! Ce minunat arăta ea cum se poartă mireasa cu ginerele în prima lor noapte petrecută împreună !

Mireasă ! Fiecare femeie a fost o dată în viața ei mireasă !

Morții nu mai văd, morții nu mai aud, morții nu se mai bucură și nu se mai supără. Zara e moartă.

Însă acum un an, nu mai mult, și-a avut și Zara noaptea ei de mireasă. De atunci, din acea noapte a ei de mireasă și pînă azi în zori, cînd și-a dat duhul, Zara a fost fericită. Poate și Ferdic a fost fericit. Iar azi, în zorii zilei, totul s-a sfîrșit. Acum Zara se leagănă moartă în căruță, sub coviltir, iar Ferdic mîină caii la pas.

Ce-o fi moartea? Moarte, ce să fie! Moartea nu e nimic altceva decît moarte.

Soarele s-a ridicat mult deasupra orizontului. Șesul nesfîrșit parcă a luat foc. Zăpușeala a crescut. Le apasă tuturor piepturile. Cîinii merg în umbra căruțelor cu limbile scoase. Lui Rob, deși e atît de voinic, i s-au împăienjenit ochii de osteneală. Urșii mormăie stins.

Zara a fost fericită. Poate și Ferdic a fost fericit.
Fericirea! Ce-o fi fericirea?

Catîrul se ține cu pași mărunți după lungul șir de căruțe care merg către răsărit. Caii, măgarii și catîrii șatrei nu știu de război. Nici urșii șatrei nu știu. Nici cîinii șatrei nu știu. Dar oamenii de pretutindeni, oacheși și neoacheși, știu.

— Dii !... Dii, Urecheatule... Dii !... Dii !

Catîrul își lungește pașii. Omul care îl îndeamnă la mers se gîndește la fericire. Merge călare pe catîrul Mumu și se gîndește la fericire.

— Ce-o fi fericirea ?

Fericirea !...

Fericirea e o pasăre,

Dar nu o pasăre ca oricare alta.

O pasăre plăsmuită din pulbere de aur,

Din pulbere de aur.

Pasărea aceasta

Vine de undeva, de departe,

Vine și ți se așează pe umăr,

Pe umărul stîng,

*Deasupra inimii
Ți se așează pasărea fericirii.
N-o vezi.
O simți numai.
Iar dacă vrei s-o prinzi
Nu poți s-o prinzi
Nici cu mîna,
Nici cu lațul.
Cu nici un fel de capcană
Nu poți s-o prinzi.
Uneori pasărea fericirii
Îți stă pe umăr mai mult,
Alteori mai puțin.
Și cînd îi vine ei să plece, pleacă.
Zboară și se pierde în văzduh,
Poate chiar se topește în văzduh,
Nu știe nimeni.*

Pe umărul stîng al Zarei pasărea plăzduită din aur a întîrziat un an. Și tot vreme de un an a întîrziat pasărea plăzduită din aur și pe umărul stîng al lui Ferdic.

Fiecare om și-a avut un timp, cînd pasărea de aur, venită nu se știe de unde și pe urmă pierită nu se știe unde, a poposit pe umărul lui.

Fiecare om ?

Nu. Pe umărul multora din oamenii șatrei nevăzuta pasăre a fericirii nu s-a așezat niciodată... niciodată...

Și pe umărul multora din oamenii care locuiau prin satele și prin orașele acelea lîngă care ei își găseau pentru cîteva zile ori pentru cîteva săptămîni loc de sălaș, de asemenea, nevăzuta pasăre a fericirii nu poposise niciodată... niciodată..

Catîrul înaintează cu pași mărunți pe șoseaua prăfoasă. Cioca-cioca... Cioca-cioca...

Bătrînul Uzet se gîndește iarăși la noră-sa. Acum Zara e moartă. Nu mai rîde. Nu mai vorbește. Nici

măcar nu mai gîndește. În timp ce moașa Fialca o chinuia să-i scoată copilul și ea zăcea aproape în nesimțire îmbătătată cu rachiu vechi și tare, sîngele i s-a scurs din trup.

Ce-o fi viața ?

*Poate viața o fi sîngele acela viu
care-i umblă omului prin trup !*

*Nu mai ai sînge,
nu mai ai viață.*

*Nu. Viața trebuie să mai fie și altceva,
nu numai sînge.*

*Poate viața o fi o flacără,
o flacără albă,
o flacără gălbuie,
o flacără roșie.*

Cine-o aprinde și de ce-o aprinde ?

Cine-o stinge și de ce-o stinge ?

— Dii !... Dii, Urechiatule... Dii !... Dii !...

Goșu doarme. Duhnește a rachiu, sforăie, mormăie prin somn.

Lisandra îl privește. Dacă ar muri Goșu, ea ar rămîne cu Ariston, ar fi numai a lui Arison și *și-ar găsi fericirea. Dar Goșu nu moare.* Goșu nu moare, pentru că nu are de ce muri. Lui Goșu îi place viața. Goșu vrea să trăiască. Dar de ce vrea el să trăiască ? Goșu vrea să trăiască, pentru că trage nădejde că ea îl va uita pe Ariston, că ea nu se va mai gîndi la Ariston, că ea nu-l va mai dori pe Ariston, că ea nu se va mai întîlni cu Ariston. Atîta timp cît Goșu se va hrăni cu această nădejde, el va trăi și se va îndîrji să trăiască. Orice om care se hrănește cu o nădejde trăiește, se agată de viață cu toate puterile și trăiește. Ea, Lisandra, va trebui să se poarte în așa fel cu Goșu, încît el să vadă că nu mai are pentru ce se hrăni cu nădejdi.

Bătrîna mamă a lui Goșu, din fundul căruței lungi, cu coviltir, unde stă ghemuită, aude totul, simte totul, privește totul de parcă n-ar fi oarbă. Știe că fiul ei este beat-turtă și că doarme dus, cu trupul încă plin de vînatăi, de rupturi și de sînge închegat și uscat. Oarba este mai ales atentă de ceea ce se întîmplă cu nora ei. Îi pătrunde și-i înțelege toate gîndurile care i se învîrtesc în cap, de parcă Lisandra le-ar rosti cu glas tare și ea le-ar auzi.

— Tu, noră, zice, tu vrei ca fiul meu să moară. Tu vrei să rămîi singură cu Ariston și să trăiești cu el.

Lisandra surîde. Tace. Surîde. Și-și spune că bătrîna ar face bine dacă și-ar ține gura. Bătrîna însă nu-i dă pace. O sucălește mai departe :

— Tu, noră, tu i-ai pus gînd rău fiului meu. Tu vrei să mi-l omori pe Goșu.

Acum Lisandra tresare. Într-adevăr, în timp ce surîdea și se uita la omul beat și adormit, se întreba cum ar face ea să scape mai curînd de Goșu. Să-i dea să bea fiertură de ierburi otrăvite ? Să-i înfigă, atunci cînd Goșu va adormi somn adînc lîngă ea, o undrea, în inimă ? Nu-i era greu să-i amestece cîteva picături dintr-o anumită fiertură în rachiu și nu-i era greu nici să-i străpungă inima cu undrea. Atunci însă ar trebui ca atît ea cît și Ariston să părăsească șatra. *Oamenii oacheși care își părăsesc șatra nu sînt primiți de nici o altă șatră.* Să fugă cu Ariston, să caute undeva de lucru și să trăiască într-o altă lume decît a lor. Ariston n-ar fi în stare să îndure viața într-o altă lume decît a șatrelor. Nici ea n-ar fi în stare să îndure. S-ar usca amîndoi, s-ar smochini, ar pieri cu zile de dorul căruțelor lungi, cu coviltir, de dorul drumurilor nesfîrșite, de dorul...

— Tu, noră, de ce nu-mi răspunzi la ce te-am întrebat ?

— Ba am să-ți răspund, soacră. Cinstit am să-ți răspund. Mie nu-mi place fiul tău. Mie îmi place Ariston și vreau să-mi trăiesc viața alături de Ariston și cu Ariston, numai cu Ariston.

— Dar altădată fiul meu ți-a plăcut. Acum de ce nu-ți mai place ?

— Fiul tău nu mi-a plăcut niciodată. Cred că tu, care le știi pe toate, ai știut-o și pe asta : *fiul tău nu mi-a plăcut niciodată.*

Văzduhul începu iarăși să vâiască, însă vuietul care se auzea acum nu se asemuia cu acela pe care șatra îl auzise în timpul nopții. Era un vuiet ușor, repezit și subțire. Oamenii oacheși săriră din căruțe și opriră caii. Femeile și copiii se năpustiră și se ascunseră în șanțul șoselei. Din când în când câte unul din ei sălta capul și se uita curios și speriat spre cer. Două avioane mici, cenușii, se iviră la marginea zării, venind tocmai dinspre orașul către care se îndrepta șatra. Soarele, care acum se afla aproape de cumpăna cerului, le năpădea cu lumina lui puternică și le îmbrăca într-o sclipire stranie. Avioanele zburau jos de tot. Uneori ai fi zis că sînt gata să reteze cu aripile lor vîrfurile înalte și albicioase ale lanurilor de porumb. Trecură ca fulgerul peste căruțele șatrei și se depărtară.

Oamenii oacheși se dezmeticiră și le priviră din urmă. Le văzură pierzîndu-se în cealaltă zare lăptoasă. Văzduhul mai vui un timp. Pe urmă tăcu și deveni iarăși încremenit, greu, vîscos.

Un bărbat scund, lat în spete, cu pălăria dată pe ceafă și purtînd în mînă un ciomag lucios și noduros, aproape tot atît de oacheș la obraz ca și oamenii șatrei, ieși dintr-un lan de porumb, se uită de-a lungul șoselei să vadă dacă mai vin și alte căruțe și, după

ce se încredință că și într-o parte și în alta șoseaua rămîne pustie, înaintă către Him bașa. Și după ce rîse, spuse :

— V-ați speriat degeaba. Avioanele de felul ăsta nu trag în noi.

Him bașa știa cît mai are de mers șatra lui pînă să ajungă la oraș, dar, ca să-i facă bărbatului care le ieșise în drum pe plac, îl întrebă :

— Omule, mai e mult pînă la oraș ?

— Să tot fie preț de două ceasuri, dacă o să mergeți tot la pas.

— Nu ne grăbim, zise Him bașa. Avem drum lung de făcut și nu ne grăbim. Nu vrem să ne ostenim și să ne sleim animalele înainte de a ajunge acolo unde trebuie să ajungem.

— Apăi, nici nu trebuie, zise omul.

Unii dintre șătrari se urcară în căruțe, alții rămaseră în șosea, cu gîndul să meargă pe lîngă căruțe și să-și mai dezmoștească picioarele. Him bașa ridică biciul să îndemne caii la drum. Omul mărunt se aspi la față, se așează înaintea cailor și zise :

— Înainte de a pleca, trebuie să-mi dați ceva de-ale gurii. Pentru mine și pentru prietenii mei care se ațin pe-aici, pe-aproape.

— Și dacă n-avem ?

— Ceva trebuie să aveți.

— Și dacă nu vrem ?

— Trebuie să vreți. Avem nevoie de ceva de-ale gurii. Nu înțelegeți ?

— Ba înțelegem.

— Atunci...

— Cam cîți sînteți ?

— Numai șapte.

Him bașa se întoarse și șopti ceva. Din fundul căruței cu coviltir i se întinseră două pîini mari, rotunde, negre și useate ca piatra. Le luă și le dăte omu-

lui îndesat, cu ciomag. Omul îi mulțumi. Him bașa îl întreabă :

— Și cum e pe *acolo* ?

Vru să spună „pe acolo de unde ați fugit“, dar se răzgîndi. Omul mărunț, cu ciomag, înțelese și zise mîhnit :

— Rău. Pe *acolo* nu poate să fie decît rău. Mor oamenii ca muștele... Și de-o parte, și de alta...

— De altceva mai aveți nevoie ?

— Deocamdată nu.

Se trase mai la o parte. Căruțele cu coviltir plecară. Omul mărunț, cu ciomag, privi ce privi, pe urmă intră în lanul nesfîrșit de porumb în care, culcați pe burtă, îl așteptau ai lui.

Him bașa șopti numai pentru el :

— Va să zică soldații au început să fugă de la locurile bătăliilor. Poate, totuși, războiul se apropie de sfîrșit.

Tăcu. Și gîndi : „Dar ce am eu cu războiul ? De ce să mă îngrijoreze pe mine mersul războiului ? Nici eu, nici ai mei nu avem nici o legătură cu războiul.“ Dar văzu parcă dintr-o dată obrazul jandarmului care numai cu o seară înainte îi poruncise să plece la drum, spre oraș. Și parcă-l și auzi spunînd : „Voi n-aveți nimic cu războiul, dar poate că războiul are ceva cu voi...“

Caii înaintau încet, neobișnuit de încet. Parcă adormiseră. Zăpușeala zilei devenise aproape de neîndurat. Să-i atingă cu biciul ? Mai bine nu. Dacă era vorba să meargă spre primejdie, era mai potrivit să meargă cît mai încet... cît mai încet...

Într-amîndouă părțile șoselei apărură pîlcuri înalte și dese de salcîmi. Șoseaua începu să pogoare într-o pantă lină. Dincolo de pîlcurile de salcîmi se întindeau viile orășenilor de pe la margine, care rămăseseră, ca și bunii și străbunii lor, plugari. Șatra, care mai trecuse de nenumărate ori pe aci, le cunoștea. Erau vii rodnice, bogate în coarnă și în roșioară. La amintirea strugurilor zemoși, miresmați și dulci ca mierea, multe din gurile șatrei făcură zîmbre. Acum însă strugurii nu erau copți. Abia ici și colo boabele mai scăldate în soare dăduseră în pîrg. Strugurii, prin această parte a lumii, se coceau încet și tocmai pe la jumătatea lui octombrie deveneau buni de cules și buni de strivit cu picioarele goale în linuri.

Jumătatea lui octombrie! Mai era pînă atunci. Dar unde se va afla șatra pe la jumătatea brumosului octombrie? Nu știau. Nici unul din oamenii oacheși ai șatrei nu știa, și nu știa nici măcar Him bașa, care îi purta răspunderea.

Căruțele cu coviltir, grele și lungi, începuseră de mult pogorișul. Zăpușeala zilei îi apăsa pe toți. Cîinii mergeau pe lîngă căruțe cu limbile scoase, iar urșii gîfiau de parcă ar fi fost gata să-și dea sufletul. În primăvară urșii năpîrliseră, însă părul lucios și des le crescuse la loc și acum se simțeau cu toții

înfășurați parcă în păături groase care le îngreunau mișcărilor și le tăiau răsuflarea.

Kera și Alimut rămăseseră, în ciuda zbîntului lor de peste noapte, și a nesomnului, tot sprinteni, tot veseli.

Orașul, vechi parcă de cînd lumea și în mare parte dărăpanat, era așezat într-un fel de fund de găvan scobit în mijlocul cîmpiei netede și nesfîrșite. Șatra zări întii turlele bisericilor și turnul rotund de apă. Mai pe urmă zări și acoperișurile de tablă ori de olane ale caselor mai înalte. La barieră atîrna, spînzurată deasupra șoselei, o tablă neagră pe care scria cu litere mari și albe, deslușit :

POSTUL DE CONTROL Nr. 117

Oamenii oacheși opriră caii. Dintr-o cabană nouă, ridicată în pripă din scînduri nedate la rindea, dar vopsite grosolan în cenușiu, ieșiră doi jandarmi îmbrăcați în albastru. Unul întrebă :

— Dincotro veniți ? Și cîți sînteți la număr ?

Le răspunse Him bașa :

— Aseară eram nouăzeci și nouă și așteptam ca astăzi să fim o sută. Dar începînd de azi dimineață am rămas numai nouăzeci și opt.

Fața jandarmului deveni gravă.

— A fugit careva ? Să știi că răspunzi cu capul de fiecare om din șatră, bulibașă.

— N-a fugit nimeni. Și nimeni n-are de gînd să fugă.

— Atunci ce s-a făcut cu cel care se afla în șatră și acum lipsește ?

— Nimic, domnule, a murit.

— Bărbat sau femeie ?

— Femeie.

— Și din ce-a murit ?

— Din naștere. A născut un copil mort și pe urmă a murit și ea.

— Pe drum ?

— În apropierea gării care a ars.

— A, da... Și-ați îngropat-o ? Dacă ați îngropat-o, o să dați de dracu.

— N-am îngropat-o.

— Atunci ce-ați făcut cu ea ? Te pomenești c-ați mâncat-o.

— Nu mâncăm om, domnule.

— Știu că nu mâncați om. Atîta v-ar mai fi trebuit : să mâncați om. Am glumit și eu... Unde e moarta ?

— Într-una din căruțe.

— Vino și arată-ne-o.

Him bașa o luă înainte. Jandarmii se ținură după el. Ajunseră. Ferdic aștepta încremenit pe capra căruței. Nici el nu știa ce așteaptă, nici ceilalți.

— Aici, spuse Him bașa.

Jandarmul care glumise se urcă pe roata căruței. Una din femeile ghemuite sub coviltir trase pînza de cîneapă de pe fața moartei și spuse :

— Uite-o.

Obrazul Zarei se umflase și se înnegrise ca fundul căldării. Jandarmul strîmbă din nas.

— A început să miroase urît. Trebuie s-o îngropați chiar azi.

— O s-o îngropăm.

— Intrați în oraș și o luați pe prima uliță la dreapta. Mergeți înainte pînă ajungeți în luncă, lîngă rîu. Opriți acolo și rămîneți la căruțe. N-aveți voie să desfăceți corturile. Într-o zi, două, plecați mai departe. Așteptăm să mai vină și alte șatre.

— Și moarta... Unde-o îngropăm ?

— Să se ducă unul dintre voi la primărie să scoată bilet de înmormîntare. O să vi se spună acolo unde s-o îngropați pe răposată. Era botezată ?

— Nu.

— Nici unul dintre voi nu e botezat ?

— Nu, domnule.

— Nici măcar atîta nu v-ați ostenit să faceți, să vă botezați, s-aveți și voi un Dumnezeu, să fiți și voi în rîndul oamenilor.

Jandarmul își mai aruncă o dată privirea la moartă și sări din căruță în șoseaua acoperită cu pulbere deasă, alburie.

Him bașa îl întrebă :

— Și cînd va fi să plecăm, pînă unde o s-o ținem tot mereu înaintea, către Răsărit ?

— Pînă cînd o să vi se arate locul de așezare.

Spunînd acestea, Jandarmul se uită la oamenii oacheși ai șatrei, se uită la bătrîni și se uită la tineri, se uită la femeile tinere și trupeșe, cu burta la gură, și se uită la copiii care foiau în jur pe jumătate sau chiar în întregime goi. Și nu știau nici ei de ce, dar tuturor li se păru că jandarmul se uită la ei nu ca la niște oameni vii, ci cum se uitase la Zara, al cărei obraz se umflase și al cărei trup într-adevăr începuse să miroase urît, adică întocmai ca la niște morți.

Him bașa văzu și el ceea ce văzuseră ceilalți. Inima i se chirci. Își spuse în gînd : „Poate din pricina Zarei se uitau jandarmii la noi ca la niște morți. Altfel, ce rost ar fi avut ? Sîntem vii și singurul mort dintre noi e Zara.“

— Dii !... Dii !... Gloabă !...

Șatra lăasă în urmă viile încărcate de struguri dați în pîrg și postul de control, trecu bariera, pătrunse în oraș și o apucă pe prima uliță la dreapta. Mahalagiii ieșiră pe la porți. Copiii se urcară pe garduri :

— Șatra !... A venit șatra !...

— Și ce dac-a venit ? Și ieri a mai venit una, iar azi dimineată...

— Asta are urși.

— Aveau și celelalte urși.

Acum șatra era neobișnuit de tăcută. Parcă toți oamenii aceia oacheși ar fi avut buzele moarte ca buzele Zarei și înghețate ca buzele ei.

Un cîrd de copii ceva mai măricei se luă după șatră și începu să necăjească urșii, atingîndu-i și zgîndărindu-i cu nuiiele. Alimut se răsti la ei :

— Dacă nu vă astîmpărați, le dau drumul peste voi și vă mănîncă.

— Te lauzi ! Nu le dai drumul. Dacă le dai drumul, fug, și rămîneți fără urși. Nu vă convine. Dacă rămîneți fără urși, sînteți ca și morți... Fără urși sînteți ca și morți... *Ca și morți.*

Alimut luă un ciomag din căruță și-i amenință. Copiii mahalalei lăsară urșii în pace, rămaseră ceva mai în urmă, însă de ținut după șatră tot se ținură, tipînd cît îi ajuta gura :

— Fără urși sînteți ca și morți... ca și morți...

Him bașa își mestecă limba în gură și-o mușcă. De ce strigau copiii aceia așa : *Ca și morți ! Ca și morți ? !* Nu vroia să audă cuvintele *moartea, moarte, morți.*

Nu voia, însă le auzea mereu. Ei ! Și ce era dacă le auzea ? Moartea era legată de viață și viața era legată de moarte. Nu se putea una fără alta. Spaima lui era copilărească. Copilărească ? Da, copilărească, dar era și ar fi fost bine să nu fie.

În lunca nisipoasă, acoperită cu iarbă aspră și săracă de sărătură, pășteau liniștiți, apărîndu-se cu cozile de roiurile de muște care-i sîcîiau, caii, măgarii și catîrrii celorlalte două șatre care poposiseră acolo cu puțin timp înainte. Căruțele grele și lungi, cu coviltir, stăteau înșirate pe mal, în apropierea

rîului. Rîul era îngust și abia își tîra apele tulburi, aproape negre, pe fundul albiei. Din loc în loc albia se lărgea și atunci rîul nici nu mai semăna a rîu și părea mai curînd un șir de mici bălți stătute, legate între ele cu fire de apă curgătoare. Bălțile stătute erau, ca și aceea de lîngă care șatra plecase seara trecută, acoperite pe alocuri cu mari petice de lînțișă verde și grasă. Ceva mai departe de albia apei se ridicau malurile mărunte pe care crescuseră în voie stoluri de tufani și stebile de bălării. Cîinele Rob lătră și atunci toți ceilalți cîini ai șatrei ieșiră din amorteala de care fuseseră cuprinși tot timpul cît merseseră pe lîngă căruțe, se repeziră la rîu, lincăiră îndelung apa tulbure și-și potoliră setea care-i chinuise îndelung. După aceea se întoarseră și, rămî-nînd strînși unii lîngă alții, căutară cîinii celorlalte șatre și, cînd îi găsiră, își arătară colții, se zburliară, mîrîiră, însă nu trecură la atac. Pînă la urmă lăsară rînjetele coltoase de-o parte, se mirosiră și începură să se joace împreună și să zburde printre scaieții și mărăcinii de care lunca era plină. Oamenii oacheși din șatra lui Him bașa deshămară și intrară în vorbă cu ceilalți oameni oacheși sosiți aci cu căruțele mai înaintea lor.

— Voi nu știți pentru ce ne-au poruncit să ne adunăm aici ?

— Nu știm. Ne închipuiam că o să aflăm aci, de la alții, de la voi...

— Noi știm numai atît : că peste o zi, două, trebuie să plecăm mai departe, spre Răsărit. Dar unde anume, nu știm.

— O să plecăm spre Răsărit, dacă trebuie să plecăm spre Răsărit. Și pe acolo trăiesc oameni. Cum vor trăi aceia, vom trăi și noi.

— Războiul...

— Războiul e departe, e încă departe.

— Mai curînd pretutindeni...

— Noi n-avem nimic cu războiul.

Him başa ştia bine că şatra lui n-avăa nimic cu războiul, însă acum ştia din ce în ce mai temeinic că războiul avea ceva cu şatra lui, că de fapt războiul avea ceva cu toţi oamenii vii.

Soarele amiezii risipea flăcări arzătoare, însă oamenii oacheşi ai şatrelor erau obişnuiţi cu flăcările arzătoare ale soarelui şi nu se fereau de ele. Copiii îşi aruncară pe mal zdrenţele cu care erau îmbrăcaţi. Cei ce erau goi-puşcă nu avură ce arunca de pe ei. Se strigară pe nume şi pe porecle, se adunară laolaltă, rîzînd şi chiuind, şi se buluciră ca o turmă lîngă apă. Aci, fără să se gîndească la adîncimea ori la neadîncimea rîului, se aruncară în unde şi se apucară să se bălăcescă, să se stropească unii pe alţii şi să se dea afund.

Ceva mai în josul rîului descoperiră un şir de pari înfipti adînc în albie. Vîrfurile nu se vedeau. Printre parii aceştia, acoperite cu pietroaie mari şi grele, se topeau la fund stive bogate de cînepă de vară.

— Am avut noroc, spuse Gil. Dacă ne aruncam aici, cădeam cu burta ori cu fundul în pari şi ne curăţam. Să ţinem minte unde sînt parii, să ne ferim.

— E uşor să ţinem minte. Parii ascunşi sub apă se află tocmai în dreptul celor trei sălcii.

— Mai pot fi pari şi prin alte părţi. Cît stăm aici să nu ne mai aruncăm de pe mal în apă, mai bine să intrăm încet şi cu băgare de seamă.

— Păi scalda fără aruncatul în apă de sus, de pe mal, nu face doi bani, deşteptule !

Him başa le spuse oamenilor oacheşi din celelalte şatre :

— Avem o moartă în căruţă. Nevasta lui Ferdic. S-a prăpădit din naştere azi dimineaţă.

Oamenii oacheși își înclină adânc capetele și privesc pământul din care toate făpturile vii sînt făcute și în care pînă la urmă toate făpturile vii, după ce mor, sînt îngropate, putrezesc și se topesc.

— O să vă ajutăm s-o îngropați. Viață fără moarte nu se poate. Ar fi bine dacă s-ar putea, dar nu se poate.

— Ba n-ar fi bine. Dacă n-ar fi moarte, viața n-ar mai avea nici un haz și nici un gust.

Him bașa plecă cu Ferdic spre primărie. Străbătură o parte din oraș și ajunseră. Birourile primăriei din orașul de lîngă rîu erau instalate într-o casă mare, cu etaj. Casa era înconjurată de un parc destul de arătos. La ușă găsiră un om de serviciu pirpiriu, neras de cîteva zile și cu ochii mici și spălăciți.

— Ce vreți, balaoacheșilor ?

— Avem un mort la căruțe, o femeie care a murit din naștere azi dimineată, și vrem s-o îngropăm.

— Dacă a murit, zise pirpiriul, trebuie s-o îngropați. Dar ca s-o îngropați aveți nevoie de act de îngropare și actul de îngropare nu vi-l poate da decît domnul consilier numărul doi. Noi, în orașul nostru, îi zicem domnului consilier numărul doi Tata Morților.

Pirpiriul purtă pe cei doi oameni oacheși după el de-a lungul unui coridor răcoros și întunecos. Coborîră o scară.

— Uite, aici lucrează Tata Morților.

Le arată o odaie. Pirpiriul bătut într-o ușă și intră înăuntru cu cei doi oameni oacheși după el. Tata Morților citea ziarul. Ridică ochii :

— Ce este ?

— V-am adus mușterii, cucoane.

— Mulțumesc.

Privi pe cei doi oameni oacheși. Ca pe niște morți îi privi. Întrebă :

— Naștere sau înmormântare ?

— Înmormântare, răspunse atotștiutorul și pirpiriul om de serviciu.

Tata Morților se întristă :

— Ce să facem ? ! Cum vrea Dumnezeu. Pentru că atât nașterea cât și moartea tot de la Dumnezeu vin.

Întinse mîna și trase spre el un registru.

— Bărbat sau femeie ?

— Femeie, răspunse Him bașa.

— Cum o chema ?

— Zara.

— Și mai cum ?

— Zara, nevasta lui Ferdic.

— Botezată ?

— Nu.

Tata Morților scrisese ceva în registru. Rupse o jumătate de foaie din pagina cu însemnări, iscăli și puse o ștampilă. Întinse bucata de hîrtie albăstrie lui Him bașa.

— Vă costă un sutar.

Him bașa scoase o hîrtie de un sutar și i-o întinse.

Tata Morților o cercetă atent, parcă s-ar fi temut să nu fie falsă, o împături și o vîrî cu grijă în buzunar. Zise, arătîndu-le pe servitorul pirpiriu :

— Dați-i și lui un sfert de sutar, să bea și el o bere de sufletul răposatei, că și el e om.

Pirpiriul luă sfertul de sutar și mulțumi. Him bașa întrebă :

— Unde putem s-o îngropăm ?

— Dacă ar fi fost botezată, ați fi putut s-o îngropați în cimitir. Dar întrucît nu e botezată n-o puteți îngropa în cimitir.

Tăcu. Se gîndi. Hotărî

— Îngropați-o acolo în luncă, lângă rîu, la un loc mai ferit, lângă un pîlc de tufani ori lângă o salcie. Cum vreți. Cum o să vreți și cum o să vă placă.

Him bașa și Ferdic se întoarseră pe aceleași ulițe și ulicioare la șatră. Aci, lângă fiecare căruță ardea un foc mărunț. Muierile oacheșe pregăteau mîncarea în căldări, în oale, în ulcele.

— Dați-i zor, că a trecut amiaza.

— Acuș-acușica.

Oamenii șatrei se așezară pe jos, pe iarba aspră a luncii și mîncară în soare pînă se săturară.

În tot acest timp, Goșu dormea somn adînc, în căruță, amețit încă de băutură. Ariston, rușinat și mîhnit că fusese biruit în lupta cu harapnicele, rămase și el în căruță și nu gustă nimic. Lisandra puse pe ea o fustă curată și o bluză de stambă, se spălă pe mîini și pe obraz, se dichisi, veni, luă loc lângă soacră-sa și mîncă pînă simți că i s-a umflat pîntecul. Careva zise :

— Lisandra mănîncă, nu se-ncurcă.

— De ce să nu mănînc, dacă mi-e foame ? Vreau să trăiesc. Și dacă vreau să trăiesc, trebuie să mănînc.

Soacră-sa o întrebă :

— Dar pentru cine vrei tu să trăiești ?

— Știi bine, soacră, că nici un om nu trăiește pentru alt om. Dar eu vreau să trăiesc pentru mine și pentru Ariston. Vreau să trăiesc ca să ajung nevasta lui Ariston.

— Dar tu nu înțelegi, fată, că Goșu l-a biruit în luptă dreaptă pe Ariston și că tu n-ai dreptul să trăiești cu Ariston ?

— Ba da, înțeleg. Însă Goșu o să se mai bată o dată cu Ariston și atunci Ariston o să-l biruie pe Goșu, iar eu o să ajung, după legile și obiceiurile

străvechi ale șatrei, nevasta biruitorului, adică nevasta lui Ariston.

— Dar Goșu e mai tare ! Fiul meu o să fie totdeauna mai tare decât Ariston, zise soacra.

Lisandra rîse :

— Bietul de el ! Îi cunosc eu tăria ! Dintre ei doi, Ariston e adevăratul bărbat, bărbatul după care orice femeie care l-ar cunoaște cum îl cunosc eu ar alerga cu limba scoasă.

— Atunci cum de l-a biruit Goșu ?

— Goșu l-a biruit pe Ariston pentru că Ariston nu știe încă să se bată cum trebuie cu harapnicul. O să învețe. O să învețe bine. Și atunci o să-l întrecă pe Goșu și în mînuirea harapnicului și o să-l biruie. Dar dacă Ariston o să-l biruie pe Goșu, eu o să devin nevasta lui Ariston și-o să trăiesc cu Ariston pînă în ultima clipă a vieții mele.

— Ești o nerușinată.

— Nu, soacră, nu sînt nerușinată. Sînt muiere. Muiere tînără și atîta tot. Și atunci... Atunci de ce-mi spui că sînt nerușinată ?

Ferdic lăsa moarta în grija bătrînelor s-o primească, s-o dichisească, s-o gătească de îngropare. Plecă singur de-a lungul rîului. Mergea încet și se clătina de parcă ar fi fost amețit de băutură. Umblă așa, gheboșat și abătut, pînă ajunse la o salcie pletoasă, argintie, cu coaja crăpată de bătrînețe. O parte din crengile salciei umbreau pămîntul, însă cele mai multe se aplecau peste rîu și se oglindeau tremurat în apă. Lîngă bătrîna salcie iarba crescuse înaltă și deasă, verde și moale ca mătasea. Locul, care chema la odihnă ori la dragoste, îi plăcu lui Ferdic. Gîndi : „Dacă Zara n-ar fi murit, aici aș fi dormit cu ea la noapte. Zarei îi plăcea să doarmă la răcoare, lîngă rîu și pe iarbă deasă și moale.“ Își aminti de multele lui nopți petrecute cu Zara în ascunzi-

șuri ierboase. Fusesse o femeie ! Fusesse !... Acum nu mai era. I se uscă gura și parcă i se uscă și inima. Se întoarse la căruțe. Him bașa îl întrebă :

— Ai găsit ?

— Am găsit, bulibașă, am găsit un loc care i-ar fi plăcut mult Zarei, un loc frumos și liniștit.

— Săpați groapa. Moarta a început să miroase urât. Trebuie s-o îngropăm astăzi, înainte de chindie.

Câțiva băiețandri oacheși, voinici și pieptoși, goi pînă la brîu și desculți, veniră cu cazmale și lopeți.

— Ferdic, hai cu noi și arată-ne locul.

— Îndată, numai să-mi iau și eu cazmaua.

Își luă cazmaua din căruța în care se afla Zara.

Băiețandrii se înșiruiră după el. Acum mergeau toți cu pași întinși de parcă s-ar fi dus să împlinească o muncă grabnică și folositoare care nu mai suferea întârziere. Ajunseră lîngă salcie. Ferdic zise :

— Aici.

— Locul e frumos, spuse unul.

— L-ai ales bine, adăugă altul.

Măsurară în lung și-n lat și însemnară cu vîrfurile cazmalelor forma gropii. Se apucară să sape. Ferdic se uită la iarba care cădea. Spuse :

— Păcat de iarbă.

— O să crească iar. Iarba crește repede. Oamenii cresc greu, iar după ce sînt doborîți de moarte, nu mai cresc de loc. Putrezesc. Se fac una cu pămîntul... Una cu pămîntul...

— Toate se fac una cu pămîntul, zise Ferdic. Toate se fac, pînă la urmă, pămînt. Poate... Poate ar fi fost mai bine să nu ne fi născut. Dar așa... Ne naștem... Creștem... Murim... Devenim pămînt...

Cazmalele se afundau ușor. Pămîntul era moale și nisipos. Pereții gropii începură să mustească stropi de apă. Băiețandrii oacheși își suflecară pantalonii și săpară cu hărnicie mai departe. Cînd marginea

gropii le ajunse la brîu, unul îl întrebă pe Ferdic :

— Crezi că groapa e destul de adîncă ? -

— Nu, răspunse acesta. Trebuie s-o adîncim pînă ne ajunge la umăr. Pe-aici apele se umflă primăvara și rîul crește. N-aș vrea ca apa să ia rămășițele Zarei și să le ducă cine știe unde. Aș dori ca Zara să se odihnească aici pînă la sfîrșitul sfîrșitului. A colindat destul prin lume, cît a fost vie.

— Toți colindăm prin lume cît sîntem vii. După ce murim nu mai colindăm de loc. Ne liniștim și rămînem pe vecie unde am fost îngropați. Da... Da... Asta e ! *Rămînem pe vecie unde am fost îngropați.*

Aprinseră țigări și le fumară pînă ce chiștoacele le arseră degetele. După aceea se apucară iarăși de lucru și săpară, aruncînd pămîntul umed și nisipos afară, pînă ce-l auziră pe Ferdic spunînd :

— Acum groapa e tocmai cum trebuie. Ajunge.

Băieții ieșiră afară din groapă, își rezemară cazmalele și lopețile de trunchiul salciei, pogorîră la rîu și se spălară pe mîini și pe picioare. Își luară uneltele și se întoarseră la căruțe.

Între timp, femeile șatrei o spălaseră pe Zara, o primeniseră, o dichisiseră și o gătiseră pentru îngropare. Vii gol pe lume, dar cînd pleci din ea trebuie să pleci îmbrăcat. De ce trebuie ? Pentru că așa poruncesc străvechile legi nescrise ale lumii.

Ferdic își găsi nevasta întinsă în umbra căruței cu coviltir pe un țol curat. Aproape că n-o mai recunoscuse. Fața i se buhăise și i se umflase, iar ochii — ochii ei rotunzi, neobișnuit de mari — acoperiți de pleoapele oacheșe, i se și topiseră și i se afundaseră în cap. Numai părul negru, lung și lucios ca smoala, îi rămăsese la fel ca înainte.

Îngenunche lîngă ea și-i sărută fruntea. Vru să-i sărute și gura, însă băgă de seamă că acum pe la

colțurile buzelor moartei umblau în voie furnici mari și galbene, de luncă umedă.

Se ridică și se depărtă. Oamenii oacheși luară moarta și o culcară pe un fel de pat de scânduri. După aceea, patru dintre ei ridicară patul acela pe umeri și plecară. Ferdic merse după moartă. În urina lui se înșirui toată șatra, cu mic, cu mare.

Nu plânse nimeni și nu jeli nimeni.

După ce o îngropară și o acoperiră cu pământul umed și nisipos, scos mai înainte din groapă, culeseră pietre de pe malul râului și le puseră peste groapă. La cap îi înfipseră un stîlp simplu de lemn. După aceea oamenii oacheși se întoarseră la șatră. Copiii alergară la rîu să se scalde.

Ferdic se urcă în căruță, se vîrî sub coviltir și se lungi. I se păru ciudat că nu vine și Zara să se culce lîngă el, să-i pună mîna sub cap și să-l tragă lîngă trupul ei cărnos și fierbinte. Își aduse numai decît aminte că Zara murise și că el tocmai se întorsese cu ceilalți de la salcia pletoasă și argintie sub care o îngropaseră. Acum era singur. Nu-l vedea nimeni. Îl podidi plînsul. Își dădu seama că plînsul îl odihnește și-l liniștește și se lăsă în voia lui pînă adormi.

Peste șatră și peste luncă, peste orașul vechi și dărăpănat, aciuat în găvanul de lîngă rîu, peste rîu și peste cîmpurile netede și nesfîrșite care înconjurau orașul, căzu întîi chindia și după chindie căzu cu grăbire înserarea. Șatrele din luncă văzură venind dinspre oraș niște jandarmi. Unul dintre ei venea călare pe un cal mare și gras, roib. Ceilalți îl urmau la cîțiva pași distanță, pe jos. Ajunși lîngă șatre, se opriră. Oamenii oacheși le ieșiră înainte și-și plecară capetele lătoase și bărboase. Jandarmul călare întrebă :

— Cîte șatre sînteți aici ?

— Trei, răspunse Him bașa.

— Și care sînt mai-marii peste aceste șatre ?

Ieșiră în față încă doi bătrîni oacheși.

— Noi, zise unul din ei. Și adăugă : bulibașa Him, bulibașa Got și bulibașa Dobru.

— Îmi pare bine de cunoștință, glumi jandarmul. Despre mine, ce să vă spun ? ! *Cred că știți cine sînt.*

— Știm, răspunseră aproape într-un glas cei trei. Oamenii oacheși își plecară încă o dată capetele lăptoase și bărboase. Jandarmul zise :

— Mai puteți să rămîneți aici pînă mîine seară. Atunci vă strîngeți calabălcurile, înhămați dobitoacele și-o porniți către Răsărit. Pe drum veți da peste *Posturile de control* unde vi se va spune ce aveți de făcut mai departe. S-a înțeles ?

— S-a înțeles.

Jandarmul adăugă :

— S-ar fi convenit să trimit cîțiva jandarmi cu voi, să vă însoțească și să ia aminte să nu vă abateți din drum ori să vă dedați în timpul călătoriei la cine știe ce furtişaguri ori nelegiuiri. Mi-am zis însă că, la urma urmelor, nu e nevoie. Vă spun însă, ca să nu ziceți că am fost cîinos la inimă și nu v-am spus : acela dintre voi care va încerca să se abată din drum sau își va părăsi șatra și va căuta să se ascundă, va fi prins și *împușcat pe loc*. Să nu uitați că acesta e ordinul stăpînirii. *Să nu uitați că acum e război.* Și, mai ales, să nu uitați că toată țara e-mpînzită de slujbași de-ai noștri. Poate voi îi veți vedea pe cei însărcinați cu păstrarea rînduielii ori poate nu-i veți vedea. Slujitorii noștri vor sta însă mereu cu ochii pe voi. S-a înțeles ?

— S-a înțeles, domnule.

— Mai aveți să-mi spuneți ceva ?

— Am vrea să știm, zise Him bașa, dacă o să ni se îngăduie să ne întindem corturile pentru toamnă și pentru iarnă în ținutul de dincoace de fluviu, sau

o să trebuiască să-l trecem și să mergem mai departe, spre Răsărit ?

— Nu știu, spuse jandarmul călare. O să aflați când veți ajunge la fluviu.

Got bașa spuse :

— Am vrea să vă rugăm ceva, domnule.

— Rugați-mă. Îmi face plăcere când cineva mă roagă ceva...

— Am vrea să ne îngăduiți să umblăm mâine prin oraș, cu urșii, cu ghicitul, cu paparudele. Mai scoatem și noi un ban de drum.

— De ! zise jandarmul. S-ar putea. S-ar putea, dacă și voi ați mișca din urechi.

Got prinse curaj. Zîmbi și întrebă :

— Și cam de cîte ori ar trebui să mișcăm din urechi, domnule ?

— Cîte șatre ziceți că sînteți aici ?

— Trei, domnule, trei șatre sîntem.

— Atunci să zicem să mișcați de trei ori din urechi. Și fiecare mișcare s-o însoțiți de-un miar.

Mai-marii șatrelor se sfătuiră, umblară la chimire și-i întinseră jandarmului hîrțiile albastre. Jandarmul se frecă cu ele pe bărbia proaspăt rasă și le vîrî în buzunar.

— Așadar, învoiala e gata ?

— Ba nu e gata de loc, baragladinelor.

Bulibașii holbară ochii. Jandarmul se uită la ei ca la niște morți. Și ceilalți jandarmi tineri care-l însoțeau se uitau și ei la oamenii oacheși ai șatrelor tot ca la niște morți.

— După cîte știm, zise jandarmul, voi vă pricepeți să lucrați aurul, să făuriți podoabe de aur. Nu se poate să nu aveți asupra voastră aur. Mi-ar trebui doi galbeni. I-aș dărui nevesti-mi să și-i atîrne de urechi.

— N-avem, domnule, n-avem aur.

— N-am să stărui, zise jandarmul, dar îmi pare rău. *Acolo unde o să ajungeți voi, după ce-o să isprăviți cu călătoritul, aurul n-o să vă mai folosească la nimic.*

Și iarăși *se uită la ei ca la niște morți.* După ce se sătură de uitat, întoarse calul și plecă spre oraș, la pas, cu jandarmii tineri după el.

Toți, toți se uitaseră la ei ca la niște morți, iar jandarmul, care poate era plutonier, poate numai sergent și care, fără îndoială, știa încotro sînt trimise șatrele, le spusese că acolo unde se va isprăvi călătoria lor *aurul n-o să le mai fie de nici un folos!*

Cum venea asta? Pretutindeni oamenilor vii aurul le aduce folos. Numai morților nu le mai aduce aurul folos. Dar ei nu erau morți. Erau vii. Trăiau. Trăiau și mai aveau încă mult de trăit de aci înainte. Din șatra lui, a lui Him bașa, nu murise decît Zara. Murise din naștere. Asta li se mai întîmplase și altor femei oacheșe. Zara murise și ei o îngropaseră lîngă rîu, sub salcia pletoasă. Șatra lui își plătise dajdia către moarte. Moartea putea să fie mulțumită și, dacă mai avea nevoie de suflete, n-avea decît să umble pe ulițele și pe ulicioarele orașului.

Nu, nimeni nu se uitase, nici la el, nici la ceilalți oameni oacheși, ca la niște morți! El, Him bașa, îmbătrînea și începea să aibe închipuiri și vedenii copilărești. Iar vorbele acelea, că șatrele vor ajunge într-un loc unde aurul nu va mai aduce nimănui vreun folos, nu fuseseră altceva decît vorbe goale, aruncate din întîmplare.

Vîntul nu sufla. De mult timp vîntul nici măcar nu adia. Văzduhul rămînea neclintit, fierbinte, vîscos, apăsător și încărcat de praf.

Asfinți soarele. Copiii se întoarseră de la rîu. Urșii mormăiră. Zazu o mușcă pe Babaia de ureche. Voi-nicul ciine Rob lătră și apoi se tolăni și el lîngă cei-

lalți cîini ai șatrei, pe labe, sub căruță. Nimeni nu aprinse focul. Orașul, cu ferestrele caselor acoperite pe dinăuntru cu hîrtie neagră, se prăbuși și el în întuneric. Undeva, la cealaltă margine a orașului, goarnea militare sunară masa și ceva mai tîrziu stingerea. Stelele licăriră și, dintr-o dată, cu totul pe neașteptate, tot golul dintre ele și pămînt se apucă să vuiască. Șatra rămase liniștită. Cîinii însă chelălăiră. Rob sări ca ars și urlă a pagubă și a moarte. Urșii mormăiră și încercară să scape din lanțuri. Alimut o rugă pe Kera să stea liniștită pînă se va întoarce. Luă un ciomag, se repezi la urși și-i ciomăgi încă o dată.

Nu trecu mult și vuietul se schimbă în gemete grele. Sună, sfîșiind aerul vîscos, o sirenă. Acum șatra se sperie de-a binelea. Oamenii oacheși își adunară copiii și se traseră cu ei lîngă rîpile de lîngă apă. Caii, măgarii și catîrii șatrelor rămăseră, ca și noaptea trecută, nepăsători și continuară să pască iarba uscată și săracă a luncii.

Două fîșii rotunde de lumină țîșniră de undeva de la marginea orașului și se apucară să cerceteze cerul. Semănau cu două degete luminoase, neverosimil de lungi, boante la vîrf. Gemetele bombardierelor se apropiară și se întetiră. Zburară de undeva, dintr-o altă luncă a orașului, avioane de vînaătoare. Văzduhul țiuu. Căzură umbrele albe și atunci atît orașul, cît și împrejurimile lui fură năpădite de lumină. Se rostogoliră din văzduh și plezniră cîteva bombe. Văzduhul se zgudui și parcă se zgudui și pămîntul. Umbrele albe care pluteau între cer și pămînt se stinseră lin și noaptea rămase luminată numai de flăcările depozitelor de benzină care luaseră foc. În slăvi se auzi lătrat de mitraliere. Avioanele grele se întoarseră în direcția din care veniseră. Aerul suieră iarăși ascuțit și o bombă întîrziată făcu

explozie aproape de șatră, în josul râului. Avioanele care gemeau greu se depărtară, urmărite de avioanele cu bîzîit de bondar, de vînătoare. Mitralierele clănțneau pe sus din ce în ce mai rar și din ce în ce mai încet. Nu peste mult timp avioanele de vînătoare se întoarseră, ocoliră orașul și aterizară. Depozitele de benzină arseră mai departe pînă la ziuă.

Goșu, care de atîta timp dormea somn de piatră, în sfîrșit, se trezi. Exploziile nu-l speriară, însă îl făcură să sară din căruță și să se repeadă și el, ca și ceilalți oameni ai șatrei, spre rîu. Ajuns la marginea apei se pitulă sub mal. Ghemuit, așteptă ca vîzduhul să fie cuprins iarăși de tăcere și cînd acest lucru se întîmplă se ridică, se scutură de țărîna și se întoarce liniștit la căruță. Își aduse aminte de Lisandra. Da... Da... Lisandra trăia. *Lisandra trăia încă...* I se păru nefiresc că atunci cînd s-a trezit din somn și-a alergat spre rîu nu și-a adus aminte de ea.

Lisandra ! Unde-o fi Lisandra ? O căută în căruță și n-o găsi. Maică-sa sta ghemuită, ascunsă sub tol.

— Mamă, nu știi unde e Lisandra ?

— Nu știu nimic, maică.

— Dar nu știi pe unde-o fi ?

— După ce te-ai trezit tu din somn și-ai plecat, a plecat și ea.

— Și... Nu s-a întors ?

— Nu, maică, nu s-a întors.

Oamenii șatrei își luau copiii somnoroși și speriați în brațe, îi culcau în căruțe și-i sfătuiau să rămîină acolo și să doarmă.

Goșu se duse la căruța lui Ariston și întrebă :

— Ariston e aici ?

— Nu, îi răspunse careva. Nu e..

— Dar nu știi pe unde-o fi ?

— N-am cum să știu. S-o fi dus și el să se aciueze și să doarmă pe undeva prin vreun ascunziș.

Oamenii șatrei se culcară unii în căruțe, alții pe lângă căruțe și nu peste mult timp adormiră și începură să sforăie. Avioanele veniseră, își aruncaseră încărcătura, plecaseră. Pînă la ziuă avea să fie liniște. Pînă la ziuă !... Dar mai departe ? Mai departe, cum va fi mai departe n-avea să știe nimeni.

Goșu simți cum un fier roșu îi sfredelește și-i arde inima. Se tîrî hoțeste de la o căruță la alta și se aplecă asupra fiecărui om adormit.

Nu-l găsi pe Ariston printre cei adormiți. Și n-o găsi nici pe Lisandra.

Întinericul atîrna deasupra întregii lumi. „Unde să fie Lisandra ? Și unde să fie Ariston ? Or fi plecat, își spuse. S-or fi luat de mînă și-or fi plecat în lumea largă.“ Inima i se goli. „N-aveau unde să plece. Nu, n-aveau unde să plece. Ba aveau. Lumea e largă. De ce să n-aibe unde să plece Ariston cu Lisandra ?“

Rătăci mult timp bîjbîind ca un orb printre tușișurile mărunte ale luncii. Scaieții și ghimpii arbuștilor îi zgîriară și-i sîngerară mîinile și picioarele.

În zori se întoarse la șatră sleit de osteneală și se urcă în căruță să se culce. O găsi pe Lisandra. Dormea dusă, lungită la locul ei obișnuit și acoperită cu un așternut subțire, de vară. Era vădit că se întîlnise pe ascuns cu Ariston. Așadar îi sîngerase pe amîndoi cu harapnicul în zadar, și tot în zadar se lăsase el însuși sîngerat de Ariston. Îi veni să se repeadă la ea, s-o scoale, s-o zdrobească în picioare, să răcnească din toate puterile pentru a trezi întreaga șatră din somn, după aceea să pună iarăși mîna pe harapnic și s-o biciuie pînă o va ucide. După străvechile obiceiuri și străvechile datini ale șatrei lui

Him-başa, el, Goşu, avea dreptul s-o omoare pe Lisandra.

Întinse mîna şi prinse în ea o şuviţă groasă de păr. Lisandra îl simţi prin somn, însă îşi închipui că se află încă în braţele dragi şi vînjoase ale lui Ariston. Gemu uşor, de bucurie şi de plăcere, şi chiar zîmbi. Goşu îşi trase mîna. Zîmbetul femeiiuştii adormite se stinse şi obrazul ei frumos şi oacheş se întristă. Goşu îşi supse buzele sfîrtecate şi nevindecate pînă i se umplu gura de sînge. Zgaibele uscate se muieară de salivă şi-l săgetă usturimea. Îl usturară nu numai buzele, ci şi întreaga gură de parcă ar fi mîncat pe nemestecate o căldare de cărbuni aprinşi. Nu, nu trebuia s-o omoare pe Lisandra. În nici un caz nu trebuia s-o omoare pe Lisandra. El, Goşu, *pe Ariston se cădea să-l omoare*. Pe Ariston şi numai pe Ariston. Dar atunci Lisandra, care spusese de atîtea ori că viaţa ei fără Ariston n-ar mai avea nici un rost, s-ar prăpădi şi ea. Iar dacă s-ar prăpădi Lisandra, viaţa lui, a lui Goşu, n-ar mai avea nici ea vreun rost.

Acum, el, Goşu, nu avea altceva de făcut decît să-şi înfrîngă suferinţa. Cu orice chip trebuia să-şi înfrîngă suferinţele, să se stăpînească şi să aibe răbdare. Timpul va lucra. Timpul stinge, în trecerea lui lină, peste lume, multe. Stinge şi vieţile oamenilor. Le subţiază încet-încet şi pe urmă suflă în ele ca în nişte lumînări sleite şi le stinge. Timpul va stinge şi dragostea Lisandrei pentru Ariston. Atunci Lisandra se va întoarce, cu întreaga ei inimă, la el. Dar dacă timpul, în loc să stingă dragostea Lisandrei pentru Ariston, o va creşte ?

Răsări, ca în fiecare dimineaţă, soarele. Viile care înconjurau oraşul, lunca, riul acoperit în parte de învelişuri de lîniţă verde şi grasă, rîpile roşcate şi oraşul însuşi fură scăldate în lumină limpede şi

aurie. Șatra lui Him bașa se trezi. O dată cu șatra lui Him bașa se treziră și celelalte șatre din luncă. Oamenii oacheși se depărtară de căruțe, se ascunse fiecare cum putu după câte un tufiș și-și făcură nevoile. Ciinii se duseră după ei și, hămesiți și înrăiți de foame, se încăierară.

Goșu se vîrî sub căruță, se întinse în praf, își acoperi fața cu mîinile și încercă să doarmă. Somnul, care e leacul cel mai bun al zbuciumului, se îndură de el, veni și se apucă să-l legene. Îl legănă pînă-l adormi.

În luncă femeile șatrei aprinseră focuri și pregătiră fiertura de dimineață. După ce-și umflară burțile cu zeamă fierbinte, copiii se înșiruiră în jos pe cursul rîului, să caute locuri potrivite de scaldă. Mergînd, ajunseră acolo unde știau că se află mormîntul Zarei. Spre marea lor mirare nu mai găsiră nici mormîntul proaspăt, acoperit cu pietroaie albe, culese din rîu, nici salcia pletoasă și argintie, care cu o parte din ramurile ei umbrise pămîntul, iar cu alta apa tulbure. Peste noapte salcia fusese smulsă cu rădăcini cu tot, sfîrtecătă în bucăți și risipită, iar mormîntul spart, adîncit și împrăștiat.

— Aici a căzut aseară bomba aceea, cea din urmă.

Văzură în iarbă labelle picioarelor Zarei. Cîțiva se întoarseră, alergînd, și strigînd cuvînte greu de înțeles, la șatră, dar cei mai mulți rămaseră acolo și începură să caute prin iarba înaltă și deasă, care nu fusese vătămată de explozie, alte rămășițe ale moartei.

Nu trecu mult și șatra lui Him veni aproape întreagă la fața locului. Unii se mirară, alții se mulțumiră numai să ridice din umeri.

— Întîmplarea.

— Așa a fost să fie !

Him başa tăcu. Tăcu şi gândi : „Încă un semn rău. Ce-o să se aleagă pînă la urmă de şatra mea, de familia mea şi de mine însumi ?“ Îşi aruncă ochii peste oamenii oacheşi adunaţi grămadă pe marginea gropii uriaşe şi rotunde, săpată într-o singură clipă de explozie. Îl văzu pe Alimut lipit de Kera. Pe chipurile lor înflorite de tinereţe nu se scrisese nici mîhnirea, nici uimirea, ci rămăsese, ca şi mai înainte, lumina lină a bucuriei de a fi, a vieţii care oricum şi în orice împrejurare se cuvenea să fie preţuită şi trăită din plin şi pînă la capăt. Îi mai veni inima la loc.

Ferdic îşi plimbă peste groapă privirea goală şi cînd i se arătară labele picioarelor Zarei, un pantof pe jumătate ars şi un ciot pîrlit care semăna cu o parte dintr-o mînă — adică tot ce mai rămăsese din moartă — nu tipă şi nu se cutremură. Zise abia şoptit :

— Am să sap pentru Zara altă groapă.

Plecă năuc, şi în timp ce şatra îl urmărea cu ochii, el începu să sape cu mîinile o groapă mică şi rotundă în nisipul de lîngă rîu. Săpă în nisip pînă unde ajunse cu mîinile. Apoi așeză pe fundul gropii pantoful, peste pantof puse labele moartei, iar deasupra ciotul. Acoperi totul cu nisip. Bătători nisipul cu picioarele. Văzu în apropiere un pietroi mare, vînat, lucios. Îl rostogoli şi acoperi cu el nisipul pe care-l bătătorise mai înainte cu tălpile goale. Pe urmă se uită la ceea ce mai rămăsese din bătrîna salcie pletoasă şi argintie, şi rosti ca pentru sine :

— Îmi pare rău de salcie. Poate dacă n-o îngropam pe Zara sub ea, salcia mai umbrea încă multă vreme pămîntul şi rîul. Poate...

Oamenii şatrei se întoarseră cu paşi mari şi repezi la căruţe. Oraşul din apropiere îşi reluase viaţa de fiecare zi. Flăcările depozitului de benzină, aprins peste noapte, se micşoraseră şi se stinseseră, însă

ceva tot mai ardea în marginea aceea a oraşului, pentru că şuviţe de fum se înălţau în aerul încremenit şi vâcos şi rămîneau nemişcate ca şi cum ar fi fost nişte coloane negre, de piatră. Micul grup de avioane de vînătoare zbură iarăşi peste oraş, la mică înălţime şi se îndreptă către Răsărit. Alimut şi Kera se duseră la urşi. Ursul Zazu şi ursoaica Babaia le arătară colţii galbeni şi tociţi de bătrîneţe. Alimut îi ciomăgi iarăşi fără milă pe amîndoi. Cei-lalţi cinci se arătară cuminţi, însă tot îşi primiră porţia lor de lovituri.

Alimut îl întrebă pe Him başa :

— Avem voie să ne jucăm urşii în tîrg ?

— Avem.

— Cine mă însoţeşte ?

— De data asta am să duc chiar eu urşii şi tu ai să mă însoţeşti pe mine, îi răspunse Him başa.

După o clipă bulibaşa adăugă :

— Cheamă-i şi pe alde frate-tău.

Alimut îşi chemă fraţii. N-avea mulţi, numai patru. Fraţii lui Alimut îşi aveau fiecare nevasta lui, copiii lui, căruţa lui, caii şi catîrii lui. Luară fiecare cîte un urs, doi. Perechea bătrînă o păstra Him başa. În timpul colindului prin oraş pe Him başa avea să-l ajute Alimut.

Muierile mai tinere şi mai bătrîne ale şatrei se spălară la rîu, îmbrăcară straie curate, iar unele din ele se mai şi dichisiră punîndu-şi cîte un smoc de flori sălbaticce, culese din luncă, la ureche. Fetişcanele se spălară şi ele în apa rîului şi, parcă ceva mai cu grijă decît celelalte, rămaseră un timp despuiate la soare, pe urmă se încinseră cu bete şi-şi agătară în jurul soldurilor smocuri verzi, mustoase şi cu frunze mari, de bozii.

În oraș, dairelele începuseră să se audă însoțite de glasurile oamenilor oacheși care întrăbău pe la porți :

— Primiți urșii ? Să jucăm urșii ? Jocul urșilor aduce sănătate și noroc la casă.

— Jucați-i...

Dairea mînuită cu iscusință de Kera suna zglobiu. Urșii simțeau belciugele trecute prin nările nasului și de teama durerii pe care nu o dată o cunoscuseră se ridicau în două picioare, ca oamenii, și jucau după cum li se cînta, mai domol sau mai repede.

— Știe ursoaica să facă pe mireasa ?

— Știe.

— Vino cu ea în casă, ursare.

Him bașa intra cu ursoaica în casă. Babaia se urca în pat și se purta ca o mireasă rușinoasă în noaptea nunții.

— Pe omul meu îl dor șalele.

— Să-l calce Zazu și-o să-i treacă.

Se lungea suferindul de șale pe prispă. Tras de lanț și amenințat cu ciomagul, ursul Zazu se urca pe spinarea omului și se lăsa greu pe șalele bolnave.

— Ursare, mi s-a bolnăvit un băiețaș de sperietură. Dă-mi păr de urs, să-l afum, să-i treacă.

Him bașa smulgea un smoc de păr din blana bogată, galben-roșcată a lui Zazu și-l întindea muierii.

— Să-l afumi cu părul ursului de trei ori seara și de trei ori dimineața și băiatul o să se lecuiască de sperietură. Știi să afumi ?

— Știu, ursare, că l-am mai afumat și anul trecut.

Parcă întregul oraș lua o înfățișare fantastică, de basm. În toate mahalalale sunau ca înnebunit dairelele, urșii mormăiau și pe la porți muierile ochioase și frumoase ale șatrei strigau :

- Ghicim în palmă...
- Ghicim în bobi...
- Ghicim în cafea...
- Ghicim ce-a fost...
- Ghicim ce-o să fie...
- Norocul-norocelul omului i-l ghicim...
- Norocul-norocelul...

Se află oare pe lume om care să nu vrea să afle ce-o să-i aducă ziua de mâine și dacă s-ar putea chiar ziua de poimîine? Iar norocul-norocelul! Cine nu rîvnește să și-l cunoască măcar cu un ceas mai devreme? Toți nădărdum fățiș ori în taină că într-o zi ne vom întîlni cu norocul. Săracul lipit pămîntului jînduie să se scuture de sărăcie, bogatul visează să devină și mai bogat. Prințul se vrea rege. Regele se vrea împărat.

Acum mulți oameni sînt plecați de pe la casele lor. Se războiesc undeva, departe, cu oamenii altor ținuturi. De la unii sosesc scrisori. De la alții n-au mai sosit de mult.

— Vino în casă, ghicitoare, și ghicește-mi.

Intră în casă muierile șatrei. Femeia care le-a chemat e pierdută toată. Copiii se țin scai de ea.

— Mai potoliți-vă, maică.

Copiii se mai potolesc, se mai îmbrîncesc.

— Întinde-mi palma stîngă.

Femeia o ascultă. Șătrăreasa privește lung liniile lungi, subțiri, întrerupte și încurcate din palmă.

— E departe cine ți-e drag, e tare departe. Dumitale ți se usucă inima după dumnealui, iar lui dumnealui la fel i se usucă inima după dumneata. A trecut omul dumitale printr-o primejdie mare și era cît pe-acî să se întîmple ce nu s-a întîmplat și să nu-l mai vezi. Și-o să mai treacă prin multe primejdii, și-o să se întoarcă sănătos acasă. Ia întinde-mi și palma cealaltă.

Pe un gard stă cocoțată o teleleică vopsită, bucălată, cam trecută. Ochii i se rotesc, sticleșc. Ocheșica din capul cârdului își sună mărgelile de sticlă, își sună cerceii de tumbac, brățările de aramă și le sună și dă drumul gurii :

— Descântăm de boală... Descântăm de dragoste... Descântăm de urât !...

Teleleica le oprește, le iscodește :

— Dar cuțitul știți să-l puneți ?

Măierile șatrei fac pe speriatele, holbează ochii, se uită împrejur. Una șoptește :

— Știm, daică-țaică. Știm, cum să nu știm ?! Dar dacă-i punem voinicului cuțitul, voinicul moare.

— Asta și vreau, șoptește teleleica, și să știți că la bani nu mă uit.

— Bani ! Parcă e vorba de bani ! Mai bine să-l fermecăm și-o să-ți vină, daică-țaică, în casă, pe drum de seară, cu dar la subțioară, cumintit și supus, și din vorbă n-o să-ți mai iasă.

— Farmecul îl faceți acuma sau la noapte ?

— Acuș-acușica, daică-țaică, acuș-acușica.

— Ar fi mai potrivit la noapte.

— La noapte plecăm la drum lung.

— A ! Da, uitasem.

Soarele se înalță spre cumpăna cerului. În fiecare zi soarele răsare, se înalță pînă la cumpăna cerului și după aceea lunecă lin către apus și asfințește.

Mai e pînă la amiază, iar pînă la asfințit mai e și mai mult. Cei trei bulibași, mai-mari peste cele trei șatre din luncă, i-au făcut plocon jundarmului nouă miare. Pînă la scăpătatul soarelui oamenii șatrei trebuie să-și scoată miarele împătrite ori chiar încincite.

— Paparudele !...

— Primiți paparudele ?...

Văzduhul e înalt, încremenit, e vîscos, e fierbinte.

S-a încălzit țărîna ulițelor. S-au încălzit și trotuarele de piatră. Tălpile desculțe umblă ca pe o vatră pe care abia s-a stins focul. Arșiță ! Arșiță cumplită de miez de vară ! Dacă ar pica ploaia ! Dacă s-ar umple măcar pentru cîteva ore de nori negri golul dintre cer și pămînt ! Dacă ar fulgera și-ar tuna ! Dacă s-ar năpusti ploaia asupra orașului și l-ar mai răcori...

Arșiță ! Arșiță cumplită de miez de vară ! Arșiță cum nu s-a mai pomenit de multă vreme !

Grîul s-a copt. Seceratul e pe sfîrșite. Pădurile de porumb sînt înalte și verzi. Tocmai acum porumbul are nevoie de ploaie.

— Paparudele !...

— Primiți paparudele ?...

— Primiți paparudele, ca s-aducă ploile !...

Stolurile de fetișcane care străbat orașul sînt înalte și subțiri. Sîinii lor sînt cît mărul. Părul lung, negru și lucios, le bate șoldurile numai pe jumătate împlinite.

Acum au ajuns pe strada mare. Prăvălie lîngă prăvălie. Vitrine sclipitoare. Bodegi. Cofetării. La capătul străzii mari, lîngă grădina publică, Him bașa tocmai și-a jucat urșii. Nimeni nu se mai uită la urși. Privirile orășenilor se întorc în altă parte.

— Paparudele !...

— Paparudele !...

— Primiți paparudele ?...

— Primiți paparudele, ca s-aducă ploile !...

Fetișcanele oacheșe și despuiate ale șatrei strigă cît le țin gura. Strigă și-si sună mărgелеle de sticlă de la gît, cerceii mari de tumbac, din urechi, brățările de aramă de la mîini.

— Paparudele !...

— Primiți paparudele ?...

— Primiți paparudele, ca s-aducă ploile !...

Negustorii ies în pragurile prăvăliilor în care, la acest ceas al zilei, nu se înghesuie nici un mușteriu. Tuturor li se scurg ochii după trupurile goale, unele negricioase de-a binelea, altele numai arămii, dar toate tinere, toate pufoase ca niște piersici abia date-n pîrg.

— Ah !...

Fetișcanele șatrei, cu ochi rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, calcă mîndre, cu frunțile sus, își bat șoldurile ademenitoare cu palmele și își sună mărgелеle, cerceii și brățările. Toate într-un glas cîntă :

— Paparudele...

— Primiți paparudele ?...

— Primiți paparudele, ca s-aducă ploile !...

Orașul e vechi și pe jumătate dărăpănat. Sub soarele dogorîtor al verii și cu ulițele pline de năvala ursarilor, a paparudelor și ghicitoarelor orașul pare fantastic, fabulos ca un oraș de basm. Bărbații se uită la paparudele despuiate. Ce frumusețe ! Ce tinerețe ! Cît foc trebuie să zacă în trupurile arămii sau negricioase ! Toți au neveste sau iubite... Nu. Acelea... Nu merită să te mai gîndești la ele.

Bodegile și cafenelele orașului vechi și pe jumătate dărăpănat sînt pline de oameni de toate vîrstele, care nu au ce face. La mese jegose beau bere amăruie ori cafele dulci — gingirliș — discută despre război ori despre casele cu fete de la margine, case în care a sosit de curînd *marfă* proaspătă. Bodegile miros a băuturi ieftine, proaste. Aerul cafenelelor e încărcat pînă la saturație de fum acru, de tutun, cu miros greu de trupuri nădușite și picioare neșpalate. Chelnerii ! Picolii ! Băieții care spală paharele și ceștile ! Patronii... Mai sînt și patronii...

*Paparudă rudă,
Vino de mă udă.
Paparudă rudă...*

Ies în prag. Se înghesuie la ferestre.

— Paparudele !...

— Ce stați, mă ? Umpleți căldările cu apă și udați paparudele.

Atîta așteptau : porunca.

Acum apa curge șiroaie de pe paparude și paparudele nu se supără. Dimpotrivă. Vesele, de parcă întreaga lume ar fi a lor, rîd și își arată dinții frumoși, albi ca laptele, chiuie ascuțit și se izbesc cu palmele peste șoldurile puține, își sună mărgelile și cerceii, brățărilor și le sună, și iau cîntecul de la început :

*Paparudă, rudă,
Vino de mă udă.
Paparudă, rudă...*

Zuleica, bătrîna smochinită care are în seamă paparudele, trece din om în om, se ploconește și întinde mîna uscată, negricioasă, numai oase și zgîrciuri :

— Dați pentru paparude, boierilor. Dați pentru paparude și dați ceva, boierilor, și pentru șatra paparudelor.

Dă fiecare cît îl lasă inima. Zuleica pune tot ce i se dăruie într-un pungoi mare, de piele alburie, uscată. Gîndește cu mîndrie : „Fetișcanele noastre plac boierilor. De aceea au fost darnici ! La noapte... La noapte, au să le viseze la noapte, blestemații ! Să le viseze ! Au să rămînă cu visele !” Se duce lîngă paparude și le șoptește ceva pe limba lor din care nici unul dintre orășeni nu înțelege un singur cuvînt. Fetișcanele despuiate rîd. Își izbesc și mai tare șol-

darile. Își scot cu și mai multă nerușinare înainte pîntecele subțiri și supte, sînii mici ca merele și tari ca piatra. Își sună și mai ritmic mărgelele de sticlă, cerceii de tumbac, brățărilor de aramă. Și, îmbătate parcă de soare și de pofta de a trăi, cîntă :

*Paparudă, rudă,
Vino de mă udă.
Paparudă, rudă,
Ca să vină ploile
Și să crească holdele...*

Aeroportul militar e la marginea orașului. Un avion aterizează. Altul își ia zborul. În gară fluieră o locomotivă.

Paparudă, rudă...

Dairelele sună. Urșii mormăie și își zornăie lanțurile.

*Acù... Acù...
Joacă bine Zazù...*

Vine amiaza. Și trece amiaza. Praf și soare. Soare și praf. Nici o adiere de vînt. Nici o fărîmă de nor. Zăpușeală. Miros acru, stătut.

Paparudă, rudă...

A fost odată, ca niciodată, că de n-ar fi nu s-ar povesti... A fost odată pace în lume. Și pe atunci...

*Acù... Acù...
Joacă bine, Zazù...*

Zazu joacă bine. Joacă bine și Babaia. Amîndoi au belciuge de fier trecute prin nările nasului. Ei... Dacă Zazu și Babaia n-ar avea belciuge de fier trecute prin nările nasului...

A trecut amiaza. De mult a trecut amiaza. Acum ziua e în scădere. Soarele s-a apropiat de asfințit. Cerul parcă ar fi blestemat. Rămîne tot gol, tot uscat. Văzduhul rămîne tot încremenit, tot vîscos. Țărîna ulițelor și a ulicioarelor e tot fierbinte. Pietrele trotoarelor sînt, și ele, tot fierbinți. Țărîna ulițelor și a ulicioarelor și pietrelor lucioase ale trotoarelor ard tălpile goale ale oamenilor șatrei și ard și tălpile, tot atît de goale, ale urșilor.

În sfîrșit, soarele a scăpătat. Oamenii oacheși se întorc osteniți spre lunca de lîngă rîu acoperită cu iarbă aspră, țepoasă și ghimpoasă, unde îi așteaptă cîinii, căruțele lungi și grele, cu cioviltir, caii, măgarii și catîrii care au păscut toată ziua, în zăpușeală, și care acum se apără leneși cu cozile de roiurile de muște ce nu le dau pace.

Alimut, ca de obicei, o ține de mîină pe Kera. Strîns o ține. Drăgăstos o ține. Ei doi — numai ei doi — n-au simțit povara fierbinte a zilei și nici osteneala care i-a cuprins pe toți ceilalți.

Him bașa și-a jucat cît a vrut urșii și s-a ales cu un cîștig ce i-a întrecut așteptările. S-ar fi cuvenit să fie mulțumit. Dar nu e. Ochilor lui ageri, rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, care au văzut atîtea, n-au putut să le scape mila care se scria pe chipurile orășenilor la vederea lor. Niciodată pînă acum orășenii nu se uitaseră cu milă la oamenii șatrei. De obicei unii se uitau cu oarecare interes, iar alții cu batjocură. *Acum orășenii se uitaseră la bărbații șatrei, la paparudele și la ghicitorile șatrei, și chiar la urșii șatrei, ca la niște morți, întocmai ca la niște morți.* Fără îndoială, orășenii știau ceva cu privire la soarta hărăzită șatrei de către stăpînire, ceva ce el, Him bașa, nu știa. Poate soarta șatrei avea să fie hotărîtă de război. Dar, așa cum își mai spusese de cîteva ori pînă acum, el nu avea ni-

mic cu războiul. Își aducea iarăși aminte de obrazul rotofei al jandarmului care-i poruncise să plece neîntârziat cu șatra la drum, spre oraș. Acela, *cel dintîi*, se uitase la oamenii șatrei ca la niște morți. Acela și tinerii care-l însoțeau. Pe urmă — parcă ar fi fost la mijloc un făcut — *toți* cei pe care-i întâlneau pe drum pînă aci, în oraș, *se uitaseră și ei la oamenii șatrei ca la niște morți*. Jandarmul cu obraz rotofei îi mai și spusese :

— Voi n-aveți nimic cu războiul, dar s-ar putea ca războiul să aibe ceva cu voi.

Ce vrea războiul ? viețile oamenilor, nimic altceva decît viețile oamenilor.

Urșii, dăuțați de osteneală, abia mergeau. Zazu mormăia din cînd în cînd. Atunci mormăia și Babaia. Poate urșii vorbeau între ei ca oamenii. El, Him bașa, deși își trăise toată viața pe lîngă urși, încă nu ajunsese să le înțeleagă în întregime mormăiturile.

Se apropie de șatră. Focurile ardeau ceva mai departe de căruțele lungi, cu coviltir. Șatra trebuia să mănînce. Pe urmă aveau să înhame caii, măgarii și catîrii la căruțe, să stingă focurile și să plece la drum, spre Răsărit. Nu. Înainte de a pleca mai aveau ceva de făcut : să adune de la toți cîștigul zilei, să-l numere, să-l socotească și apoi să-l împartă între ei, după străvechea și buna rînduială a șatrei. Îl chemă pe Alimut :

— Ai grijă de urși. Dă-le hrană și să nu uiți să-i adapi.

Alimut legă urșii, însă înainte de a apuca să le ducă hrana auzi și el ceea ce auziră în aceeași clipă toți ceilalți : un țipăt îngrozitor, hărmălaie și strigăte de groază, nenumărate strigăte de groază. Țipătul, strigătele acelea înspăimîntătoare, întreaga hărmălaie venea de undeva, din josul rîului. Alergă în-

tr-acolo cu Kera care-l prinsese de mînă și care se silea să nu-i rămînă în urmă. După ei se înșirui îndată aproape toată șatra. Nici unul nu-și mai feri picioarele desculțe nici de ghimpii ascuțiți, nici de pietrele sparte, colțuroase și tăioase de pe marginea rîului.

Alimut și Kera ajunseră primii. Văzură cîtiva băiețandri pe malul apei. Alți cîtiva, goi, se aflau în apă, intrați unii pînă la mijloc, alții pînă la umăr. Ceva mai departe de ei, afundat în apă pînă mai sus de buric, se răsucea cînd într-o parte cînd în alta, urlînd ca din gură de șarpe, Baru, mezinul lui Sarat. În jurul lui Baru apa izbită cu mîinile clipea roșie. Deși Alimut înțelese de la întîia aruncătură de ochi ce se întîmplase, careva dintre băiețandri găsi cu cale să-l lămurească :

— Ne scăldam și ne jucam. Ne luasem la întrecere să vedem care sare mai departe. Baru a sărit mai departe decît noi toți și a nimerit într-un par. Nici el, nici noi nu ne-am gîndit că s-ar afla pari pe aici. Îi știam în altă parte...

Sosiră bărbații mai tineri și mai iuți de picior ai șatrei. Nu-l mai așteptară pe Him bașa, care nu mai putea să alerge și care rămăsese mai în urmă. Cum pricepură ce s-a întîmplat, se aruncară în rîul domol, îmbrăcați cum se aflau, și înotară pînă lîngă băiat. Îi pipăiră trupul, se afundară și smulseră parul înfipt lîngă snopii de cînepă puși la topit pe fund și acoperiți cu bolovani. Băiatul se clătină și urlă și mai tare. Him bașa, care ajunsese și el, le strigă de pe mal :

— Nu scoateți parul din fundul băiatului. Aduceți-l aici, să vedem în ce stare se află.

Îl aduseră și-l întinseră pe iarbă. În lumina puțină a asfințitului Him bașa se aplecă asupra lui și văzu că parul îi pătrunsese băiatului în trup prin șezut.

În timpul în care se zvîrcolise neputincios, încercînd să se zmulgă, parul îi pătrunsese din ce-în ce mai adînc în trup și acum vîrfurile lui bont sta gata să iasă la iveală sub subțioara dreaptă. Him bașa își spusese că nu mai era mare lucru de făcut. Băiatul era pierdut. Păcat că parul nu-i trecuse prin inimă. Ar fi fost scutit de suferință și ar fi murit mai ușor. Acum avea să se chinuie cine știe cît. Him bașa se îndreptă de mijloc și scormoni cu ochii mulțimea din jur. Întrebă :

— Dar unde e Sarat ?

— Nu s-a întors încă din oraș.

— Și Rama ?

— Nici ea nu s-a întors din oraș.

— Atunci luați-l pe brațe și aduceți-l cît mai lin la căruțe.

Băiatul, cu ochii aproape ieșiți din cap și cu fața strîmbată de durere, continua să urle. Sîngele îi picura pe lîngă par. Îl luară pe brațe și porniră cu el.

În afară de Baru, nimeni nu mai țipa, nimeni nu mai striga. Oamenii șatrei mergeau încet, tăcuți, plini de tristețe și de îngrijorare. Se gîndeau la Zara cea tînă care murise cu o zi înainte, în zori, pe cînd se zbătea să nască și al cărei mormînt de sub salcie fusese răscolit și împrăștiat în noaptea trecută de bomba aruncată la întîmplare din văzduh. Moartea se strecurase hoșește în mijlocul șatrei. Furase un suflet. Mai furase unul : al copilului ei. Nu se mulțumise cu atît. Acum se năpustise iarăși ca o fiară nevăzută și îl răpise pe al treilea. Dar mîine ?... Dar poimîine ?... Ce va face moartea ? Se va depărta ori va continua să dea tîrcoale șatrei și se va năpusti din ce în ce mai des asupra ei ?

Îl întiseră pe Baru lîngă căruța. Se adunară bătrînele smochinite. Veni și Oarba. Băiatul fu lăsat

pe mîinile ei. Him başa porunci ca fiecare să-şi vadă de treburile lui, fiecare să-şi adape vitele şi să mănînce. Peste un ceas şatra va trebui să înhame şi să pornească la drum. Celelalte două şatre, mai mici, aveau să-i urmeze către miezul nopţii.

Se iviră pe cer cîteva stele. Văzduhul însă rămase tot neclintit, tot vîscos. Baru, istovit, şopti între două urlete :

— Mi-e sete.

Îi duseră la gură o butelcă de rachiou tare, vechi, şi-l îndemnară s-o golească pînă la fund. Oarba îi spuse :

— Bea !... O să te mai potoleşti...

Băiatul bău. Şi pe măsură ce înghiţea rachiul tare şi vechi simţea că întunericul de deasupra şi din jurul lui se îngroaşă şi că durerile care-l sfîrtecă se micşorează şi se ostoiesc. Vru să se bucure, însă tocmai atunci îl trăzni beţia. Nu mai văzu şi nu mai simţi nimic.

Îl întoarseră cu faţa în jos. Două îl ţinură zdravăn, iar Oarba începu să-i tragă încet parul din fund. Îl trăgea uşor, puţin cîte puţin şi se oprea. Trupul băiatului zvîcnea, se potolea şi zvîcnea iarăşi. Oarba şoptea :

— Acum ţineţi-l bine.

Oarba puse parul alături, cu grijă, de parcă s-ar fi temut să nu vină careva să-l fure. I se întinseră nişte fîşii de pînză scămoşată. Oarba le luă, făcu un ghem lunguiet şi-l vîră în deschizătura trupului chinuit.

— Ce zici ? Mai trăieşte pînă-n zori ?

— S-ar putea să mai sufere chiar cîteva zile.

— Vai şi-amar de sufletul lui !

— Era mai bine dacă parul îi străpungea inima şi băiatul se prăpădea pe loc.

li veniră părinții din oraș. Întrebară ce s-a întâmplat cu băiatul lor. Aflară totul. Ridică ră din umeri. O întrebară pe Oarbă :

— Mai e ceva de făcut ?

— Ce era de făcut, am făcut, zise Oarba.

Peste un ceas, Baru fu întins în căruță deasupra unui maldăr de iarbă aspră, culeasă de fetele șatrei fir cu fir din lunca nisipoasă și de pe marginea apci. Acum băiatul nu se mai zvîrcolea, însă din cînd în cînd gemea greu ca și cum somnul adînc i-ar fi fost tulburat de vise urîte. Trupul îi mirosea a sudoare acră, a sînge proaspăt, cald și dulceag, a urină și a rachi u vechi și tare.

Șirul de căruțe grele, cu coviltir, la care fuseseră înhămați caii, măgarii și catîrrii șatrei, trecu pe lîngă orașul vechi și dărăpănat, copleșit de întuneric, ajunse în șosea și urcă panta ușoară, luînd-o spre Răsărit. Pădurile înalte, de porumb, din dreapta și din stînga șoselei, tăceau. Urșii, mînați de Alimut și Kera, mergeau gîfîind în coada convoiului. Cîinii, veseli că au mai scăpat de zăpușala zilei, zburdau pe lîngă căruțe, miroseau urmele iepurilor prin șanțurile șoselei și, ațîțați, chefneau, dar nu cutezau să se depărteze de căruțe și să caute vînatul în întuneric. Văzduhul rămăsese tot ca mai înainte, încremenit, vîscos, apăsător.

Mîinîndu-și caii, Him bașa gîndi : „După ce se prăpădește fiul lui Sarat și al Ramei, numărul sufletelor șatrei scade la nouăzeci și șapte.“ Vru să nu se lase copleșit de mîhnire și multă vreme căută firul altui gînd, un gînd care să-l încurajeze și, dacă ar fi cu putință, să-l și bucure. Iși aminti de nevestele tinere dintre care multe aveau burta la gură. „Vor naște una după alta. Numărul sufletelor șatrei va crește. Va atinge suta. O vor întrece.“

N-ajunse însă să se bucure și nici măcar să se în-
senineze pentru că numaidecât în mintea lui sclipi
ca un fulger întrebarea : „Dar *acolo...* *Acolo* unde
ni se va porunci să ne oprim, să ne desfacem și să
ne întindem corturile, *acolo* ce ne va aștepta ? Nu
cumva...

Privi cerul. În partea dinspre apus atârna, în slăvi,
luna. Era o lună galbenă, subțire și îndoită ca o
secere. *Ca o secere tocmai bună de tăiat gâturile*
oamenilor. „Voi n-aveți nimic cu războiul, dar s-ar
putea ca războiul să aibe ceva cu voi.“

— Dîii. Dîii... Gloabă !...

Ridică biciul și plezni cu el pe deasupra cailor
înhămați la căruță. De teama biciului, caii lungiră
pașii.

Goșu mergea desculț pe lângă căruță. Cu câteva zile mai înainte, pe șoseaua proaspăt pietruită trecuseră camioane militare încărcate cu soldați și cu muniții, și un lung șir de tancuri. Strivit sub greutatea mașinilor de fier și de oțel, pietrișul se spărsese în bucăți mărunte și tăioase care acum pătrundeau în scobiturile din copitele cailor, ale măgarilor și ale catîrilor înhămați la căruțele cu coviltir ale șatrei, silindu-i să sîngereze și să șchiopăteze. Colțurile ascuțite ale pietrelor sîngerară destul de repede tălpile bărbatului oacheș pe care carnea lovită și pielea sfîrtecă de harapnicul lui Ariston îl dureau și-l usturau încă. Goșu s-ar fi putut urca pentru o clipă în căruță să-și tragă o pereche de ciorapi în picioare și după aceea să se încalțe cu cizmele înalte, cu tălpi groase. Nu se lăsă ademenit de acest gînd. Socoti că durerea cărnii și usturimea pielii crescute de suferința la care-l supunea sîngerarea îmbelșugată a tălpilor goale îi vor prinde bine. „Cînd te doare mult carnea, își spuse el, sufletul se liniștește și te lasă în pace.”

Nu se șcurse multă vreme și-și dădu seama că totul era zadarnic. Chiar dacă el, Goșu, ar fi fost întins pe roată, i s-ar fi smuls carnea cu cleștele înroșit în foc și i s-ar fi sfărîmat trupul oscior cu oscior, suferința care-i măcina sufletul nu i s-ar fi

micșorat. Se întrebă : „Oare cînd o pierduse el pe Lisandra ?... Și Ariston ! Cînd o cîștigase Ariston pe Lisandra și cu ce-o cîștigase ? Ariston nu era mai chipeș decît el. Nici mai ager la minte nu era și nici mai viguros. Atunci ce taină era la mijloc ? Ce gă-sise Lisandra la Ariston ?“

Dacă ar fi știut !... Nu știa !... Și ar fi dat mult cu multul să știe. Pentru că dacă ar fi știut, ar fi înțeles... Iar dacă ar fi înțeles... Dar el, Goșu, nu știa nimic. Și, neștiind nimic, nu era în stare să înțeleagă nimic.

I se păru că aerul uscat pe care îl soarbe e otrăvit. Și i se mai păru că întregul cer e de plumb și că s-a prăvălit asupra lui, să-l ducă pe umeri. Dar, nu. Aerul într-adevăr era uscat, de otrăvit însă nu era otrăvit. Cerul era albastru, n-avea nici o asemănare cu plumbul și rămăsese, ca și mai înainte, neclintit.

Caii, măgarii și catîrii șatrei abia mergeau. Pe spinările lor buboase bicele cădeau fără nici un folos. Șoseaua acoperită cu pietre sparte, tăioase, se întindea înainte, dreaptă, și capătul ei se îneca departe, în marginea lăptoasă a zării. Nici înainte, nici în dreapta, nici în stînga nu se vedeau dealuri. Nu se vedeau nici arbori și nici oameni. Soarele, întocmai ca în ziua trecută, vărsa rîuri de flăcări asupra întinderilor nesfîrșite. Era de mirare că miriștile goale și lanurile de porumb nu se aprind și nu ard.

Trezit, Baru se apucă să urle. Orice om cuprins de dureri urlă crezînd că urletele ușurează durerea. Șatra îl auzi și merse mai departe, prefăcîndu-se că nu-l aude. Caii, măgarii și catîrii, plini de sudoare și de muște, călcau cu picioarele însîngerate pic-trișul spart și tăios al șoselei. Îi chinuiau muștele — roiuri de muște mari, verzi și grase — îi chinuiau văpăile sălbatice ale soarelui, îi chinuiau pietrele

sparte care le sfîșiau copitele, însă mai adînc decît orice îi chinuia setea. Careva dintre oameni se duse la Him bașa și-i spuse :

— Catîrîi mei pleznesc de sete. Să oprim căruțele, bulibașa, și să ne adăpăm vitele cu apa din butoaie.

— Să mai rabde. Ne apropiem de-o fîntînă, îi răs-punse Him bașa.

— Dacă zici...

Merseră încă mult timp, abia tîrîndu-se, prin neîndurătoarea mare de flăcări a soarelui. Cîinii, pe sub căruțe, gîfîiau. Rob, mai-mai că se împleticea. Urșii, cu labele însîngerate și cu ochii tulburi și aproape stinși de suferință, călcau ca pe o vatră fierbinte. Nici pe aproape și nici în zare nu se vedea vreo cumpănă. Him bașa, care se afla în fruntea convoiului, opri totuși caii. Întregul convoi de căruțe lungi, cu coviltir, încremeni pe loc. De pe oamenii oacheși, ca și de pe vitele lor, sudoarea curgea șiroaie. Baru urlă iarăși, însă nimeni nu tresări. Era de la sine înțeles, pentru întrecaga șatră, că nebunatacul fiu al lui Sarat se zbătea fără nici o scăpare în ghiarele morții și că-i sosise negrul soroc.

La stînga șoselei se întindea cît vedeai cu ochii o nesfîrșită pădure de porumb. Plouase la timp în vara aceea. Porumbul crescuse înalt, iar știuleții erau voi-nici și sănătoși. Frunzele firelor de porumb se cam uscaseră și începuseră să prindă culoarea aramei. Dacă ar fi suflat vîntul, ori măcar dacă ar fi adîiat, pădurea de porumb ar fi foșnit și ar fi sunat ca o pădure adevărată. Vîntul însă nu sufla și împrejur totul părea mort și împietrit. Fîntîna ! Nici urmă de fîntînă !

Him bașa își amintea că acolo fusese cîndva o fîntînă. O căută îndelung. Aici a fost. Cumpăna și ciutura lipscau. Lipsea și jgheabul. Buduroiul de piatră

fusesse spart și risipit. Adîncul era plin cu bulgări, cu pietre, cu țărîină.

— Dii !... N-ai avut parte de apă... Dii... gloabelor !...

Convoiul de căruțe lungi și grele, cu coviltir, plecă mai departe. Oamenii, toți, înaintau cu capetele în pămînt.

— Cînd adăpăm vitele ?

— După scăpătat.

— Mai e mult pînă la scăpătat.

— Mult — puțin...

Alimut și Kera se țineau după lungul șir de căruțe, mînînd urșii. Bătrînul Zazu gîfîia. Gîfîia și bătrîna Babaia. Gîfîiau și ceilalți urși, cu toate că erau cu mult mai tineri.

În primăvară, urșii năpîrliseră. De astă-primăvară și pînă acum trecuseră multe luni și părul se grăbise să le crească. Șoseaua era aspră și fierbinte ca o vatră acoperită cu jar. Zazu și Babaia își aduseră aminte de cum fuseseră învățați să joace în sunetul dairelei, cu belciugele de fier în nas, pe vatra fierbinte, loviți mereu și fără nici o milă cu ciomagul. Vatra era rotundă. După ce învățaseră să joace, scăpaseră de ea. Vatra pe care mergeau acum era largă cît șoseaua și nesfîrșit de lungă, tot cît șoseaua. Acum, în munți era răcoare. Era răcoare în văgăuni, era răcoare în bîrloguri și era răcoare și în pădurile umbroase și întunecate. Poienele... Luminișurile... Scorburile pline cu miere dulce și cu miere sălbatecă, amăruie... Zmeurișurile... Toate acestea fuseseră cîndva aevea ? Fuseseră. Nimic din tot ce fusese înainte nu mai era...

Munții erau departe. Nu se vedeau. Erău atît de departe munții, încît nici măcar mirosul lor nu ajungea pînă la șoseaua pe care mergeau spre ră-

sărit oamenii oacheși, căruțele lungi ale oamenilor oacheși, cîinii și urșii oamenilor oacheși.

— Kero, la toamnă ne căsătorim. Cu nuntă mare ne căsătorim, Kero.

— De ce tocmai la toamnă ?

— Așa a hotărît Him bașa.

— Him bașa ! Vorbești de Him bașa de parcă nu ți-ar fi tată.

Văzduhul încremenit fu străbătut iarăși de țipetele și urletele lui Baru. Urșii auziră și mormăiră dureros. Li s-ar fi zburlit părul dacă n-ar fi fost ud de sudoare. Numai părul uscat se zburlește. Alimut zise :

— Și Baru ăsta ! *Nu mai moare odată...*

— O să moară. Pînă la scăpătat o să moară și-o să scăpăm de el.

— Cel puțin dacă l-ar îmbăta iarăși, zise Alimut. Atunci n-ar mai urla.

— De ce să mai strice rachiul pe el, dacă tot îi e dat să moară ?

— Ai dreptate. De ce să mai strice rachiul pe el ?

Își zîmbiră unul altuia de parcă toată lumea ar fi fost a lor. Poate că și era.

Baru mai urlă o dată. Pe urmă gemu și tăcu. Roțile încălțate cu fier ale căruțelor lungi, cu coviltir, scrișniră mai departe. Prin scrișnetul lor străbătu țipătul sălbatec și scurt al nevestei lui Sarat. Căruțele se opiră. Oamenii șatrei înțelesesă că a murit Baru. Se adunară cu toții în jurul căruței lui Sarat. Him bașa zise :

— Abia mîine seară ajungem la o așezare ome-nească.

Sarat întrebă :

— Ce vrei să spui cu asta ?

— Vreau să spun că mortul trebuie îngropat aici. Pe căldura asta, pînă mîine seară se umflă și face viermi.

Şatra tăcu. Unul dintre oameni rosti :

— Bulibaşa a judecat drept. E vară. Vara, mortul nu ţine. Dacă nu-l îngropi numaidecît, se împute şi face viermi.

Traseră căruţele lângă marginea şoselei şi deschămară. Cailor, măgarilor şi catîrilor le deteră drumul să pască slobози pe mirişti. Pe aici grîul fusese secerat, luat şi dus în sate, la treierat. Miriştile uscate erau arse de soare pînă la scorjire şi pe nicăieri nu se mai vedea un singur fir de iarbă. Caii, măgarii şi catîrii şatrei căutară totuşi îndelung ceva de păscut. Cînd pricepură că şi-au sîngerat boturile degeaba se culcară şi rămaseră nemişcaţi de parcă ar fi fost stane de piatră. Erau aşa de istoviţi, că nu mai găseau în ei nici măcar puterea de a se apăra cu cozile de muşte.

În timp ce femeile îl îmbrăcau pe Baru în straiiele lui de sărbătoare, patru flăcăi scoaseră cazmalele şi lopeţile din căruţe şi se apucară să sape în şanţul de lângă şosea groapa. Him başa gîndi „Aveam nouăzeci şi nouă de suflete în şatră. Nădăjduiam să ating suta şi s-o întrec. Murind Zara, am rămas cu nouăzeci şi opt. Acum, după ce s-a prăpădit şi Baru, am rămas cu nouăzeci şi şapte.” Şi iarăşi îşi aminti de toţi oamenii aceia care, de cîteva zile, se uitau la el şi la toţi cei din şatra lui *ca la nişte morţi*. „Nu. Nu poate fi adevărat. Mi s-a părut. Atît Zara, cît şi Baru s-au prăpădit din întîmplare, numai din întîmplare.”

După ce-l gătiră ca de nuntă, îl întinseră pe Baru pe fundul gropii şi-l acoperiră cu ţărînă galbuie şi uscată şi cu pietriş adunat de pe şosea. Nu-i puseră nici un semn la cap. Acum era război şi morţii puteau fi îngropaţi oricum şi oriunde.

Oamenii şatrei, muierile lor şi copiii lor îşi ziseră că e tocmai timpul mesei şi, cum li se făcuse foame,

mîncară coltuțe de pîine și băură rachiu tare și vechi. Înhamară caii, măgarii și catîrii la căruțele lungi, cu coviltir și porniră. Cîinii și urșii nu fuseseră uitați. Li se aruncase și lor cîte ceva să îmbuce și acum erau parcă mai sprinteni, ba chiar veseli. Blebe și Elezar băuseră mult și se cam ametiseră. Se apucară să cînte un cîntec fără perdea. Mulți îi auziră, zîmbiră și se făcură că nu-i aud. Ferdic însă veni la ei și-i luă la rost :

— De cîntec vă arde ?

— Dar de ce ai vrea să ne ardă, dacă nu de cîntec ?

— Nătărăilor !

— Morții cu morții și viii cu viii, nene Ferdic.

După aceea însă flăcăii se rușinară și tăcură.

Și iarăși pe nesfîrșirile bătute de arșița neîndurătoare a soarelui nu se auzi decît scrîșnetul aspru al roților încălțate cu fier care striveau sub tălpile lor pietrișul spart al șoselei.

— Goșule, zise trăgănat Lisandra, mă auzi ?

— Te aud.

— Află că nu te-am iubit niciodată, Goșule. Nu te-am iubit nici măcar în ziua cînd te-am luat de bărbat.

Dacă Ariston sau altcineva i-ar fi lovit cu harapnicul trupul gol, l-ar fi usturat mai puțin. O întrebă cu glas umil, pe șoptite :

— Atunci de ce m-ai luat ? Puteai să-mi spui că nu-ți plac și n-aș fi stăruit. Cu banii pe care i-am dat lui Sedil bașa găseam oricînd o fată frumoasă.

— Cu cineva tot trebuia să mă mărit. Îmi venise timpul.

— Și de ce te-ai măritat cu mine ? De ce nu te-ai măritat cu un flăcău din șatra voastră ? Erau destui băieți în șatra voastră.

— Erau.

— Nu ți-a plăcut nici unul ?

— Ba mi-au plăcut. Mai mulți mi-au plăcut, Goșule, mulți, nu unul.

— Înțeleg. Sedil bașa a cerut pentru tine un preț prea mare.

— Sedil bașa ! Săracul ! M-ar fi dat și pe degeaba ! Ținea grozav de mult să nu mă mai vadă. Numai că printre flăcăii din șatra lui *nu s-a găsit nici unul care să mă vrea de nevastă.*

— Îți bați joc de mine, Lisandro !

— Ba nu-mi bat joc de tine, Goșule. Tu ai văzut-o vreodată pe mama ?

— N-am văzut-o.

— Nici n-aveai cum.

— E moartă ?

— Trăiește și e sănătoasă-tun.

— Am crezut-o moartă.

Lisandra tăcu un timp. Îl lăsa pe Goșu să fiarbă singur în gândurile lui negre. Când socoti că a fiert destul, zîmbi și zise :

— Mama e *cîrnă*.

Goșu tresări. Parcă-l arse. Ridică glasul :

— Cum adică ?

— Așa cum ai auzit.

— Cîrnă din naștere ?

— Aș ! Pînă la douăzeci și ceva de ani a avut nas ca toți oamenii, ba chiar un nas foarte frumos.

Iarăși tăcu. Și iarăși îl lăsa pe Goșu să fiarbă un timp în gândurile lui.

— Mama avea un nas ca al meu, persienesc. Mamei, de altfel, i se și spune Persiana.

— Da. Ce e drept, e drept. Tu ai un nas foarte frumos.

Lui Goșu i se păru că toate cuvintele pe care le rostește îi ard buzele. Acum simți că vorbele po-

goară în adîncul lui ca niște bulgări de foc și-i ard și inima. Întrebă pripit de parcă întreaga lui viață ar fi atîrnat de răspunsul pe care urma să-l primească :

— Dar ce s-a întîmplat cu nasul maică-ti ?

— Nimic, ce să se întîmple ! *I l-a tăiat din rădăcină, cu cosorul, Sedil bașa.*

— Cînd a făcut isprava asta era beat ?

— De ce să fie beat ? Era în toate mințile.

— Atunci ?

— A prins-o cu un flăcău din șatră. După vechea lege a șatrei noastre trebuia numaidecît s-o însemne, să-i taie nasul. Și i l-a tăiat.

— Și flăcăii din șatra voastră...

— Flăcăii din șatra noastră nu se însoară cu fata unei femei căreia i s-a tăiat nasul, pentru că... pentru că *ce naște din pisică șoareci mănîncă.*

— Așadar am fost păcălit.

— Ai fost păcălit, Goșule, sau, mai bine zis, ai fost tras pe sfoară. Nu te mai mira că prostul. În vreme ce tu te tocmeai cu tata și-l rugai să-ți mai lase din preț, mama, ascunsă în cort, rîdea cu gura pînă la urechi. De ce rîdea mama ? De tine, Goșule, de tine rîdea mama, nu de altcineva, de tine, Goșule.

— Dacă aș fi știut...

— Nu face pe grozavul ! Chiar dacă ai fi știut, tot m-ai fi luat de nevestă. Tu m-ai iubit de cum m-ai văzut. Și de cum m-ai văzut ți-ai dat seama băiete, că fără mine nu poți trăi.

Începu să îngîne un cîntec :

Eu sînt soarele tău și fără mine

Tu nu poți să trăiești.

Eu sînt aerul tău și fără mine

Tu nu poți să trăiești.

Eu sînt apa ta și fără mine

Tu nu poți să trăiești.

*Eu sînt pînea ta și fără mine
Tu nu poți să trăiești.
Eu sînt somnul tău și fără mine
Tu nu poți să trăiești.
Eu sînt...*

— Taci ! Taci odată ! N-auzi ? Taci că te omor.

— Am să tac. Dar asta n-o să-ți ajute la nimic.

Cerul era înalt, încremenit, fără urmă de nori, albastru, vîscos. Miriștile nesfîrșite erau galbene și uscate, pîrjolate aproape, pădurea de porumb tot așa. Caii, catîrîi și măgarii, osteniți de căldură, abia tîrau după ei căruțele lungi, cu coviltir, încărcate de oameni și de poveri. Goșu vorbi stîns :

— De unde știi că nu pot trăi fără tine ?

— O știu. Pentru că tot așa s-a întîmplat și cu mine. M-a trăznit dragostea dintr-o dată. Ca din senin m-a trăznit. M-a aprins. Și acum ard... ard... ard... Nu e foc pe lume mai puternic decît focul care mă arde, focul dragostei... focul dragostei...

— Cum ? Și tu m-ai iubit de cum m-ai văzut ?

Goșu se prostise de tot. Chipul oacheș i se bucură și rămase cîteva clipe bucurat. Lisandra rînji. Spuse dulce :

— Tot așa s-a întîmplat cu mine cînd l-am văzut pe Ariston. Atunci m-a trăznit dragostea. *Atunci am înțeles în clipă că pe lumea asta eu fără Ariston nu pot să trăiesc, că eu pe lumea asta fără Ariston nu vreau să mai trăiesc.* Tu, Goșule, dacă vrei să mă omori, și dacă ai putere să mă omori, omoară-mă. Nu mi-e frică de moarte. Nu mi-e frică de loc de moarte, de loc, de loc !

— Nu ți-e frică de moarte ! Vorbe ! Toți oamenii se tem de moarte... Toți...

Scrîșnetul roților încălțate cu fier ale căruțelor șatrei fu acoperit de duruitul puternic al unor ca-

mioane militare care veneau din urmă ridicînd și învîrtejind praful alburii al șoselei.

Soarele ajunsese în chindie, totuși zăpușeala și arșița zilei nu scăzuseră. Căruțele lungi, cu coviltir, se opriră. Cîinii, cu cozile între picioare, se ascuseră sub căruțe. Rob lătră de două-trei ori. I se făcu și lui teamă și se tupilă repede lîngă ceilalți. Urșii mormăiră și zmuciră lanțurile. Alimut șopti :

— Soldați ! Soldați străini !...

Kera se răsuci pe călcîie și se uită spre camioanele militare care se apropiau în goana mare. Rîse.

— Ei și ? Ce ! N-am mai văzut noi soldați ? Am mai văzut.

— Dintr-ăstia nu.

O apucă de mîină, o trase lîngă el și o strînse. Băiatului îi tremurau buzele. Fata căută să-l liniștească.

— Am mai văzut noi și dintr-ăstia. Am mai văzut. Și... și nu ni s-a întîmplat nimic.

Pe jumătate goi, oamenii șatrei săriră din căruțe, trecură pe lîngă caii, măgarii și catîrii înhămați și-i ținură din scurt, să nu se sperie la trecerea zgomoasă a lungului convoi de camioane. Copiii și femeile se înșiruiră pe lîngă căruțe cu urechile ciulite și cu ochii în patru, gata la primejdie să fugă, să se risipească și să se ascundă în lanurile de porumb.

Coloana militară se apropie în goană, însă nu trecu, așa cum se așteptau oamenii oacheși, mai departe. Cînd ajunseră în dreptul căruțelor șatrei, camioanele scrișniră și se opriră brusc. Soldații îmbrăcați în haine cenușii, nădușiți de zăpușeala zilei pe sfîrșite și plini de praf, căscară ochii.

— *Tigănci !*

— *Tigănci tinere și frumoase !*

— *În sfîrșit, muieri !*

Fetișcanele, fetele, muierile tinere și borțoase, vă-zîndu-se privite cu atîta lăcomie, se bucurară. Rîseră. Rîseră și bătrînele smochinite și fără dinți care țineau între gingii lulele de pămînt ars din care trăgeau adînc în piept fum aspru și acru. Bărbații șatrei însă nici măcar nu zîmbiră. Cîțiva soldați, pe care pofta mult timp stăpînită îi făcu mai îndrăzneți și mai fără rușine, săriră din camioane și se repeziră spre căruțe. Cei mai mulți soldați însă rămaseră la locurile lor rîzînd, doritori să vadă ce-o să se întîmple mai departe.

Acum, dintr-o dată, în fetișcanele, fetele și muierile șatrei pătrunse frica. Se traseră toate pe după căruțe. Tăcuți, bărbații oacheși puseră mîinile pe ciomege, pe beldii, pe topoare și le ridicară.

Surprinși de împotrivirea la care nu se așteptau, soldații străini rînjiră și scoaseră pistoalele.

Oarba, care pînă atunci ascultase totul tăcută, ieși de sub coviltirul căruței și, pricepînd despre ce e vorba, rosti aproape urlînd cîteva cuvinte aspre într-o limbă grozav de ciudată.

Bărbații oacheși, pe jumătate goi, ai șatrei pricepură porunca și, aruncînd în căruțe ciomegele, beldiile și topoarele, încrucișară brațele și își arătară dinții către soldații străini. Aceștia căzură în mirare. Se mirară de brațele încrucișate, de bărbile mari și încîlcite ale oamenilor oacheși, de pletele lor lungi și slinoase, de ochii lor rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, și se mirară mai ales de dinții lor sănătoși, mari, albi ca zăpada.

Oarba mai aruncă răstită cîteva vorbe care sunară în urechile soldaților străini tot atît de ciudat ca și primele.

Bărbații șatrei trecură cu copiii în șanțul care despărțea șoseaua de uriașa pădure de porumb. Fetișcanele și fetele și muierile oacheșe ieșiră de după

căruțe și se înșiruiră în șosea. Acum soldații străini îmbrăcați în cenușiu își puseră pistoalele la șold, în tocuri, și începură să se uite veseli și biruiți de poște la fapăturile care se aflau rînduite în fața lor, să vadă fiecare pe care s-o aleagă, s-o ia și s-o ducă cu el în ascunzișul lanurilor. Însă nici unul nu apucă să întindă mîna.

Pentru a treia oară, dar de data aceasta mult mai liniștit, răsună glasul poruncitor al Oarbei. Fetișcanele, fetele și muierile șatrei, de la copilandrele crude încă și pînă la cele mai hîrbuite dintre bătrîne hohotiră din toată inima și dintr-o dată, sălbatic și batjocoritor, își ridicară fustele pînă mai sus de buric și înaintară țănoșe către soldați. Uluiți, aceștia își pierdură cumpătul și se traseră îndărăt. Toate îi îmbiau. Toate îi poșteau. Cele borțoase le arătau burțile mari, strîmbe și umflate. Cele tinere se băteau ușor, cu degetele, peste șoldurile lor supte și frumoase ca niște viori. Mai cutezătoare dintre toate se dovediră a fi bătrînele, atît cele smochinite și dăulate de nașteri, cît și cele grase. Careva dintre babe cîrîi scurt și sinistru ca o cioară și bătu o singură dată din palme. Și atunci, toate, într-o singură clipă, se răsuciră pe călcîiele desculțe, se întoarseră cu spatele spre soldații străini, își dezveliră șezuturile, se lăsară pe vine și se apucară să urineze și să se deșerte cu zgomot.

Soldații străini se muiară. Unii își acoperiră ochii cu mîinile, alții scuipară. De undeva se auzi aspru o comandă. Soldații străini se urcară repede în camioane și lungul convoi militar plecă în grabă.

După ce camioanele se pierdură în zare, căruțele lungi, cu coviltir, își reluară mersul și se tîrîră la pas, mai departe, pe șoseaua acoperită cu pietriș spart, tăios. Prin zăpușeala sfîrșitului zilei soarele se rostogoli repede spre apus, pe cerul spăimîntător

de gol, și scăpătă într-o uriașă baltă de sînge. Him bașa opri caii și porunci șatrei să se pregătească pentru popas. Bărbații deshămară animalele și se gîndiră că ar fi potrivit să-i adape înainte de a-i slobozi să pască pe miriștile uscate și galbene scorjite de dogoarea soarelui. Prin fumuriul serii se auzi glasul triumfător al lui Blebe :

— O fîntînă. Nu trebuie să ne adăpăm vitele cu rezerva de apă. Am dat din întîmplare peste o fîntînă părăsită.

Cîteva bărbați, printre care și Him bașa, se îndreptară spre ea. Fîntîna descoperită de Blebe era, într-adevăr, părăsită. Nu mai avea nici jgheab, nici cumpănă, nici ciutură. Buduroiul de lemn era năruit. Dacă te uitai însă cu băgare de seamă vedeai în adînc un licăr prețios de apă. Him bașa hotărî :

— Apa ce-o avem la căruțe, în butoaie, trebuie s-o păstrăm pentru mîine. Aduceți căldări și frînghii. Aduceți o lopată și-o cazma.

Bărbații oacheși îl ascultară. Aduseră căldări de aramă roșie și cîteva frînghii de cînepă. Alimut veni purtînd în spinare cazmaua și lopata. Ferdic zise :

— Poate că n-o să fie nevoie nici de cazma, nici de lopată.

— Nu-mi prea vine a crede. Nu simțiți ? Fîntîna miroase urît, semn că i s-a astupat izvorul.

— Să încercăm totuși.

— Încercați.

Înădiră cîteva frînghii una de alta și la un capăt legară o căldare grea, cu buzele răsfrînte. O aruncară în adînc. Apa plescăi.

— S-a umplut ?

— Poate. Trageți-o.

Traseră afară căldarea plină. Își duseră cu toții degetele la nas.

— Duhoare.
— Duhoare de mortăciune.
— O fi căzut înăuntru vreo vită.
— Ori poate un om.
— Trebuie să pogoare careva înăuntru, să destupe izvorul.

— Nu, spuse Him başa. Întîi trebuie să scoatem afară apa otrăvită din fund. Presupun că nu se află prea multă.

Vărsară apa tulbure şi greu mirositoare pe mirişte. Pămîntul uscat, ars îndelung de soare, o supse de îndată. Mirosul greu, de cadavru putred, rămase să plutească mai departe în aer.

Tot muncind aşa şi năduşind, scoaseră peste douăzeci de căldări de apă. Acum mirosul greu, de cadavru putred, se răspîndi pînă departe, dincolo de căruţele şatrei, poposite în marginea şoselei. Vadra se izbi de fundul fîntîinii şi se întoarse la suprafaţă aducînd un pumn de noroi. Him başa privi spre oamenii oacheşi, pe jumătate goi, din jurul lui, şi întrebă blajin :

— Ei, cine vrea să pogoare ?

Toţi tăcură.

— Vă înţeleg, zise Him başa. E neplăcut. Poate e şi primejdios. Dar trebuie.

Careva îngăimă :

— Să intre Ariston.

Sări altul cu gura :

— De ce Ariston ? Mai bine să intre Goşu.

— Nici Ariston, nici Goşu. Au o socoteală între ei. Pînă nu se încheie socoteala asta, nu avem dreptul să primejduim pe nici unul.

Alimut rîse :

— Him başa, lasă-mă pe mine. Nu mi-e teamă. Dacă o să mi se facă rău o să strig şi atunci o să mă trageţi repede afară.

Ce băiat ciudat ! Pentru ce-și căuta beleaua cu lumînarea ?

Him bașa nu-și putea certa fiul în fața șatrei pentru ceea ce acesta voia să facă. Șatra nu-i ieșea din cuvînt, pentru că îl știa drept și cinstit. Trebuia, deci, să rămînă drept și cinstit pînă la sfîrșit, oricînd va fi să fie acel sfîrșit. Zise, prefăcîndu-se bucuros :

— Bine, fiule, dacă vrei tu... N-ai decît să pogori în fîntînă, dacă vrei...

Alimut se dezbracă pînă rămase numai în izmene. Îi legară bine mijlocul cu frînghia. Luă cazmaua și lopata. Îi dădură încet-încet frînghie. Ajunse la fund. Pipăi în jurul lui. Strigă cu glasul cam tremurat :

— Aici sînt doi morți. Aruncați-mi repede o frînghie să-i leg.

— Put ?

— Îngrozitor !

Him bașa aruncă repede capătul altei frînghii.

— Ai prins-o ?

— Am prins-o.

În fundul fîntînii era întuneric. Rezemă cazmaua și lopata de perete și, bîjbîind, legă morții.

— Trageți-mă afară.

Îl traseră. Tremura tot.

— E frig în fîntînă ?

— Cald nu era, însă mă înăbușea mirosul greu.

Se depărtă de gura fîntînii și se întinse cît era de lung pe miriște fără să ia în seamă țepușele ascuțite care-i înțepau și-i sîngerau ușor pielea tînră, arămic și catifelată. Kera alergă și se culcă grijulie lîngă el. Îi mîngîie ceafa acoperită de plete lungi și slinoase.

— Ți-a fost teamă ?

— Nu. Nu mi-a fost teamă de fîntînă.

— De soldații aceia ?

— Da. De soldații aceia. De soldații aceia mi-a fost teamă. Nu pentru mine. Mie, mai mult decît să mă omoare, ce-mi puteau face? Mi-a fost teamă pentru tine. Să nu te...

Nu rosti cuvîntul. Era un cuvînt urît. Se hotărîse de mult să nu-l rostească niciodată. Kera înțelese. Zîmbi și zise :

— Mie... Mie nu mi-a fost teamă... Treaba aceea... Treaba aceea la care te gîndești tu nu mi-o puteau face; fără voia mea pentru nimic în lume nu mi-o puteau face.

— De !... Știu eu ?... Poate...

Băiatul căzu pe gînduri. Tăcu. Tăcu și ascultă cum oamenii din jurul fîntîinii se îndemnau și se opinteau să scoată la lumina fumurie a înserării trupurile celor înecați în adînc. Gîndurile îl rodeau. Nu mai izbuti să le îndure. Șopti :

— Dar dacă... Dar dacă faptul s-ar fi petrecut, ce-ai fi făcut ?

— Prostule ! rîse de-a binelea fata. Fără voia mea n-ar fi putut avea loc, nu ți-am spus ? M-aș fi tăvălit cu soldatul, m-aș fi tăvălit cu el pînă l-aș fi ostenit. Iar după ce l-aș fi ostenit...

— Ei ? Ce i-ai fi făcut ?

— Mai nimic ! L-aș fi strîns de boașe și l-aș fi omorît.

Dinspre fîntîna din care Alimut abia ieșise năvăli spre ei și aproape că-i năpădi un val puternic de duhoare. Duhoarea avea în ea ceva dulceag și în același timp nespus de grețos. Fata și băiatul se luară de mînă, săriră în sus și voră să fugă mai departe, cît mai departe de locul acela. În loc să fugă însă se apropiară de fîntînă. Cei doi morți scoși din fîntînă erau pe jumătate putrezi. Miroseau îngrozitor. Straietele cenușii li se destrămaseră, iar bocancii și centiroanele mucegăiseră.

- Străini !
- Da, străini.
- Or fi fost tineri !
- Or fi fost frumoși !
- Tot ce se poate.
- Au murit înecați în fîntînă.

Him bașa dădu din cap.

— Nu. Au fost aruncați în fîntînă după ce fuseseră omorîți.

— De ! Au găsit ce-au căutat. Cine i-a pus să plece de la ei de-acasă și s-ajungă tocmai pe-aici ?

— Să-i îngropăm, zise Him bașa. Pe șosca vor mai trece multă vreme oșteni străini. Dacă-i găsesc pe ăștia aici, ca să-i răzbune, împușcă localnici.

Bărbații șatrei aduseră de la căruțe cazmale și lopeți și săpară ceva mai departe de fîntînă o groapă. Luară morții de picioare, îi tîrîră pînă acolo și-i împinseră în ea. După aceea îi acoperiră cu pămînt. Bătătoriră pămîntul uscat cu picioarele goale, adunară deasupra scaieți, mărăcini și ierburi uscate și le dădură foc.

— Cei ce vor trece pe aici după noi nu vor găsi decît vatra focului.

Alimut se uită la Kera, îi zîmbi și se lăsă legat a doua oară cu frînghia. Pogorî din nou în fîntînă, săpă cu cazmaua de jur împrejurul peretelui rotund al fîntînii și nu după mult timp dădu de izvor. Îi destupă din cîteva lovituri puternice. Atunci, proaspătă și rece, apa țîșni, începu să bolborosească veselă și-i învălui picioarele desculțe. Luă cazmaua și lopata de care nu avusese nevoie și strigă :

— Gata. Trageți-mă afară.

Focul aprins deasupra gropii se stinsese. Duhoarea dezgustătoare, de trupuri omenești intrate în putrefacție, mai stăruia în jurul fîntînii pînă veni o pală

ușoară de vînt și-o risipi. Întunericul străveziu deveni stăpîn peste toate întinderile.

Undeva, spre răsărit, văzduhul vui măcinat de motoarele cîtorva avioane. Nu se auzeau nici bubuituri, nici țacănit de mitraliere. Oamenii oacheși traseră o clipă cu urechea. Pe urmă își văzură de treabă. Scoaseră din fîntînă vadră după vadră de apă proaspătă și, ostenind pînă către miezul nopții, adăpară din belșug caii, măgarii, catîrii, cîinii și urșii șatrei.

— Acum să ne îngrijim și de noi...

Șatra mîncă pe apucate, se culcă și dormi somn de piatră.

Înainte de a adormi, Him bașa se gîndi la întîmplările de peste zi. Se gîndi și la întîmplările serii. „Soldații aceia străini, îmbrăcați în cenușiu, voiau... N-au avut ce voiseră să aibă.” Rîse îndelung în barbă. Retrăi toată întîmplarea. Și, dintr-o dată, nu mai rîse. Da, da... Soldații aceia străini se uitaseră la oamenii șatrei ca la niște morți, întocmai ca la niște morți. Își făcu singur curaj: „Mi s-a părut. Poate mi s-a părut.” Numai decît însă îl sfredeli întrebarea: „*Dar de ce mi se pare mereu?*”

Caii, măgarii și catîrii pășteau pe miriști, păziți de cîțiva flăcăiandri de care nu se apropia somnul. Cîinii dormeau, ca de obicei sub căruțe, iar urșii, în lanțuri, se odihneau și ei, tolăniți pe marginea șoselei. Luna răsări și lumineă ușor nesfîrșirile văzduhului încremenit și ale cîmpului neted. Greierii spărgeau și măcinau în fărîme tăcerea.

Ascunși în pădurea înaltă de porumb, departe de șosea, Alimut se hîrjonea cu Kera. Fata, arzînd și zbătîndu-se ca o vîlvătaie ncagră, aci îl chema lîngă ea, îl strîngea și-l săruta, aci îl îmbrîncea și-l depărta.

— Mai așteaptă. Întîi să facem nunta. Pînă la toamnă nu mai e mult.

— Pînă la toamnă...

Alimut ştia că pe meleagurile pe care se afla şatra lor acum şi pe acelea spre care se îndreptau, toamna venea uneori devreme, alteori tîrziu de tot, pe la jumătatea ori chiar pe la sfîrşitul lui octombrie. Să aştepte pînă atunci... Să aştepte... Să aştepte... I se aprindea în inimă o flacăără. La început flacăra era mică. Pe urmă flacăra creştea, îi cuprindea întregul trup şi i-l ardea. Cum de nu i-l schimba în cenuşă ?

*Aş vrea să fiu un lup uriaş
Şi să mănînc dintr-o dată timpul,
Mîine în zori cînd ne vom trezi,
În miezul toamnei să ne trezim.*

— Ce băigui tu acolo ?

— Un cîntec.

— Parcă spuneai ceva despre un lup.

Alimut rîse.

— Da. Spuneam că aş vrea să fiu un lup uriaş şi să mănînc dintr-o dată timpul...

Kera îl ascultă şi tăcu. Să fie lup ? Să mănînce timpul !... Poveste. Cîntec. Cum o să fie Alimut lup, de vreme ce e băiat ?

Undeva, spre răsărit, se auziră iarăşi vuiete de avioane şi bubuituri. Văzduhul vibră un timp. După aceea se linişti. Necheză un cal. Zbieră un măgar. Ursul Zazu şi ursoaica Babaia mormăiră prin somn.

Kera zise :

— Să fii lup şi să mănînci dintr-o dată timpul ! De ! Să ştii, Alimut, că nimeni nu poate mînca timpul. În schimb timpul mănîncă tot. Adevăratul lup care mănîncă totul şi nu se satură niciodată e timpul.

Băiatul se întristă.

Trecu pe lângă ei, cu sărituri zvelte, un iepure gras. Alimut îl alungă c-un bulgăre. Kera grăi rîzînd :

— Pe iepurele ăsta, înainte de a-l mânca timpul, o să-l mănînce oamenii. Poate același lucru se va întîmpla și cu noi, Alimut.

— Cum o să ne mănînce pe noi oamenii ?

— Războiul...

Culcat în căruță și prăvălit într-un somn adînc, Ariston visa că a devenit iarăși copil. Gol pușcă, bătea de zor cu degetele daireaua în luminișul unei păduri străvechi. De jur împrejurul lui sute și mii de urși voinici, *fără belciuge în nas*, jucau după cum le cînta. Prins de farmecul și ritmul nebun al dairelei, juca el însuși ca un urs. De atîta joc și de atîta frămîntare îl năpădiră sudorile. Se trezi. Și își aminti numaidecît de Lisandra. Sări din căruță. Căscă și își auzi fălcile troznind. S-o caute ? N-are cum. Dacă Goșu doarme, Lisandra o să se strecoare pînă la el. Ah ! Ce vise ! Urși fără belciuge în nas !...

Așteptînd să adoarmă Goșu, Lisandra adormise ea însăși. Acum gema ușor prin somn.

În lumina difuză a lunii, aplecat asupra ei, cu o custură ascuțită în mîna, Goșu se întreba ce-ar fi mai bine : să-i reteze dintr-o singură mișcare nasul sau gîtul ? Îi puse mîna pe umăr, apăsă și o trezi. Femeia se întinse. Gînguri. Oasele îi pîriiră.

— Dormeai ?

— Vezi bine că dormeam. Pentru ce m-ai trezit ?

— Hai cu mine.

— Unde ?

— În porumbiște.

Crezu că o cheamă să se culce cu ea. Scîrbită, se ridică și-și potrivea cămașa pe trup. Carnea o duru, însă durerea nu mai era adîncă și putea fi îndurată cu ușurință. Pietrișul spart și colțuros al șoselei îi

supără tălpile goale. Se întoarse, dibui în căruță pa-pucii moi, li luă și și-i puse în picioare. Nerăbdător să aducă mai repede la îndeplinire ceea ce plănuise, Goșu o împinse din urmă. Trecură amândoi șanțul, sărindu-l, și pătrunseră în pădurea de porumb. Mer-seră... Merșeră... Goșu zise :

— Ascultă, Lisandro.

— Ascult.

— Ce crezi ? Dacă ai striga, ți s-ar auzi strigătul ?

— S-ar auzi. Însă am să te las să faci ce vrei și n-am să strig.

— Orice s-ar întâmpla ?

— Da. Orice s-ar întâmpla.

Bărbatul gâfâia greu de parcă ar fi urcat un deal înalt cu un sac de plumb la spinare. Șopti, mai mult rugându-se decît poruncind :

— Totuși, să ne mai depărtăm.

— Să ne mai depărtăm. Să ne oprim acolo unde o să vrei tu să ne oprim.

— N-ai ostenit ?

— Nu. Aș fi în stare să merg așa pînă la capătul lumii.

— Lumea n-are capăt.

— N-are. Dar viața omului are capăt, zise Lisandra.

Auzindu-și glasul, și mirîndu-se singură de cuvintele care-i ieșiseră din gură, Lisandra gîndi : „M-a adus aici nu ca să se culce cu mine, ci ca să mă omoare... ca să mă omoare“. La rîndul lui, Goșu își spusese : „Crede c-am s-o omor. Crede c-am s-o omor și chiar s-ar putea s-o omor.“

Ajunseră la un drum pustiu, acoperit cu iarbă măruntă și aspră.

— Aici. Să ne oprim aici..

— Fie și aici...

Goșu se lungi în iarbă și își lipi urechea de pămînt. Nimic nu se auzea. Nimic. Pe cer se iscă o

trîmbă de nori și acoperi bucata de lună. Pește toate întinderile căzu întunericul. Îndrăzneala lui Goșu crescuse. „Am să-i tai gîtul, hotărî el. Am să-i tai gîtul și-am s-o îngrop aici. Pînă spre ziuă am destul timp să-i sap groapa cu custura. N-o să fie prea adîncă groapa, dar nici nu trebuie“. Zise cu voce stînsă :

— Nevastă, vino și culcă-te lîngă mine.

Femeia rîse, un rîs gras în care nu puteai desluși nici bucurie, nici teamă, un rîs nerod. După ce i se păru că s-a săturat de rîs, Lisandra îl întrebă :

— Cel puțin ai luat la tine un jungher mai ca lumea ?

Goșu, mirat, răspunse :

— Nu. Am luat numai o custură.

— Vezi să nu fie și aceea știrbă, viteazule !

Goșu gîndi : „De ce în loc să se teamă de mine, mă ia peste picior ?“ Răspunse cu jumătate de gură :

— Custura nu e știrbă. Am ascuțit-o. Taie ca briciul.

— Atunci e bine, Goșule, atunci e destul de bine.

Lisandrei nu-i tremurase de loc glasul. Se purta ca și cum n-ar fi știut ce e frica. În vorbele ei, și chiar dincolo de vorbele ei, hohotea batjocura. Era o batjocură veselă, lipsită de orice grijă, prostească.

Nevasta lui Goșu se aplecă, pipăi iarba uscată și mărunță cu degetele și se așeză la un pas de el. Își adună părul lung sub ceafă și își descheie cămașa. Gîtul îi rămase gol. Se gîndi la Ariston. „Ce minunat ar fi dacă s-ar găsi acum lîngă mine Ariston !“ Sîngele i se strînsese tot în obraji, carnea i se aprinse și sîinii, mici, tari și arămii, cu sfîrcuri roșii, începură să-i zvîcnească sălbatic. Goșu se tîrî lîngă ea. Vru să-i mîngîie gîtul, să afle dacă e gol și dacă-i poate reteza beregata dintr-o singură miș-

care. Nu i-ar fi plăcut dacă femeia ar fi încercat să se apere. Atunci el ar fi fost nevoit să se lupte cu ea, s-o lovească și s-o împungă de mai multe ori, s-o sfărtece și, pînă la urmă, să-i strice trupul neasemuit de bine clădit și de frumos.

În întunericul vîrtos care-i potopea, nimeri pieptul și-și trase mîna de parcă i-ar fi fript-o focul. Nu, n-are s-o omoare acum. Are s-o omoare puțin mai tîrziu. Are s-o omoare *după ce...*

Îi sfîșie cămașa. I-o rupse în fîșii. Muierea rămase cu totul goală. Atunci Goșu se apucă să-i sărute picioarele fierbinți cu buzele lui sfîrtecate în care i se adunase toată viața. N-o s-o omoare. Nici acum n-o s-o omoare și nici mai tîrziu. N-o s-o omoare niciodată. Are s-o cîștige. Trebuie s-o cîștige. Altfel... Altfel pentru ce-ar mai trăi? Numai ~~ea~~ să facă umbră pămîntului? De la tălpi începuse s-o sărute pe Lisandra și acuma gura lui flămîndă ajunsese la genunchi. Cu toate că în bună parte mintea i se întunecase, băgă de seamă că săruta nu o făptură vie, ci un sloi de gheață. Se mai dezmetici, însă nu de tot. O mîngîie mai departe, umblînd cu mîinile și cu gura pe pîntecul ei supt, pe sîni, pe umeri, pe gît. La un moment dat se temu că femeia a murit. Se aplecă asupra obrazului ei și-i sorbi răsuflarea. Mai avea răsuflare. Trăia. Dar el, fără nici o îndoială, se prostise cu totul. Da. Asta era. Se prostise cu totul, căci se auzi întrebînd-o :

— Ai murit ?

— Da, Goșule, pentru tine am murit.

Și pentru că i se păru că omul care se afla lîngă ea a rămas nedumerit, adăugă :

— Da, minte puțină și proastă, pentru tine am murit din clipa în care m-ai lovit înțîia oară cu harapnicul. Dar... Nu... Stai să mă gîndesc mai bine, ca nu cumva să te mint. Pentru tine am murit cu

totul — da, da, cu-totul — din clipa în care l-am văzut pe Ariston. Atunci... Adineauri... Adineauri, când eram fierbinte, mă gîndeam la Ariston. Aşteptam să mă omori şi nu-mi era frică de moarte, pentru că-l doream pe Ariston şi mă gîndeam la Ariston. La Ariston *al meu*...

Goşu îşi dădu seama că e plin de sudoare şi că tîmplele îi ard, se zbat şi sînt gata să plesnească. Se ridică şi o izbi puternic cu piciorul în coaste. Femeia sări sprintenă. El, mai mult îi ghici decît îi văzu trupul gol în smoala nopţii care-i înconjura. Vru să se repeadă, s-o doboare cu pumnii şi s-o zobească. Femeia rîse. Mai batjocoritor decît oricînd femeia rîse.

Şi peste arsura rîsului ei căzură şi mai usturătoare cuvintele ;

— Neputinciosule ! M-ai adus aici, departe de căruţe, să mă omori şi n-ai fost în stare. În loc să-mi tai gîtul, te-ai apucat să-mi săruţi picioarele pline de praf. Voi ai, înainte de a mă omorî, să mai faci o dată dragoste cu mine !...

Goşu ridică pumnul, să izbească. Femeia se feri şi pumnul încheştat al bărbatului căzu în gol. Înainte de a apuca să lovească din nou, Goşu primi în fălci şi peste gură cîteva lovituri. Nu-i veni să creadă. Totuşi strigă :

— Dai în mine ? Cutezi tu să dai în mine ?

Lisandra hohoti :

— De ce să nu cutez ? Mai mult decît să mă omori... Mai mult decît să mă omori, ce mi-ai putea face ?

Parcă-i frînse cineva şira spinării cu beldia. Se muie şi abia murmură :

— Dar asta... Asta nu s-a întîmplat niciodată în şatra noastră ! O femeie să-şi lovească bărbatul...

Asta... Asta nu s-a întîmplat niciodată în șaatra noastră...

Lisandra rîse mai departe :

— Nu s-a întîmplat pînă acum, însă acum s-a întîmplat și ai să vezi, nătărăule, că nici cerul n-o să se surpe, nici pămîntul n-o să se răstoarne cu fundu-n sus...

Plecă desculță și goală cum era, prin pădurea de porumb, spre șoseaua la marginea căreia oamenii oacheși se odihneau în căruțe sau pe lîngă căruțe. Foile late și aspre ale lujerelor de porumb îi zgîriau pielea care, pe alocuri, începuse să sîngereze ușor.

— Prostule ! fi spuse ea bărbatului care mergea tăcut și strivit la cîțiva pași în urmă. Prostule, îmi rupseși bunătate de cămașă. Îmi rupseși degeaba bunătate de cămașă... Papucii ! Îmi pierdui și papucii...

Goșu sări, o ocoli și-i ieși în față. Lisandra se opri, se pregăti să se apere și să lovească. Îl întrebă :

— Ce vrei ?

— O, nu, nu vreau să te bat. Cel puțin acum... Nu, nu vreau să te bat...

— Atunci... Poate vrei să luăm de la capăt povestea cu tăiatul nasului sau a gîtului ?

— Nu. Altceva. Altceva vreau.

— Ce anume ?

— Vreau să-mi spui pentru ce erai gata să te lași omorîtă fără să crîcnești și cînd am încercat să te bat numai, te-ai împotrivit, ba chiar ai cutezat să mă lovești ?

— Că ești neputincios, am aflat-o de cînd m-am măritat cu tine. Că ești nătîng, abia în noaptea asta am descoperit.

Trecu pe lîngă Goșu ferindu-se să nu-l atingă cu cotul, și își iuți pașii spre căruțe. Bărbatul se luă iarăși după ea milogindu-se :

— Trebuie să-mi spui, auzi? Trebuie negreșit să-mi spui.

Lisandra se opri și se întoarse cu față spre el :

— Bine. Am să-ți spun, dar cum de n-ai priceput singur? *Moartea e una și bătaia e alta.* După legea șatrei puteai să mă omori. N-ai făcut-o. Tot după legea șatrei aveai dreptul să mă bați *în fața tuturor*, cu harapnicul. Și m-ai bătut, Goșule, fără nici o milă. Gata ! Pentru ce-a fost, socotelile s-au încheiat.

Îi întoarse iarăși spatele și merse mai departe tăcînd. Goșu, în urma ei, gîfîia. Lisandra spuse din mers :

— Acolo, în drum, încă m-ai fi putut ucide. N-ai îndrăznit. Trebuie să știi că eu credeam de la început că n-ai să îndrăznești. Ai pierdut ultimul prilej, Goșule, și asta trebuie să-ți intre bine în cap. Pentru că eu, de acum înainte, n-am să-ți îngădui să mă atingi nici măcar c-o floare.

— Te-am cumpărat, scînci el, te-am cumpărat. I-am dat lui Sedil bașa o avere. Te-am cumpărat cu bani grei și am dreptul să fac cu tine tot ce vreau.

— Dreptul îl ai, însă pe lîngă drept ar trebui să ai și curaj.

Ajunsă în șosca, căută căruța. În dreptul ei, pe șanț, ghemuită, mama lui Goșu trăgea cu nesaț din luleaua aprinsă.

Lisandra se urcă în căruță, își dibui straietele, se îmbracă și se culcă. O auzi pe bătrîna întrebîndu-și fiul :

— De ce n-ai omorît-o ? Ar fi trebuit s-o omori și să pui capăt rușinii.

— Am vrut, suspină Goșu, am vrut, însă...

— Înțeleg. N-ai îndrăznit. Fiule, fiule ! Trebuia să îndrăznești, altfel muierea asta te va duce la mor-mînt.

Șușotind, bătrîna îl muștră îndelung pe Goșu.

Lisandra nu izbuti să deslușească toate vorbele. O cuprinse o mare osteneală. Veni somnul, o legănă câteva clipe pe brațele lui moi, și o adormi.

Lumina dimineții întârzie un timp. Pe urmă năvăli dintr-o dată vîntă și murdară, peste toate întinderile. Văzduhul, care rămăsese încremenit și stătut câteva săptămîni, se acoperi de nori negri și groși, și începu să se clatine. Pădurile de porumb foșniră vesele. Coviltirele căruțelor vuiră. Zărilor se mohorîră și se întunecară. Lungi fulgere roșietice brăzdară înălțimile și pămîntul se zgudui parcă din temelii de puterea năpraznică a tunetelor și a trăznetelor. Șatra se trezi și se frecă la ochi. Caii, măgarii și catîrii răspîndiți pe miriște, la păscut, rămaseră liniștiți, însă urșii mormăiră, iar cîinii scheunară și se ascunseră și mai îngrijorați sub căruțe. Voinicul cîine Rob lătră spre nori. Fulgeră și trăznetul căzu pe aproape. Rob se ascunse sub căruța lui Him bașa și se făcu covrig.

Oarba îi spuse lui Him bașa :

— Ploaia ! În sfîrșit vine ploaia, stăpîne.

Vîntul se întee și ridică nori de praf de-a lungul șoselei.

— Da... Vine ploaia...

Oarba îi spuse îngrijorată :

— Dar nu cumva știi pe unde-o fi Alimut ?

— Nu-i duce grija ! Trebuie să fie pe-aici, pe-aproape, cu fata lui Calub.

Nu trecu mult și, într-adevăr, însoțită de fulgere și de tunete, ploaia veni și se apucă să răpăie. La început căzura boabe mari și repezi. Țărîna uscată peste măsură le supse cu lăcomie. După câteva clipe însă băierile cerului se rupseră. Ploaia, pînă aci rară și repede, deveni un adevărat potop. Caii, măgarii și catîrii șatrei își scuturară coamele și se strînseră unii într-alții. Sub căruțele lungi, cu coviltir, cîinii

scheunară. Urșii, arătându-și mulțumirea, mormăiră. Oamenii oacheși, abia treziți, se adăpostiră în căruțe și priviră de acolo îmbelșugata prăvălire a apelor.

— Ploaia !... A venit ploaia !...

Întîi se despuiară și alergară în mijlocul șoselei copiii. După aceea se despuiară și se duseră după ei băiețandrii și fetișcanele.

— Ploaia !... Ploaia !...

— Ploaia...

Acum fulgerele brăzdau și mai mînioase cerul. Tunetele zguduiau văzduhul mohorît. Ploaia deveni copleșitoare. Era o ploaie caldă, deasă și repede. Copiii, și toți cei care se aflau acolo, în ploaie, goi, chiuiau cît îi ținea gura, zburdau și săreau, bucuroși de viața care zvîcnea în ei puternic și de ploaia care se năpustea asupra lor și-i spăla. Văzîndu-i, întreaga șatră își aduse aminte că trecuseră cam multe zile de cînd nu mai întîlnise în calca ei o gîrlă și nu se mai scăldase.

— Hai să ne spălăm... Să ne spălăm...

Aproape toți se despuiară. Bărbații o luară într-o parte, femeile în alta.

— Du-te și tu și te spală, Him.

— Am să mă duc. Dar tu ?

— Rămîn la căruță.

Ploaia se schimbă în potop.

Lisandra rămase și ea la căruță. Se uită după bărbați. Îi văzu goi pe amîndoi oamenii de care era legată viața ei. Goșu, care fusese biruitor în lupta cu Ariston, mergea încet, abia tîrîndu-și pașii, aplecat, de parcă ar fi fost cocoșat. Ariston însă călca mîndru, cu fruntea sus. Ploaia îl izbea din toate părțile, îi spăla trupul frumos, pletele lungi, negre și lucioase și barba deasă și zburlită. Nu. Orice ar

fi să se mai întâmple, ea una nu putea să mai trăiască fără Ariston.

Copiii băteau din palme și cântau :

*Ploaie de vară,
Ploaie de vară
Pînă diseară
Să ploi
Pentru noi
Că sîntem toți goi.*

Nu-i mai arse nimănui de altceva, nici măcar de mîncare. Spre prînz norii se răriră și se risipiră. Soarele se arătă pe cer vesel de parcă și el se scăldase în ploaie. Oamenii oacheși își uscară trupurile și se îmbrăcară. Mîncară, abia acum mîncară. Roiurile de muște mari și grase, care în timpul ploii stătuseră ascunse cine știe pe unde, începură să bîzîie și să caute victime.

— Ce facem, bulibașă ?

— Plecăm chiar acum.

Își adunară caii, măgarii și catîrîi și-i înhămară.

Plecară, sub soarele mai arzător ca niciodată, mai departe. Vîntul adia ușor. Pădurile de porumb fremătau și foșneau. Apa se scurgea de pe șosea și se lăsa sorbită de șanțurile adînci. Miriștile întinse și galbene fumegau... Alimut dormea în căruță. Poate că dormea adînc de tot, pentru că Oarba îl mîngîia pe obraz, iar el dormea mai departe fără să simtă nimic.

Cînd soarele se lăsa în asfințit, căruțele lungi, cu coviltir, se opriră pentru popas. Două dintre muierile bortoase ale șatrei născură ușor. Him bașa se duse la proaspetele lehuze și ceru să i se arate pruncii. Amîndoi erau băieți și veniseră pe lume oacheși, bucălați și sănătoși. Stăpînul șatrei se bucură. Muierile puseseră la loc ce se pierduse. „N-o

să treacă mult și șatra o să aibe mai mult de-o sută de suflete..." Își aduse aminte de toți cei ce se uitaseră la el însuși și la oamenii lui *ca la niște morți*. Și bucuria deodată i se surpă din suflet, iar sufletul i se rupse în mii de bucăți.

Înhămară și o porniră la drum în zori.

Pe șoseaua acoperită cu pietriș spart și tăios, printre păduri de porumb și miriști galbene meraseră mai bine de o săptămână fără să li se întâmple nimic deosebit.

Mai trecu, într-una din zile, pe lângă ci un convoi militar, însă nu se opri. De data aceasta ostașii care mergeau la război erau oameni între două vârste iar unii dintre ei chiar bătrâni.

Urcat în căruță și mînînd caii care mergeau la pas Goșu părea prăpădit. Își asculta inima cum plînge și abia își stăpînea ochii să nu lăcrimeze. Pînă aici ajunsese ! Lisandra !... Lisandra nu putea să trăiască fără Ariston, iar el, Goșu, nu putea să trăiască fără Lisandra. Întoarse capul și o privi. Femeia se odihnea. Ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, îi străluceau. Fața îi era plină de bucurie. Îi întrebă :

— De ce te zgîiești la mine ?

Goșu nu-i răspunse. Îi întoarse spatele și lovi caii cu biciul. Îi lovi degeaba. Nu aveau cum să-și mărească pașii. Toate căruțele lungi, cu coviltir, care mergeau înaintea lor se tîrau pe șoseaua aspră și dreaptă al cărei capăt părea a se pierde undeva, în adîncul zării tremurătoare.

Ce înfățișare ciudată mai avea și ținutul acesta pe care îl străbătea șoseaua ! Fîntînile de pe marginea drumului erau rare și adînci, multe fuseseră părăsite și astupate, iar satele se întîlneau și mai rar decît fîntînile. Toate întinderile, cîte le puteai cuprinde cu ochii, erau netede ca-n palmă. Nici un deal,

nici o vilcea, nici o măgură și nici măcar un stol de arbori. Pământul negru, gras și uscat, acoperit de lanuri nesfârșite de porumb și de miști galbene și ghimpoase, zarea de jurîmprejur, rotundă și deasupra, boltit, cerul albastru, gol, arzător.

Uneori, în zori, în văzduhul vîscos și încremenit se auzea glasul ciocîrliilor și, în răzoare, acela al prepelițelor grase. Dar cînd soarele se înălța de două-trei sulite deasupra orizontului și valurile de căldură năpădeau nesfîrșirile, totul amuțea. Numai roțile căruțelor lungi, cu coviltir, și copitele cailor, măgarilor și cățirilor șatrei sfărîmău în grăunțe mărunte tăcerea de piatră.

Într-a paisprezecea zi de cînd oamenii oacheși călătoreau spre răsărit așa cum li se poruncise, cîmpia lină pe care o străbătuseră sub arșița îndurătoare a soarelui luă sfîrșit. Șoseaua începu să șerpuie și să pogoare ușor, iar oamenii oacheși văzură, prin lumina galbenă a înserării, orașul, și dincolo de el, lucind, marele fluviu, pe care bănuiau că peste o zi ori peste două aveau să fie nevoiți să-l treacă pentru a pătrunde în ținuturi pînă acum, pentru ei, necunoscute.

Him bașa tresări și dădu bice cailor, gîndindu-se că ar fi poate bine ca popasul de noapte să-l facă în vreuna din luncile de lîngă oraș. Atunci se întîmplă însă un fapt cu totul și cu totul ciudat. Șatra avea peste treizeci de cîini, cam unul de fiecare căruță. De obicei fiecare cîine mergea pe lîngă căruța stăpînului care-l hrănea. Cîinii șatrei se adunau în landră, se zbenguiau și se mușcau între ei numai în ceasurile de popas. Acum, Rob, cîinele mare și lăptos al lui Him bașa, în loc să meargă înaintea căruței sau pe lîngă ea, începu să sară și să latre furios de-a lungul convoiului. Cîinii șatrei se molipsiră și ei de la neliniștea lui Rob, se înfuriară cu toții și

se luară după el. Când se văzură adunați laolaltă, se repeziră înainte, întrecură căruțele și se apucară să muște, printre salturi și urlete spălmîntătoare, caii lui Him bașa, de parcă ar fi vrut să-i împiedice să ajungă la orașul din vale și la țărmul marelui fluviu ale cărui ape se vedeau licărind în vale.

La început, Him bașa nu luă în seamă zarva cîinilor și atinse caii cu sfîrcul biciului. Zarva însă se întee și Rob mai ales, ca apucat de turbare, se repezi și sfîșie urechea unui cal. Caii, speriați de atacul neașteptat pe care cîinii îl dezlanțuiseră din plin senin asupra lor, se speriară și fură cît pe-aci să tragă după ei, în șant, căruța și s-o răstoarne.

Him bașa strînse hățurile și opri. Sări din căruță și se apucă să lovească sălbatec cîinii cu biciul pentru a-i alunga și a-i risipi. Întregul șir de căruțe lungi, cu coviltir, se opri. Cîțiva oameni oacheși alergară în ajutorul lui Him bașa și se puseră și ei cu bicele pe cîini. Izbiți din toate părțile de bice subțiri și de harapnice cu sfîrcuri tăioase, cîinii mîrîiră, părăsiră șoseaua și se adunară grămadă pe miriște, căutînd cu ochii lor prelungi și galbeni ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri ai stăpînilor care îi hrăneau și care, uneori, îi mai și băteau. Parcă voiau să *le spună ceva* și parcă se mirau că oamenii oacheși, care de obicei înțelegeau totul, desul de repede, acum se prostiseră și nu pricepeau nimic.

Him bașa luă caii de dîrlogi și porni. Șatra se puse în mișcare și roțile încălțate cu fier scrîșniră iarăși pe pietrișul mărunț, spart și tăios ai șoselei. Rob urlă a pustiu și, îndată, și ceilalți cîini își îndreptară boturile spre cer și urlară și ei, tot a pustiu, tot a moarte. Oamenii oacheși îi lăsară în plata Domnului. Numai Alimut și Kera azvîrliră spre ei cu pietre, mai mult să-i sperie decît să-i lovească.

Văzînd nepăsarea oamenilor oacheși, care își mî-
nau liniștiți caii, măgarii și catîrii înhămați la că-
ruțe, Rob încetă să urle și, chemînd cu un scurt
lătrat toată landra după el, se năpusti în șosea și,
pînă să apuce Him bașa să-i lovească și să-i izgo-
nească cu biciul, îl mușcă adînc de ureche și pe
celălalt cal. Acum toți cîinii alergau ca înnebuniți
pe lingă căruțe, săreau la cai și-i mușcau să le
oprească înaintarea și nici unul dintre ei nu se
mai ferea de loviturile de bice.

Him bașa trase căruța la marginea șanțului și opri.
Se întoarse și strigă :

— Deshămați. Poposim aici !

Cîinii nu-și potoliră zarva decît atunci cînd văzură
caii, măgarii și catîrii deshămați și mînați din urmă,
la adăpat, către fîntîna cu cumpănă înaltă din mar-
ginea drumului. Rob veni tîrîndu-se, cu ochii veseli,
spre Him bașa, să-i miroase și să-i lingă picioarele.
Stăpînul șatrei îl lăasă să se apropie și cînd cîinele
voinic și lătos scheună dulce și supus, Him bașa îl
pocni cu putere în coaste. Rob se rostogoli pînă în
șanțul șoselei. Se ridică și iarăși, tîrîș, veni scheu-
nînd să lingă picioarele stăpînului, așteptînd să fie
lovit încă o dată. Dar Him bașa nu-și mai lovi cîi-
nele. Se aplecă și-l mîngîie îndelung pe cap și pe
gît. Cîinele, topindu-se parcă de fericire, se gudură
și scînci dulce. Him bașa îi porunci :

— Hai, du-te !

Rob nu așteptă să i se mai spună încă o dată.
Își cunoștea bine stăpînul. Țîșni printre picioarele
lui și o zbughi, în goana mare, către fîntînă. În-
treaga landră se însufleți și se înșirui veselă în urma
lui. Oamenii oacheși, care scoteau apa cu ciutura și
zoreau să umple jghebul de scînduri, larg și adînc,
înțeleseră. Își traseră caii, măgarii și catîrii înse-
tați deoparte, și pentru întîia oară de cînd ei stră-

băteau ținuturi și țări cu căruțele lor lungi și grele, cu coviltir, își adăpară întâi cîinii.

După ce-și potoli setea landra, care mai înainte părea sleită de puteri, începu să alerge și să zburde pe miriști. Peste orașul din vale, peste fluviul lat și negru și peste toate nesfîrșirile căzu înserarea. Era o înserare fumurie, blajină, plină de liniște și de pace. Sarat se apropie de Him bașa și-i spuse :

— Cîinii s-au împotrivit să intrăm în oraș. Semn rău, bulibașa.

— Nu cred în semne, răspunse Him bașa. N-am crezut niciodată și n-o să mă apuc să cred tocmai acum, la bătrînețe. Mi-ar fi și rușine.

Sarat ridică din umeri și se depărtă. Him bașa se uită după el cu ochi mari, uscați. Nu crezuse niciodată în semne. Era adevărat. De cîtva timp însă începuse să creadă, cu toate că nu recunoștea. Atunci cînd Rob și toți ceilalți cîini ai șatrei lătrau, săreau și mușcau caii pentru a-i împiedica să meargă spre oraș, el, Him bașa, fusese foarte atent. Și băgase de seamă că toți cîinii se uitau la el și la ceilalți ca la niște morți.

I se încreți pielea și, pe neașteptate, îl cuprinse frigul. Totuși, nu se dădu bătut și își spuse încet în barbă :

— *Mi s-a părut.* Poate că acum, ca și în celelalte rînduri, *mi s-a părut...*

Din cele mai vechi timpuri, șatra avea obiceiul ca în fiecare seară, oriunde s-ar fi aflat, să aprindă focuri. Odată focurile aprinse, flăcările roșii prindeau puteri, creșteau, jucau în adierea vântului și alungau întunericul din jur. Uneori, roiurile de scînteii care se desprindeau din focuri și din flăcări erau roșii, alteori erau galbene sau albastre. Lîngă fiecare foc, într-o oală sau în mai multe, se pregătea mîncarea.

*Joacă focul,
Joacă norocul.*

De cînd începuse războiul nimeni nu mai avea voie să aprindă focul decît între răsăritul și apusul soarelui. Destul de des zburau prin văzduh avioane. Celor dușmane, focurile de noapte le puteau da anumite vești.

— Aprindeți ziua focurile. Pregătiți-vă ziua mîncarea.

Așa se și făcea. Însă ziua... Ziua focurile își pierdeau mult din frumusețe.

Orașul din vale, deși se prăvăli peste el întunericul nopții, nu aprinse nici o lumină.

Stăpînită parcă de prevestiri neplăcute, șatra mîncă pe tăcute pîine tare și veche și ciorbă de fasole rece. Puțina lumină a înserării fu copleșită repede

de întuneric. Şatra se pregăui să se culce de vreme. Him başa chemă la el cîţiva oameni şi le spuse :

— Mîine ne trezim în zori, legăm cîinii şi pregătim căruţele. Am hotărît să intrăm în oraş o dată cu soarele !

Cîinii mai zburdară un timp pe miriştile goale şi ţepoase, osteniră, se aciuară pe sub căruţe şi adormiră, însă rămaseră cu urechile ciulite, gata, la nevoie, să iasă din somn şi să latre.

Oraşul şi fluviul de lîngă el erau destul de aproape, dar nu se mai vedeau. Întunericul se îngroşase. Pretutindeni stăpînea tăcerea prielnică somnului. Cerul se acoperi de nori. Nimic nu tulbură liniştea nopţii. Spre ziuă norii se risipiră şi, cînd orice urmă a lor se topi în văzduh, se auziră venind dinspre răsărit avioane grele, de bombardament. Oamenii oacheşi se speriară, însă nu cine ştie cît. Învăţaseră şi ei, ca mai toată lumea, să-şi dea seama după zgomotul motoarelor, ce fel de avioane vin către ei şi cam cîte ar putea fi la număr.

Şatra se trezi, căscă, se frecă la ochi şi aşteptă să audă şi bîzîitul subţire şi sprinten al avioanelor de vînătoare care trebuiau să iasă de îndată în întîmpinarea musafirilor. Această aşteptare a şatrei rămase însă zadarnică. Sirenele gemură grav şi îndelung alarma, iar Rob urlă a moarte şi a pustiu. În aceeaşi clipă toţii cîinii şatrei ţîşniră de sub căruţe şi urlară şi ei tot a pustiu şi tot a moarte. Zazu se repezi şi-o muşcă pe Babaiia de ureche. Ursoaica nu-l luă în seamă. Mormăi şi ea o dată cu ceilalţi urşi şi se zbatu în lanţ. Dar caii, măgarii şi catfrierii răspîndiţi pe mirişti păscură mai departe iarba aspră pe care o mai muiase şi o mai înprospătase roua nopţii.

Geamătul avioanelor care se apropiau şi vaietul lugubru al sirenelor din oraş şi din port, urletul

cîinilor și mormăitul furios, înnebunitor chiar, al urșilor sfîrșiră prin a aduce pentru mulți înfricoșare. Copiii și muierile fugiră, se răspîndiră și se ascuseră ca niște pui de potîrniche în porumbiște. Bărbații însă rămaseră lîngă căruțe socotind pe bună dreptate că dacă pe vreunii din ei avea a-i căuta acolo ori în altă parte moartea, tot trebuia să-i găsească. Cîțiva, ca să le treacă mai ușor timpul, își umplură lulelele de pămînt ars cu tutun, scăpărara și se așternură pe fumat.

Reflectoarele ascunse în zăvoaiele de lîngă fluviu începură să cerceteze cerul încă mohorît, pipăindu-l parcă cu lungile lor degete de lumină. Nici un avion nu intră în capcana reflectoarelor. Cu toate acestea tunurile antiaeriene se dezlănțuiră și slăvile se umplură, cînd într-o parte, cînd în alta, de explozii. După fiecare explozie rămînea atîrnată pentru cîtva timp, în văzduh, o trîmbă de fum. Avioanele străine nu ținură seama de furia tunurilor antiaeriene și nu se întoarseră din drum. Gemetele lor se apropiiau clipă cu clipă. Și cu cît se apropiiau, cu atît deveneau mai înfricoșătoare. În curînd văzduhul vui și țiuu, și numaidecît după aceea exploziile sfărîmară în mii și mii de bucăți aerul. Se auziră țipete scurte, și unele dintre ele repede retezate, iar acolo unde se știa că se află orașul se înălțară flăcări. Porniră, din cîteva părți, împușcături răzlețe.

Ușurate de încărcătură, avioanele grele făcură cale întoarsă. Tunurile tăcură. Se potoliră și împușcăturile. Zgomotul avioanelor se depărtă pînă se topi și se stinse cu totul. Jos, în orașul de lîngă marele fluviu, larma continua. Se revărsară zorile. Cîteva ciocîrlii zbucniră din miriști, se ridicară în văzduh și începură să-și sune glasurile care se asemuiau cu acelea ale unor clopoței de aur. Nesfîrșirile se înveseliră și răsăritul soarelui le scaldă darnic în lumină

mătăsoasă. Muierile și copiii șatrei se întoarseră la căruțe. Rob mai urlă o dată a pustiu și a moarte, și se liniști și el, cum se liniștiseră toți ceilalți câini. Urșii își încetară mormăitul. Nu trecu mult și pe miriști, de-a lungul șoselei, se aprinseră focuri. Cum-păna fîntînii scîrțîi, căldările de mămăligă și oalele pline cu fasole sau cu linte începură să dea în fiert. Oamenii tăceau.

După ce mîncară, adunară caii, măgarii și catfirii și-i înhămară. Rob iarăși urlă a moarte și a pustiu, și de data aceasta întreaga landră se luă după el. Him bașa porunci :

— Chemați cîinii și legați-i !

Avură mult de furcă. Cîinii se fereau, nu se lăsau prinși, încercau să muște, se zbăteau și chelălăiau. Him bașa îl chemă pe Rob. Cîinele uriaș se zburli și își arată dușmănos colții, se curbă și fu gata să-i sară stăpînului în piept și să-l doboare. Him bașa se încruntă și-l strigă încă o dată pe nume, răstit și poruncitor. Cîinele se muie, focul galben din ochi i se stinse, se culcă și, scîncind ușor, se tîrî pe burtă pînă la picioarele stăpînului. Acesta se aplecă, îi puse zgarda și-l legă de șuslețul căruței. Caii porniră. Ceilalți cîini ai șatrei cu zgărzile la gît mergeau încet după căruțele cu coviltir, supuși, cu cozile între picioare și cu capetele în jos. Rob se zbătu în zgardă, sări în dreapta și-n stînga vrînd să scape. Înțelese repede că nu avea putere să rupă lanțul și nici să oprească în loc căruța. Se culcă totuși pe burtă. Poate... Poate așa va izbuti să împiedice șatra să meargă mai departe. Șatra nu înțelegea. Nu înțelegea nici Him bașa. Iar căruța trăgea cîinele după ea, către oraș, către fluviu, către ținuturile necunoscute, de dincolo de fluviu.

Rob scînci și lătră. Pielea, pe care pietrișul spart și tăios al șoselei i-o sîngera, îl ustură. Se ridică

pe picioare și se apucă iarăși să scîncească, să latre și să se zbuclume în lanț. Poate că Him bașa va înțelege... Va înțelege...

Dar Him bașa tot nu înțelegea. Venea la el cu biciul. Venea să-l bată.

Cîinele se aștepta să fie bătut. Odată ce Him bașa nu înțelegea pentru ce urla el a pustiu și a moarte, era firesc ca Him bașa să-l bată. Era firesc...

Him bașa însă nu-l bătu. Stăpînul șatrei înfipse codrișca biciului în coviltir, se aplecă, îl mîngîie pe Rob pe gît și pe cap, îl luă în brațe, se opinti și-l așeză în șușleț. Îl mai mîngîie un timp. Rob se mai liniști, de scîncit însă continuă să scîncească. Acum scîncetul lui deveni atît de asemuitor cu plînsul unui om, încît lui Him bașa îi fu cu neputință să-l mai asculte. Luă biciul și-l lovi cu codrișca pe spinare de cîteva ori. Rob se potoli și tăcu.

Lungul șir de căruțe cu coviltir pogorî la pas către orașul din vale. Focurile aprinse de bombardament nu mai scoteau flăcări, dar tot ardeau. Coloane de fum negru se ridicau lin spre cer, din port și din partea de lîngă port a orașului. Văzduhul era tot vîscos, tot neclintit, tot arzător.

Oamenii oacheși își simțiră trupurile năpădite de sudoare lipicioasă și unsuroasă și gîtlejurile uscate. Nu sufereau prea mult, pentru că de cînd veniseră pe lume se obișnuiseră și cu gerurile acestor ținuturi și cu arșitele lor pîrjolitoare.

Asupra cailor, măgarilor și catîrilor, ca și asupra cîinilor și a urșilor, se năpustiră dintr-o dată *roiuri neobișnuit de mari de muște verzi și grase*. Muștele acestea de lîngă fluviu aduceau cu ele un miros greu, acru și stătut, de sînge lipsit de viață și de cadavre intrate în putrefacție.

— Muște de război, spuse Him bașa. De cînd a

început războiul și pînă acum șatra nu s-a întîlnit cu ele. Muște de război...

Oarba suspină :

— Dar de acum înainte, Him, de acum înainte...

Him bașa tăcea. Tăcu și Oarba.

Stăpînul șatrei își aprinse luleaua. Roiurile de muște fugiră de Him bașa și fugind năpădiră toate asupra cailor.

Întreaga șatră își aprinse lulelele. Caii, măgarii și catîrii, cîinii și urșii se apărară cum se pricepură.

Mirosul greu, acru și stătut, de sînge lipsit de viață și de trupuri omenesti intrate în putrefacție se întări. Rob chelălăi și scînci și, ca la poruncă, ceilalți cîini ai șatrei chelălăiră și scînciră și ei. Șătrarii se gîndiră să-i bată pentru a-i potoli. Se gîndiră însă că vor fi știind și cîinii de ce chelălăie și scîncesc și-i lasară nebatuți.

Lungul șir de căruțe grele, cu coviltir, ajunse la *Postul de control* de la bariera orașului. Aerul se clătină și frunzișul stolului de salcîmi foșni. Mirosul greu se risipi și se mai rări pentru cîteva clipe. Jandarmii îmbrăcați în albastru ieșiră în șosea. Him bașa sări jos din căruță. Convoiul se opri.

— Care dintre voi e mai-marele șatrei ?

— Eu, răspunse Him bașa.

— Poștește după mine.

Him bașa se luă după jandarmul rotofei care îl întrebase dacă el e bulibașa și intră într-o cabană de scînduri, vopsită cu verde și ascunsă printre salcîmi. Aci, stăpînul șatrei ridică pălăria și salută. Văzu stînd întins pe un pat de fier, simplu, un tînăr bucălat, cu mustață roșcovană. La intrarea lui Him bașa acesta se ridică alene și se așeză pe scaunul de lîngă masă. Pe masă se aflau maldăre de dosare, o călimară, un toc și niște jurnale. Tînărul roșcovan era în cămașă, avea fața plină de bubulițe și de sudoare și din

felul cum se mișcase reieșea că suferă îngrozitor din pricina căldurii. Se uită la Him bașa îndelung, *ca la un mort*, tot așa cum se uitaseră la Him bașa și la ceilalți oameni ai șatrei jandarmii care-i opriseră în șosea. Îl întrebă blajin :

— Ai acte ?

— Am, răspunse Him bașa. N-aș putea să umblu cu șatra prin țară dacă n-aș avea acte.

— Unii le mai pierd, zise blajin jandarmul.

Him bașa vru să-i spună că el nu e dintre aceia care pierd actele ori le fac într-adins pierdute. Se răzgîndi însă și scormonindu-se în chimir scoase hîrtoagele. Jandarmul abia își aruncă ochii pe ele și-l întrebă :

— Cîți sînteți ?

— Nouăzeci și nouă de suflete, dar, în curînd, o să trecem sută.

Him bașa surîse. Jandarmul nu gustă spusele bulibașei. Poate nici nu le auzise. Trase un sertar, luă de acolo un registru și notă : „Șatra lui Him bașa : nouăzeci și nouă de oameni, cu mic, cu mare“. Mai însemnă ziua, luna și anul. Puse o ștampilă și o iscălitură pe hîrtoagele îngălbenite ale șatrei și iscăli.

— Poftim.

— Mulțumesc, domnule.

Își vîrî actele în chimir.

— Putem pleca ?

— Sînteți grăbiți ?

— Nu, zise Him bașa, dar...

— O să vă dau un jandarm să vă arate drumul pînă în port. Trebuie să ocoliți. N-aveți voie să treceți cu căruțele prin oraș.

— Și... *dincolo*... *Dincolo* cînd o s-ajungem ?

— Mîine. Pînă mîine căruțele rămîn în port.

Strigă un nume pe care stăpînul șatrei nu-l desluși prea bine.

— Aici, să trăiți, domnule plutonier, aici sînt, răspunse jandarmul care rămăsese afară, lîngă ușa.

— Ia-ți arma și du-i în port. Cunoști drumul ?

— Da, să trăiți, îl cunosc.

Jandarmul plecă să-și caute arma. Him bașa vru să se ducă după el. Jandarmul îl opri :

— Iar te grăbești. *Toți* care aveți de trecut fluviul vă grăbiți, de parcă *dincolo* de el v-ar aștepta *raiul*. *Nu vă așteaptă nici un rai dincolo de fluviu, omule.*

— Mă gîndeam... Mă gîndeam să nu vă iau timpul.

Plutonierul nu-i luă nici acum în seamă spusele.

— Aveți ceva aur asupra voastră ?

Asta era. De aceea îl trimisese pe jandarm să-și caute arma, ca să rămînă numai ei doi și să-i ceară aur. Pretutindenii lor, oamenilor oacheși, și acum ca și mai înainte, cînd erau vremuri de pace, li se cerea de către jandarmi aur. Dădeau. Și, în schimb, căpătau dreptul să umble prin sate și să lucreze. Acum, de cînd cu războiul, aurul se ascundea, era mai rar și mai scump, și dacă războiul avea să mai dureze aurul avea să devină și mai scump. În timp de război numai oamenii erau ieftini, atît de ieftini că aproape nu prețuiau nimic.

Un roi de muște verzi și grase năvăli pe ușa deschisă și umplu odaia cu mirosul lor greu, de cadavre intrate în putrefacție și cu bîzîitul lor nesuferit. Him bașa se apără cu mîna. Plutonierul aprinse un trabuc. De teama fumului tare care începuse să plutească domol prin aer, muștele mari, verzi și grase se grăbiră să părăsească încăperea.

— Ei, bulibașa, nu mi-ai răspuns. Aveți ori n-aveți aur ?

Era zadarnic să tăgăduiască. Vamă tot avea să dea. Răspunse încet :

— Avem, domnule plutonier, avem, dar nu cîntec cît.

— Atunci e bine, spuse plutonierul. E cum nu se poate mai bine.

Him başa tăcu. Tăcu şi se gîndi : „Oare cît o să-mi ceară ? După înfăţişare, nu pare lacom. Dar poţi să ştii ? ! Mulţi oameni cu înfăţişare blîndă şi frumoasă m-au pînguit pînă acum. De ce nu m-ar pîngui şi roşcovanul acesta ?“

— Vă dau un sfat, spuse plutonierul. Oraşul e plin de speculanţi. Nu schimbaţi aurul la speculanţi. Au să vă înşele. Schimbaţi-l la bancă. Şi cumpăraţi-vă cît mai multe de-ale mîncării. Dincolo de fluviu n-o să mai aveţi unde schimba aurul şi nici de-ale mîncării n-o să mai găsiţi de cumpărat. Ai priceput ?

— Am priceput, domnule plutonier.

Şi iarăşi Him başa se chinui să afle cam cît o să-l coste sfatul care i se dăduse.

Plutonierul de jandarmi trase adînc din trabuc. Trîmbe de fum albăstriu îi înfăşurară faţa bucălată. Şi prin acele trîmbe de fum albăstriu, stăpînul şatrei văzu clar — *văzu cum nu se putea mai clar* — că şi plutonierul acesta se uită la el ca la un mort. Îl auzi spunînd.

— Fluviul o să-l treceţi mîine. Du-te cu Dumnezeu, bulibaşa.

Mai-marele şatrei se înclină adînc, mulţumi şi plecă. Îi răsări în cale jandarmul care primise ordin de la plutonier să-şi caute arma.

— Sînt aici, bulibaşa. Porniţi căruţele şi să mergem, că mă omoară căldura.

Vorbele jandarmului îl arseră. De ce spusese oare că-l omoară căldura ? Se aflau acolo, sub văpăile soarelui arzător toţi, nu numai el, jandarmul. Atunci de ce l-ar omorî căldura numai pe el, pe jandarm, şi pe toţi ceilalţi i-ar ierta ?

Jandarmul de la început se uitase la el şi la oamenii oacheşi ai şatrei ca la nişte morţi. Şi acum...

Acum tot așa se uita la ei : ca la niște morți care nu fuseseră îngropați și care, printr-o minune gred de lămurit, se mai mișcau pe lângă caii, măgarii și catîrii lor și pe lângă căruțele lor lungi și grele, cu coviltir. „M-a bătut soarele la cap, își spuse Him bașa. M-a bătut soarele la cap și mi-a zăpăcit mintea. Astăzi va trebui să cumpăr din oraș nu numai de-ale mîncării, va trebui să-mi cumpăr și-o pălărie de paie, o pălărie cu margini largi, o pălărie boierească, să mă ferească de soare. Numai să gă-sesc.”

Șirul de căruțe lungi, cu coviltir, plecă la drum. Him bașa mergea pe lângă caii care se îndărătniceau să se apere de mușcături. Roiurile de muște mari, verzi și grase se repezeau asupra lor, le umblau pe boturi, le pătrundeau în nări și în urechi, li se așezau pe pleoape și pe gît și mai ales pe rănila ușoare pe care animalele le căpătaseră în chinuitoarea lor călătorie de-a lungul șesului neted și uscat.

Pe lângă Him bașa călca rar și apăsă jandarmul cu pușca la umăr.

— Veniți de departe ?

— De departe, domnule, de departe.

Se întoarce și arată cu mîna, dincolo de zare, unde-va spre scăpat.

Ocoliră orașul pe drumuri lăturalnice pline de gropi.

Sîcîit de muște, Rob schelălăia și scîncea culcat în șușleț. Din cînd în cînd ridica botul însîngerat și urla în văzduh a pustiu și a moarte. Aerul mirosea greu, a sînge proaspăt, lipsit de viață și a cadavre intrate în putrefacție. Vîntul adia venind dinspre marele fluviu, dar așa de încet, încît nu izbutea să împrăstie uritele miasme.

— Nesuferit cîine ai, zise jandarmul. Eu unul n-aș ține pe lângă casă o asemenea potaic.

— E un cîine bun, domnule. L-am crescut de mic, însă începînd de aseară, nu ştiu ce l-a apucat, latră şi urlă într-una.

— Dacă vrei, bulibaşa, te scap îndată de el. Stric un glonţ şi... gata.

— Nu, zise Him başa, o să-i treacă. E un cîine bun. Cînd o să ne aflăm dincolo de apă o să-i treacă. Poate l-a-ntăritat mirosul greu al oraşului. Acum îl mai întărită şi muştele.

— Poate. Noi ne-am obişnuit cu mirosul oraşului, cu muştele, ne-am obişnuit şi cu războiul.

— Omul se obişnuieşte cu toate, spuse Him başa. Cu toate.

— Asta da, cam aşa e.

Jandarmul se purta bine. Părea şi vorbăreţ. Îl întrebă :

— Dumneata ştii, domnule, dumneata trebuie să ştii...

Jandarmul nu-l lăsa să-şi isprăvească întrebarea. Îl repezi :

— Ce să ştiu ?

— După ce trecem apa... După ce trecem apa, o să mai mergem mult pînă la... Pînă acolo ?

Jandarmului i se aspri obrazul. În acelaşi timp i se aspri şi glasul :

— Mă-ntrebi degeaba, bulibaşa ! Degeaba mă-ntrebi. Nu ştiu decît că trebuie să vă duc pînă în port şi să vă dau altora în primire.

— Cui ? Cui o să ne dai în primire ?

— Cum cui ? Altora ca mine. Jandarmilor de pe malul de dincolo.

După ce rosti aceste cuvinte, jandarmul rămase cîţiva paşi mai în urmă. Se uită la Rob cum se chinuie în suşleţul căruţii, cum chelălăie şi scînceşte încercînd în toate chipurile să se apere de muştele mari, verzi şi grase care tăbăriseră asupra lui. Îşi

aduse aminte de cîinii pe care îi lăsase acasă și i se făcu milă, milă de cîinii lui, milă de Rob și milă de el însuși. Se căută prin buzunarele vestoului și într-unul din ele găsi o bucată de pîine neagră și uscată. O scoase, mușcă din ea, se apropie de Rob și i-o întinse. Cîinele uită de muște și uită de zgardă, se zburli tot, mîrîi la jandarm și-i arătă colții. Jandarmul se trase îndărăt și-i aruncă pîinea. Cîinele o mirosi, însă de atins de ea nu se atinse. Văzînd că Rob nu-i primește darul, jandarmul tînr se întristă.

Lungul șir de căruțe ocoli orașul pe la margine. Drumul era îngust, plin de gropi și de praf. Căruțele lungi, cu coviltir, hurducăiau din toate încheieturile. Din porți, mahalagiile se uitau la căruțele șatrei, la oamenii oacheși și pletoși care mergeau pe lîngă ele, la cai, la catîri și la măgari, la cîinii legați de căruțe și la urșii pe care drumul străbătut, arșița și hrana puțină îi slăbiseră, fără nici o mirare și fără nici o bucurie. Him bașa își spuse : „Pe aici au mai trecut înaintea noastră și alte șatre.“ Privi cu băgare de seamă ochii mahalagiilor și iarăși i se pără că toți tîrgoveții aceia se uitau la el și la ceilalți din șatra lui ca la niște morți.

Casele erau mărunte, cu pereții coșcoviți, vechi și dărăpănate, însă păreau vesele, pentru că, în jurul lor, curțile erau pline de pomi roditori și de stebile de flori.

Lui Him bașa îi plăcu totul, însă cel mai mult îi plăcură merii. Crescuseră rotați și ramurile lor erau, toate, încărcate de mere mici și roșii.

Îi lăsa gura apă. De cînd nu mai mîncase mere ? Oho ! De anul trecut ! O să cumpere din oraș, între altele, și-o traistă cu mere. Cîteva o să le mănînce îndată, îndată. Numai să ajungă să le cumpere.

Lîngă marele fluviu ardeau încet, scoțînd puține flăcări gălbui și mult fum negru, cîteva case. Ceva mai departe, pe malul apei, mai ardeau încă domol rămășițele cîtorva căruțe lungi. Jandarmul îi spuse lui Him bașa :

— Bombardamentul din zori... Au murit și cîteva oameni din șatra care poposisese aici aseară. Voi... He-he-he... Voi ați avut noroc. Dacă veneați aseară, vă atingeau și pe voi bombe.

Him bașa zise domol :

— Dar ce ar fi putut să aibă cu noi avioanele acelea ?

— Nimic. Din greșeală. Căutau depozitele de benzină.

— Și oamenii aceia care au fost uciși, unde sînt ?

— I-au luat cioclii orașului și i-au îngropat.

— Și cei care au scăpat ? Cei care au scăpat unde sînt ?

— Au fost trecuți *dincolo*.

În port era zăpăceală, o zăpăceală pe care, dacă n-ai fi văzut-o, cu greu ți-ai fi închipuit-o. Soldați osteniți de drum ori de veghe, marinari, jandarmi și o sumedenie de hamali și de țărani aduși de prin satele vecine să ajute la încărcarea sau la descărcarea șlepurilor. Vapoare vechi și chiar străvechi cu punțile scorjite de soarele sălbatec al verii dormeau ancorate la țărm păzite de tunuri cu țevile subțiri și lungi îndreptate spre cer. Pe lîngă tunuri se vedeau întinși, căzuți în cel mai greu somn, tunarii. Deasupra întregului ținut, și poate că deasupra întregii lumi, cerul era albastru, limpede și încremenit. Vîntul adia ușor dinspre apă și atunci vîzduhul părea, pentru cîteva clipe, mai puțin fierbinte.

Oamenilor oacheși le ieșiră înaintea doi jandarmi. Jandarmul cu armă, care-i însoțea, le spuse :

— Numărați-i și voi, *zic că sînt nouăzeci și nouă de suflete*, dar cîți vor fi cu adevărat numai ei știu.

— Numere-i dracii ! *Parcă nu-i tot una dacă sînt nouăzeci și nouă sau o sută nouăzeci și nouă ? În curînd... În curînd...*

Jandarmul care vorbea băgă de seamă că Him trage cu urechea la spusele lui. Tăcu.

Mai-marele șatrei îi privi pe toți trei atît de adînc, încît i se păru că a intrat cu întreaga lui făptură înlăuntrul lor. Jandarmii întoarseră capul. Unul spuse aspru :

— Ce vrei, baragladină ? Ce te uiți așa la noi ? Nu cumva încerci să ne deochi ?

— Nu, zise încet și parcă rugător Him. Mă uitam și eu la dumneavoastră, așa, ca omul...

Acum, legînd vorbele jandarmilor de privirile lor și aducîndu-și aminte de tot ceea ce i se întîmplase lui și de tot ceea ce i se întîmplase șatrei de cînd primise poruncă să meargă spre răsărit, Him bașa fu încredințat că *nu i se păruse*, că într-adevăr toți oamenii care-i întîlnise de atunci, de-a lungul drumului, *se uitau la ei ca la niște morți*. „Totuși, își spuse, totuși o să-mi cumpăr astăzi din tîrg o pălărie de paie, ușoară, cu marginile largi, să mă apere, să nu mă bată soarele la cap. Totodată o să cumpăr și-o traistă de mere. Mi s-a făcut poftă de mere și-o să mănînc mere pînă o să mă satur. Cîteva o să i le dau babei mele, Oarbei mele.“ La Alimut nu se gîndi de loc. Și nici la Kera.

De la un căpitan de jandarmi care, călare, le ieși pe neașteptate în cale, șatra primi ordin să-și tragă căruțele mai departe, de-a lungul apei, să le așeze una lîngă alta cît mai strîns, ca să mai rămînă loc și pentru alte șatre, să lege caii, catîrri și măgarii de căruțe, iar cîinilor să nu le dea drumul din zgardă.

— Cum îi văd slobozi, cum pun mîna pe ei hingherii și-i prind. Iar dincolo de apă... *dincolo* o să aveți negreșit trebuință de ciini.

— În oraș avem voie să mergem ?

— Aveți. Pentru cumpărături. Dar să nu cumva să încercați să vă jucați urșii ori să dați drumul la paparude prin oraș ! Aici nu-i arde nimănui nici de urși, nici de paparude. Și s-ar cuveni să nu vă ardă nici vouă.

— Nici nu ne arde, domnule căpitan.

Își așezară căruțele strîns, întocmai așa cum primiseră poruncă, își hrăniră cîinii și urșii, iar cailor, măgarilor și catîrilor le deteră, ca-n zile mari, ovăz.

Him bașa îi chemă pe bărbații șatrei, și cînd îi văzu adunați în juru-i, le spuse :

— După cît îmi pot da seama, dincolo de fluviu vom trăi ca-n pustiu. Trebuie să schimbăm aici ceva aur și să ne umplem căruțele cu făină, cu mălai, cu sare și cu tot ce vom mai găsi de-ale mîncării. Jandarmul cu care am vorbit mai înainte de a intra în oraș m-a sfătuit să *schimbăm aici tot aurul*. Eu zic să schimbăm numai pentru cumpărături. Uneori, chiar în pustiu, dacă ai aur, poți găsi ceva de cumpărat. Și apoi s-ar putea ca pustiuul de dincolo de apă să nu fie chiar atît de pustiu pe cît se spune.

— Cît vom rămîne aici ?

— Pînă mîine dimineată.

Vru să adauge : „Am să încerc să capăt pentru șatră încă o zi de răgaz“, însă își înghiți vorbele. Dacă va căpăta răgazul dorit, o să aibă destul timp să le spună. Dacă nu... Dacă nu, era mai bine să tacă.

Oamenii șatrei se sfătuiră cu nevestele. Pe urmă se adunară în cete și plecară tăcuși spre oraș. Him bașa îl chemă pe Alimut.

— Tu ai să mergi cu mine.

— Merg, tată.

- Atunci, hai.
- Pot s-o iau și pe Kera ?
- Nu. Mergem numai noi doi.

Oarba spuse :

— Când aveam ochi îmi plăcea și mie să văd orașele, să le colind. În orașe sînt prăvălii multe, cu de toate, iar seara se aprind o sumedenie de lumini.

— Acum, mamă, acum în orașe nu se mai aprind lumini seara. Acum e război.

— Da, zise Oarba tristă. Acum nicăieri nu se mai aprind seara lumini. Acum e pretutindeni război.

Goșu o întrebă pe Lisandra :

— Vrei să mă însoțești ?

— Unde ?

— În târg. Mă duc după cumpărături și dacă ai vrea să mergi cu mine...

— Nu, Goșule, nu merg. Du-te singur.

— Dorești să-ți aduc ceva ? Ceva ce ți-ar place tie...

— Nu. *Eu nu-l doresc decît pe Ariston.* Dar pe Ariston nu e nevoie să mi-l aduci tu. Vine el singur, numai să-i fac semn cu degetul.

— Afurisito !

Lisandra rîse.

— N-ai nici măcar atîta curaj să mă înjuri cum trebuie.

— Ariston ! Mereu Ariston ! O să-l înjunghii și astfel o să se isprăvească și cu Ariston al tău.

— Tu ! Să-l înjunghii tu pe Ariston ? ! Ha-ha-ha ! Aș vrea să trăiesc s-o văd și pe-asta. Să-l înjunghii tu pe Ariston...

Goșu plecă singur.

Orașul de lîngă apă mirosea a gunoaie rîncede, a sînge acru, stătut, și prin dreptul cîrciumilor și al restaurantelor, a pește și a băutură. Venise amiaza

și soarele dogorea și ardea totul cu neîndurare. Negustorii stăteau, ascunși parcă, la umbră, în adîncul prăvăliilor întunecoase. Afacerile mergeau bine, ba chiar foarte bine de parcă n-ar fi fost pe lume război. Ori poate mergeau așa de bine, tocmai pentru că era pe lume război.

Războiul se depărtase de mult de marele fluviu. Aici nu se auzeau împușcăturile de pe front și nu se mai auzeau nici măcar glasurile puternice ale tunurilor. Frontul era departe, tare departe...

Era adevărat că de două-trei ori pe săptămînă, dinspre răsărit, venea un stol de bombardiere în timpul nopții ori în zori și căutau portul. Uneori îl găseau și-l bombardau, alteori, încolțite de avioane de vînătoare adverse, își aruncau încărcătura și făceau calea întoarsă. Din pricina bombardamentelor se iscau focuri care erau stinse repede de pompierii pe care-i ajuta și populația. Mai mureau și oameni. Dar așa era războiul și așa era viața. Cineva tot trebuia să moară și fiecare gîndea că vor muri alții, iar că rîndul lui la moarte va veni mai tîrziu, mult mai tîrziu, după ce războiul va lua sfîrșit și-l va ajunge din urmă povara grea a anilor mulți.

În fiecare zi treceau întîi prin oraș, și după aceea peste marele fluviu, unități militare străine care o apucau spre îndepărtatul front.

Mai pe la începutul războiului, ostașii străini care treceau într-acolo erau tineri, frumoși, grăsulii și îmbrăcați elegant, ca de paradă. Mai pe urmă, ostașii care treceau către front erau oameni maturi. Se părea că toți aceștia, într-un fel sau altul, pieriseră, pentru că cei ce se îndreptau acum spre front arătau altfel, cu totul altfel. Unii erau copilandri costelivi, cu obrazul pufos. Hainele pe care le purtau fuseseră croite pentru trupuri mai împlinite. Lor le

stăteau strîmb și rău. Acestor băiețandri pirpirii, deveniți ostași cu mult înainte de timp, le stăteau rău și căștile turtite ca niște ceaune, care, fiind prea largi, le cădeau peste frunți și peste urechi. Alții, aținși de îmbătrînire, aveau tîmple albe și chelii lucitoare. *Războiul mîncă oameni.* Topea oameni. Avea să-i mănînce și să-i topească și pe aceștia, și atunci... Atunci o să se isprăvească și războiul. O să se isprăvească și războiul....

Ce-o să fie după război? Cum ce-o să fie?! După război o să fie pace și viața o să curgă iarăși liniștită pe vechiul ei făgaș, ca mai înainte, întocmai ca mai înainte. Nu. Asta nu era adevărat. Asta nu putea fi adevărat. *După fiecare război viața curge altfel ca înainte. Uneori mai bine. Alteori mai rău. Dar totdeauna altfel.. Altfel...*

Oamenii șatrei se gîndeau și nu se prea gîndeau la război. Ei nu aveau nimic cu războiul. Acum singura lor preocupare era să găsească făină și mălai, fasole și linte, ceapă și varză, sare și untdelemn, să-și încarce cît mai mult căruțele cu de-ale gurii și mîine, în zori, să treacă apa pe șlepuri, să treacă dincolo...

Dincolo!... O să-i treacă *dincolo* și-o să-i ducă într-un loc mai ferit. O să aștepte *acolo* sfîrșitul războiului, care sfîrșit, după cît se aude, nu e prea departe. Pe urmă... Ce va fi pe urmă? Pe urmă șatra se va întoarce aici și-și va reîncepe colinda prin sate. Foalele vor ține cărbunii aprinși, fierul se va înroși în foc, ciocanele și baroasele vor cădea pe nicovale, vor juca urșii, paparudele goale vor cînta iarăși

*Paparudă, rudă,
Vino de mă udă,*

iar bătrînele vor ghici muierilor bălane în palmă, în ghioc, în cafea, în cărți, în bobi ceea ce li s-a întîmplat altădată, ceea ce li se întîmplă acum, ceea ce va avea să li se întîmple în zilele și în anii ce vor urma.

Acum, șatra — vestita șatră a lui Him bașa — are nouăzeci și nouă de suflete. La întoarcere, cînd va fi să fie întoarcerea, șatra va fi întrecut cu mult sută.

Fetele și fetișcanele sînt frumoase, li se scurg ochii tîrgoveților după ele, sînt tari și sănătoase ca piatra, sînt sprintene și ochioase și, pe deasupra, aproape tot atît de puioase ca iepuroaicele.

— *Să vă ghicească baba, cuconițelor,
Să vă ghicească baba, domnițelor,
domnișoară,
fetișoară,
Să vă ghicească baba pînă-n seară.
Baba să vă cînte,
Baba să vă descînte
De urît ori de dragoste,
De fericire ori de pacoste.*

Acum parcă a luat foc cerul. Acum parcă a luat foc pămîntul. Arde țărîna sub tălpile goale. Tro-tuarele de piatră ard și mai puternic.

Într-o parte a orașului sună dairelele, răsună tobele.

*Acù, acù
Joacă bine, Zazù,
Joacă bine Babaia,
Altfel te ia gaia,
Altfel te ia gaia...*

Acum arde pământul. Acum arde văzduhul. Acum arde cerul.

Sorbi aer. Și aerul e ca plumbul topit. Bei apă din fântână. Apa e leșiatică, miroase a stătut, a acru, a pîrjol, a seacă.

*S-au copt dudele,
S-au trecut dudele,
Vin paparudele.
Primiți paparudele
Ca s-aducă ploile...*

Praf. Gunoaie. Gărduri putrede. Uși care scîrție cînd se închid și scîrție cînd se deschid. Orătanii. Pîsici jigărite. Cîțiva stupi în care auzi albine zumzăind. Soare. Pe urmă tot soare. Pînă cînd soare ? Pînă la sfîrșitul sfîrșitului. Soare. Soare...

Soare. Arșiță. Soare. Arșiță. Pînă cînd arșiță ? Pînă la sfîrșitul sfîrșitului.

*Oangă !...
Boangă !...
Cotoroangă !...*

— Ai vreo dușmancă înrăită care-ți tulbură casa și ți-a prins în mrejele ei soțul ? Curvei îi pune baba cușitul ori îi trimite un șarpe de argint viu și te scapă de ea.

— Să-ți ghicească baba-n ghioc, minunea lumii, frumusețea pământului, dulceața raiului... Să-ți ghicească baba-n palmă...

Muierile șatrei fac ce fac, intră prin casele boierești și prin casele negustorești și nu ies cu mîinile goale. Acestor femei, care trăiesc în așezări orășenești, soarta le-a dăruit multe : case, averi, liniște. Cu muierile oacheșe ale șatrei soarta a fost alta. Ele își duc întreaga viață în căruțele lungi, cu coviltir și-n corturi bătute de toate vînturile, de toate

ploile, de toate viscoale. Ca să-și țină de pe o zi pe alta viața, ele au învățat — și vorbesc cu ușurință — toate graiurile neamurilor statornicite între Golful Persic și Munții Boemiei. Au minți agere, au viclenie, au ochi rotunzi, neobișnuit de mari, neobișnuit de negri, neobișnuit de focosi, ochi cu care ameteșc și zăpăcesc.

— *Cum te uiți la mine-n ochi
cum te deochi.*

*Cum te uiți la mine-n gură
Te-ngălbenești la figură...*

Încîrduți pe strada mare a orașului, oamenii șatrei căutară Banca. O găsiră repede, însă o găsiră închisă. Tocmai cînd se sfătuiau cum să se descurce se apropie de ei surîzînd, plin de bună voie și de bunăvoință, un bărbat mărunțel, bine îmbrăcat, cu capul mare cît banița și cu picioarele scurte. Le dete prietenos bună ziua și-i întrebă :

— Vreți să schimbați aur ?

Oamenii oacheși nu-i răspunseră. Mărunțelul stăruie :

— Nu vă temeți. Nu vă întind nici o cursă. Vreau să vă fiu de folos. Înțelegeți ? *Am interes să vă fiu de folos.* Și, cum se spune pe aici, *interesul poartă fesul.*

Him bașa îi răspunse :

— Da, e adevărat. Vrem să schimbăm ceva aur, dar, cum vezi și dumneata, Banca s-a închis, iar noi... Noi trebuie să trecem peste apă mîine în zori.

— Atunci nu vă mai codiți. Veniți cu mine la domnul Ax. Domnul Ax o să vă schimbe îndată aurul. Cîstit vi-l schimbă și vă dă chiar mai mult decît v-ar da Banca. Aurul e în scumpire. Și apoi, tre-

buie să mai aflați că toate șatrele care au trecut pe aici și-au schimbat aurul la domnul Ax.

Him bașa, care de multă vreme era doritor să aibe știri și despre alte șatre, găsi prilejul să-l întrebe :

— Au trecut multe șatre pe aici ?

— Multe, zise încet mărunțelul, destul de multe și, după câte știe domnul Ax, vor mai trece, vor trece și mai multe...

— Și... despre șatrele care au trecut pînă acum apa, s-a auzit ceva ?

— Nu, zise mărunțelul lăsînd buza, pînă acum nu s-a auzit nimic, absolut nimic.

Him bașa văzu că ochii mărunțelului se întristaseră și mai văzu că mărunțelul, din clipa în care i se întristaseră ochii, *se uită la ei toți ca la niște morți.*

— Îți mulțumim, zise Him. Îți mulțumim și te rugăm să ne arăți unde-l găsim pe domnul Ax. N-o să te ostenești pe degeaba.

Mărunțelul își scutură ochii de întristare.

— Cînd îi duc mușterii pentru schimbarea aurului, domnul Ax îmi dă și mie o părticică din cîștig.

Își mușcă buza. Întristarea îi pogorî din nou în ochi și-i cuprinse și glasul :

— De la voi... Ar fi păcat de Dumnezeu să mă ating de bănișorii voștri. Așa că să nu încercați să mă mînjiți cu teva, că nu primesc... Nu primesc !

Plecă mărunțelul. Șătrarii se luară buluc după el. Cotiră îndelung pe uliți strîmbe și înguste. Din porțile larg deschise ale unor case scunde, femei vopsite și pe jumătate goale holbară ochii la ei. Unele rîseră. Altele îi chemară, cu mișcări obscene și vorbe nerușinate, să poștească înăuntru.

Cam după un sfert de oră ajunseră. Dugheana domnului Ax era mărunță, întunecoasă. În vitrine,

așezate cu dichis cine știe de cînd, se uscau la soare cutii cu acadele și șiruri de covrigi cu susan. Te-ai fi așteptat ca dugheana să fie și răcoroasă, însă nu era. Aerul fierbinte, acru și apăsător al orașului pătrunsese și aici. Domnul Ax sta-după tejghea, pitit parcă, investmîntat într-un halat larg, de bum-bac, fuma țigară ușoară, cu fum plăcut, și din cînd în cînd sorbea cîte o picătură de cafea dintr-o ceș-cuță fără toartă. Zîmbi :

— Văd că ați venit însoțiți de domnul Tor, prietenul meu, și mă bucur. Sper că nu mă înșel zîcînd că nu doriți să cumpărați zaharicale.

— Știi dumneata bine pentru ce am venit, zise domol Him bașa.

Se tocmiră mult și, în sfîrșit, cînd ajunseră la înțelegeră, bărbații oacheși scoaseră din chimirele lor late, de piele ghintuită, bani de aur și primiră în locul lor de la domnul Ax hîrtii albastre nou-nouțe de parcă ți-era și milă să le atingi.

— Vreți să vă încărcăți căruțele cu de-ale mîncării ? întrebă domnul Ax.

— Întocmai, îi răspunse Him bașa.

— E lucrul cel mai înțelept pe care-l aveți de făcut, însă treaba nu e ușoară.

— De ce ? De ce, domnule Ax ? Plătăm.

— Pentru că pe piață n-o să găsiți mai nimic. Astăzi toate se dau pe cartelă și în rații mici.

— Atunci le ce-o să ne folosească banii de hîrtie pe care ni i-ai dat dumneata în schimbul banilor noștri de aur ? Cine o să ni-i primească și pentru ce ?

— Eu o să vi-i primesc, zise domnul Ax. Eu vi i-am dat, eu am să vi-i primesc. Eu și nimeni altul...

Scoase din tejghea un caiet nou, cu foile albe. Din buzunarul halatului dădu la iveală un creion ieftin.

— Spuneți-mi fiecare cum vă cheamă și de ce anume mărfuri aveți nevoie. Am să însemn totul aici, am să fac socoteala, am să vă iau banii și, la noapte, oamenii mei au să vă aducă totul la căruțe. Totul. Absolut totul.

Șătrarii se neliniștiră. Him bașa prinse glas :

— Domnule Ax, să nu te superi de cele ce ai să auzi.

— Nu, n-am să mă supăr. Dacă m-aș fi supărat de câte mi-au auzit urechile în viață, de mult aș fi dat ortul popii.

— Ce ne facem noi dacă dumneata ne păcălești ?

Domnul Ax sorbi ultimele picături de pe fundul ceșcuței de cafea.

— Vezi dumneata, bulibașa, eu vă înțeleg temerea. În alte vremuri scoteai banii, plăteai, luai marfa. Acuma însă e război. Fiecare se descurcă cum se pricepe. Unii își pierd averea. Alții își pierd viața. Sînt și dintre aceia care se zbat ca să-și păstreze viața și chiar să se îmbogățească. Negustoria pe care o fac eu e o negustorie ascunsă, împotriva legii, dar, ca să-mi meargă bine, trebuie ca negustoria mea să fie o negustorie cinstită, adică eu să-mi țin cuvîntul dat clienților mei. Încredere ! Trebuie să avem încredere deplină unii în alții. Așa că n-am să vă înșel. N-am să vă înșel, nu pentru că aș fi cinstit, Doamne ferește, ci pentru că *nu am interes să vă înșel.*

Tăcu, suflînd greu. Pe urmă, dintr-o dată, împotriva oricărei așteptări, rosti aproape cu aceleași cuvinte fraza pe care o rostise mai înainte domnul Tor :

— Dacă aș lua de la voi un singur ban pe nedrept, m-ar bate Dumnezeu.

Ochii galbeni și bulbucați i se stinseră și, în același timp, i se umplură de o adîncă mîhnire. Și cu acești ochi stinși, plini de mîhnire, îi privi în-

delung pe bărbații oacheși care se aflau în dugheana lui. Iar Him bașa, căruia nimic nu-i scăpa, fu încredințat că domnul Ax *se uita la ei ca la niște morți*, care totuși, printr-o minunată minune, rămăseseră neîngropați, se mișcau, vorbeau și mai făceau încă umbră pământului, ba chiar afaceri cu domnul Ax.

Spuse fiecare cum îl cheamă și cam ce i-ar trebui : atîta făină, atîta mălai, atîta sare, atîta untdelemn, atîta...

Domnul Ax însemnă comenzile fără greșală. Bărbații oacheși plătiră și plecară, mulți dintre ei măcinați de îndoială. Him bașa îi făcu semn lui Alimut să-l lase între patru ochi cu domnul Ax. Băiatul ieși să-l aștepte în uliță, lângă obloanele dughenei.

— Domnule, în afară de cele scrise și plătite, aș mai dori ceva.

Domnul Ax întinse gîtul :

— Grăiește.

— Ai putea dumneata, cu legăturile pe care fără îndoială le ai cu autoritățile, să capeți pentru noi un răgaz de încă o zi ? Adică, în loc să trecem peste apă mîine dimineată, să trecem poimîine ?

— Se poate. Socotește chestiunea ca și încheiată. Altceva ?

— Aș dori un bou gras și un poloboc de vin.

Domnul Ax se miră.

— Un bou ? Un bou și un poloboc de vin ?

— Mîine îmi însor băiatul.

— A !... Da... Băiatul !... Socotește și această chestiune încheiată. Te costă...

Îl găsi pe Alimut așteptîndu-l.

— Unde sînt ceilalți ?

— Au plecat cu domnul acela mărunțel.

— Să mergem și noi.

Dibuiră ulițele și ajunseră în strada înecată în arșița soarelui și care părea pustie. Roiurile de muște mari, verzi, grase și urât mirositoare se țineau după ei. Se opriră la o vitrină și priviră pălăriile de paie expuse. Aveau marginile late, întocmai cum le vădese Him bașa.

— Hai înăuntru.

— De ce ?

— Vreau să-mi cumpăr o pălărie de paie. M-am bătut soarele la cap. Nu dorești și tu una ?

— Nu, tată. Mie îmi place soarele.

Întrară în prăvălie și Him bașa, fără să se tocmească prea mult, își cumpără pălăria de paie văsată. Plecară. Străbătură o bună parte din oraș și când se apropiară de căruțe îi ajunse din urmă Goșu. Întâi căscă gura. Pe urmă rîse :

— A !... Ți-ai cumpărat pălărie de paie !

— Mi-am cumpărat. Dar tu ce duci în spinare ?

— Găтели. *Pentru Lisandra.*

Apăsă cît putu pe cuvintele *pentru Lisandra*.

Him bașa nu se miră, însă se grăbi să-l întrebe :

— Te-ai împăcat cu ea ?

— Nu, bulibașa, nu încă, dar am să mă împac. O să mă împac cu Lisandra, după cî-o să-l omor pe Ariston.

— N-ai să-l omori pe Ariston.

— Ba am să-l omor. Cu cuțitul am să-l omor.

— Vezi că ești beat. Vîno să stăm de vorbă după ce te trezești.

Ochii lui Goșu erau tulburi și plini de o țesătură deasă de vinișoare roșii. Mai erau și umflați. Răsuflarea îi mirosea cumplit a băutură ieftină, de cîrciumă.

— Nu sînt beat, bulibașa, iar de vorbit știu bine ce vorbesc. Am să-l înjunghii pe Ariston. Orice s-ar

întâmpla cu mine după aceea, eu am să-l înjunghii pe Ariston. Altfel, *știi bine*, altfel *nu mai pot trăi*.

Spre seară șatra se adună la căruțe. Him trimise vorbă capilor de familie să vină la căruța lui. Când îi văzu laolaltă le spuse :

— N-o să trecem peste apă mîine, ci poimîine dimineață. La noapte oamenii domnului Ax au să ne aducă ceea ce am cumpărat de la el. Jandarmii n-au să ne facă nici un neajuns. Domnul Ax este înțeleș cu ei. I-a uns, după obiceiul pămîntului.

Șătrarii răsufară ușurați.

— Mai am ceva să vă spun, zise Him bașa. Am cumpărat un bou și un poloboc de vin. Boul o să-l tăiem spre ziuă și-o să-l punem în oale și-n frigări de cum o răsări soarele. Să nu vă atingeți de vin pînă la timpul potrivit.

— Petrecem ?

— Cu mîncărică, cu băuturică, cu jocuri și cu cîntece.

Șătrarii se mirară :

— Faci cinste, bulibașă ?

— Nu. Îl însor pe Alimut și mîine i-am sorocit nunta.

Se scărpină în ceafă și-n barbă și zise vesel :

— Bineînțeleș dacă părinții fetei n-o să-mi ceară pentru ca pielea de pe mine.

Calub ieși din grămadă :

— Pielea ? Dar ce să fac eu cu pielea ta, bulibașă ? Ai să-mi dai zece galbeni de aur, cu zimți. Apoi, pentru că aduseși vorba de piele, să-mi dai pe deasupra și pielea bouului a cărui carne o s-o mîncăm mîine.

— Nu mă tocimesc, spuse Him bașa rîzînd. Kera îmi place și nu mă tocimesc. Bate palma !

Bătură palma, se sărutară pe obrazii bărboși și pe buze și se strînsură în brațe tare, ca niște flăcăi care

ar fi vrut să se ia la trîntă pentru a-și încerca puterile.

— Dar unde e Alimut ?

— S-a dus cu fata de-a lungul rîului, bulibașă.

— Tinerețe, tinerețe, ce grăbită ești în toate și cît de repede te topești !...

Vestea că a doua zi Him bașa își va însura băiatul și că nunta va avea loc aci, în lunca de lîngă port, se răspîndi repede și umplu de bucurie inimile șatrei. Înainte de a trece peste apă vor avea o zi de petrecere, o zi întregă. Zi de vară pînă-n seară, iar ziua de vară e lungă...

În vreme de pace oamenii își socoteau viața în ani. Acum ajunseseră să și-o socotească în zile, ba chiar în ore.

Mulți dintre oamenii șatrei se înșiruiră de-a lungul fluviului și priviră vapoarele care tîrau după ele șlepurii lungi și negre. Priviră însă mai ales malul de dincolo. Fără îndoială că orașelul spînzurat pe malurile rîpoase fusese cîndva plin, dacă nu de veselie, cel puțin de viață. Războiul îl pustiise și-l culcase la pămînt. Nu mai rămăsese din el decît colțuri de ziduri afumate și mormane de cenușă. În port se construiseră în grabă, din scînduri, cîteva mici cabane. Șesul sec de ființe omenești începea din creasta dealului. Pînă unde se întindea ? Șătrarii nu știau. Nu știa nici măcar Him bașa.

Soarele lunecă spre asfințit. Vîntul veni dinspre apă. Frunzele sălciilor și plopilor de lîngă fluviu foșniră, însă roiurile de muște mari, verzi și urît mirositoare nu se împrăștiară și întepară mai departe cîinii și urșii, caii, măgarii și catîrii șatrei. Careva strigă :

— Hai să ne scăldăm.

— Să ne scăldăm, dar să băgăm de seamă să nu ne ia apa. Curge destul de repede pe aici.

Se dezbrăcă și se aruncă în apă bărbații. Muierile se duseră după o cotitură și începură și ele să se scalde, să chiuie și să chirăie, să înoate și din când în când să încerce să se dea afund. Cum nu aveau curajul să se lase mai adânc, părul negru, lung, lucios și despletit rămânea să plutească răsfirat la suprafață. Copiii se bălăceau pe margine, făceau zarvă, iar trupurile lor, în lumina soarelui care se apropia de asfințit, păreau și mai arămii, și mai negricioase decât erau de fapt.

După ce se săturară de scădat — și sațul de scădat li se arată chiar o dată cu osteneala — își aduseră aminte de cai, de măgari și de catîri și gîndiră că ar fi tocmai timpul potrivit să-i scalde și pe ei. La focurile aprinse fierbeau oalele și căldările de mămăligă. Pînă ce mîncarea de seară va fi gata, vor isprăvi și cu scădatul cailor, al măgarilor și al catîrilor. Drumul, peste șesul neted fusese lung și greu, animalele chinuite de căldură slăbiseră, se jîgăriseră și pielea li se umpluse de răni și de bube.

Scădatul cailor fu ușor. Caili se aruncă de îndată în apă, necheză ușor și se lăsară frecăți cu somoioage de iarbă și spălați. Măgarii și catîrii însă zvîrliră din picioare, își mușcară stăpînii și se încăpățînară. Nu ascultară de vorbe și nu ascultară nici de ciomag. Oamenii șatrei fură nevoiți să ia apă cu căldările din fluviu, să-i săpunească și să-i spele pe mal. Asupra rănilor spălate, în care mîjca sîngele proaspăt, curat, muștele mari, verzi și urît mirositoare se repeziră cu poște și cu puteri sporite.

Șătrarii nu se dădură bătuți: unseră cu păcură rănilor și bubele animalelor. Muștele, care nu apușeră să se înțeleze și să piară în stratul ușor de păcură, se depărtară, continuînd să bîzîie furioase.

În sfîrșit se lăsă înserarea. Pe la căruțe unii își aduseră aminte că știu să cînte și începură să încerce

corzile cobzelor și arcușurile viorilor, alții își curățau flautele și cimpoaiele.

Dinspre stolurile de sălcii și de plopî se văzu venind Alimut. Băiatul mergea încet, ca de obicei, și, tot ca de obicei, o ținea de mîna pe Kera. Fata părea ostentă și trasă la obraji. Pe ea, în timp ce se scăldase, joaca și lupta cu apa o istovise mai mult decît pe băiat.

— Să trăiești și să ne trăiești, Alimut !

Îi puseră piedică și-l trîntiră, cît era de lung, în iarbă. Îl apucară de cap și de picioare, îl aruncară în sus și-l prinseră. Se jucară cu el pînă-l amețiră. Kera sta de-o parte, uitată, și nu pricepea pentru ce flăcăii aceia se purtau într-un chip atît de neobișnuit cu Alimut.

— Să trăiești, Alimut, să ne trăiești !

Băiatul bîlbîi :

— Dar... De ce ? Ce s-a întîmplat ?

— Cum ce s-a întîmplat ? Într-adevăr, tu nu știi nimic ?

— Ce să știu ?

— Mîine... Mîine te însori.

În loc să se bucure, Alimut se posomorî și se răsti la toți :

— Lăsați-mă în pace cu prostiile voastre ! Auziți ? Lăsați-mă în pace cu prostiile voastre !

Și plecă. După cîtiva pași o simți în urma lui pe Kera care grăbea să-l ajungă.

— Tu, Kera... Lasă-mă și tu-n pace ! Du-te la căruța voastră și lasă-mă și tu în pace...

Alimut se duse la urși și-i mîngîie. Ursul Zazu mormăi supărat, iar ursoaica Babaia își arătă, dușmănoasă, dinții. Părăsi urșii și se depărtă de șatră. Glasul Oarbeii îl chemă la masă. Nu-i ardea de nimic. O apucă de-a lungul fluviului și cînd socoti că a ajuns destul de departe ca să

nu mai audă zarva șatrei, se culcă în iarbă. Marele fluviu curgea susurînd prin apropiere. Deasupra, cerul boltit licărea plin de stele. Plopii și sălciile foșneau. Nu dorea el, Alimut, să se însoare cu Kera? Dorea. Atunci de ce în loc să se bucure de neașteptata veste a căsătoriei lui se întristase? Nunta fusese hotărîtă pe la sfîrșitul toamnei. Dar vara încă nu se sfîrșise. Ce-l îndemnase pe Him bașa să se pripească?

Se ridică în capul oaselor și privi fluviul. Era negru și parecă ar fi fost de smoală, era larg și puternic, însă curgea destul de liniștit. Dincolo de fluviu, unde îi aștepta necunoscutul, nu se vedea decît un zid de întuneric. Bine! Zidul acela care se vedea dincolo de fluviu era un zid de întuneric. Dar căsătoria lui cu Kera? Căsătoria lui cu Kera era legată, în involburatele gînduri ale lui Him bașa, de trecerea peste apă. Him presupunea că dincolo de fluviu șatra putea fi așteptată de mari nenorociri, poate chiar de pieire. Și atunci își spusese: „Să se bucure fiul meu Alimut de femeia lui, Kera, măcar o noapte. Mai departe... Mai departe se va întîmpla întocmai ceea ce va voi soarta să se întîmple.“

Soarta! Se spunea că fiecare om are o soartă a lui, că ceea ce soarta a zis, în frunte ți-e scris. Oamenii oacheși nu credeau în soartă, nu credeau în nimic. Pe frunțile tuturor oamenilor din șatră nu scria nimic. Tinerii aveau frunțile limpezi, bătrînii le aveau încrețite din pricina anilor care trecuseră peste ei. Unii oameni, oacheși sau neoacheși, mureau de copii, pe alții îi răpea moartea în plină tinerețe. De cei care rămîneau teferi moartea se atingea mai la bătrînețe sau chiar la adîncă bătrînețe. Asta era tot. Nici oamenii oacheși, nici oamenii neoacheși nu cereau să vină pe lume, dar veneau. Odată veniți, nu

cereau să plece din lume dar plecau. Era o lege care nu putea fi ocolită.

Poate dincolo de apă va fi greu, îi vor pîndi nenumărate primejdii. Însă omul e totdeauna pîndit de primejdii. Dacă acum, cînd stă pe malul apei, în iarbă, ar veni pe furiș un șarpe veninos și l-ar mușca, Alimut ar muri. N-o să vină nici un șarpe. Dar dacă ar veni?... Dacă ar veni?

Lui Alimut îi trecu peste picioare un gușter. Îi simți răceala de gheață. Sări în sus. „Pe acolo pe unde trăiesc gușteri, trăiesc și șerpi.“ Rîse: „M-am speriat de un gușter. Bine că nu m-a văzut șatra. Ar fi rîs de mine. Mai târziu, cînd zilele lui Him bașa vor lua sfîrșit, eu, Alimut, voi fi stăpînul șatrei. Nu trebuie să dau niciodată prilej oamenilor din șatră să rîdă de viitorul lor bulibașa.“

Ah! Viața! Ce dulce era și cît de frumoasă i se părea! Cu Kera viața lui va fi și mai dulce, și mai frumoasă. Bine făcuse Him bașa că se hotărîse să-l căsătorească numaidecît. Căpăta, în sfîrșit, voie, după obiceiurile vechi și de necălcăt ale șatrei, să intre în via lui care se pîrguise și care acum da în copt, de cîte ori ar fi avut poftă, și să mănînce struguri pînă la îndestulare. Dar se va sătura el vreodată de Kera? Poate. Cînd el va îmbătrîni ca Him bașa și cînd Kera va fi tot atît de bătrînă ca bătrîna soție oarbă a lui Him bașa. Atunci. Și poate nici atunci... nici atunci...

Amintirea Oarbei îl întristă. „Mama a îmbătrînit și a orbit. Kera va îmbătrîni și ea. Nu se poate să nu îmbătrînească. N-aș vrea însă ca și ea să orbească. N-aș vrea.“

Oarba îl chema uneori lîngă ea. Îl pipăia cu degetele din creștet pînă la călcîie.

— Ai mai crescut, Alimut, și-ai devenit și mai frumos.

Rîdeau amîndoi.

— De unde ştii că sînt frumos ? Poate că sînt urît ca moartea.

— Văd cu vîrfurile degetelor, spunea Oarba, şi uneori mi se pare că văd şi cu fruntea, iar de auzit, Alimut, de cînd am rămas oarbă, aud şi cum creşte iarba.

— Dacă spui tu, mamă, chiar aşa trebuie să fie. De cînd te ştiu, nu te-am auzit rostind nici o minciună.

— Nu m-ai auzit tu, însă alţii m-au auzit.

— Cine ?

— Bărbaţii şi femeile cărora le-am ghicit în ghiocori în palmă.

— Asta e altceva. Bărbaţii şi femeile acelea nu făceau parte din şatra noastră.

— Nu, nu făceau parte din şatra noastră. Noi le ghicim altora, dar noi nu credem în ghicit.

— Chiar nu credem, de loc, mamă ?

Oarba zîmbea :

— De, Alimut, uneori, măcar uncori ar trebui să credem şi noi în ghicit.

— Dacă te-ar auzi tata...

— Ei ! N-ar fi nimic, fiule. S-ar supăra, însă i-ar trece repede, pentru că stăpînul nostru şi-al şatrei este om drept şi nu ţine supărare.

Acum Oarba ştia că el se va căsători mîine cu Kera. Alimut privi cerul, care între timp se umpluse tot de stele licăritoare, şi-i păru rău că în noaptea aceea, atît de însemnată pentru el, bolta nu e împodobită şi de lună plină.

Mîine, aşadar, va fi ziua nunţii lui. Şi, în cinstea nunţii lui, întreaga şatră va fi împodobită. Căruţele lungi şi grele, cu coviltir, vor fi gătitе cu ramuri verzi de salcie şi cu flori sălbătice de cîmp, culesc de prin împrejurimi. Caii, măgarii şi catîrii vor fi

hrăniți cu ovăz. Cîinii și urșii vor primi hălci mari de carne, iar oamenii oacheși se vor învestmînta cu tot ce au mai frumos. Muierile !... Muierile mai ales se vor găti și la gît le vor zornăi salbele de aur, șiragurile de mărgean și de mărgele de sticlă colorată. Va fi minunat ! Totul, totul va fi minunat. Era îndeajuns ? Nu, nu era îndeajuns. Inima lui Alimut voia mai mult. Inima lui Alimut voia cu ardoare ca în ziua nunții lui — zi de care îl despărțea doar o fișie din întunericul nopții — întreaga lume să se gătească și să se bucure, întreaga lume, cu soare, cu nori, cu ape și cu păduri, cu munți și cu șesuri, iar războiul, în ziua aceea, să moară sau măcar să adoarmă și să doarmă adînc, în orice caz să nu urle sirenele, să nu vină avioanele, să nu cadă bombe, să nu se audă împușcături...

Ca un răspuns de împotrivire la acest gînd din urmă, venit tocmai la țanc, sirenele din port și din oraș mugiră alarma, cîinii șatrei se apucară să urle, iar voinicul și bătaiosul Rob urlă a pustiu și a moarte mai mult ca oricînd. Degetele lungi, de lumină, ale reflectoarelor, începură să pipăie neîntîrziat cerul.

După un timp — care lui Alimut i se păru a fi nesfîrșit de lung — sirenele tăcură, cîinii mai urlară ce mai urlară și se potoliră și ei. Reflectoarele continuă să cerceteze cerul gol, pînă la urmă obosiră și se stinseră. Sirenele vestiră, de astă dată vesele parcă, încetarea alarmei. Avioanele, care nu se vedeau și nu se auzeau, cotiseră către altă țintă, așezată mai la miazănoapte sau mai la miazăzi.

Alimut se întoarse la căruțe. Mergea ca un bleg care parcă nu știa ce e cu el pe lume. Tot uitîndu-se cînd într-o parte, cînd în alta, îl văzu pe Ariston întins pe rogojină lîngă căruță. Fuma, ca să simtă plăcerea fumatului și ca să alunge roiul de

muște mari, verzi, grase și urît mirositoare care-l împiedicau să se afunde în somn. Fiul lui Him se opri lângă el.

— L-am auzit pe Goșu lăudându-se că într-o zi, două, te înjunghie. Ai grijă și ferește-te, Aristoeane. Bărbatul Lisandrei umblă ca un lup turbat și e-n stare să treacă de la vorbă la faptă.

— Da, îi răspunse nepăsător Ariston, s-ar putea. Goșu e puternic și se pricepe să minuiască cuțitul, dar nici eu nu sînt de lepădat. Așa că...

— Tata n-ar vrea să vă mai încăierăți.

— Nici eu n-aș vrea. Cred însă că nici tu, nici Him bașa n-ați dori să mă vedeți că mă las spin-tecat ca un miel. Dacă omul se va da la mine, va trebui să mă apăr. Tu, dacă ar fi cazul, nu te-ai apăra ?

— M-aș apăra.

Mai mult nu-și vorbiră. Alimut se duse la căruța lui Him bașa. Bătrînul ațipise. Oarba îl simți.

— Unde-ai fost, fiule ?

— În zăvoi.

— Ai auzit că Him vrea să te-nsoare mîine ?

— Am auzit, mamă.

— Și... ce zici ?

— Să mă-nsoare. Nu sînt contra.

— Nici eu nu sînt contra, șopti Oarba, însă mă-n-treb ce l-o fi găsit să se grăbească ?!

Alimut vru să-i răspundă. N-avu cînd. Un șir de căruțe se îndrepta la pas către sălașul lor. Un glas, pe care Alimut îl desluși a fi al domnului Tor, întrebă :

— Aici e sălașul șatrei lui Him bașa ?

— Aici, răspunse careva.

Pe lângă căruțele lungi, cu coviltir, începu foiala. Oamenii oacheși se trezeau și își îndreptau pașii spre locul unde-l dibuiseră cu ochii prin întuneri-

cul subțire al nopții pe domnul Tor. Se trezi și Him bașa.

— Domnul Ax s-a ținut de vorbă. V-am adus tot ce i-ați comandat. Acum s-o luăm cu socoteală, să nu încurcăm mărfurile și oamenii.

Aprinse un felinar, scoase caietul domnului Ax din buzunar și strigă :

— Sarat ? Care e Sarat ?

— Eu, domnule, pe mine mă cheamă Sarat.

— Doi saci cu făină, doi saci cu mălai. Doi...

Oamenii șatrei se ajutau între ei. Luau sacii la spinare, îi duceau și-i așezau în căruțe.

Treaba dură mult timp și se arată a fi destul de oboșitoare, însă oamenii oacheși nu se uitau la ostenală, cum nu se uitaseră nici la bani atunci când se aflaseră în dugheana domnului Ax. Plătiseră cinstiț, iar domnul Ax îi slujise cinstiț.

Acum își simțeau cu toții inima mai ușoară decît înainte. Rămăseseră, firește, tot îngrijorați, pentru că nu știau ce-i va aștepta în ținutul de dincolo de apă. Aveau la îndemîină hrană, care, legumită, putea să le ajungă pentru cîteva luni. Pe urmă... Pe urmă trebuiau să se descurce cum se vor pricepe.

— Him bașa, zise domnul Tor, ți-am adus bologocul. Vinul e cam acrișor, dar o să-l beți cu plăcere. Altul mai de soi n-am găsit. Cît despre bou, am văzut cîtiva de vînzare. Nu mi-au plăcut. Erau numai piele și os. Ți-am cumpărat în schimb un vițel de toată frumusețea. Vino să ți-l arăt.

Him pipăi vițelul.

— Mulțumim, domnule, face parale. E gras.

— Apăi, să-l mîncăți sănătoși și... petrecere bună.

Him bașa îl întrebă :

— Ce ți-a spus domnul Ax ? Putem să ne bucurăm mîine de răgazul cerut ?

— A, da ! Uitasem. Nici o grijă, bulibașă, nici o grijă. Bacșișul a fost dat și autorizația a fost căpătată.

Vizitiii care aduseseră marfa întoarseră caii, și căruțele se pierdură în noapte, spre oraș, o dată cu domnul Tor, mărunțelul cu capul cît banița și cu picioarele scurte.

Trecuse de miezul nopții. Spre răsărit cerul începu să albească și să se lumineze. Dinspre apă, vîntul adia și aducea cu el stropi ușori de răcoare plăcută.

În afară de copiii pe care somnul îi ținea legați de culcușuri, toți ceilalți oameni ai șatrei se treziră, de altfel după un somn de numai două-trei ore, și se apucară de lucru. Băieții se duseră cu caii, cu măgarii și cu catîrii la fluviu, să-i adape, fetișcanele se apucară să strîngă uscături și găteje pentru focuri, muierile spălară oalele, cazanele, străchinile și lîngurile, iar cîțiva dintre bărbații care se pricepeau la astfel de treburi tăiară gîtul vițelului, îl jupuiră, îi sărară pielea și o întinseră pe coviltirul unei căruțe să se usuce la soarele care urma să răsară. Îi scoaseră vițelului măruntaiele și îl hărtăniră. Umplură oalele și cazanele cu carne și ce le mai rămase opriră pentru fript în frigări.

Răsări soarele. Șatra aprinse focurile. În port și în oraș viața își reluă activitatea obișnuită.

Peste noapte Goșu se trezise din beție. Soarele proaspăt și plin de putere îl trezi și din somn. Deschise ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri și o văzu lîngă el pe Lisandra. Maică-sa moșmonea ceva pe lîngă căruța. Își aduse aminte că ieri făcuse tîrguicli pentru Lisandra și că seara ajunsese beat la căruța, se culcase și adormise îndată. Acum se sculă, trase lîngă el pachetul și-l desfăcu.

— Ți-am adus botine și papuci.

— Bine.

— Ți-am mai adus o fustă și o bluză.

— Bine.

— Ți-am mai cumpărat și niște mărgelile și o teștea.

— Bine.

Femeia se uită la darurile pe care i le adușese bărbatul, le pipăie în grabă și fără nici un interes, și le puse de-o parte.

— Ți plac ?

— Da, îmi plac.

— Ai să te gătești cu ele astăzi, la nunta lui Ali-mut.

— Am să mă gătesc. Cred că așa, gătită, o să-i plac și mai mult lui Ariston.

— Dar eu n-am cheltuit atîta bănet ca să-i plăci și mai mult lui Ariston. Mi-am cheltuit banii ca să-mi plăci mie.

— Ție îți plac oricum. Ți-am plăcut și noaptea trecută, cînd n-aveam pe mine decît o cămașă. Atunci cînd ai vrut, acolo în porumbiște, să-mi tai gîtul cu custura.

— Îmi pare rău că nu ți l-am tăiat, roști Goșu încet, cu glasul plin de tristețe și de amărăciune. Îmi pare rău de tot că nu ți l-am tăiat, dar într-o zi tot am să ți-l tai. Întîi am să-l omor pe Ariston. După aceea am să te omor și pe tine.

— Nu cred că tu ai să fii în stare să-l omori pe Ariston. Ți-am mai spus-o. Dar dacă, totuși, tu ai să izbutești să-l omori pe Ariston, n-o să fie nevoie să mă omori și pe mine, pentru că eu am să mă omor singură.

Vorbele căzuseră grele, ca niște bolovani. Tăcură amîndoi îndelung. După un timp Lisandra se sperie de tăcerea dintre ei și spuse aspru și apăsător :

— Nu înțelegi, omule, că cu fără Ariston nu pot trăi ? De cîte ori vrei să mai rostesc vorbele astea,

și cum să le rostesc ca să-ți intre odată pentru totdeauna în cap ? Eu nu pot să trăiesc fără Ariston și tu nu poți trăi fără mine. Oricît te-ai lăuda, tu n-o să mă omori pe mine niciodată.

— Ba am să te omor. Am să te omor...

Se apropie de ea, îi luă mîinile și i le strînse tare între ale lui. Lisandrei îi ardeau mîinile ca focul. Apoi îi mîngîie fruntea, umerii. După aceea îi prinse iarăși mîinile într-ale lui și le strînse mai tare. Femeia nu spuse nimic. Încet-încet însă mîinile i se răciră pînă începură să se asemuie cu două sloiuri de gheață. Nu mai trebui să-i atingă fruntea și umerii ca mai înainte. Își dete limpede seama că acum întreaga faptură a femeii se schimbă într-un sloi de gheață.

— Adineauri te gîndeai la Ariston.

— La cine altcineva ai fi vrut să mă gîndesc ?

— Și acum te gîndești la mine.

— Nu, Goșule. Tot la Ariston mă gîndesc. Dar adineauri nu numai că mă gîndeam la Ariston, îl și doream.

— De ce ai înghețat dintr-o dată ?

— Credeam c-ai priceput din noaptea trecută. Am înghețat pentru că m-ai atins cu mîinile tale. Ori de cîte ori pui mîna pe mine, mă cuprinde scîrba și îngheț. *De scîrba ta îngheț, Goșule.*

— Ar trebui să te omor. Chiar acum ar trebui să te omor.

Lisandra căută sub țolul pe care sta, scoase un cuțit îngust, cu două tășuri, și cu vîrf ascuțit. Îi încercă tășurile cu degetul, îl apucă de vîrf și i-l întinse.

— Hai. Nu te codi. O singură împunsătură în inimă, și gata ! Ți-ai împlinit dorința.

Goșu luă cuțitul. Îi încercă și el ascuțișul. Zise domol :

— Da. Este un cuțit grozav. Oțel curat. De unde îl ai ?

— De la Ariston. Mi l-a dăruit Ariston.

— Ca să mă omori ?

— Nu. Ca la nevoie să mă apăr.

— Și... de ce mi l-ai dat ?

— N-am trebuință de cuțit. De tine mă pot apăra cu vorba și la o adică îmi ajung pumnii.

— Pe Ariston îl voi înjunghia chiar cu acest cuțit.

— Iar ai început să te lauzi, Goșule. Tu n-ai să-l omori nici pe Ariston și nici pe mine n-ai să mă omori. Ești un prostănac fără pereche, bărbate.

Goșu îi întinse cuțitul.

— Păstrează-l. S-ar putea, totuși, ca într-o zi sau într-o noapte să-ți fie de folos.

Lisandra luă cuțitul și-l ascunse sub țol.

— Ascultă-mă, Lisandro, tu nici nu-ți dai seama cât de mult te iubesc eu pe tine.

— Ba da, Goșule. Mă iubești atît de mult, încît tu, sărace cu mintea, tu n-ai putea să trăiești fără mine.

— Atunci de ce te porți așa ?

— Pentru că eu îl iubesc pe Ariston și numai pe Ariston. În lumea asta întreagă, cât e ea de mare, eu nu iubesc decît un bărbat și nu doresc decît un bărbat, iar bărbatul acela e Ariston.

— Tu crezi că și Ariston te iubește pe tine ?

— Nu știu dacă mă iubește și nici nu vreau să știu. Sînt însă încredințată că de plăcut mă place. Ariston mă place mult, mult de tot. Pentru că sînt tînăra. Pentru că sînt frumoasă. Pentru că...

— Taci ! Nu mă mai chinui ! Taci !

Lisandra tăcu. Goșu o întrebă :

— Dar ce crezi ? Dacă ai fi urîtă și schiloadă, Ariston te-ar mai iubi ?

— Nu m-ar mai iubi. Nu. N-ar avea de ce să mă mai iubească, și n-ar avea nici măcar de ce să se mai uite la mine.

— Eu te-aș iubi chiar dacă ai fi strîmbă, chiar dacă ai fi chioară, chiar dacă ai fi schiloadă și plină toată de bube negre.

— Te cred, Goșule, te cred. Prost mai mare ca tine nu se află pe lume.

— Am să te omor, spuse omul trist. Orice s-ar mai întîmpla cu mine după aceea, eu am să te omor, Lisandro.

— Și cu Ariston cum rămîne ?

— Am să-l omor și pe Ariston.

— Ha-ha-ha-ha ! Vezi să nu te omoare el pe tine.

Un stol de muște mari, verzi, grase și urît mirositoare se năpusti asupra lor. Goșu își aprinse luleaua. Lisandra începu să se apere c-un ștergar. Alunga muștele însă numai pentru cîteva clipe. Muștele plecau și se întorceau și mai furioase parcă.

Pe marele fluviu treceau vapoare trăgînd după ele lungi șiruri de șleपुरi negre, burticoase. Soarele fulgera luciul apei tulburi, vîntul adia ușor, sălciile și plopii își foșneau încet frunzele, aerul fierbinte mirosea greu, cîinii dormitau slobozi sub căruțe, urșii mormăiau, iar caii, măgarii și catîrii șatrei pășteau iarba grasă pe care apropierea apei o ferise de uscăciune. Oalele și cazanele cu ciorbă fierbeau. La jarul focurilor muierile învîrteau de zor frigările. Carnea fragedă mustea și picături lunguiete de grăsimi se scurgeau pe jarul roșu și sfîrșiau.

Urcînd sprinten pe nevăzuta scară a cerului, soarele ajunse la amiază. Pe lîngă oale, pe lîngă cazane și pe lîngă frigări rămăseseră cîteva bătrîne. Ceilalți — bărbați și femei — se duseră la căruțe și se gătiră de nuntă. Scoaseră din lăzi și scuturară vestimentele de zile mari, ghete și cizme, rochiile înflo-

rate cu multe volane și bluze de borangic, tulpane și cămăși, nădragi largi, cu găietane și pieptare înflo-rate cu fir de argint și cu fir de aur.

Mulți dintre bărbați își unseră pletele și bărbile cu ulei de nucă frumos mirositor și se pieptănară. Când se adunară laolaltă, parcă erau alți oameni, niște oameni ciudați care nu aveau nici o legătură, pe nicăieri, cu timpul crîncen ce trecea pe lângă ei și peste ei. Păreau cu toții ieșiți dintr-o străveche legendă ori poate erau legenda însăși. În urechile fetelor și ale muierilor, și la gîturile lor, zornăiau bani bătrîni, de aur, de argint, de aramă și de tumbac, șiraguri roșii de mărgean și de sticlă colorată cu toate frumusețile curcubeului, iar în chimirele late ale bărbaților luceau mînerile cușitelor de oțel.

Partea bărbătească trecu — întocmai ca la orientali — de o parte, și partea femeiască de alta. Veni și Him bașa cu Oarba. Între ei, subțire, înalt și ochios, cu mustața și cu barba abia mijite, dar cu pletele-i lungi bătîndu-i umerii, călca rar și apăsător. În urma acestora se înfățișau șatrei ceilalți patru fii ai lui Him bașa, bărbați între două vîrste și doi dintre ei plecați chiar spre îmbătrînire, cu nevestele și cu copiii. Alaiul înaintă mîndru printre cele două rînduri de oameni oacheși, înclinîndu-se adînc, și se opri la jumătatea drumului. Aci, arătîndu-și cu prefăcătorie mirarea, Him bașa întrebă :

— Dar unde este supusul meu Calub ? Am cumpărat ieri o fată de la el cu zece galbeni de aur. Trebuia să mi-o aducă.

Lui Him bașa îi răspunse Ezet, tatăl nefericitului Ferdic, pentru că era bărbatul cel mai bătrîn din satră :

— Ai cumpărat-o cu vorba, Him bașa, dar de plătit n-ai plătit-o.

— Sînt gata s-o plătesc.

— Supusul tău Calub va veni îndată și-și va ține cuvîntul, însă el întreabă prin mine dacă cheltuielile de nuntă sînt în afara prețului fetei.

— Pe Calub nunta nu-l va păgubi nici măcar c-o para chioară.

— Mă duc să-i spun vestea.

Ezet plecă la căruța lui Calub și se întoarse. Îna-
ntea lui mergeau, aproape împleticindu-se de bucu-
ria care-i amestise, Calub și nevastă-sa. Între ei,
dreaptă, ochioasă și sprîncenată, Kera, pe care ca
pe orice mireasă o strîngeau pantofii. Acest al doi-
lea alai, gătit și dichisit, se înclină în fața lui Him
bașa.

— Ți-am adus fata, bulibașa, așa cum ne-a fost
vorba.

— Și eu ți-am adus galbenii, Calub, întocmai după
cum ne-a fost vorba.

— Să ne fie martor Ezet, bătrînul înțelept al șa-
trei, zise Calub.

— Ezet să ne fie martor, spuse Him bașa.

Ezet veni între ei. Him bașa scoase galbenii din
chimir și-i numără rar, în vîzul întregii șatre, în
palma lui Ezet.

— Sînt zece galbeni ?

— Zece, bulibașa, dar nu știu dacă toți sînt de
aur.

— Eu, cînd i-am luat, i-am încercat cu dinții.
Încearcă-i și tu.

Ezet încercă galbenii în dinți.

— Da, bulibașa, galbenii tăi sînt de aur.

Ezet îi numără iarăși, unul cîte unul în palma lui
Calub. Acesta îi pipăi pe multe să vadă dacă au și
zimți. Aveau. Îi băgă în chimir, își luă fata de mîna
și-o duse lui Him bașa.

— Iată fata. Bani curați și cinstiți mi-ai dat. Fata
curată și cinstită îți dau în schimb, Him bașa.

Bulibaşa se înclină. Calub adăugă arătându-i Kerei pe Alimut :

— De acum înainte, fată, acesta e bărbatul tău, stăpîn pe viaţa ta.

Oarba întinse mîna de parcă ar fi văzut, o apucă pe mireasă şi o trase lîngă ea. N-o îmbrăţişă şi n-o sărută, pentru că în şatră nu se pomeniseră asemenea obiceiuri. Îi umblă cu mîinile pe frunte şi pe obraz, pe gît şi pe sîni, pe şolduri şi pe picioare pînă jos, la glezne. Îi spuse :

— De bine făcută, eşti bine făcută. Eşti şi frumoasă. Dacă n-ai să mori din prima naştere, ai să-i faci lui fiu-meu paisprezece copii.

Cuvîntul *moarte* căzu greu şi oamenii oacheşi, care nu-l aşteptaseră să răsară într-o asemenea împrejurare în gura Oarbei, se întristară. Oarba simţi şi rosti tare :

— Dar eu am să trăiesc pînă la prima ta naştere şi-o să te ajut să treci cu bine primejdia.

Him başa ridică mîna :

— Şi acum să trecem la masă, să mîncăm, să bem şi să ne veselim.

Se aşezară jos, pe iarba luncii, turceşte. Mîncară din străchini de lut ars ciorba grasă de viţel, cu pîine şi începură să bea abia după ce gustară friptura împănată cu grăunţi mari de usturoi şi presărată cu sare şi ardei pisat. Muştele mari, verzi, grase şi urît mirositoare zumzăiau în jurul lor, îi muşcau şi-i pişcau, însă acum nuntaşii nu le mai luară în seamă.

Voinicul şi lătosul Rob stătea smîrnă în spatele lui Him başa. Ceilalţi cîini stăteau şi ei, tot smîrnă, în spatele stăpînilor lor. Fiecare om, după ce mîncă grasa şi ardeata carne fierbinte şi rodea bine osul, îl arunca peste umăr. Cîinele, care stătea în spate

și atîta aștepta, îl prindea din zbor. Toți cîinii erau veseli. De multă vreme nu mai pomeniseră atîta belșug de oase. Numai Rob părea abătut de parcă ar fi fost bolnav. Rodea osul, se oprea din ros și scîncea. Pe urmă se apuca să-și roadă mai departe osul, încet și fără nici o poftă.

Him îi spuse nevastei :

— Nu știu ce are Rob. Parcă ar fi bolnav.

— Nu, zise Oarba, Rob nu e bolnav. Dacă ar fi bolnav, aș ști.

— Atunci ce poate să fie ?

— Să mai așteptăm. Să vedem.

Spuse „să vedem“. Ea, Oarba, nu mai „vedea“ de mult. Totuși, nu ocolea cuvîntul. Simțea că *trebuie să fie tristă*, că se va întîmpla *ceva* neplăcut, dureros. Nu știa însă ce anume se va întîmpla și cui anume. Dacă ar fi pipăit palma stîngă a lui Alimut și palma stîngă a Kerci, ar fi știut. Pînă acum se fersise să pipăie palma stîngă a lui Alimut. De ce ? Ca să nu afle că acolo era scrisă o nenorocire, dacă nenorocirea era cumva scrisă. Poate în palma lui Alimut era scrisă o *viață frumoasă*. Se putea să fie scrisă și o viață nenorocită și repede scurtată de moarte. Era mai bine pentru ea, muma băiatului, să nu știe. Zise :

— Rob e neliniștit. Poate presimte că mîine în zori o să trecem *dincolo*.

Him bașa hîrîi :

— Mîine în zori, dacă Rob nu se potolește, am să pun ciomagul pe el.

— Hai să schimbăm vorba, Him.

Nu schimbăm vorba. Se mulțumiră să tacă.

Lisandra se gătise cu tot ce îi adusese din oraș, cu o seară mai înainte, Goșu. Sta lîngă bărbatul ei, mîncea și bea ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat, și-l sorbea din ochi pe Ariston, care se afla ceva

mai departe. Goșu ar fi vrut să-i spună să-nu se mai uite la Ariston. Nu îndrăzni să deschidă-gura decât pentru a mânca și pentru a bea. Dacă i-ar fi spus ceea ce-i ardea buzele să-i spună, Lisandra i-ar fi rîs în nas și ar fi ieșit ceartă. La nuntă, după vechile obiceiuri și legi ale șatrei, cearta nu era îngăduită. Cum să calci legea, și mai ales, cum s-o calci la nunta fiului mezin al lui Him bașa, stăpînul șatrei ?

Ariston da pe gît oală după oală cu vin. Cu toate acestea își simțea gîtul uscat. Nici Goșu nu se lăsa mai prejos. În poloboc vinul scădea. Nimeni nu băgase de seamă că vinul era cam subțire, pentru că domnul Tor îl botezase cu destulă apă, și nimeni nu observase că e cam acrișor. Oamenii oacheși, arși de soarele amiezii, nu mai băuseră de multă vreme vin, pe deasupra mai erau și însetați. Multoră începuseră să le sticlească ochii, să li se aprindă capetele și să li se împleticească limba în gură. Războiul ? Nu se mai gândiră la război. Fluviul ? Trebuiau să treacă fluviul mîine în zori ? Nu se mai gândiră nici la fluviu și nici la ceea ce avea să-i aștepte *dincolo* de fluviu.

Isprăviră după mai bine de trei ceasuri, masa. În tot acest timp cîțiva dintre tineri cîntară. Viori și flaute, cobze și țambaluri și fluiere. Nu lipsiră nici tobele, nici dairelele. Larmă să fie ! Zarvă să fie ! Cît mai multă larmă ! Cît mai multă zarvă !...

*Nuntă,
Buntă,
Tinere
Ginere.
Mireasă
Frumoasă.*

Toți, de-abia de acum înaintea, aveau chef de petrecere.

— Urşii !

— Să vină urşii !

Aduseră urşii. Zazu şi Babaia mormăiră şi căutară, zbatîndu-se, să scape din lanţuri. Ceilalţi se arătară mai ascultători. Zazu şi Babaia fură potoliţi cu lovituri de ciomege. Fluierul prinse glas sub degetele şi sub buzele lui Blebe. Daireaua sună. Naur îndemnă urşii la joacă nu numai cu ciomagul, ci şi cu gura :

*La nunta lui Alimut
Vin cu vadra am băut,
Joacă bine, ursule,
Ursule, bursule...*

De voie, de nevoie, urşii jucară. Şatra, împotriva aşteptărilor, se sătură curînd de mormăielile şi de jocul lor. Pentru că se purtaseră bine, li se dădu carne crudă. Urşii, înfometaţi, o mîncară pe nemes-tecatelea. Careva aduse o căldare de vin, cît mai rămăsese pe fundul polohocului. Alimut umplu că-nile cu vin. Fiecare urs, la semnul însurăţelului, se ridică în două picioare, îşi primi cana cu vin şi, dînd-o peste cap, o bău din cîteva înghiţituri.

Ameţiră urşii şi multă vreme după ce fură legaţi de căruţe mormăiră şi se zbatură în lanţuri. Şătrarii îi uitară.

Acum muzicanţii şatrei se puseră pe cîntat şi şatra, cu mic, cu mare, se aşeză pe jucat. Goşu o luă pe Lisandra de mîină şi vru să intre în joc cu ea. Muierea se smuci şi alergă la Ariston. Înainte ca Ariston să înceapă să joace cu Lisandra, lăutarii tăcură. Ariston scoase cuţitul şi se repezi spre ei urlînd :

— De ce v-aţi oprit din cîntat ? Ticăloşilor ! Spuneţi-mi pentru ce v-aţi oprit din cîntat tocmai cînd am vrut să intru şi eu în joc ?

De teama cuțitului lăutarii se risipiră. Chiar dacă nu s-ar fi risipit, tot n-ar fi ajuns să-î răspundă, pentru că Goșu se și năpustise asupra lui Ariston. Acesta, luat pe neașteptate și izbit puternic cu pumnii, se pomenise lungit la pământ. Goșu îngenunche pe pieptul lui. Îi suci mîna și-l sili să lepede cuțitul.

Goșu culese cuțitul, îl ridică și se pregăti să-l împlînte în gîtul omului care, în clipa aceea, își văzu moartea cu ochii. Him bașa se repezi și-l pocni pe Goșu cu ciomagul peste mîină. Fu lucru de mirare că nu i-o frînse. Îl apucă de plete, îl ridică și-l suci cu fața spre el.

— Ce te-a apucat? Păcătosule! Mi-ai stricat nunta băiatului.

— Ai văzut bine, bulibașă. Ariston...

— Am văzut.

Șatra se adună în jurul lor. Careva zise :

— Lisandra s-a dus singură la Ariston. S-a dus la Ariston fără ca măcar Ariston s-o cheme. Ariston n-are nici o vină.

— Ba sînt vinovat, spuse Ariston. Sînt vinovat. *Am chemat-o cu ochii.* Și cînd o chem cu ochii, Lisandra știe că o doarec mai mult decît atunci cînd o chem cu vorba.

Zicînd acestea, se chinuia să-și scuture nădragii de praf și nu izbutea. Se vedea bine că atît Goșu cît și Ariston erau amețiți de băutură, mult mai amețiți decît oricare alți bărbați din șatră. La amîndoi le ardeau ochii în cap și obrajii li se umflaseră și li se roșiseră. Goșu zise arțăgos :

— Him bașa, așa cum știe toată șatra, eu am o socoteală cu Ariston. Și șatra mai știe că Ariston are o socoteală cu mine. Eu am cuțit. Și Ariston are cuțit. Îngăduie-ne să ne batem acum cu cuțitele. Să ne batem pînă ce unul din noi va cădea. Pentru

că nici în șatră și nici măcar în lume nu se află loc pentru noi amîndoi. Lasă-ne să ne batem cu cuțitele pînă ce numai unul din noi va rămîne să facă umbră pămîntului.

Se auziră strigăte :

— Îngăduie-le, Him bașa, îngăduie-le.

— Îngăduie-le, Him bașa, să-i vedem pe fiecare ce poate.

— La harapnic i-am văzut. A sosit timpul să-i vedem și la cuțit.

Glasurile se înmulțiră și deveniră mai puternice și mai artăgoase.

— Îngăduie-le să se bată, bulibașa, îngăduie-le.

— Te rugăm, lasă-i să se bată, bulibașa.

Him bașa înălță mîna.

— Să-l ascultăm pe Naur.

Bătrînul înțelept al șatrei ieși în față.

— Să se bată, însă nu cu cuțitele. Să se bată cu pumnii pînă ce li se vor istovi și li se vor sfîrși puterile. Să luăm lupta lor *ca o petrecere*, și uitîndu-ne la ei, să petrecem. Uncori, în vechime, aveau loc asemenea petreceri, și astfel nunta nu numai că nu se spargea, dar căpăta și mai multă faimă.

— Vreți să ascultați de glasul lui Naur ?

— Da, răspunse Goșu.

— N-am încotro, mîrîi nemulțumit Ariston. Dacă Goșu vrea să ne batem cu pumnii, o să ne batem și cu pumnii, însă grozav de mult mi-ar fi plăcut să ne batem cu cuțitele. Îl curățam cît ai clipi din ochi și isprăveam o dată povestea !

— Mai tîrziu, zise Him bașa, mai tîrziu, dacă o să vreți, o să vă bateți și cu cuțitele. După ce trecem dincolo de apă. Ori, și mai bine, după ce vom ajunge acolo unde s-a hotărît de stăpînire să ajungem și să ne statornicim.

Cei doi bărbați își lepădară cămășile, rămaseră goi pînă la mijloc și se înfoiară ca niște cotoși. Li se făcu loc. Atacul îl începu Goșu. Ariston primi cîțiva pumni în fălci. La rîndul lui, Goșu fu izbit în coaste. Apoi fu izbit în coaste Ariston și acum lui Goșu îi veni rîndul să primească o sumedenie de pumni în fălci.

Cu toată ura pe care combatanții și-o purtau unul altuia, lupta lor nu avea nimic spectaculos, nimic care să înfierbînte inimile privitorilor. Goșu dădea în Ariston ca într-un sac cu fasole și tot ca într-un sac cu fasole dădea și Ariston în Goșu.

— Fără cuțite, fără harapnice, lupta nu are rost.

Cam după un ceas, amîndurora le sîngerau nasurile și gurile, însă nici unul nu izbutea să-l îngenunche pe celălalt. Cu toate acestea luptau amîndoi cu disperare și, de istoveală, li se bulbucaseră ochii.

Him bașa strigă :

— Destul ! O să vă bateți și altădată. Destul și prea destul pentru astăzi !

Oamenii, întăritați și orbiți de sînge, nu-l auzeau pe mai-marele șatrei, ori poate îl auzeau și nu voiau să-i dea ascultare. Naur puse mîna pe ciomag și-i lovi pe amîndoi fără milă pînă îi despărți. După ce-i văzu despărțiți, le porunci :

— Acum duceți-vă fiecare la căruțele voastre și culcați-vă. Culcați-vă și *dormiți*. Mîine dimineață să vă treziți devreme. *Trecem apa*.

Lăutarii își reluară cîntecul. Reîncepu și jocul. Însă se vedea de departe că acum nimeni nu mai avea chef nici de cîntec, nici de joc. Totul se desfășura fără nici o inimă, fără nici o însuflețire. Viorile scîrțiau, cobzele zdrăngăneau, flautele și cimpoaiele siteviseră. Pînă la urmă cîntăreții tăcură.

Șatra se răsfirea și oamenii se răspîndiră pe la

căruțe. Soarele osteni și el și asfinți. Focurile care mai pîlpîiau ici și colo fură stinse. Plopii și sălciile, căruțele lungi cu coviltir, caii și măgarii, catîrii și urșii, cîinii și oamenii șatrei rămaseră fără umbră. Încet-încet cerul se umplu de stele. Portul, în care aproape toată ziua cîntaseră marinari și hamali beți, amorți. Amorți și orașul din apropiere. Numai fluviul continua să curgă tulbure, mai negru decît noaptea și, în curgerea lui pe care nimeni nu era în stare s-o oprească, continua să murmure și să clipească pe lîngă mal. Him bașa și Oarba căzură într-o adîncă tristețe. De fapt, orice-ar fi spus bătrînul Naur, nunta lui Alimut fusese stricată. Lisandra o stricase. Lisandra, cu Goșu al ei și cu Ariston al ei. Nenorocită zi fusese ziua în care fiica lui Sedil bașa și a Cîrnei lui intrase, prin căsătoria ei cu Goșu, în șatra lui Him bașa. Dar ceea ce s-a făcut atunci, acum nu se mai poate desface decît prin moarte. Dar prin a cui moarte ?

Alimut luă un țol din căruță și-i șopti Kerei :

— Hai să dormim în zăvoi.

— De ce numaidecît în zăvoi ?

— Ca să fim singuri, îi răspunse cu glas tremurat Alimut, ca să fim singuri și să ne iubim fără să ne vadă nimeni, fără să ne audă nimeni, fără să ne simtă nimeni.

Plecară, ținîndu-se, ca de obicei, de mîină. Cîinele Rob scînci și scheună. Alimut se opri o clipă și-l mîngîie pe grumaz. Nu-i trecu prin gînd să-l slobozească din zgardă. Mînios, cîinele voinic și lătos nu se gudură și nici nu se potoli.

Alimut și Kera se strecurară printre căruțe.

Ghiftuită și amețită de băutură, șatra căzuse în somn adînc. Dormeau, încă amețiți de vin, și urșii. Zăvoiul nu era departe. Alimut și Kera grăbiră pașii și în curînd se afundară în întunericul străveziu.

Noaptea, ca orice noapte, trecu.

A doua zi, o dată cu soarele, se arătară în preajma şatrei jandarmii. Erau patru bărbaţi tineri şi voci-nici, bucălaţi şi graşi. Veniseră călări. Caii jandarmilor erau şi ei graşi, bine ţesălaţi, cu cozile lungi pînă la pămînt.

— Gata, baragladinelor ?

— Vom fi gata îndată, domnule. Numai să înhă-măm.

Şatra îşi înhăamnă caii, măgarii şi catîrii la căruţe. Him başa o întrebă pe Oarba :

— Dar tinerii noştri ? Pe unde s-or fi ascuns ?

— În zăvoi. S-au dus să-şi petreacă noaptea în zăvoi. I-am auzit cînd au plecat. Am vrut să-i chem îndărăt, să le spun să nu se depărteze de căruţe, însă nu m-a lăsat inima să le stric fericirea.

După ce rosti aceste cuvinte, rîse încet. Îşi aduse aminte de întîia ei noapte cu Him. Tot într-un zăvoi şi-o petrecuse. Ce bărbat fusese pe atunci, în tinere-ţea lor, Him başa ! Şi ea, ce mai pui de lele ! Ce mai pui de lele !...

Him başa zise :

— În zăvoi ? Bine ! Dar acum trebuiau să fie aici.

Oarba rîse. Se gîndi la multe şi rîse din toată inima.

— Or fi adormit. S-or fi muncit mult unul pe al-tul şi s-or fi afundat în somn greu.

Îi trimise pe Blebe şi pe Elezar să-i caute.

Băieţii se gîndiră şi ei tocmai la ceea ce se gîndise şi Oarba şi rîseră ştrengăreşte, ba chiar cu oarecare neruşinare.

— Acum i-aducem, bulibaşă, acum îi aducem. Dacă nu vin de bună voie, îi aducem legaţi.

Nu trecu mult şi băieţii se întoarseră gîfîind şi strigînd :

— Veniți încoace... Veniți încoace... S-a întâmplat...
Se opriră și făcură semn spre zăvoi :

— Acolo... Acolo...

Șatra crezu că Alimut și Kera au fost mușcați de
serpii zăvoiului. Blebe și Elezar o luară la goană
îndărăt, spre zăvoi :

— Acolo... Acolo...

Ajunseră. Se opriră și văzură. Alimut, cu straietele
zdrențuite, cu obrazul umflat de lovituri, cu buzele
rupte, sta legat de un copac. Gura îi era astupată
cu cârpe, iar pe trupul lui aproape gol umblau, în-
tocmai ca pe un mort, furnici mari și negre. La câțiva
pași de el se afla Kera. Mîinile și picioarele îi erau
strînse în sfori. Fata zăcea goală în iarbă, cu gura
astupată. Furnicile care umblau pe pielea ei erau
de alt soi decît cele care umblau pe trupul lui Ali-
mut. Erau galbene, cu capul și picioarele roșcate.

Le scoaseră cârpele din gură. Blebe izbuti să-și
întrebe cel dintîi prietenul :

— Cine ?

— Nu știu. Erau patru, spuse scîncind Alimut.
Erau patru. Ne-au pîndit și s-au luat după noi. Cînd
am ajuns aici, au sărit asupra noastră.

— Cum arătau ?

— Nu știu. Unul dintre ei era șchiop și sărea ca
o lăcustă. Acela... Cu Kera. Întîi acela...

Îi luară în brațe și-i duseră la căruțe. Jandarmii
spuseră :

— La drum. Vasul pleacă. Și ordinul e să treceți
dincolo cu vasul acesta, nu cu altul.

Se scurseseră șapte zile și șapte nopți de când căruțele lungi, cu coviltir, trecuseră fluviul. Drumul pe care înaintau cu încetineală de melc era plin de gropi și acoperit cu un strat gros de pulbere galbenă-roșcată. Uneori roțile căruțelor se afundau în acest strat de pulbere pînă aproape de osii. Atunci oamenii oacheși puneau umărul și împingeau la căruțe. Caii, măgarii și catîrii șatrei șchiopătau și-și clătinau capetele de osteneală. Sub arșița neîndurătoare a soarelui, rănilor și bubele lor de pe coaste și de pe spinări se deschiseseră, sîngerau și supurau neconținut. Muștele mari, grase, verzi și urît mirositoare se alipiseră convoiului, deveniseră și mai grase, pentru că aveau cu ce se hrăni.

De două ori pe zi șatra în mers era ajunsă din urmă de camioane militare care alergau hodorogind și duceau către frontul îndepărtat soldați ori materiale de război. Camioanele cu care se întîlneau, și care treceau pe lângă căruțele lungi, hurducăind, aduceau ostași bolnavi, slabi și galbeni, ghemuiți unul într-altul. Norii de praf și mirosul greu, de sînge acru, uscat, după trecerea camioanelor plutea multă vreme în văzduh, în văzduhul acela încremenit, stătut, pe care nici o adiere de vînt nu se îndura să-l clatine. Cîmpul, cît vedeai cu ochii, în dreapta și în stînga, înainte și-ndărăt, era neted ca-n palmă.

Cîndva crescuse pe aici grîu și porumb, orz și ovăz, secară și floarea-soarelui. Pe unde fuseseră altădată sate, acum nu mai întîlneai decît mormane de cenușă și resturi de ziduri arse și afumate. Fîntînile fără cumpene erau dărăpănate, iar unele din ele chiar astupate. Din toate se înălța miasmă rîncedă. Jandarmii care păzeau drumul își făcuseră bordeie primitive pe la marginea fostelor sate. Războiul pusese ținutul de oameni, și pretutindeni iarba sălbatecă, pe care n-o mai tăia nici fierul plugului, nici gura ascuțită a sapei, izbucnise nestînjinită, crescuse în voia ei și acoperise cu un uriaș covor vegetal toate nesfîrșirile. Urșii, cu labelle umflate, cu ochii istoviți, înecați de praf, ca și stăpînii lor, abia se tîrau după căruțe. Cîinii însă, sloboziți din zgărzile lor îndată după trecerea marelui fluviu, alergau cît era ziua de mare, încercînd să adulmece și să prindă iepurii care se prăsiseră cu repeziciune. Destul de des se întîmpla să și izbutească și atunci se întorceau veseli și cu boturile pline de sînge cald încă și zburdau sprinteni pe lîngă stăpînii lor.

Patru jandarmi călări însoțeau șatra lui Him bașa. La *Posturile de control* oamenii oacheși erau numărați și însemnați în registre. Unii iscăleau de predarea lor, alții de primire. Jandarmii se schimbau, însă oamenilor șatrei li se părea că sînt aceiași. Ei vedeau mereu și mereu aceleași uniforme albastre, aceleași chipuri nerase și nespălate, arse de soare și tăbăcite, aceleași arme, aceiași cai grași și mereu și mereu aceleași cizme cu carîmbi înalți, cînd licioase, cînd pline de praful drumurilor.

Him mergea pe lîngă caii lui, cu picioarele goale prin pulberea fierbinte și din cînd în cînd îi îndemna, atingîndu-i ușor cu codrișca. Pe cap purta pălăria cu margini late, pălăria de paie pe care o cumpăraseră din tîrg, în ajunul nunții lui Alimut, care

acum zăcea în căruță cu capul în poala Oarbei. Alimut nu avusese noroc de nuntă. Alimut n-avusese nici măcar noroc de nevastă. Și de toate nenorocirile numai el singur, el, Him bașa, era vinovat. Ce-l apucase de grăbise nunta băiatului? Teama lui că în aceste timpuri își vor găsi cu toții pieirea se arătase a fi, cel puțin pînă acum, neîntemeiată. Jandarmii care-i luau în primire de la alți jandarmi îi înjurau. Nu era nici o plăcere pentru ei să-i însoțească pe arșiță și prin praf, două zile, pînă la postul următor. Dar din înjurătură n-a murit nimeni și nici n-o să moară cît o fi lumea lume.

De cînd trecuse fluviul, șatra pleca la drum la un ceas după răsăritul soarelui, făcea la amiază un scurt popas pentru masă și pentru odihna oamenilor și a vitelor, și își deshăma caii, măgarii și catîrii cînd da soarele în chindie. Adunau buruieni uscate, aprindeau focuri, și în timp ce femeile pregăteau mîncarea, bărbații își adăpau vitele în bălțile sau lacurile din apropiere și le lăsau să pască. După aceea oamenii oacheși mîncau, stingeau focurile și se culcau. Cîțiva flăcăi rămîneau treji ca să păzească vitele. Jandarmii mîncau și ei. Trei se culcau. Unul rămînea de veghe cu mîna pe armă.

Noaptea cădea repede și toate nesfîrșirile erau năpădite de un întuneric subțire, străveziu. Pe niciăieri nu se zărea o flacără sau măcar o lumină, fie ea cît de mărunță, pentru că și în acest ținut pus-tiit domnea legea războiului, care spunea: „De cînd scapătă soarele și pînă răsare, în orașe, în sate și pe cîmpuri să nu ardă nici un foc, să nu se aprindă nici o lumină“. Una din marile bucurii ale șatrei erau focurile de noapte. Ziua focurile sînt palide, fără putere parcă și fără farmec. Strălucirea lor e ștearsă de uriașa, puternica și uimitoarea strălucire a soa-

relui. Poate că noaptea vine pe pământ ca să le de-
și focurilor puțința de a străluci. Cine știe ! Atît di-
puține lucruri cunosc oamenii !

*Noaptea focul e viu ca o pasăre vie,
Ca o pasăre vie cu picioarele roșii,
Cu penele roșii, cu aripile roșii,
Cu ciocul roșu, cu gîtul roșu,
Noaptea focul e viu ca o pasăre vie.
Focurile stinse sînt triste ca morții.
Focurile stinse nu mai au picioare,
Nu mai au pene, nu mai au aripi,
Nu mai au ciocuri, nu mai au ochi,
Focurile stinse sînt triste ca morții.*

Șatrei, noaptea, îi lipsea focurile. Șatra ducea lipsa
focurilor. Însă în căruțele lungi, cu coviltir, dragos-
tea nu lipsea. Bărbații oacheși își strîngeau la piept
nevestele pietroase, cu sînii rotunzi și tari, cu coapse
subțiri și cu buze cărnose și fierbinți.

— Tu... Cînd ai să naști ?

— Cam peste două săptămîni.

— Pînă atunci o să ajungem *acolo*.

Nici unul din ei nu știa ce-i aștepta *acolo*, dar
toți doreau cu ardoare să ajungă cît mai curînd
acolo.

Drumul străbătut de cînd primiseră poruncă să se
îndrepte spre răsărit, și mai ales partea aceasta de
drum de cînd trecuseră fluviul și se tîrau prin ținu-
tul lipsit de oameni, îi istovise peste măsură. Fe-
meile însărcinate se temeau să nu le apuce ceasul
nașterii înainte de a ajunge *acolo*. Zara murise din
naștere și o îngropaseră sub o salcie. Zara nu mai
era ! Nimeni nu-i mai vedea fața, nimeni nu-i mai
auzea glasul și pașii ei. Dar amintirea Zarei dăinuia.

— N-aș vrea să mi se întîmple ce i s-a întîmplat
Zarei.

- N-o să ți se întâmple, puică.
- Șatra lui Him bașa trebuie să crească, nu să scadă !
- O să crească, puică, o să crească, și-o să-nflo-rească.

— Numai să ajungem odată *acolo*.

Pentru cei mai mulți dintre șatrari și șatrărese a ajunge *acolo* însemna a ajunge la adăpost de soare și de ploaie, de vînt și de frig, însemna a ajunge în rai.

Toți jandarmii care însoțiseră pînă aici șatra erau bărbați tineri, care trăiau pe aceste meleaguri pustiite de luni și luni, departe de casele lor și de orice așezări omenești. Singurătatea, într-un fel sau altul, îi înrăise, îi sălbăticiise și le ascuțise pînă la înnebunire poftetele. Lăsau pe cel rînduit cu veghea să aibe grijă de arme, și toți ceilalți se tîrau prin iarbă, pe furiș, și pîndeau prin întuneric ca vreuna din muierile, fetele sau fețișcanele șatrei să se depărteze de căruțe pentru a se ușura și să sară asupra ei. Șatra prinsese de veste și nici una nu se mișca de lîngă căruța singură. Se duceau să-și facă nevoile mai multe, iar bărbații, purtînd în mîini furci, ori topoare, stăteau gata prin apropiere, ca la primul strigăt de primejdie să le sară în ajutor.

Un jandarm rînjise la Him bașa :

- Vă păziți bine muierile !
- Sînt bolnave, domnule, toate sînt bolnave și n-am vrea ca oamenii stăpînirii să se molipsească și să se nenorocască. Ajunge că sîntem noi toți nenorociți...

Într-a opta zi de călătorie, la porunca jandarmilor, căruțele lungi, cu coviltir, părăsiră drumul prăfוס pe care se întîlneau mereu cu camioane militare și o apucară pe un drum simplu și îngust, drept către răsărit.

— Mai avem mult de mers pînă ajungem *acolo*, domnule ?

Jandarmul întrebă se uită la Him bașa. Se uită la Him bașa întocmai cum s-ar fi uitat la un mort. Morții nu întreabă nimic. Mortul acesta însă întrebăse. Îi răspunse :

— Două-trei zile. Poate patru.

Caii jandarmilor erau voinici, înalți, grași. Pe lîngă ei, caii, măgarii și catîrii șatrei păreau niște biete gloabe. Totuși, aceste dobitoace mărunte aveau în trupurile puține, rău hrănite și nu îndestul îngrijite, o uimitoare putere. Duceau la greu, îndurau arșița cumplită a verii și viscolul năpraznic al iernii cu aceeași resemnare ca și oamenii oacheși, stăpînii lor.

De la nefericita nuntă a lui Alimut, Lisandra nu-și mai arătase fața în șatră. Mai mult ca oricînd se simțea acum disprețuită și dușmănită și se mira că oamenii lui Him bașa au rămas totuși atît de blînzi cu ea. Dacă povestea ei de dragoste cu Goșu și cu Ariston ar fi avut loc în șatra lui Sedil bașa, de mult i s-ar fi făcut de petrecanie. Gîndindu-se la toate acestea rîse : „Ah ! Ce proastă sînt ! Nu mi-au făcut de petrecanie nu pentru că sînt blînzi, ci pentru că ne aflăm sub ochii jandarmilor. Acum fiecare își teme viața lui. Și cînd oamenii își tem viața lor nu le mai arde să pună capăt vieții altora. Dar pînă cînd oamenii aceștia ai lui Him bașa își vor teme viața ? Dacă stăpînirea ar fi vrut să-i stîrpească, de ce n-ar fi făcut-o pînă acum ? Ce nevoie era să-i trimită tocmai în pustiul acesta ? Jandarmii !... Jandarmii ne-ar putea împușca. Dar nu ne împușcă. Numai că se uită la noi cu priviri ciudate. Toți oamenii pe care i-am întîlnit s-au uitat la noi cu priviri ciudate, s-au uitat la noi *ca la niște morți*... Cînd oamenii își tem viața lor... Nu. Nu era cum gîndise.“

Lisandra încetă să rîdă. „Tocmai atunci se gîndesc oamenii să pună capăt vieții altora. Tocmai atunci, cînd își tem propria lor viață. Pentru ce, deci, n-o omorîseră bărbații șatrei ?“

Cîmpul gol.

Cerul gol.

Zărilor goale.

Convoiul înainta încet, încet. Era bine că înainta, totuși. Era bine ? Poate era bine. Dar poate era tot-mai dimpotrivă.

Cîmpul gol.

Cerul gol.

Zărilor goale.

De-ar zbura un erete, măcar un erete ! De-ar țîșni din aceste ierburi înalte măcar un iepure !

De multe zile întreaga șatră băgase de seamă ceea ce Him bașa credea că numai el singur a observat. Bărbații nu-și mărturisiseră unii altora nimic în această privință și nici femeile. Ajunseseră să creadă, din dorința ca nu cumva teama ori chiar frica să se cuibărească în inimile lor și să-i umple de spaimă, că acum, din pricina războiului, toți oamenii din lume își schimbaseră fără să vrea și fără să știe căutătura și că toți se uitau unii la alții ca niște morți, la alți morți. Mai curînd sau mai tîrziu toți aveau să fie ai morții, numai că fiecare nădăjduia că de el și de cei dragi lui moartea se va apropia după o vreme îndelungată, cît mai îndelungată.

Soarele scăpătă. Ca în fiecare seară soarele scăpătă. Focurile din preajma căruțelor fură stinse. Oarba îl întrebă pe Alimut :

— Te simți mai bine ?

— Da, mamă, mai bine. Mi-a mai scăzut fierbințeala.

Oarba nu-i spuse nimic despre Kera și nici el nu cuteză s-o întrebe. Se temu să nu afle că fata s-a prăpădit sau că e pe cale să se prăpădească. Acum mintea i se mai limpezise și dintr-o dată reînvie toată întâmplarea.

Ajunsesse cu Kera în zăvoi. Căutaseră un loc cu iarbă înaltă și moale. Băiatul rostise încet :

— Aici.

— Nu, nu acolo, zisese Kera. Aici. Aici iarba e mai înaltă și mai deasă.

Luase țolul din mâinile băiatului, îl întinsese și-l potrivea.

— Spre ziuă, spusese Alimut, are să cadă rouă.

— N-o să stăm noi aici pînă la ziuă, zisese fata. O să stăm ce-o să stăm și pe urmă o să ne întoarcem la căruțe. Cred că ar fi bine să ne întoarcem la căruțe înainte de a se lumina.

— Îți închipui că pînă la ziuă o să mă și satur de tine ?

— Nu. Îmi închipui că tu n-o să te sature de mine niciodată.

Fata se lungise pe țol. Alimut se uita la ea prin fumuriul străveziu al nopții și nu îndrăznea, încă nu îndrăznea să se culce lîngă ea. Murmură cîntecul de dragoste al mirelui, pe care pînă atunci nu-l murmurase nimănui și niciodată :

A intrat flăcăul în vie

Și via era toată a lui.

A intrat flăcăul în vie

Și strugurii viei erau copti.

Flăcăul voia să-și culeagă via

Și nu știa cum să înceapă.

Veni porumbița și-i spuse :

Învată, flăcăule, învață...

Cîntă porumbița, cîntă :

Învată să-ți culegi via, băiete...

Patru inși ieșiră din umbră și se năpustiră asupra lor. Unul, deșirat și schiop, care sârea că o lăcustă, se repezise asupra fetei, o izbise cu pumnul în pîntece, o ameuise, îi virîse o cîrpă pregătită mai dinainte în gură și pe urmă tăbărișe pe ea cu picioarele. Ceilalți trei îl pocniseră în cap cu mînerile cuțitelor pe Alimut, îi înfundaseră și lui între dinți o cîrpă, îi rupseseră buzele, îl mursecaseră și-l legaseră de copac. După aceea îi sfișiaseră hainele și cămașa, îl lăsaseră aproape gol și se jucaseră înțepîndu-l ușor între coaste. Unul spusese :

— Să-l omorîm. Dacă îl lăsăm cū viață, ne dă pe mîna poliției.

— Nu face să ne-nărcăm sufletul. Tot o să-l omoare *acolo*. Mai bine să ne mai jucăm nițel cu el. Cît despre poliție... Ce știe el cine putem fi noi ?

Se jucaseră cu el cît voiseră. În acest timp lungul desfăcuse picioarele fetei leșinate, își împlinise repede pofta și sărise în sus rînjind :

— Habar n-aveți peste ce-am dat ! Nici nu mă așteptam ! Trufanda. Acum e rîndul vostru.

— Mai trăiește ?

— N-a murit. În orice caz, e caldă.

Derbedei nu prea știau cum stau lucrurile. Poate că, într-adevăr, fata nu murise. Dacă era caldă, nu murise. Îndată ce moare, omul începe a se răci. Dar poate că, dacă n-o lasă în pace pînă la ziuă, o să moară. O să moară. Ori poate o să trăiască. Nu. N-o să trăiască. O să moară. Nu. N-o să moară. *Fetele și femeile nu mor niciodată din așa ceva.* Poate mor. Poate, totuși, nu mor. Dacă li se scurge sîngele din trup, mor.

Fluviul larg și întunecos curgea liniștit prin apropiere. Alimut auzea cum se izbesc valurile de mal.

Dinspre apă adia vîntul aducînd răcoare. Sălciile foşneau. Plopii foşneau. Deasupra, cerul boltit era plin de stele. Iar stelele — ce ştiau ? — licăreau nepăsătoare.

— Dă-mi şi mie rînd.

— Mai aşteaptă.

— Dă-mi şi mie rînd, n-auzi ?

— Uite că-ţi dau.

Şchiopul fuma. Sta cu spinarea rezemată de-o salcie strîmbă şi fuma. Cînd trăgea fumul în piept, vîrful ţigării se roşea şi creştea.

— Gata ?

— Gata. Dar aş mai vrea o dată. Sînt cam stătut.

— Dă-te la o parte. Acum e iarăşi rîndul meu.

Aruncase mucul aprins la picioarele lui Alimut. După ce gîfîise a doua oară deasupra fetei zisese :

— Măăă ! Ce mai lăcăraie !

Păreau viguroşi şi neobosiţi. Tîmpul trecea încet. Asupra băiatului legat de copac năpădiseră furnicile. Le simţea cum îi intră în urechi, cum îi pipăie colţurile ochilor, colţurile gurii. Gîndise : „Va să zică furnicile nu dorm noaptea. Eu, unul, crezusem pînă acum că furnicile dorm noaptea. Acum văd că nu dorm. Trebuie să ţiu minte ? Trebuie să uit. *Trebuie să uit tot ceea ce s-a întîmplat în noaptea asta. Trebuie. Dar tocmai asta n-o să uit. Şi ce-o să se întîmple cu mine dacă n-o să pot să uit niciodată noaptea aceasta ?* Nu ştiu. Acum nu ştiu decît atît : că mă doare grozav capul ! Mă doare capul... Mă doare capul... Mă doare...”

Ținutul în care căruțele lungi și grele, cu coviltir, se afundau mergînd încet către Răsărit devenea din ce în ce mai ciudat chiar pentru oamenii oacheși care, în peregrinările lor, văzuseră atîtea. Acum, pe drumul simplu și prăfos, de țară, nu se mai vedea, ca pe orice

drum părăsit, nici o urmă de om. Pe mari tarlale iarba sălbatică și țepoasă năpădisese nestînjenită și acoperise întinderile cu o țesătură aspră și chinuită. Pe alocuri stăpînea numai nisipul roșcat, colțuros, cu miros ascuțit de sare. Uneori șesul se afunda pe neașteptate și în găvanul micilor vîlcele sticleau în soare apele vinete-alburii și stătute ale unor lacuri. Cîinii șatrei le adulmecau de departe și, însetați cum erau din pricina osteneții și a arșiței necruțătoare a zilei, se năpusteau în landră, își apropiiau boturile de apă și încercau să lîcăie. Săreau însă îndărăt ca arși, lăsîndu-se păgubași. Apa mirosea urît, era mai sărată decît apa mării și în ea nu viețuiau decît niște viermuși galbeni, dezgustători.

Cărutele lungi și grele, cu coviltir, se țîrau mai departe prin zăpușeală, sub dogoarea soarelui și întîlneau iarăși ținuturi îmbrăcate în iarbă sălbatecă, aspră și țepoasă. Pe aci, ochiurile de apă dulce erau înconjurate de stuhărișuri. Cîinii lîcăiau pînă se săturau. Din loc în loc, uneori mai aproape, alteori mai departe de drumul prăfos, de țară, zăceau pe cîmp tancuri uriașe sparte și afumate. Trupurile ostașilor închiși sub blindajul lor arseseră, iar cenușa o risipise de mult ploile și vînturile. De zile și nopți, cerul rămînea mereu gol de nori, văzduhul rămînea mereu vîscos, mereu neclintit, iar soarele, de cum rășărea și pînă se prăvălea în asfințit, săruta cu buzele lui de foc pămîntul, de parcă ar fi vrut să-l aprindă și să-l schimbe, măcar pentru cîteva clipe, în alt soare. Pămîntul însă se împotrivea cu încăpățînire și nu lua foc. Se înfierbînta numai, și frigea cu coaja lui tălpile goale ale oamenilor oacheși, tălpile goale ale urșilor și ale cîinilor, și copitele nepotcovite ale cailor, ale măgarilor, ale catîrilor șatrei.

*Blestemat să fii, soare de vară,
Blestemat să fii, blestemat să fii !
Flăcările tale seacă apele
Și pîrjolesc păduri și cîmpii.*

Prin ținuturile pe care le străbătea lungul șir de căruțe cu coviltir, soarele seca, într-adevăr, apele, iar flăcările lui pîrjoleau, într-adevăr, cu neîndurare, cîmpiile. Pe alocuri, iarba sălbatică, aspră și ghimpoasă, se uscaseră. Se vedea bine că nu avea să mai treacă mult timp pînă ce totul urma să se schimbe în cenușă. Cît despre păduri... Blestemul vorbea zadarnic despre păduri, pentru că oricît te-ai fi uitat, pînă în zarea gălbuie care tremura ca o ușoară pînză bătută de vînt, nu izbutai să zărești nici o pădure și nici măcar un copac răzleț, unul singur, de leac.

Copitele înșingurate ale cailor, măgarilor și cățirilor șatrei se afundau chinuitor în pulberea alburie a drumului, iar roțile înalte ale căruțelor se afundau și mai mult, din ce în ce mai mult în aceeași pulbere alburie.

Oamenii oacheși, cu copiii și nevestele lor se tîrau nădușiți și gîfîind pe lîngă căruțe și numai bătrînele și borțoasele rămăseseră la umbră, sub coviltire. În căruțe însă, în pofida umbrei, era și mai cald. Bătute într-una de soare, coviltirele se încinseseră, se scorojiseră și dogoreau ca jarul.

*Dă, Doamne, o ploaie
Să curgă șiroaie...*

Se ruga careva ? Nu. Nu se ruga nimeni. Oamenii oacheși nu se rugau nici unui Dumnezeu, pentru că nu credeau în nici un Dumnezeu. Atunci, cine făurise, la începutul începuturilor, lumea, cu tot ce se vedea și cu tot ce nu se vedea ? Nimeni. Oamenii oacheși erau încredințați, ca și străbunii străbunilor

lor din cea mai veche vechime, că lumea se făurise singură. Oamenii, oacheși sau neoacheși, atunci, la început, răsăriseră din pământ, întocmai ca ierburile și ca arborii. Pe urmă venise de undeva, de la marginile pământului, o vijelie și-i smulse din rădăcini. Fuseseră nevoiți să umble, și umblau, umblau...

— Vrei să mănânci ceva, Alimut ?

— Nu mi-e foame.

— Vrei să bei ceva ?

— Nu mi-e sete.

— Atunci ce vrei ?

— Nimic.

— Chiar nimic ?

— Aș vrea să mor.

Nu-i era nici foame, nu-i era nici sete. Îi ardea trupul. Îi ardea trupul și-i ardeau și gândurile. Nu voia nimic. Ba voia ceva. *Voia să moară*. Voia într-adevăr să moară ? Poate nu voia. Zicea numai.

Cînd luase țolul subsuoară și plecase spre zăvoi cu Kera să-și petreacă înțlia lor noapte departe de ochii și de urechile iscoditoare ale șatrei, cîinele Rob se gudurase și încercase să se ia după ei. Alimut însă nu-l slobozise din zgardă.

— Dezleagă-l, îi spusese Kera. Chiar dacă o să vadă ceva, n-o să spună. Cîinii nu pot să vorbească.

— Știu, dar nu vreau să ne vadă și să ne audă în noaptea asta nici păsările cerului.

— Noaptea păsările cerului dorm.

— Nu toate.

Rob se ferea. Alimut se îndirjea. Îl lovisese de două-trei ori. Cîinele scîncise, chelălăise. Pînă la urmă, Alimut îl lăsase în pace, în zgardă.

Puternici, cei patru ! Puternici și plini de vlagă. Fiecare trecuse peste trupul cald al fetei de cîteva ori. Se săturaseră și plecaseră abia cînd se mijise de

ziuă. Şchiopul, sărind ca o lăcustă, li-l arătase pe Alimut celorlalţi şi rînjise :

— Ce ziceţi ? N-ar fi bine să ne spălăm totuşi cuţitele în el ?

— De ! N-ar fi rău.

Şchiopul se apropiase. Cuţitul îi lucea în mînă.

— În burtă ?

— Mai curînd gîtul.

Cel mai mărunţ zisese :

— Hai să-l lăsăm întreg. În dimineaţa asta trec peste apă. Şi acolo... Acolo au să aibă grija alţii să le facă la toţi de petrecanie. De ce să ne-ncărcăm noi sufletul cu el şi să-l purtăm la spinare pe lumea cealaltă ?

Plecaseră şi se pierduseră prin zăvoi, de-a lungul fluviului.

Furnicile ! Dacă n-ar fi fost furnicile, ar fi îndurat totul mai uşor. Se gîndea la fată. Îi ardea trupul, dar îi ardeau şi gîndurile. O fi murit fata ? N-o fi murit ? A murit. Fata a murit. Şi lui, ca să nu-l tulbure, nu i-au spus nimic. Ba nu. Fata n-a murit. Dacă fata ar fi murit, ar fi aflat, ar fi simţit. Mai bine-ar fi murit. Nu. Mai bine că trăieşte. *Acolo* unde vor ajunge, *acolo* unde li se va spune să poposească şi să-şi întindă corturile, acolo vor fi ucişi cu toţii. Acolo va fi ucis şi el, şi tot acolo va fi ucisă şi fata. Cine îi va uide ? Războiul. Dar ei, oamenii oacheşi, nu aveau nimic cu războiul. Acum însă, era vădit, războiul avea socoteli de încheiat cu fiecare om. Deci : războiul avea nişte socoteli şi cu ei, cu oamenii oacheşi ai şatrei lui Him başa.

Lui Alimut nu-i era teamă de moarte. Acum ar fi vrut, totuşi, să trăiască, pentru viaţa însăşi, ar fi vrut să trăiască pentru şatra lui, pentru prietenii lui, pentru... Se gîndi la multe. Numai la Kera şi la dragostea lui pentru Kera nu se gîndi. *Dragostea lui pentru*

Kera îi ieşise din trup în chiar clipa în care o văzuse pe fată răstignită şi chinuită de şchiopul care mergea cu sărituri de lăcustă. Poate dragostea murise. Poate dragostea lui nu murise. Poate dragostea lui trăia totuşi. Trăia şi se plimba singură şi mîhnită prin zăvoiul de lîngă fluviu. Poate dragostea lui trăia şi mergea în urma şirului de căruţe cu coviltir, o poate merge înaintea convoiului. Nu ştia. Nu ştia decît atît : că dragostea lui pentru fată i-a ieşit din trup, i-a părăsit trupul. Pentru totdeauna ? Poate pentru totdeauna. Poate numai pentru un timp.

— Să-ţi dau ceva să mănînci, Alimut.

— Nu mi-e foame, mamă.

— Să-ţi dau ceva de băut, Alimut.

— Rachiu, dacă vrei să-mi dai ceva de băut, dă-mi rachiu.

Oarba îi întinse plosca plină. Băiatul o luă şi duse la gură. Bău, însetat, cu gîlgîituri îndelungate pînă o goli. Rachiu tare îi trăsni mintea şi i-adormi. După aceea îi adormi şi trupul.

Him îşi întrebă nevasta :

— Ce face băiatul ?

— Doarme.

Un miros de rachiu îi izbi nările.

— A băut ?

— Rachiu.

— Mult ?

— O ploscă.

— E bine că a băut şi s-a îmbătat. O să doarmă adînc şi-o să se înzdrăvenească.

Muştele mari, grase şi verzi care miroseau urît şi ţineau scai de şatră. Acum, după trecerea fluviului, parcă deveniseră şi mai multe, şi mai flămînde.

Cu cît şatra înainta spre răsărit, cu atît arşiţa creştea, văzduhul părea mai vîscos, mai încremenit, iar

mai coaptă de soare, mai uscată, aproape arsă. Pe cerul mereu gol nu se arăta nici un smoc de nor, nici un vultur, nici un uliu, nici un crete. Ciocîrliile rămăseseră undeva în urmă, dincolo de fluviu.

Pe la chindie oamenii oacheși opriă căruțele și își deshămară caii, măgarii și catîrii la marginea unui lac rotund, cu apă dulce, înconjurat aproape în întregime cu țipirig. Aci își adăpară, ca de obicei, vitele, și le sloboziră să pască. Iarba sălbatică era vînată și uscată, însă părea că e bună la gust, pentru că vitele, ostenite și flămînde, o pășteau cu lăcomie. Cîinii, după ce își potoliseră setea, se luaseră după Rob și se depărtaseră de sălașul șatrei, pierzîndu-se prin iarba înaltă în căutarea de sălbăticiuni pe care le-ar putea vîna. Fetele și băiețandrii adunară ciulini și scaieți uscați și, curînd după oprire, în preajma fiecărei căruțe focul prinse aripi. Între focul pe care-l aprinsese Him și căruță, Oarba se mișca de parcă ar fi văzut. Puse oala cu linte la foc și se ciuci pe vine. Din cînd în cînd împingea în foc, cu vătraiul, ierburi uscate și asculta trosnetul ciulinilor și scaieților care ardeau.

Pe cînd zăcea în căruță, în trupul tînăr și cuprins de somn al lui Alimut aburii rachiului se risipiră. Fața băiatului, care pînă aci fusese tristă și încredințată, se luminează, iar buzele lui rupte, strîmbe și umflate, încercară să zîmbească. Își visă clipă cu clipă nunta, nunta lui, care avusese loc pe celălalt mal al fluviului cu cîteva zile mai înainte. Băiatul visa și multă vreme nu-și dădu seama că visează. Plecă, de mîna cu fata, spre zăvoi. Rob se gudură și se luă după ei. Alimut îl mîngîie pe cap și cîinele, recunoscător, îi linse din mers picioarele. În zăvoi, cei patru derbedei săriră pe neașteptate asupra lor. Rob se repezi să-l doboare pe șchiop. Ceilalți trei, cuprinși

de frică, fugiră. Rob îi rupse șchiopului beregata sfîșie pieptul, îi sorbi sîngele și-i mîncă inima. Călții trei derbedei se întoarseră. Purtau în mîini fu mari de fier, cu trei colți. Îl înconjurară pe Rob, înțepară și-l uciseră. La el și la fată derbedei nici se uitară. Scupară, o luară din loc, și se pîdură în negura zăvoiuului. Cîinii șatrei, atrași de mișcul sîngelui cald, veniră în landră. Mîncară ce năramăsese din șchiop și-l mîncară și pe Rob. Cîmoare un om, rubedeniile și prietenii lui se grăbisă-l îngroape. De cînd e lumea lume se știe că moartea încurcă viața celor vii. *Cînd moare un cîine, ceilalți cîini se reped și-l mănîncă.* Da, da, se reped și-l mănîncă.

Mai departe, visul se urîți cu totul. Alimut nu dădu seama cum se întîmplă, însă se pomeni că a venit cîine, un cîine mare, lăptos, cu labe mari, putea să meargă și cu colți albi, ascuțiți. Acum fata dormea în iarbă. Cîinele lăptos se năpustise asupra ei s-o sfîșie. Fata se trezi și țipă. Țipătul ei puternic îl făcu pe Alimut să-și lepede somnul. Cum se trezi, se freca speriat la ochi. Își pipăi repede trupul. Nu, nu e cîine. Era om, ca toți oamenii. Îi trecu spaima. Rîdînd, cu buzele rupte și umflate, i se strîmbă.

Oarba simți că i s-a trezit fiul.

— Ți-e foame, Alimut ?

— Da, mamă, mi-e foame. Acum... Acum mă simt mai flămînd ca un lup.

— Dacă-i așa, e bine. Dă-te jos din căruță și vino să mănînci.

Him îl privi. Oarba îi mîngîie fața și i se păru că i-o vede cu buricele degetelor. I se părea numai, o i-o vedea cu adevărat ? ! Pe neașteptate, lui Him bășii veni să plîngă. Era bărbat, și încă un bărbat destul de în vîrstă, trecut de mult prin ciur și prin dîrmot. Pînă atunci nu-l văzuse nimeni plîngînd. N-avea să

vadă nici acum. Clipi de cîteva ori și ochii, care cu o secundă mai înainte începuseră să i se împăienjenească de lacrimi, i se uscară.

Prin apropierea căruțelor ardeau domoale, fumegînd, focurile. Mai era puțin pînă la asfințit.

Ariston, după ce mîncă și bău de unul singur o butelcă de rachiu vechi, se înveseli. Luă un sac gol, îl făcu sul și plecă fluierînd pe cîmp. Caii, măgarii și cătîrrii șatrei pășteau liniștiți și se apărau cu cozile de muște. Lîngă stolurile mari de muște verzi și grase, veniseră, nu se știa de unde, alte stoluri și mai numeroase parcă, și mai flămînde, de muște tot atît de pîntecoase și tot atît de grase ca și celelalte, însă galbene, de un galben urîcios, murdar, care supăra ochii. Muștele încă nu se puteau apropia de șatră. Focurile erau vii, își zbăteau aripele, iar fumul cu miros aspru plutea prin aerul statut dintre căruțe. Șatra privi după Ariston. Uj Hoțul spuse :

— Se duce să-și umple sacul cu iarbă. Vrea să doarmă pe moale. Se vede treaba că tot nu i s-a vindecat pielea.

Mulți rîseră. Matahala se uită cu înțeles la Uj Hoțul și zise :

— Bărbatul care doarme pe moale, nu mai e bărbat.

Dar Ariston își umplu sacul, îl luă la spinare și se întoarse fluierînd. Scoase din căruță un par și-l bătu, ceva mai departe, în pămînt. Aduse sacul, îl înfipse în par și se apucă să-l lovească năpraznic cu harapnicul.

Șatra, mirată, se adună roată în jurul lui. Goșu nu se putu stăpîni și se amestecă și el printre ceilalți. Ariston ridică harapnicul, îl făcu să șuiere pe deasupra capului și izbi sacul cînd în partea de sus, cînd la mijloc, cînd jos de tot. La fiecare lovitură Goșu treșărea de parcă Ariston nu în sacul umplut cu iarbă

uscată ar fi izbit, ci în trupul lui, al lui Goșu. Oamenii șatrei pricepură.

— Ariston se pregătește să se mai bată o dată cu Goșu.

— Degeaba. Nu e tot una. Sacul stă neclintit. În timpul luptei Goșu se mișcă și întoarce loviturile.

Veniră să se uite și jandarmii care îi însoțeau. Șatrarii își despăcară rîndurile și le făcură loc. Plutonierul întrebă :

— Ce l-a apucat pe ăsta ?

— Nimic, ce să-l apuce ?! Se joacă și el cu harapnicul.

— Toți știți să vă jucați așa cu harapnicul ?

— Toți. Nu e greu.

— Atunci de ce se joacă numai el ?

— Ariston e mai vînjos. Pe noi ne-a ostenit drumul și zăpușeala.

În seara aceea jandarmii și plutonierul lor se culcară mai departe de șatră. Jandarmul pus să păzească odihna celorlalți primi ordin să nu cumva să se lase copleșit de somn și să ațipească.

— Să fii cu ochii în patru. Ai înțeles ?

— Am înțeles, domnule plutonier. Țăstia, cum sîm mulți, dacă ar vrea, ne-ar face harcea-parcea.

— N-au să îndrăznească, însă paza bună trece primejdia rea.

Ariston topăi un ceas și mai bine în jurul sacului umplut cu iarbă uscată și nu se lăsă pînă nu-l văzu hărtănit și împrăștiat. Lac de sudoare, scoase parul din pămînt, își strînse harapnicul și se duse la căruță. Întinse pe jos o rogojină, trase o dușcă de rachiu din plosca plină și se culcă. Deasupra întinderilor dezolante cerul învineți și, încetul cu încetul, se întuneacă. Acum toate focurile erau stinse. Cîinii, ținîndu-se scai după Rob, alergau departe, prin iarba înaltă și uscată, chelălăiau, scînceau, lătrau. În stuhărișul la-

cului rotund, cu apă dulce, bună de băut, orăcăiau, speriate poate de întuneric, broaște.

Alimut se gândi la visul lui și se temu de somn.

— Dacă adorm, visez iarăși că mă schimb în ciine lăptos și că mă reped s-o sfîșii pe Kera.

La un moment dat i se păru că a și adormit, i se păru că a și început să viseze. Se pipăi să vadă dacă nu cumva pielea i s-a acoperit de păr. Nu. Pielea nu i se acoperise de păr, dar pleoapele, ostenite, îi cădeau. Se frecă la ochi și alungă somnul.

Fata ! Trebuia să nu se mai gîndească niciodată la fată.

După ce văzuse tot ce se petrecuse în zăvoi, nu mai avea poftă nici s-o sărute, nici s-o mîngîie și cu atît mai mult s-o păstreze de nevastă, să se culce cu ea și să aștepte să-i nască fii și fiice.

Poate Kera murise. Dar dacă fata murise de ce, nu-i vorbise nimeni de moartea ei ? Poate trăia.

— Mamă...

— Da, Alimut...

— Ce s-a întîmplat cu Kera ?

— Nimic, ce să i se întîmple ?! Nimic.

— O să moară ?

— Nu. O să mai zacă ce-o să mai zacă. Pe urmă o să se înzdrăvenească.

Nu era nici o bucurie în glasul Oarbei. Și nici o tristețe. Oarba adăugă după un timp, cu același glas șters :

— Din ce i s-a-ntîmplat în zăvoi, Kera n-a murit. Dar era mai bine dacă murea.

Întocmai așa se gîndise și el. „Ar fi fost mai bine dacă Kera ar fi murit. Da. Ar fi fost mult mai bine.”

— Tu ce spui, Alimut ? Nu e așa că ar fi fost mai bine dacă fata ar fi murit ? După cinci-șase săptămîni ai fi avut dreptul să te însori cu alta.

— Da. Ar fi fost mai bine. Acum, spurcată cum a fost de cei patru, mie nu-mi mai trebuie. Eu, unul nu mai am chef să mă apropiu de ea.

Întîi zbieră îndelung în noapte un măgar. Pe urmă se auziră împușcături. La început pîrîi arma automată a jandarmului de pază. După aceea pîrîiră mînioase și automatele celorlalți. Se auzi și un vaiet.

— Văleuu ! Mamă-mămulică !... M-au împușcat... Mamă-mămulică... M-au împușcat... Văleuu...

Șatra, ca la poruncă, se trezi și sări în picioare. Bărbații oacheși, mișcîndu-se și strecurîndu-se printre căruțe, puseră mîna pe cuțite, pe furci, pe topoare.

— Mamă-mămulică... M-au împușcat... Mamă-mămulică...

Era glas de om străin. Împușcăturile se răriră și încetară. Acum toți cei patru jandarmi veneau spre căruțe. Unul dintre ei ducea un om la spinare. Plutonierul răcni :

— Aprindeți focul !

— Păi...

— Pe răspunderea mea. Aprindeți focul...

Jandarmul aruncă la pămînt omul rănit pe care-l purtase la spinare.

— Grijania... Mi-ai rupt oasele... Parcă ai fi de plumb...

Flăcările focului aprins la repezeală se înălțară biruitoare și începură să pîlpîie și să joace vesele luminînd pămîntul în jur. Rănitul gemu înfundat și se strînse convig.

— Mămulică... M-au omorît, mămulică...

— Gura ! Îi ordonă plutonierul. Gura, că te ia mama dracului ! Acum îți descarc automatul în scăfîrlie !

Rănitul amuți. Se uită la jandarmii care-l prinseseră. Cu spaimă se uită. Și tot cu spaimă se uită și

la bărbații oacheși, bărboși, ochioși care mai țineau încă la vedere cuțite și topoare, furci și dîrjale.

— Să-mi spui tot. Auzi ?

— Am să vă spun.

— Dezertor ?

— Da. Dezertor.

— Cîți erați cu toții ?

— Cinci.

— De unde veniți ?

— De *acolo*...

Arătă cu mîna spre Răsărit.

— De ce-ați părăsit frontul ?

— Nu mai puteam îndura.

— Știi că dacă aș vrea, aș avea dreptul să te împușc ?

— Știu.

— Ce căutați prin preajma șatrei ?

— Cai. Voiam să furăm cai, ca să ajungem mai repede acasă.

Plutonierul îl scormoni și-i luă actele. Se întoarse spre Him bașa și-l întrebă :

— Ce să fac cu el ? A ? Ce să fac cu el ? De îngrijit, n-am cu ce să-l îngrijesc. De trimis dincolo de fluviu, n-am cum. Trebuie să-l împușc.

Tăcu un timp. După aceea se apucă să se văicărească :

— Altă soluție n-am. Trebuie să-l împușc. Dumnezeu să mă ierte, dar altă soluție n-am. Trebuie să-l împușc... Să-l împușc !

Rănitul se răsuci lîngă foc, în țărîină și se apucă să scîncească :

— Faceți-vă milă de mine și nu mă împușcați, domnule plutonier. Mă așteaptă nevasta acasă... Nevasta și copiii... Și-o mamă bătrînă... Și-un bunic și mai bătrîn...

Începu să plîngă de-a binelea. Subofițerului i se acri saliva în gură. Simți că-l năpădesc lacrimile și, ca să le împiedice, urlă :

— Dar pe mine nu mă așteaptă nevasta ? Pe mine nu mă așteaptă copiii ? Pe mine nu mă așteaptă părinții ? Porcule ! Toți avem neveste și copii, unii mai avem și părinți, dar războiul e război. Trebuie să ne facem datoria. Cu orice preț... Cu orice preț... datoria... dato...

Bătrînele șatrei făcură roată în jurul rănitului să-l dezbrace: îi traseră pantalonii și izmenele, îi scoaseră tunică și-l lăsară numai în bocanci și cămașă. Sîngele gîlgia din trupul lui ca dintr-o butie spartă. Încălziră la rezezeală apă, aduseră cîrpe curate, îl spălară, îi astupară și-i oblojiră rana.

— Moare ? întrebă plutonierul.

— Are zile, răspunse Oarba. Glonțul nu i-a atins măruntaiele, așa că omul mai are zile.

— Are zile, dar nu multe, zise plutonierul. Am să fac pe dracu-n patru și-am să-l trimit în urmă, la oraș. Au să-l judece acolo pentru dezertare și-au să-l împuște. Au să-l pună la gard și-au să-l împuște...

Oarba căută cu ochii ei stinși fața jandarmului și cînd i se păru c-a găsit-o spuse :

— Judecătorii aceia puși să-l judece sînt și ei oameni. Poate au să-l ierte. Dezertorul are acasă copii. Dacă-l împușcă, cine o să-i crească mari copii ? Cine-o să-i hrănească pe bătrînii casei ?

Jandarmul îi răspunse acru :

— La război nu încape iertare.

Apoi se întoarse către Him bașa :

— Dacă nu băgam de seamă, dezertorii vă furau caii.

— Mîine, cînd ajungem *acolo*, o să vă răsplătim, domnule plutonier.

— Dar, bulibașă, cu rănitul ce facem ?

— Lăsați-l deocamdată în grija noastră. Îl însănătoșim și-l păzim. Mai târziu, dacă vă trebuie, trimiteți și-l luați.

— Răspundeți de el cu capul.

— Răspundem.

— Peste o săptămână trimit să-l ia.

— Voia dumneavoastră. Puteți să trimiteți și peste două.

Jandarmii pleacă. Ajunși la culcuș, îi acoperi noaptea. Traseră câteva rafale în vînt, de speșierură, și se culcară.

Ferdic aduse plosca. I-o întinse rănitului :

— Rachieu. Vechi și tare. Adoarme îndată. Bea. Bea, omule.

Rănitul întinse mîna și-o luă. Se gîndi : să bea ori să nu bea ?

Ferdic îl îndemnă :

— Bea, omule, bea. Băutura alină durerile și adoarme. De cînd mi-a fost ucisă femeia, eu beau într-una... Beau într-una... Și dacă beau mi se pare că sufletul mă doare mai puțin. Și... Și... mi se pare că dorm chiar atunci cînd sînt treaz.

Rănitul duse plosca la gură și n-o dezlipi de buzele-i uscate și pleznite de soare pînă nu sorbi ultima picătură.

Șatra se risipi. Fiecare se culcă în căruța ori lîngă căruța lui.

Oarba tot n-avea somn. Rămase să vegheze lîngă rănitul întins pe rogojină, în care viața începuse să se întoarcă încet și să se statornicească.

Muștelor li se adăugaseră țîntarii. Se părea că lacul cu apă dulce, înconjurat pe trei sferturi de papură și acoperit în bună parte de lîntiță verde, era raiul lor.

Înainte de asfințitul soarelui, copiii șatrei intrașă goi în apă să se răcorească și să se spele de je-

gul care se prinsese pe trupurile lor în timpul călătoriei. Apa care, privită de pe mal, părea atât de ademenitoare, îi dezamăgi. Era noroioasă și mai caldă decât aerul vâscos și încărcat de praf pe care-l respirau. Începură, totuși, să se bălăcească, iar cîțiva, mai marișori, chiar să înoate.

Dar ce se întîmplase ? Întîi țipase unul. Pe urmă țipaseră, cu țipete ascuțite și pline de spaimă, aproape toți, și se repeziră spre mal. Văzîndu-se plini, de la glezne și pînă mai sus de mijloc de lipitori, copiii o luaseră la fugă spre căruțe. Fuga însă nu le ajuta la nimic. Muierile șatrei își păstrasera sîngele rece, încercînd să-i potolească și să-i curețe. Loveau puternic, cu latul palmei, drept la mijloc, fiecare lipitoare. Unele, care apucaseră să se umfle de sîngele supt, se desprindeau mai ușor și cădeau în țărîna unde se zvîrcoleau neputincioase. Altele, cu cît erau lovite mai tare, cu atât se încăpățîneau să se prindă și mai tare de pielea tuciurie.

După ce-i curățară de lipitori, și după ce lipitorile căzute în țărîna fură strivite cu călcîiele, copiii fură unși cu gaz. Mîncărimea și usturimea pielei nu trecu ușor, așa că fiecare avu de furcă cu ai săi pînă-i culcă și-i îndemnă să se liniștească și să adoarmă.

— Goșule...

— Da...

— Ai fost martor la isprava lui Ariston ?

— La care ispravă ?

— La aceea cu sacul.

— Am fost, răspunse în silă.

— Lovea în sacul cu iarbă cu aceeași bucurie cu care ar fi lovit în tine.

— Lovea...

— Eu cred că numai la tine se gîndea. Prea lovea năpraznic.

— Dar eu nu sînt un sac plin cu iarbă ! Sînt om. Și am să-l poftesc, după ce vom ajunge acolo, și după ce scăpăm de jandarmii care ne însoțesc, să ne mai batem o dată.

— Tot cu harapnicele ?

— Nu știu. O să mă mai gîndesc.

Lisandra rîse. Rîsul ei îl întărită.

— Da. Tot cu harapnicele. Am să-l bat cu harapnicul pînă am să-l omor.

— Cu harapnicul n-ai să-l poți doborî, Goșule. Cel mult o să-l schilodești și-ar fi păcat de el. E frumos. E tare frumos. Ariston e bărbatul cel mai frumos pe care l-am văzut eu pînă acum. Cel mai frumos... Cel mai frumos...

— O să-i arăt eu lui frumusețe. O să-l sfîrtec...

— Mai curînd o să te sfîrtece el pe tine. O să te schilodească ori poate chiar o să te și omoare.

— Niciodată ! Înțelegi ? Asta n-o să se întîmple niciodată.

— Dacă v-ați bate cu cuțitele, spuse muierea, ar fi altceva. Tu `știi să te bați mai bine cu cuțitul decît cu harapnicul.

Privind-o cu ochi de piatră, Goșu mormăi :

— De fapt, tu spui una și gîndești alta. Tu crezi că, într-o luptă cu cuțitele, lui Ariston i-ar fi mai ușor să mă omoare. Ai scăpa de mine. Tu numai la asta te gîndești : să mă omoare Ariston, să scapi cît mai curînd de mine.

Muierea tăcu. Goșu zise apăsător :

— N-ai să scapi tu așa de curînd de mine. Într-un fel sau într-altul, eu pe Ariston tot am să-l omor.

— De cînd te lauzi... Mi s-a și acrit să te tot aud : am să-l omor, am să-l omor... Și nu ești în stare să-i clinești un fir de păr din cap.

Muma lui Goșu ridică glasul :

— Dar mai tăceți odată ! Mi-e somn și nu pot să adorm de gura voastră.

Șatra dormea dușă, acoperită de întunericul străveziu al nopții. Pământul era cald. Ierburile erau uscate. Cîinii, întorși lîngă căruțe, căscau și picoteau. Urșii mormăiau prin somn. Babaia visa că mănîncă miere și că bătrînul Zazu se bătea cu un întreg roi de albine. Iar cîinele Rob... Cîinele Rob avea și el un vis : se făcea că se află într-o poiană înflorită în mijlocul unui cîmp verde... verde. Dar cîmpul verde era plin de cîrduri de iepuri. Unii erau galbeni la păr, alții roșcați, dar toți se îngrășasera așa de mult că abia se mișcau. Veneau, se opreau în fața lui Rob, se ridicau în două picioare și se rugau :

— Mănîncă-ne, Rob. Sîntem grași și gustoși, mănîncă-ne, Rob.

Cîinele Rob rîdea :

— Acum sînt sătul. Să veniți la mine la iarnă. Atunci o să vă fac la toți plăcerea să vă mănînc. Acum duceți-vă. Duceți-vă și lăsați-mă în pace să dorm...

Rănitul, care peste noapte dormise adînc din pricina rachiului băut, se trezi o dată cu venirea zorilor și cum se trezi își pipăi partea lovită și oblojită a trupului. Carnea, ieșită din amortire, îl durea adînc. Se răsuci pe șold. Vru să strige. Se temu să n-o scoale din somn pe femeia de lîngă el, care sta neclintită de parcă ar fi fost o mogîldeață neînsuflețită de piatră sau de pămînt. Oarba, de care somnul nu se lipise nici o clipă, îl întrebă :

— Spune-mi, omule, ai într-adevăr acasă patru copii ? Pari a fi destul de tinerel.

— Nu, răspunse soldatul rănit, am mințit.

— De ce ?

— Pentru că dacă i-aș fi mărturisit că am șase, plutonierul de jandarmi nu m-ar fi crezut.

Oarba se miră :

— Aşa de tânăr ! După glas pari a fi atît de tânăr
Şi ai şase copii !...

— Mi-a murit mama. Trebuia femeie la casă şi
tata m-a silit să mă însor la şaptesprezece ani. În
cinci ani nevastă-mea a născut cinci copii. Cu al
şaselea m-a pricopsit taica după ce am plecat la război.

Oarba nu pricepu dintr-o dată.

— Cum adică ?

— După ce am plecat la război, taica s-a încurcat
cu nevastă-mea şi nevastă-mea a mai născut încă
un copil care e fiul tatei.

— Au crezut că ai murit ?

— Poate au crezut că am murit, poate n-au crezut.
Nu ştiu. Şi dacă nu ştiu, nu ştiu.

— Şi cum ai aflat ?

— De la un văr care a venit pe front acum o
lună.

— Şi acum... Acum ce vrei să faci ?

— Nu ştiu. Poate au să mă judece şi-au să mă
împuşte pentru dezertare. În vreme de război oamenii
sînt ieftini. Şi dacă unii au prilejul să-i omoare pe
alţii, îi omoară, fără prea multă vorbă, iar în unele
cazuri *chiar cu plăcere*.

— Ai plecat de pe front pentru...

— Mă săturasem de război. Însă n-am plecat nu-
mai pentru asta. Vroiam să ajung cît mai repede
acasă, ca să-l ucid pe tata.

— Şi nevasta ? Cu nevasta n-ai de încheiat nici
o socoteală ?

— Cu nevasta, săraca, n-am nimic. O fi silit-o,
o fi ademenit-o, cine ştie ! Muiere singură, minte
slabă, carne slabă.

Şatra aprinse focuri, îşi astîmpără foamea, îşi în-
hămă caii, măgarii şi catîrrii şi plecă mai departe spre

răsărit, mereu mai departe spre Răsărit, mereu spre Răsărit.

Călări pe caii lor voinici și grași jandarmii mergeau și ei tot spre Răsărit, păzind de departe convoiul lung și ostenit de atîta zăpușeală și de atîta drum al oamenilor oacheși.

Cîinii se țineau cum se mai țineau, însă urșii se aflau la capătul puterilor. Îi istovise nu numai lungimea și greutatea drumului străbătut, cumplita arșiță a secetoasei veri, ci și uriașele roiuri de muște de război care nu se îndurau să se despartă de șatră.

Pe fugarul rănit îl luă Ariston în căruța lui.

Oarba îl întrebă pe Alimut :

— Ți-e mai bine ?

— Mai bine, mamă. Cînd ajungem *acolo*, mă dau jos din căruță și încep să umblu. În curînd am să fiu sănătos-tun.

Him asculta cuvintele pe care le schimbau între ei nevasta și fiul lui. Asculta și parcă se îngrășa de mulțumire și de bucurie. *Fiul lui trăia*. Fiul lui ar fi putut fi ucis. Nu fusese ucis. Trăia. Trăia și avea să mai trăiască... să mai trăiască... Cei patru derbedei... Cei patru derbedei, dacă ar fi vrut, ar fi putut să-l omoare acolo lîngă fluviu, în zăvoi. Nu-l omorîseră. Îl scuipaseră, îl bătuseră, îl batjocoriseră, îl înțepaseră cu cuțitele, însă îi iertaseră viața. *Nimic nu era mai scump pe lume ca viața*. De ce oamenii încercau mereu să și-o ia unii altora ?

— Hii, murgule !...

— Hii, bălane...

Moartea !... Poate *acolo*, în localitatea aceea necunoscută către care se îndreptau cu căruțele lor grele, lungi, cu coviltir, îi aștepta moartea. Dar poate îi aștepta și viața. Dacă stăpînirea ar fi voit să scape de ei, ar fi dat poruncă jandarmilor care-i însoțiseră

de la trecerea fluviului, să-i omoare. Patru jandarmi — trei soldați și un plutonier — cu patru puști automate, într-un sfert de oră n-ar fi avut ce împușca.

Bine. Stăpînirea nu le vrea moartea. Atunci de ce-i mîna din urmă, departe de ochii lumii, prin aceste ținuturi pustii, către un ținut care va fi, poate, și mai pustiu ?

— Hii, bălane !...

— Hii, murgule !...

Loviți din cînd în cînd ușor cu codirișca biciului, murgul și bălanul călcau încet prin pulberea adîncă și fierbinte a șoselei și se apărau cu cozile de muștele mari, verzi și grase și de muștele mari, galbene și grase care-i însoțeau. Noroc că țințarii, după ce se ținuseră un timp de căruțele cu coviltir, se întorseră la balta cu apă dulce și la stuful lor.

Lui Alimut, care n-a avut parte de Kera, el, Him bașa, o să-i găsească altă nevastă. Se aflau destule fete tinere și chipoase în șatră ! Încercă să și le amintească. Da. Erau destule.

Calub !.. N-ar fi vrut să aibe neplăceri cu Calub. Pînă la urmă tatăl Kerei va trebui să înțeleagă. După întîmplarea din zăvoi, Calub nu avea decît să-și păstreze fata — care nu mai era fată — și să-i dea îndărăt galbenii primiți. Buni galbeni ! Toți cu zimți ! Toți de aur vechi, turcesc ! Zece la număr ! Zece ! Parcă fi și vedea strălucind în palma lui bătucită ! Parcă îi și auzea zornăind ! Nimic nu e mai plăcut auzului omenesc decît zornăitul banilor de aur... Zornăitul banilor de aur !...

Moartea !... Moartea și viața ! El, Him bașa, nu se speria de moarte și nu se speria nici de viață.

— Hii, murgule !...

— Hii, bălane !...

De fapt, fiecare om, înainte de a muri pentru totdeauna, moare de cîteva ori. Şi el, - Him başa, murise de nenumărate ori. Odată murise copilul Him. Şi din trupul mort al copilului Him răsărise tînărul Him. Pe urmă murise şi tînărul Him. Iar din trupul mort al tînărului Him se iscase pe lume omul matur Him. Nu trecuse prea multă vreme şi din trupul omului matur Him ieşise la iveală bătrînul Him. Într-o zi... Într-o zi va muri şi bătrînul Him. Şi din trupul mort al bătrînului Him nu se va mai arăta nici un alt om. Odată mort, bătrînul Him va rămîne pentru totdeauna mort. Cel mult din trupul mort al bătrînului Him va răsări iarbă, ciulini, mărăcini...

— Hii, murgule !...

— Hii, bălane !...

— Hii, moarte !...

— Hii, viaţă !...

Caii merg încet. Măgarii merg încet. Catîrii merg parcă şi mai încet... Şi mai încet... Copitele lor sîngeră, sînt pline de răni şi de bube, şi se afundă în pulberea fierbinte şi alburie a drumului. Şi tot în pulberea fierbinte şi alburie a drumului se afundă şi roţile înalte ale căruţei lungi şi grele, cu coviltiri

Pulbere alburie, poate ai fost odată

Trup sprinten de sprintenă fată.

Pămînt negru, aspru, uscat,

Poate ai fost cîndva trup de tînăr bărbat.

Cîndva !... Cîndva !... Ce tînără şi frumoasă fusese odinioară Sina ! Atunci se căsătorise tînărul Him cu ea. Îi dăruise cinci fii. Cu fiecare naştere murise ceva din ea. Şi murea ceva din ea cu fiecare an. Femeia se uscăse şi se smochinise. Îşi pierduse vederea. Acum numai el, Him başa, îşi mai aducea aminte că altădată o chemase Sina. Acum numai el, Him başa, îşi mai aducea aminte că altădată Sina fusese

tînără, fusese frumoasă și-i dăruise zile pline de bucurie și nopți pline de arzătoare dragoste. Șatra, de mulți, de foarte mulți ani, o numea Oarba, Oarba lui Him, Oarba lui Him bașa... Oarba... Oarba.

Him lăsă caii să meargă în voie. Nu-i mai lovi cu biciul. Nu-i mai lovi nici cu codirișca.

Mergînd pe lîngă cai, Him bașa călcase din întîmplare în niște ghimpi ascuțiți, crescuți la marginea drumului. Acum îl usturau tălpile înțepate. Se urcă în căruță. Alimut dormea, somn adînc dormea Alimut. Oarba îl veghea. O rugă :

— Sina, dă-mi plosca. Mi s-a uscat gura.

Oarba pipăi coviltirul. Găsi plosca. I-o întinse. Him înghiți cîteva guri de rachiu. Se întoarce.

— Pune-o la loc.

Oarba întinse mîna, luă plosca și -o atîrnă la locul ei.

Him bașa îi văzu fața uscată, zbîrcită, smochinită, cu care de atîta amar de vreme se obișnuise. Și-i văzu și ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de frumoși și de negri care de mulți ani erau lipsiți de vedere.

— Dar ce e cu tine ? Plîngi ?

— Fără să vreau, Him, fără să vreau.

— Băiatul ?

— Nu. Băiatul s-a liniștit. Doarme.

— Atunci de ce plîngi ?

— Him, nu te supăra, Him. *Au trecut doisprezece ani, patru luni și treisprezece zile de cînd tu nu mi-ai mai spus pe nume, de cînd tu nu mi-ai mai zis Sina. Și acum eu mă-ntreb, Him, ce te-o fi apucat pe tine de mi-ai zis Sina ?*

Lacrimile care îi curgeau Oarbei din ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri și frumoși, dar fără vedere, îi arseră lui Him bașa inima. Apucă mîinile Oarbei și vru să i le mîngîie. Abia acum

Him başa băgă de seamă că mîinile soţiei lui erau negre ca pămîntul şi uscate ca nişte cioturi. Oarba şopti :

— Dragule... dragule...

Ce-o apucase ? Ce-i venise să-i spună aşa ? Him sări din căruţă şi începu să-şi bată caii cu biciul :

— Na ! Una ! Mai ţine una ! Mai na încă una ! Şi încă una ! Mai na ! Mai na !

Căii se opintiră în hamuri şi voră să alerge ca să împlinească voia stăpînului. De ani de zile îi cunoşteau pe Him başa, se temeau de biciul şi de mînia lui, însă atît de aprig şi atît de mînios ca acum caii nu-l văzuseră niciodată.

— Hii ! Hii ! Mai na !... Mai ţine !... Mai na !...

Căruţa lungă, cu coviltir, era grea şi roţile ei înalte intrau adînc în ţărîna arzătoare a drumului. Murgul îngenunche sub lovituri şi căzu. Bălanul se opri.

O dată cu căruţa lui Him başa se opri întregul convoi. Oamenii oacheşi alergară să vadă ce s-a întîmplat. Îl găsiră pe Him başa lovindu-şi cu sălbăticie calul căzut. Urla, înjura şi îşi izbea calul de parcă ar fi vrut să-l omoare. Murgul clipea din ochi, rămînea nemişcat, însă la fiecare lovitură pe care o primea tresărea.

— Lasă calul, Him başa.

— Nu omorî calul, Him başa.

Plin de mînie, omul parcă nu-i auzea. Îşi suduia şi-şi lovea mai departe calul. Auzi rîsete batjocoritoare. Întoarse capul. Cei patru jandarmi călări pe caii lor voinici şi graşi îl priveau şi rîdeau. Pluto-nierul îi spuse rînjind :

— Aşa ! Arde-l, Him băşa. Omoară-l, Him băşa. Nu-l ierta, Him băşa.

Îl cuprinse ruşinea, aruncă biciul şi se îndepărtă de căruţă. O luă pe jos peste cîmp. Apoi, dezmetindu-se, se întoarse şi o porni drept înainte, pe

drumul simplu și prăfos care ducea către Răsărit, către *acolo*. Oamenii oacheși ridicară calul căzut în țărână, împinseră căruța și unul dintre ei, apucând hățurile, strigă blajin :

— Dii !...

Caii o porniră la drum cu pași înceți, obosiți. Întregul convoi se puse în mișcare.

La amiază plutonierul nu le îngădui oamenilor oacheși să deshame și să-și pregătească masa. Zise :

— Mai avem numai un ceas și ajungem *acolo*.

Unii se bucurară.

— În sfârșit ajungem.

Alții se posomorîră :

— Dar dacă odată ajunși *acolo*, jandarmii ne...

Cîmpul neted, acoperit cu iarbă sălbatică, înaltă și uscată rămăsese în urmă. Acum drumul simplu, de țară, străbătea un ținut în care pămîntul era galben, tare ca piatra, zgrunțuros și lipsit de orice urmă de vegetație. Crăpături largi și adînci plecau de lîngă marginile drumului și se înșiruiau pînă în depărtare. Cîinii se încîrduiră pe lîngă căruțe și tot pe lîngă căruțe se încîrduiră și copiii șatrei. Caii, măgarii și catîrii începură să meargă și mai încet, căutînd ca fiecare pas să fie făcut cu nesfîrșită grijă. Urșii gemeau și mormăiau, mergeau înainte, mereu înainte și își sunau lanțurile grele... lanțurile grele...

Him bașa se afla cu cîteva sute de pași înaintea convoiului. Călca și el cu grijă, ferindu-se să nu alunece în crăpături. În urma lui, la mică înălțime, plutea în aerul vîscos și fierbinte un năuraș de praf. Acum buzele îi tremurau de parcă ar fi fost bolnav de friguri și din ochi i se prelingeau în barbă lacrimi. Din pricina mustăților stufoase lacrimile nu-i ajungeau pînă la buze, așa că nu-și dădea seama dacă sînt sau nu amare.

Nu mai plînsese de pe vremea cînd fusese copil. Pe atunci, într-o zi, făcuse o poznă și tată-său îl bătuse cu biciul. Plînsese pentru că fusese bătut cu biciul. Dar... acum... acum ce era cu el? Viața multă pe care o trăise și care rămăsese, toată, în urmă, ori scurtul crîmpei de timp pe care îl mai avea de trăit de acum înainte? Viața, oricum ar fi trăită, nu este decît un crîmpei de lumină. Pentru fiecare om atît e viața : un crîmpei de lumină. Înaintea acestui crîmpei de lumină : oceane de întuneric. După ce se va isprăvi acest crîmpei de lumină : oceane de întuneric, oceane de întuneric și nimic altceva.

Cînd s-a căsătorit cu Sina, el, Him bașa, avea douăzeci de ani, iar Sina... Sina nici nu împlinise cincisprezece. I-a născut patru feciori. Credeau amîndoi că izvorul copiilor lor a secat și, pe neașteptate, după ce Sina trecuse de patruzeci de ani, într-o noapte, sub cort, i-a șoptit la ureche :

— Him, dragule, o să mai avem un copil.

— Ți se pare, Sina.

— Ba nu mi se pare de loc, Him. Sînt într-a treia lună.

Și căsătorise feciorii. Și fiecare dintre feciorii lui aveau acum alți băieți și alte fete. Nurorile, se înmulțiseră, toate erau grase și mîndre. Nici una n-avea iubire pe Sina, și nici Sina nu-și lipise inima de inima vreuneia dintre ele. Abia dacă-și vorbeau. Nepoții și nepoatele, cînd se nimeria să vorbească despre bunica lor, îi spuneau Bătrîna, ori, și mai cu plăcere, Oarba. Iar el, el Him bașa, îi uitase parcă numele. În gîndurile ori în vorbele lui îi zicea : nevastă-mea, muieră mea, oașca mea, băbăția mea. Dragostea lui pentru ea o topiseră anii. Anii aprind în inimile oamenilor dragostea, și tot anii o topesc și o sting.

Nimeri cu piciorul într-o crăpătură, se poticni și căzu. Avu vreme să se proptească în mîini. Se ridică

greoi și înainte de a porni mai departe își aruncă ochii în jur. Pământul era, ca și mai înainte, galben, uscat, amestecat cu bolovani și cu pietriș, însă nu mai părea atât de pustiu. Mușuroaie dese, unele vechi, altele proaspete de tot, arătau că în coaja acestui ținut sărac viețuiau cîrțițe. Dacă viețuiau cîrțițe, mai viețuiau și viermuși. Cîrțițele sînt oarbe. Începu să le numere mușuroaiele. Plecă mai departe, numărîndu-le. O sută. Două sute. Cînd trecu de trei sute se lăsă păgubaș. Aci, pământul era al viermușilor și al cîrțițelor oarbe. Dar, pe lumea asta, nu numai cîrțițele erau oarbe. Oarbă era și Sina lui. De ani de zile el, Him bașa, uitase să-i spună Sinei pe nume. Iar *femeia* care-i dăruise cinci feciori *numărase anii, numărase lunile, numărase și zilele de cînd pierduse dragostea lui*. Căci femeia lega faptul că uitase să-i spună pe nume, cu moartea dragostei lui pentru ea. Poate numărase și clipele. Tăcuse. Tăcuse și numărase : anii, lunile, zilele, orele, clipele. Cum să nu-i vină să se lungească în drum și să moară ?

Ochii i se uscaseră și începură să-l usture. În schimb i se umplu gura de salivă. O scuipă. N-apucă s-o scuipe bine, că gura i se umplu iarăși. Și abia acum băgă de seamă că saliva lui e zgrunțuroasă și că are gustul fierturii de coajă de salcie. Își amintea bine gustul fierturii de salcie. În copilărie se bolnăvise de friguri. Zăcuse și tremurase zile întregi pe rogojină.

Soarele trecu de amiază. Vălvătăile lui însă nu scădeau. Aerul era fierbinte și nici o adiere de vînt nu-l clătina, iar țărîna roscată, amestecată cu pietriș colțuros, era și mai fierbinte. Sudoarea curgea de pe trupurile oamenilor oacheși și de pe vite. Jandarmii înjurau plini de ciudă. Șatra ! Din pricina ei trebuiau să străbată un asemenea ținut și pe o asemenea vreme ! N-ar fi fost mai potrivit să-i

fi înecat pe toți în fluviu ? Mare lucru ! Acum oamenii mureau cu miile și nimeni nu cerea cuiva vreă socoteală. Războiul de aceea era război : că să mănânce oameni, cît mai mulți oameni.

Him bașa mergea clătinîndu-se și plîngea. Nu bănuise niciodată că păstrase în trupul lui uscat de bătrînețe, și în parte secăt de puteri, atîtea lacrimi.

Crăpăturile începură să se micșoreze și să se rărească. Se răriră, se răriră pînă nu se mai văzura de loc. Pulberea drumului deveni mai mărunță și mai alburie. Cîmpul neted se acoperi iarăși cu iarbă sălbatecă, înaltă și scorojită de soare. Șatra, care mai înainte se temuse că i se va porunci să-și întindă corturile pe nisipurile acelea goale, se mai învioră. Tancurile sparte și afumate rămăseseră de mult în urmă. Acum, din loc în loc, cînd într-o parte a drumului, cînd în alta, se zăreau lungite și deșirate în iarbă schelete de cai și de oameni. Ploile spălaseră scheletele, vînturile iuți le uscaseră, iar soarele, tot dogorindu-le, le dăruise un luciul gălbui, de smalț vechi. Unele schelete omenști mai purtau resturi putrede și puține de vestminte, altele nu.

Oamenii oacheși le priveau o clipă, pe urmă își lăsau capetele și se uitau numai la panglica îngustă și alburie a drumului. Cerul parcă era blestemat, continua să rămînă albastru și pustiu, fără nici un zbor de pasăre și fără nici o urmă de nor. Văzduhul continua să rămînă vîscos, încremenit și fierbinte, iar țărîna continua și ea să frigă tălpile desculțe ale oamenilor oacheși, labele urșilor și ale cîinilor, copitele pline de bube și de răni ale cailor, măgarilor și cătrîlor. Zărilor pîlpîiau și pe toată nesfîrșirea cerului și a pămîntului nu se auzea decît scîrțîitul și scîrșnetul roților și lipăitul picioarelor tîrșite prin pulberea fierbinte. Mirosea a pămînt tare care ducea de mult dorul ploii, și mirosea și a iarbă uscată.

sfărîmicioasă. Cum o atingeai, iarba se sfărîma și nici nu era nevoie s-o freci în palmă ca să se asemuie cenușii. Caii, măgarii și catîrii înhămați la căruțele lungi și grele cu coviltir, abia se mai tîrau. Muștele de război, mari și grase, verzi și galbene îi chinuiau, îi chinuia foamea și-i mai chinuia și setea. Un cal de pe la mijlocul convoiului îngenunche și căzu. Șirul de căruțe se opri. Oamenii oacheși săriră și încercară să-l ridice. Se opintiră cît putură, însă totul fu în zadar. Calul, lungit în țărîna, era pe sfîrșite. Zvîcni de cîteva ori din picioare și muri tăcut, cu zăbala în gură și cu hamul pe el. Îl deshămară cu greu, îl traseră la margine, îi luară repede carnea bună de mîncat și pielea, și-l părăsiră. Avea careva un cal, un măgar ori un catîr de prisos? N-avea nimeni. Ferdic mai aruncă o privire calului jupuit și descărnat, se înhămă în locul lui și convoiul plecă mai departe. Mereu mai departe... Mai departe... Spre Răsărit.

— Mai avem mult pînă ajungem *acolo*, domnule plutonier?

— Cam o jumătate de ceas, dacă mergem întins.

Soarele pogora domol pe scara nevăzută a cerului, însă mai avea de mers pînă să atingă marginea zării și să asfințească. Șatra ridică ochii. Careva strigă:

— O barză. Ne apropiem de ținuturi locuite. O barză!

Nu-i răspunse nimeni. Barza, care ținea un șarpe în cioc, trecu în zbor lin pe deasupra convoiului, făcu un ocol, se înalță și o luă spre miazăzi. Așadar, spre Răsărit, nu se nădăjduia în nici o așezare ome-nească mai apropiată. Pustiu și iarăși pustiu.

Umbrele se lungiră. Caii, măgarii și catîrii, înhămați la căruțe, călcau acum pe umbrele lor. Și tot pe umbrele lor călcau și oamenii oacheși care mergeau pe lîngă căruțe cu cîinii și cu urșii...

Pe zarea gălbuie și tremurătoare dinspre răsărit se ivi o dungă roșcată. Caii, măgarii și catîrîi înhamăți la căruțe își adunară puterile și, neîndemnați de nimeni, lungiră pasul. Merseră... Merseră... Dunga roșcată crescă și, cînd se mai apropiară de ea, oamenii șatrei văzură cu mirare că era o pădurice săracă, de arbuști, toată numai cotloane și hațișuri. Soarele aprig al verii îi pîrjolise și-i roșise de timpuriu ramurile încîlcite și frunzele. Drumul simplu, de țară, coti, o ocoli și o apucă iarăși drept către Răsărit. Dincolo de pădurice, luci pe neașteptate apa sticloasă, lîncedă și stătută a unui lac. Dintr-o dată aerul se umplu de miros ascuțit, înțepător și sărat. Spre răsărit de lac își arătă povîrnișul rîpos și pietros un deal mărunț.

— Mai avem mult pînă *acolo*, domnule plutonier ?

— Încă puțin... Încă puțin și ajungem.

Ferdic trăgea sîrguincios la ham alături de calul care-i mai rămăsese. Ochii îi ieșiseră pe jumătate din cap, buzele îi crăpaseră, iar obrazul bărbos i se umfla și i se dezumfla ca un cimpoi. Puterile îl părăsiră, și căzu întocmai cum, cu puțin mai înainte, îi căzuse calul.

— Hooo ! Opriți !...

Blebe și Ivar îl ridicară, îl culcară în căruță și-i duseră la gură plosca cu rachiu.

— Ți-e rău ?

— Nu. Osteneala. Numai osteneala.

Blebe îi luă locul la ham.

Între lac și rîpile pietroase se întindea o limbă de pămînt nisipos pe care izbutiseră totuși să prindă rădăcini și să crească ici și colo tufișuri de iarbă ghimpoasă. Dintr-una din rîpile pietroase țîșnea un șuvoi de apă limpede. Făcîndu-și anevoie drum printre pietre și ierburi, șuvoiul se schimba într-un pîrîu

care tăia în două lunca nisipoasă și se vărsa printr-o gură răsfirată în lac.

Jandarmii își opriră caii. Plutonierul spuse :

— Aici.

— Pentru câtă vreme ?

— Nu știu. Poate pentru o lună. Poate pentru un an. Dacă va veni ordin să plecați mai departe, veți pleca. Dacă nu, veți rămîne aici.

Oamenii oacheși înțelesesă că ar fi fost zadarnic să le mai pună jandarmilor și alté întrebări. Se întristară și se împosocară. Ținutul era sărac și înconjurat numai de pustiu. Își înșiruiră căruțele sub rîpi cu oiștile îndreptate către apus, își deshămară caii, măgarii și catîrii, și-i sloboziră să se adape singuri și să pască. Urșii, osteniți de drum și de arșița atîtor săptămîni înSORITE, băură apă pe saturate, îmbucară în grabă puțina hrană care li se aruncă, mormăiră și se culcară, ca de obicei, în lanțuri, lîngă căruțe. Cîinii plecară încîrduiți să miroase și să ia seama la împrejurimi. Jandarmii descălecară. Unul dintre ei duse caii la pîrîu și-i adăpă. Plutonierul îl chemă pe Him bașa care între timp își venise în fire.

— Pînă la noi ordine, *aici veți trăi*. Nu aveți voie să vă depărtați de căruțe mai mult de trei kilometri. Trebuie să vă descurcați, în toate privințele, cum v-o învăța și cum v-o ajuta Dumnezeu. O patrulă de jandarmi călări va trece pe la voi o dată pe săptămîină. *Să nu încercați să fugiți, că n-aveți unde*. Sate sau orașe prin apropiere nu sînt. Orice încercare de fugă se pedepsește cu împușcarea pe loc, fără cercetări și fără judecată. Ați înțeles ?

— Am înțeles, domnule plutonier.

— Vă povățuiesc să vă păziți caii. S-ar putea să treacă pe aici dezertori și să încerce să vi-i fure.

— Cum să-i păzim ? N-avem arme.

— Cu ciomegele.

— De !...

— Pe dezertorul rănit nu-l putem lua cu noi. O să trimitem peste câteva zile doi jandarmi cu o căruță, să-l ridice. Până atunci, bulibașa, răspunzi de el, așa cum ți-am mai spus, cu capul.

Încălecară, întoarseră caii și plecară.

Him bașa nu se înșelase. Înainte de a pleca cei patru jandarmi se uitaseră la el și la ceilalți oameni ai șatrei ca la niște morți, *întocmai ca la niște morți*.

Acum, în sfârșit, soarele se apropiase de scăpătat. Lumina lui gălbuie nu mai pîrjolea pămîntul, însă aerul rămînea mai departe vîscos, uscat și fierbinte. Muierile și copiii uitară că sînt osteniți și se grăbiră să adune ierburi uscate, mărăcini și scaieți și să aprindă focuri pentru pregătirea cinei. Bărbații luară între dinți lulelele și priviră în toate părțile. Ajunseseră *acolo*. Aici era *acel acolo*, unde aveau să trăiască de acum înainte. Poate să trăiască. Poate să moară. *Să moară ? Dar de ce să moară ?* Vor trăi aici. Vor trăi greu, dar vor trăi. Războiul se va isprăvi într-o zi. Poate ziua aceea nu e prea depărtată. Și atunci... Atunci șatra va face calea întoarsă și...

Lui Ariston nu-i păsa de nimic. Fluiera vesel un cîntec săltăreț. Căută în căruță un sac, îl luă subsu-oară, îl umplu cu iarbă uscată, îl înfipse într-un par și se apucă, la fel cum făcuse cu o seară înainte, să sară în jurul lui, să se schimonosească și să-l plesnească cu harapnicul.

Sarat îi spuse lui Him bașa :

— Bulibașa, o să avem bucluc cu Ariston. A înnebunit.

Him bașa îi răspunse :

— Nu, n-a înnebunit. Din păcate n-a înnebunit. Dar o să avem cu el destule necazuri, mai multe chiar decît ne-am putea închipui.

Ariston, gol pînă la brîu, bătu sacul cu iarbă pînă-l zdrențui, însă de data aceasta nu mai stîrni mirarea șatrei. Numai cîțiva copii se uitară la el și rîseră :

— Nenea Ariston bate sacul... Nenea Ariston bate sacul...

Goșu îi aruncă lui Ariston o privire fugară, zîmbi, scoase din căruță un cuțit lung, cu două tășuri și începu să-l ascută pe gresie. Lisandra îl întrebă :

— Ce vrei să tai cu el, Goșule ?

— Un berbec.

— Și unde ai să găsești un berbec ?

— Pe-aici, prin apropiere.

— Prostule ! N-o să ai niciodată curaj să te atingi de Ariston !

— De ! O să vedem noi pînă la urmă cine-a fost prost !

Soarele atinse marginea orizontului, lacul luci sticlos, oamenii mîncară, împinseră în focuri balegi de vită și le acoperiră ușor cu cenușă. Flăcările pieriseră. Din vetre nu se mai ridicau acum decît suvițe groase de fum negru care răspîndeau în jur miros tare și acru. Roiurile de muște mari și grase se depărtară de căruțe și se năpustiră asupra cailor, măgarilor și catîrilor împrăștiați în lunca nisipoasă. Soarele scăpătă și întunericul căzu îndată. Era un întuneric subțire, catifelat și aproape străveziu care nu îndemna la somn. Totuși, ostenită, șatra își întinse rogojinile pe lîngă căruțe și adormi. Patru tineri se orînduiră să stea de pază. Dacă, din întîmplare, aveau să se ivească hoți de cai, trebuia să facă gălăgie și să trezească șatra. Him bașa se culcă. Își chemă nevasta :

— Sina, vino lângă mine. De acum înainte vreau să dormi în fiecare seară lângă mine.

Tăcută, Oarba se culcă lângă omul ei, pe mîna lui, lângă pieptul lui. Îi auzi inima bătînd. O ascultă. Și i se păru c-a pătruns chiar în inima lui și că e gata să adoarmă chiar în inima lui. Pe buzele-i bătrîne, subțiri și uscate îi înflori un surîs. Și așa adormi.

Şatra adormi adînc şi îndelung, poate mai adînc şi mai îndelung ca niciodată. Soarele se înalţă dogoritor deasupra rîpilor pietroase, pe acelaşi cer albastriu, gol şi vîscos.

Cei dintîi se trezără copiii. Nu aşteptară să-şi potolească foamea care încă din timpul somnului le rodea pîntecele. Se adunară şi alergară spre lăc.

— La scaldă !... Hai la scaldă... La scaldă...

Aruncară straietele de pe ei şi se zvîrliră în apă. Cîţiva începură să înoate spre larg cu îndrăzneală. Ceilalţi se ciuciră pe lîngă mal şi se apucară să se stropască unii pe alţii.

— Au ! Ce apă sărată !

— Pe mine mă ustură ochii.

— Eu am înghiţit cîteva guri. Îmi vine să vărs !

— Varsă...

Toţi cei care, din nebăgare de seamă, înghiţiseră apă, ieşiră la mal şi vărsară. Pe urmă intrară iarăşi în apă. Ispita era mare.

Tîrziu, spre amiază, cînd se întoarseră la sălaş, găsiră corturile întinse şi masa pregătită. Focurile îşi jucau flăcările gălbui-roşietice şi fumegau din belşug, iar fumul alunga departe de corturi nestîrşitele roiuri de muşte mari şi grase, de muşte de război.

După ce mîncară, oamenii oacheși își mînară caii, măgarii și catîrri spre lac. Cu lovituri de harapnic și de ciomege îi siliră să intre în apă. Intrară după ei și se apucară să-i spele și să le curețe rănile și bubele de puroi. Spălate, rănile și bubele sîngerau, însă apa grasă și sărată a lacului astupa repede rănile și oprea curgerea sîngelui. Lacul era plin de viermuși roșii care miroseau puternic a iod.

După ce își scoaseră dobitoacele din lac și le mînară la păscut pe lunca nisipoasă, oamenii șatrei se întoarseră și se spălară și ei. Nici nu era nevoie să înoate. Apa îi ținea deasupra ca pe niște butoaie goale. Se uscară la soare. Fiecărui îi rămase pe trup, pe barbă, pe mustați și în plete un strat albicios de sare.

Către seară se duseră la scăldat și muierile. O căutară cu ochii pe Kera. Voiau s-o vadă, să-și dea seama cum arată, s-o întrebe, s-o tragă de limbă, s-o silească să le spună *cum* a fost atunci, cînd i s-a întîmplat în pădurea de lîngă fluviu ceea ce toată șatra știa că i s-a întîmplat.

— Afurisita! A rămas la cort! Nu vrea să se arate!

— I-o fi rușine.

— Aș! Eu, una, cred că i-a și plăcut.

— Cum să nu-i placă? În loc de unul, patru. Și toți zdraveni. Toți stătuți. Toți unul și unul...

— Se zice că n-ar fi știut și n-ar fi simțit nimic, c-ar fi fost tot timpul leșinată.

— Leșinată? Nu leșină nimeni din așa ceva.

Rîsete. Hohote. Chiuituri. Niciodată femeile nu sînt mai vesele decît atunci cînd se scaldă goale, în apă, sub soare.

— Eu, chiar dacă la început aș fi leșinat, m-aș fi trezit îndată și m-aș fi bucurat, *m-aș fi bucurat*. Așa ceva nu ți se întîmplă de multe ori în viață.

Uneori nu ți se întâmplă nici măcar o dată... Nici măcar o dată...

Oarba se scâldea și ea. Era toată numai urechi. Apa grea, groasă și sărată a lacului n-o răcorea. Era caldă. Dar parcă îi pătrundea în trup, parcă-i spăla nu numai pielea bătrână, ci și oasele. Se scâldea mult timp. Se scâldea pînă simți că toată oboseala pe care o purta de săptămîni de zile în trup i-a pierit.

Celelalte femei plecară la corturi. Plecară și cele patru nurori ale ei, nurori pe care le cunoștea nu numai după glas, ci și după sunetul ușor pe care pașii lor îl făcuseră pe nisipul fierbinte. Nici una n-o întrebese dacă nu vrea să meargă cu ea, s-o ajute să găsească mai lesne drumul spre cort. „Proastele! Poate le-ar părea bine dacă aș rămîne aici și m-aș îneca! Dar ce folos ar avea ele dacă eu aș muri?”

Își apropie obrazul de apă. Lacul era tăcut de parcă ar fi fost mort. Era tot atît de tăcut ca și cîmpul nesfîrșit și pustiit din jur. Numai dinspre rîpile pietroase se auzea larmă îndepărtată. Acolo era șatra. Într-acolo trebuia să meargă. Însă înainte de a merge într-acolo, trebuia să iasă din apă, să se usuce pe mal, la soare și să se îmbrace.

Ieși din apă. Pipăi malul cu picioarele. Doi pași înainte. Pe urmă doi pași la dreapta. Se aplecă și dibui. Nu-i luase nimeni straietele. Se bucură, pentru că s-ar fi putut găsi careva să i le mute în altă parte și, văzînd că le caută și nu le găsește, să aibă de ce rîde. Poate chiar una din nurorile ei ar fi fost în stare de așa ceva. Nu i le mutaseră. De fapt nurorile ei nu erau chiar atît de rele cum i se păreau ei uneori.

Ciuli urechea. Cine venea ? Pașii erau ușori. Pașii de copil. Înainte de a apuca să se aplece să-și ia cămașa și să se îmbrace, auzi :

— Oarbo ! Îmbracă-te, Oarbo, că ți se vede bide-neaua !

— Nerușinatule...

Copilul rămase pe loc. Oarba se îmbracă.

— Să viu să te ajut să-ți găsești drumul ?

— Nu veni. Te-aș trage de urechi.

Cu părere de rău în glas, copilul spuse :

— N-aș fi venit, dar m-a trimis mama.

Era Bus, băiatul celui de-al doilea fiu al ei.

— Spune-i că n-am nevoie nici de ea, nici de tine ca să găsesc drumul spre cortul lui bunică-tău.

— Cum vrei...

Pașii ușori ai copilului se depărtară. Oarba plecă și ajunse la cort fără să întrebe pe nimeni.

— Alimut, tu de ce nu te-ai dus la scaldă ? Apa lacului e sărată și dă sănătate.

— O să mă duc altă dată. N-au intrat zilele în sac. Dacă m-aș fi dus acum, ar fi sărit toți cu gura pe mine. N-am chef de vorbă. N-am nici un chef de vorbă.

Băiatul se ascundea de lume. Fata se ascundea de lume. Era adevărat că lumea, lumea în care trăiesc toți oamenii, era mare. Totdeauna oamenilor oacheși li se păruse lumea nesfârșit de mare. Ei, oamenii oacheși, trăiau când într-o țară, când în alta, după cum găseau de lucru sau după cum le era dorința. Toate granițele li se deschideau. În timp de pace, căruțele lungi și grele, cu coviltir, trase de caii, măgarii și catirii lor, și pe lângă care mergeau la pas cîinii și urșii, străbătuseră ținuturi și țări. Ei nu izbutiseră să vadă chiar tot pămîntul, dar văzuseră o mare parte din el. Cu doi ani în urmă izbucnise războiul. Granițele se închiseseră. Mureau oameni.

Mureau pe front și mureau și în spatele fronturilor. Ardeau orașe întregi și ardeau și sate. Ardeau păduri și ardeau și câmpuri acoperite de recolte. Lumea în care ei, oamenii oacheși, se puteau mișca, devenise dintr-o dată mică, iar acum devenise și mai mică. Șatra primise ordin să rămână aici, lângă râpile roșcate și pietroase, lângă lacul cu apă grea și groasă, sărată, pe limba de pământ nisipoasă pe care crescuse totuși iarbă aspră și ghimpoasă, ciulini și scaieți. Spre răsărit, ținutul, pînă departe, era sec de oameni. Sec de oameni era ținutul și spre apus, pînă la fluviul cel mare, pe care ei îl trecuseră. Spre miazăzi, pustiu. Pustiu și către miazănoapte. *Acum șatra trebuia să trăiască aci la fel cum ar fi trăit pe o insulă uscată, săracă, înconjurată de ape pustii, dușmănoase.* Pînă cînd? Pînă se va isprăvi războiul! Nimeni nu știa cînd se va isprăvi războiul. Se părea că acum războiul este în toi. Se părea numai. De știut limpede nu se știa, nu se știa nimic, nimic, nimic...

Dacă n-ar fi fost războiul! Dacă n-ar fi fost pustiu! Și mai ales dacă n-ar fi fost muștele acestea *de război*, milioane și milioane de roiuri de muște, unele verzi, altele galbene, dar toate mari și grase...

Ah! Va veni toamna! Zilele acestea!... Chiar zilele acestea va veni toamna! O singură ploaie rece! O singură dimineată cu îngheț și muștele, toate muștele vor pieri.

Pier repede muștele: repede se înmulțesc și repede mor. Oamenii se prădesc ceva mai greu, dar în vreme de război ei pier tot atît de repede și tot atît de ușor, ca muștele, iar în unele împrejurări chiar mai ușor, chiar mai repede.

Him bașa se plimba prin fața corturilor. Număra în gînd oamenii pe care îi pierduse pe drum și-i număra și pe cei care îi rămăseseră. Nouăzeci și

șapte de suflete. Nouăzeci și șapte de suflete trăiau în șatra lui, sub oblăduirea lui. Sub oblăduirea lui și a vechilor legi nescrise ale șatrei. Era ceva, dar nu era totul. Pînă la ivirea iernii, toate femeile cu burta mare aveau să nască. Unele se aflau în a noua lună, altele într-a opta, altele într-a șaptea sau într-a șasea. Adunate la un loc erau șaptesprezece. Șaptesprezece? Nu. Optsprezece. La acestea trebuiau adăugate și acelea al căror borț abia se cunoștea sau încă nu se cunoștea. Pînă la primăvară... Pînă la primăvară numărul sufletelor șatrei va trece de o sută douăzeci. Stai! Stai, Him bașa! Ai uitat moartea! Pînă la primăvară e mult. S-ar putea ca iarna să fie crîncenă. Cîte suflete din șatră, pînă la primăvară se vor despărți de trupurile în care sînt închise? Socoteala asta Him bașa nu mai era în stare s-o ducă pînă la capăt.

În jurul cortului domnea pustiu, domnea golul iar în corturi, pe lîngă corturi, în sufletele oamenilor oacheși stăpînea tristețea și stăpînea deznădejdea. Cîinii umblau cu boturile în jos și cu cozile între picioare. Cîinele Rob se ținea ceva mai bine. Uneori pleca singur și alerga un timp prin împrejurimile pustii. Din aceste plimbări se întorcea ostenit și cu un cap jalnic, jalnic...

Urșii, osteniți, ajunseseră numai piele și oase, abia mai mormăiau din cînd în cînd. Caii, măgarii și catîrii parcă erau bolnavi de o boală ciudată, rămasă pînă acum cu totul necunoscută. Iarba, uscată și ghimpoasă, care se sfărîma de cum puneau gura pe ea, nu le plăcea, nu le plăcea apa din pîrîu, deși nu era sărată, și parcă nu le plăcea nici lunca nisipoasă în care picioarele lor pline de bube și răni se afundau pînă mai sus de copite. În ochii urșilor și ai cîinilor, în ochii cailor, măgarilor și catîrilor era tristețe și deznădejde. Tristețe și deznădejde nemăr-

turisită prin grai era și în ochii oamenilor oacheși din șatra lui Him bașa. Numai în ochii orbi ai Sinei nu citise Him bașa nimic, pentru că nimeni, niciodată, nu izbutise să citească ceva în ochii orbilor. Ochii orbilor sînt morți întocmai ca ochii morți ai morților. Oamenii oacheși aveau ochii negri ca smoala, rotunzi și mari, neobișnuit de mari. Ochii rotunzi și mari se ascund mai greu sub gene și sub pleoape. În ochii rotunzi și mari se vede mai ușor și bucuria și tristețea, și spaima și deznădejdea, și chiar ceea ce încearcă să ascundă inima.

Sina ! Cînd Sina fusese tînăra avusese cei mai frumoși ochi din șatră, poate cei mai frumoși ochi din lume ! Și acum...

Him o culcase pe brațul lui, o strînsese la piept : un sac de piele bătrînă și uscată plin cu ciolane ! Atît, și nimic altceva nu rămăsese din focoașă și pătimașă lui Sina de altădată, care-i dăruise cinci feciori. Femeia plînsese tăcută, îndelung. Apoi nu mai plînsese. Simțise că bărbatul ei nu doarme. Îl întrebasese șoptind :

— Him, cum arată lumea ? Tot așa cum o știu eu ?

— Tot așa, Sina, nici mai frumoasă, nici mai urîță. Poate ceva mai rea. Poate ceva mai nechibzuită...

— Dar cerul ? Dar soarele ? Dar stelele ?

— Nici cerul, nici soarele, nici stelele nu se schimbă, Sina. Rămîn la fel. Pentru vecii vecilor rămîn la fel.

— Numai noi, bieții de noi, numai noi, oamenii, ne schimbăm, Him.

— Ne schimbăm, Sina, și nu e de loc rău că ne schimbăm...

— Tu îți aduci aminte cum arătam eu altădată ?

— N-am uitat, Sina, nimic n-am uitat. N-am uitat cum arătai tu și n-am uitat nici cum arătam eu.

— Acum nu e lună pe cer, Him.

— Nu e. O să răsară peste trei zile.

Punea întrebări copilărești și i se răspundea ca unui copil.

— Him, astăzi m-a supărat Bus.

— O să-l trag de urechi. Cum îl văd, cum îl trag de urechi, Sina.

— Să nu-l tragi, Him. Bus e carne din carnea fiului meu și fiul meu e carne din carnea mea. Dacă-l tragi pe Bus de urechi, o să mă doară și pe mine urechile, Him.

— Bine, bine, n-am să-l trag. Dar de certat tot am să-l cert.

— Să nu-l cerți, Him. Dacă ai să-l cerți, Bus are să cadă în mîhnire. Și dacă o să cadă Bus în mîhnire, am să fiu și eu mîhnită, Him. Și nu e bine să ne umplem viața cu mîhniri. Nu, nu, nu e de loc bine.

— Ai dreptate, Sina. N-am să-l cert pe Bus, deși ar merita-o.

Nu era bine ca viața șatrei să fie plină de mîhniri ! Dar acum toată viața șatrei era plină cu amărăciune și cu tristețe, cu deznădejde și cu spaimă.

Dacă ești trist, omule oacheș,

Cîntare de bucurie cîntă.

Și dacă ești vesel, omule oacheș,

Tot cîntare de bucurie cîntă.

Him bașa ar fi vrut să cheme bărbații șatrei, cu nevestele și copiii lîngă cortul lui, cum făcuse de atîtea ori, să-i pună să cînte, să povestească snoave și să joace, dar nu-l lăsa inima. Alimut ar fi rămas tot ascuns în cort. Kera ar fi rămas tot ascunsă în cort. Trebuia să pună capăt, într-un fel sau altul, întregii întîmplări. După cele petrecute în zăvoiul de lîngă fluviul cel mare, Alimut avea dreptul s-o lepede pe fata lui Calub. Iar Calub trebuia să-i dea

îndărăt lui Him başa cei zece galbeni de aur vechi, cu zimţi. Calub trebuia să-i dea îndărăt lui Him başa şi pielea viţelului tăiat la nuntă. Peste o zi ori peste cel mult două, avea să vorbească toate acestea deschis cu tatăl Kerçi.

Şatra ! El, Him başa, răspundea de şatră. Trebuia să pună ceva la cale, să nascocoască ceva şi să scoată întreaga şatră din marasm. Va vedea el, Him başa, ce şi cum. Pământul nisipos îi frigea tălpile goale. Aerul cald, vâscos, stătut îi apăsa pieptul şi-i înăbuşea parcă şi inima.

Ariston, gol pînă la brîu, umplu iarăşi sacul cu iarbă, îl înfipse în parul de lîngă cort şi se apucă să-l bată cu harapnicul. Acum nu-l mai luau în seamă nici măcar copiii.

Pe neaşteptate însă, Lisandra ţîşni din cortul lui Goşu şi începu să strige ca muşcată de şarpe :

— Nu mai pot să îndur !... Nu mai pooot !... Nu mai poot !... Nu mai pot să îndur !...

Şatra ieşi din amorţală. Oamenii săriră cu toţii în picioare şi, din faţa corturilor, holbară ochii. Aşteptară să iasă din cort după ea, cu reteveul în mînă, Goşu.

— O fi bătut-o.

— Aş ! N-a atins-o. Nu vezi ? Nu seamănă nici pe departe c-o femeie bătută.

— Atunci ?

— Au apucat-o pandaliile. Şi cînd o apucă pe femeie pandaliile e greu s-o potoleşti.

Ca ieşită din minţi, Lisandra alergia pe dinaintea corturilor, îşi smulgea părul, încerca să-şi rupă striele de pe trup şi răcnea cît o ţinea gura :

— Nu mai poot !... Nu mai pot să îndur !... Nu mai poot !...

Toţi se uitau. Toţi zgîiau ochii, dar nimeni nu îndrăznea să se apropie de ea, să încerce s-o liniş-

tească și s-o întrebe măcar ce anume nu mai era în stare să îndure și ce o făcuse să-și iasă în asemenea măsură din fire.

— Nu mai pot să îndur !... Nu mai pot !... Nu mai poot !...

Goșu, cu mâinile în șolduri, se uita la ea și râdea. Din cealaltă parte a corturilor se uita la ea, fără să rîdă, Ariston. Him bașa îi spuse lui Goșu :

— Pune mîna pe dîrjală, ia-te după ea, și rupe-i oasele.

— Nu, Him bașa, n-o bat. De omo. [^] sînt gata s-o omor, dar de bătut n-o bat.

— Aristoane, tăvălește-o tu.

— N-am nimic cu ea, bulibașa. Nu mie mi-e nevastă, ci lui Goșu. Dacă trebuie s-o bată cineva, atunci s-o bată Goșu.

Lisandra își căuta mai departe belăuaua cu lumînarea. Se repezi la un cîrd de muieri și încercă să le păruie. Muierile o împinseră, o îmbrînciră și una îi puse piedică. Lisandra căzu, se ridică și începu iarăși să urle :

— Nu mai poot !... Nu mai poot să îndur !... Nu mai poot !...

Tăcu. Cîteva clipe numai. Adăugă cu glas rugător :

— Oameni buni, omorîți-mă, oameni buni, aveți milă de mine și omorîți-mă, oameni buni !

— S-o legăm, spuse careva.

Oarba zise :

— Are prea mult sînge stătut. Culcați-o la pămînt și lăsați-i sînge.

Cîteva flăcăi se aruncară asupra ei. Lisandra se apără și vru să le scoată ochii, ori măcar să-i zgîrție cu unghiile. Flăcăii se feriră, o apucară bine de mîini și de picioare, o doborîră în țărîna și o întoarseră cu fața în sus. O răstigniră aproape. Doi

o țineau de mâini și de umeri, doi de picioare. Unul îi pipăi sînii. Altul, prefăcîndu-se că-i potrivește fustele pe trup, îi mîngîie în fugă născătoarea. Lisandra îi scui pă. Pe urmă buzele și barba i se umplură de spumă albă. Bătrînul Sarat scoase cecchia din brîu, îi apucă mîna și deschise o vînă. Sîngele negru-roșu țîșni și se scurse în țărîna nisipoasă bătătorită de curînd de picioarele șatrei. Pămîntul uscat supse repede o parte din sînge. Altă parte se închegă. Asupra băltoacei de sînge năvăliră roiuri de muște mari și grase, verzi și galbene, roiuri de muște de război.

— Destul ! zise Sarat. Dați-mi o fașă.

Îi întinseră o bucată îngustă de pînză. Sarat îi legă strîns mîna deasupra tăieturii și țîșnirea sîngelui se opri.

— Acum s-a potolit. Duceți-o la cort și lăsați-o să se odihnească. O să adoarmă îndată și o să doarmă mult și adînc.

O ridicară și vruseră s-o sprijine. Lisandra se smuci din strînsoarea flăcăilor și-i îmbrînci.

— Ticăloșilor ! O să mi-o plătiți !

Glasul îi era dîrz, însă fără puterea obișnuită. Se îndreptă, clătînîndu-se și șovăind, cu pași împleticiți spre cort. Him bașa îl întrebă pe Goșu :

— Nu te duci după ea ?

— Nici nu mă gîndesc, bulibașă.

Goșu părăsi șatra, urcă rîpile pietroase, ajunse pe culme, puse mîinile streășină la ochi și se uită mult spre răsărit. Dincolo de deal, cîmpul devenea iarăși neted ca în palmă. Era acoperit de nisip roșcat, de tufărișuri rare, de scaieți, de mușuroaie de cîrțițe, de sute ori poate de mii de mușuroaie de cîrțițe. Pustiu. Numai pustiu. Ba nu. Departe, tare departe, la orizont, acolo unde cerul părea a se împreuna

cu pământul, se ridicau prin aerul nemișcat și vâcos, drept către cer, trei coloane albastrii de fum. Poate acolo, la marginea orizontului, se afla un sat. Poate se afla o altă șatră. Ori poate numai cete bezmetice de dezertori. Nu. N-avea încotro să fugă cu Lissandra. N-avea încotro.

Him o întrebă pe oarbă :

— Cum de ți-a dat prin gând să le spui să-i lase sânge ?

— Am mai văzut ceva asemănător când eram fețișcană și trăiam în șatra lui Berber bașa. ~

— Și... cum s-a isprăvit povestea ?

— Cei doi bărbați au cerut să se lupte cu cuțitele. Șatra le-a îngăduit. S-au luptat cu cuțitele. Și s-au tot înțepat pînă au murit amîndoi. ~

— Și femeia ?

— Au alungat-o din șatră. Femeia a plecat în lume și de atunci i s-a pierdut urma. Lumea e mare.

— N-o să las ca în șatra mea să se întîmple la fel.

— Dacă o fi să se întîmple, o să se întîmple, Him.

Oamenii oacheși uitară pentru cîtva timp spăimîntătorul pustiu din jurul lor. Nu se mai gîndiră nici la toamna care se apropia, nici la iarna care nici ea nu era prea departe și care avea să le aducă frig și foamete și pentru mulți dintre ei boli și moarte. Găsiră sămînță de vorbă. Unii erau de partea lui Goșu, alții de partea lui Ariston.

— Ce vrei să faci femeia ? Nu-l mai iubește pe Goșu. Și dacă nu-l mai iubește, nu-l mai iubește !

— Îi ard călcîiele după Ariston.

— Să se stăpînească, să sufere și să se stăpînească. Dacă ne-am lăsa în voia poftelor... De mult ar fi pierit șatra noastră, dacă ne-am fi lăsat în voia poftelor.

— Dar nu e drept să sufere. Dacă-l iubește pe Ariston, să se ducă după Ariston.

— Și Goșu ?

— Să i-o vîndă lui Ariston. Cu banii luați de la Ariston. ar putea să-și cumpere altă nevastă. E plină satra de fete frumoase.

— Nici una nu e ca Lisandra.

— Cum nu e, mă, cum nu e ? Dar Zuzuca ?

— De ! Nici Zuzuca nu e urîță, însă e departe griva de iepure.

De la vorbe de bîrfă, oamenii oacheși trecură la ceartă, de la ceartă la bălăcăreală și de la bălăcăreală la bătaia cu pumnii și cu ciomegele. Pînă la încăierarea cu cuțitele nu mai era decît un pas. Bătrînii se alarmară. Veniră în păr la Him. Vorbi Sarat :

— A intrat dihononia între oameni, bulibașă. Fă ceva să se liniștească.

După ce stolul de bătrîni plecă ciorovăindu-se, Oarba zise :

— Știi bine, Him, că niciodată nu m-am amestecat în treburile tale cu vorba sau cu faptul. Nici acum n-am să mă amestec, dar dacă mi-ai îngădui, ți-aș da un sfat.

— Dă-mi-l, Sina, mai mult decît oricînd acum am nevoie de un sfat, bineînțeles de un sfat bun.

— Cel mai nimerit ar fi *să nu faci nimic*. Lasă oamenii să vorbească, să se bată, dacă au chef să se bată. Tu trebuie să ai o singură grijă : să nu se ajungă la omor de om.

Him bașa tăcu. Ascultă și tăcu. Sina continuă :

— Altfel, Him, altfel se vor gîndi la nenorocirea care ne-a lovit, se vor gîndi la moarte, vor cădea în întristare și în deznădejde și nu vor mai fi buni de nimic... nu vor mai fi buni de nimic.

— Poate ai dreptate, Sina. Am să ții seama de sfat. Tu, cap de muiere, poate ai dreptate. Poate ai toată dreptatea.

În zori șatra se trezi. Bărbații săriră de pe rogojimi și puseră mâna pe furci, pe ciomege, pe topoare. Băieții rămași de pază strigau să-și rupă gîturile :

— Hoții ! Au venit hoții la cai !... Hoții !... Hoții !...

Nici nu apucară oamenii oacheși să iasă cu toții din corturi și fură nevoiți să se lipească cu burțile de pămînt. Două sau trei puști automate pîrîiră pe undeva pe aproape cîteva clipe. Pe urmă căzu liniștea, o liniște deplină, de piatră. Și, îndată, prin această liniște deplină, se auzi glas de om :

— Nu sîntem hoți. Sîntem numai niște oameni necăjiți. Venim de departe și mai avem mult de mers pînă să ajungem unde ne-am pus de gînd să ajungem.

— Și ce vreți de la sufletul și de la sărăcia noastră ? Îl întrebă Him bașa.

— Nimic altceva decît patru cai.

— Nu vă dăm. Nu putem să vă dăm.

— Îi luăm cu sila. Ne trebuie. Pentru noi, procurarea cailor este o chestiune de viață sau de moarte.

— O să ne împotrivim.

— Atunci o să fim nevoiți să vă împușcăm. N-avem încotro.

— De ce să ne împușcați ? Ne-om înțelege. Sîntem oameni, zise Him bașa. Și dacă sîntem oameni, găsim cum să ne înțelegem.

După cîteva clipe adăugă :

— Rămîneți acolo unde vă aflați pînă răsare soarele. Pe urmă ne-om vedea la față, vom vorbi și vom cădea la învoială.

— Bine, fie și-așa. Acum... Acum tot n-am avea cum alege caii cei mai buni. Dar să nu vă pună dracul să ncercați să ne ntîndeți vreo cursă, că vă curățăm pînă la unul. Nu iertăm nici pruncii din fașă.

— Cum să ne curățați ? Avem neveste, avem copii, avem nepoți. Cum să ne curățați, și de ce să ne curățați ?

— Războiul ne-a învățat să omorîm tot felul de oameni, fără alegere, și să nu ne înfricoșăm de nici o faptă.

— Și mila ? Unde e mila ?

— A pierit în prima zi de război. Mila a fost omorîta în prima zi de război.

— Și dreptatea ?

— Care dreptate ? De cînd am plecat de acasă și ni s-au pus ranițele în spinare, am uitat de dreptate și acum am ajuns să credem că nu există pe lume nici un fel de dreptate.

— Și omenia ?

— Ha-ha-ha !... Ha-ha ha !...

Undeva, în luncă, necheză un cal. Cîinii, care de la începutul larmei lătrau a primejdie, tăcură. Tăcură și oamenii. Dezertorii se lungiră în iarbă cu armele lîngă ei, așteptînd răsăritul soarelui. Șatra rămase și ea într-o încordată așteptare. Din cînd în cînd un sugar înfometat și speriat începea să plîngă.

— Taci cu mama... Taci cu mama... Taci cu mama...

Vorbele nu slujeau la nimic. Sugarul se potolea numai după ce i se vîra între gîngiile goale sfîrcul țîței.

Ultimele rămășițe ale nopții se topiră în depărtări. Asupra întinderilor năvăliră zorile roșietice și găsiră iarba tot atît de uscată cum o lăsase asfințitul. Pe nicăieri nu se afla un strop de răcoare, un strop de rouă. Cerul era tot gol. Văzduhul era tot încremenit. Aerul era tot cald, tot vîscos.

În lumina zorilor răsări, muiat parcă în sînge, soarele. Unul dintre soldați trecu pe lîngă corturi cu arma într-o mîină și cu patru bidoane într-alta. Se

duse la pîrîu, le umplu cu apă și se întoarse la ceilalți trei.

— Hai ! Ne dați caii, ori ne siliți să vi-i luăm cu forța ?

— De bunăvoie nu vi-i dăm, zise Him. Pentru voi caii sînt, într-adevăr, chestiune de viață sau de moarte. Însă și pentru noi caii sînt același lucru. Ce ne facem noi fără cai ? Cu cai ori fără cai pentru voi e tot una.

— Cum tot una ?

Dezertorul cu care vorbea în lumina dimineții era cam la douăzeci de pași depărtare, însă Him bașa tot izbuti să-i vadă ochii și numaidecît băgă de seamă că omul acela, scurt și îndesat, cu care vorbea, ca și ceilalți trei care stăteau lîngă el, *se uitau la oamenii șatrei ca la niște morți*, întocmai ca la niște morți pe care cei ce îi omorîseră uitaseră să-i îngroape.

Dezertorul, lăsat cu o zi înainte de jandarmi în grija și în paza șatrei, părăsi cortul lui Ariston și se tîrî pînă lîngă Him bașa.

— Fraților, strigă el către cei patru soldați fugiți de pe front, fraților, luați-mă și pe mine cu voi.

— Dar tu cine ești ?

— Unul ca voi. M-au împușcat jandarmii în șold și m-au lăsat aici în paza șatrei.

— Pînă cînd ?

— Pînă peste două-trei zile, cînd vor veni să mă ridice cu o căruță. Dacă mă găsesc aici, mă duc dincolo de apă la judecată și mă împușcă.

— Poți să umbli ?

— Pot să mă tîrăsc.

— Tîrăște-te pînă aici.

Se tîrî. Ajunse lîngă ei.

— Unde ești rănit ?

— În șold.

Îi lăsară pantalonii în jos, îi ridicară cămașa și-i cercetară rana.

— Mai curînd de opt-zece zile nu vei fi în stare să mergi. Dacă te luăm cu noi, în starea în care te afli, ne încurci.

— Și eu vă spun că, dacă mă lăsați aici, mă împușcă.

— De, frate, *fiecare cu soarta lui*. Cum ți-o fi norocul !

Dezertorul rănit se întoarse între oamenii șatrei. Ceilalți patru se duseră să-și aleagă caii. Se uitară la unii, se uitară la alții. Ridicau din umeri, înjurau, n-aveau ce să aleagă. Caii șatrei erau toți costelivi, sleiți de puteri, adevărate gloabe. Veniră în apropierea corturilor mîinînd din urmă patru mîrtoage luate la întîmplare.

— Dați-ne căpestre.

Unde mersese mia, putea, la urma urmelor, să meargă și suta. Blebe culese patru căpestre de pe la corturi și le duse soldatului care le ceruse.

— Mulțumim.

Le puseră cailor căpestrele în cap, încălecară și plecară repede către scăpătat. Cîinii, în frunte cu Rob, se încîrduiră lătrînd după ei. Îi însoțiră pînă osteniră. Atunci se opriră și după ce mai aruncară cîteva lătrături în vînt se întoarseră la corturi.

Him bașa se duse la cortul lui Ariston. Îl găsi pe soldatul rănit lungit pe rogojină. Omul fuma cu sete și era ușor de înțeles că avea fața plină de frică. Nici nu se uită la Him bașa.

— Care va să zică, așa, ostașule ! Voiai să pleci cu ceilalți.

— Da. Voiam.

Tăcu un timp. Ridică glasul :

— Da. Voiam să plec. Și ce poștești de la mine ?

— Nimic. Țineam numai să-ți amintesc că jan-

darmii te-au lăsat în seama mea. Dacă fugi, știi bine, plătesc cu capul.

— Știu. Însă țin mai mult la capul meu, decât la al tău.

— Fiecare om ține la capul lui... Fiecare... Fiecare...

Ariston îi privea și-i asculta pe amândoi.

— Tocmai de aceea voiam să plec cu ceilalți, pentru că *fiecare om ține la capul lui*. Nebun vrednic de legat aș fi, dacă n-aș ține mai mult la capul meu, decât la al altuia.

— O să fiu nevoit să poruncesc să te lege și să te păzească, spuse liniștit Him bașa.

Soldatul se răsuci pe rogojină și-l apucă de picioare. Him se întoarse. Crezu că soldatul vrea să-l trîntească. Se smuci și făcu un pas îndărăt. Soldatul se tîrî spre el. Him rămase pe loc și gîndi : „Dacă va încerca să mă apuce de picioare și să mă răstoarne pe spate, am să sar pe el, n-am să mai iau seama că e rănit, și-am să-l zobesc“. În ciuda celor așteptate, auzi :

— Tăicuțule, dă-mi un cal și lasă-mă să fug, așa bolnav cum sînt. Șase copii mă așteaptă acasă, tăicuțule. Șase copii și nevasta. Și pe deasupra mai am și-o răfuială cu porcul de taică-meu ! Îndură-te și dă-mi un cal și lasă-mă să fug, tăicuțule. Fă-ți milă de mine, tăicuțule, fie-ți milă de copilașii mei și de nevasta mea. Fie-ți milă, tăicuțule.

Lui Him bașa i se muie inima. Se ținu tare și răspunse blajin :

— Dar, de mine și de nevasta mea, de copiii și de nepoții mei, cine o să aibă milă, omule ? Unul dintre cei patru care ne luară caii spunea că mila a murit în prima zi de război. A ? Tu ce spui ? Spune și tu ceva... Spune ceva...

Soldatul tăcu. Se tîrî și mai mult pe burtă. Ajunse lîngă picioarele goale, negre, aspre și pline de cră-

pături ale lui Him başa şi i le sărută. După aceea se trase îndărăt şi se făcu covrig pe rogojină, de parcă o durere neînchipuit de puternică i-ar fi sfărîmat şi mîncat măruntaiele.

Him başa îl întrebă pe Ariston :

— Tu ce spui, Aristoane ?

— Eu ? Eu n-am nimic de spus, bulibaşa, nimic, nimic.

— Pot să ți-l las ție în pază ? Să mă încred în tine ?

— Lasă-mi-l, bulibaşa. Cum l-oi prinde că-ncearcă să fugă, îl sfărîm cu harapnicul, îl sfărîm pînă-i scot sufletul din trup.

Dezertorul rămase în paza şi în grija lui Ariston. Zăpuşeala creşcu. Copiii şatrei plecară iarăşi la scaldă. Ceilalţi se risipiră prin împrejurimi să culeagă ciulini, scaieţi şi balega cailor, măgarilor şi catîrilor. Nimeni nu plînsese caii furaţi. Întîmplarea cu Lisandra, cu Goşu şi cu Ariston fu uitată. Fu uitată şi nenorocirea mai mare a Kerei şi a lui Alimut. Acum, mari şi mici nu mai vorbeau decît de caii lor.

— Au să mai vină soldaţi şi-au să ne mai ia cai.

— Dacă o merge ca pînă acum, pînă la căderea zăpezii n-o să ne mai rămînă nici o vită.

— Pînă atunci... Pînă atunci poate se isprăveşte războiul. Odată războiul isprăvit, o să ne cumpărăm alţi cai. Dar nu numai alţi cai, ci şi alte căruţe.

— Războiul n-o să țină pînă la sfîrşitul lumii. O să vie şi ziua de pace. Dar pînă atunci... Pînă atunci n-ar strica dacă am avea arme de foc. Ne-am împotrivi, în orice caz n-am mai fi ca acum, la cheremul oricui...

— Ce să facem cu armele de foc ? Nu ştim să umblăm cu ele.

— O să învăţăm.

— Și dacă învățăm să umblăm cu ele, omorîm oameni.

— Nu face nimic. Acum e război. Acum aproape toți oamenii omoară oameni.

— Poate n-or să mai vină dezertori.

— Ba au să vină... Cu cît se va lungi războiul, cu atît vor veni mai mulți, mai sălbatici, mai răi...

Berber spusese „ba au să mai vină“. Și parcă spusese într-un ceas rău. Sarat strigă :

— Ia uitați-vă către rîpi ! Ne mai cade pe cap încă o pacoste.

Pogora, abia tărîndu-și picioarele, un soldat ase-mănător celui care zăcea în cortul lui Ariston. Se adunară cu toții la corturi și-l așteptară. Soldatul, ostenit de lunga cale străbătută, și poate flămînd și bolnav, mergea clătînîndu-se și se vedea de departe cît de greu îi vine să-și poarte la spinare pușca. Călătorul se opri la cîtiva pași de oamenii oacheși, duse mîna la capelă și zise :

— Bine v-am găsit, oameni buni !

Îi răspunse Dundera un bărbat colțos și chior.

— Acum nu mai sînt pe nicăieri oameni buni.

— Ba sînt, spuse soldatul care nu așteptase să fie primit cu pîine și sare. Pămîntul lui Dumnezeu e plin de oameni buni, numai că... numai că ne-a înrăit și ne-a schimbat în fiare războiul.

Dundera nu se lăsă înduișat :

— Nu cumva vrei și tu un cal ?

Soldatul înțelese că mai trecuseră pe acolo și alții ca el.

— Nu, oameni buni, n-am venit nici să vă cer, nici să vă fur un cal. Pe-aici s-a nimerit să-mi iie drumul.

— Dar ceva tot trebuie să ne ceri. Nu trece nimeni pe aici fără să nu ne ceară ceva.

— Asta e adevărat, zise soldatul rîzînd. Am nevoie de-o cană cu apă și, dacă s-ar putea și de un colțuc de pîine, bineînțeles dacă aveți și dacă vreți să mă miluiți.

Dundera era gata să-i spună că n-o să capete nimic.

Veni însă Him, care-l pofti la cortul lui.

Noul-sosit se așeză turcește pe rogojină și puse pușca lîngă el. I se dădu apă și brînză cu pîine. Soldatul bău mult, mîncă încet, mestecă îndelung fiecare îmbucătură și după ce se sătură spuse c-ar vrea să doarmă.

Îl duseră la cortul lui Ariston. Văzînd acolo ostașul rănit, nu se miră de loc. Oamenii oacheși îi lăsară împreună, să vorbească între ei, să doarmă, să viseze. Him plecă de la cortul lui Ariston neli-niștit. Văzuse în ochii dezertorului rănit sclipiri care nu-i plăcuseră. Dar, ca de obicei, își puse în gînd întrebarea : „Nu cumva m-am înșelat ? Poate mi s-a părut numai.“ Nu trecu mult și se gîndi la altele.

Pînă spre seară nu se mai petrecu nimic în șatra poposită lîngă rîpi. Cînd se apropie înserarea, Ariston înfipse iarăși un sac cu ierburi uscate în parul bătut în pămînt în fața cortului și se apucă să-l sfîrtece cu harapnicul. Pocnetele răsunătoare ale harapnicului îi treziră pe cei doi fugari. Se tîrîră mai aproape de Ariston, și-l întrebă :

— De ce bați, omule, sacul ? Cu ce ți-a greșit ?

Ariston rînji și le zise :

— Plecați. S-ar putea să greșesc și în loc să sfîrtec sacul, să vă sfîrtec pe voi.

— Mare ispravă ai face !

— Mare-nemare...

Dezertorii se întoarseră în cort. Nimeni nu se mai uita la Ariston, în afară de Lisandra. Nevasta lui Goșu ieșise din cort, gătită ca de sărbătoare și se

oprise la cîțiva pași de Ariston. Îl privise cît îl privea, pe urmă începuse să-i strige :

— Așa, Aristoane ! Atinge-l, Ariston ! Mai dă-i, Ariston ! Nu te lăsa, Ariston ! Omoară-l, Ariston ! Omoară-l, omule, omoară-l !...

Acum, așteptîndu-se la o încăierare sîngeroasă, șatra se strînse în jurul lor. Ariston asculta ațîțările muierii, sărea ca un sălbatec, se opintea și izbea cu putere. Sacul se zdrențui. Sfîrtecate, buruienile uscate începură să plutească în aerul cald și vîscos. Cînd nu mai avu ce să lovească, Ariston, learcă de sudoare, își strînse harapnicul, se duse și se înclină adînc în fața Lisandrei :

— Ți-a plăcut ?

— Mi-a plăcut, Aristoane, mult mi-a plăcut. Dar mîine seară...

— Mîine seară va fi cum gîndești tu. Întocmai cum gîndești tu...

— Mîine seară va fi cum voi hotărî eu, spuse Goșu, care pînă atunci stătuse de-o parte, privise și tăcuse.

Trecu seara, noaptea se apropie de corturi, le învălui în scama ei și plecă mai departe. Adormiră urșii. Adormiră oamenii oacheși. Adormiră și cîinii. În lunca nisipoasă unii cai îngenuncheară și se culcară, alții păscură. Măgarii și catîrii făcură la fel. Ariston îi lăsa în cort pe cei doi soldați fugari. Unul icnea prin somn, altul — cel rănit la sold — sforăia. „Dorm, își spuse Ariston, n-am de ce să-i păzesc.“ Se strecură spre rîpi. Ajuns în apropierea lor auzi :

— Sînt aici, Aristoane.

— Și Goșu ?

— Doarme somn de piatră.

— Atunci e bine, Lisandro.

— E bine, Aristoane, dar aș vrea ca începînd de mîine să fie și mai bine. Pricepi ?

— Pricep, Lisandro.

Celor ce dormeau în corturi sau pe lângă corturi noaptea nu li se păru nici lungă, nici scurtă. Nu li se păru în nici un fel. Când dormi, nu-ți dai seama de nimic, pentru că somnul, într-un anumit sens, seamănă cu moartea. *În somn, visezi. Mort, nu visezi. Din somn, te trezești. Din moarte, nu te mai trezești niciodată.*

Lui Ariston și Lisandrei noaptea li se păru scurtă. Către ziuă îi cuprinse un fel de toropeală care, pe undeva, semăna cu somnul, fără să fie însă somn. Îi dezmetici lumina tulbure care prevestea venirea zorilor. Întii plecă femeia. Merse cu pași de vulpe și intră în cort. Îl găsi pe Goșu cu luleaua aprinsă.

— Unde mi-ai fost ?

— La râpi.

— Ce-ai căutat acolo ?

— Mă durea burta. M-am dus să mă golesc.

— Nu cumva se afla și Ariston pe-acolo ?

— Du-te și-l întreabă. Eu nu l-am văzut.

Goșu ieși în fața cortului. Îl văzu pe Ariston. Venea dinspre râpi. Trecu pe lângă Goșu și se prefăcu a nu-l vedea. Ajunse la cortul lui. Intră înăuntru. Peste câteva clipe ieși strigând :

— Goșule... Goșule...

— Ce vrei ?

— Trezește lumea și veniți încoace. Trezește-l și pe Him bașa.

— Dar ce s-a întâmplat ?

— O să vedeți.

Nu mai era nevoie ca Goșu să trezească oamenii. Îi trezise strigătele lui Ariston.

— Ce e, Aristoane ? Ce s-a întâmplat, Aristoane ?

— Voi nu vedeți ? Soldatul rănit l-a omorât pe cel care a venit aseară.

— Cum l-a omorât ?

— Nu știi. I-a tăiat beregata, i-a furat pușca și-a fugit.

— Dar tu unde erai ?

— Eu ?... Eu... mă dusesem în poiană, să-mi fac nevoile.

— Ucigașul trebuie să fie pe aproape. Nu putea să umble.

— Dac-a ajuns la cai, prinde orbul, scoate-i ochii.

Se luminase bine de ziuă. Plecară spre caii, măgarii și catîrrii șatrei care-și isprăviseră odihna, se treziseră și se apucaseră să pască.

— Uite-l... Uite-l...

Dezertorul rănit se târa spre cai pe burtă, cu pușca mortului în mână. Săriră pe el și-i smulseră pușca.

— Lăsați-mi-l ! E-al meu, urlă Ariston. Să nu v-atingeți de el. E-al meu.

I-l lăsară.

— Nu-l lovi ! strigă Him bașa. Nu-l lovi, Ariston. Ia-l la spinare și du-l la cort. O să stăm de vorbă cu el acolo.

Ariston se supuse poruncii. Dezertorul, văzînd că totul e pierdut, nu încercă nici o împotrivire. Ariston îl luă în spinare. „E ușor, își spuse în gînd, e ușor ca un fulg, săracul. Cine știe cît o fi suferit. A mai pierdut și sînge.“ Și dintr-o dată îi pieri mînia și-l copleși mila, o milă adîncă, dulce, cum el, Ariston, nu simțise niciodată pentru nimeni. Ajunse cu el în fața cortului și-n loc să-l arunce ca pe un bolovan, cum hotărîse cu cîteva clipe mai înainte, îngenunchă și-l culcă lin la pămînt, ca pe-un băiețandru bolnav. Soldatul se sprijini în mîini și se așază.

— Ce-ai făcut ? îl întrebă Him bașa.

— Ce mă mai întrebați ? Voi nu vedeți ? L-am omorît. Și după ce l-am omorît, am băgat în buz-

narul lui livretul meu și în buzunarul meu livretul lui.

— Și de ce-ai făcut asta ?

— Cum de ce ? Ca să scap de judecată și de împușcare.

— Și crezi c-ai să scapi ?

— Da, bulibașă, am să scap. Și pentru că vă văd nedumeriți, iată, am să vă spun. Eu am fost dat în paza voastră. Este ?

— Este.

— Tu, bulibașă, răspunzi de mine cu capul. Este ?

— Este, zise moale Him bașa.

— Eu tot aș fi fugit. Dacă nu azi, mâine. Dar de fugit tot aș fi fugit. Și dacă aș fi fugit, tu, Him bașa, ai fi plătit fuga mea cu capul. Jandarmii nu te-ar fi iertat.

— Nu, nu m-ar fi iertat, rosti încet Him.

— Dar voi v-ați purtat bine cu mine. M-ați oblojit, mi-ați dat să beau, mi-ați dat să mănânc.

— Așa este.

— M-am gândit că nu se cade să vă fac rău.

Him bașa răcni :

— Unde vrei să ajungi ?

— Acolo unde de fapt am și ajuns. Am omorît, ca să-ți scap ție capul, Him bașa. De aceea am omorît pe cine-am omorît.

Oamenii oacheși tăcură. Tăcu și soldatul un timp. După ce i se păru că a tăcut îndeajuns, zise :

— Mie să-mi dați un cal ca să plec. Chiar acum vreau să plec. Vouă vă rămîne mortul. Îl îngropați. Păstrați-i livretul. Când vin jandarmii le spuneți : „Soldatul pe care ni l-ați dat în pază a murit. I s-a obrintit rana și-a murit. L-am îngropat.“ Îi arătați mormîntul și le dați livretul.

— Și dacă ne pun să dezgropăm mortul și văd că e altul și că acel altul are gîtul tăiat ?

— Îl dezgropați. Toți soldații sînt la fel. Cît despre gît, să nu vă faceți nici o grijă. Jandarmii n-o să vină mai curînd de-o săptămîină. Pînă atunci mortul a și intrat în gura viermilor. E vară... Nu uitați că e vară...

Nici unul nu mai spuse nimic, nici măcar Him bașa. Blebe, fără să-i poruncească bulibașa, aduse un căl cu căpăstru cu tot, și-i spuse soldatului :

— Încalecă... Încalecă și pleacă din ochii noștri cît mai curînd !

— Ajutați-mă. Vedeți că singur nu sînt în stare. Ajutați-mă să încalec.

Îl ajutară și încălecă. Cînd se văzu călare, soldatul spuse :

— Dați-mi și pușca.

I-o întinseră. Călărețul mîngîie gîtul calului, îl îmboldi cu călcîiele și-l îndemnă dulce :

— Hii, căluțule... Hii, căluțule...

Plecă și merse la pas, fără grabă, pînă îl înghiți zarea. Nu se uită nici măcar o dată îndărăt.

Oarba îl simți pe Him intrînd în cort. Îi spuse :

— Mi se pare că ieri ucigașul care-a plecat acum ți-a sărutat picioarele.

— Da, zise Him, e-adevărat. Mi-a sărutat picioarele. Eu n-am vrut, m-am ferit, dar el mi-a sărutat picioarele.

— Ia o bucată de săpun. O găsești în traista de lîngă ușă. Ia-o și du-te la pîrîu. Spală-ți bine picioarele. Spală-ți-le cît poți mai bine, dragul meu.

În drum spre pîrîu trecu pe lîngă oamenii care vorbeau în pîlcuri. Unul îl întrebă :

— Ce facem, bulibașa, cu mortul ?

— Săpați-i o groapă și îngropați-l.

— Unde ?

— Undeva mai departe de sălaș, pe lîngă lac. Făcu cîțiva pași, se opri și se întoarse :

— Băgați de seamă cînd îl duceți la groapă să nu-i picure sîngele și să lase urme. Înfășurați-i gîtului într-un sac. Și... Ariston să-și curețe de îndată corțul, să șteargă sîngele.

— Chiar acum să-l îngropăm ?

— Chiar acum. Dacă nu-l îngropăm, pînă la prînz se împute. Așa sînt morții. Vara, dacă nu-i îngropi numaidecît, morții se împute.

Cîteva bărbați luară cazmale și lopeți și plecară să caute locul de înmormîntare și să sape groapa. Ajunseră în apropierea lacului.

— Să-i săpăm groapa aici, pe povîrnișul dîmbului.

Unul vorbise. Ceilalți tăcură. Nu se cădea să vorbești prea mult la săpatul gropii. Măsurară pămîntul cu pașii, de la răsărit la apus, făcură semne cu vîrfurile cazmalelor și se apucară de lucru. Ziua era, ca toate cele pe care le trăiseră în ultimele săptămîni, caldă. Pămîntul nisipos și pietros scrișnea sub tăișul cazmalelor, împotrivindu-se parcă să primească în sînul lui sănătos trup de mort. Oamenii oacheși nădușiră, dar pînă la urmă izbutiră să sape groapa.

— O fi destul de încăpătoare ?

— Destul și prea destul.

Strigară să aducă mortul, se-ntinseră să se odihnească și își aprinseră țigări ca să mai alunge muștele mari și grase, verzi și galbene, cumplitele muște de război, care nu le dădeau pace.

Nu trecu mult și dinspre corturi se văzu venind alaiul. Unul îl ținea pe mort de picioare, altul de mîini. După mort veneau copiii șatrei și cîteva muieri. Nu jelea nimeni. Îl culcară lîngă marginea gropii. Soldatul era galben la față. I se scursese aproape tot sîngele. Avea beregata tăiată dintr-o singură retezătură.

— Cu cuțitul ?

— Nu, asta nu e tăietură de cuțit, e tăietură de brici.

— Nici nu știm cum l-o fi chemînd.

— Nu face nimic. Pămîntul o să-l primească fără să-l întrebe.

— Pămîntul nu întreabă niciodată nimic. Nici nu spune.

Roiurile de muște mari și grase, verzi și galbene, se roteau în jurul mortului și în jurul viilor.

— Să-l dăruim țărinei.

— Să-l dăruim.

Îl culcară pe fundul gropii, cu picioarele spre răsărit și cu capul spre apus, cum știau că se îngroapă morții prin ținuturile acestea. Îi acoperiră fața cu capela — o capelă veche, soioasă — ca să nu-i strice ochii pietrișul, și-l acoperiră cu ceea ce scosese din groapă. Mușuroiul lunguiet îl mai crescuseră cu cîtiva bolovani adunați de pe lîngă lac și plecară. La întoarcere se spălară cu toții pe mîini și pe picioare în pîrîu. Unii găsiră prilejul să se spele și pe obraz. Soarele, care ajunsese la amiază, îi învăluia mai departe în lumina lui mătăsoasă și în dogoarea lui neîndurătoare.

Oarba simți că Him a intrat în cort. Îl întrebă :

— Ți-ai curățat picioarele de sărutările ucigașului ?

— Da, mi le-am curățat.

— Atunci să ne așezăm la masă.

Him bașa îl căută cu ochii pe Alimut. Nu-l găsi.

— Dar unde e băiatul ?

— A plecat.

— De mult ?

— Să tot fie două ceasuri.

— Nu ți-a spus unde se duce ?

— Nu mi-a spus nimic. S-a sculat, s-a îmbrăcat și-a plecat.

Mîncară tăcuți. Him își aprinse luleaua. Fumul iute al tutunului negru alungă din cort muștele mari și grase. Oarba zise :

— Crezi c-o să scapi ușor din întîmplarea cu soldatul fugit și cu cel mort ?

— Nu știu. S-ar putea să scap ușor și s-ar putea să nu scap de loc.

— Mă macină grija, șopti Oarba.

— Nu trebuie, zise Him bașa, nu le pune toate la inimă. N-are nici un rost să suferim dinainte. Dacă va fi să suferim, avem destul timp să suferim *după*. Acum mă îngrijorează Alimut. Tu ce crezi ? Ce facem cu...

Vru să spună „cu nenorocirea întîmplată în zăvoiu-l de lîngă fluviu“, însă nu-i plăcea să rostească cuvîntul „nenorocire“ și se opri la timp. Oarba pri-cepu.

— Te gîndești la Alimut și la fata lui Calub ?

— Întocmai.

— Eu zic că după cele petrecute n-avem de făcut decît un singur lucru.

— Care ?

— Ei ! Parcă tu nu știi... Știi prea bine, Him. Fata lui Calub nu mai are ce căuta în cortul nostru. Calub să facă bine să-ți dea îndărăt galbenii, galbenii și pielea vițelului.

— Fata nu e vinovată cu nimic.

— Ba este, zise apăsător Oarba, este, cum să nu fie ?!

— Ce putea să facă ? *Erau patru.*

— Să fi murit. Putea să moară și n-a murit. Să fi murit...

Him nu-i răspunse. Își stinse luleaua și se întinse pe rogojină să doarmă. Cu o clipă mai înainte nu se

simțise nici măcar ostenit. Și dintr-o dată venise somnul, îl copleșise și-l doborâse. Oarba își spuse în gînd: „Ce-o fi cu Him? N-avea obiceiul să doarmă ziua. Și-acum...” Se dusesese lîngă el și-i auzise respirația rară și liniștită a somnului adînc.

Spre seară se trezi. Oarba auzi cum se întinde și cum îi trosnesc oasele bătrîne dar încă viguroase.

Surîse și zise:

— Ai făcut ochi.

— Da. Am dormit mult?

— Destul.

— Ascultă, Sina. Tu... Tu te întrebi de ce n-a murit fata lui Calub sau de ce nu s-a omorît. *Cum să se omoare?*

— Să se omoare! Cînd omul vrea să se omoare, găsește el mijlocul. Uite... Lacul e la o palmă de loc de corturi. Să se afunde, să înghită apă și să nu iasă la suprafață decît umflată, după ce-o muri. Calub... De! Eu zic că lui Calub nu i-ar părea rău. Pentru că tu nu i-ai mai cere galbenii îndărăt. Tu nu i-ai mai cere îndărăt nici galbenii dați pe fată, nici pielea vițelului.

— Dar eu... Eu de ce să păgubesc? Zece galbeni de aur sînt bani buni, nu glumă.

Sina nu mai apucă să-i răspundă. În șatră se iscă zarvă și în fața cortului lui Him bașa năvăliră, gălăgioși, o sumedenie de oameni. Mulțimea îi împingea din urmă, cu lovituri de pumni pe Ariston și pe Goșu. Him bașa sări în sus, ieși din cort și întrebă răstit:

— Ce s-a întîmplat? A? Ce s-a întîmplat? Nu cumva ați înnebunit?

Ariston și Goșu se uitau, rușinați, în pămînt și tăceau. Careva îi spuse bulibașei:

— Aștia doi... S-au depărtat de corturi... Credeam că vor să vorbească între ei. Să se împace.

Au ajuns în apropierea pîrîului, și-au lepădat cămășile și au început să se bată cu cuțitele. Dacă nu alergam să-i despărțim și să-i aducem aici, se omorau.

Him îi întrebă blajin :

— De ce-ați făcut asta ? Știți că fără îngăduința mea bărbații din șatră n-au voie să se lupte între ei nici cu harapnicele, nici cu cuțitele ?

— Știm, bulibașă.

— Atunci pentru ce ați călcat străvechea și dreapta lege a șatrei ?

Răspunse, ținînd mereu ochii în jos, Ariston :

— Nu ne-am mai putut stăpîni, bulibașă.

— Și tu ce spui, Goșule ?

— La fel, bulibașă, la fel cu Ariston. Nu ne-am mai putut stăpîni. Unul din noi trebuie să moară. Negreșit, unul din noi trebuie să moară.

— Bine, înțeleg. Unul din voi trebuie să moară. Da ... ce n-ați venit să-mi cereți învoire ?

— Am presupus că ai să te împotrivești, bulibașă.

Him bașa gîndi : „Presupunerea lor nu era fără temei. Nu i-aș fi lăsat să se bată cu cuțitele. Nu-mi trebuie morți în șatră. Am și așa destule necazuri.”

Rosti blînd :

— Aduceți-mi biciul, biciul, nu harapnicul. Pentru ce-au făcut, harapnicul nu e de nasul lor.

Un băietan, Ary, intră în cort și-i aduse biciul. Era un bici cu trei sfîrcuri, cu codirișca scurtă și lucioasă. Nu era om în șatră care să nu fi cunoscut biciul lui Him bașa.

Cu glas aspru, puternic, bulibașa porunci :

— Întoarceți-vă cu spatele.

Ariston și Goșu împliniră porunca.

Him bașa se înțepea bine pe picioare, își îndreptă spinarea și ridică biciul. Întîi îl plezni pe Ariston. Pe urmă îl plezni pe Goșu. Biciul suieră prin aerul

fierbinte și vâscos și sfârtecă îndelung pielea celor doi. La fiecare izbitură pe care o primea, Ariston icnea scurt, își mușca buzele și aștepta să audă izbătura următoare pe spinarea lui Goșu. Bărbatul Lisandreii avea o mai mare putere de stăpânire. De mușcat buzele și le mușca și el, însă de icnit nu icnea.

Oamenii oacheși priveau totul. Li se uscaseră ochii și li se uscaseră și gurile. Unii rămăseseră încremeniți. Alții săreau când pe un picior, când pe altul, de parcă biciul cu trei sfîrcuri i-ar fi lovit și pe ei.

Him bașa osteni. Aruncă biciul. Își șterse sudoarea de pe frunte cu dosul mîinii și spuse :

— Luați-i ! Nădăduiesc să le fie învățătură de minte.

Prin tăcerea care se lăsase asupra șatrei se auzi glasul Lisandreii :

— Ba n-o să le fie de loc, Him bașa. Mîine-poi-mîine se vor încăiera iarăși. Auzi, Him bașa ? Așa nu mai poate să meargă. Trebuie să lăsați să se bată în fața șatrei cu cuțitele. Așa nu mai merge. Nu mai poate să meargă. Him bașa... nu mai poate să meargă.

N-o învrednici nimeni cu nici un răspuns.

În cort, Him căută plosca cu rachiu, o găsi, o puse la gură și trase cîteva înghițituri zdravene.

Oarba, care numărase loviturile, îl mîngîie pe Him pe frunte și pe obrazul bărbos. Zise dulce :

— Him, dragul meu, ai ostenit.

Bulibașa zîmbi și Oarba simți că el zîmbește și i se luminează obrazul atît, numai atît cît se poate lumina obrazul unei femei bătrîne și oarbe.

— Mi se pare ciudat, spuse Him, am obosit înainte de a-i bate. Am obosit și-am adormit. Mă simt odihnit de parcă acum m-aș fi trezit din somn. I ar... Alimut nu s-a întors ?

— Nu, spuse Oarba încet, nu s-a întors.

Ieșiră în fața cortului. Focul ardea. Flăcările roșii jucau ușor. Fumul gros și negru alunga muștele mari și grase, muștele de război care nu se îndepărtau o singură clipă de șatră.

Se lăsă seara. Flăcările muriră și numai fumul negru care se înălța spre cer în coloane rotunde arăta că, sub cenușa caldă, bălegarul continua să ardă mocnit. Oamenii oacheși adormiră. Adormiră urșii. Cîinii dormeau și ei, însă cu urechile treze. Pe lunca nisipoasă caili, măgarii și catîrii picoteau. Picoteau și băieții rînduiți pentru pază. Cerul spuzit de stele se apropie de pămînt. Răsări luna. Se ase-muia unei jumătăți de covrig și era gălbuie ca mierea în fagure. Lîngă focul fumegînd Oarba tăcea. Nu aștepta somnul. Îl aștepta pe Alimut. Și tot pe Alimut îl aștepta, treaz și îngrijorat, și Him bașa. În sfîrșit, băiatul veni.

— Un ce ai fost ?

— Dincolo de rîpi, spre răsărit.

— Pînă unde ?

— Pînă unde m-au ținut picioarele.

— Și ce-ai văzut ?

— Pustiu, tată, nimic altceva decît pustiu.

Se culcară pe rogojină, în cort. Tîrziu, băiatul simțind că nici Oarba, nici Him bașa nu dorm, adăugă :

— Ba, în pustiu, am văzut ceva : sute și mii de mușuroaie de cîrțițe.

Prin mintea lui Him bașa fulgeră un gînd, însă nu-l mărturisi. Îl păstră pentru sine. De grăit, grăi numai atît :

— Mîine să mergi să-mi arăți și mie mușuroaiele.

Toată noaptea Him se zvîrcoli pe rogojină. Nu închise ochii, ochii fără vedere, nici Oarba.

A doua zi Him bașa chemă șatra.

— E cald încă. Nu se arată semne de vînt și nu se arată nici semne de ploaie. Toamna însă e aproape și n-o să mai treacă mult pînă va ajunge aici. Nu știu cît o să rămînem pe aici. Bine ar fi să rămînem cît mai puțin și să ne întoarcem dincolo de apă. S-ar putea însă nu numai să întornăm, ci să și iernăm aici. Trebuie să ne pregătim de iarnă. Culegeți iarbă și așezați-o în stoguri. Culegeți mărăcini și scaieți. Culegeți vreascuri uscate din pădurice. Culegeți și balegile vitelor. Iarna va fi lungă. Poate va fi și grea. Trebuie s-o înfruntăm și s-o biruim. Cît despre celelalte, vom mai vorbi... Vom mai vorbi...

Oamenii oacheși îl ascultară tăcuți și îngrijorați. Him bașa nu vru să le risipească îngrijorarea. Dimpotrivă.

— N-avem nici o clipă de pierdut.

Își luară nevestele și copiii. Unii se îndreptară spre pădurice. Alții urcară de-a bușilea rîpăle și se răspîndiră pe cîmpia întinsă dinspre răsărit.

Peste o săptămînă văzură venind o căruță. Lăsară lucrul baltă și se repeziră spre corturi. Căruța, la care erau înhămați doi cai voinici, grași și lucioși, se opri și din ea săriră doi jandarmi. Unul era plutonierul care-i însoțise pînă aci și care-l dăduse în seamă lui Him bașa pe soldatul rănit. Celălalt era un jandarm tinerel, rotofei, cu mustață subțire pe buză. Plutonierul veni zîmbind spre Him bașa. Jandarmul tinerel deshămă caii plini de spumă și se apucă să-i plimbe la pas. Him bașa își păstră firea.

— Am de vorbit cu tine, îi spuse plutonierul. Vrei să vorbim între patru ochi, ori în fața șatrei?

— În fața șatrei, îi răspunse Him bașa.

Oamenii oacheși își strînseră rîndurile și deveniră numai urechi. Un sugar scînci. Muiera care-l ținea

în brațe îi vîrî în gură sfîrcul țîței și sugarul se potoli.

— Ți-am lăsat în pază un soldat dezertor, bulibașă. Poți să ni-l predai ?

Him bașa simți că s-a petrecut ceva neașteptat, ce anume, nu-și dădea seama. Își ținu firea și răspunse :

— De vrut, cu dragă inimă aș vrea, domnule plutonier, dar nu mai e cu putință. Soldatul, la cîteva zile după ce ați plecat de aici, a murit.

Se scurmă în chimir, scoase livretul militar al soldatului fugar și i-l întinse zicînd :

— Soldatul a murit. A murit. Iar noi l-am îngropat. Iată livretul...

— Și mormîntul mortului ? Unde se află mormîntul mortului ?

Îi arătă cu ...a dîmbul din apropierea lacului.

— Acolo.

— Așa cum l-ați îngropat, așa să mi-l dezgropați. Vreau să-l văd. Vă pot spune însă de pe acum că în mormîntul acela nu vom găsi nici un trup de soldat.

Him bașa se mai liniști. „Nu știe nimic. Cînd va vedea cadavrul se va mira, și se va potoli.“

Him bașa plecă spre dîmb cu plutonierul și cu jandarmul cel tinerel. În urma lor, toată șatra. Cîțiva purtau cazmale și lopeți. Plutonierul și jandarmul tinerel își păstrasera automatele, mergeau în rînd cu oamenii oacheși, însă ceva mai departe de ei. Ajunseră. Him bașa zise :

— Desfaceți mormîntul. Domnul plutonier o să-și vadă fugarul. Noi... Noi o să-i cerem iertare răposatului, că i-am tulburat liniștea gropii.

O duhoare nesuferită se ridică din groapă. Oamenii oacheși curățară țărîna nisipoasă și pietroasă. Cadavrul ieși la iveală. Nu mai avea obraz, iar tăietura de sub

bărbie nu se mai cunoștea. Plutonierul holbă ochii. Spuse mirat :

— Nu se poate. Acesta e alt soldat. Cine l-a omorât ?

— Ba e acela pe care ni l-ați lăsat să-l ținem sub pază, zise Him bașa.

— Nu. Nu e acela, ripostă plutonierul. Dar despre asta vreau să vorbesc cu tine între patru ochi, bulibașa.

Him bașa îl întreabă :

— Să-l acoperim ?

— Acoperiți-l.

Plutonierul plecă cu Him bașa. Flăcăii rămaseră să acopere mortul prins de putrezire. Ceilalți se înșiruiră în urma bulibașei.

— Să intrăm la tine în cort, zise plutonierul, și să rămânem între patru ochi.

— Pofțiți.

Oarba și Alimut fură rugați să plece prin vecini. Se așezară amândoi turcește pe rogojină.

— Te pomenești că aveți purici prin cort, spuse plutonierul.

— N-avem. N-avem nimic, nici păduchi, nici purici, zise Him bașa.

— O să aveți la iarnă.

— Dar ce, o să iernăm aici ?

— Unde credeați ?

— O să ne fie greu, oftă bulibașa.

— Fără îndoială. Stăpânirea nu v-a trimis aici ca să vă fie ușor.

Tăcu plutonierul. Tăcu și Him bașa. Undeva, în luncă, lătrară ciinii. Plutonierul spuse :

— Fugarul rănit pe care vi l-am lăsat în pă.ă a fugit. L-au prins patrulele și-l ținem la păstrare. Cum a fugit ? Și cine e ostașul din groapă ?

Him başa, nemaiavînd nimic de ascuns, povesti totul pe îndelete. Plutonierul îl ascultă cu luare-aminte. Cumpănindu-şi cuvintele, spuse :

— Nu mă îndoiesc că tot ce mi-ai povestit este adevărat. Însă trebuie să-ţi dai seama că te afli într-o situaţie grea. Şi în aceeaşi situaţie grea se află şi ceilalţi bărbaţi ai şatrei.

— Cu ce sîntem vinovaţi ?

— Întîi, v-am lăsat un dezertor în pază. V-am spus că răspundeţi de el cu capul. Voi l-aţi lăsat să fugă. Aceasta, în împrejurările în care trăim, se plăteşte cu capul. Al doilea, în şatra voastră şi sub ochii voştri a fost ucis un ostaş. Şi aceasta se plăteşte tot cu capul.

Him başa se simţi prins ca într-un cleşte. Oare plutonierul era hotărît într-adevăr să-i ia capul ? Nu s-ar fi părut, după felul în care vorbea ! Trebuia să încerce să scape. Jandarmii, fie că aveau grade pe umăr, fie că nu — îi cunoştea el — nu erau uşi de biserică.

— Înţeleg. Atît eu, cît şi ceilalţi din şatră, ne aflăm în mîinile dumneavoastră. Puteţi să ne luaţi capetele şi puteţi să ne lăsaţi ca- le. Țineţi seama că ostaşul mort n-a fost omorît de noi, ci de celălalt ostaş fugar. Şi mai Țineţi seama...

— N-am să țin seama de nimic. Vă legăm şi vă ducem la judecată. Pe drum...

— Pe drum vom fi ucişi. Nici unul din noi n-am mai ajunge la judecată.

— N-aş jura că nu s-ar întîmpla chiar așa.

— Şi nevestele noastre ? Şi copiii noştri ?

— N-are nimeni vreme să se gîndească la asta. Acum e război, un război cumplit, dus fără milă, cum nici n-a mai fost altul, şi pretutindeni mor oamenii cu miile şi cu sutele de mii.

— Noi nu avem nimic cu războiul.

Plutonierul se uită la el *ca la un mort*, se uită la el întocmai cum se uitase la trupul mort al ostaşului dezgropat pentru câteva clipe. Îşi aprinse o ţigară şi-întinse şi lui Him başa una. Muştele mari şi grase verzi şi galbene le dădeau ocol.

— Şi... nu s-ar găsi nici o portiţă de scăpare, domnule plutonier ?

Jandarmul rîse :

— În sfîrşit, ai pus degetul pe rană.

— Aşadar, aş putea nădăjdui ?

— Îmi daţi patruzeci de galbeni de aur — am auzit că sînteţi plini de bani — şi-nmormîntăm toată afacerea ! Vorba ceea : nici usturoi n-am mîncat, nici gura nu ne miroase.

— E mult, suspină Him başa.

Jandarmul se încruntă :

— Nu te tocmi bulibaşă. Dacă te tocmeşti, îţi cer îndoit.

De data asta jandarmul vorbise aspru, poruncitor.

— Veţi avea banii mîine dimineată.

— Nu s-ar putea pînă diseară ?

— N-am toată suma. Trebuie să-i adun de pe la oameni. Şi aşa, banii se dau greu, dumneavoastră ştiţi...

— Fie. O să aştept mîine pînă la răsăritul soarelui. Aveţi grijă şi pregătiţi-ne ceva de mîncare.

Him başa îşi adună oamenii. Plecă însoţit de ei şi se duse la marginea pîrîului. Muierile şi copiii rămaseră în corturi. Le spuse năpasta care a căzut peste ei toţi şi-i întrebă. Unii fuseseră de părere să dea banii şi să isprăvească o dată cu toată povestea asta. Alţii se împotriviră :

— Ne-au luat fugarii aceia caii şi am tăcut. Acum jandarmul vrea să ne ia banii.

— Ce altceva, decît să-i dăm, am putea face ?

— Ei sînt numai doi. Noi sîntem mulți. Să ne folosim de întunericul nopții și să-i omorîm.

— Au arme... Arme automate...

— Vor dormi. Omului adormit arma nu-i mai e de folos.

— Și după ce-i omorîm ?

— Le ștergem urmele. În pustietatea asta, dacă va fi să ne întrebe cineva de ei, vom spune că multe se pot petrece fără știrea noastră.

Se ciorovăiră îndelung. Ascultaseră totdeauna stăpînirea, oricare ar fi fost ea. Pe ei, oamenii oacheși, nu-i proteguia nici o lege. Fuseseră întotdeauna la bunul plac al oamenilor stăpînirii. Trebuiau să fie și acum.

Hotărîră ca în timpul serii fiecare să treacă pe la cortul lui Him bașa și să-și dea partea.

La răsăritul soarelui, plutonierul veni la Him bașa.

— Gata ?

— Gata, îi răspunse bătrînul, și-i întinse un pungoci plin cu galbeni cîrți vechi, turcesc, cu zimți.

— Sînt patruzeci ?

— Numărați-i.

Jandarmul îi numără, închise șiretul și băgă pungociul greu și plin doldora în buzunar.

— Ei, s-auzim de bine, Him bașa.

— S-auzim numai de bine, domnule plutonier.

Jandarmul tinerel înhămase caii. Se urcară în căruță și plecară în grabă. Un timp se văzu căruța. Pe urmă se văzu numai praful stîrnit de roțile ei și de copitele cailor voinici, lucioși și grași. După aceea, oamenii șatrei nu mai văzură decît pustiul din jurul lor, cerul albastru, limpede ca sticla, și soarele rotund și galben, ca un uriaș ban de aur vechi, turcesc, cu zimți, ridicîndu-se falnic deasupra orizontului.

— Ei ! Acum la treabă ! zise Him başa. Toamna e aproape. Şi nu uitaţi că iarna îi calcă pe urme.

La amiază plutonierul îi porunci jandarmului tinerel să oprească, să deshame şi să lase caii să pască.

— Între timp să ne ocupăm cu d-ale gurii.

Mîncară pe iarbă, lîngă căruţă. Băură apă şi băură şi rachiu din plosca pe care, la plecare, plutonierul i-o ceruse lui Him başa.

Se odihniră, şi sub soarele arzător fumară, însă de vorbit nu vorbiră mare lucru.

— Înhamă. E timpul.

Jandarmul tinerel înhămă caii. Plutonierul se despărtaşe de căruţă, se întoarse cu spatele spre ea şi se descheie la pantaloni să urineze. Jandarmul tinerel luă un automat şi apăsă o clipă pe trăgaci. Plutonierul se prăbuşi. Caii nu se speriară. Jandarmul tinerel se duse la plutonier, îi luă pungociul şi-l puse în buzunarul lui. Pe plutonier îl trase de picioare şi se chinui mult pînă-l urcă în căruţă.

— E gras ca un porc, spuse el tare, cred că atîrnă mai mult de-o sută de chile... E gras ca un porc... Ca un adevărat porc..

Se urcă în căruţă şi dădu bici cailor. Se gîndi : „Am să spun că ne-au atacat nişte fugari şi că eu am scăpat ca prin urechile acului. Punga ! Am s-o pun bine. Mă voi întoarce acasă, după ce se va isprăvi războiul, *mă voi întoarce om, nu glumă !*“.

Văzduh fierbinte. Pământ nisipos fierbinte. Totuși vara se apropia de sfârșit. Fierbinți sînt zilele. Fierbinți sînt și nopțile. Urșii mormăie. Cîinii, toropiți, zac pe lîngă căruțe sau pe lîngă corturi. Caili pasc și se apără alene de muște. Copiii se scaldă în apa caldă și sărată a lacului. Prind viermuși roșii-gălbui și-i strivesc în palmă. Viermușii miros puternic a iod. Bărbații și femeile șatrei ună iarba uscată, sfărîmicioasă de pe cîmp, o pun în saci încăpători, de cînepă, o duc la corturi. Fiecare cap de familie își are șura lui de nutreț alături de șura de mărăcini și scaieți. Vara a fost neobișnuit de lungă și neobișnuit de călduroasă. Oamenii oacheși nu știu cum va fi toamna și nici n-ar prea dori să știe, pentru că lor nu le este teamă de toamnă. De iarnă se tem oamenii șatrei și presupun că iarna care-i va găsi acolo, în pustiu, va fi neobișnuit de lungă și neobișnuit de aspră, cu viscole repezi și înfricoșătoare, cu geruri tari, cu nămeți uriași de zăpadă.

— Să dăm zor.. .. Să dăm zor...

— S-ar putea ca toamna să-și arate obrazul chiar mîine.

*Uneori obrazul toamnei e uscat,
Alteori e înecat în plîns,
Te uiți zina pe cer, ți se pare
Că soarele s-a-ntunecat, s-a stins.*

Undeva, spre răsărit, bat tunurile. Țatra nu le aude. Războiul e departe, departe...

În săptămîna din urmă n-au mai trecut fugari, ori au trecut fără să încerce să fure cai. Jandarmii nu s-au mai arătat. Zgomotul motoarelor avioanelor n-a mai cutremurat văzduhul. S-a isprăvit cumva războiul ? Nu. Nu s-a isprăvit. Acum războiul e departe, departe...

În jurul șatrei aciuat între povîrnișuri și lac, întinderile, cît le poți cuprinde cu ochii, sînt goale. Spaima însă s-a lipit de fiecare om din țătră. Cînd lucrează, cînd se odihnesc, cînd vorbesc între ei, cînd tac sau cînd dorm, fiecare om din țătră simte că spaima stă lîngă el, lipită de el. Războiul e departe, departe. În fiecare clipă însă războiul poate întinde o mîna spre ei. O mîna ? Nu. E îndeajuns ca războiul să întindă spre ei toți un singur deget, ca într-un chip sau altul să-i nimicească. Fiecare om oacheș se gîndește la el, la căruța lui, la caii lui, la măgarii lui, la catîrii și la cîinii lui, la nevasta lui, la copiii lui. Dar Him bașa se gîndește la întreaga țătră. Se gîndește la păcătoasa de Lisandra și la cei doi nemernici — Goșu și Ariston — care s-au apucat să se lupte între ei cu cuțite lungi fără știrea și fără voia căpeteniei șatrei, fără știrea și voia lui, a lui Him bașa. I-a biciuit îndestul ? Încă nu. Se pîndesc unul pe altul cu ochi de lup și n-ar fi de mirare ca unul din ei să fie găsit într-o dimineață cu pieptul și cu pîntecul spintecat. Poate ar fi bine să-i lase să se răcorească în fața șatrei. Cu harapnicele ? Nu. Cu cuțite lungi ? Nu. Nici cu cuțite lungi. O să le îngăduie să se lupte cu cuțite scurte.

Își umplu sacul, îl îngheșui cu genunchiul și-l egă la gură cu un crîmpei de sfoară. Oarba veni lîngă el.

— Ajută-mă, Him, să-mi ridic și eu sacul.

Rîse și adăugă :

— După cum știi, nu mai sînt nici tînăra, nici pu-
ternică. Am fost. Altădată. Pe atunci eram și fru-
moasă, Him...

Pe Him bașa îl podidiră lacrimile. Era a doua sau
a treia oară cînd i se întîmpla în ultimele săptămîni.
Nu-i răspunse. Vorbele gingașe pe care voise să le
rostească îi rămaseră în gît. Dacă le-ar fi rostit, bu-
zele i-ar fi tremurat, glasul i-ar fi tremurat, și s-ar
fi dat de gol. Ridică sacul și i-l puse în spinare. Își
luă și el sacul. Plecă. Oarba simți. Rîsul de pe gură i se
stinse, însă bucuria îi rămase întregă în inimă.
„Him mă iubește încă. Cu toate că sînt bătrînă și
stafidită și nu mai am decît puțină putere, *Him al meu
a rămas al meu*. E un om grozav de aspru, dar m-a
iubit întotdeauna, chiar în anii mulți și lungi în
care se părea că a uitat și cum mă cheamă...”

Rămase trei pași în urmă și-și potrive mersul după
al lui Him, bașa. Cîntă în gînd :

*Toamna veștejesc toate florile,
Dar mușcata și tufănica-nfloresc
Pînă ce cad, albe, zăpezile...*

Poate azi va veni toamna. Poate mîine va veni
toamna. Poate tocmai poimîine. Și după toamnă va
veni iarna, iarna neobișnuit de as- și neobișnuit
de lungă. În vreme de război totdeauna se întîmplă
așa. Primăverile și toamnele sînt scurte, verile lungi
și călduroase, iernile lungi și cumplite. De ce ? Nu
știe nimeni. Și dacă nu știe nimeni, pe cine să în-
trebi ?

Numără iernile pe care le trăise. Erau multe. Ve-
rile nu le mai numără, căci erau tot atîtea cît și
iernile. O să mai trăiască o iarnă și pe urmă încă o
iarnă și încă o iarnă. Iarăși zîmbi. De unde știa ea
cîte ierni o să mai trăiască ? Nimeni nu știe cînd va
muri. Nimeni. Omul, cînd se uită înainte, i se pare

că viața lui va fi lungă, nesfârșit de lungă. Și, d
 asemenea, i se pare că viața e *ceva*, că viața e *mult*
 că viața e *totul*. Poate să fie așa, și poate să fie s
 altfel. Pentru că, atunci cînd omul se uită în urmă,
 se pare că viața a fost *puțină*, dacă nu chiar *nimic*
 Cum *nimic*? Cum putuse să-i treacă prin minte aces
 gînd? Viața era mult. Viața era *totul*. Și în viața e
 încăpuse totul: dragostea ei pentru Him, care nu s
 va stinge decît o dată cu ea, dragostea ei pentru ce
 cinci fii ai ei și pentru toate odraslele lor. Dragostea e
 pentru Him se va stinge o dată cu ea? Nu. Dragoste
 ei pentru Him nu se va stinge niciodată. Un cînte
 născocit în veche vechime, nu se cunoștea de cine
 spunea :

*Chiar după ce voi muri, dragul meu,
 Și voi fi-ngropată adînc în pămînt, dragul meu,
 Deasupra mormîntului meu va arde veșnic o flacără*
dragul meu

*Zina, flacără va fi albă, dragul meu,
 Noaptea, flacără va fi neagră, dragul meu.
 Și tu n-o vei vedea niciodată, dragul meu,
 Flacără albă va fi dragostea mea pentru tine,*
dragul meu
Flacără neagră va fi dragostea mea pentru tine,
dragul meu

*Flacără albă și flacără neagră, dragul meu,
 Nu se vor stinge niciodată, dragul meu,
 Niciodată, niciodată, dragul meu.*

Văzduh fierbinte. Cer fierbinte. Pămînt sălbatic.
 Nisipos. Fierbinte. Oamenii oacheși adună iarbă us
 cată, adună scaieți, adună mărăcini, adună usături
 din crîngul mărunț. Adună... Adună... În orice împre
 jurări viața trebuie păzită, viața trebuie păstrată
 mult, cît mai mult cu puțință. Șatra va avea de în-

fruntat o iarnă lungă și aspră, cu geruri, cu viscole, cu furtuni de zăpadă. O s-o înfrunte.

Him bașa aruncă sacul cu iarbă, lingă cort. Se întoarse și luă sacul din spinarea Oarbeii. Cînduri de copii goi veneau dinspre lac făcînd hărmălaie. În fața corturilor se aprinseră, ca de obicei, focuri pentru pregătirea mesei de amiază. Dar, abia aprinse, focurile începură să-și joace repede flăcările. Aerul încremenit și stătut se clătină.

— Vîntul ! S-a trezit din somn vîntul.

Soarele continuă să strălucească și să verse asupra pămîntului valuri de căldură apăsătoare, dar către miazănoapte orizontul se înnegri. Vîntul, pînă aci domol, se întee și se apucă să șuiere șerpește. Ierburile uscate și sfărîmicioase, luate de vînt, se amestecară cu pulberea cîmpurilor și umplură văzduhul. Caii, măgarii și catîrii, risipiți, pe luncă, se strînseseră unii întru alții. Muștele mari și grase, verzi și galbene — muștele de război — se lipiră de pielea vitelor. Corturile se zbătură, vrînd parcă să se smulgă de lingă țăruii de care erau legate și să zboare. Cîinii se treziră din toropeală și se aciuară și mai cu temei pe sub căruțe. Urșii mormăiră și încercară să scape din lanțuri. Oamenii oacheși stînseseră de îndată focurile, călcînd scaietii și ciulinii care ardeau cu picioarele. Cîinele Rob țîșni de sub căruța lui Him bașa, se depărtă de corturi, se opri și, îndreptîndu-și botul spre cer, urlă îndelung a pustiu... a pustiu și a moarte.

— Vîntul s-a schimbat în furtună...

— A venit toamna...

Maldărele de nori negri, iviți spre miazănoapte, se umflară, creșcură neînchipuit de repede și se grăbiră să acopere soarele. Șatra, pitulată în corturi, așteptă să fulgere și să tune. Nu se văzură fulgere și nu se auziră tunete. Se auzi numai vuietul năpraznic al furtunii alergînd pe nesfîrșirile goale, pustii și, după

puțină vreme, răpăitul furios al ploii care se apropia. Aerul se răci brusc. Ploaia se repezi asupra corturilor. Acum întregul cer, de la zare la zare, era acoperit de nori negri, groși, bolovănoși, care se izbeau unul de altul, care intrau și se topeau unul într-altul.

— Plouă cu găleata.

— Cam de mulțisor n-am mai pomenit asemenea ploaie.

— Numai de n-ar ține mult.

— O să ție.

— Mușcă-ți limba.

Ploaia crescuse clipă cu clipă pînă deveni un ade-vărat potop. Ar fi trebuit să curgă șiroaie pe lîngă cort. Pămîntul nisipos însă, ars luni și luni de zile de soarele neîndurător al verii care se sfîrșea, părea că a deschis pretutindeni guri uriașe care, însetate peste măsură, înghițeau totul, sorbeau totul. Potopul se amestecă dintr-o dată cu bulgări de gheață rotunzi, de mărimea oului de pitulice.

— Grindină.

— Are să ne strice corturile.

Corturile ude răpăiau, sunau înfundat de parcă ar fi fost tobe, rezistau însă și ploii și grindinii. Frigul se întări și se ascuți. Oamenii oacheși și mai ales copiii începură să dîrdăie. Umblară la lăzile cu țoale, scoaseră zăbunele și cojoacele, gherocurile și dulămile, și se îmbrăcară repede cu ele ca în miez de iarnă. Bărbații își puseră căciulile în cap, iar femeile se înfășurară în broboade.

— Brr !

— Mor de frig !

— Brr !

— Mai acum un ceas mureai de căldură.

— Blestemat ținut. Aici o să ne rămîie oasele.

— Ba n-o să ne rămîie de loc.

— Urșii... Ce e cu urșii ?

— S-au adăpostit, ca și cîinii, sub căruțe.

Cîțiva, mai grijulii, ieșiră în pragul corturilor și priviră spre lunca acoperită toată de bolovani rotunzi de gheață. Caii, măgarii și catîrii șatrei se adunaseră într-o singură grămadă. Înghesuți unul într-altul se izbeau și se mușcau între ei, căutînd să-și ferească, în primul rînd, capetele de grindina care se prăvălea nemiloasă de sus.

— La primejdie, vitele, ca și oamenii, își feresc capetele.

Oamenii șatrei își simțiră inimile sfîșiate, era însă cu neputință să le sară, într-un chip oarecare, în ajutor.

— Dacă mai ține grindina, ne lasă fără vite.

Ariston, gol pînă la brîu, ieși din cort și se îndreptă alergînd spre luncă. Își acoperise capul cu un sac gros de cîncpă, iar deasupra capului ținea cu amîndouă mîinile o țingire mare, cu fundul afumat. Grindina, învîrtejită de furtună, îl pocnea dușmănoasă din toate părțile, țingirea răpăia, dar omul alerga mai departe, cu picioarele goale și păroase prin apă, fără să se sinchisească.

— Ce vrea să facă ?

— Nu pricepi ?

— Nu.

— Alcargă la vite. O să le aducă la corturi, să le adăpostească.

Ariston desfăcu grămada vitelor cu cîteva lovituri, își alese caii și, mai lovindu-i cu palma pe șolduri, mai îndemnîndu-i cu răcnete, îi mîna spre cortul lui și-i împinse înăuntru.

Grindina se înteeși și mai mult.

— Vitele !... Ne omoară grindina vitele...

Urlau, se văitau, își smulgeau bărbile și pletele, dar de mișcat nu se mișcau din pragul corturilor, deși Ariston le arătase tuturor ce au de făcut.

Pe cînd ceilalți oameni ai șatrei stăteau încă pe gînduri, Him bașa și Alimut, cu capetele acoperite cu saci și cu tingiri, goi și ei pînă la brîu și cu izmenele suflecate pînă deasupra genunchilor, o luară la goană către luncă. Privindu-i, îți venea să crezi că nici unul dintre ei n-a trecut de douăzeci de ani. Him bașa, dacă-l judecai după iuțeala picioarelor și agerimea întregului trup, părea chiar mai tînăr decît Alimut.

Atunci, într-o singură clipă, oamenii oacheși se scuturară de frică. În mai puțin de jumătate de ceas, caii, măgarii și catîrrii șatrei se aflau la adăpost, în corturi.

Pămîntul nisipos, în sfîrșit, își astîmpără și-și sătură setea. Apa începu să se adune și să curgă la vale, spre lac. Pînă să-și dea seama de ce se întîmplă, șătrarii se pomeniră cu clăile și stogurile de iarbă risipite.

— O nenorocire nu vine niciodată singură.

— Vezi bine c-așa e...

Spre seară, grindina la început se rări și după aceea încetă cu totul. Ploaia însă continuă să se prăvălească din norii negri și groși cu aceeași îndîrjire. Șuvoaiele curseră și pătrunseră în corturi. Vîntul vui și învîlmăși mai departe firele repezi și vînjoase ale ploii.

Potopul ținu trei zile și trei nopți. În tot acest timp oamenii oacheși dîrdîiră de frig, nu mîncară și nu băură nimic, n-avură cum s-aprindă focuri și nici somnul nu se lipi de nimeni. Caii, măgarii și catîrrii rămaseră și ei în picioare, se zgribuliră de frig și tremurară ca și oamenii.

Într-a patra zi, spre dimineață, vîntul sparse norii și-i alungă. Cerul se limpezi. Soarele răsări vesel peste întinderile îmbuibate ori chiar acoperite de ape, și după ce se ridică deasupra orizontului începu

să pripească și să verse iarăși asupra pământului valuri de căldură ca-n plină vară. Oamenii oacheși își întinseră straiile ude learcă, păturile și așternuturile la uscat pe oiștile căruțelor și ieșiră aproape goi din corturi mînîndu-și din urmă vitele.

— Cîinii trăiesc ?

— Nu s-a prăpădit nici unul. >

— Dar urșii ?

— Trăiesc și urșii.

Him bașa vru să-l mai întrebe pe Blebe și altceva, dar se răzgîndi. Socoti că e mai bine să treacă el în-suși de la cort la cort și să întrebe de sănătatea oamenilor.

— Să fii tare, Him, îl povățui Oarba. Nu puține vești rele vei afla.

— Morți ?

— Destui.

— De unde știi ? Nu te-ai mișcat de lîngă mine și de vorbit n-ai schimbat o vorbă cu nimeni.

— Presupun, Him. Femei cu burta mare, copii de țăță, bătrîni. Cele trei zile și cele trei nopți de prăpăd n-au fost ușoare.

Him se supără :

— Cobe ! Totdeauna ai cobit !

— Du-te și vezi, Him, și pe urmă să vii să-mi spui că am cobit, dacă am cobit cumva.

Oarbei îi păru rău că i-a stricat inima lui Him bașa. Vorbele însă fuseseră spuse și nu mai puteau fi prinse din văzduhul în care se risipiseră și înghițite.

Him bașa cercetă cort cu cort, și, nu după mult timp, se întoarse abătut. Oarba îl simți. Și pentru că Him tăcu îndelung, cuteză să-l întrebe :

— Ei, cum stau lucrurile ? Am cobit ?

— Din nenorocire, nu. Au murit două femei din cele ce așteptau să nască și cinci sugari.

Oarba nu-l mai întrebă cine anume. Spuse simplu :
— Trebuie să găsiți *un loc bun de îngropare*. Cît o să rămînem aici, cimitirul o să tot crească. *Ceea ce s-a întîmplat acum e numai începutul... numai începutul.*

Him îl privi pe Alimut. Băiatul sta în fața cortului aproape gol și-și prăjea pielea arămie la soare. Din cînd în cînd își clătina capul și dîrdîia scurt, de parcă frigul încă nu izbutise să iasă din trupul lui. În fața tuturor corturilor oamenii oacheși se încălzeau la soare, copleșiți de nemîncare, de osteneală, de somn. Numai morții rămăseseră în corturi. Morților le era tot una dacă afară era cald sau frig. Unii șătrari își aduseră aminte că nu mîncaseră din ziua în care începuse să cadă ploaia și grindina.

— Ar trebui să aprindem focuri.

— Cu ce ?

— Crîngul ! O să găsim uscături în crîng.

Se încîrduiră într-acolo. Fața liniștită a lacului, ca și lunca dintre rîpi și lac, fumega. De pretutindeni, în aerul cald și plăcut, se ridicau aburi alburii, subțiri care nu apucau să se închege, pentru că soarele îl destrăma și-i topea. Caii, măgarii și catîrii aproape că nu mai aveau ce să pască. Ploaia rupsesse, sfărîmase și risipise firele de iarbă, ciulinii și scaieții subrezi. Animalele scurtau cu boturile pămîntul nisipos, umed și moale și se mulțumeau cu rădăcinile, atunci cînd le găseau.

Către amiază băiețandrii se întoarseră din crîng cu maldăre de găteje la spinare. Veneau încet, legănîndu-se. Ajunseră la corturi și aruncară jos gătejele. Ploaia le pătrunsese adînc și nu luară foc decît după ce fură stropite cu gaz. Focurile începură să ardă cu fum gros, negricios, și curînd căldările așezate pe pirostriei dădură în clocot.

— Mămăligile o să fie gata îndată.

— Dar fasolea ?

— A dat și ea în fiert.

Mincară hulpavi pînă se săturară. O dată cu astîmpărarea foamei, veni și voia bună. Bus îi spuse Oarbeii :

— Bunico, *tu ai văzut ?* Au murit muștele. Au murit toate muștele, bunico. Toate ! Toate !

— De văzut, n-am văzut, Bus, însă am simțit.

Bucuroși, copiii șatrei strigară, jucîndu-se printre corturi :

— Au murit muștele...

— Au murit muștele...

— Au murit muștele...

Joaca și strigătele pline de veselie care împrăștiu vestea morții muștelor verzi și grase, galbene și grase, *a muștelor de război*, care chinuieră săptămîni de zile șatra și care răspîndeau în jurul lor miros greu și greșos de hoit, le aduse aminte oamenilor oacheși de morții care se odihneau țepeni în corturi și care începuseră să miroase urît. Him cheamă oamenii.

— Trebuie să îngropăm morții.

— Să-i îngropăm, dar unde ?

— Acolo unde l-am îngropat pe soldatul acela.

— Facem șapte gropi sau una singură ?

Him bașa se gîndi un timp. Pe urmă, văzînd că oamenii așteaptă hotărîrea lui, zise :

— Una singură, dar aveți grijă să fie largă și adîncă. Morții au dreptul la odihnă deplină.

Acum, în corturi, printre corturi, pe lîngă corturi nu se aflau decît oamenii vii. Pămîntul, izbit necontenit de valurile soarelui arzător, începu să se usuce și să se întărească sub tălpile goale ale oamenilor oacheși, sub tălpile goale ale cîinilor și ale urșilor și sub copitele cailor, măgarilor și catîrilor răspîndiți pe lunca nisipoasă dintre rîpile roșcate și lacul cu ape grele și sărate.

Alimut, care de la întâmplarea petrecută pe întuneric în zăvoiul de lângă fluviul cel mare se ferea de ochii iscoditori ai șatrei, prinse curaj, se îmbracă și trecu semeț, cu fruntea sus, printre corturi. Toți întinseră gâturile și zgîră ochii :

— I-a trecut mîhnirea.

— Se-ndreaptă spre cortul lui Calub.

— O să se-mpace cu Kera.

— Pîna la urmă, omul rămîne om. I s-a făcut dor de...

— Săracul ! Trebuie să-l înțelegem. Nici nu apucase să-i dea cep.

— Lasă că i-au dat alții.

• — L-au scutit de osteneală.

— De la asemenea osteneală, eu unul nu m-aș da îndărăt.

— Cine mai e ca tine ? !

Vorbeau tare. Aerul era limpede, curat. Cuvintele îi ajungeau din'urină pe Alimut și-i intrau în urechi. Dacă l-ar fi înjurat și l-ar fi huiduit, dacă ar fi aruncat după el cu pietre ori cu ciomege, i-ar fi fost mai ușor de îndurat.

— Măcar de-ar fi început-o unul ! Dar au început-o patru ! Patru, mă ! Vă dați seama ? Și toți patru arătau ca niște namile.

— I-ai văzut ?

— Nu. De văzut nu i-am văzut. Am auzit numai. Am auzit de la alții care i-au văzut.

— De la cine ?

— Ia du-te dracului și nu mă sucăli !

— De ce să mă duc, mă, dracului ? A ? De ce să mă duc dracului ?

— Pentru că mă sucălești.

Alimut ocoli cortul lui Calub fără ca măcar să încerce să arunce o privire înăuntru. De altfel, nici nu se gîndi să se ducă la tatăl Kerei. I se făcuse dor

de urși. *Se ducea la urși să-i vadă, și drumul trecea pe lângă cortul acela. Ce vină avea el ?*

Elezar se afla lângă cort, lungit pe rogojină. Asfințitul se apropia, dar soarele tot nu-și pierduse puterea și băiatul se simțea plăcut mîngîiat de razele căldute care-i înfășurau trupul. Cînd îl văzu pe Alimut se ridică și se uită lung la el. Feciorul lui Him bașa nu se osteni nici măcar să-i dea bună ziua. Întăritat și rușinat cum era, îl întrebă scurt :

— Unde sînt urșii ?

Fără să se mire nici de glasul lui aspru, nici de chipu-i încruntat, Elezar îi răspunse :

— După cort, unde vrei să fie ? ! Sînt după cort.

Alimut trecu după cort. Elezar îl urmă. Văzîndu-i, urșii mormăiră și mai tare și se zburară în lanțuri, cum aveau obiceiul să facă ori de cîte ori se apropia cineva de ei. Numai bătrînul Zazu rămase liniștit în patru labe. Îi curgeau ochii și din cînd în cînd dîrdîia de parcă ar fi fost bolnav de friguri. Babaia se freca de coastele lui ca să-l încălzească. Alimut îl întrebă pe Elezar :

— Dar ce e cu Zazu ?

— Tu nu vezi ? E bolnav.

— Crezi c-o să moară ?

— Poate. Peste cîteva zile. A răcit în timpul ploii. Cred că altceva nu poate să fie la mijloc.

Ceilalți urși slăbiseră, dar acum, după ce-i dogorise soarele o zi întreagă, arătau veseli. Arăta veselă și ursoaica Babaia, care nu se dezlipea o clipă de ursul ei, de bătrînul ei urs Zazu.

— Să-i spunem lui Him bașa, zise Alimut, el ține mult de tot la urși, și ține mai ales la Zazu.

— Spune-i.

Alimut plecă. Trecu iarăși pe lângă cortul lui Calub, tot fără să arunce o privire.

Vestea că bătrînul Zazu s-a îmbolnăvit îl tulbură adînc pe stăpînul şatrei. Tocmai de asta nu avea nevoie acum, să i se îmbolnăvească şi să-nceapă să-i moară urşii. Nu era destul că-i mureau oamenii ?

De boala lui Zazu se află îndată şi cînd Him başa ajunsese la urşi se adunase acolo aproape întreaga şatră. Sarat se tîra pe genunchi în jurul ursului bolnav, îl pipăia, se uita la ochii lui stinşi şi urduroşi şi iarăşi îl pipăia.

— Ei, ce spui ?

— Nu mai are zile multe, Him başa.

— I s-au aprins plămîinii ?

— Ploaia...

— Ce facem cu el ? Îl lăsăm să moară, ori ?...

— Altădată, zise Him başa încet, altădată l-am fi lăsat să moară, nu i-am fi luat nici pielea şi l-am fi îngropat cum se cuvine. Acum... *Acum e altceva...*

— Să-i luăm pielea şi restul să-l aruncăm la cîini.

Him ridică fruntea :

— De ce la cîini ? Voi tot nu pricepeţi în ce stare ne aflăm ? *De ce să dăm bunătatea de carne la cîini ?*

Pe Sarat îl podidiră lacrimile. Îi mai podidiră lacrimile şi pe alţii. Pentru cele două borţoase moarte în plină tinereţe nu vărsase nimeni o lacrimă şi nici pentru sugarii abia îngropaţi. Careva zise, smiorcăindu-şi nasul :

— Dar cum o să mîncăm noi carnea lui Zazu ? *Ursul Zazu a fost pentru noi ca un frate... Ca un frate...*

Him gîndi : „Nu ştiu dacă pînă la primăvară n-o să ajungem să ne mîncăm unii pe alţii“. Nu-şi rost gîndul cu glas tare. N-avea nici un rost să-şi neli-niştească şi să-şi întristeze şi mai mult şatra. Spuse cu glas moale :

— Cine vrea să mănînce din carnea ursului, să mănînce.

Urcan îl întrebă :

— Și... cînd o să fie tăiat și jupuit Zazu ?

— Mîine, spre seară, zise Him bașa. Să-i mai dăruim o zi și o noapte de viață. Într-adevăr, pentru noi toți ursul Zazu a fost ca un frate... Ca un frate. Dar acum s-a bolnăvit și noi trebuie să-l tăiem și să-l mîncăm.

— Nu e cine știe ce de el. L-a slăbit drumul și l-a slăbit și zăcerea. Pînă mîine seară i se topește toată carnea. Dacă tot ne-am hotărît să-l tăiem, hai să-l tăiem acum.

Him tăcu. Tăcură și ceilalți șatrari. Urcan stăruia :

— Spuneai, bulibașa, să-i mai lăsăm ursului o noapte și o zi de viață. Ce să mai facă ursul cu viața ? Acum n-are ce să mai facă Zazu cu viața. Mie... Mie îmi chiorăie mațele de foame.

Urcan nu rostise nici o minciună. În șatră, multora le chiorăiau mațele de foame, însă le era rușine să mărturisească.

Bașa hotărî :

— Pînă mîine seară să nu se atingă nimeni de Zazu.

— Și dacă moare ?

— Dacă moare... Dacă moare, îl îngropăm ca pe un om.

— Nu te înțeleg, bulibașa, la ce-i mai trebuie lui Zazu viață ?

Him nu mai izbuti să se stăpînească :

— Dar ție, ție, Urcane, care ai trecut de mult de optzeci de ani, ție la ce-ți mai trebuie viața ?

Pe neașteptate se lăsă o tăcere adîncă. Oamenii oacheși se scărpinară la ceafă și, după ce li se părură că s-au scărpinat îndeajuns, rînjiră. Bătrînul Urcan spuse ceea ce gîndiseră toți :

— Eu sînt om, bulibașa, om nu urs. Și omului, chiar celui bătrîn, oricît ar fi trăit, tot o să i se pară

că n-a trăit destul. Omul nu se satură niciodată de viață... niciodată.

— Așa e, bașă, noi sîntem oameni și vrem să trăim, cu orice preț vrem să trăim.

Him bașa nu crezu că este nevoie să se mai întindă la vorbă. Le întoarse spatele și plecă. Din urmă, Urcan îi strigă :

— Cu ursul cum rămîne ?

— Așa cum am hotărît, zise Him. Ați uitat că ursul e-al meu ?

Nimeni nu mai spuse nimic. Soarele asfinți. Văzduhul se răcori. Pămîntul umed se răci. Oamenii stinseră focurile, însă întîrziară mult timp pe lîngă vetrele calde, cu lulelele aprinse. Tăceau. Unii se gîndeau la morții lor îngropați pe colină, alții la ursul Zazu care fusese mai bine de cincisprezece ani mîndria șatrei și care, acum, avea să fie tăiat, hărtănit și aruncat în oale pentru ciorbă, ori fript în frigări la foc domol. Moartea începuse, în corturi, să se arate în toate felurile. Se putea cineva feri de moarte ? Nu. Nu se putea feri.

Noaptea, ușor luminată de stele și de lună, fu friguroasă. Oamenii dormiră puțin și cu somnul deseori întrerupt.

Lisandra nu se temu nici de lumina subțire a stelelor și a lunii, și nu se temu nici că Goșu se va trezi și va băga de seamă că ea lipsește din cort. De cum simți că bărbatul s-a afundat în deplină odihnă, se ridică de pe rogojină, își acoperi umerii și spatele cu broboada și plecă spre pîrîu. Mergea încet, cu fruntea sus și-i plăcea că pămîntul aspru și rece îi răcoarea tălpile goale. Trupul îi ardea ca focul, însă inima îi bătea în piept liniștită. Ariston o aștepta lîngă pîrîu, întins pe o pătură pe care o adusese de la cort. Fără să se ridice în picioare, desfăcu brațele și o primi lîngă el. După cîteva clipe șopti :

— Dar ce ai ? Parcă-ai fi o flacăra. Nu cumva ești și tu bolnavă ca ursul Zazu ?

Lisandra zîmbi :

— Da, sînt. *De dorul tău.*

Se despărțiră spre ziuă.

Cînd ajunsese la cortul lui Goșu, acesta n-o certă. O întrebă :

— Te-ai săturat de Ariston ?

— Nu, Goșule, îi răspunse dulce Lisandra. Nu m-am săturat... Nu m-am săturat... Și află că eu n-o să mă satur niciodată de Ariston... niciodată... niciodată... Auzi ? Niciodată... niciodată.

— Aud. Am să-l omor pe Ariston. Cît de curînd am să-l omor pe Ariston. Cînd ai să-l vezi mort, n-o să-ți mai placă. Muierile vii, și mai ales cele rele de muscă, n-au ce face cu bărbații morți.

— Te lauzi, Goșule. Iar te lauzi. Mie mi s-a și acrit de cînd te tot aud lăudîndu-te. Tu n-o să-l omori niciodată pe Ariston.

— Poate crezi că Ariston n-are moarte.

— Ariston nu va muri niciodată. Dragostea mea îl va ține viu și-l va apăra de moarte.

— Chiar după ce vei muri tu ?

— Chiar. Pentru că dragostea mea va trăi și după moartea mea.

Goșu rîse. Lisandra se răsti :

— Dacă mai rîzi, îți rup dinții.

— Încearcă numai...

Tinerii soți s-ar mai fi ciondănit cine știe cît, dacă n-ar fi auzit prin văzduhul rece și fumuriu al zorilor care se apropiau zgomote de motoare. Aerul tremura și gemea. Cîinele Rob se trezi, se depărtă de corturi, ridică botul și urlă a pustiu și a moarte, mereu a pustiu și a moarte, mereu, mereu... Se treziră și ceilalți cîini și lătrară cu toții speriați. Urșii mormăiră și se zbătură în lanțuri. Șatra se scutură de somn și

oamenii oacheși ieșiră, cu mic-cu mare, în fața cor-turilor răpănoase și începură să caute cu ochii pe cer. Stelele păleau și se topeau în lumina care creș-tea și se limpezea. Motoarele avioanelor gemeau tot mai adînc și tot mai aproape.

— Uite-le ! Sînt multe...

— Ba nu sînt multe de loc, sînt numai trei.

— Dar ce ? Trei sînt puține ?

Zburau sus de tot și soarele, care nu se ivise încă la orizont le aurea din plin trupurile greoaie și ari-pile largi. Trecură mai departe și se pierdură repede în alburiiul răsăritului de soare. Se auziră, după pu-țin timp, cîteva explozii. Erau departe și totul se auzea înfundat, catifelat parcă. Totuși aerul vibra și fremăta. Șatra rămase neclintită. Careva spuse :

— Au bombardat convoaie de tancuri pe șoseaua cea mare.

— Dar cum de știau aviatorii că azi, în zori, pe șoseaua aceea vor merge tancuri ?

— Știau. În vreme de război toate, sau aproape toate se află, se știu și se răspîndesc.

Zgomotul motoarelor, care acum veneau dinspre apus, se apropie. Soarele răsări într-o baltă de sînge. Avioanele apărură. Acum, la întoarcere, zburau ca și la venire, în triumghi. Trecură chiar pe deasupra șatrei, într-o plutire repede, lină și parcă veselă, și peste puțin timp se pierdură către răsărit, în lumina orbitor de bogată a soarelui. După ce văzduhul se liniști și amuți orice zgomot, șatrarii aprinseră focuri. Soarele începu să pripească.

— Vom avea încă o zi caldă, zise bașa.

— Poate vor fi mai multe, spuse Oarba. Ținutul e ciudat. Nu-l văd, însă îl simt și e ca și cum l-aș ve-dea. Într-o zi pot să începă să curgă iarăși ploile. Tot așa, dintr-o zi într-alta, poate veni iarna. Dacă

șatra nu se pregătește cu temei pentru iernat, puțin
dintre noi vor mai apuca să se bucure de primăvară.

— M-am gândit și eu, Sina. La toate m-am gândit.

— Chiar la toate ?

— Iarna va fi grea.

— Va fi ! Nu știu de ce, dar din vechi vechime se
știe că în timp de război iernile sînt mai lungi și
mai grele ca de obicei.

— Ar trebui să pun oamenii să sape bordeie, bor-
deie adînci și largi. Dacă vom locui laolaltă cu vitele,
o să ne fie mai cald.

— Omule, omule, dar la lemne te-ai gândit ? Pen-
tru bordeie trebuie grinzi. Trebuie bulumaci ! În pus-
tietatea asta...

— N-avem de unde lua nici grinzi, nici bulumaci.

— Atunci ? Dacă iernăm în corturi, ne prăpădim
cu zile. Trebuie să ajungem vii pînă la primăvară,
pînă înverzește lunca. Pe urmă...

— Pe urmă, spuse rîzînd Him, *pe urmă sîntem
călifari, nu ne mai doare nici capul.*

— De mult nu te-am mai auzit rîzînd, Him.

— Fac și eu haz de necaz... Haz de necaz..

Alimut zise scurt, cu glasul plin de veselie :

— Vin !

Him tresări :

— Cine ?

În clipa în care aruncă întrebarea întoarse capul
și nu mai avu nevoie de răspunsul lui Alimut ca să
priceapă de cine anume era vorba. Aproape toți oa-
menii din șatră se îndreptau bombănind spre cortul
bulibașei. În capul cîrdului se aflau Goșu și Ariston
și, la un pas în urma lor, mîndră și gătită ca de
nuntă, Lisandra. Oamenii oacheși tăcură și se opriră.
Him îi întrebă :

— Ce s-a întîmplat ?

Așa cum se petrecea de cele mai adeseori cînd întrebarea era pusă mai multora, nu răspunse nici unul. Bașa se încruntă :

— Ei? Spuneți-mi ! Ce vreți ?

Răspunse amărîtul de Ferdic :

— Nu te supăra, bulibașă, dar trebuie să iei o hotărîre.

Îi arată cu mîna pe Goșu și pe Ariston și continuă :

— Cu ăștia doi nu mai e de trăit în șatră. S-au apucat să se bată cu pumnii între corturi. Dacă nu săream să-i despărțim cu sila, își scoteau ochii ori se sugrumau unul pe altul. Nu, bulibașă, așa nu poate să meargă mai departe. Se bat toată ziua, se înjură într-una, noaptea se pîndesc...

— Din pricina Lisandrei ?

— D-apoi dintr-a cui crezi ?

— Și ce hotărîre ar vrea șatra să iau ?

Aproape toți strigară într-un glas :

— Să se bată cu cuțitele.

— Să se bată pînă ce unul din ei va muri.

— Să se bată fără cruțare.

— Să se bată...

— Să moară unul...

Him tăcu. Ascultă gălăgia, tăcu și privi cu băgare de seamă chipurile oamenilor. Cunoștea fiecare chip în parte și fiecare cută, fiecare zbîrcitură de pe fiecare chip. Pe măsură ce șătrarii strigau și se întăreau, fețele li se roșeau, ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, li se aprindeau și li se bulbucau de parcă ar fi vrut să le iasă cu totul din cap.

— Să se bată...

— Cu cuțitele...

— Pînă moare unul din ei...

— Nu e loc pe lume pentru amîndoi..

— Nu, nu e loc pe lume...

Cu o zi înainte, numai cu o zi înainte, șatra îngropase șapte morți : două femei cu copii în pîntec și cinci sugari. De la nouăzeci și șapte de suflete, șatra scăzuse la nouăzeci. Era neîndoios că iarna avea să fie grea. Mulți vor cădea de ger, poate și mai mulți de foame. Oamenii nu se gîndeau la morții abia îngropați, nici la cei ce urmau să moară în zilele ori săptămînile apropiate, ci voiau să vadă *acum* cum moare un om sau, mai bine zis, cum este omorît un om.

— Să se bată cu cuțite lungi.

— Ba mai bine să se bată cu cuțite scurte.

— Să se bată...

— Acuma...

— Să se bată pînă moare unul din ei.

Șatra parcă își pierduse mințile. Șatra voia să simtă în nări miros de sînge omenesc, cald. Șatra voia să vadă cum moare un om. Nu. Nu. *Șatra voia să vadă cum este omorît un om.*

Nevăzută, *moartea da tîrcoale șatrei*. Săptămîni după săptămîni, cu încăpățînată stăruință, moartea da tîrcoale șatrei și din cînd în cînd își clănțănea dinții, îi înfigea în ea și-i împuțina sufletele. Oamenii oacheși se temeau, ca și ceilalți oameni de pe scoarța pămîntului, de moarte. Cumplit se temeau de moarte. Dar acum simțeau nevoia s-o ajute, acum șatra ținea negreșit să vadă cum este omorît un om al șatrei de către un alt om la șatrei.

Corturile se goliră. Toată șatra se adună și se înghesui acolo, în fața cortului lui Him bașa. Veni și Kera. Avea obrazul tras, ochii afundați în cap. Lăsase la o parte sfiala, rușinea, își călcase pe inimă, venise acolo, se arătase iar în lume ca să vadă cum doi bărbați, goi pînă la brîu, se vor bate cu îndîrjire, cu cuțite lungi sau cu cuțite scurte, se vor înșingera, se vor izbi pînă ce unul din ei va fi omorît... Pînă ce unul din ei va fi omorît...

Multe văzuse Him în anii aspri pe care îi trăise și multe știa. Printre altele știa că lumea se înghesuia acolo unde este omorât un om, că oamenilor le place să vadă cum sînt omorâți oamenii. Unii oameni simt chiar plăcerea să omoare alți oameni. La război? La război, însă nu numai la război.

În jurul șatrei se aflau numai cîmpuri goale, cîmpuri goale de oameni și parcă goale de orice viață. Lacul sărat și mîlos din apropiere era și el lipsit de viață. Lipsit de viață părea și cerul pe care rareori se scria zborul avioanelor ori al păsărilor.

— Să se bată cu cuțitele.

— Acum. Chiar acum să se bată.

Lisandra zîmbea. Goșu și Ariston se uitau în pămînt. Celorlaltă le ieșiseră ochii din cap. Cîțiva, din pricina prea multor strigăte, răgușiseră. Ei continuau totuși să strige, așa răgușiți cum erau, cu îndrăjire.

— Să se bată, cu cuțitele să se bată !

— Acum. Chiar acum !

— Să se bată pînă cînd unul din ei va muri sub ochii noștri.

— Așa ! Așa !... Să se bată. Unul din ei trebuie să moară sub ochii noștri.

— Sub ochii noștri !

— Sub ochii noștri ! Acum !

— Chiar acum !

— Dacă unul din ei n-o să moară astăzi, șatra n-o să aibă liniște.

— N-o să aibă liniște...

Him era stăpînul șatrei. Stăpînul temut. Stăpînul ascultat fără crîcnire. Avea dreptul să îngăduie lupta. Avea însă și dreptul s-o oprească.

Șatra era întăritată. Oamenii oacheși își pierduseră mințile ? Poate da. Poate nu. Mai curînd, în împrejurările în care trăiau aci, pîndiți de pretutindeni de moarte, voiau s-o cheme, să-i arunce un suflet, s-o

potolească. Poate moartea se va mulțumi cu sufletul acela și lor, celorlalți, le va ierta viața. Credința aceasta veche, uitată de mult, înviase acum și căpătase glas. Credință zadarnică. Moartea unuia nu-i va feri pe ceilalți de moarte. „Am să intru în cort, își spuse în gând Him bașa. Am să iau harapnicul și-am să-i lovesc năprasnic, pînă ce-i voi împrăștia.“

— Să se bată cu cuțitele...

— Pînă ce unul din ei va muri sub ochii noștri...

Șatra voia ca un om să moară sub ochii ei.

Îi lăsă pe toți să strige și să urle, intră în cort și puse mîna pe harapnic. Oamenii oacheși îl văzură ieșind și pricepură că voia lor, arzătoarea lor dorință de a vedea cum este omorît un om, nu se va împlini. Tăcură de parcă cineva le-ar fi retezat dintr-o dată glasurile cu o singură lovitură de sabie.

Him își scuipe în palmă și ridică harapnicul. Nimeni nu se clinti. În ochii neobișnuit de mari, rotunzi și neobișnuit de negri ai oamenilor oacheși se ivi *spaima și așteptarea*. Spaima era mare. Așteptarea însă era și mai mare. Pe cine va izbi întîi Him bașa ? Pe Goșu și pe Ariston ? Sau pe cei adunați în jurul lor și care cereau cu stăruință lupta ?

Spre mirarea întregii șatre, Him bașa nu lovi pe nimeni și nici măcar nu pocni cu harapnicul pe deasupra captelor. Lăsă mîna în jos și spuse moale :

— Bine. Să se îndeplinească voința voastră. Să se bată Goșu cu Ariston cu cuțite scurte, acum...

Nu adăugă, cum s-ar fi convenit, „pînă cînd unul din ei moare“, dar șatra, întărită și uimită cum era, nu băgă de seamă această lipsă.

Șătrarii ieșiră dintre corturi, aleaseră un loc de pe care smulseră scaietii și ciulinii și se așezară roată. Bătrînilor li se făcu loc în față. Copiii se aciuară printre picioarele părinților, iar cei mici fură luați pe umeri. Him bașa sta între Oarbă și Alimut. La

dreapta și la stînga bulibașei se rînduiră ceilalți feciori ai lui, cu nevestele și cu copiii lor. Bus se lipi de Oarbă. Goșu și Ariston își scoaseră cămășile și rămaseră goi pînă la brîu. Ferdic aduse de la corturi cuțite scurte cu vîrfurile ascuțite și cu două tășuri. Him le încercă tășurile și alese două din ele. Erau aidoma. Îi chemă lîngă el pe Goșu și pe Ariston :

— Cuțitele sînt la fel.

Cei doi bărbați goi pînă la brîu le priviră. Pe urmă le pipăiră ascuțiturile și vîrfurile.

— Da bulibașă, cuțitele sînt la fel, zise Goșu.

— Și cu sînt de aceeași părere, rosti Ariston.

Luară cîte unul, se duseră în mijlocul cercului și se așezară, gata de încăierare, la trei pași unul de altul. Goșu își scupă în palmă. Își scupă în palmă și Ariston. Him ridică harapnicul. Spuse :

— Începeți cînd veți auzi pocnetul harapnicului.

Șatra tăcu. Multora începu să le zvîcnească tîmplele și să li se bulbuce ochii. Bașa pocni din harapnic. Deși așteptau pocnetul, oamenii oacheși tresăriră. Cei doi, din mijlocul cercului, se încordară și fiecare se uită adînc în ochii celuilalt, de parcă ar fi vrut să-și ghicească gîndurile, cum va sări și unde va încerca să-și înfigă cuțitul. Ariston, care părea a fi cel mai îndîrjit, rămase nemișcat, la pîndă. Goșu începu să-i dea tîrcoale, socotind și chibzuind din care parte să-l atace, cum să se ferească de cuțitul lui Ariston și unde să-l împlinte pe al său. Linistit, Ariston se întorcea ușor pe călcîie și nu-și scăpa din ochi dușmanul. Nu se auzea nimic. Era ca și cum nu numai nesfîrșirile aceluia ținut ar fi fost pustii și moarte, ci și toate făpturile șatrei.

Trecuseră numai cîteva clipe de cînd Him pocnise din harapnic, dar oamenilor oacheși li se păru că trecuse o veșnicie. Lisandra era, toată, numai zîmbet, numai ochi, numai fericire. Zîmbetul i se schimbă

însă repede în rînjete. Privi întîi vîrfurile cuțitului lucios al lui Ariston și pe urmă fața liniștită și plină de încredere a acestuia, rupse tăcerea, spunînd batjocoritoare :

— Of ! Goșule, Goșule !... N-ai curaj nici cît un cocoș, Goșule !... Nici cît un cocoș...

Cîțiva rîseră, însă cei mai mulți rămaseră, ca și mai înainte, numai ochi și numai tăcere. Goșu nu auzi nimic, sau se prefăcu numai că nu aude. În lunca săracă, un măgar se apucă să zbiere din senin. Lisandra hohoti :

— Au ajuns să rîdă de tine pînă și măgarii.

Ariston zîmbi și cum se întîmplă ca în clipa aceea muierea să se afle chiar în fața lui, nu se putu stăpîni să nu-i arunce o privire fugară. Se petrecu întocmai ceea ce așteptase Goșu. Sări fulgerător și dibui cu vîrfurile cuțitului coastele lui Ariston. Acesta găsi vreme să înlătore înțepătura, însă nu cu totul. Vîrfurile cuțitului lui Goșu îi sfîșie pielea, dar mai departe nu pătrunse. Sîngele țîșni. Șatra scoase un țipăt de bucurie. Ariston nu o luă în seamă și, păstrîndu-și mai departe firea, rămase în apărare. În clipa următoare, găsi prilejul să-l sîngere și el pe Goșu la umăr. Simțînd acum nu numai mirosul sîngelui său, dar și mirosul sîngelui lui Goșu, Ariston trecu și el la atac. Lupta crescă și se învioră.

Lisandra nu mai glumi și nu mai surîse. Cei doi bărbați goi pînă la brîu, pletoși, bărboși, mustăcioși, se apropiau, se izbeau, se depărtau și se aruncau iarăși, cu iscusință și repeziciune, unul asupra altuia și rareori se întîmpla să nu se înțepe cu cuțitele. Amîndoi sîngerau din plin, continuau să se înțepe și cu cît se înțepeau și sîngerau mai mult, cu atît îndîrjirea și pofta lor de a se bate creștea.

Văzduhul era albastru și gol. Șesurile nemărginite din jur, ca și rîpăle din apropiere, erau pustii. Soa-

rele, cu toate că nu mai avea puterea din vară, încălzea încă pământul și sudoarea curgea nestânjenită nu numai pe fețele și trupurile celor doi bărbați tineri, vînjoși și frumoși care se încăierau cu cruzime, săreau, icneau și se izbeau cu cuțitele, ci și pe fețele și trupurile privitorilor care rămăseseră toți cu sufletul la gură.

Ciucit lîngă picioarele bătrîne și uscate ale Oarbei, Bus tremura de plăcere la fiecare lovitură pe care unul sau altul dintre cei doi luptători o primea. Oarba se sprijinea cu mîna dreaptă de umărul băiatului și urmărea desfășurarea încăierării după zvicnirile trupului fraged al lui Bus. Se aplecă spre băiat și-l întrebă în șoaptă :

— Ți-e frică ?

— Nu, bunică, n-are de ce să-mi fie frică. Vreau să văd care dintre ei o să cadă pînă la urmă înjunghiat.

— Tu care ai vrea să moară ?

— Amîndoi, răspunse, nevinovat, băiatul.

— De ce ?

— Cum de ce, bunică ? De-aia !...

Șatra, pe neașteptate, scoase un urlet. Oarba îl întreabă pe Bus :

— Cine-a căzut ?

— Nici unul, bunică. Ariston a scăpat cuțitul.

Nici Ariston, nici Goșu, nici privitorii nu-și dădură seama cum se făcuse, dar lui Ariston îi scăpase cuțitul din mînă. N-avea cum să se aplece să-l culeagă din țărîină. În clipa în care ar fi încercat, Goșu l-ar fi înjunghiat.

Goșu își arată dinții albi și mari și se apucă să-i dea tîrcoale, întocmai cum făcuse la începutul luptei. În ochii lui Ariston năvăli spaima. Acum nu se mai putea apăra decît cu pumnii. Goșu se apropia de el,

se depărta, se apropia și își arăta mereu dinții mari și albi. Îl avu pe Ariston de câteva ori în vârful cuțitului, însă nu-l atinse. Lisandra își mușcă buzele. Șatra strigă :

— Omoară-l, Goșule, omoară-l acum, că dacă nu-l omori tu pe el acum, te omoară el pe tine !

— Ai dreptul să-l omori, Goșule. Nu uita că ai dreptul să-l omori... ai dreptul să-l omori...

Him tăcu. Goșu își aruncă jos cuțitul și-l împinse cu piciorul la marginea cercului. După aceea se aruncă cu mâinile goale asupra lui Ariston. Acestuia nu-i veni să creadă. Rămase o clipă descumpănit. Și în clipa aceea, în loc să-l pocnească în pîntec sau în tâmplă, să-l doboare și să încalece pe el, Goșu îl plezni cu pumnul peste gură și-i căută ochii. Apăsă o singură dată cu vârful degetului gros, îi crăpă ochiul stîng și i-l și scoase. Înnebunit de dureri, Ariston scoase din piept un strigăt sălbatic. Goșu îi întoarse spatele. Era plin de sudoare și de sînge. Ieși din cerc și se duse la pîrîu să se spele. După cîtiva pași se întoarse și strigă către muierile șatrei :

— Oblojiți-l și aveți grijă de el, să se vindece. Nu-l iert și-am să mă mai bat o dată cu Ariston Chiorul. Ba poate chiar de mai multe ori.

Ajunse la pîrîu, se dezbracă la piele și se spală îndelung. Pînă la el, șuvoiul de apă care izvora din rîpi venea limpede ca lacrima. De lîngă el, pînă ce se vărsa în lacul cu ape sărate, pîrîul era roșu. Își curăță cu grijă fiecare înțepătură și, pentru a opri sîngele care se încăpățîna să curgă, presără rănile cu pămînt umed. După aceea se întinse și se uscă mult timp la soare.

Cînd se întoarse în cort, flămîndă dar mulțumită de tot ce se întîmplase, șatra mîncea pe lîngă focuri. Soarele era la amiază. Lisandra îl întrebă cu glas șters :

— De ce nu l-ai ucis ? Îl aveai în mînă pe Ariston ! De ce te-ai mulțumit numai cu scoaterea unui ochi ? Îl aveai în mînă și pe deasupra aveai și dreptul să-l omori ! De ce nu l-ai ucis ?

Goșu ridică din umeri, deveni blajin și-i șopti :

— De ce să-lucid ? Mi-ai spus de atîtea ori că tu fără Ariston nu poți să trăiești. Mi-ai spus ori nu mi-ai spus ?

— Ți-am spus, Goșule.

— Iar eu ți-am spus că nu pot să trăiesc fără tine. E limpede ?

— Limpede.

— Ți-ar fi plăcut dacă Ariston mă omora ?

— Mi-ar fi plăcut.

— Ariston n-o să mă omoare.

— Dar nici tu pe el n-ai să-l omori, Goșule, tu n-ai curaj să omori om. Și dacă n-ai curaj să omori om, nu ai nici curajul să-l omori pe Ariston.

— Într-o vreme vroiam să-l omor. Din toată inima vroiam să-l omor.

— Puteai să-l omori astăzi.

— Puteam. Însă cînd l-am văzut fără cuțit, m-am răzgîndit. Mi-am zis că e mai bine să-l schilodesc, decît să-l omor.

— Și ce-ți folosește ție că l-ai lăsat chior ?

— Vreau să văd dacă Ariston, fiind chior, tu o să-l mai iubești ca pînă acum.

Lisandra zîmbi. Pe urmă rîse. Apoi se prinse cu mîinile de pîntec și hohoti. Goșu se uită la ea prosteste. Lisandra tăcu. Își încruntă sprincenele. Se aspri :

— Omule, omule ! Puțină minte ai ! Eu am să-l iubesc pe Ariston chiar dacă tu ai să-i scoți și celălalt ochi și-ai să-l lași orb buștean. Eu am să-l iubesc pe Ariston chiar dacă tu ai să-i rupi mîinile și picioarele și n-o să mai rămîna din el decît un

butuc. Tu n-ai înțeles niciodată ce este dragostea...
niciodată... niciodată...

— De ce crezi tu asta ?

— Nu știu. Și dacă nu știu, n-am ce-ți răspunde.

Nu-și mai spuseră nimic. Se așezară la masă, mîncară pînă se săturară și se traseră la umbră în cort. Goșu se culcă și adormi îndată. Ceva mai departe de el, pe aceeași rogojină, se culcă Lisandra, însă de ea somnul nu se lipi.

Trecu amiaza. Șatra începu să freamăte.

— Ce facem cu Zazu ? Ursul suflă greu. Îl tăiem ori nu-l tăiem ?

Cîțiva se duseră la cortul lui Him bașa. Îl găsiră stînd turcește pe rogojină.

— Ce facem cu ursul, bulibașa ?

— Tăiați-l.

— Nu vii cu noi ?

— Ba viu.

Se ridică. Oasele bătrîne îi trosniră. Mergea încet de parcă picioarele i-ar fi fost de plumb.

Zazu sufla greu. Nici ursoaica Babaia, nici ceilalți urși nu-l învredniciră cu vreo privire. La apropierea oamenilor oacheși urșii începură să se zbată în lanțuri. Numai Zazu rămase liniștit. Blebe, care adusese cu el un cuțit lung, întrebă :

— Îl tăiem aici ori în altă parte ?

— Lîngă pîrîu, spuse bașa, să nu vadă ceilalți urși ce facem cu Zazu.

Se duseră lîngă Zazu, îl ajutară să se ridice pe picioare și încercară să-l tragă după ei. Ursul, presimțind parcă ce-l așteaptă, își adună puterile ce-i mai rămăseseră, mormăi furios, își arată dinții mari și galbeni de bătrînețe și se împotrivi. Sarat vru să-l ciomăgească pe Zazu și să-l silească să meargă. Him îl opri :

— Îi ajunge că-l tăiem. De ce înainte de a-l tăia să-l mai și batem ? *Zazu nu e om, e urs.*

Cu toate că nu era om ci urs, acum bătrînul Zazu se purta întocmai ca un om. Văzu șatra în jurul lui, văzu cuțitul lucind în soare în mîna lui Blebe și, mai ales, văzu că în ochii sătrarilor nu se găsea nici un pic de milă. Înțelese că i s-a apropiat sfîrșitul.

Printre picioarele oamenilor oacheși se tîrau pe burtă cîinii, așteptînd să lingă sîngele fierbinte ce va începe să curgă. Cîinele Rob părea a fi tot atît de nerăbdător, pe cît de hămesit. Și cîte nopți, cîte zile fericite trăiseră laolaltă cîinii cu urșii șatrei !

Bașa se duse lîngă urs și vru să-l mîngîie pe cap, între urechi, cum făcuse de atîtea ori de-a lungul anilor. Mai înainte, cînd Him ori feciorii lui Him îl mîngîiau între urechi, Zazu mormăia dulce și duios ca un copil. Acum se întoarse și mușcă adînc mîna lui Him bașa.

— Tăiați-l pe loc ! porunci mînios stăpînul șatrei. Și fără întîrziere... Fără întîrziere... Aici... Pe loc !

Oamenii se buluciră. Unii îl traseră de gît, alții îl împinseră pînă la cîțiva pași de ceilalți urși. Îl ținură, îngenunchind pe trupul lui slăbit de osteneală și de boală, și Blebe îi tăie gîtul. Ursul Zazu abia apucă să mormăie de cîteva ori, horcăi, rămase nemîșcat. Atunci îl apucară de picioare și-l tîrîră între corturi. Îl jupuiră. Cîinelui Rob i se îngădui să lingă sîngele care umpluse pămîntul. Celorlalți cîini ai șatrei li se aruncară măruntaiele. Pielea o sărară și o puseră la uscat pe-o prăjină.

Dar la ursul Zazu carnea era totul. Carnea dulce, zemoasă parcă ! O tăiară bucăți-bucățele și ficca e cort își avu partea lui. O halcă întreagă i se trimise lui Him bașa. Oarba n-o primi.

— Noi am ținut la Zazu ca la un om. L-am cum-

părat de puîandru. Nu ne putem atinge de carnea lui...

Seara, şatra mîncă ciorbă de urs şi friptură de urs. Unii, mîncîndu-i carnea, îl căinară pe Zazu.

— A fost un urs bun.

— Juca frumos.

— Multe parale a cîştigat Him de pe urma lui. Alţii mîncară fără să zică nimic.

— La masă bună...

— La masă bună nu trebuia să lipsească băutura şi cîntecul.

— Să bem şi să cîntăm.

— Nu se supără başa ?

— De ce să se supere ? După tăierea lui Zazu s-a dus în cort şi a băut singur o butelcă întreagă de rachiu. Acum...

— Acum başa doarme dus.

Şătrarii acoperiră focurile cu cenuşă şi rămaseră mai departe pe lîngă vetrele calde. Amurgul se stinse. Pe cer înfloriră stelele şi după puţin timp luna îşi arată şi ea obrazul galben, strîmb şi ciuntit. Văzduhul rămase tot neclintit, însă se răcori. Tăierea ursului Zazu şi lupta în care Ariston rămăsese chior umpluse bine ziua. Acum trebuia să fie umplută şi seara. Dar cum ?

Întîi se auzi suspinînd o vioară. Pe urmă zumzăi altă vioară. Nu trecu mult şi se apucă să le ţină isonul un ţambal. Cîntecele vechi, pe care şatra nu le mai ascultase de multe săptămîni, bucurau şi în acelaşi timp întristau sufletele. Cu ochii lor rotunzi, neobişnuit de mari şi neobişnuit de negri, şătrarii vedeau stelele şi vedeau, dacă se uitau spre ea, şi luna cu obraz galben, strîmb şi ciuntit. Cu aceiaşi ochi rotunzi, neobişnuit de mari şi neobişnuit de negri vedeau licărind apa neclintită a lacului, vedeau cîmpurile din jur acoperite de întunericul subţire şi

străveziu al nopții, vedeau rîpile din apropiere și-și mai vedeau corturile și căruțele. Toate acestea le vedeau și, totuși, nu le luau în seamă. Acum ochii lor vedeau prin închipuire ținuturile în care trăiseră odinioară — nici unul din ei nu știa cînd a fost acest odinioară — strămoșii strămoșilor lor. Păduri uriașe. Fluvii uriașe. Cîmpii uriașe. Fiare multe și crude. Păsări neînchipuit de mari și păsări neînchipuit de mici.

Sfios la început și nițeluș rece, cutezător și din ce în ce mai cald, glasul Kerei cîntă :

*Nu știm de cînd umblăm cu negrele noastre corturi
prin lume,
Nu știm de ce colindăm cu lungile noastre căruțe
prin lume,*

*Nu credem în ursitori, dar cineva ne-a ursit
Să fim mereu pe drumuri fără sfîrșit.
Nu credem în soarta haină
Dar cineva ne-a sortit să n-avem hodină.
Credem în viață și viața ne este amară,
Credem în dragoste și dragostea ne omoară.
Credem în dragoste și dragostea ne omoară...*

Oamenii oacheși, orice li s-ar fi întîmplat, erau obișnuiți să se bucure, să se veselească, să chiuie. Erau grozav de zgîrciți cu lacrimile. Nu le risipeau oricum și pentru orice. Acum însă ochii lor rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, lăcrimară din belșug. Oarba nu mai izbuti să se stăpînească. Se tîngui :

— Știați că sînt aici și știați că de ani de zile nu mai am vedere. De ce m-ați făcut să plîng ? Am mai plîns și acum cîteva zile. Și nu mai vreau să plîng. Pentru că orbilor lacrimile le ard și ceea ce le-a mai rămas din ochi.

— Dar ce-ai vrea să facem, mătușă Sina ?

— Cîntați cîntece vesele și jucați jocuri săltărețe. Jocul o să alunge tristețea.

— Dacă vrem să fim veseli, trebuie negreșit să ne-îmbătăm.

— Îmbățați-vă, zise Oarba, îmbățați-vă, dacă aveți cu ce.

Unii se îmbătară cu rachiu. Alții cu secărică se ametiră. Jucară cu mari, cu mici, pînă li se sleiră puterile, de veselit însă nu izbutiră să se veselească. Întunericul subțire și străveziu al nopții atîrna greu deasupra lor, îi înconjura din toate părțile, îi apăsa.

Cînd biata lor petrecere se sparse și șătrarii se risipiră pe la corturi, Oarba îl chemă pe Alimut.

— Ai văzut fata ?

— Am văzut-o și am ascultat-o.

— Ce-ai de gînd să faci cu ea ?

— Nimic. N-o pot suferi. De cîte ori mă gîndesc la ea, și de cîte ori o văd, mi se pare că-i am înaintea ochilor *pe cei patru* care și-au făcut pe rînd rîs de ea. Și atunci mă cuprinde sila și-mi vine să vărs. Uite, și-acum îmi vine să vărs. De sila ei îmi vine să vărs. Cum mă gîndesc la ea, cum îmi vine să vărs...

— Varsă... Varsă pînă vei lepăda tot veninul din tine.

Dimineața, șatra se trezi mahmură. Oamenii oacheși își aduseră aminte de tot ceea ce se întîmplase în corturi, între corturi și lîngă corturi, și se rușinară. Unora le păru rău că stăruiseră ca Goșu și Ariston să se bată cu cuțitele pînă ce unul din ei va muri. Altora le veni greață pentru că mîncaseră din carnea lui Zazu ori pentru că se îmbătaseră. Soarele strălucea mîndru și tînăr. Cerul era limpede. Pămîntul, sub tălpile goale, mai păstra o parte din frigul ascuțit al nopții, dar aerul neclintit era cald și plăcut. Caii, măgarii și catîrji se chinuiau să prindă

în bot ceea ce mai rămăsese din iarba, scaietii și măracinii verii. Cîinii, tolăniți la soare, dormitau le-neși. Urșii mormăiau în lanțuri și ursoaica Babaia nu dădea nici un semn de mirare că trăiește înțîia zi în care, după ani și ani, ursul Zazu nu-și mai zornăie lanțul alături de ea. Pielea lui Zazu, sărată și atîrnată pe o prăjină, se usca la soare. Bus, despuiat, se juca mai departe de corturi, cu alți copii de șcama lui, despuiati și aceia. Băiatul, ametit de joacă, văzu venind spre șatră doi oameni călări. Crezu că sînt jandarmi. Îi privi mai bine. Puști aveau pe umăr, însă nu erau îmbrăcați în uniforme albastre, iar caii lor nu erau înalți și grași ca ai jandarmilor, ci mărunți și flocoși. Intră frica în el, se repezi spre corturi și se apucă să strige cît îl ținea gura :

— Străini... Oameni străini !... Oameni străini și înarmați !...

— Unde sînt ?

— Uite-i. Vin pe lîngă lac.

Șatra își aruncă privirile. Doi oameni călări veneau la pas, ca și cum n-ar fi avut nici o grabă, spre corturi. Șătrarii se adunară grămadă să-i aștepte. Îl chemară și pe Him bașa.

Cei doi străini se apropiară și își opriră dintr-o smucitură caii. Unul era mărunțel, îndesat, cu obrazul adînc ciupit de vărsat și purta mustați lungi, celălalt, roșcovan, ras, deșirat, cu ochii mici, verzi. Amîndoi purtau bocanci soldățești, pantaloni groși, de postav, cojoace și căciuli de miel, cu fund țuguat. Pe umăr țineau puști. Deteră bună ziua, zîmbiră, se uitară la șatra adunată în păr și tăcură. Tăcură și oamenii oacheși. Într-un tîrziu, ciupitul de vărsa întrebă :

— Ei, cum vă simțiți ?

— Bine, răspunse în numele șatrei bașa, cum nu se poate mai bine.

— Atunci, zise lunganul roșcovan, atunci, oameni buni, nu ne rămîne decît să vă urăm multă sănătate și să plecăm.

— Dar ce va adus la noi ?

— Ne-am gîndit, spuse ciupitul de vărsat, că n-o duceți tocmai bine, că s-ar putea să vă lipsească una sau alta și-n cazul ăsta, de, oameni sîntem, hotărîsem să facem pe dracu-n patru și să vă dăm o mîină de ajutor. Dar... Dacă o duceți bine, dacă n-aveți nevoie de nimic, plecăm în drumul nostru.

— Aș vrea, dacă nu e cu supărare, să vă pun o întrebare, zise bașa.

— Pune-o. N-o să ne supărăm noi de cîteva vorbe.

— Sînteți oamenii stăpînirii ?

Străinii rîseră.

— De ce ne întrebați ?

— Ca să știm cu cine avem de-a face.

— Nu sîntem oamenii stăpînirii.

— Atunci cum de purtați arme ? Acum numai oamenii stăpînirii au voie să poarte arme.

— Iacă, purtăm arme. Nu sîntem oamenii stăpînirii, dar purtăm arme. Pe meleagurile astea e cam primejdios să umbli cu mîinile goale.

— Sînteți cumva... negustori ?

— Într-un fel, da. Dar dacă spuneți c-o duceți bine, că nu vă lipsește nimic, n-avem ce vorbi. Ne luăm rămas bun și ne ducem pe drumul nostru. Găsim alte șatre.

Him bașa tăcu un timp. Apoi spuse :

— Descălecați și poștiți în cortul meu, să bem o dușcă.

— Dumneata ești bulibașa ?

— Da. Eu sînt bulibașa și mă cheamă Him

— Am auzit de dumneata.

— Unde ?

— Acolo, în oraș, lângă fluviu. Ați cumpărat grâu și făină. Și-ați plătit totul cu aur.

— Am plătit cu ce-am avut. Acum aur nu mai avem.

Ciupitul de vărsat rîse :

— Nu zi vorbă mare, Him bașa. Poate mai aveți.

Descălecară, legară caii de loitra unei căruțe și-l urmară pe bașa în cort.

Oarba întrebă :

— Him, să plec ori să rămîn ?

— Dă-ne ceva de băut și rămîi.

Dibui plosca plină de rachiu și-o întinse bulibașei. Străinii băură pe rînd cîte-o înghițitură. Pe urmă bău și Him bașa. Roșcovanul zise :

— Avem de vînzare făină. V-o aducem pînă la crîng. Acolo ne-o plătiți cu aur și-o luați.

— La ce preț ?

— Cinci galbeni de aur sacul. Făină bună, din grâu nou, măcinată mărunt.

— E scumpă, zise bașa, pentru pungile noastre e prea scumpă.

— Nu uita bulibașă, că ne aflăm în pragul iernii. Pe aci iernile sînt grele și lungi. După ce cade zăpada nu mai calcă pe la voi picior de om. Muriți de foame. Pînă la primăvară muriți cu toții de foame, afară de cazul cînd vă cade mîncarea din cer.

— Din cer, spuse ciupitul de vărsat, din cer acum nu mai cad decît bombe.

— Mai lăsați-ne ceva din preț.

— Avem risc mare, zise roșcovanul. Dacă ne prind oamenii stăpînirii, s-a zis cu noi.

— Nu vi se întîmplă nimic, rosti încet Him. Mișcați din urechi și nu vi se întîmplă nimic.

— Mișcatul din urechi ne-ar lăsa săraci.

Se tocmiră îndelung. Pînă la urmă se înțeleseră : patru galbeni de aur pentru un sac de făină.

— Și cînd o să ne-o aduceți ?

— Peste o săptămînă. Venim cu două căruțe și ne oprim lîngă crîng. Ne dați banii și vă luați făina. Noi o să fim trei. Și-o să fim, ca și acum, înarmați. Nu de alta, dar dacă vă trece prin cap să ne omoriți și să ne luați făina pe degeaba, s-avem cu ce să vă curățăm.

— Pînă acum n-am omorît pe nimeni, zise Him bașa.

— Mulți oameni, pînă la războiul ăsta, n-au omorît pe nimeni. Și-acum omoară fără să clipească din ochi. Acum aproape că nu e om care să nu fi omorît cel puțin un alt om. Războiul... Războiul calcă în picioare toate legile.

Cei doi tîrgoveți salutară șatra și plecară călări, la pas, așa cum veniseră. Him bașa chemă bărbații din șatră și le spuse ce anume a vorbit cu străinii și la ce înțelegere au căzut.

— Dacă lucrurile vor merge tot așa, spuse Sarat, n-o să treacă mult și n-o să mai avem asupra noastră nici o para.

— S-ar putea ca lucrurile să meargă și mai rău, spuse Him. Iarna e ca și venită. Iar pînă la primăvară... Pînă la primăvară e mult. *Trebuie s-apucăm primăvara cu zile.* Pe urmă... Pe urmă vom vedea noi ce-o mai fi de făcut... dacă o mai fi ceva de făcut.

— Și dacă rămînem fără aur ?

— Totul e să nu rămînem fără viață.

Oarba asculta și tăcea. Him avea dreptate. Totul era ca primăvara să găsească în viață cît mai mulți oameni în șatră. Cum de nu înțelegeau cu toții un lucru atît de simplu dar atît de trebuitor ?

— Și pentru că tot ne aflăm aici, zise bașa, cred că s-ar cuveni să mai vorbim și despre altele.

— Vorbește și te vom asculta.

— Cu mîncarea, într-un fel sau altul, o...s-o scoatem noi la capăt, dacă o să-ntrebuințăm ceea ce avem și ceea ce vom mai cumpăra, cu măsură. Dar în afară de foamete, ne mai pîndește un dușman tot atît de cumplit. Și acest dușman este frigul. N-o să avem cum să-l înfruntăm în corturi. Ar fi bine dacă ne-am face bordeie. Pentru bordeie însă ne lipsesc lemnele. Nu ne rămîne decît să scobim bordeie cu cazmalele în pereții rîpilor. M-am gîndit să scobim patru bordeie mari în care să aibă loc și vitele. Iar în timp ce noi, bărbații, vom trece la această lucrare, femeile și copiii noștri să strîngă din crîng toate uscăturile. Frigul se biruie cu focul, cu focul întreținut cu grijă în adăpost.

— Și cam cînd ar trebui să pornim la treabă ?

— Chiar astăzi, dacă n-aveți nimic împotrivă.

— N-avem nimic împotrivă, bulibașa. Vremea se poate schimba de la ceas la ceas și pe timp urît munca nu dă spor.

Cînd oamenii oacheși porniră la asalt cu uneltele lor, povîrnișul se arătă destul de îndărătnic. Cazmalele se rupeau, tîrnăcoapelor li se tocea și li se strîmba ascuțișul, șătrarii, neînvățați cu o muncă atît de grea, osteneau repede și stau gata să se lase păgubași. Timpul se menținea frumos. Era adevărat că nopțile deveneau din ce în ce mai reci, însă zilele se asemuiau deseori cu acelea ale verii : cer limpede, văzduh cald și încremenit, soare dogoritor.

— După o toamnă atît de lungă și atît de frumoasă, n-are de ce să vină o iarnă aspră. —

— Ce-ar fi să...

— Să lăsăm lucrul ?

— De ce nu ? Sîntem obișnuiți să petrecem iarna în corturi.

Înșelați de blajînatatea toamnei, oamenii lui Himbașa se arătau înclinați să se lase pe tînjală. Atunci

mai-marele șatrei, dacă vedea că porunca lui nu găsea destulă trecere, punca mâna pe bici.

— Nu se poate să pierim cu toții din pricina lenii voastre.

Biciul izbea spinări goale și gura bătrână a lui Him vărsa neconținut râuri de sudălmă... râuri de sudălmă...

— Dar ce ai cu noi, bulibașă ? O să iernăm pe răspunderea noastră, în corturi.

— Au să vă moară femeile și copiii de frig.

— N-o să ne moară.

Goșu săpa cu hărnicie și tot cu hărnicie săpa și Ariston. Peste ochiul scos iubitul Lisandrei era legat cu o fașă moale, mângietoare, din pânză galbenă de borangic. Rana, spălată cu fiertură de ierburi și oblojită în fiecare seară de maică-sa, se vindeca încet, dar se vindeca. Acum, oamenii șatrei, când pomeneau de el, nu-i mai spuneau Ariston, ci Chiorul. Bus se învârtea mereu pe lângă el și din „nene Chiorule” în jos și „nene Chiorule” în sus, nu-l mai scotea.

Șatra aștepta ca Ariston să izbucnească. Chiorul însă își păstra firea, ba chiar zâmbea. În cele dintâi zile după încăierarea cu Goșu, se lăsase mâncat de supărare și de mînie. Cum de-i scăpase cuțitul din mîini ? Dacă nu i-ar fi scăpat cuțitul !... Zile și nopți, își tot bătea capul, însă tot nu înțelegea pentru ce-i iertase Goșu viața. Să-i fi scăpat lui Goșu cuțitul !...

Lisandra căra, alături de alte femei tinere, bolovanii afară din peștera pe care o săpau bărbații. Trecea pe lângă Goșu și nici nu se uita la el. Trecea și pe lângă Ariston, îi zâmbea și-l sorbea din ochi. Într-o zi găsi prilejul să-i șoptească :

— Deși te-a schilodit Goșu, dragule, mie mi-ai rămas tot atît de scump ca înainte.

— Am să-l omor, spuse tot pe șoptite Ariston. Am să-i dau una cu tîrnăcopul în cap și-am să-l omor... negreșit am să-l omor... am să-l omor...

— Și după aceea ?

— Fugim din șatră. Ne luăm de mîină și fugim amîndoi din șatră.

— Au să ne prindă, Aristoane, au să ne prindă.

— Atunci ce să fac ? *De omorît tot trebuie să-l omor.*

— Omoară-l noaptea. Pîndește-l noaptea, cînd se duce la umblătoare, și omoară-l pe tăcute, cu cuțitul. După ce-l omori, dai fuga la mine la cort, mă iei, și fugim.

Goșu îi văzu că tăinuiesc. Lăsă lucrul și se apropie de ei.

— Plănuî cu nevastă-mea cum să mă omori ?

— Da, tocmai asta plănuiam. Cum de-ai ghicit ?

— Nu era greu. Și ție și Lisandrei numai asta vă umblă prin cap... Numai asta...

Ariston zîmbi.

— E adevărat. Numai asta ne umblă prin cap, însă, după ce-o să te omor, nici eu nici Lisandra n-o să ne mai gîndim de loc la tine. Cel puțin eu, unul, ți-o făgăduiesc.

— N-o să mă omori, Chiorule, n-ai putere și n-ai pricepere. În schimb eu...

— Vrei să spui c-ai să mă omori tu pe mine ?

— Înainte de a te omorî, am să-ți scot și celălalt ochi. Atunci... Atunci Lisandra o să umble cu tine prin sate și, arătîndu-te cu degetul, o să cînte cu glas plîngăreț pe la porți : „Oameni buni, dați-mi ce vă lasă inima pentru un biet orb... dați-mi ce vă lasă inima“.

Goșu nu apucă să cînte mai departe batjocoritor cîntecul orbilor. Ariston aruncă tîrnăcopul și se re-pezi ca fulgerul asupra lui.

Goșu era, ca și Ariston, cu mîinile goale. Lisandra nu se aștepta la încăierare. Își pierdu cumpătul și dădu un țipăt. Ariston sărise pe neașteptate asupra lui Goșu. Acesta însă se ferise la timp și-i pusese piedică. Ariston căzuse cu fața în jos și, temîndu-se că dușmanul va căuta să-i scoată și ochiul sănătos așa cum se lăudase, se grăbise să-și acopere obrazul cu mîinile. Goșu încălecă pe Ariston și, folosind briceagul, în loc să-i caute ochii, se întoarse, îi pipăi soldurile și-și vîrî mîinile sub pîntecul dușmanului.

— Săriți ! strigă Lisandra înnebunită. Săriți că Goșu îl lasă pe Ariston neom !...

Șătrarii, care-și părăsiseră unelte de lucru și alergaseră să privească noua încăierare a celor doi bărbați, nu se clintiră. Rîseră. Careva zise :

— Acum Chiorul o să pătimească pe unde-a păcătuit.

Lisandra pricepu că Ariston nu va primi nici un ajutor de la oamenii accia. Se hotărî să intre ea însăși în luptă. Se re-pezi la Goșu, îl lovi cu pumnii și, în cele din urmă, zgîriindu-i adînc obrazul, izbuti să-l descleșteze de Ariston. Pe cînd îl împingea și-l îmbrîncea, Him`bașa, care auzise țipetele Lisandrei, se ivi în pragul peșterii cu biciul.

— Iar v-ați luat la bătaie ?

— Iar, îi răspunse Goșu, iar, dar nu din vina mea.

— Cine a început ?

— Chiorul.

Him îi trase cîteva bice lui Ariston pe spinare. Nu-l iertă nici pe Goșu.

— Dacă nu vă băgați mințile-n cap, o să vă alung pe amîndoi din cuprinsul șatrei.

— N-o să faci asta, bulibașă, zise Goșu rîzînd, n-ai dreptul. A ne alunga din șatră în împrejurările în care trăim e totuna cu a ne osîndi la moarte. Nu, Him bașa, acest drept nu-l ai.

— O să vedem noi dacă am sau nu acest drept. Deocamdată apucați-vă de lucru.

Se întoarseră cu toții la cazmalele și la tîrnăcoapele lor, însă nici unul nu mai avea poftă de lucru. Se adunau prin colțuri, şușoteau între ei, rîdeau...

— N-are dreptate bașa. A izgoni astăzi un om din șatră este totuna cu a-l osîndi la moarte. Unde să se ducă Ariston ? Și unde să se ducă Goșu cu Lisandra ? În jur, cît vedem cu ochii, pustiu și numai pustiu.

— Dar nici așa nu mai poate să meargă. Mereu certuri. Mereu încăierări.

De fapt, acum oamenii șatrei nu mai aveau nici o poftă de lucru. Aruncară uneltele și părăsiră peștera. Him se supără, însă își dădu seama că n-are ce le face și-i lăsă în plata Domnului. Seara îi chemă :

— De mîine, munca începe o dată cu răsăritul soarelui și încetează o dată cu scăpătatul.

Cuvintele mai-marelui șatrei fuseseră aspre și ferme, însă a doua zi lucrul începu totuși destul de tîrziu. Cîteva focuri răsunătoare de armă treziră din zori șatra și o speriară. Him îi liniști :

— Trebuie să fie străinii cu care m-am înțeles să ne aducă făina.

Adunase de la fiecare cort banii. Îi avea gata. Intră în cort, luă punga și o vîrî în brîu. Plecă spre crîng. La cîțiva pași în urmă veneau somnoroși și mahmuri toți bărbații șatrei. Erau cu mîinile goale. Se apropiară de crîng. Văzură trei căruțe încărcate cu iaci. Caii deshămați încercau să pască firele de iarbă uscată pe care ploaia ce căzuse de curînd le mai înviorase. Lîngă căruțe se aflau cinci oameni și toți

cinci purtau arme. Ciupitul de vărsat le ieși în drum și le strigă :

— Rămîneți pe loc. Să vie încoace cu banii numai bulibașa.

Oamenii oacheși se opriră. Him bașa îl întrebă pe ciupit :

— De ce să nu venim mai mulți ? Noi n-avem arme. Iar voi ați venit mai mulți decît ne-a fost vorba.

— Nu ne temem de voi, zise ciupitul, dar paza bună trece primejdiă rea.

Se ciorovăiră îndelung. Pînă la urmă se învoiră. Ciupitul veni singur între oamenii oacheși și fără pușcă. Iar Him bașa se duse la căruțe fără bani. Ciupitul numără banii și-i încercă cu dinții să vadă dacă aurul e într-adevăr aur curat. Iar Him bașa desfăcu sacii ca să se încredințeze că făina este, într-adevăr, curată. După ce și o parte și alta se încredință că nu era la mijloc nici o înșelătorie, ciupitul intră în stăpînirea pungii, iar oamenii oacheși descărcară la marginea crîngului sacii și-i numărară.

— Negustorie cinstită, zise ciupitul.

— Aproape cinstită, îi răspunse Him.

— Ca-n vreme de război.

Negustorii înhămară caii la căruțe și o luară din loc. Căruțele se văzură un timp. Pe urmă cotiră, se depărtară și nici nu se mai văzură, nici nu se mai auziră huruind.

— Cum ducem făina la corturi ?

— Cu căruțele, spuse bașa. Duceți-vă și veniți cu căruțe.

— Dar de împărțit, cînd o împărțim, bulibașa ?

— Cînd vor fi isprăvite adăposturile pentru iarnă. Atunci vom da fiecăruia cît i se cuvine.

La întoarcere, Him se răzleți de oamenii care încărcaseră făina în căruțe. Venea încet și gînditor în

urma lor. Pământul aspru și rece îi răcorea tălpile goale, dar soarele îi încălzea trupul bătrîn și istovit și parcă, în același timp, îi alunga din trup și bătrînețea și osteneala. Kera, care îl pîndea de multă vreme, văzîndu-l singur, îi ieși în drum. Him se miră și se opri. Fata îi zîmbea cutezătoare. O întrebă cu glasul blajin pe jumătate, supărat pe jumătate :

— Ce vrei ? Spune-mi, te rog, ce vrei ?

— Mai nimica, socrule. Aș dori numai să știu, pentru ce Alimut mă ocolește și pentru ce dumneata mă prigonești ?

— Pentru că... pentru că...

Vorbele i se opriră în gît și nu le putea rosti. Fata zise :

— Pentru ce s-a întîmplat acolo în zăvoi, eu nu sînt vinovată. Nici eu nu sînt vinovată și nici Alimut nu e vinovat.

Him bașa nu-i răspunse. O ocoli și întinse pasul. Fata rămase multă vreme în drum. Se uită la soare, se uită la apele negre, grele și sărate ale lacului, se uită la șesurile nesfîrșite care se întindeau pînă în zare, se uită la povîrnișul roșcat în care șatra își scobeia cu trudă adăposturi pentru iarnă, și se uită și la caii, măgarii și catîrii care se chinuiau să pască firele de iarbă săracă, înviorate de ploaie. Și deodată se apucă cu mîinile de păr, începu să plîngă și începu să se vaiete.

— Maicăăă !... Maicăăăă !... Măiculița mea dragă, pentru ce m-oi fi adus tu pe mine pe lume ?... Pentru ce m-oi fi adus tu pe mine pe lume ?...

Zilele cu soare se isprăviră. Vîntul de miazăzi adunase nori negri, bolovănoși, care începură să se cearnă în ploaie mărunță. Aerul rămase calduț și plăcut de parcă ar fi fost primăvară, însă oamenii oacheși nu se lăsară înșelați. Adăposturile, trei la număr, erau gata. Își așezară căruțele lungi, cu coviltir, una lîngă alta, în apropierea povîrnișului, le goliră și își duseră avutul în adăposturi: sacii cu mălai și cu făină, gazul și untdelemnul, puțina băutură care le mai rămăsese, droburile de sare, orzul și ovăzul, păturile și așternuturile de zile mari, uneltele și lăzile cu mărunțișuri.

Adăposturile scobite în coasta povîrnișului apărau de ploaie și de ninsoare, apărau și de vînt și viscol, dar numai din trei părți. A patra parte, deschisă, urmau, cînd se va înteți gerul, s-o acopere, măcar în parte, cu pături. Se aciuară, familie lîngă familie, de-a lungul pereților strîmbi și zgrunțuroși. Mai înainte se temuseră că pereții vor musti apă. Avuseră noroc. În partea aleasă de ei pentru scobirea adăposturilor povîrnișul nu era străbătut de fire de apă. Focul va arde la mijloc. Fumul... Fumul va ieși pe unde va găsi loc.

Vîntul se opri. Ploaia încetă și întregul ținut fu năpădit de ceață alburie, aproape lăptoasă. Caii, măgarii și catîrii fură lăsați mai departe în luncă. Slă-

biseră din pricina nemîncării, li se puteau număra coastele, picioarele li se subțiaseră și capetele parcă li se lungiseră. Rănila și bubele li se uscaseră și se vindecaseră. Muștele, mari și grase, galbene și verzi, care fuseseră numite muște de război, pieriseră și nu-i mai supărau. Slăbiseră și cîinii, și de cînd slăbiseră se și prostiseră. În afară de Rob, nici unul nu mai avea chef să zburde și să alerge. Un timp, cîinii pîndiseră, departe de corturi, în cîmpul plin de mușuroaie, să vadă dacă nu cumva pot vîna cîrțițe. Unele mușuroaie rămîneau nemișcate. Acolo nu era nici o nădejde. Altele, mai proaspete, își clătinau vîrfurile de pămînt afinat amestecat cu nisip mărunt și roșcat și creșteau. Cîinii flămînzi se repezeau și scormoneau mușuroiul cu labele. Cîrțițele oarbe simțeau, se retrăgeau în galeriile lor întortocheate, acolo rămînînd ceasuri întregi nemișcate. După multe încercări de a le sili să iasă la suprafață, cîinii priceputeră că nu vor izbuti și nu mai stăruiră. Urșii slăbiseră și ei. Ursoaica Babaia rămăsese numai piele și oase. Acum toți mormăiau în lanțuri și trăiau în adăpostul în care bașa își adusese toți fiii, toate nurerile, toți nepoții și toate nepoatele. Bus dormea lîngă Oarbă, ceilalți pe unde apucau.

Mai bine de o săptămînă ceața lăptoasă nu se dezlipi de pămînt și nu se destrămă.

Într-un miez de noapte se iscă vînt dinspre răsărit. La început vîntul veni domol, risipi ceața și limpezi cerul. Se arătă iarăși soarele, dar oamenii oacheși aproape că nu-l recunoscuseră: era galben, rece, mic, aproape sfrijit. Se mirară că soarelui nu i se văd coastele. Vîntul se ascuți, se aspri și cerul nemărginit se acoperi iarăși de nori. Începu să fulgere. Peste un ceas fulgerele se schimbă în viscol. Cîinii se vîrîră în sălașe și-și căutară și ei locuri de odihnă pe lîngă focuri. Focurile pîlpăiau cu aripi roșii. Fu-

mul albăstrui se ridica, se izbea de tavanul scund și de pereții zgrunțuroși ai adăposturilor și încerca să iasă afară, însă vîntul puternic îl împingea în adăposturi. Oamenii oacheși se frecau la ochii care îi usturau și le lăcrimau. Ursoaica Babaia mormăia și se zbătea în lanț, pielea lui Zazu, atîrnată la intrare, între două pături, ca să oprească pătrunderea zăpezii în adăpost, se legăna. Poate ursoaica Babaia aștepta ca Zazu să intre din nou în pielea aceea, a lui, să vină alături de ea și, ca altădată, să-i încălzească trupul bătrîn. Cu toate că vîntul aprig o învîlmășea și o spulbera, de parcă ar fi bătut în același timp din toate părțile, pînă la ziuă zăpada bogată se așternu înaltă. Sătrarii își aduseră aminte de caii, măgarii și catîrii lăsați slobozi.

— Vîntul a adus viscolul, iar viscolul o să aducă lupi.

— Rămînem fără vite ! Ce-o să ne facem noi dacă o să rămînem fără vite ? !...

Se îmbrăcară cu ce aveau mai gros, se încălțară cu cizme cu carîmbi înalți și își acoperiră capetele cu căciuli. Luară harapnice sau dîrjale și plecară să-și caute vitele. Abia ieșiră dincolo de pragul adăposturilor că se și pomeniră afundați în zăpada moale și afînată pînă aproape la brîu. Vîntul se năpusti asupra lor să-i doboare, viscolul îi orbi. Trecu un timp. Oamenii se obișnuiră cu zăpada. Se obișnuiră cu vîntul. Se obișnuiră și cu viscolul. Se încîrduiră unul după altul. Din cînd în cînd, omul oacheș din fruntea rîndului, și care cel dintîi lua în piept nămeții, făcea un pas în lături și-i dădea altuia locul.

Pe Alimut îl apucase sfîrșeala. Înainta greu, i se părea că întregul cer și întregul pămînt se clatină în jurul lui. Îi veni să rămîină în urmă, s-o ia pieziș

prin viscol, să se depărteze de căruțe și de adăposturi, să se îngroape cît mai adînc în zăpadă, să se întindă și să-și aștepte acolo sfîrșitul. O auzise și el pe Kera cum o mai auziseră și alți oameni din șatră, plîngînd și văitîndu-se :

— Mamăăă !... Mamăăă !... Măiculița mea dragă pentru ce m-oi fi adus tu pe mine pe lume ?

Cuvintele pe care fata, în deznădejdea ei, le rostise, n-aveau nimic deosebit în ele. Erau cuvinte simple. Poate erau chiar cele mai simple cuvinte. Ele însă îi pătrunseseră în inimă ca niște cuțite și i-o tăiaseră în bucăți.

— Măiculița mea dragă, pentru ce m-oi fi adus tu pe mine pe lume ? !...

O pală de viscol îl izbi puternic peste obraz și-l orbi. Alimut își acoperi fața cu mîinile și continuă să meargă. Departe de adăposturi și de căruțele lungi, cu coviltir, viscolul vuia și suiera și mai puternic, alergînd peste cîmpurile netede și nesfîrșite. Pe neașteptate, picioarele îi lunecară înainte și, pînă să-și dea seama ce se întîmplă cu el, se pomeni lungit pe spate în zăpada moale și afînată. Acum viscolul trecea pe deasupra lui, fulgii mari și albi care îi cădeau pe obraz se topeau de îndată și se schimbau în stropi de apă care se asemuiau cu lacrimile.

— Mamăăă !... Mamăăă !... Măiculița mea dragă, pentru ce m-oi fi adus tu pe mine pe lume ?

Dar pe el, pe Alimut, pentru ce l-o fi adus Oarba pe lume ? *Și pe toți ceilalți oameni oacheși și neoacheși, pentru ce i-or fi adus mamele lor pe lume ?* Nesfîrșirile erau învălmășite de viscol. Vîntul aducea pe aripile lui norii. Și norii aduceau zăpezi. Norii plecau mai departe, pluteau în văzduh pînă se destrămau și piereau. Zăpezile îmbrăcau pămîntul, pămîntul aspru și nisipos, și pămîntul negru și gras ca untul. Pe urmă iarna se sfîrșea. Apărea soarele,

topea zăpezile și pământul le sorbea și le ascundea în pîntecul lui nesătul. Oamenii erau aduși pe lume, unii oacheși, alții neoacheși, trăiau un timp, mureau, iar pământul îi primea în scoarța lui aspră și nispoașă sau neagră și grasă ca untul și-i topea, îi schimba în pământ...

Rămase mult timp culcat. Zăpada crescuse peste trupul lui nemișcat. Fulgii mari și albi care îi cădeau peste față nu se mai topeau. Închise ochii. Îl năpădi o căldură dulce, plăcută, care-l ademenea să se lase cuprins de somn. Se întrebă : „O fi moartea ?“ Se hotărî să aștepte acolo întii somnul. După somn va veni moartea. După moarte va veni... Cine va veni după moarte ? *După moarte nu va mai veni nimic.* E bun și nimicul.

Auzi tropot moale prin vuietul vîntului. Auzi și glasuri. Mînați din urmă, cu harapnice și cu dîrjale, caii, măgarii și catîrii șatrei se întorceau grăbiți spre sălașul șatrei lui Him bașa. Mai trăia pe lume Him bașa, mai trăia Oarba, mai trăia și șatra lui Him Bașa. Trăiau cu toții. De ce atunci, acum, să moară numai el, Alimut ? Sări ca ars, se scutură de zăpadă și abia avu vreme să ridice harapnicul și să izbească în toate părțile strigînd speriat la vitele care erau cît pe-acî să-l prindă culcat în zăpadă și să-l strivească în copite. Caii, măgarii și catîrii trecură pe lîngă el. Tremurau, deși goana îi încălzea și mulți purtau încă pe spinare bucăți de zăpadă pe jumătate topite și înghețate.

Cînd îl văzură, oamenii oacheși se mirară. Careva îl întrebă :

— Dar ce ? Tu erai pe-acî ? Credeam să te-ai speriat de viscol și te-ai întors lîngă fusta Oarbei, la adăpost.

— Am lunecat, spuse rușinat Alimut, am lunecat și-am căzut în zăpadă. M-a cuprins un fel de sfârșeală și eram gata să adorm.

— Apăi, dacă adormeai, băiatule, nu te mai trezeai în vecii vecilor. Somnul în zăpadă e înșelător. Te cuprinde adânc și după ce te cuprinde adânc te dă morții.

Mînară vitele și le adăpostiră lângă căruțe și lângă povirniș. Aduseră iarbă uscată și frunze scorjite culese din crîng și le risipiră pe zăpadă. Hrana era săracă și n-avea cum să astîmpere foamea, însă vitele flămînde se repeziră asupra ei. Șătrarii se întoarseră abătuți la adăpost. Tăceau. Nici unul nu spunea nimic, însă acum ficcare își dădea seama de primejdia foametei și de primejdia frigului. Foamea și frigul pîndeau deopotrivă viețile animalelor și viețile oamenilor. Ca o uriașă fiară scăpată din cușcă, vîntul se zbătea aprig și alerga între cer și pămînt, prindea zăpada, o învîrteja și o învălmășea, o destrăma în pulbere mărunță, o risipea, o aduna, ca iarăși să se joace cu ea și s-o împrăstie peste cîmpuri. Norii coborau parcă din ce în ce mai aproape de pămîntul înghețat pe care ar fi vrut să-l înăbușe, să-l acopere de pustiu și de moarte... de pustiu și de moarte...

În adăposturile scobite în povirnișul pietros, focurile ardeau umplînd încăperile de fum cu miros acru și înecăcios, de ierburi stătute, putrede și de balebă. Pe lângă focuri fierbeau oale burticoase cu linte, cu varză sau cu fasole. Pe pirostrie, deasupra focurilor, clocoteau căldările de aramă, pline cu păsatul din care în curînd avea să se închege mămăliga. Copiii, în zdrențe unii, alții goi sau aproape goi, se hîrjoneau, se îmbrînceau, se lua la trîntă și chiar la bătaie.

— Ce faceți, mă, diavolilor ?

— Nimic, ce să facem ? ! Ne încercăm puterile, ca să mai omorîm timpul. N-avem voie ?

— Ba aveți.

Viscolul înteițit începea să se asemuie cu prăpădul, suiera și vuia, zăpada cădea într-una.

Cît ținu ziua, lumina vînată se amestecă și se învîlmăși cu întunericul. Caii, măgarii și catîrrii dîrdîiră în viscol, urșii și cîinii însă nu suferiră mai mult decît oamenii oacheși din adăposturi. Scara căzu repede și atunci întunericul puse stăpînire deplină pe toate întinderile. Focurile ardeau cu flăcări mici. Paiele ude, crengile putrede, balega, se schimbau mai mult în fum decît în flăcări. Oamenii oacheși acoperră focurile care nu le mai puteau aduce folos, se aciuară în culcușuri, își chemară copiii și le porunciră să se astîmpere și să se culce. Copiii se culcară și se astîmpărară. A se astîmpăra și a se culca era una, a adormi era alta. Somnul nu se apropia de nimeni. Frigul mușca puternic. Oamenii se acopereau cu tot ce aveau : pături și așternuturi, straie vechi și cojoace răpănoase, soioase, urît mirositoare și se îngheșuiau unii într-alții, fiecare căutînd să fure ceva din căldura trupului celuilalt. Mamele își strîngeau copiii la sîn și, dacă erau sugari, le astupau gurile flămînde și gălăgioase cu bonțul țitei.

— Întoarce-te, fă, cu fața în sus.

— Copiii...

— Ce e cu copiii ?

— Încă n-au adormit.

Perechile așteptau să adoarmă copiii, să adoarmă bătrînii, să adoarmă bătrînele. Copiii adormeau greu, bătrînii se prefăceau că dorm sforăind gros, invidioase, bătrînele tușeau. Oamenii tineri însă își pierdeau răbdarea. Ah-uri și oh-uri, gemete și scrîșnete, chiuituri repede înăbușite și șoapte pripite umpleau adăpostul de cum se lăsa noaptea și pînă către ziua.

Atunci îi năpădea pe toți osteneala. Trupurile arămii, ostenite, nu se mai sinchiseau de mușcăturile frigului și se prăvăleau în prăpastia adâncă a somnului.

Viscolul năprâsnic, cum pînă atunci șatra nu mai trăise altul, ținu o săptămînă. Pe urmă se potoli. Cercul rămase tot acoperit de nori vineți, tot crunt, tot împosocat, tot amenințător. Cîmpurile erau acum albe și acoperite cu nămeți uriași pînă la marginea zării.

În cele trei adăposturi nu muri nici un om, dimpotrivă, se mai iviră cinci. Erau cinci copii arămii, trei băieți și două fete, cu capetele țuguiate și acoperite de păr des, cu ochi rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, ieșiți mult din orbite. Unii veniseră pe lume în vîntul viforos al zilelor, alții în miezul nopților de smoală. Bătrînele șatrei îi moșiseră pe lumină sau pe întuneric, după cum ceruse nevoiea, le tăiaseră și le legaseră buricele, luaseră noii născuți în brațe, ieșiseră cu ei afară din adăposturi și-i tăvăliseră îndelung prin zăpadă, spunîndu-le :

— Să fii, maică, tare ca fierul, iute ca oțelul, frumos și sănătos ca un baros !...

După ce-i spălaseră în albie și-i înfășuraseră în cojoace, se duseseră cu ei la Him bașa.

— Ți s-a mărit șatra, Him bașa !

— Să-ți trăiască, Him bașa !

Bătrînul stăpîn al șatrei zîmbea mulțumit. Ce ciudată i se părea acum rînduiala lumii ! Din cînd în cînd, și mai ales de cînd cu războiul acesta, moartea intra cu coasa în șatra lui și-i rărea rîndurile. Viața însă nu se lăsa învinsă. Muierile borțoase nășteau copii voinici și sănătoși, și numărul scăzut pentru un timp al sufletelor șatrei creștea iarăși. Ochii lui Him, rotunzi, neobișnuit de mari, neobișnuit de negri și focosi, îmbătrîniseră, însă rămăseseră tot ageri. Ochii lui ageri, cărora nimic nu le scăpa, îl încredin-

tau că aproape nici o muiere tânără, ori chiar mai în vîrstă din șatră nu rămăsese neînsărcinată.

În timpul viscolului nici un om nu murise, însă trei cai își pierduseră viața. Îi găsiseră culcați, înghețați, pe jumătate acoperiți cu zăpadă. Erau trei cai bătrîni. Nu-și sfîrșiseră zilele de boală, ci de frig. Așadar erau *buni de mîncat*. Îi jupuiseră, îi hărtăniseră și împărțiseră carnea tare pe cap de familie.

— O săptămîină n-o să ducem nici o lipsă.

— Pînă la primăvară, mai sînt multe săptămîni. Abia a început iarna.

Teama de lupi, cel puțin deocamdată, se dovedi a fi neîntemeiată. După cum tot neîntemeiată se dovedi a fi și părerea acelor care spusese că viscolul și zăpezile uriașe aduse de el vor feri șatra de vizițele nedorite ale dezertorilor. La mai puțin de o săptămîină de la încetarea viscolului, oamenii oacheși se pomeniră cam pe înserate cu doi soldați obosiți, cu barba nerasă de mult și cu mustați lungi, căzute pe oală. Pe cap purtau căciuli mocănești și în picioare opinci, iar peste hainele militare, cam subțirele și cam săracuțe, îmbrăcaseră cojoace miștoase, ciobănești. Puști nu aveau asupra lor, însă după ce intrară în adăpostul lui bașa și se dezbrăcară de cojoace, nu pentru că în adăpost ar fi fost cald, ci pentru a se simți, la nevoie, mai liberi în mișcări, se văzu că au pistoale de front și buzunarele pline de grenade. Rîseră, arătîndu-și dinții mari și galbeni și spuseră :

— Avem trebuință de mîncare și de culcuș pentru o noapte. Venim de departe și sîntem lihniți de foame.

— Vă vom da și hrană și adăpost, zise Him bașa, deși hrana ne cam lipsește și nouă, și adăpostul arată întocmai cum îl vedeți.

— Mai bine ceva, cît de puțin, spuse unul din ei, decît nimic.

Îi ospătă Oarba, care le dădu să mănînce o oală de fasole, o mămăligă întregă și o halcă de carne de cal mai mult pîrpălită prin cenușă decît friptă. Străinii mîncară totul cu o foame de lup. Cerură băutură. Him bașa le aduse o căldare de apă și le arătă căușul.

— Beți pînă vă saturați.

— Apă ?

— Alțeva n-avem în pustietatea asta.

— Totuși..., mîrîi unul dintre străini. În peștera voastră miroase, între altele, și a băuturică.

— Am avut. Mirosul vine de la vasele goale.

Străinii nu mai stăruiră. Pentru dormit, Him bașa îi duse la al doilea adăpost. Îi spuse lui Goșu :

— Ai grijă. Lăsați-i să doarmă însă vegheați-i.

Goșu nu pricepu :

— De ce să-i veghem ?

— S-ar putea ca în timpul nopții să le vină poftă de muieri. La nevoie...

— Știu eu ce am de făcut la nevoie, bulibașa, nu trebuie să mă înveți.

Străinii se culcară pe paie, lîngă peretele din fundul adăpostului și se înfășurară în cojoacele lor după ce-și așezară sub cap pistoalele și lîngă cap grenadele de mînă. Privind-o pe Lisandra, a cărei față o luminau slab flăcările puține și sărace ale focului, unul dintre ei îi șopti celuilalt :

— Bun lemn de lucru ! A ? Ce spui ?

— Nu te gîndi. Oamenii s-au purtat frumos cu noi.

— Ce-are-face !

— Eu îți spun să rămîi om de treabă.

Celălalt mormăi prinde dinți :

— Om de treabă ! Cine are nevoie acum de oameni de treabă ?

Se mai ciondăniră un timp între ei, apoi adormiră și se apucară să sforăie.

Goșu rămase lângă foc și ținu vii flăcările subțiri pînă se luminează de ziuă. Străinilor li se pregăti o pîine coaptă la repezeală în cenușă și o halcă de carne de cal. Înainte de a pleca, Him îi întrebă :

— Și... la noapte unde-o să dormiți ?

— Cum unde ? În zăpadă.

— Nu vă e teamă de oameni sau de lupi ?

— Nu. Unul doarme, altul stă de pază. Pentru oameni cu gînduri rele, ca și pentru lupi, avem pistoalele noastre și grenadele.

— Drum bun !

— Rămîneți sănătoși !

Plecară încet printre nămeții uriași și după puțină vreme nu se mai văzură. Cîmpurile erau toate albe. Ziuă era vînată, urîță și geroasă. Și tot vînat și urîț era lacul cu apele grele, sărate, pe care gerul nu izbutise să le acopere cu gheață. Cîmpul fusese și el acoperit de zăpadă, însă vîrfurile arbuștilor rămăseseră deasupra și formau, ici și colo, mici pete negre care stricau parcă frumusețea ciudată și sălbatică a zăpezilor pure.

Pîrîi scurt o rafală de pușcă-mitralieră. Făcu explozie o grenadă de mîină. Pocniră cîteva focuri de pistol. Pe urmă, pușca mitralieră mai lătră de cîteva ori ca o cățea apucată de turbare și tăcu mulțumită. După aceea, tăcerea desăvîrșită, care stăpînea întinderile albe și nesfîrșite și care fusese tocată un scurt răstimp de împușcături din crîng sau de lîngă crîng, se așeză iarăși pe temeliiile ei. Șatra ieși din adăposturi. Oamenii oacheși puseră mîinile streășină la ochi și cercetară depărtarea. Nimic nu se vedea și nimic nu se mai auzea.

— Ce-a fost asta, Him bașa ?

— Nu știu. Presupun însă că cei doi care au dormit astă-noapte aici au fost atacați și uciși de alții. Acum viața oamenilor e tare ieftină.

— Dar cine ar putea fi cei care au atacat ?

— Vom vedea, deși ar fi mai bine dacă n-am vedea nimic.

Cîțiva băiețandri, printre care se aflau Blebe și Alimut, voiau să se ducă spre crîng. Urmele celor doi străini se scriseseră adînc în zăpadă. Doreau să se ducă să vadă ce-a fost și pe urmă să se întoarcă pe același drum însemnat pe zăpadă la sălașul șatrei. Him bașa le porunci să stea liniștiți.

— Celor doi, dacă au fost împușcați, nu le putem da nici un ajutor. Iar celorlalți... Cel mult le-ați da prilejul să tragă și-n voi.

Flăcăiandrii se potoliră. Ziua trecea greu. Șatra era cuprinsă de adîncă neliniște. Oamenii oacheși se așteptau ca din clipă în clipă să se arate dintre nămeți ostașii înarmați cu puști mitraliere care-i pîndiseră și-i omorîseră pe cei doi fugari. Vor fi oare jandarmi ? Ori, poate, vor fi tot fugari ? Și dacă vor veni pînă la adăposturi, ce le vor cere oamenilor șatrei ?

Luară lopeți și se apucară să facă pîrtii. O pîrtie spre căruțele lungi, cu coviltir. O pîrtie către locul unde-și treceau timpul vitele. Alta, către izvorul unde-și adăpau caii, măgarii și catîrii și de unde femeile aduceau apă pentru băut și pentru gătit. Mînuind lopețile cu rîvnă, se încălziră.

Spre amiază norii se mai răriră, se sparseră și prin spărturile lor se văzu soarele, același soare mic, galben, zgribulit parcă și el de frig, din care curgeau în văzduh valuri de lumină lăptoasă.

— Soarele...

— Mai bine nu s-ar mai arăta.

— Soare e ăsta ? Seamănă c-un dovleac putred.

De pe cîmpurile albe începu să se ridice maldăre de ceață alburie. Soarele se ascunse. Gerul se îndulci. Zăpada își pierdu strălucirea, se muie și nu mai scîrțîi sub picioare. Copiii aruncau zdrențele de pe

ei și, rămași în pielea goală, năvăliră afară din adăposturi, intrară în nămeți. Chiuind și sărind, unii de frig, alții de plăcere, se apucară să se frece repede cu zăpada pe trup. Muierile, fetele și fetișcanele șatrei ieșiră la gura adăposturilor să-i privească. Ceața creștea, și cum vîntul nu adia din nici o parte, rămînea neclintită, încremenită pentru totdeauna deasupra zăpezilor. Bucuria copiilor goi care, în lipsa unui rîu, se scăldau în nămeți îi cuprinse pe toți. Își aruncară straietele. Zăpada îi primea, se lăsa sfărîmată în mîini și călcată în picioare. Obişnuiți să vic-
tuiască laolaltă, în căruțele lor lungi, cu coviltir și în
corturile lor bătute de toate vînturile și de toate
ploile lumii, oamenii oacheși nu se mai sfiau unii de
alții, se cunoșteau atît de bine și atît de amănunțit,
că nici nu se mai uitau unii la alții. Acum, totuși, se
uitară. Se uitară la Lisandra. Fata Cîrnei, pentru care
se încăierau mereu și umblau să se omoare Goșu și
Ariston, în ciuda întîmplărilor prin care trecuse, se
rotunjise, se împlinise, urmele harapnicului se șter-
seseră de pe trupul ei falnic și tînăr, și era mai fru-
moasă decît oricînd. Dacă oamenii oacheși ar fi cre-
zut în Dumnezeu ar fi spus într-un glas că Lisandra
este, într-adevăr, „o minune a lui Dumnezeu“ ! Ei
însă nu credeau în nici un Dumnezeu, nu credeau în
nimic. Se temeau de Him bașa, și mai ales de harap-
nicul lui Him bașa. Se temeau de oamenii stăpînirii
și, de cînd se aprinsese războiul, se temeau și de răz-
boi. Căscară ochii — ochii lor rotunzi, neobișnuit de
mari și neobișnuit de negri — și gîndiră : „Frumoasă
e fata Cîrnei ! Face să trăiești, dar face să și mori
pentru ea !“ Pe urmă se uitară și la Kera. Fata slă-
bise, se uscaseră aproape, șoldurile pe care i le știau
rotunde i se scobiseră, iar sînii, altădată ca două pier-
sici în pîrg, se asemuiau acum cu două smochine
veștede, zbîrcite.

Alinut nu văzu nimic. Ligav de viață, tândălea în adăpost, lângă foc. Copiii, sătui de joacă și de scaldă în zăpadă, mușcați totuși și de frig, intrau gălăgioși în adăposturi, se repezeau spre focuri și se întorceau spre ilăcările lor când cu o parte a trupului, când cu alta, pînă se uscau și se mai încălzeau. La amiază nu se mai afla în afara adăposturilor nici un om. Șatra, încălzită de flăcările focurilor și pe jumătate orbită de fumul lor, mînca. Urșii mormăiau. Cîinii, culcați pe labe, așteptau să li se arunce resturile. Toți erau veseli, în afară de cîinele Rob care rămînea mai departe grav, tăcut, ca în serile în care se depărta de șatră și urla, cu botul spre cer, lung și trist, a pustiu și a moarte... a pustiu și a moarte.

Him se aciuse în primul adăpost cu fiii, cu nuro-rile, cu nepoții și cu nepoatele lui. Tot acolo se mai aciuseră Ferdic, Sarat și alți cîțiva. Într-al doilea adăpost își făcuse loc Goșu cu Lisandra. Vrusese să ierneze alături de ei și Ariston Chiorul, însă bașa îl silise să se așeze în adăpostul al treilea. Oamenii oacheși stăteau la masă, mîncau, carnea de cal era tare, însă ei aveau dinții ascuțiți și sănătoși, iar stomacurile și mai sănătoase. Se luptau cu hălcile fierte ori numai părpălite prin cenușa caldă, înghițeau carnea aproape nemestecată și erau mulțumiți că au, deocamdată, cu ce-și astîmpăra foamea. Tăceau. Lupta cu zăpada uriașă, dusă întîi la făcutul pîrțiilor — pe mulți greutatea zăpezii îi spetise de-a binelea — și apoi cu scaldă nebunească în nămeți, îi osterise. Osteneala însă era plăcută. Munciseră cu voie bună. Se scăldaseră în zăpadă tot cu voie bună.

Acum, înfometați de muncă și de aerul tare și curat al iernii, își potoleau foamea, ba chiar se săturau. Frigul din adăposturi putea fi îndurat. Putea fi îndurat și fumul care le cam supăra ochii. Ce altceva

ar mai fi avut de cerut vieții ? *Să treacă timpul mai repede.*

De ce să treacă timpul mai repede ?

Dar de ce să nu treacă ?

În vară, oamenii oacheși așteptau să treacă vara și să vină toamna. Vara trecuse și trecuse și toamna. Iarna sosise. Și cum sosise, acoperise întregul pământ cu povara înalților nămeți de zăpadă. Și acum ? Ei ! Acum era bine. Oamenii oacheși așteptau să treacă iarna, așteptau să treacă și această iarnă cum trecuseră toate celelalte ierni pe care ei le trăiseră ori numai auziseră despre ele, și să vină primăvara...

Să vină primăvara dulce, cu soare dulce, cu adieri dulci de vînt, abia simțite. Mor oamenii și primăvara. În toate anotimpurile mor oameni. Și în toate anotimpurile se nasc oameni.

— Mamăăă !... Mamăăă !... Măicuța mea dragă, pentru ce m-oi fi adus tu pe mine pe lume ?...

Maica, măicuța dragă, nu răspundea. Și nu răspundea nu pentru că n-ar fi vrut să răspundă. Maica, măicuța dragă, nu răspundea, pentru că nu știa ce să răspundă. Unei asemenea întrebări simple nimeni nu știe să-i dea răspuns, nimeni... nimeni... Nimeni.

Trecu amiaza. Ceața se îngroșă și se învineți. Cerul nu se mai văzu, nu se mai văzură zărilor, nu se mai văzu decît la un pas. Cîinii, care încercaseră să găsească și să vîneze iepuri pe zăpada moale, se întoarseră osteniți de alergătură, cu cozile între picioare, intrară în adăposturi și-și făcură loc pe lîngă focuri. Se încălziră, se întinseră, căsară și căzură într-un somn leneș, ușor. Într-un adăpost suspină o vioară, în altul prinse glas vesel un flaut. Veselia izbucni și în al treilea, unde Blebe începu să scarpine corzile unei cobze. Sunetele se împleteau, vrînd să închege un cîntec. Cîinii se treziră, se repeziră afară și lătrară. Cel mai tare și mai dușmănos lătra cîinele Rob.

— Străini !

— Poate sînt cei care au tras cu automatele în crîng.

— Aceia sau alții. *Tot un drac.*

Oamenii oacheși săriră de pe unde se aflau tolăniți. Vioara, flautul și cobza amuțiră. Cîinii lătrau furioși pe pîrtia îngustă care urca spre adăposturile scobite în povîrniș, iar Rob părea de-a dreptul turbat.

Oamenii oacheși voră să străbată ceața cu privilegiile. Nu izbutiră. Careva își luă inima în dinți și strigă :

— Care sînteți acolo, mă ?

I se răspunse îndată :

— Călători necăjiți. Numai niște călători necăjiți...

— Cu inimă bună sau cu inimă rea ?

Călătorii necăjiți rîseră. Oamenii oacheși băgară de seamă după rîsete că sînt mai mulți. Unul dintre ei răspunse :

— O să aveți destul timp să vă dați singuri seama.

Patru bărbați murdari, zdrențăroși și bărboși ieșiră din ceață. Doi purtau vestoane de vară și capele slinoase. Ceilalți se îmbrăcaseră cu cojoacele celor împușcați în crîng sau lîngă crîng. Le luaseră și căciulile. Se vedea că de multă vreme umblă, cu rosturi sau fără rosturi, pe drumuri furișe, pustii și că frigul și foamea mușcase adînc din trupurile lor împrăștiate. În pofida înfățișării lor jalnice, rîdeau și arătau a fi plini de voie bună. Unul zise :

— Bine v-am găsit !

Nu i se răspunse. Him bașa se uită la oamenii oacheși din jurul lui. Îi văzu îngrijorați.

— Bine v-am găsit, spuse încă o dată unul din cei patru.

Bunăvoia din glas îi sperie. Bașa îi răspunse colțos :

— Mulțumim pentru vorbele grăite, însă eu cred că era mai bine dacă nu ne găseați... Mult... mult mai bine.

— Ce vrei să spui, baragladină ?

— Vreau să spun că era mai bine dacă vă vedeți de drumul vostru fără să vă mai abateți pe la sărăcia și necazurile noastre.

Dezertorii, căci era vădit că sînt dezertori, rîseră. Oamenii oacheși tăcură. Deocamdată nu aveau de ce să plîngă, însă nu aveau nici de ce să rîdă.

— Era mai bine de voi, sau era mai bine de noi ?

Bașa se grăbi să-i răspundă :

— Nu știu, dar mi se pare că ar fi fost mai bine și de unii și de alții.

Dezertorii rîseră iarăși.

— Aveți haz ! Dar nu cumva în același timp aveți de gînd să ne țineți mai departe cu picioarele-n zăpadă ? Hai ? Pofțiți-ne în adăpostul vostru. O să stăm acolo de vorbă mai pe-ndelete. Ne-au înghețat picioarele. N-avem poftă să degerăm tocmai acum.

Ceata oamenilor oacheși se despică în două. Him bașa le arată intrarea în adăpost.

— Intrați.

— După voi.

Oamenii oacheși intrară în adăpostul lui Him bașa. Intrară și cei patru străini. Focurile pîlpîiau mici flăcări gălbui și sărace. Fumul se izbea de tavan și, negăsind gura nici unui coș, se prelingeau spre deschizătura de la intrare. Ajuns afară, se amesteca îndată cu ceața, se pierdea în ceață.

Muierile, fetele și copiii se traseră lîngă pereții adăpostului. Oarba îl apucă de mîină pe Bus care, la vederea străinilor, se ghemuise lîngă ea. Dezertorii se așezară lîngă foc. Unul, cu colții de sus ieșiți peste buză, îl întrebă pe Him bașa :

— Cîte adăposturi aveți voi aici ?

— Trei, îi răspunse bulibașa, numai trei, pentru aproape o sută de suflete. Așa că... Așa că stăm destul de înghesuiți.

— Sufletele n-au nevoie de adăposturi, zise colțosul, sufletele nu mai au nevoie de nimic.

— Așa o fi, zise bașa, dar noi aici trăim destul de greu, cum vă mai spusei, destul de înghesuiți.

Colțosul rîse. Rîseră și ceilalți trei.

— E-he ! Ziceți că trăiți destul de greu și destul de înghesuiți. Dac-o să mai spuneți vorbele astea, o să-l miniați pe Dumnezeu. Voi ! Trăiți voi rău ! Trăiți voi înghesuiți ! Ha-ha ! Dac-ați vedea cum trăiesc oamenii *acolo* de unde-am plecat noi... Ha-ha-ha ! Dac-ați vedea numai...

— Vă credem. Războiul. Noi nu sîntem vinovați c-a început războiul. Noi nu avem nimic cu războiul. Noi nu avem nimic cu nimeni...

— Parcă noi avem ? ! Dar dacă e război ! Dacă e război se cheamă că e război.

Oarba îl lăsa pe Bus singur. Se strecură lîngă foc și-și făcu loc alături de Him. Colțosul îi privi un timp obrazul smochinit și ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, și nu-și dădu seama că sînt fără vedere. Glumi :

— Ai vrea să-mi ghicești în palmă, bătrîno ?

Sina tăcu. Răspunse în locul ei Him, încet și oarecum rușinat :

— Nevastă-mea e oarbă.

Oarba zîmbi :

— Am să-ți ghicesc, omule. Cu toate că sînt oarbă, am să-ți ghicesc.

— Ei, spuse colțosul, asta e bună. Cum o să-mi ghicești în palmă dacă nu vezi ?

— Nu văd cu ochii, însă pot să citesc cu degetele tot ceca ce scrie în palma ta.

Him ridică din umeri.

— Dacă vrei să-i ghicești... Treaba ta... Bagă de seamă ce-o să-i spui.

— O să-i spun tot ce scrie în palma lui. Tot ce scrie în palma lui și nimic mai mult.

În adăpost se lăasă o tăcere adâncă. Oarba se duse drept la colțos, se așeză pe vine lângă el și-i ceru palma stîngă. Colțosul i-o întinse neîncrezător și plin de teamă ascunsă. Oarba nu se uită la palma omului. N-avea cu ce să se uite ! I-o pipăi îndelung. Se opri. Se gîndi. Și iarăși i-o pipăi îndelung. Pe urmă spuse :

— Te-ai însurat de tinerel, omule, și ți-ai luat o nevastă bună. Ai înjurat-o în fiecare zi și-ai rupt-o-n bătai cel puțin o dată la șapte zile. Este adevărat ce-ți spun eu, ori nu este adevărat ?

Colțosul căscă ochii. Tăcu și căscă ochii.

— Nu căsca ochii, zise Oarba, și nu te mînia. Răspunde-mi la ce te-am întrebat și spune-mi adevărul.

— Și dacă nu vreau ?

— Dacă nu vrei ?... Dacă nu vrei, nu pot să-ți ghicesc mai departe.

— Este adevărat, mărturisi colțosul, tot ceea ce mi-ai spus este adevărat, cîrțiță bătrînă. Zi-i mai departe.

— Pînă acum nevasta ți-a născut patru copii, trei băieți și o fată. Este adevărat ?

— Adevărat, zise colțosul. Și mai departe ?

— Fetița a murit, grăi Oarba cu tristețe, a împuns-o un bou năvălaș. A împuns-o cu cornul în pîntec și fata a murit.

— Și asta e adevărat, coțofano.

— După ce-ai îngropat fetița...

Colțosul urlă :

— Taci, cioara dracului ! Taci, că dacă nu taci, îți rup clonțul !

Oarba zîmbi :

— Tu m-ai rugat să-ți ghicesc, om rău ! Tu m-ai rugat !

Se ridică de lângă colțos și se întoarce la Him. Bărbatul o certă :

— Nu trebuia să-i spui ce-ai aflat că scrie în palma lui, Sina.

— Dar ce trebuia să fac ? Dacă așa scria...

— Să-i fi îndrugat niscaiva palavre. Oamenilor nu le place să le amintești adevărul cu privire la viața lor.

— Adevărul ! Dar cui îi place adevărul ?

Colțosul era furios. Furios și mirat. Ce puteri avea Oarba ? Și acele puteri, cine i le dăruise ? Dumnezeu sau dracul ? Dumnezeu n-avea de ce să intre în cîrdășie cu smochinina lui Him bașa. Rămînea dracul... Numai dracul...

Colțosul dîrdîia. Dîrdîiau și ceilalți trei fugari, care veniseră o dată cu el. Him împinse pe foc un snop sărac de vreascuri. Focul prinse puteri noi, se învioră, flăcările pîlpîiră moale și adăpostul se mai luminează.

— De fapt, ce doriți de la noi ? îl întrebă Him bașa.

Colțosul rînji :

— Unul din adăposturile voastre, mîncare, și...

Se opri. Își înghiți vorbele se uită la ceilalți trei și adăugă :

— Și ce ne-o mai trebui, că, de ! oameni sîntem și noi !

— Un adăpost o să vă dăm. O să vă dăm și de mîncare, că n-avem încotro. Altceva însă să nu ne mai cereți.

— Pentru astă-seară e de-ajuns.

— Dar cam pentru cîtă vreme aveți voi nevoie de adăpost ?

— Vom vedea. Poate pentru o săptămînă. Poate pentru o lună, după cum au să se împlinească ori n-au să se împlinească anumite planuri de-ale noastre.

Him bașa tăcu un timp. Pe urmă spuse :

— Deși vedem că nu sînteți oameni cu gînduri bune, trebuie să fim cinstiți cu voi, așa că aflați : mîine sau cel mai tîrziu poimîine, aici vor veni jandarmii să vadă dacă n-am fugit. După cîte înțelegem, nu prea vă aveți bine cu legile pe care le păzesc jandarmii. Ar fi bine dacă nu v-ar găsi aici. Cînd vin pe aici, jandarmii sînt înarmați pînă-n dinți !

— Avem noi ac de cojoacele lor ! He-he ! Numai să vie !

— Cum ați avut azi dimineață față de...

— De unde știți ?

— Am auzit împușcăturile, spuse liniștit bașa. De știut nu știm nimic, de văzut n-am văzut nimic. Am auzit împușcăturile. Am presupus. Iar acum avem și dovada.

— Ce dovadă ?

— Doi dintre voi poartă cojoacele și căciulile celorlalți. Pentru cojoace și căciuli i-ați omorît ?...

Colțosul mărturisi :

— Pentru cojoace. Pentru cojoace și pentru căciuli.

— Erau fugari ca și voi...

— Și ce ? Acum... Acum... He-he-he ! Acum viața omului nu prețuiește nici cît o ceapă degerată. Acum... Acum viața omului... E ca și cum ai sufla într-o lumînare aprinsă. Pfu ! sufli o dată, și gata ! Rareori... numai rareori e nevoie să sufli de două ori.

— Numai că lumînarea o poți aprinde iarăși, pe cîtă vreme viața omului, o dată luată, luată rămîne..

— Ei și ?

Străinii rîseră toți patru. Him îi privi îndelung. Nu rîdeau din toată inima. Rîdeau numai din gură. Rîdeau și vorbeau ca niște fanfaroni ca să-i sperie pe ei, pe oamenii oacheși. Zise :

— Tot așa ați rîde și tot așa ați vorbi, dacă ar fi în joc viața voastră ?

Colțosul se încruntă :

— Dacă ar fi în joc viața noastră... Dar, adică, de ce să fie în joc viața noastră ? Nu cumva... Ce-aveți de gând ?

— Nimic, spuse bașa. Noi nu omorîm oameni și nu ne plac oamenii care omoară oameni.

— Noi am omorît oameni. Și dacă o să fie nevoie, o să mai omorîm. Înțelegeți ? *Dacă o să fie nevoie...*

— Treaba voastră.

— Iar dacă ar fi în joc viața noastră...

Puse mîna pe automat și adăugă cu mîndrie :

— Dacă ar fi în joc viața noastră... He-he-he ! He-he-he !...

Acum rîse numai colțosul. Ceilalți trei fugari tăcură. Unul dintre ei se închină și începu să cînte poezie, pe nas :

Viața omului

E-n mîinile Domnului.

În mîinile Domnului...

Nu făcu nimeni haz de gluma lui. Tăcu rușinat. După cîteva clipe se explică :

— Acasă, la mine acasă, undeva în munți, am fost țîrcovnic. Satul, mic. Biserița mică, de lemn. Îi ajutam popii să boteze copiii, să cunune tinerii, să-n-groape morții.

Doamne miluiește,

Doamne miluiește,

Doamne miluiește...

Cîntă mai departe slujba mortului. Toți tăceau. Unora li se uscă gura. Altor li se umeziră ochii. Colțosul strigă :

— Morții !... Fir-ar ai dracului să fie de morți ! Bine-au făcut c-au murit. Dacă nu mureau, oamenii

n-ar mai fi avut loc unii de alții pe pământ. Dacă nu mureau, oamenii...

Nu-și duse gândul pînă la capăt. Bașa îl întrebă pe colțos :

— Și cu *cei doi*, după ce i-ați împușcat și i-ați dezbrăcat de straie, ce-ați făcut ?

— I-am lăsat întinși pe zăpadă.

— Ne vom duce noi mîine dimineață să-i îngropăm.

— De ce ? Îngropați ori neîngropați, morții tot morți rămîn.

— Avem cîini, zise Him bașa, au să dea cîinii peste ei și-au să-i mănînce.

— Pentru morți e totuna dacă-i mănîncă *javrele* voastre ori Tata nostru cel bun, *pămîntul*.

— Poate, însă cîinii noștri nu trebuie să se-nvețe cu carne de om.

— Cîinii voștri ! Vreți cumva să faceți din cîinii voștri călugări ?

Țîrcovnicul cîntă pe nas :

Doamne miluiește,
Doamne miluiește,
Doamne miluiește...

— Țîrcovnicule, strigă colțosul, dacă nu taci, îți tai limba.

— Iaca tac. Dar mi-e tare dor de casa *mea*, de nevasta *mea*, de copilașii *mei*, de biserica *mea*.

Colțosul se zburli :

— De mă-ta nu ți-e dor ?

— Bă-mi este.

— Atunci du-te și intră-n mă-ta.

— Ascultă, zise Țîfnos Țîrcovnicul, tu să nu te legi de mama, că...

Își pipăi automatul de pe genunchi.

Oamenii oacheși se traseră deoparte, spre fundul peșterii. De perete atîrna lampa aprinsă. Era o lampă

veche, de metal. Flăcăruia ei ardea domol, împrăștiind în jur o lumină gălbuie, săracă. Numai Him și Oarba nu se clintiră din loc. Oarba grăi :

— Nu vă certați, maică, nu vă certați. Și așa sunteți destul de nefericiți ! Nu vă certați, maică...

— Nu ne certăm, zise moale colțosul, dar sîntenți grozav de nefericiți. Dacă aveți ceva de băut, dați-ne ceva de băut și ne-om potoli. Și dacă aveți ceva de mîncat, dați-ne și ceva de mîncat.

Bașa căută într-o scobitură a zidului pietros și zgrunțuros, găsi o ploscă plină cu rachiu vechi și tare, o luă, mîngîie o clipă pîntecul rotund și i-o întinse colțosului.

— Beți, dacă vă place băutura, goliți-o pînă la ultima picătură.

— Mulțumim, spuse colțosul, mulțumim din toată inima.

În timp ce plosca gîlgîia la gura colțosului, Him îl întrebă :

— Din inima cea rea sau din inima cea bună ?

Colțosul întinse plosca țîrcovnicului. Pe urmă îi răspunse :

— Omul, baragladină, are o singură inimă și în această singură inimă încap și bunătatea și răutatea. Uneori iese la iveală bunătatea, alteori răutatea. După împrejurări. Acum, *de cînd cu războiul*, bunătatea a pierit din inimile noastre, a rămas numai răutatea... Numai răutatea...

Plosca trecea de la gură la gură. Ajunse iarăși la gura colțosului care n-o lăsă pînă n-o goli. Goală, i-o aruncă lui Him bașa, care o prinse din zbor. Ochiul colțosului se aprinseră și luciră. Mîngîie automatul și-l îndreptă cu țeava spre stăpînul șatrei :

— Uple-o, baragladină.

Him tăcu. Pe obrazul bărbos nu se arătă nici un pic de teamă.

— Umple-o. Dacă n-o umpli numaidecît, te curăţ. Oarba zise :

— Dragul meu Him, împlineşte voia omului. E tare necăjit. Dă-i să bea. Dă-le tuturor să bea pînă s-or sătura. Sînt toţi patru tare necăjiţi... Tare necăjiţi... Şi băutura... Băutura o să-i liniştească.

Încă de trei ori le mai umplu başa plosca. Obrajii fugarilor se roşiseră. Pe urmă se îngălbeniseră. Colţosul începu să se joace cu automatul. Îl îndrepta cînd spre Him başa, cînd spre Oarbă, cînd spre oamenii oacheşi care se tupilaseră cu nevestele şi copiii lor lîngă peretele pietros şi zgrunţuros, din fundul adăpostului, sub lumina săracă a lămpii de metal. Spuse :

— Dacă vreau, vă curăţ pe toţi. Suflu în lumînare : Pffuui ! Şi gata ! Vă curăţ pe toţi. Dar eu nu vreau să vă curăţ. Aici miroase nu numai a fum acru. *Aici miroase şi a muiere.* A c... cald de muiere şi a p... de muiere ! Iar noi sîntem stătuţi. De luni de zile n-am mai... o muiere. Pricepeţi ? Lăsaţi-ne aici patru muieri şi căraţi-vă la dracu. Altfel... Pffuu ! Suflu în lumînare... Vă curăţ pînă la unul... Cu mic, cu mare... Pînă la unul vă curăţ...

Vorbind astfel se juca mereu cu automatul. Ochii îi sticleau. Salivă albă şi groasă i se scurgea pe barba murdară şi ţepoasă, nerasă, nespălată şi nepieptănată de săptămîni. O singură apăsare pe trăgaci şi...

Him başa tăcea. Tăcea şi se gîndea : să sară asupra lui ? Poate ar izbuti. Mai erau însă şi ceilalţi. Oarba găsi în ea puterea să rîdă, ba chiar şi puterea să vorbească :

— Dacă pricepem ! Cum să nu pricepem ? *Vreţi muieri ! Vreţi muieri să vă culcaţi cu ele.* O să vă dăm şi muieri, voinicilor. Numai să fiţi în stare să le călăriţi cum trebuie, frumoşilor ! Că muiерile noas-

tre, de, nu se mulțumesc cu bărbații care nu sînt decît pe jumătate bărbați.

— Așa, băbuțo, zi-i, băbuțo, că bine-i zici. Prin gura ta parcă ar vorbi Dumnezeu.

Colțosului îi plăceau vorbele Oarbei. Țîrcovnicul deveni bănuitor :

— Smochinita ! Crede 'c-o să-și aibe și ea partea...

Toți cei patru fugari hohotiră. Oarba îi șopti lui Him bașa :

— Mai adu băutură... Adu băutură... Repede...

Him bașa se strecură spre scobitura din perete. Veni cu două sticle.

— Am mai găsit ceva. Două sticle. Rachiul vechi și tare, frumos mirositor. V-aș ruga să-l încercați.

— Muierile... Lăsați-ne cu muierile...

— O să vă lăsăm și cu muierile. Încercați, gustați rachiul.

Ispita era prea mare. Colțosul întinse mîna. Luă o sticlă. O duse la gură. Pentru a doua sticlă întinseră mîinile ceilalți trei. Him bașa i-o dete țîrcovnicului.

Parcă nu băuseră nimic de la începutul lumii, atît se arătară ostașii de grăbiți. Băură totul. Limbile li se împleticiră. Gîturile li se muiră. Colțosul abia bîlmăji :

— Muierile... Acum să ne lăsați cu muierile. Să le... Patru... Cîte una de fiecare... Nu sîntem lațomi... Numai cîte una de fiecare... Numai cîte una...

— Cu patru o să vă lăsăm, maică, cu patru. Cîte una de fiecare... Cîte una de fiecare... Numai să fiți în stare să le călăriți cum trebuie...

Oarba plecă de lîngă foc. Se duse la oamenii oacheși care așteptau lîngă perete și le șopti. Multe cuvinte repezi le șopti Oarba.

Muierile și fetele care se aflau acolo ieșiră în față și începură să se apropie de foc. Pline de frică, mergeau încet, cu pași mici, măsurați. Pitulați după ele

se apropiiau și bărbații. Când simți că femeile s-au oprit, Oarba le spuse străinilor :

— Astea sînt muierile și fetele șatrei, oameni buni. Alegeți-vă fiecare ce vă place.

Colțosul își uită automatul pe genunchi :

— Două. Acum vreau două. Să vină două.

Ridică brațele în sus. Le ridicară și ceilalți străini.

Muierile cele mai vînjoase săriră asupra lor, îi lungiră la pămînt, se întinseră deasupra lor și se apucară să-i mozească cu scuipat pe obraji, să-i gîdile pe la subsuori și să-i descheie la pantaloni. Dezertorii, băuți cum erau, uitară de tot. Rîdeau. Se lăsau mîngîiați, rostogoliți, pipăiți, întăritați, încălziți. Bărbații oacheși le luară armele, le goliră cu dibăcie buzunarele de cartușe și de grenade, nu întîmpinară nici o împotrivire și-i legară fedeleș.

Muierile și fetele șatrei se întoarseră lîngă copii, sub lampă. Amețiți de rachiu tare și vechi, frumos mirositor, dezertorii nici măcar nu-și dădeau seama ce li s-a întîmplat. Rămăseseră ghemuiți lîngă foc, nemișcați și căutînd să priceapă ce fel de glumă era aceea. Băiețandrul Per apucă un ciot de lemn aprins și-l apropie de obrazul colțosului. Pînă să bage de seamă Him, băiețandrul îi pîrli colțosului barba și-i arse nițeluș obrazul. Colțosul scăpă printre dinți un chiot de durere, și într-o clipă ochii care-i erau turburi ca o băltoacă mocirloasă i se limpeziră. Se trezi :

— Dați-ne automatele... Dezlegați-ne și dați-ne automatele... Vă arătăm noi vouă...

Oamenii oacheși rîseră. Acum le venise lor rîndul să rîdă.

— Să vă dezlegăm și să vă dăm automatele ? De ce ?

Această întrebare i se păru colțosului copilărească.

— Cum de ce ? *Ca să vă împușcăm.* Dezlegați-ne și dați-ne automatele ca să vă împușcăm. Baragladinelor !

— Omule rău, omule rău, încă nu te-ai trezit !
Așteptăm să vă treziți bine din beție, ca să stăm de vorbă cu voi. Până atunci vă sfătuim să stați liniștiți și să-i trageți un pui de somn. Somnul vă va limpezi mințile și s-ar putea ca noaptea să vă aducă gânduri bune.

— O să vă arătăm noi vouă. O să vă belim de vii. O să vă...

Ceilalți fugari se uitau prostiți când la colțos, când la Him bașa. Țîrcovnicul cînta încet, pe nas :

*Doamne miluiește,
Doamne miluiește,
Doamne miluiește...*

Sarat îl întrebă pe Him bașa :

— Și acum ce facem cu ei, bulibașa ?

— Tu ce zici să facem ?

— Să-i omorîm. Să-i omorîm chiar acum, să-i ducem în crîng, lîngă ceilalți și să-i acoperim cu zăpadă. Pînă la primăvară putrezesc și li se pierde urma.

Him îi întrebă și pe ceilalți :

— Și voi ? Voi ce spuneți ?

Oamenii oacheși ridicară din umeri. Ridică ră din umeri și tăcură.

— Ce să înțeleg din tăcerea voastră ?

— Sarat a spus. Să facem ce-a spus Sarat.

Him bașa lăsă fruntea în jos.

— Noi n-am omorît niciodată oameni. Cum o să omorîm acum ?

— Acuma trebuie, bulibașa, acuma trebuie să omorîm și noi om. Altfel...

— Dacă nu-i omorîm noi pe ei, scapă, și ne omoară ei pe noi.

Him bașa rămase mai departe trist.

— Noi n-am omorît pînă acum oameni și, orice s-ar întîmpla, noi nu trebuie să omorîm oameni nici de acum înainte.

— Să nu-i omorîm, spuse Sarat, să-i dezbrăcăm, să-i ducem cît mai departe de sălașul nostru și să-i părăsim goi în zăpadă. Vor muri de ger și de foame.

— Totuna. Ori îi omorîm cu mîinile noastre, ori îi părăsim în pustietate și-i lăsăm să moară. Totuna.

— Atunci ?

— Să ne mai gîndim.

Per băiețandrul spuse :

— Să-i păzim pînă vin jandarmii. Să-i dăm pe mîna jandarmilor, să-i omoare ei.

Bașa se încruntă :

— Asta n-o s-o facem niciodată, băiatule, mai ales asta n-o s-o facem niciodată.

Femeile și fetele șatrei se uitau la oamenii legați fedeleș. Ieșeau încet din starea de beție. Și pe măsură ce ieșeau din starea de beție și își dădeau seama că sînt legați și că viața sau moartea lor atîrnă de hotărîrea oamenilor oacheși a căror tihnă veniseră s-o tulbure cu ifosele și cu cererile lor, îngălbeneau. Simțeau cum se topește carnea pe ei de teamă, cum îi cuprinde frica, cum pleacă frica și cum în locul ei vine și li se furișează în trupuri spaima. Țîrcovnicul blîgui cu glas de milog :

— Să nu ne omorîți, fraților ! Să ne iertați viața, fraților, și-o să vă aibă în grija lui Domnul-Dumnezeul nostru din ceruri !

Se agăță cu un fir de nădejde de aceste cuvinte :

— Domnul-Dumnezeul nostru din ceruri... Domnul-Dumnezeul nostru din ceruri... din ceruri.. din...

S-ar mai fi tînguit cine știe cît, dacă fugarul colțos nu i-ar fi izbit puternic pîntecul cu o lovitură de picior.

— Mai taci, prostănacule, și mai du-te-n mă-ta cu Domnu-Dumnezeul tău din ceruri ! Tu nu știi că baragladinele astea nu cred în nici un Dumnezeu ?

Se ciondăniră mult între ei. Nici Him, nici ceilalți oameni oacheși nu-i mai luară în seamă. Se sfătuiră între ei. Îi luară pe toți patru de mâini și de picioare, ca pe niște mortăciuni și-i duseră într-al treilea adăpost. Ariston se mută în adăpostul în care se afla bașa. Celorlalți li se făcu loc în adăpostul în care trăiau Lisandra cu Goșu. Îi aruncară în fundul adăpostului, cercetară legăturile și rînduiră pază.

— Dacă încearcă să se dezlege și să fugă, ne chemi.

— Dar cum am să văd ?

— Ții lampa aprinsă pînă la ziuă.

— Și dacă mi se face somn și adorm ?

— Să nu ți se facă. Să rămii treaz, Blebe. Mîine în zori vei fi schimbat cu altul.

Blebe mai avu de pus bulibașei o întrebare :

— Și dacă vor să-și facă nevoile ?

— Să și le facă pe ei, hotărî Him bașa. Ca *acolo*, de unde au fugit. Întocmai *ca acolo*...

— Au să împrută adăpostul.

— Nu face nimic. O să-l curățăm după ce scăpăm de ei.

— Dar cînd o să scăpăm de ei ?

— Nu știu, zise Him bașa. Poate mîine. Poate poi-mîine. O să vedem.

Trecu o zi. Trecu o noapte. Mai trecu o zi și mai trecu încă o noapte. Fugarii din adăpost, în loc să se moaie, se îndîrjeau. Cereau mîncare și cereau băutură, cereau tutun și se plîngeau că-n adăpost e frig. Oamenii oacheși se rînduiau de pază. Ziua și noaptea. Noaptea și ziua. Ziua și noaptea. Mîncare li se dădu, puțină, atît cît să nu moară de foame. Băutură ? De unde băutură și pentru ce ? Dacă le era sete puteau să bea și apă. Puteau să bea apă cît voiau. Tutun ?

Nu se găsea tutun. Pentru unii ca ei nici nu se cuvenea să se găsească.

Într-adevăr, în adăpostul în care fuseseră găzduiți era frig. Dar frig era și în celelalte adăposturi. Frig era pretutindeni. Frig. Frig. Frig...

Vîntul dinspre miazănoapte se apucă iarăși să bată. Ceața pieri. Zăpada prinse deasupra ei pojghiță groasă, sticloasă. Cîinii plecară spre crîng. În fruntea lor alerga, ca de obicei, Rob. Către seară se întoarseră la adăposturi cu boturile și cu labelle pline de sînge negru închegat și înghețat. Umblau cu boturile în jos și se fereau să se uite în ochii stăpînilor. Cel mai rușinat dintre toți părea Rob, cîinele lui Him bașa, al Oarbei și al lui Alimut.

— I-au mîncat pe *cei doi*.

— Miroase a mort. Fiecare cîine a mîncat carne de mort și acum miroase a om mort.

Oamenii oacheși puseră mîna pe dîrjale și-i alungară afară din adăposturi. Cîinii scheunară un timp, Rob lătră cu botul ridicat a moarte și a pustiu, însă văzură cu toții că nimănui nu i se face milă de ei și se resemnară, nu mai scînciră, se îngropară în zăpadă, se încolăciră și încercară să doarmă.

În cel de al treilea adăpost, fugarii tremurau legați-cobză, nu se puteau mișca și nici măcar n-aveau cum să-și ducă mîinile la nasuri să și le șteragă de muci. Răciseră. Tușeau, și cînd nu tușeau piepturile le hîrîiau ca niște armonici vechi, stricate. Își făceau nevoile mari și nevoile mici pe ei. Oamenii oacheși care se rînduiau să stea de pază tremurau, își țineau degetele la nas, dar totul era zadarnic. Mirosul greu, urît, pe care îl împrăstiau cei patru în jurul lor îi chinuia. Unii oameni oacheși ajunseseră să vomite de cum se apropiau de hruba dezertorilor. Iarna cruntă se apropia de miezul ei și vîntul se întefi. Acum alerga peste cîmpurile sticloase și înghețate, vuia și

suiera înspăimîntător. Norii se îngroșară și pîntecele lor umflate, tîrîndu-se la mică înălțime deasupra pămîntului, prinseră să lepede zăpadă. Nămeții mai vechi crescură, și lîngă ei și printre ei se iviră, proaspeți, alții. Acum nopțile erau negre, negre, iar zilele veneau și plecau una mai vînată și mai împoscată ca alta. Aproape în fiecare dimineață oamenii oacheși găseau un cal, un măgar sau un catîr mort. Luptîndu-se cu viscolul cumplit care-i orbea și le-ngheta pînă și măduva din oase, ei trăgeau vita moartă cu cîrligul pînă în apropierea adăposturilor, o jupuiau, îi luau pielea și-i împărțeau carnea roșie și tare în mari hartane. Măruntaiele și oasele le aruncau cîinilor care se repezeau flămînzii și răi asupra lor și se încăierau mușcîndu-se uneori pînă la sînge. De cînd mîncaseră carne de om și nu mai fuseseră primiți să doarmă în adăposturi alături de oamenii șatrei, cîinii se înrăiseră și parcă se și sălbăticiseră. Dacă erau loviți cu ciomagul, fugeau. Cînd însă erau izbiți cu piciorul în burtă se întorceau, mîrșiau și-și arătau colții ascuțiți vrînd parcă să spună: „Am mîncat om. Omul nu e cine știe ce. Ca mîine o să te mănînc și pe tine“.

Viscolul, cu mici întreruperi în care parcă și norii și vîntul se mai odihneau, ținu aproape două săptămîni. După viscol nămeții se asemuiau cu măgurile, cu niște măguri uriașe, moi și pufoase, gata, dacă nu te păzeai, să te prindă și să te păstreze în cuprinsul lor pînă-n primăvară. Gerul nu slăbi. Rămase la fel de puternic ziua și noaptea. Mai mult de jumătate din caii, măgarii și catîrii șatrei muriră. Șatra era acum sătulă de carne. Cum nu izbuteau s-o înfulece deodată, sărară maldăre întregi și o puseră la afumat.

Mutat în hruba pe care o locuia Him bașa, cu feciorii lui și cu nurorile lui, cu nepoții lui și cu nurorile lui, Ariston făcu totul ca să-și atragă dragostea Oar-

bei. Curăță adăpostul, îl mătură, culese cenușa și o duse afară, ajută la întreținutul focului, la aducerea apei și chiar la gătitul bucatelor. Oarba îi auzea fiecare cuvînt și fiecare suflare și-i simțea fiecare pas încotro îl făcea și pentru ce-l făcea. Cînd o întreba cîte ceva, îi răspundea scurt, folosind cuvinte seci și uscate sau se prefăcea că nu l-a auzit și nu-i răspundea.

Cu tot prăpădul care stăpînea ținutul, Ariston găsea prilejul s-o vadă pe Lisandra, să schimbe cu ea cîteva vorbe repezi și chiar s-o îmbrățișeze. De cîteva ori, în miez de noapte, cînd toată lumea, în afară de omul pus să-i păzească pe fugari, dormea, avură îndrăzneala să se furișeze afară din adăposturi, să se întîlnească, să plece ținîndu-se de mîna prin întunericul orb, să se depărteze și să-și guste unul altuia trupul pe tăcute și pe repezite. Îi înconjurau munți de zăpadă, viscolul îi înfășura din toate părțile, frigul mușca din carnea lor, dar ei nu se sinchiseau de nimic... nu se sinchiseau de nimic...

— Poate pînă mîine seară, ori poate chiar pînă mîine dimineață murim. Să ne iubim... Să ne iubim acum, Aristoane... Să ne trăim acum toată dragostea noastră... Toată... Toată... Pînă la capăt. Dar dragostea n-are capăt... Numai viața are capăt, Aristoane...

Lisandra găsea în ea cuvinte la care nu se gîndise mai înainte. Se miră singură de ceea ce simțea și de ceea ce spunea.

— Dar de ce crezi tu că s-ar putea să murim pînă mîine seară sau chiar pînă mîine dimineață ?

— Goșu !... Ți-a scos un ochi. Goșu n-o să se liniștească, Aristoane, pînă n-o să-ți scoată și celălalt ochi, pînă n-o să te omoare.

— Nu-mi pasă mie de Goșu. N-o să mă omoare. Nici pe mine n-o să mă omoare, nici pe tine. Mai cîrînd o să-l omor eu pe el.

— Să-l omori, Aristoane, dar tu să trăiești, pentru că fără tine nici eu n-aș mai avea poftă de viață.

Mergeau pe zăpadă, printre nămeți. Se depărtau de povârniș și de hrubele scobite în coasta lui.

— Fără tine, Aristoane, fără tine n-aș mai putea trăi, n-aș mai avea de ce trăi.

— Culcă-te în zăpadă, îi spunea Ariston, culcă-te pe zăpadă cu fața în sus și nu uita să-ți ridici fusta. De vorbit o să mai vorbim și *după*.

Vântul alerga pe cîmpurile nesfîrșite. Peste zăpada veche norii scuturau într-una zăpadă nouă, albă, proaspătă, pură. Întunericul nopții atîrna greoi lăolaltă cu norii deasupra pămîntului înfășurat în zăpadă.

— Și zici că fără mine n-ai mai trăi...

— N-aș mai trăi, Aristoane, fără tine n-aș mai putea să trăiesc și n-aș mai vrea să trăiesc, Aristoane. Ariston rîdea. Trupul fierbinte al Lisandrei topca zăpada. Straiele ei se udau leuarcă, dar ea rămînea mai departe flămîndă de dragoste, cu picioarele și cu brațele desfăcute.

— Mai vreau, Aristoane. Nu știu cum se face, dar niciodată nu mă satur de tine, Aristoane. Mai vreau... Mai vreau...

Nu-i spunea lui Ariston ce anume mai vrea, dar Chiorul avea destulă minte ca să înțeleagă.

— Iapă ! Ești ca o iapă. Așa muiere n-am mai întâlnit de cînd am venit pe lume... Iapă ! Ești ca o iapă adevărată... Ca o iapă...

— Dacă-mi zici tu iapă, iapă oi fi, Aristoane, dar eu de tine nu mă satur niciodată, așa iapă cum sînt, sau cum zici tu că sînt.

Uneori îl găsea pe Goșu așa cum îl lăsase, adormit-covrig, lîngă foc. Alteori îl găsea treaz, cu țigara aprinsă.

— Unde fuseși, fa ?

— Parcă nu știi ? Afară. Ca omul. Că doar n-oi vrea să-mi fac nevoile pe mine, ca nenorociții ăia pe care nici nu-i lăsați să trăiască, nici nu-i omorâți... ca nenorociții ăia de soldați...

Se trezea careva din somn și le striga :

— Mai tăceți odată, afurisiților ! În fiecare noapte vă hîrîți și vă ciondăniți. Nu poate nimeni să se odihnească din pricina voastră.

Se culcau și încercau să adoarmă. Lisandra adormea îndată. De Goșu nu se lipea somnul.

Fugarii ajunseseră piele și os. Colcăiau păduchii pe ei. În mijlocul hrubei se aprindea seara un foc sărac. Omul oacheș pus de pază nu-i lăsa să se apropie. Dacă unul din ei încerca să se târască pînă la foc, ridica ciomagul.

— Lasă-ne să ne încălzim nițeluș.

— Nici nu mă gîndesc. Știu eu ce vreți voi ! Să ardeți legăturile, să săriți asupra mea, să mă omorâți și s-o luați la sănătoasa. Lasă că știu eu ce vreți voi ! Îndărăt ! Că altfel vă izbesc între ochi. Îndărăt, n-auziți ? Rămîneți nemișcați...

Nimeni nu voia să fie izbit cu bîta între ochi, nici măcar nenorociții accia de dezertori.

— N-avem putere nici să te omorîm, nici să fugim, vezi bine, lasă-ne să ne apropiem de foc.

— Nu văd nimic. Și de foc nu vă las să vă apropiați. Știu că la disperare omul găsește în el mai multă putere decît crede că are. Lasă că știu eu...

Bărbații șatrei se adunau între ei, șopteau, se sfătuiau și erau din ce în ce mai încruntați. Se vedea că mocnește în ei mînia cruntă. Se duseră la Him bașa și-i cerură să le dea voie să-i vorbească. Unul zise :

— Nu mai putem îndura, bulibașă. De cîteva săptămîni fugarii ne mănîncă mîncarea. Avem puțină, și pînă la primăvară mai e mult. Îi păzim în frig

ziua și noaptea. Am ostenit și ne-am istovit cu toții din pricina lor. Trebuie să ne hotărîm odată : ori îi omorîm, ori îi lăsăm să se ducă încotro vor vedea cu ochii.

— De omorît, zise Him bașa, n-avem dreptul să-i omorîm. Iar dacă-i alungăm dintre noi, este ca și cum i-am omorî.

— Atunci ce să facem ?

— Să-i hrănim și să-i păzim pînă se topesc zăpezile. Pînă atunci n-or să ne calce jandarmii. După ce se topesc zăpezile, le dăm drumul. Dacă vor scăpa cu zile, bine. Dacă nu, cu atît mai rău pentru ei.

— Această este o poruncă ?

— Da, o poruncă, aceasta este o poruncă. Și după cum știți, în șatra noastră poruncile trebuie să fie împlinite fără crîcnire.

Lui Mercu îi veni rîndul, pentru a treia oară în aceeași săptămînă, să-i păzească pe fugari. Cîte ceasuri ? De cînd se întuneca de seară și pînă se lumina de ziuă. Iarna nopțile sînt lungi, lungi... În ținutul potopit de zăpezi și de pustietăți nopțile sînt și mai lungi. Mercu era un bărbat ca de patruzeci de ani și nu avea mulți copii : numai șase. Era poate cel mai sărac din șatră. Muncea și umbla mai puțin decît alții, în schimb dormea cît șapte. Unii îl porecliseră Somnorosul, însă porecla, deși îndreptățită, nu se prea lipise de el. Cînd vorbeau despre el, unii îi ziceau Somnorosul, dar cei mai mulți îi ziceau, ca și mai înainte de a i se fi născocit porecla, tot Mercu.

Omul se duse pe înserat la gura hrubei, luă în primire ciomagul, se rezemă în el și, cu tot frigul care-l împrejmuia și-l făcea să dîrdîie, începu să moțăie. Șatra mîncă și se culcă. Urșii mormăiră și se liniștiră. Cîinii se îngropară în zăpadă și ațipiră. Mercu se pomeni apucat de mîncă. Strigă speriat :

— Care ești ?

Îi răspunse un glas de femeie :

— Stai, Mercule, nu striga. Nu striga, că sînt eu, văduva lui Boz.

— Și ce vrei ?

— Mercule, daică, n-am somn. Mă gîndesc la văduvia mea. La văduvia mea de zece ani. Și nu pot să dorm. Iar tu, bietul de tine, Mercule daică, nu mai poți de somn. Du-te, Mercule daică, și dormi un ceas, două. Pe urmă te trezești și vii îndărăt.

— Și pînă atunci pe nenorociții ăștia cine-i păzește ?

— Eu, Mercule, daică, eu am să-i păzesc. Ce ? Parcă pot să fugă ? ! Nu pot. Și cum mișcă unul, îl pocnesc, și gata.

Prostănacul îi dete văduvei lui Boz ciomagul, se furișă în adăpost, se lungi lîngă nevastă și adormi.

Văduva lui Boz intră în hrubă, se duse drept la peretele din fund și mări lumina lămpii. Se întoarse, se uită cu ochii ei rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, la cei patru fugari. Inima i se muie și i se încălzi de milă. Obrazul însă i se aspri. Ridică ciomagul și, pe cînd ea își plimba încet privirea de la unul la altul, de parcă n-ar fi știut pe care să înceapă să-l ciomăgească întîi, fiecare din cei patru fugari gîndea : „Ticăloșii ! Au trimis o muiere să ne omoare !“

Colțosul își păstră firea. Zîmbi chiar. Și înainte de a i se stînge zîmbetul pe gura uscată, cu buze umflate și pleznite, o întrebă :

— Ai venit să ne omori, frumușico ? Începe cu mine. Că eu toată viața pe care am avut-o pînă acum numai atîta mi-am dorit : cînd o fi să mor, și dacă-mi va fi dat să mor omorît, măcar să mă omoare o muiere frumușică și arzoaie ca tine.

Văduva lui Boz nu-i răspunse. Îi mîngîie spinarea cu două lovituri ușurele. Oasele, acoperite numai de pielea subțire, sunară ca niște scînduri.

— Ah, zise colțosul fără să se vaite, muiera tot muiera ! Dacă vrei într-adevăr să mă omori, frumuseco, lovește-mă în cap nu pe spinare, în creștetul capului ! Drept în creștetul capului...

— Am să te lovesc eu și în cap, dacă va trebui, însă n-am venit aici cu gîndul să vă omor.

— Atunci cu ce fel de gînd ai venit ?

Văduva lui Boz făcu cîțiva pași de-a-ndaratelea, se opri și începu să se scarpine ușor sub pîntec.

Fugarii holbară ochii. Așa ceva încă nu li se întîmplase. Totuși, nu înțelegeau ce vroia muiera.

— Sînt văduvă de zece ani, zise ea încet, cu glasul plin de tristețe. Și-n tot acest timp nici un bărbat nu s-a atins de mine. Nici un bărbat. Fiecare bărbat din șatră își are nevasta lui cu care... Pricepeți ? Iar eu stau și mă usuc... stau și mă usuc și inima-mi dă brînci... și stau și mă usuc și inima-mi dă brînci...

Parc-ar fi cîntat, parcă s-ar fi jeluît, parcă s-ar fi rugat.

Colțosul încremeni. Țîrcovnicul spuse pe nas :

*Doamne miluiește,
Doamne miluiește...*

Ceilalți se mulțumiră să se uite la văduva lui Boz și să tacă.

Șuieră a mirare Colțosul. Tăcu. Plescăi din limbă și o întrebă :

— Nu cumva ai venit să ne ceri să ne culcăm cu tine ?

Rușinată peste măsură, văduva lăsă nasul în jos. Ochii ei rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri se umplură de lacrimi.

Colțosul se împlânzi. Zise încet, cu glas blajin și dulce :

— N-avem cum, femeie, vezi bine că n-avem cum ! Legați cobză cum sîntem... Plini de necurătenii cum ne aflăm. Noi, toți patru, am vrea, că mai avem în noi ceva snagă. Pentru atîta lucru mai avem în noi ceva snagă. Dar n-avem cum... Legați cobză... n-avem cum.

— De dezlegat, v-aș dezlega eu. Am adus cu mine un cuțitaș. Tai frînghiile. Iar cu necurătenia, ieșiți în zăpadă și vă spălați cu zăpadă. Spălatul cu zăpadă e sănătos.

Fugarii tăcură mult timp. Tăcură și se gîndiră. Vorbi tot colțosul :

— Și pe urmă ?

— Cum pe urmă ?

— Pe urmă. Adică după ce fiecare din noi te-a...

— Vă îmbrăcați cu ce aveți și plecați încotro v-or îndemna inimile.

Zîmbi șagalnic și adăugă :

— V-am adus un chibrit și-o pungă de tutun. Măcar atît. S-aveți tutun și chibrituri la voi. Altceva... Altceva n-am avut ce să vă aduc.

Întunericul gros atîrna deasupra zăpezilor albe și înalte. Ca o povară atîrna. Vîntul mergea spre poto-lire. Norii lunecau pe cerul negru și fulgii de zăpadă, mari, cădeau din ce în ce mai rar... Din ce în ce mai rar.

Alie se trezi înaintea celorlalți, se frecă la ochi, se încălță la repezeală, își luă cojocul și căciula, și ieși afară din hrubă. Acum vîntul se potolise cu totul, norii pieriseră și dimineața se rostogolea domoală între cerul limpede, albastru și înalt, și între întinderile nesfîrșite acoperite cu straturi uriașe de zăpadă și cu nămeți mai mari decît măgurile. Soarele tocmai răsărise. Era mic și rotund, pricăjit parcă, și roșu-gălbui. Zăpada moale și afînată sclipea ușor. Omul oacheș trase o dată adînc aerul rece și tare în piept și spuse ca pentru sine :

— Ce timp frumos ! Cine-a murit ieri, dac-ar vedea ziua de azi, i-ar părea rău... Tare rău i-ar părea !...

Rîse singur de vorbele care-i ieșiseră din gură. Cine-a murit ieri sau alaltăieri, acum un an ori acum o mie de ani, ori acum o mie de mii de ani, nu mai vede nimic, nu mai simte nimic, nu-i mai pare rău după nimic, *Mortul e mort*. Mortului nu-i mai pare rău după nimic. Nu-i mai pare rău nici măcar după viața lui.

Se aplecă, luă un pumn de zăpadă proaspătă și se spălă cu ea pe obraz și pe mîini. Cîțiva copii ieșiră desculți și aproape goi din hruba vecină, făcură cîțiva pași prin zăpadă, urinară, și se întoarseră, somnoroși încă, la culcușuri.

Alie se îndreptă spre hruba prinșilor, împinse într-o parte pătura veche care acoperea intrarea și se uită înăuntru. Mercu lipsea. Lampa ardea cu flăcăriuă mărită, agățată de perete. Dar nu numai Mercu lipsea, lipseau și fugarii pe care Mercu ar fi trebuit să-i păzească. Rosti :

— Fugarii au izbutit să se dezlege, l-au omorât pe Mercu, l-au îngropat în zăpadă și-au plecat. Iar acum... Acum ia-i de unde nu sînt.

Ieși din hrubă amețit, și începu să strige cît îl ținea gura :

— Au fugit !... Cei patru l-au omorât pe Mercu și-au fugit !... Săriți !... Săriți, c-au fugit !...

Șatra se trezi și năvăli spre Alie, unii în ciorapi, alții desculți. Fiecare își aruncase pe umeri ce găsisese la repezeală.

Soarele, care abia se ridicase deasupra zării, lumina din plin zăpada care acoperea cîmpurile.

Printre cei ce se înghesuiau spre Alie se afla și Mercu. Își făcu loc mai în față și, cînd oamenii oacheși se opriră în pragul hrubei, spuse :

— De fugit se poate ca hoțomanii ăia să fi fugit, însă pe mine nu m-au omorât.

Him bașa îl apucă de piept.

— Tu le-ai dat drumul. Spune-ne, păcătosule, pentru ce le-ai dat drumul ?

— Nu eu le-am dat drumul.

— Atunci cine ?

— Nu știu, răspunse moale Mercu, și dacă nu știu, nu știu...

— Cum nu știi ? Nu trebuia să-i păzești tu ?

— Da, Him bașa, recunosc. Eu trebuia să-i păzesc, însă...

— Însă ce ?

— Nu i-am păzit. Mi s-a făcut somn.
— Și-ai plecat să te culci ?
— Nu, n-am plecat. A venit la mine văduva lui Boz. Unde ești, fă ?

— Aici sînt, Mercule, aici.
— A venit la mine văduva lui Boz. M-a rugat s-o las pe ea să-i păzească. Spunea că mie tot mi-e somn. Și mai spunea că ei tot nu-i e somn. Așa că pe mine m-a rugat să mă duc să mă culc și s-o las pe ea să-i păzească. Spunea că mie tot mi-e somn.

— Și tu ai lăsat-o ?
— De ce să n-o las ? Că mie tot mi-era somn, iar ei tot nu-i era somn.

Unii rămaseră tăcuți. Alții rîseră. Mercu, mînios, se întoarse spre văduva lui Boz :

— De ce nu i-ai păzit, fă ? De ce nu i-ai păzit ? A ? Că ți-am dat și bîta să-i păzești. Și nu-ți era greu să-i păzești, afurisit-o, că erau legați... toți patru erau legați fedeleș.

— I-am păzit, zise, sfioasă dar veselă văduva lui Boz. I-am păzit cît i-am păzit și pe urmă mi s-a făcut milă de noi.

Lui Him bașa i se păru că n-a înțeles bine spusele femeii, o întrerupse și o întrebă :

— De ei ți s-a făcut milă, ori de noi ?

— De noi mi s-a făcut milă, Him bașa, de noi, nu de ei ! Că mi-am zis așa : cu ce sîntem vinovați ? N-avem destulă mîncare și le dăm și lor mîncare. N-avem destule vreascuri pentru foc și le dăm și lor vreascuri pentru foc. N-avem destul loc pentru noi, trăim aproape o sută de suflete în două hrube și ei patru, numai patru, într-o singură hrubă. Pe deasupra mai trebuia să ne și istovim de nesomn, păzindu-i. I-am dezlegat și i-am lăsat să plece.

— I-ai lăsat să plece... I-ai lăsat să plece... Dar după ce i-ai dezlegat, nu ți-au făcut nimic? N-au căutat să te omoare?

— De ce să mă omoare? Nu s-alegeau cu nimic dacă mă omorau.

— Bine. N-au încercat să te omoare... Dar altceva nu ți-au făcut?

Muierea lăsa capul în jos. Un zîmbet larg și cald de fericire trecută i se scrisese pe buze.

— Ba, mi-au făcut, Him bașa. Bărbați și ei... Toți patru bărbați... Și toți patru tinerei... Tinerei... Mi-au făcut... Oameni de treabă... Și dacă mi-au făcut ce mi-au făcut, de ce să nu spun că mi-au făcut ce mi-au făcut...

Se citea dincolo de înțelesul vorbelor ei adîncă părere de rău a văduvei că cei patru fuseseră numai patru. Și după ce fuseseră numai patru, plecaseră toți patru, pentru totdeauna.

Una, între două vîrste, spuse :

— Ce nerușinare !

Văduva lui Boz sări ca friptă :

— De ce nerușinare? De zece ani nu s-a atins nimeni de mine, pe cîtă vreme tu nici n-aștepti să-ți adoarmă copiii bine și-ncepi să te zbîntui cu bărbatul ! Și pînă la ziuă te zbîntui... te zbîntui... Ce !... Parcă eu n-aud ? Aud tot, că încă n-am rămas surdă. Am rămas văduvă dar surdă n-am rămas. N-am rămas surdă, nu.

Rîseră cu toții, făcură, cum se spune, haz de necaz. De fapt însă, atît Him cît și ceilalți oameni ai șatrei simțiră o mare ușurare. Nu-i omorîseră pe fugari, nu-și mînjiseră mîinile cu sînge și nici nu-i alungaseră în pustietatea rece să piară de foame și de frig. Hoțomanii accia o ademeniseră pe văduva lui Boz să-i dezlege, se culcaseră cu ea la repezeală și plecaseră singuri, de bunăvoia lor, în miez de noapte.

Vor trăi, să le fie de bine ! Vor muri, să le fie țărna ușoară !...

Muierile curățară adăpostul în care viețuiseră atîta timp fugarii, și Ariston se mută iarăși acolo, laolaltă cu toți ceilalți care părăsiseră hruba o dată cu el. Văduva lui Boz fu multă vreme bîrfită de unii, laudată de alții, pînă cînd în viața șatrei se iviră, cu voia sau fără voia oamenilor oacheși, alte întîmplări.

După ce părăsiră hruba, dezertorii o luară printre nămeți către crîng. Întunericul atîrna greu deasupra pămîntului, ningeă încă, bătea încă vîntul, zăpada era moale, afînată și adîncă, și uneori se îngropau în ea pînă la brîu. Fugarii erau oameni de la țară. Ochii lor erau ascuțiți și cu oarecare sforțări vedeau și pe întuneric, își dădeau seama încotro se află răsăritul și încotro se află apusul, și se hotărîseră să meargă încet însă cu stăruință către apus, mereu către apus. Vor îndura frigul și vor îndura și foamea. Pînă cînd ? Pînă vor întîlni în calea lor sate. Sau pînă ce vor pieri. Dar de ce să piară ?

Se depărtară de șatră. Cîinii nu-i simțiră. Ori poate îi simțiră, dar nu se îndurară să-și părăsească fie și pentru cîteva clipe culcușul pentru a-i lătra. Se opriră la adăpostul unui nămete. Țîrcovnicul îngîna printre dinți un „doamne miluiește“. Pe urmă întrebă :

— Colțosule, la tine e tutunul ?

— La mine.

— Și chibriturile ?

— Și.

— Hai să răsucim cîte-o țigară.

Colțosul scoase tutunul. Țigările erau gata răsucite. Luară fiecare cîte una. Le aprinseră. Fumară pînă cînd sfîrcul de foc al țigărilor le fripse buzele.

— Grozave țigări ! Niciodată n-am fumat țigări atît de grozave !

— Grozave, dar văduva a fost și mai grozavă !

— Să-i dea Dumnezeu sănătate ! Mare pomană și-a făcut cu noi ! spuse recunoscător țîrcovnicul. Mare pomană !

Colțosul aruncă chiștocul aprins în zăpadă. Vîrfurile de foc al țigării licări o clipă. Pe urmă se stinse. Zise :

— Dar și nouă s-ar cuveni să ne dea Dumnezeu sănătate, pentru că, fraților, și noi ne-am făcut pomană cu ea !

Plecară. Mergeau unul după altul. Se poticneau. Se ridicau. Mergeau mai departe. Mai departe. Mereu mai departe. Fumul acru și amar al țigărilor îi mai înviorase. Vorbeau. Despre muieri. Povesteau, folosind cuvinte tari, bolovănoase și deseori cuvinte țărănești urîte și grase, întâmplări cu muieri de mahala de prin târgurile și tîrgulețele în care își făcuseră ei armata, și întâmplări cu muieri de prin ținuturile pe care le străbătuseră, cu arma în mînă, în anii aceștia din urmă, ai războiului. Îi înconjura și-i înfășura frigul și întunericul, mușca din ei foamea, își tîrîiau picioarele ude prin zăpada moale și afînată, și vorbeau voioși de muieri frumoase și de muieri urîte, de muieri tinere și de muieri bătrînoare, de muieri cinstite și de muieri rele de muscă.

— Să vedeți... Pe cînd mă aflam la...

Frînturi de vorbe. Vorbe întregi. Frazе legate între ele și fraze nelegate între ele. Toate acestea rășăreau cînd din gura unuia, cînd dintr-a altuia. Vorbeau ca să vorbească și vorbeau ca să-și păstreze vie nădejdea că în curînd vor ajunge la o casă omească unde vor găsi un pat cald, o strachină de ciorbă caldă, un colțuc de pîine. Și mai vorbeau și ca să omoare timpul. Toți oamenii vor să omoare timpul. Și puțini își dau seama că, de fapt, timpul mestecă tot, înghite tot, mistuie tot, omoară tot.

— Mă-ncurcasem cu una... Nu și nu, că vine după mine acasă, la țară. Nu știam ce să fac. Tocmai atunci am primit o scrisoare de la nevastă-mea. „Ți-am născut un băiat — îmi scria — și băiatul e frumușel foc.“ I-am arătat fetei scrisoarea : „Sînt înșurat, i-am spus, și-acum, colac peste pupăză, am mai devenit și tată.“ A plîns... A plîns... Dar spuneți-mi și voi ce puteam să fac ?...

Uitaseră ! Nici unul nu știa cum se făcuse, dar *toți uitaseră că sînt înșurați*, că acasă îi adastă nevestele, copiii. Vorbiseră de muierile fără căpății, vorbiseră de muierile altora, vorbiseră de curve și nu rostiseră un cuvînt, un singur cuvînt de muierile lor de acasă, de nevestele lor. Și acum, dintr-o dată, unul dintre ei, chiar acela mocofanul, care rareori se îndura să deschidă gura, pomenise despre nevastă-sa. Și ei *toți în aceeași clipă*, ca la poruncă, își aduseră aminte că undeva sînt niște case, ale lor, în care trăiesc niște muieri, muierile lor, nevestele lor, cu copiii lor. Se rușinară. Adînc se rușinară de tot ce gîndiseră și de tot ce rostiseră. Îi cuprinse dorul de viața lor de altădată și-i cuprinse și duioșia. Tăcură. Merșeră tăcuți, încet și cu băgare de seamă printre nămeți, mai departe, mereu mai departe, mereu și mereu mai departe. Tăcuți merșeră. Îndelung merșeră. Unul grăi :

— Nu știu ce am. M-au podidit lacrimile. Nu vreau să plîng și totuși plîng. Îmi vine să plîng ca un copil și plîng ca un copil.

— Din pricina gerului.

— Da. Tot așa socotesc și eu. Nu poate fi altă pricină decît gerul. Dar de ce îmi vine să plîng ca un copil și plîng ca un copil ?

Totți tăcură. Și *toți merșeră iarăși încet și tăcuți mai departe, mereu mai departe, mereu și mereu mai departe, tot mai departe.*

— Să ne oprim la azăvada unui nămete și să mai tragem câte-un fum, propuse țircovnicul.

— Să ne oprim, zise colțosul.

Se opriră. Fumară. Plecară. Abia făcură trei-patru pași și-l auziră pe colțos spunînd :

— Dacă-mi dă Dumnezeu zile și-ajung zdravăn acasă, primul lucru pe care-l fac o omor pe nevastă-mea. Îi frîng gîtul, o rup în bătai, o stîlcesc, o calc în picioare pînă o omor.

— Doamne miluiește, zise țircovnicul, și eu tot la asta mă gîndeam. Doamne miluiește ! De bătut am s-o bat. Am s-o las lată. De omorît însă n-am s-o omor.

— De ce să n-o omori ? întrebă colțosul. Trebuie s-o omori.

— Aș omori-o. Dar dac-o omor, cine-mi crește copilașii ?

— Găsești alta. Acum pretutindeni sînt muieri cu diuimul, văduve de război. Toate au devenit curve. Toate. Toate. Cum văd un bărbat, cum ridică fustele.

Ajunseră la crîng. Noaptea atîrna încă, cu tot, întunericul ei deasupra lumii. Vîntul se potolea. Ninsorea se rărea. Intrară în crîng. Aproape orbește dibuiră prin mormanele de zăpadă arbuștii și începură să frîngă și să adune ramuri. După ce adunară destule, bătătoriră zăpada cu picioarele și aprinseră, cu mare caznă, focul. Focul întîi fumegă, pe urmă flăcările se ridicară zbătîndu-se vesele. Dezertorii își încălziră mîinile, își încălziră picioarele și îndată le reveni voioșia. Colțosul zise :

— Ne-ar prinde bine dacă am avea la îndemînă câte-o strachină de ciorbă și câte-un codru de pîne.

— Doamne miluiește, spuse țircovnicul, eu unul m-aș mulțumi și cu o bucată de mămăligă. Aș înfige-o într-un băț și-aș prăji-o la foc. Acasă, în lipsă de altceva, mîncam deseori mămăligă prăjită. Și atunci

mi se părea că mămăliga prăjită e cea mai bună mâncare din lume, cea mai gustoasă, cea mai...

Vorbiră îndelung despre mâncare. Pe urmă vorbiră tot despre mâncare. Ce mâncaseră acasă, ce mâncaseră la cazarmă când fuseseră soldați tineri, cum și cu ce se hrăniseră pe front. Acum... Le ghiorăiau mațele. Le lăsa gura apă. La amintirea fiecărui fel de mâncare făceau zîmbre.

— Să mai fumăm o țigară.

— Dacă o să fumăm atît de des, pînă dimineată isprăvim tutunul.

Rupseră două țigări și fiecare fumă cîte o jumătate. Cît timp fumară nu scoaseră nici un cuvînt. Stinseră chiștoacele și le puseră la păstru, în buzunare. Colțosul alungă tăcerea :

— Nu știu de ce, însă mie mi se pare că de aseară, de cînd am plecat de la șatră, am devenit mai bun, mai milos, mai omenos. Parcă aș fi alt om... Alt om....

Doi tăcură. Țîrcovnicul zise :

— Cum nu știi de ce ? E simplu. Ai scăpat de primejdia de a fi omorît.

Colțosul clătină din cap.

— Nu poate fi asta. Am scăpat de primejdia de a fi omorît de oamenii șatrei. De primejdia de a fi omorît de alți oameni n-am scăpat încă și nici n-o să scap așa de curînd. Dar mai e o primejdie care mă pîndește și pe mine ca și pe voi : primejdia de a muri prin această pustietate, de frig sau de foame. Nu, nu poate fi aceea, țîrcovnicule, nu, nu poate fi ce ai spus tu că este.

Unul din cei doi rîse, iar celălalt grăi :

— Și eu simt că am devenit mai bun, mai milos, mai omenos, dar nu de aseară, ci de atunci de cînd, după beție, m-am trezit legat fedeleș și fără armă. Cred că, de fapt, am devenit mai bun, mai milos, mai

omenos nu pentru că eram legat fedeleș, ci pentru că *nu mai aveam armă.*

Acela, care pînă atunci tăcuse într-una, șopti :

— Asta e. *Arma îl înrăiește pe om.* Uneori îl înrăiește în așa măsură, încît omul se schimbă în fiară.

Tăcu un timp. Merse mai departe după ceilalți. Tăcu. Tăcu. Apoi adăugă :

— Cîc arma pe care o ține omul în mîini e mai grozavă, cu atît omul devine mai rău, mai ticălos, mai pornit pe crime.

— De cînd ni s-au dat arme și-am fost trimiși la război să omorîm oameni, toți am devenit fiare, mărturisii colțosul, toți, toți, fiare adevărate. N-aș mai vrea să pun mîna pe-o armă în viața mea. Și, dacă s-ar putea, nici măcar pe-un ciomag.

Țircovnicul rînji :

— Dar cînd o să ajungi acasă, dacă ți-o ajuta Dumnezeu să ajungi, cu ce-o s-o omori pe nevastă-ta ?

— Pentru atîta lucru n-am nevoie de armă. Îmi ajunge un capăt de sfoară. Fac un laț. I-l arunc pe după gît. Strîng. Și... gata. Uneori omul moare ușor, ca un pui de găină.

— Și cu bunătatea, cu mila, cu omenia, cum rămîne ?

— Socoteala cu nevasta e altceva. Înțelegi ? Acum e război. Toate femeile au păcătuit. Toate. Nu se poate să nu fi păcătuit și nevastă-mea... nu se poate... Nu se poate.

Focul pîlpîi ce mai pîlpîi și se stinse. Fugarii se îngropară în zăpadă și adormiră.

Dimineata, cînd fi trezi gerul, văzură cerul limpede, fără nori și soarele care abia răsărise peste lume și peste somnul lor. Înghețați și mahmuri o porniră la drum. Ieșiră din crîng. Zăpada sclipea puternic, lumina dimineții luneca lin peste ea pînă la marginea zărilor. Deodată se opriră. În fața lor, acoperite ușor

de cele din urmă cernerii de zăpadă, zăceau rămășițele celor doi fugari pe care ei îi împușcaseră mai înainte, ca să le ia cojoacele și căciulile. Cîinii șatrei sfîrtecaseră morții și-i mîncaseră. Rămăseseră straielce rupte, capetele roase de piele, oasele, picioarele încălțate în opinci. Se uitară îndelung. Se uitară... Țîrcovnicul zise :

— Aveau arme. Ce-ar fi să le căutăm ?

Le găsiră. Mai găsiră și cîteva grenade de mînă.

— Eu zic, spuse colțosul, să lăsăm puștile. Să luăm numai grenadele. La o adică o să ne slujim de ele cum trebuie.

Le împărțiră între ei și le puseră prin buzunare.

— Ce facem, întrebă țîrcovnicul, dacă ajungem la o casă de oameni, care nu vor să ne dea adăpost și mîncare ?

Colțosul rînji :

— Cum ce facem ? Îi omorîm... și pace !

Din toate vorbele pe care le vînturaseră oamenii oacheși în fața hrubei din care cei patru dezertori fugiseră, lui Him bașa îi rămăsese în minte spusele văduvei lui Boz : „De zece ani nu s-a atins nimeni de mine, pe cîtă vreme tu nici n-aștepți să-ți adoarmă copiii bine și-ncepi să te zbîntui cu bărbatu-tău“. Mai înainte de a fi primit poruncă să-și aducă șatra în aceste ținuturi, oamenii oacheși de sub mîna lui îl ascultaseră fără șovăire și tot fără șovăire îi respectaseră rangul și vîrsta. Acum, deseori, i se împotriveau. Unii o făceau fățiș, alții pe ascuns. Simțea din ce în ce mai mult împotrivirea lor și simțea, mai ales, lipsa lor de rușine. Seara, în hrube, se adunau în jurul focurilor, vorbeau, povesteau și, cu toată starea jalnică în care se aflau, mai găseau în ei putere să și cînte. Pînă aci toate mergeau bine, după rînduiala străveche. Se trăgeau apoi în culcușuri, pe lîngă pereți, pentru somn. Nici nu apucau să

se aciuzeze fiecare pe locurile lor, că o muiere mai tinerică se grăbea să acopere focul cu cenușă, se repezea la lampă, sufla în ea și o stingea. Afară șuiera viscolul, nămeții creșteau, zăpada curgea din cerul dușmănos peste nesfârșirile câmpului din jur, caii, măgarii și catîrii tremurau de frig și murceau, iar în hrube... În hrube începea zbîntul. Nimeni nu se mai rușina de nimic. Copiii își ascuteau auzul și înțelegeau totul. Bătrînii își puneau cojoacele peste cap și se prefăceau că nu aud nimic.

— Rușine! Ceea ce se întîmplă în șatra noastră și cu șatra noastră, e o rușine.

— Nu, Him, nu e vorba nici de rușine, nici de lipsă de rușine. Viața își cere drepturile ei. Oriunde s-ar afla omul și oricît de greu ar trăi, viața din trupul lui e viață. Și viața, atîta timp cît e viață, își cere drepturile ei. Him, nimic altceva decît drepturile ei.

— Să fi îmbătrînit eu atît de mult, Sina?

— Da, Him. Și tu ai îmbătrînit, și eu am îmbătrînit. Acum, Him, acum trebuie să ne arătăm înțelepți. Nu le lua oamenilor în nume de rău ceea ce fac și nu-i certa. Dacă vei încerca să-i cerți, să știi că-i vei certa fără folos. Mulți își dau seama că nu vor apuca primăvara, că lunile acestea de iarnă sînt cele din urmă pe care le vor trăi. Și doresc să și le trăiască repede și cît mai din plin, Him. De oprit, cum ai să-i oprești?

Bărbații oacheși curățau pîrțiile de zăpada adusă de ultima ninsoare, iar muierele plecaseră la crîng, să rupă ramuri de arbuști și să le care la șatră. Copiii zburdau prin zăpadă desculți și aproape goi. Soarele, mai vioi parcă decît în alte zile, risipea lumină și strălucire și tuturor, deși frigul îi pișca, li se părea că răspîndește și ceva căldură.

În fundul hrubei o femeie tînră își legăna pe genunchi sugarul care plîngea.

— Taci cu mama... Taci cu mama... Taci cu mama...
Sugarul nu înțelegea ce i se spune. Scîncea într-una. Scîncea din ce în ce mai încet. Tăcea. Muiera vru să-l ia de pe genunchi, și să-l pună, înfășurat în scutece cum se afla, alături. Deodată dădu un țipăt. Oarba se duse la ea, pipăi copilul și rosti :

— Tipi degeaba. A murit.

În șatră se nașteau mereu copii. Aproape că nu trecea săptămîină fără să se nască cel puțin unul. Dar și mureau. Numărul sufletelor din șatră creștea, scădea, creștea și iarăși scădea. Puține femei zdrene din șatră rămăseseră cu pîntecul supt. Cele mai multe se lăudau cu sarcina lor. Își scoteau pîntecul plin înainte și rosteau cu mîndrie :

— A mișcat. O să fie băiat. Îl aduc pe lume pe la începutul lui mai.

— Pe al meu o să-l alăptez abia în vară, cînd s-or coace cireșele.

— Cireșele ! Cireșii...

Cireșii, care aveau să înflorească în primăvară și să coacă cireșe în prima săptămîină a verii, erau departe. În jur pustiu și pustietate. Primăvara nu avea să vină decît cu iarbă, cu ciulini, cu mărăcini, cu scaieți și cu noi și noi mușuroaie ridicate din adîncul pămîntului pietros și nisipos de cîrțițele oarbe. Mai era mult pînă la sosirea primăverii și era și mai mult pînă la întîiele zile ale verii. Totuși muierile oacheșe și borțoase ale șatrei visau cireșe coapte, rîvneau de pe acum după cireșe coapte, le lăsa gura apă după cireșe coapte...

Hîm își aduse aminte că în orașul acela de lîngă fluviu i se făcuse poftă de mere, voise să cumpere mere și să mănînce măcar unul. Uitase să cumpere. I se făcu acum, în miez de iarnă și în pustietatea asta, poftă de mere. Gura i se acri și se umplu de

salivă. I se păru că saliva din gură are gust de mere și miros de mere. O înghiți. Pofta însă nu se lăsa înșelată. Stăruia mai departe. Stăruia. Stăruia.

Muirea tînăra își așază sugarul mort pe genunchi și se apucă să-i cînte drăgăstos :

— Taci cu mama... Taci cu mama... Taci cu mama...

Sugarul, vînat, mort și înghețat, tăcea. Muirea cînta mai departe :

— Taci cu mama... Taci cu mama... Taci cu mama...

Muirea se trezi ca dintr-un somn adînc și se vîită :

— A murit... A murit... Acum... Acum ce să mă fac eu fără copil ?

Oarba se supără. Nu-i plăceau muierile care se tîngiau după morți. O repezi :

— Ce te faci tu fără copil ? Toanto ! Ești tînăra și sănătoasă. O să te zbîntui cîteva nopți cu bărbatu-tău, o să rămîi cu burta mare și-o să-i naști altul.

— Îți vine ușor să vorbești.

— Ba nu-mi vine de loc ușor. Am născut zece copii. Toți băieți. Cinci mi-au murit și cinci trăiesc.

Intră, cu părul lung, neșesălat și lucios și cu barba răvășită, Gote. Îl căută cu ochii pe Him bașa și cînd îl văzu se repezi la el :

— Bulibașa, bulibașa, ce mă fac eu, bulibașa ? A dat necazul peste mine, bulibașa, necazul cel mare a dat peste mine, bulibașa...

Him nu se tulbură. Îl pofti să ia loc lîngă foc, îi întinse punga cu tutun și foița, și-l îmbie să-și răsucescă o țigară.

— Fumează. Fumatul liniștește.

Gote răsuci țigara, o aprinse, o fumă.

— Am fumat, bulibașa, dar de liniștit nu m-am liniștit.

— Spune-mi, Gote, spune-mi necazul.

— Rița.

— Ce s-a întâmplat cu Rița ?
— Mi-a stricat-o Blebe. Mi-a stricat-o și mi-a lăsat-o cu burta mare. Mi-a stricat fata Blebe. Mi-a stricat-o...

Him tăcu. Oarba auzi plîngerea lui Gote. Veni lîngă foc.

— Ești încredințat că Blebe ți-a stricat fata ?
— Fata mi-a spus, iar Blebe a recunoscut.
— Necazul nu e chiar atît de mare cum crezi, zise Oarba. Și cu oarecare înțelegere din amîndouă părțile acest necaz s-ar putea schimba în bucurie.

— Cum ?

— Blebe o place pe fată ?

— O place.

— Dar fata îl place pe Blebe ?

— Îl place. Toată ziua se zgîiește la el.

— Să-l însurăm pe Blebe cu Rița, zise Him.

— Lesne de spus, zise Gote, greu de înfăptuit.

— De ce ?

— Blebe n-are sfanț. Tatăl lui Blebe nu vrea s-audă. Amîndoi cer să le dau fata pe degeaba. Cum adică ? Să le dau eu fata pe degeaba ? De ce să le dau eu fata pe degeaba ? Doar nu s-a întors lumea cu dosul în sus ? *Lumea*, bulibașă, *a rămas lume*.

Him bașa tăcu un timp. Tăcu și Oarba. Lui Gote îi scăpărau ochii. Întinse mîna spre pungă cu tutun a lui Him. Luă tutun și foiță, răsuci o altă țigară, o fumă pînă la capăt. Nici acum nu se liniști.

— Da, bulibașă, spuse cu năduf. Lumea nu s-a întors cu dosul în sus.

Bașa zîmbi. Simțîndu-i zîmbetul, zîmbi și Oarba. Him zise :

— Vezi tu, Gote, în anii din urmă s-a întâmplat tocmai ceea ce crezi tu că nu s-a întâmplat. Lumea s-a întors cu dosul în sus.

— Eu, eu ce mă fac cu fata ? Eu nici mort nu-mi dau fata după Blebe, dacă Blebe sau tatăl lui Blebe nu-mi dau cel puțin zece galbeni pentru ea. Rișă e...

— Știu. Tînără. Frumoasă. Sănătoasă. Tu mai ai aur ?

— Cîțiva galbeni. Mai puțini de zece.

— Atunci de ce crezi că Blebe sau tatăl lui Blebe ar avea mai mult ?

— Dacă Blebe știa că n-are cu ce-mi plăti fata, de ce mi-a stricat-o și-a mai lăsat-o, păcătosul, și cu burta la gură ?

— Tineretea, Gote. Tineretea...

— Am să-l omor, bulibașă, am să-l omor pe Blebe.

— Bine, zise Him bașa, să spunem c-ai să-l omori pe Blebe. Cu ce-ai să te alegi din omorul ăsta ?

Lui Gote întrebarea i se păru de neînțeleș.

— Cum adică ? Dacă-l omor pe Blebe o să-mi... o să-m-aleg cu... O să m-aleg cu...

— N-o să te alegi cu nimic, Gote. Tu o să-l omori pe Blebe, tatăl lui Blebe o să te omoare pe tine. Unde-o s-ajungem dacă o să vrem mereu să ne omorîm unii pe alții ? La asta te-ai gîndit ?

— Nu, la asta nu m-am gîndit. M-am gîndit numai că eu trebuie să-l omor pe Blebe.

— Noi nu omorîm oameni, Gote. Nouă nu ne place să omorîm oameni.

— Noi nu omorîm oameni bălani, Him bașa. Dar atunci cînd nu se poate altfel, *ne omorîm între noi*. Vrei sau nu vrei, Him bașa, dar iarna asta Goșu îl va omorî pe Ariston, ori, poate, Ariston îl va omorî pe Goșu. Nu se știe care pe care, dar șatra știe că se vor mai lupta încă o dată în fața șatrei, *cu luptă dreaptă* și va rămîne cu viață cel care va fi mai tare.

— Asta e altă socoteală, îi răspunse bașa. Dacă vrei să-l omori pe Blebe, trebuie să-l omori în luptă dreaptă.

Gote lăsa nasul în jos :

— Luptă dreaptă... În luptă dreaptă eu nu-l pot omorî pe Blebe... e tânăr, e sprinten, ştie să se bată şi cu cuţitul şi cu harapnicul ! Eu vreau să-l omor pe Blebe altfel, Him başa.

— N-ai să-l omori pe Blebe şi în cuprinsul şatrei noastre nimeni n-are să omoare pe nimeni.

— Şi cu fata mea cum rămîne ?

— O să mă gîndesc, Gote, o să mă gîndesc şi-o să hotărăsc.

Omul plecă tot aşa de neliniştit cum venise.

Muierea tânără îşi legăna mai departe sugarul mort pe genunchi, însă nu-i mai cînta nici un cîntec.

Him o întrebă :

— De ce-l mai legeni ?

— Poate nu e mort. Poate doarme.

— Da, spuse Him başa. Doarme. Doarme somnul cel lung.

— Poate se trezeşte, zise muierea. Poate se trezeşte, ori, dacă e mort, poate înviază.

— Ai mai văzut tu vreun mort înviind ?

— Nu, n-am mai văzut, dar s-ar putea să văd acum. Multe pe care nu le-am văzut altă dată le văd acum. *Poate înviază.*

— Las-o-n pace, Him. Las-o să creadă ce vrea. S-a zăpăcit. O să-i treacă. Peste o zi, două o să-i treacă, iar peste o săptămînă o să se apuce să facă altul.

Nu mureau în şatră numai sugari. Mai mureau şi bătrîni. Pe morţi îi învăluiau în cîte un tol zdrenţaros, îi duceau la spinare şi-i îngropau în colina îngheţată, unul lîngă altul. Cînd era soare, ca şi atunci cînd cerul era întunecat din pricina nopţii, moartea da tîrcoale şatrei. Moartea nu avea chip, nimeni nu o văzuse vreodată, şi nici acum n-o vedeau, dar oamenii o simţeau pe aproape. Se temeau şi ei,

cum de altfel se temeau toți oamenii, chiar aceia care se lăudau că nu se tem de ea, dar știau că nu e nimic de făcut împotriva ei.

Muierea tânără începu iarăși să îngâne :

— Taci cu mama... Taci cu mama... Taci cu mama...

Sugarul mort tăcea. Toți morții tac. Orice le-ai spune, morții tac. Tac chiar și aceia care în lunga lor viață au fost destul de gălăgioși.

Oamenii oacheși se întoarseră de pe colină cu lopetile la spinare. Femeile veniră și ele de la crâng purtînd maldăre de ramuri și de vreascuri la spinare. Copiii lăsară zburda și intrară în hrube. Aprinseră ca în fiecare zi focuri, mîncară ca în fiecare zi și, după ce mîncară, tot ca în fiecare zi, se tolăniră să se odihnească. Him chemă bărbații șatrei la sfat. Veniră. Și cum veniră se așezară în jurul focului pe vine și se apucară să pufăie din lulele. Hrubă se umplu și mai mult de miros înțepător, acru și amar, de tutun.

Him bașa zise către Gote :

— Spune-le și lor povestea...

— Povestea cu Rița ?

— Da.

— Povestea cu Rița... Povestea cu Rița și cu tînărul Blebe...

Gote vorbi și nu vorbi rău. Ceru, la sfîrșit, să se respecte legea șatrei. Blebe s-o ia numaidecît pe Rița de nevastă, iar lui să-i plătească pentru fată cel puțin zece galbeni de aur vechi, turcesc. Nu și-a crescut el fata atîția ani ca să i-o dea plocon lui Blebe.

Blebe ridică nepăsător din umeri, zîmbi și spuse :

— Ți-aș da bucuros, nene Gote, că deocamdată nu pot să-ți spun încă tată, ți-aș da bucuros nu zece galbeni de aur, ci o sută...

Gote îl întrerupse și întinse cu lăcomie mîna. Avea o mîna mare, largă, neagră și uscată. Zise pripit :

— Ia dă-mi-i...

Bărbații așezați pe vine în jurul focului rîseră. Blebe îl lăsă pe Gote să rămîna cu mîna întinsă și vorbi :

— Nu te pripi, nene Gote. Am spus că ți-aș da pentru Rița nu zece galbeni de aur, ci o sută, dar...

— Nici un dar, Blebe. Nici un dar. Banii... Galbenii... Galbenii de aur ! Cu zimți !

— N-am para chioară, nene Gote, n-am în pungă nici măcar o para chioară.

— Să-mi dea taică-tău.

Blebe se întristă :

— Tata... N-are nici tata...

— Să vie taică-tu aici, răcni Gote, să mă-nțeleg cu el, să-mi dea banii, să-mi dea galbenii pentru fată.

— Ar veni, spuse Blebe trist. Cu dragă inimă ar veni, dar nu poate. N-a ieșit nici la lucru.

— Lenevos cum îl știi.

— Nu, nene Gote, nu din pricina lenii n-a ieșit tata la lucru. E bolnav. Varsă venin și varsă sînge. Nenea Ariston îl ține de cap, iar el varsă venin și varsă și sînge, venin și sînge.

— Bine, spuse Gote, varsă, varsă venin și varsă sînge, cum zici tu. Dar să-mi dea banii pentru fată și pe urmă să verse cît o vrea, să verse ce-o vrea. După ce-mi va da banii pentru fată poate să-și verse și mațele, poate să-și verse și sufletul.

— N-are. N-are nici el bani.

— A avut. Știi c-a avut.

— A avut. Nu spune nimeni că n-a avut, însă acum nu mai are. Nimic nu mai are. Nimic. Nimic.

Tăcu. Tăcură și ceilalți. Blebe adăugă încet :

— Pînă astă-seară... Cel mai tîrziu pînă mîine dimineată, tata moare.

— Poate nu moare.

— Poate-mi dă galbenii și nu moare, zise Gote, ori poate îmi dă galbenii și moare după ce mi-i dă.

— Moare, nene Gote. Nenea Ariston îl ține pe tata de cap și el varsă. Varsă într-una. Venin varsă și sînge varsă. Și atunci cînd un om varsă venin și varsă și sînge, atunci moare, nene Gote, moare.

— Întîi să-mi plătească fata, se încăpățîină Gote, întîi să-mi plătească fata și pe urmă, dacă vrea să trăiască, să trăiască, dacă nu, treaba lui, să moară.

Glasul i se muie și ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, ca ochii tuturor oamenilor șatrei, i se umeziră :

— Gîndiți-vă și voi... Stați strîmb și judecați drept... Mi-am crescut fata... Optsprezece ani am îngrijit-o și-am crescut-o... Optsprezece ani... Și acum... Cum să i-o dau eu pe nimic lui Blebe ?

Flăcăul se îndîrji :

— Dacă vrei să mi-o dai bine, dacă nu...

— Ce să fac eu cu ea ? Ai lăsat-o cu burta mare. O să nască. Ce să fac eu cu ea și cu copilul ei ?

— Să te speli cu amîndoi pe cap, spuse flăcăul. Să te speli pe cap cu Rița și după aceea să te speli pe cap și cu copilul ei.

Se ridică de la locul lui, se repezi la Gote și-i vîrî pumnul sub nas.

— Nu pricepi, nene Gote ? Nu pricepi că nici eu, nici tata nu avem para chioară în pungă ?

Hîm îi spuse lui Blebe să treacă la locul lui. Flăcăul îl ascultă.

— Zău, nene Gote, parcă ai avea cap de catîr, nu de om.

— Poate, spuse Gote, poate capul meu e cap de catîr. Dar cum să-ți dau eu fata pe degeaba ? Trebuie să mi-o plătești. Am crescut-o optsprezece ani. Trebuie să mi-o plătești. Ai bani, n-ai bani, trebuie

să mi-o plătești. Trebuie să respectăm legea, amîndoi trebuie să respectăm vechea lege a șatrei. Altfel nu se poate, băiete, de loc nu se poate.

Pe neașteptate, văzduhul începu să vuiască. Întîi vuietul se auzi, ușor, ca un zbîrnîit de bondari. Pe urmă se întări. Șătrarii ieșiră în fața hrubei lor, își puseră minile streășină la ochi și priviră în sus. Soarele strălucea. Cerul era limpede și albastru. Văzură trei avioane burticoase care gemeau în văzduh și înaintau lin către apus. Se depărtară. Nu ajunseră însă să se piardă în marginea zării. Se lăsară ușor într-o parte și aruncară încărcătura. Pămîntul se zgudui parcă din temelii, cerul plezni și vui îndelung. Jos, pe albul zăpezii, fulgerară cîteva flăcări și după aceea se înălțară niște coloane de fum.

— Camioane cu benzină. Ori poate tancuri.

Cele trei avioane se întoarseră. Pluteau lin prin înaltul cerului albastru, ca trei păsări albe, ciudate. Soarele se juca pe aripile și pe trupurile lor lungi și burticoase, și le făcea să strălucească. Un avion mic de vînătoare se ținea după ele, de departe. Nu îndrăznea să se apropie, dar mitraliera de pe bordul lui tăcănea într-una... într-una... Parcă lătra o cățea...

Curînd mitraliera tăcu. Avionul de vînătoare o coti spre miazănoapte și se pierdu în cer. Celelalte trei trecură pe deasupra hrubelor. Nu se scurseră prea multe minute și vuietul lor se potoli. Aerul rece se liniști și peste toate întinderile, cîte se vedeau cu ochii și cîte nu se vedeau, acoperite de zăpadă și mîngîiate de soare, deveni iarăși stăpîină tăcerea, o tăcere albă, adîncă, neclintită, care naștea spaimă.

Bărbații șatrei intrară iarăși în hrube. Frigul se luă după ei. Aruncară vreascuri și focul prinse aripi. Aci, unii își suflară în palme, să si le încălzească, alții le întinseră spre foc.

— Acolo unde a căzut încărcătura, acolo au murit oameni. Poate mai mulți... Poate mai puțini... Dar de murit au murit. Războiul înseamnă moarte. De ce s-au apucat oamenii neoacheși de război? Aveau de toate! Unii chiar prea mult. A? De ce s-au apucat ei de război?

Mercu vorbise. Bătrînii rîseră. Rîse și Him bașa, deși știa că nu e nimic de rîs. După ce-și stinse rîsul, zise:

— De ce s-au apucat de război... De ce s-au apucat de război! Vouă vă vine greu să înțelegeți. Am să vă spun că și mie îmi vine greu să înțeleg. Totuși, pînă la urmă, trebuie să înțeleg. Noi... Noi avem șatra noastră. Nu trăim laolaltă cu ceilalți oameni în sate sau în târguri, trăim alături de ei, iar de cînd am fost siliți să ne aciuăm în aceste ținuturi pustii, trăim cît se poate de departe de ceilalți oameni. Moartea se furișează printre noi și fură azi un suflet, mâine alt suflet. Dacă ne gîndim bine, cîți sîntem noi? Puțini. O mîna de oameni. Și nu ne înțelegem deplin între noi. Ariston vrea să-l omoare pe Goșu și Goșu vrea să-l omoare pe Ariston. Pricina? O cunoașteți cu toții: un fund de muier, nimic mai mult decît un fund de muier.

Bașa scuipă scîrbit în foc. Scuiatul căzu pe o bucată de jar. Sfîrși și pieri.

— O să-mi spuneți că nu e vorba de-un fund de muier, că e vorba de dragoste, de patimă, de...

— Se vede că ai îmbătrînit, bașa. Numai atîta vezi?

— Numai atîta, mucosule.

Blebe lăsă nasul în jos. Bașa continuă:

— Să trecem acum la cearta dintre Gote și Blebe.

— Nu e nici o ceartă la mijloc, bulibașa, spuse pri-pit Gote, nu e nici o ceartă la mijloc. Blebe mi-a stricat fata și fata a rămas grea și la primăvară

fata o să nască un copil. Ce mă fac eu cu fata pe cap și cu copilul fetei pe cap ? A ? Ce mă fac, bulibașa ? Spune-mi, dacă poți să-mi spui...

— Dacă nu vrei să rămâi cu fata și cu copilul fetei pe cap, n-ai decît să-i dai fata de nevastă. Blebe o vrea. Dă-i lui Blebe fata și-ai scăpat și de fată, și de copilul fetei, care e pe drum.

Bărbații adunați în jurul focului holbară ochii, ochii lor rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri. Gîndiră : „A înnebunit Him bașa. El, tocmai el, care e dator să vegheze ca legile străvechi ale șatrei să fie păstrate cu neclintire, le calcă în picioare. *Trebuie să ne alegem alt bulibașa.* Trebuie. Trebuie. Him bașa nu mai e bun de nimic. Him bașa și-a pierdut mințile. Asta e. Calcă-n picioare străvechile legi ale șatrei ! Și-a pierdut mințile !”

Gote nu mai izbuti să se stăpînească. Își smulse luleaua din gură și o aruncă în foc. Se sculă, se repezi la peretele grotei și începu să se dea cu capul de el.

Oamenii oacheși se uitară la el fără să se mire și se uita la Gote fără să se mire chiar Him bașa, acest bătrîn Him bașa care, după părerea lor, a tuturor, își pierduse mințile.

Gote se izbi cu capul de perete, o dată, de două ori, de trei ori. În sfîrșit, i se rupse deasupra urechii pielea capului. Sîngele țîșni și se revărsă prin părul ciufulit, slinos, nepieptănat de săptămîni de zile. Își pipăi rana cu degetele. Se uită la degete și le văzu năclăite de sînge. Urlă :

— Mai trăiesc ! Nenorocirea nenorocirilor ! *Mai trăiesc !* L-am auzit pe Him bașa spunînd ce-a spus și inima nu mi-a pleznit în piept ! Nenorocirea nenorocirilor ! Mai trăiesc ! Dar eu nu mai vreau să trăiesc după ce-am auzit, ce-am auzit !

Se mai lovi o dată cu capul de perete, însă de data asta toți cei ce se aflau acolo o văzură, mai încet și cu multă, cu foarte multă grijă.

Văzînd că nimeni nu sare să-l împiedice să-și spargă capul, și să-l cheme lîngă foc, Gote veni singur. Blebe luă o mîină de cenușă caldă din vatră, dibui rana care sîngera și presără cenușa.

— Hoțomanule, zise Gote, degeaba încerci să te iei bine pe lîngă mine. Dacă nu-mi plătești fata, n-o pupi. O să te omor. Cu cuțitul, cu toporul, o să văd eu cu ce, dar de omorît tot te omor. Mi-ai ademenit fata. Cine știe unde mi-ai ademenit-o... și mi-ai stricat-o.

— Aș ! N-o să mă omori. O să-mi dai fata și n-o să mă omori.

Rînji, se căută prin buzunar, scoase un galben de aur vechi, turcesc, un galben adevărat, cu zimți adevărați, îl puse în palmă și i-l arătă lui Gote :

— Îl vezi, nene Gote ? Îl vezi ? Ia aminte ! E singurul pe care-l mai am. Cel din urmă pe care-l mai am. Ți-l dau cu dragă inimă. Și cu asta am încheiat socotelile.

Gote privi galbenul cu ochi mari. Nu-i venea să creadă. Și, totuși era nevoit să creadă. În palma lui Blebe se afla un galben adevărat, de aur adevărat, vechi, turcesc, cu zimți adevărați. Întinse mîna și-l luă. Îi încercă tăria între dinți.

— Da, zise, galbenul e bun. Mai dă-mi încă nouă. Blebe scînci :

— Nene Gote, în afară de galbenul ăsta nu mai avem în pungă, nici eu, nici tata, nici o lețcaie.

— Nu te cred ! Nici dacă aș vedea că te spînzuri, nu te-aș crede.

În pragul hrubei se ivi Ariston :

— Blebe, moare taică-tău. Vino și tu. Vino să-l vezi cum moare.

Alergară cu toții în hruba lui Ariston Chiorul. În mijlocul hrubei, lângă foc, se afla o baltă de venin galben-verzui amestecat cu ațe groase de sânge. Se feriră să calce în ea. O femeie luă un lemn scurt, întinse cenușa caldă și acoperi băltoaca.

— Așa! Acum nu se mai văd scîrboteniile.

Pe tatăl lui Blebe îl găsiră culcat lângă perete. Era galben-ceară. În ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, îi licărea încă viața. Îl văzu pe Blebe și-i făcu semn să se aplece asupra lui. Când flăcăul se aplecă, îi șopti :

— Caută-mă în chimir.

Îl căută. Scoase între degete un galben.

— Îl păstram pentru vreo nevoie, pentru când mi-ar fi fost mai greu. Dă-i-l lui Gote. Pentru fată.

Gote auzi. Întinse mîna :

— Dă-mi-l, Blebe, dă-mi-l o dată, păcătosule, dă-mi-l și nu mă mai chinui !

Blebe îi întinse galbenul. Gote îi încercă tăria între dinți și-i privi zîmții.

— E bun. E galben adevărat.

— Altul nu mai am, tată.

— Acum te cred, ginere. Te cred și... să fie într-un ceas bun... să fie cu noroc... Cu noroc...

— Într-un ceas bun, zise și bașa.

Ceasul nu era însă bun pentru toți oamenii oacheși din grotă. Tatăl lui Blebe icni.

— A murit, zise Sarat. I-a zburat sufletul din trup.

Oamenii oacheși se uitară la mort și se uitară cu băgare de seamă de jur-împrejur, ca și cum ar fi vrut să vadă sufletul mortului. Nimeni, niciodată, n-a văzut sufletul vreunui mort, totuși oamenii oacheși, acum, așteptau... așteptau...

Nu văzură nimic. În schimb o auziră pe Oarbă spunînd :

— Eu i-am văzut sufletul.

- Când ?
- Acum. Chiar acuș-acușica.
- Cum arăta ?
- Era alb, ca aburul și semăna cu o pasăre mare.
- Chiar cu o pasăre ?
- Da. Chiar cu o pasăre. Cu o pasăre mare... mare...

A două zi, înainte de amiază, îngropară sugarul. O dată cu sugarul îl îngropară sub zăpadă și pe tatăl lui Blebe.

Gote era vesel nevoie mare. Nu căpătase pentru fata lui atît cît ceruse, dar doi galbeni adevărați, de aur adevărat, vechi, turcesc, doi galbeni cu zimți adevărați nu erau de lepădat. Dimpotrivă, prindeau bine. Și cu cît avea să treacă timpul, cu atît cei doi galbeni aveau să-i prindă bine lui Gote.

Timpul trecu lin, trecu pe nesimțite. Timpul trecu întocmai ca de obicei, nici mai repede, nici mai încet.

— Dincotro vine timpul și încotro aleargă mereu și mereu și niciodată ostenit ?

- Întreabă stelele.
- Le-am întrebat și nu mi-au răspuns.
- Întreabă soarele.
- L-am întrebat și nu mi-a răspuns.
- Întreabă zăpada.
- Am întrebat-o și nu mi-a răspuns.
- Întreabă iarba.
- Am întrebat-o și nu mi-a răspuns.
- Atunci întreabă pămîntul.
- L-am întrebat și nu mi-a răspuns.
- Întreabă-l pe Lotu-Gotu-Bogolotu.
- Unde să-l caut ?
- Nicăieri.
- Unde se află Nicăieri ?
- Nu știu. Și dacă nu știu, nu știu...

Copiii șatrei se jucau cu vorbele și se jucau și cu zăpada. Vorbele zburau, se topeau în văzduh, se pier-

deau. Zăpada li se topea în mîinile calde și arămii, li se scurgea printre degete, se pierdea. Totuși, copiii șatrei continuau să se joace cu vorbele. Cu vorbele. Și cu zăpada. Cu zăpada. Și cu vorbele.

Șatra trebuia să trăiască. Mureau sugari, mureau bătrîni, însă mureau și oameni între două vîrste. Înainte de miezul iernii, mai mult de jumătate din caii, măgarii și catîrii oamenilor oacheși pieriseră de foame și de frig. Oamenii oacheși îi tăiau, îi jupuiau de piele, oasele și măruntaiele le aruncau ciînilor, iar hălcile de carne aspră și tare, roșie și grețoasă, le mîncau fripte ori fierte îndelung în oale mari, de pămînt ars. Caii, măgarii și catîrii nu se înmulțeau. Un cal, un măgar ori un catîr pierdut rămîneau un cal, un măgar ori un catîr pierdut. Pe cîtă vreme oamenii ! Cu oamenii era altceva. Him bașa se întrista, însă se și bucura. Și o dată cu Him bașa se bucura și Oarba lui, Sina lui dragă.

Niciodată, de cînd era lumea lume, prețul fetelor din șatră nu fusese atît de scăzut. Se spunea, pe drept cuvînt, că Rița trăsese după ea cu piciorul. Doi galbeni o fată frumoasă, un galben una frumușică ! Dar una urîță ? Nu se aflau fete urîte în șatră. Nu se aflau. Și dacă nu se aflau, nu se aflau !

— Băiatul nostru...

— Știu. S-a-ncurcat cu...

— Să-l însurăm.

— E cam crud. N-are decît șaisprezece ani.

— Șatra trebuie să trăiască mai departe, are nevoie de copii, de cît mai mulți copii. Așa ne spune mereu bașa.

— Ne spune ! Dar pe fiu-său, pe Alimut, de ce nu-l însoară ?

— L-a însurat cu Kera.

— L-a însurat și l-a despărțit.

— Uite-l pe Ferdic. Nu se mai gîndește la Zara. Și-a luat nevastă tînră și s-a și grăbit s-o lase cu burta mare.

Așa, sau cam așa, vorbeau oamenii oacheși osîndiți să viețuiască în pustietate, să se adăpostească la vreme de iarnă în hrube, ca sălbăticiunile, să rabde frigul și să rabde și foamea. De gîndit însă mai gîndeau și altceva: „Nu știm ce-o să se întîmple de acum înainte cu noi. Poate în curînd se va abate moartea asupra noastră, a tuturor. Să îngăduim deci băieților noștri și fetelor noastre să-și trăiască măcar o părticică din viața lor, din tinerețea lor abia înflorită ori numai îmbobocită.”

Nunțile scurte, sărace în băutură și sărace în bucate, se țineau lanț. În hrube se auzeau viori și flaute, cobze și țambaluri, chiuituri de bucurie adevărată ori prefăcută, iar afară vîntul, venind uneori dinspre răsărit, iar alteori dinspre miazănoapte, vuia și șuiera peste nesfîrșirile albe, aducea nori încărcăți cu zăpada ori îi alunga pe cei care își scuturaseră burdufurile. Moartea nu-și arăta chipul, pentru că moartea nu are chip, dar oamenii oacheși o simțeau, dînd tîrcoale șatrei și din cînd în cînd răpind sufletul unuia sau mai multora dintre ei. În zilele cu soare cerul era gol și goale erau și împrejurimile. Noaptea stelele licăreau, iar uneori strălucea șters și luna.

— Mi-ești dragă !

— Și tu mi-ești mie drag !

Oamenii oacheși își iubeau nevestele în hrube, noaptea, pe-ntuneric. Furau ceea ce puteau să-i fure la repezcală vieții. Tinerii nu se sfiau de frig și nu se sfiau nici de zăpadă. Pretutindenii era loc pentru dragoste... Pretutindenii... Pretutindenii...

— De-ar veni mai repede primăvara !

Primăvara avea să vină ca în toți anii, la timp, nici prea devreme, nici prea târziu. Pînă atunci însă mai era mult. Pînă atunci mai era grozav de mult. Caii, măgarii și catîrrii șatrei mureau pe capete de foame și de frig. Urșii slăbeau. Ursoaica Babaia mormăia nemulțumită. Pielea ursului Zazu apăra intrarea hrubei de frig, atît cît putea s-o apere. Din cînd în cînd urșii erau scoși afară din hrubă, plimbați de lanț, lăsați să se tăvălească prin zăpadă. Atunci, cu mari mătu-roaie erau curățate hrubele de gunoaie, de balebă. În hruba în care urșii iernau laolaltă cu oamenii, aerul era mai greu decît în celelalte și avea miros ascuțit și înțepător de urină.

Ochiul lui Ariston, spart de pumnul lui Goșu, se scursese afară din orbită. Rana se vindecase și se uscaseră. Peste golul acoperit de pleoapă, de sub sprinceană, Ariston purta o legătură neagră. Cu un singur ochi Ariston vedea lumea întocmai cum o văzuse mai înainte cu doi. Se mai întâlneau cu Goșu departe de sălașul șatrei de cîteva ori. Își arătasera unul altuia pumnii, se amenințaseră, se înjuraseră și se spurcaseră, însă pînă la încăierare nu mai ajunseseră. Cu zeci de ochi, șatra îi pîndea, îi urmărea, nu pentru a sări să-i despartă și a împiedeca moartea unuia din ei, ci pentru a fi de față, pentru a vedea cine pe cine împunge mai adînc și, pînă la urmă, cine pe cine omoară. Unii susțineau că Ariston Chiorul va fi cel omorît, alții îl și vedeau mort și îngropat pe Goșu. De ce? Pentru că Ariston adunase prea mult venin în el ca să nu izbutească să se răzbune. Goșu era acela care-l împiedica să trăiască cum ar fi vrut cu Lisandra. Goșu îl chiorîse. Goșu fusese cît pe-acum să-l schimbe în neom dacă-i sfărîma boabele. Goșu... Goșu... Goșu...

Încetul cu încetul, și aproape pe nesimțite, șatra adăpostită în hrubele din povîrniș se împărți în două

tabere. Una trecu de partea lui Ariston, alta de partea lui Goșu. Pe Lisandra o urau amîndouă taberele. Din pricina ei se învrăjbiseră cei doi tineri, din pricina ei începuseră să se dușmănească și să caute să se omoare unul pe altul. Ar fi trebuit moartea Lisandrei s-o dorească. Oamenii oacheși însă la așa ceva nu se gîdeau.

Lisandra nu se sinchisea de nimic. Aștepta în fiecare noapte pînă ce Goșu adormea adînc. Atunci se ridica din așternut, își arunca un strai mai gros pe umeri, ieșea afară unde Ariston Chiorul frămînta zăpada cu picioarele și plecau împreună printre nămeții uriași. Departe... Cît mai departe de hrube... Cît mai departe...

— Eu fără tine n-aș mai fi în stare să trăiesc, Aristoane ! Eu fără tine n-aș mai fi în stare să trăiesc nici măcar o singură zi, Aristoane !

— Taci. Nu-mi place să te aud vorbind așa. Mai bine bătătorește zăpada cu picioarele și culcă-te. Și după ce te culci ridică-ți cît mai sus fusta.

Auzindu-l, trupul Lisandrei lua foc.

Goșu se trezea. Își aprindea luleaua. Fumul acru și amărui îi umplea gura de otravă. Venea Lisandra.

— Iar te-ai dus cu...

— M-am dus.

— Am să te omor. Chiar acum am să te omor.

— Să nu te atingi de mine, că...

Dimineța, bărbații care viețuiau în aceeași hrubă cu Goșu, se duceau la bașa.

— Nu mai putem să trăim între aceiași pereți cu Goșu și cu Lisandra. Se ceartă toată noaptea între ei și ne strică odihna.

— Și ce vreți voi de la mine ? Să-i alung ? Dacă-i alung de aici e ca și cum i-aș osîndi la pieire. N-am dreptul să osîndesc pe nimeni la pieire.

— Pune-i să se bată cu cuțite lungi, bulibașă.

— Să se bată pînă ce unul din ei va pieri.

Başa căuta să-i potolească.

— Mai aşteptați. Mai îngăduiți-i. Și fără moartea unuia din ei mor destui oameni în șatră.

— Mor. Se nasc. Măcar dac-ar rămîne Lisandra cu burta mare.

— Așa e. Păcătoasa ar fi trebuit să rămînă borțoasă.

— O să moară un bărbat din pricina ei.

— Ariston o să moară.

— Ba Goșu. Goșu o să moară.

— Lisandra îi e datoare șatrei un copil.

— Se culcă cu doi bărbați și nu e în stare să rămînă grea cu nici unul.

— E stearpă. E ca o iapă stearpă. Iapa stearpă, chiar dac-o duci la zece armăsari, tot nu prinde mînz.

Başa îi ducea cu vorba.

— Bine, o să vină și ziua în care o să le îngădui să se mai bată o dată între ei.

— Cînd, bulibașa ?

— Lăsați-mă să chibzuiesc. Poate cînd s-or mai topi zăpezile...

Oamenii oacheși se îmbulzeau, ridicau glasul, strîngeau pumnii. Oarba simțea că Him al ei se află la strîmtoare. Știa unde se găsea biciul. Îl lua și i-l strecura în mîna stăpînului șatrei. Oamenii oacheși înțelegeau că au întrecut măsura și se retrăgeau cu capetele în jos.

— Urîcioșilor ! le striga Oarba. Mereu îmi necăjiți bărbatul, urîcioșilor !

Him se așeza pe vine lîngă foc. Căldura îi pătrundea în trup, și o dată cu binecuvîntata căldură a focului parcă îi pătrundea în trup și ceva din vigoarea tinereții pe care o pierduse de mult. Urșii mormăiau în lanțuri. Slăbiseră și se jigăriseră. Neliniștită, mereu neliniștită, ursoaica Babaia își arăta colții mari

și galbeni lui Bus, care nu se speria, se apropia de ea și o mîngîia pe spinare pînă o îmbuna și-o făcea să mormăie drăgăstos de parcă ar fi vrut să-i spună: „Scarpină-mă, Bus, scarpină-mă mai departe, că-mi place“.

Într-un colț scîncea un sugar în scutecele ude. Cele patru nurori ale lui Him pregăteau bucate pentru masa de prînz. Oarba se odihnea lîngă omul ei. Afară viscolul vîntura zăpezile noi, le învălmășea, vuia și suiera nestingherit de nimeni. Alimut umbla singur printre nămeți, singur și fără nici un rost. Poate căuta ziua de ieri sau ziua de-alaltăieri. Zilele care au trecut nu se mai întorc niciodată. Ce-a făcut Alimut cu zilele lui de pînă acum? Dar el, Him bașa, cum și-a trăit zilele pe care soarta sau întîmplarea i le-a dăruit? Him își aduse pe neașteptate aminte de Kem bașa, bunicul lui. Fusesse un bărbat voinic și chipeș. Și mai departe? Mai departe nu-și mai aducea aminte nimic. Ba da. Kem bașa avea ochii rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri. Dar toți oamenii șatrei aveau ochi rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri. După ce moare omul e îngropat în pămînt de alți oameni. Cu timpul mortul se schimbă în pămînt. Acum e război, război în răsărit și război în apus, război la miazănoapte și război la miazăzi. Mor oameni mulți și mulți morți rămîn neîngropați. Pe unii îi ciugulesc corbii, pe alții cîinii îi mănîncă. Oricum, pînă la urmă, morții tot în pămînt ajung, tot în pămînt se prefac.

Him bașa ar vrea să ia și să frămînte în mînă un bulgăre de pămînt, mîna lui de pămînt viu să frămînte și ea o fărîmă de pămînt neînsuflețit. Pereții hrubei sînt însă văroși, pietroși, iar pămîntul de dincolo de intrarea hrubei, tot pămîntul, cît poate fi văzut cu ochii și cît nu poate fi văzut cu ochii, e înghețat sloi și acoperit cu înalte straturi de zăpadă.

Kem başa ? Cum vorbea Kem başa ? Nu-şi mai aminteste dacă Kem başa avea glasul aspru sau îl avea dulce. În amintirea lui Him n-a mai rămas nimic, sau aproape nimic, din ceea ce a fost odinioară Kem başa. Un pumn de ţărână, undeva, în nişte ţinuturi ierboase din miazăzi. Ce va rămîne din el, Him başa, cîndva, cînd Bus de pildă nu va fi decît un nevolnic moşneag ? Au !... Au !... Au !...

— Bus, vino pînă la mine.

Băiatul îl aude. Se prefăce însă că nu-l aude. Se joacă mai departe cu ursoaica Babaia pe care o mîngie, o scarpină pe spinare, o ciupe de coaste.

— Bus ! N-auzi ? Vine pînă la mine.

Cu părere de rău, băiatul o părăseşte pe Babaia.

— Da, bunicule. Te-am auzit şi-am venit.

Him îl ia între genunchi. Flăcările focului sînt galbenc, roşietice. Se zbat ca nişte flori ciudate, cu tulpini înalte, pe care le-ar învîrteji vîntul.

— Ascultă, Bus, ce ştii tu despre mine ?

— Nimic, bunicule, nimic, ce să ştiu ? !

— Cum o să mă ţii tu minte pe mine, Bus ?

Băiatul rîde. Înţelege şi nu prea.

— Să te ţin minte ! Dar de ce să te ţin eu minte pe tine ? Poate n-o să te ţiu minte de loc.

— De ce, Bus ? De ce să nu mă ţii tu minte pe mine ?

Băiatul crede că bunicul a născocit un joc nou. Intră în joc.

— Să te ţiu minte ! De ce să te ţiu minte ? După ce-o să mori n-o să mă mai gîndesc de loc la tine. O să am alte treburi. O să fiu băiat mare şi-o să am alte treburi.

Oarba zîmbeşte. Clipeşte des peste ochii fără vedere şi zîmbeşte.

— Dar pe mine o să mă ţii minte, Bus ?

— Pe tine n-o să te uit niciodată.

— De ce ?

— Pentru că tu... Pentru că tu ești oarbă. Și nu toți copiii din șatră au o bunică oarbă.

Him îl lăsa să plece. Băiatul se întoarce la ursoaica Babaia. Se apucă iarăși s-o scarpine pe spinare, însă acum ursoaica Babaia e pe jumătate adormită, mormăie și-i arată lui Bus colții mari și galbeni. Careva spune :

— Bus, las-o în pace. Te mușcă. Las-o să doarmă.

Bus se plimbă amărît prin hrubă. Zice ca pentru sine :

— Bunicul e pisălog, bunica e pisăloagă, ursoaica doarme. Eu... Cu cine să mă joc ? Cu cine să vorbesc ? Așa... mi se urăște.

Lui Bus i se făcea urît. I se făcea urît și lui Him bașa. Urîtul îi cuprindea din ce în mai mult pe oamenii oacheși. Tuturor li se părea că timpul se scurge neînchipuit de încet. Dacă după fiecare zi n-ar veni o noapte și dacă după fiecare noapte n-ar veni o zi, tuturor li s-ar părea că timpul s-a oprit pe loc, că timpul a încremenit și că nimic nu-l va mai scoate din întuneric, din încremenire. Cîntară. Cîntecetele nu le mai plăcură. Începură să se certe între ele muierile.

— Fă-mi și mie loc la foc.

— Fă-ți.

— Copilul tău a plîns azi-noapte și m-a trezit din somn.

— Ce puteam să-i fac ?

— Nu știu. Să nu mai plîngă.

— Hai să aducem vreascuri din crîng.

— Duceți-vă. Am cărat destule. Mai cărați și voi.

— Ne ducem, dar să nu te prindem că te-nghesui să-ți fierbi mămăliga înaintea noastră.

Se certau într-una pe nimicuri pe care altădată nici nu le-ar fi luat în seamă. Se ocărau, aruncînd

du-și cuvinte urâte și grele, și uneori nu se sfiau să se-mbrîncească una pe alta, ba chiar să se păruie. Ajunseră curînd să se certe și să se dușmănească între ei și bărbații.

— Spune-i nevesti-ti să-și vîre mințile-n cap, că de nu...

— Că de nu, ce ?

Li se părea tuturor că timpul se scurgea încet, neînchipuit de încet, ba chiar că s-a oprit și-a-ncremenit. Timpul însă se scurgea nici prea încet, nici prea repede. Timpul se scurgea întocmai cum îi era dat lui să se scurgă.

Iarna ajunsese în toiul ei și peste nesfîrșitele întinderi din jurul povîrnișului în ale cărui hrube se aciunaseră șatra, veni și aduse cu ea noi și uriașe maldăre de zăpadă, al treilea mare viscol. Sel și Megdoi băietandri cam de vîrsta lui Alimut, ieșiră în viscol și vrură să se ducă să vadă caii, măgarii și catîrii șatrei, cîți mai trăiesc și cîți au înghețat și-au murit de frig. Rătăciră drumul, viscolul îi înfășură din toate părțile și-i orbi și nu se mai întoarseră la hrube. Alți cîțiva plecară să-i caute. Nu-i găsiră. Abia izbutiră să dibuie poteca îndărăt.

— O să dăm peste ei după ce s-o opri viscolul, ori poate tocmai la topitul zăpezilor, la primăvară.

— Dacă nu i-or găsi și nu i-or mîncea pînă atunci cîinii.

Cînd se opri în sfîrșit viscolul — cam la două săptămîni după ce începuse — oamenii oacheși părăsiră hrubele înghețate și croiră iarăși pîrtii. Caii, măgarii și catîrii șatrei muriseră cu toții. Zăceau pe jumătate acoperiți de zăpadă, culcați pe o parte sau cu pîntecele în sus. Ici și colo se vedea un bot rînjit sau o copită. Îi căutară și pe cei doi băietandri pierduți, bineînțeles cît putură să-i caute printre mormanele uriașe de zăpadă, și nu-i găsiră. Soarele lumina cu

lumină gălbuie și rece nesfîrșirile și oamenii oacheși. Aceștia, zgribuliți, tremurînd și dîrdîind de frig, munceau la zăpadă deschizînd pîrtie spre crîng să poată aduce de acolo vreascuri și ramuri pentru foc. Văzduhul întreg era iarăși curat și limpede ca lacrima.

— Pe tine nu te dor ochii ?

— Ba mă dor.

— S-ar putea să rămînem orbi.

Într-o dimineață, tocmai cînd șatra se aștepta mai puțin sau nu se aștepta de loc, se auzi lunecînd pe deasupra zăpezilor și venind dinspre răsărit un geamăt lung și adînc de tun. Văzduhul rămase, ca și mai înainte, neclintit, însă oamenii oacheși tresăriră, se opriră din lucru, se rezemară în lopeți, își ascuțiră auzul și ascultară mai departe. Nu trecu mult și întîiul geamăt fu urmat de altele, nenumărate.

— S-a apropiat frontul.

— Iar noi sîntem nevoiți să rămînem aici înconjurați de frig, de pustietăți și de zăpadă.

— Ce-o să ne facem ?

— Nimic, ce să ne facem, frontul e încă departe.

— Atunci de ce s-au auzit atît de limpede tunurile ?

— Zăpezile... Aerul limpede și curat... O să mai treacă timp pînă ce se va apropia frontul de noi. Poate la vară. Poate tocmai la toamnă.

Tunurile se auziră ziua și se auziră și noaptea, aproape o săptămînă. Băteau. Tăceau. După aceea se apuceau iarăși să bată.

Oamenii oacheși se obișnuiseră repede cu geamătul adînc și greu al tunurilor. Deși își dădeau seama că frontul e încă departe, geamătul tunurilor începu să le placă : pustietatea nu mai era chiar pustietate. Sub bolta rotundă a cerului, ei, oamenii oacheși, *nu mai erau singuri*. Se mai aflau și alți oameni. Era adevărat că oamenii accia se luptau și se ucideau între ei. Însă

asta era altă poveste. *Bine că nu erau ei singuri pe pământ.* Ba nu. Ar fi mai bine dacă pe întregul pământ, sau măcar în ținutul acesta vast, nu s-ar fi aflat decît șatra lor, vestita șatră a vestitului Himbaș.

Certurile se mai potoliră. Pe chipurile multora se iscă nădejde: frontul se apropia. Trebuia să se apropie și sfîrșitul războiului.

— Avem cu ce să ne hrănim pînă la primăvară ?

— Avem. Numai dacă s-ar mai înmuia gerul.

Gerul se mai micșoră. Pe neașteptate începu să bată un vînt cald, un adevărat vînt de primăvară. Venea blajin, dinspre miazăzi, legănîndu-se pe aripile-i nevăzute între cerul albastru și pămîntul acoperit de uriașii nămeți de zăpadă.

— Vînt cald...

— Vînt de miazăzi...

— Primăvara...

— Primăvara nu mai e departe...

Oamenii oacheși știau că primăvara dulce e încă departe, totuși le plăcea să și-o închipuie aproape.

Zăpada se înmuie iarăși, se îndesă și în aerul care-și pierduse asprimea șatra se despuie și se afundă în nămeți să se spele. Pe trupurile arămii, calde, zăpada se topea și spăla pielea arămie, cărămizie.

În hrube mai născură cîteva muieri. Copiii cu bucurul abia tăiat erau tăvăliți prin nămeți, spălați la repezeală cu zăpadă și apoi înfășați în scutece încălzite la flăcările focurilor.

— Călește-te și oțelește-te, băiete !

— Călește-te și oțelește-te, fată !

Acum tunurile gemeau zi și noapte. Uneori se auzeau de parcă s-ar mai fi apropiat, alteori gemetele lor erau înfundate, venind ca dintr-un adînc de groapă printr-un văzduh vîscos de pîslă.

După cîteva zile însorite și cu nopți senine, vîntul se opri și tot golul dintre cer și pămînt se umplu de nori tulburi, nemișcați. Soarele nu se mai văzu. Zilele deveniră posomorîte. Noptile căpătară culoarea smoalei. Oamenii șatrei, așteptîndu-se la alte săptămîni cu ger și cu viscole, se grăbiră să taie cît mai mulți arbuști din crîng și să-i aducă tîrîș la hrube.

— Dacă o să avem ce arunca pe foc n-o să ne mai temem de frig.

— Călește-te și oțelește-te, băiete !

— Călește-te și oțelește-te, fată !

Cîinii, cărora li se aruncase măruntaiele și oasele vitelor moarte de frig, se îngrășaseră. Se îngrășase și Rob. Picioarele îi rămăseseră tot subțiri, însă burta îi atîrna grea și spinarea i se rotunjise. Cîinii cerceau într-una cîmpurile nêhotărnice din jur, vîneau iepuri, îi mîncau și către seară se întorceau la sălașul șatrei, cu boturile pline de sînge. Oamenii îi alungau cu beldiile, cu bîtele, cu dîrjalele. Cîinii se îndepărtau, chelălăiau, se întorceau și le arătau stăpînilor colții. Iar Rob... Rob ridica botul spre cer și lătra lung a pustiu și a moarte... a pustiu și a moarte.

Bubuiturile tunurilor se micșorară, se răriră și nu se mai auziră. Văzduhul mohorît pătrunse în sufletele oamenilor oacheși. La început șatra se întristă. După puțin timp se înrăi. Certurile izbucniră iarăși și de la certuri se trecu ușor la pâruieli și la încăierări. De cîteva ori Him se văzu nevoit să pună mîna pe bici și să lovească în carne vie.

— Nu da, bulibașă, nu da !

— Dar de ce să nu dau ? E dreptul meu să dau.

În jurul sălașului din hrube se întinse iarăși tăcerea de la începutul iernii. Oamenii oacheși se sim-

țiră din nou singuri, între pământul acoperit de zăpezi și cerul scund pe care uneori norii alergau, iar alteori rămâneau zile și nopți întregi nemișcați și zărilor mute. Măcar de-ar mai fi venit jandarmii, să-i înjure, să-i amenințe și chiar să-i pungaie, dar să le mai aducă știri din lumea largă... știri din lumea largă...

Mai înainte de a fi osîndiți să ierneze în aceste pustietăți, toată lumea era a lor. Mergeau încotro vroiau, se opreau unde aveau poftă sau unde găseau de lucru pentru cel mult o săptămînă, două, își strîngeau corturile, le încărcau în căruțele lor lungi și grele, cu coviltir, și plecau mai departe, mereu mai departe, mereu și mereu mai departe. Încotro? Spre alte meleaguri. Mereu și mereu spre alte meleaguri. Iarna se opreau prin apropierea cîte unui tîrg. Șatra era atunci hrănită din cîștigul adus de jocul urșilor și mai ales din acela al ghicitoarelor. Toate muierile, fetele și fetișcanele șatrei se pricepeau să ghicească. Ochii lor rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri ameteau, vrăjeau, adormeau.

Oarba îl mîngîie pe Bus. Îi puse o mînă pe creștet, iar cu cealaltă îi pipăi podul palmei de la mîna stîngă. Copilul simți și-și trase mîna.

— Ai vrut să-mi ghicești?

— Nu, Bus. N-am vrut să-ți ghicesc, minți Oarba.

— Ba da, tu ai vrut să-mi ghicești. Am să te spui bunicului.

Oarba abia îl potoli. Nimeni n-avea voie să ghicească înlăuntrul șatrei, unui om din șatră. Oamenilor șatrei, viitorul necunoscut trebuia să le rămînă necunoscut.

Focurile încălzeau însă și fumegau. Căldura pielea repede din hrube. Fumul se strecura afară mai încet și, înainte de a se strecura afară, afuma pereții,

afuma tavanul și afuma și ochii oamenilor oacheși din hrube. Oamenii oacheși închideau ochii, orbiți de fum, și cu acești ochi închiși și orbiți de fum se uitau în trecut, în trecutul lor și în trecutul celor din jurul lor. Și, uitându-se, se vedeau pe ei înșiși și-i mai vedeau și pe alții. Umblaseră prin lume, munciseră, mîncaseră și dormiseră, își iubiseră nevestele, își crescuseră copiii, se bucuraseră între ei și se certaseră, ba uneori se încăieraseră și se bătuseră între ei pînă la sînge, pentru o vorbă proastă ori pentru o tingire veche — „e a mea“, „ba e-a mea“ — cîntaseră la nunta unuia și se întristaseră la moartea altuia. Toate astea și altele multe, asemănătoare, însemnaseră viața lor, viața lor adevărată, trăită. Dar acum, cînd se gîndeau la această viață a lor, trăită cu adevărat, cînd se uitau în trecut la ea, ce mai vedeau? Năluci fumurii care se închegau și se destrămau, care se destrămau și se închegau iarăși pentru ca peste cîteva clipe să se topească într-o ceață rece, depărtată, care se tîra repede peste un gol fără sfîrșit.

— Cînd te-am văzut și te-am cumpărat de la Sun bașa erai tînăra și frumoasă, frumoasă !...

Muierea uscată, smochinită, care stă liniștită lîngă foc și trage nesățioasă din lulea, scoate luleaua din gură, scuipă în foc și, ca trezită dintr-un somn adînc, răspunde :

— Îhî...

Își duce iar luleaua la gură și trage fum acru și amar.

— Îhî...

*Poate viața nu e decît un „îhî“.
Poate viața nu e decît un șir de năluci.
Vin nălucile dintr-o parte a zării
Și aleargă spre altă parte a zării.*

*Dar dincotro vin nălucile ?
De ce vin ?
Și încotro aleargă ?
Și de ce aleargă ?*

Nu. Nu poate fi numai atât. Dar atunci ce poate fi ? Ce poate fi ?

Ursoaica Babaia mormăie. Se joacă Bus cu ea. Caii, măgarii și catîrrii șatrei au pierit cu toții. De frig au pierit. De foame și de frig au pierit. Bus scarpină ursoaica pe spinare, încalecă pe ea, o trage de urechi și-i strigă :

— Hi ! Calule ! Hi, căluțule, hi...

— Bus, unde vezi tu cal ? Babaia e ursoaică, nu e cal, Babaia e o ursoaică bătrână.

— Ba nu e ursoaică, bunico, Babaia e cal.

Pentru Bus ursoaica Babaia e cal.

Vîntul călduț veni iarăși. În unele zile vîntul călduț venea cu soare, în alte zile venea cu nori ori cu ceață. Zăpada se muia, scădea, nămeții se micșorau de parcă-i mînca pe dedesubt pămîntul. Primăvara era încă departe, departe.

— Nu se mai aud tunurile.

— O să se audă într-o zi. Nu le duce grija.

— S-o fi isprăvit războiul, Hîm.

— Nu, Sina, nu s-a isprăvit. Războiul nu s-a săturat încă de carne omenească.

— De unde știi ?

— Nu știu. Presupun și eu.

Într-o dimineață, oamenii șatrei care tocmai ieșiseră să se spele la soare, în zăpadă, văzură venind spre povîrnișul în care se aflau hrubele doi cai voynici, înșeuati. Purtau pe spinări sei militare și în cap frîie. Pe cai nu se aflau călăreți.

— Jandarmii ! Trebuie să fie pe aici, pe aproape !

— Aș ! Nu poate fi vorba de jandarmi.

Cîțiva se repeziră, le ieșiră înainte și întinseră mâinile spre ei. Căii necheză ușor, nu se feriră și se lăsară prinși. Păreau osteniți, flămânzi și însetați. Se adună în jurul lor toată șatra. Him porunci să fie desșăuți, adăpați și să li se dea ceva de mîncare, orz, ovăz, o mînă, două de fîn, ce s-o găsi. Stăpînii ? Poate au murit. Poate trăiesc. Dacă au murit, să se odihnească în vecii vecilor în pace. Dacă trăiesc, se vor ivi și ei, într-o dimineață ori într-un asfințit, dintre nămeți, vor fi bucuroși că-și regăsesc caii, se vor odihni o zi, două în hrube și vor pleca în drumul lor.

— Să aveți grijă de cai, porunci bașa, să aveți grijă de ei ca și cum ar fi ai noștri.

— Dacă se strică iarăși vremea, vor muri și ei de frig cum au murit și ceilalți.

— Poate nu vor muri.

Acum oamenii oacheși mai aveau o grijă : *căii*. Îi acopereau noaptea cu pături, îi adăpau, îi hrăneau. Se duseră la crîng și tăiară arbuști. Nu mai aduseră grămezile de lemne la spinare. Le legară cu frînghii și puseră caii aceștia să le care pînă la poalele povîrnișurilor. Nici unuia nu-i trecu prin gînd să încalece și să dea o raită prin împrejurimi în căutarea foștilor stăpîni ai cailor.

Peste o săptămînă oamenii oacheși uitaseră că au intrat în stăpînirea cailor și se învățară cu gîndul că sînt ai lor.

— După ce se vor topi zăpezile, doi dintre noi vom încăleca pe cai și vom pleca spre răsărit sau spre miazănoapte în căutarea altor șatre. Trebuie să mai fie aciuat pe undeva șatre, să ne sfătuim. Nu putem aștepta aici moartea pînă la sfîrșitul războiului, ori chiar pînă la sfîrșitul lumii.

— O dată și-o dată o să se sfîrșească și războiul.

— O dată și-o dată o să se sfîrșească și lumea.

— Mai va pînă atunci !

Făceau planuri. Nu erau mulțumiți de ele. Le uitau și făceau altele, care de care mai năstrușnice, care de care mai cutezătoare.

— Numai să ajungem vii pînă la primăvară.

— Toți nu, dar unii o să ajungem.

— Dacă scăpăm cu viață, ha-ha... ha-ha... Dacă scăpăm cu viață o să trăim, nu glumă. O să trăim... O să trăim...

Nu mărturiseau mai mult, dar fiecare era incredințat că el și ai lui vor scăpa, și că dacă, dintr-o pricină sau alta, vor muri cîțiva, nu ei, și nici ai lor, vor fi aceia.

Făina, pe nesimțite, se împrușcă în saci. Tot pe nesimțite se împrușcă mălaiul și fasolea, linte și untdelemnul. Băutura, de multe săptămîni nu mai vorbea nimeni de ea. Acum, dacă se mai însura vreunul din flăcăi, de cîntat la nunta lui se cînta ca și mai înainte, sau aproape ca și mai înainte, de mîncat se mai găsea cîte ceva de mîncare, de băut însă nu se bea decît apă. Nunta fără lăutari e tristă. Pentru mulți chiar viața, dacă e trăită fără băutoră, e tristă.

*Bea, bea, nu te lăsa,
Bea, că viața e grea.*

Cîntau în glumă, dar cîntînd, pofta, în loc să le scadă, le creștea și se pomeneau cu gura plină de salivă acră.

— Mai am numai doi galbeni. I-aș da pe amîndoi, cu dragă inimă, pentru o ploscă de rachiu.

— Parcă cu nu i-aș da ! I-aș da, însă n-am nici cui să-i dau, și nici pentru ce să-i dau.

— Poate la primăvară să ne caute pe aici negustorii accia din orașul de lîngă apă.

— N-o să ne caute.

— De ce să nu ne caute ? Mulți umblă acum după cîștiguri chiar cu prețul vieții.

— Negustorii aceia cred c-am murit de mult.

— Vor mai fi rămas pe-acolo și alții.

Oarba îl lăsa pe Bus să se joace cum o vrea el cu ursoaica Babaia. Îi pipăise palma. Și de cînd îi pipăise palma căzuse într-o adîncă întristare. Cu buricele degetelor ei, Oarba pipăise în palma lui Bus linia vieții. Era tare scurtă. Băiatul n-avea să apuce primăvara. Îi părea rău ? Îi părea, deși fiii și nurorile ei mai aveau o sumedenie de copii. A !... Dacă nu s-ar fi întîmplat ce s-a întîmplat acolo, în zăvoi... în noaptea nunții lui Alimut ! Kera ar avea astăzi burta la gură și în toiul primăverii ar fi născut. Nepot i-ar fi născut. Ori poate nepoată. Dar întîmplarea cu cei patru papugii avusese loc.

Alimut ! Alimut ar trebui să uite totul și s-o aducă pe Kera în hruba lor. Ar trebui ! Dar omul, oacheș sau neoacheș, nu poate să uite tocmai ceea ce ar vrea să uite, tocmai ceea ce ține cu orice preț să uite.

— Alimut, băiatule, ce-ar fi s-o aduci aici pe Kera ?

Alimut se făcea că nu aude. Totuși nu trecea zi fără să nu audă și nu trecea zi fără să o vadă. Oamenii șatrei trăiau înghesuiți laolaltă în trei hrube, iar hrubele erau așezate una lîngă alta, scobite de ape și de oameni în povîrniș. N-aveau cum să se ocolească. Și-ar fi călcat Alimut pe inimă și-ar fi luat-o. Dar cum să se culce lîngă ea și cum să facă dragoste cu ea ? Se gîndea la Kera și n-o vedea altfel decît răsturnată, cu fusta ridicată, înghesuită și mozolită rînd pe rînd de cei patru derbedei de port. Nu. Niciodată nu se va mai apropia de ea, niciodată n-o va mai strînge în brațe, niciodată n-o va mai săruta, niciodată n-o va...

Cerul era gol, pustiu, dușmănos cînd îl lumina soarele sfrijit al iernii și tot atît de dușmănos cînd îl

acopereau norii, cînd îl împodobeau luna sau cînd îl înțepau stelele. Cîmpurile nesfîrșite din jur erau pustii și dușmănoase, pustii și dușmănoase în vară, pustii și dușmănoase în toamnă, pustii și dușmănoase și acum, cînd iarna abia trecuse de miezul ei.

Șatra era pîndită într-una de frig, de foame, de moarte. Destul de des moartea sărăcea hrubele de suflete. Cu toate acestea, oamenii șatrei, de la cei mai vîrstnici și pînă la cei tineri de tot, își iubeau și-și culcau nevestele acolo, în hrube, pe tăcute și pe întuneric, sau afară, printre nămeții albi și înghețați, de zăpadă. Unora dintre muierile care nașteau, copiii le trăiau, altora nu. Curățau zăpada într-un colț al colinei, bărbații spărgeau cu tîrnăcoapele pămîntul înghețat, săpau o groapă, înmormîntau acolo pruncul care uneori nici nu apucase să gîngure, se întorceau la hrube și nu peste multă vreme femeile rămîneau iarăși borțoase. Uneori schiopătînd, alteori tîrîndu-se pe brînci, viața mergea înainte. Viața umbrelor? Viața nălucilor? Nu. Umbrele nu au viață. Nălucile nu au viață. Viața oamenilor mergea înainte. De ce? Mai departe Alîmut nu izbutea să-și deslușească gîndurile.

Bus văzu și el caii. Blebe îl întrebă :

— Ți plac ? Ai vrea să încaleci ?

— Nu. Nu-mi plac.

— De ce nu-ți plac ?

— Pentru că n-au aripi.

— Dar unde ai văzut tu cai cu aripi ?

— Unde, neunde, am văzut.

Se întoarse în hrubă, încălecă pe bătrîna ursoaică Babaia, o apucă de urechi :

— Hii, calule... Hi ! Căluțule... Aleargă... Zboară... Acum alergi... Acum zbori. Acum am ajuns în nori. Acum am trecut dincolo de nori... Hii ! Calule... Hii, căluțule... Acum zbori cu mine printre stele...

— Vezi să nu cazî, îi spuse Oarba.

— Nu, bunico, n-am să cad. Căluțul meu are patru aripi mari și albe, și zboară. Ca vîntul și ca gîndul zboară.

Ursoaica Babaia mormăia, dar băiatul nu-i auzea mormăitul. El călărea un căluț de basm, un căluț cu patru aripi, printre stelele cerului... printre uriașele rîuri de stele ale cerului.

— Sînt multe stele pe cer, Bus ?

— Multe, bunico. Am să culeg cîteva, am să le pun în sîn și-am să ți le dărui la întoarcere. N-ai să le vezi, că ești oarbă, dar ai să le pipăi cu degetele. Acum lasă-mă să zbor mai departe, mai departe, mai departe...

Ursoaica Babaia mormăi supărată și se scutură. Bus căzu.

Era către amiază. Cerul, învăluit în nori vineți. Pămîntul, acoperit de zăpadă. Pe deasupra zăpezii se tîrau încet, leneșe și cîlțoase, straturi vinete și subțiri de ceață. În hrube, la foc, fierbeau oale mari cu fasole ori cu linte. Deasupra flăcărilor, în căldări de aramă așezate pe pirostirii, clocotea păsatul.

— Fasolea s-a fiert ?

— S-a fiert.

— Dar mămăliga ?

— E gata și mămăliga.

În hrube mirosea ca de obicei a fum acru și a sudoare, a tutun și a varză, a fasole și a linte, a mămăligă fierbinte și a pereți umezi și mucezi. Flămînzi, oamenii oacheși băteau din buze, înghițeau în sec și nu puțini își auzeau și mațele chiorăind. Așteptau să mănînce, să-și astîmpere foamea și după aceea... După aceea să se întindă, să se acopere bine cu țolurile și să doarmă. Dormind, nu numai că te odihnești, dar și timpul îl omori mai repede.

Pe afară, prin apropierea hrubelor, flăcăii se îmbrinceau, se hărțuiau, se mai luau și la trîntă ca să se încălzească. Unul, care stătea mai de-o parte, strigă :

— Soldați !

Strigătul ascuțit și nițeluș speriat ajunsese pînă în hrube. Oamenii oacheși uitară de tot ceea ce se poate uita și chiar de ceea ce nu se poate uita, uitară și de foame, săriră sprinteni de la locurile lor, ieșiră în fața hrubelor și se uitară speriați în toate părțile.

— Unde sînt, mă, soldații ?

Băiatul arătă cu mîna :

— Uite-i, nene !

Oamenii oacheși se uitară încotro arăta băiatul.

Strecurîndu-se cu greu printre nămeți, se îndreptă încet către ei un om, care ar fi putut să fie soldat, dar care ar fi putut și să nu fie. Străinul trăgea după el o sanie, sau ceva care de departe și prin pînza cetii semăna a sanie. Înainta cîtiva pași, cădea, se ridica, se opintea și trăgea după el sania, mai făcea cîtiva pași și, istovit cum părea să fie, cădea iarăși. Careva spuse :

— Hai să-i dăm o mîină de ajutor.

Întîi alergară spre noul-sosit patru-cinci flăcăi. Pe urmă se încîrdui după ei întreaga șatră. Ajunseră lîngă el și-l înconjurară. Omul suflă o dată greu, se frînse de mijloc și se prăbuși cu fața în zăpadă.

Sania nu era sanie, ci mai curînd o grapă simplă, țărănească, împletită din nuiele și din mărăcini. Pe ea se afla ghemuit un al doilea om, tot atît de bărbos, de galben și de prăpădit la trup ca și celălalt. Părea bolnav sau, poate, greu rănit. Ochii îi păreau a fi pe jumătate stinși. Cu acești ochi pe jumătate stinși se uita la oamenii oacheși răsăriți deodată dintre nămeți și nu înțelegea nimic.

Sarat întrebă :

— Și acum... Acum ce facem cu ăștia ? Îi lăsăm să moară în zăpadă ?

— Cum o să-i lăsăm aici ? Doar nu sîntem cîini ! Sîntem oameni. Iar ei sînt și ei tot oameni, cu toate că nu mai seamănă a oameni.

Pe grapă, lîngă soldat, se aflau două arme, două arme cu baionetele puse la țeavă. Blebe se aplecă și luă armele. Erau pățiți. Alții îl luară pe cel lungit în zăpadă pe brațe și-l duseră la hrube. Îl luară apoi și pe cel făcut covrig pe grapă. Îi duseră în hruba lui Him bașa. Muierile se traseră de-o parte. Îi lungiră lîngă foc. Oarba, care din vorbele răzlete rostite de unul sau de altul înțelese ce s-a petrecut, veni și pipăi îndelung chipurile celor doi. Spuse încet :

— Sînt înghețați și pocîlțiți de foame. Unul — și-l arată care — trebuie să aibă pe undeva o rană.

Îi luară iarăși în brațe, îi scoaseră afară și-i lungiră pe zăpadă. Îi dezbrăcară la piele și începură să-i frece repede cu zăpadă. Erau murdari, nu mai aveau carne pe ei, amîndoi piele și os. Cel ce fusese adus de cîine știe unde pe grapă avea o ruptură mare în sold. În preajma rupturii carnea se umflase și se învinețise.

Frecatul cu zăpadă îi trezi. Gemură amîndoi deodată ca doi gemeni căroră li s-a făcut foame și cer țîță. Oamenii oacheși îi luară iarăși pe sus, așa goi cum erau, și-i duseră în hrubă, lîngă foc. Nurorile lui Him scoaseră din lăzile lor rufe curate. Bărbații îi îmbrăcară pe cei doi care între timp își veniseră în fire și le pregătiră culcuș. Rana din soldul soldatului fu stoarsă, spălată cu fiertură caldă de bu-ruieni și oblojită cu alifii. Li se potoli, cu grijă, și foamea. Soldații sorbiră îndelung ciorba fierbinte și adormiră.

A doua zi başa îi întrebă :

— Nu cumva aţi avut cai ?

— Am avut, spuse rănitul. Acum zece zile i-am pierdut.

— Vi i-a împuşcat careva ?

— Nu. Dormeam într-un adăpost de zăpadă. Viscolea. Caii s-au speriat, poate de viscol, poate de altceva, au plecat de lângă noi, s-au pierdut şi pierduţi au rămas.

Başa zîmbi :

— Nu s-au pierdut. Au ajuns la noi. Când o să plecaţi de aici, o să vă fie mai uşor : o să plecaţi călări.

Soldaţii nu se mirară de întîmplare. Mulţumiră.

— N-o să vă supărăm prea mult cu popasul nostru aici. Îndată ce începe să mi se vindece rana din sold, încălecăm şi plecăm.

Trecură zile. Trecură nopţi. Viaţa şatrei merse înainte. Oamenii oacheşi se obişnuiră cu soldaţii şi soldaţii se obişnuiră cu oamenii oacheşi. Spre deosebire de cei care trecuseră mai înainte pe la şatră, aceştia aveau firi blajine. Se culcau unde li se spunea să se culce. Mîncău ce li se da să mănînce şi se arătau mulţumiţi. Se apucară să-şi cureţe puştile.

— Vreţi să plecaţi cu ele ?

— D-apoi cum ? O să ne mai trebuie.

— Pe drum ?

— Nu numai pe drum.

Him başa nu întrebă mai mult. Sarat zise :

— Spuneţi-ne şi nouă cum a fost acolo...

— Unde ?

— Acolo... Acolo de unde aţi plecat.

— Ei ! Cum să fie ? Ca la război.

— Acum cîteva zile s-au auzit tunurile. Pe urmă nu s-au mai auzit.

— S-or fi auzit. Uneori războiul o ia spre apus, și merge... merge... După aceea o apucă iarăși spre răsărit. Cum s-ar zice, e cam nestatornic.

— O să mai ție mult ?

— Asta n-o știe nimeni. Noi... Noi ne aflam încercuiți. Am dat peste o spărtură și-am plecat.

— Și glonțul din șold ?

— Pe drum. De la jandarmii din spatele frontului. Aceia nu știu multe. Cum te văd, cum trag.

Soldatul rănit vorbea. Celălalt stătea ciucit lângă foc și tăcea. Rănitul îl arătă cu mâna :

— El m-a scăpat. Dacă nu era el, mă curățam. Celălalt întoarse fața spre rănit și-l repezi :

— Parcă tu m-ai fi lăsat, n-ai fi făcut la fel ? ! Și tu ai fi făcut la fel !

Rănitul tăcu. Tăcu și se gândi. Apoi spuse :

— Poate aș fi făcut ca tine, ori poate n-aș fi făcut ca tine. Mai curînd cred că n-aș fi făcut. De felul meu sînt cam fricos. Aș fi căutat să-mi scap pielea. Pielea mea. Și atît.

Hîm îi iscodi :

— Vorbești de frică. V-a fost frică ?

Amîndoi soldații rîseră.

— Dacă ne-a fost frică ! Află că ne-a fost grozav de frică, bulibașă !

— De moarte ?

— Mai curînd de schilodire decît de moarte. Dacă mori, mori ! Orice om trebuie să moară o dată. Dar să rămîi schilod, să trăiești schilod, mai bine lipsă. Abia ne cîștigăm traiul sănătoși.

Hîm bașa stăruî :

— Sînt și oameni care n-au frică ?

— Poate. Noi n-am întîlnit nici unul.

Trăind viața șatrei alături de oamenii oacheși, soldații aflaseră și de povestea Lisandrei cu Goșu și cu Ariston. Li se păru firească.

— De cînd lumea, bărbații s-au bătut între ei pentru cîte-o muiere. De ce nu s-ar bate și în șatra voastră ?

Rănitul le povesti o sumedenie de întîmplări din satul lui, unele mai crude decît altele.

— Sînteți amîndoi dintr-un sat ?

— Aș ! Ne-am cunoscut acum, la război.

— Spuneți că... puștile o să vă trebuiască nu numai pe drum.

— O să ne trebuiască.

Rîse. Mai mult nu spuse, însă rîse.

Sosirea soldaților făcu să se mai potolească dușmăniile și certurile din șatră. Peste cîteva zile însă oamenii oacheși nu se mai sfiiră de străini. Ariston se întîlni ceva mai departe de sălaș cu Goșu. Întîi îl înjură. Pe urmă îi arătă pumnii. Pe urmă Ariston scoase cuțitul, un cuțit scurt, lat, cu două tășuri, meșterit anume pentru a fi bun de înjunghiat.

— Cuțitul ? Îmi arăți tu mie cuțitul ? Am și eu cuțit, Chiorule.

— Tu să nu-mi spui mie Chioru.

Goșu hohoti :

— Să nu-ți spun Chiorule ? Ai uitat că eu te-am chiorît ?

Se luară la bătaie. Îi văzu Bus. Alergă la hrubă,

— Bunicule... Bunicule... Nenea Goșu și cu nenea Ariston se bat cu cuțitele...

Him bașa luă biciul, șatra însă, care atîta aștepta, ajunse la locul încăierării înaintea bulibașei. Cei doi își aruncaseră straiiele de pe ei și, goi pînă la mijloc, săreau unul în jurul altuia, ca doi cocoși, încercînd să se lovească. Him bașa se strecură prin mulțime, se apropie de Ariston și de Goșu și, fără să rostească un singur cuvînt de mustrare sau de minie, se apucă să-i lovească cu biciul. Cureaua subțire cădea repede pe spinările lor, lăsînd în urmă umflături și dîre

roșii, însîngerate. Oamenii loviți nu se fereau. Stăteau drepti, unul lîngă altul, și primeau loviturile cu resemnare, icnind, strîngînd dinții, sau tresărind ușor. Him bașa lovea într-una și din ce în ce mai tare. Trupurile celor doi începură să sîngere. Șatra tăcu. După aceea se auziră murmure și chiar vorbe.

— Trebuie să-i lase să se bată între ei. Cît o să se mai lungească povestea asta ?

— Dar de ce să-i lase ?

În timp ce bașa îl izbea cu biciul cînd pe Ariston, cînd pe Goșu, șatra se împărți în două tabere.

— Ariston are dreptate. Lisandra nu poate să trăiască fără el.

— Ba nu, dreptatea e de partea lui Goșu. Unde ajungem noi dacă îngăduim nevestelor noastre să-și facă de cap ?

De la vorbe cuminți se trecu repede la vorbe aspre. De la vorbe aspre se trecu și mai repede la sudălmi. De la sudălmi se trecu la amenințări.

Him bașa citi pe fețele oamenilor pe care îi bătea că în jurul lui se petrece ceva neobișnuit. Se întoarse și vru să ridice biciul. Era însă prea tîrziu. Oamenii oacheși se încăieraseră între ei. Cineva se repezi pe la spate — poate o femeie, poate un copil — și-i smulse biciul din mînă. Bărbații se tăvăleau în zăpadă cu alți bărbați, se izbeau cu pumnii, își sfîșiau straietele, se trăgeau de părul lung, negru și lucios, își smulgeau bărbile, se mușcau unul pe altul de nas sau de urechi. Femeile nu se lăsau nici ele pe tînjală. Unele se gherăiau, altele se mulțumeau numai să se ocă-rască și să se scuipe, cîteva își apucaseră copiii de picioare, îi învîrteau pe deasupra capetelor ca pe niște bîte și loveau cu ei pe cine nimereau și unde nimereau, fără să țină seamă nici de chiotele prelungi, deznădăjduite, nici de gemetele înfundate.

Him başa se repezi în învălmăşală. Strigînd la unii, urlînd la alţii, lovind cu pumnii cînd în dreapta, cînd în stînga, încercă să-i despartă. Cineva îi puse piedică. Altul îl îmbrînci. Him başa se pomeni zvîrlit în zăpadă, stropşit în picioare, rostogolit şi sfărîmat. Poate ar fi pierit dacă cei patru feciori ai lui — dintre care doi ţineau cu Ariston şi doi cu Goşu — nu ar fi băgat de seamă ce se întîmplă cu stăpînul şatrei şi nu l-ar fi tîrît după ei mai de-o parte.

Atraşi de nemaipomenita hărmălaie, soldaţii ieşiră afară din hrubă şi priviră. Rîseră. Aşa ceva nu mai văzuseră. Cînd luară însă aminte că muierile loveau în alte muieri sau chiar în bărbaţi cu copiii, îşi lepădară rîsul, se întoarseră în hrubă şi-şi încărcară armele. Ieşiră şi alergară — unul cu paşi sănătoşi, altul şchiopătînd de zor — înspre cei încăierăţi. Dacă ar fi strigat, ar fi fost în zadar, pentru că nimeni nu i-ar fi auzit. Descărcară armele în văzduhul plumburiu, pe deasupra lor. Oamenii oacheşi încremeniră fiecare în poziţia în care se afla. Unul dintre soldaţi le strigă :

— Potoliţi-vă, proştilor ! Pentru ce vă omorîţi între voi ? Potoliţi-vă, altfel tragem în carne vie. Tragem în carne vie fără pic de milă... fără pic de milă...

Şi ca să se vadă că nu glumesc puseră armele la ochi.

— Hei ! le strigă iarăşi soldatul. Ridicaţi-vă în două picioare şi marş la hrube, proştilor ! Marş la hrube... Că altfel vă ia dracu...

Şătrarii se ridicară, se scuturară de zăpadă şi plecară spre hrube. Trecură pe lîngă soldaţi cu nasurile în jos, ruşinaţi. Soldaţii se temură şi se traseră mai de-o parte, ţinîndu-şi armele în mîini. Oamenii oacheşi, dacă ar fi vrut, ar fi putut sări cu toţii asupra

lor să-i dezarmeze și chiar i-ar fi dezarmat. N-o făcură.

Trecu pe lângă soldați Matahala. Îl ducea în brațe pe Bus. Băiatul, pe care în toiul încăierării Matahala îl folosisese drept bătă, era leșinat dacă nu cumva chiar mort. O dîră subțire de sînge i se scurgea pe la colțul buzelor din gură.

Him bașa fu adus de subsuori de doi dintre fiii lui. Abia se ținea pe picioare. Le spuse soldaților :

— Rău ați făcut ce-ați făcut. Voi nu faceți parte nici din neamul nostru, nici din șatra noastră. Nu trebuia să vă amestecați. Răfuiala era între noi.

— Dacă nu ne amestecam...

— Dacă nu vă amestecați, oamenii s-ar mai fi bătut între ei cît s-ar mai fi bătut și pe urmă s-ar fi împăcat.

— O să se împace și acum.

— N-o să se împace. Încăierarea a fost întreruptă de voi. N-a fost dusă pînă la capăt.

Cei doi soldați se uitară unul la altul mirați. Unul îl întrebă pe Him bașa :

— Și acum, să zicem c-am greșit, ce avem de făcut ?

— Să vă luați caii și să plecați îndată. Nu mai răspund de viața voastră. V-ați amestecat... Și dacă v-ați amestecat în cearta noastră, eu nu mai răspund de voi.

— Cum ? Viața noastră e în primejdie aici, între voi ?

— În mare primejdie. Oamenii mei vor sări asupra voastră la noapte și vă vor omorî. Mîine dimineață se vor încăiera din nou.

— Dar ce au oamenii tăi cu noi ? N-am lovit pe nimeni. Am vrut să-i oprim să se mai bată între ei ca chiorii. De ce să vă bateți între voi ? Nici așa nu sînteți prea fericiți.

— Ați călcat legea străveche a șatrei noastre și asta nu se iartă. Cît despre fericire, voi care ați venit de acolo de unde ați venit, știți bine că acum nici un om pe lume nu poate fi fericit.

Him plecă. Mergea încet, șchiopătînd și ținîndu-se cu mîinile de pîntec, sprijinit de subsuori de doi dintre feciorii lui. Soldații plecară și ei spre hrubă. Alimut și Blebe le aduseră caii, îi înșeuară, soldații încălecară și, înainte de a porni la drum, le spuseră oamenilor oacheși :

— Vă mulțumim pentru găzduire și vă urăm sănătate și pace.

Oamenii oacheși îi priveau posomorîți, încruntați, tăcuți. Nimeni nu le răspunse. Soldații întoarseră caii, și plecară încet, pe pîrtia care ducea spre crîng. După ce se mai depărtară, auziră strigătele mînioase ale celor rămași lîngă hrube și pricepură că oamenii oacheși, cu mic cu mare, îi înjurau și-i huduiau ca pe niște tîlhari nemernici.

Soldații zîmbiră și grăbiră caii. Împrejurul lor cîmpurile erau acoperite cu nămeți înalți de zăpadă. Deasupra, cerul vînat, umflat, puhav. Caii voinici înaintau greu. Uneori se afundau în zăpadă pînă la pîntec. Se opinteau și mergeau mai departe, mereu mai departe, mai departe și mereu către apus. Acolo, spre apus, pustietatea se isprăvea.

După plecarea soldaților șatra se mai potoli. Matahala îl ducea pe Bus către hrubă, pe brațe. Abia cînd ajunsese cu el în pragul hrubei, Rida băgă de seamă că băiatul ei și nu al alteia se afla în brațele Matahalei. Strigă :

— Dar ce i s-a întîmplat lui Bus ?

Matahala bolborosi un răspuns din care nimeni nu înțelese nimic. Rida își luă copilul. Îl pipăi :

— E cald. N-a murit.

Matahala rînji :

— N-a murit încă, dar o să moară.

Rida, tulburată cum era, nu-i auzi vorbele. Intră în hrubă și i-l puse Oarbei în poală :

— Mamă, dragă mamă, vezi tu ce are.

Oarba auzise hărmălaia, auzise focurile de pușcă, știa că acolo se află încăierată întreaga șatră și nu se aștepta la nimic bun. Rămăsese lângă foc. Acum noră-sa i-l puse în poală pe Bus. Oarba știa că băiatul e ca și dus. Îl pipăi încet și îndelung. Bus era cald încă. Sufla des și greu. Era ștropșit și-i curgea sânge pe gură. Îl pipăi mai departe. Mai avea ruptă în două locuri șira spinării. Îl sărută pe obraji și-l sărută și pe gura fragedă și plină de sânge. Îi șopti Ridei :

— Nu mai e nimic de făcut, noră. *Bus moare*. Tocmai acum îi iese sufletul. Și *sufletul lui Bus* — pe care acum tocmai îl văd aici, lângă mine — *seamănă cu o pasăre albă, de fum*.

Rida își luă băiatul în brațe, începu să plângă și să-l plângă.

— Puiul meu negrișor, puiul meu oacheș, ai murit ! Ce scurtă ți-a fost viața, puiul meu oacheș, puiul meu negrișor !

Ursoaica Babaia se uită lung la Rida și se uită și la Bus cu ochii ei mari, galbeni și mormăi zbătându-se în lanț. Ghep, fratele mai mare al lui Bus, o ciomăgi. Ursoaica Babaia se potoli. Se potoliră și ceilalți urși. Ursoaica Babaia se așeză în patru labe cu botul spre intrarea în hrubă și privi, pînă o apucă somnul, pielea ursului Zazu, spînzurată acolo. Fumul o afumase. Ninsoarea o uda. Vîntul o usca. Fumul continua s-o afume și s-o înnegrească. Iar timpul, care o învechise, continua s-o învechească... s-o învechească...

A doua zi îl îngropară și pe Bus pe colină, lângă ceilalți morți ai șatrei.

Seara târziu, la lumina puțină a lămpilor cu petrol și a flăcărilor jucăuse ale focurilor, două femei borțoase se ușurară după multe chinuri. Una născu un băiat, alta o fată. Him numără în gând viii și, tot în gând, numără și morții. Acum șatra nu mai avea decât șaizeci și două de suflete. Oamenii oacheși mai aveau carne de cal, de măgar și de catîr pentru cel mult o săptămână. Linte, fasole, varză, făină și mălai mai aveau pentru o lună. Mai puteau să nădăjduiască și la altceva? Da, mai puteau. Caii, măgarii și catîrii șatrei muriseră. În urma acestui fapt rămăseseră întregi doi saci de orz și doi saci de ovăz. Orzul fiert și ovăzul fiert astîmpărau foamea, țineau vie șatra, cu toate că fierturile nu erau plăcute la gust.

La moartea lui Bus nu se mai gândi nimeni, în afară de Oarba și de Rida. Matahalei nu-i ceru nimeni socoteală. Legea străveche a șatrei cerea ca peste urmările unei încăierări, oricare ar fi fost ele, să se aștearnă cea mai deplină uitare. De ochii șatrei, atît Oarba cît și Rida țineau seama de această lege. În inimile lor însă clocoteau ura și dorul de răzbunare. Matahala nu avea să scape ușor. Moartea lui Bus trebuia să fie plătită. Presimțind, Matahala se ferea de cele două femei. Oarba era vicleană, Rida, vînjoasă și, la nevoie, puternică și îndrăzneță ca o leoaică.

— Hai, îi spunea Matahala bărbatului ei, lui Uj Hoțul, ia securea și hai la crîng să mai aducem lemne.

— Dar lemnele nu s-au isprăvit.

— Au să se isprăvească mîine-poimîine.

— Să mergem, dar de ce să mergem numai noi doi ? Ce ? Parcă numai noi ne încălzim la foc ? Să mai meargă și alții.

— Hai, când îți spun.

Uj Hoțul nu se mai împotrivi. De altfel rareori i se împotrivea nevastei. Era un bărbat scund, bine legat, ca de patruzeci de ani. Nevastă-sa, căreia șatra, uitându-i numele, nu-i spunea decât Matahala, era mult mai înaltă decât el. Luă securea și plecă spre crîng. Matahala îi călcă pe urme. Pînă la crîng Matahala tăcu. Tăcu și Uj. Cum ajunseră, se apucară de lucru. Uj lovea cu coada securii în arbuști, îi scutura de zăpadă și pe urmă îi tăia. Matahala aduna arbuștii tăiați și-i făcea grămadă. Cînd i se păru că grămada e destul de mare, Matahala zise :

— Destul. Destul pentru astăzi. Mai multe lemne nici n-am putea duce la spinare.

Uj Hoțul împărți grămada în două și din fiecare parte făcu un fel de snop pe care-l legă cu cîte un crîmpei de frînghie. Vru să-și ia sarcina lui la spinare și să plece. Matahala grăi :

— Mai stai. Nu te-am adus atît de departe de șalăș numai pentru lemne.

Uj rînji. Și după ce rînji un timp, hohoti :

— Scroafo ! Am cam bănuț eu...

Își scoase cojocul soios și-l așeză pe zăpadă cu grijă. Matahala îl aștepta întinsă, cu ochii acoperiți cu mîinile. Bărbatul o întrebă încet, de parcă ar fi bănuț că prin apropiere se mai află și alți oameni :

— Nu cumva ți-e rușine ?

— Da, Uj, răspunse șoptit Matahala, ori de cîte ori facem treaba asta mi-e rușine, îmi crapă obrazul de rușine, dar n-am ce face... și dacă n-am ce face, n-am ce face...

Se sculară, se scuturară de zăpadă și se uitară în toate părțile. La cîtiva pași de ei, un iepure roșcat

rămăsese nemișcat între nămeții de zăpadă și se uita la ei cu ochii mici în care lucea parcă o lumină veselă. Mai departe, crîngul era pustiu, cîmpul era pustiu, cerul era pustiu și încărcat de nori orbi, întunecați, neclintiți. Uj Hoțul aruncă spre iepure un ciot. Iepurele o tuli în salturi mari. Ciotul căzu și se îngropă în zăpadă.

— Nu l-ai lovit, Uj.

— Spune...

— Uj, îți mai aduci tu aminte cum te-a bătut pe tine cu harapnicul pînă ai leșinat, Him bașa ?

— Nu, n-am uitat. Așa ceva nu se uită toată viața. Dar e cam mulțisor de atunci, femeie.

— Zece ani, Uj, zece ani și cîteva luni.

— Călcasem străvechea lege a șatrei. Furasem niște cai. Him bașa era în dreptul lui să mă bată. Him bașa avea dreptul chiar să mă omoare. Dacă nu duceam caii de unde-i furasem, ne prindeau jandarmii și atunci... Atunci era vai de capul șatrei.

— Totuși, Uj, Him bașa te-a bătut prea tare.

Uj Hoțul tăcu. Tăcu și își aruncă gîndurile îndărăt cu peste zece ani. Furase doi cai de la un cîrcimar. Caii erau mari, șargi. Him bașa îl silise să ducă frumusețea de cai de unde-i luase. Și pe urmă îl bătuse zdravăn.

Matahala îi întinse o țigară.

— Fumează, Uj. N-ai mai fumat de mult.

Omul luă țigara, o aprinse și după ce trase cu sete cîteva fumuri, o întrebă :

— Dar de unde ai tu țigări ?

— Am cumpărat cîteva pachete din orașul acela de lîngă apă. Le-am păstrat pentru tine, pentru cînd vei fi în lipsă.

Fumul țigării era tare, aspru, acru. Lui Uj Hoțul îi plăcea.

— Ascultă, zise el, de ce mi-ai pomenit tu de întâmplarea cu Him başa ? Pînă acum n-ai scos o vorbă. Timp de zece ani şi mai bine n-ai scos o vorbă, şi acum, deodată... Credeam c-ai uitat...

— N-am scos nici o vorbă, Uj, pentru că n-avea rost.

— Şi acum crezi că are ?

— Are, Uj. Dacă n-ar avea, aş fi tăcut mai departe.

Uj se gîndi, se gîndi. Spuse :

— Nu pricep, zău că nu pricep nimic.

— Uj, tu ai urechi ?

— După cîte ştiu am. Două. Una în dreapta şi alta în stînga.

Rîseră amîndoi. Vîntul începuse să adie. Era vînt de miazănoapte şi avea să se întetească destul de curînd. Ramurile arbuştilor se clătinară şi scuturară zăpada.

— Degeaba ai urechi, Uj. N-auzi nimic din ce vorbesc oamenii în şatră.

Uj Hoţul se miră.

— Oamenii vorbesc multe. Nu ştiu ce vrei să spui.

— Oamenii vorbesc împotriva lui Him başa.

— Şi ce vor cu Him başa ?

— Să-l dea jos. *Şatra trebuie să aibe alt stăpîn.*

Uj Hoţul îşi luă sarcina de lemne la spinare şi plecă. Matahala îl urmă. Mergea, ca de obicei, cu doi paşi în urma lui. Vîntul se întări şi mai mult. Se lăsa ger. Pe la jumătatea drumului dintre crîng şi hrube, Uj Hoţul se opri. Cînd Matahala ajunsese în dreptul lui o întrebă :

— Şi cam care ar fi acela care i-ar lua locul lui Him başa ?

Matahala zîmbi. Îl lăsa pe Uj să aştepte un timp, pe urmă zise moale :

— Buir mi-a spus că şatra s-a gîndit la tine.

Uj Hoțul rămase cu gura căscată.

— Cum adică la mine ? Și de ce tocmai la mine ?

— Nu știu. Vorbește cu Buir, dar ia seama să nu v-audă nimeni. Pînă nu este pregătit totul, nici Him bașa și nici altcineva din neamul lui nu trebuie să afle ceva.

Merseră mai departe. Vîntul îi înfășura în pale reci. Cerul se posomora. Zăpada le scrișnea sub picioare, de parcă ar fi fost sacîz nu zăpadă. În pragul hrubei, Uj Hoțul se opri și-i spuse Matahalei :

— Îmi pare rău că n-am lovit iepurele. Îl jupuiam, îl frigeam și-l mîncam astă-seară. Mi s-a făcut o poftă grozavă de friptură de iepure. Mîine o să mă duc în crîng să-ncerc să prind unul.

Matahala se uită strîmb la el și-i spuse, încet, printre dinți, de parcă ar fi rostit un cuvînt dulce, de dragoste :

— Căcăciosule !...

Uj Hoțul își vîrî capul între urechi și tăcu.

În hrube oamenii oacheși vorbeau între ei pe șoptite. Dacă timpul nu era prea urît, dacă nu viscolea și vîntul nu bătea prea tare, se adunau mai mulți, luau topoarele sau securile la spinare și se încîrduiau spre crîng. Odată ajunși acolo tăiau arbuști, îi grămădeau și pe urmă se-ntindeau la vorbă.

— Trebuie să-l dăm jos pe Him bașa. Din pricina lui am ajuns aici. Din pricina lui o să pierim și noi și copiii noștri.

— Cum din pricina lui ? Ce putea să facă ?

— Să fi mișcat din urechi, să fi dat plocoane oamenilor stăpînirii de lîngă fluviu, să fi rămas să ier-năm acolo, la marginea orașului.

— Credeți că izbutea ?

— Trebuia să izbutească. L-am ales bulibașa, ca să aibe grijă de șatră. Ce fel de grijă a avut Him bașa, se vede : murim de frig, murim de foame.

— Nici o șatră n-a rămas dincolo de fluviu.

— Așa o fi. Noi însă trebuia să rămînem.

Alții vroiau să-l doboare pe Him bașa pentru altele.

— Și-a luat toți feciorii în hruba lui.

— În hruba lui e mai cald decît într-ale noastre.

— Pentru că în hruba lui pereții sînt uscați.

— Într-ale noastre mustesc pereții, mustește tavanul.

— Pe străinii accia Him bașa nu ne-a lăsat să-i omorîm.

— După sfatul lui Him bașa nu i-am omorît și ne-am ales numai cu necazuri.

— Pe Alimut...

— Ce e cu Alimut ?

— De ce nu-l silește Him bașa pe fiu-său să trăiască cu fata lui Calub ? Stă fata părăsită și se usucă fără bărbat.

— Fata lui Calub o să se lege de ginerii noștri și-o să le strice căsniciile.

— Him bașa ne-a înșelat la socoteală. Pe bucatele cumpărate de la negustorii de lîngă apă a dat mai puțini galbeni decît a spus el c-a dat. Ne-a înșelat... Ne-a înșelat...

— Oarba... Și Oarba e de vină. Ea îi dă sfaturi proaste lui Him bașa. Oarba... Și Oarba e de vină...

— De ce împiedică Him bașa pe Ariston și pe Goșu să se răfuiască odată ?

— Întrebi de parcă n-ai ști : Him bașa ține la Lisandra. Poate s-o fi culcat și el cu ea, nu numai Ariston.

Strigau. Urlau. Se mîniau. Dacă Him bașa ar fi trecut din întîmplare prin apropierea lor, s-ar fi repezit cu toții asupra lui, l-ar fi ucis și l-ar fi rupt în bucăți, cu toate că pînă atunci nici unul din ei nu omorîse om.

Him başa nu ştia nimic. Tândălea în hrubă, îşi încălzea oasele bătrîne la foc şi se gîndea la şatra lui, la şatra pe care încă de pe cînd era tînăr şi drept ca un brad o stăpînea şi pe care, la rîndul şi la timpul lor, o stăpîniseră înaintaşii săi.

Acum ieşi în pragul hrubei. Oamenii oacheşi suiau povîrnişul, ajungeau în pragul hrubelor cu sarcinile de lemne şi rămîneau acolo încruntaţi. Nu-şi dădu seama ce este cu ei, dar bănuî că totuşi ceva deosebit era la mijloc. Se duse în hrubă, luă biciul şi se întoarse. Oamenii oacheşi începură să se înghe-suie unul într-altul şi să murmure. La spatele bărbaţilor se îngrămădiseră muierile şi copiii. Him başa înălţă fruntea şi-i întrebă :

— Ce vreţi ? Văd că vreţi ceva, dar nu înţeleg ce anume.

Se făcu tăcere. Fiecare aştepta să înceapă altul. Him başa zîmbi şi adăugă :

— Nu cumva e vorba tot de Ariston şi de Goşu ?

Buir se lăsa pe vine ca să nu se vadă — era în rîndul din urmă — şi zise :

— Nu, bulibaşa, *acum e vorba de altceva.*

— Spune, Buir, că mi se pare că al tău e glasul. Spune ce vreţi ?

Buir rămase tot ciucit pe vine şi-i răspunse :

— Vrem ca tu să nu ne mai fii bulibaşa. Vrem ca bulibaşa al nostru să ne fie Uj, da, Uj Hoţul, bărbatul Matahalei.

Him başa rîse de-a binelea.

— Şi de ce să nu mai fiu eu bulibaşa, Buir ? Şi mai ales pentru ce să fie bulibaşa peste şatra noastră Uj Hoţul ?

Oamenii prinseră curaj şi se apucară, învălmăşind şi încurcînd cuvintele, să-i strige şi să-i urle în obraz toate cîte le strigaseră şi le urlaseră între ei în

crîng. Ba mai adăugară și alte născociri, care mai de care mai prăpăstioase și mai urîte. Fiii lui Him bașa — cinci la număr — veniră lîngă el. Veni lîngă el și Oarba.

— Lăsați-mă singur ! zise Him. Trăgeți-vă de-o parte și rămîneți liniștiți, orice s-ar întîmpla.

Îl ascultară. Sudalmele nerușinate, învinuirile plătuite și clocite mai dinainte, ca și cele născocite pe loc, la fierbînteală, curgeau șiroaie. Him bașa ascultă totul... totul...

Văzînd că Him bașa ascultă tot ceea ce i se aruncă în spinare, fără să crîcnească, ci numai clipind din cînd în cînd din ochi, oamenii oacheși se mai domoliră. Atunci Him bașa prinse o clipă de tăcere și-i întrebă răstit :

— Crede, într-adevăr, vreunul din voi că eu am avut ceva cu Lisandra ? Poate tu, Aristoane ? Poate tu, Goșule ?

— Eu nu, zise Goșu.

— Nici eu, spuse Ariston.

— Atunci cine ? întrebă Him bașa.

— Noi toți ! urlară oamenii aproape într-un singur glas. *Noi toți !*

Him bașa ridică biciul, se repezi la ei, îi izbi pe aleselea și la nimereală, fără milă, cum nu-i mai lovea niciodată. Unora le căuta cu biciul obrazul, pe alții se mulțumea să-i lovească la întîmplare. Femeile și copiii fugiră speriați. Bărbații însă rămaseră pe loc îndurînd cu resemnare loviturile. Nici unul nu încercă să scape. Cîțiva căzură cu fața în zăpadă. Him bașa continua să-i lovească.

Îi lovi... Îi lovi... Și nu se opri pînă nu-i văzu pe toți culcați la pămînt.

Cînd se potoli, le spuse :

— Despre ceea ce avem de făcut, spre a încerca să scăpăm cu viață din această pustietate, o să vorbim mâine. Acum duceți-vă și astîmpărați-vă foamea. Ați muncit cu spor la crîng și ați adus lemne la hrube pentru cel puțin o săptămînă.

Vîntul vui și suieră mai departe peste cîmpurile albe. Norii își lăsară pîntecele umflate să atîrne, ca și mai înainte, deasupra pămîntului. Începu să ningă cu fulgi mari și deși. Începu iarăși să ningă... Iarăși...

Trecură zile. Trecură nopți. Pe urmă trecură alte zile și alte nopți. Vîntul suflă și într-o seară se opri ostenit și se culcă printre nămeți să se odihnească. Ninse. Nu mai ninse. Ninse iarăși. Soarele se arată. Se ascunse. Și iarăși se arată. Zilele începură să crească. Nopțile începură să scadă. Și vremea curse înainte.

În șatra aciuată în hrubele înconjurate de pustiu muriră oameni și se născură pui de oameni. Fiecare mort muri pentru el. Fiecare nou-născut se născu pentru el. Pentru că nici un om nu moare în locul altui om și nici un pui de om nu vine pe lume în locul altui pui de om.

*Cara-lu, cara-la,
Luko-bei...
Cara-lu, cara-la,
Niko-bei...*

Morții fură îngropați lîngă ceilalți morți, pe colină, în pămîntul înghețat și sub zăpada înghețată. Cînd ești mort, în pămînt nu-ți e nici cald, nici rece, nici bine nu-ți este și nici rău. Dormi liniștit, somn adînc dormi, somn de veci dormi și nu știi nici măcar cum putrezești și cum te schimbi în țărînă, dar de putrezit putrezești, de schimbat în țărînă, te schimbi în țărînă.

Pruncii cei noi, tăvăliți goi prin nămeți, pentru a se căli și pentru a se oțeli, îndată după naștere, țipară înainte de a deschide ochii și nu tăcură decît după ce-și potoliră înțîia foame sugînd țîță dulce din sîinii mari, arămii și pietroși ai lehzelor.

Prin văzduhul cînd înnourat și crîncen, cînd limpede și sticlos se auziră iarăși tunurile mugind, gemînd adînc și îndelung undeva departe spre răsărit. Socotind după mugetul și geamătul lor, războiul se apropia, se apropia încet, dar se apropia.

Șatra se obișnuî repede cu tunurile. Le auzeau glasurile și parcă nu le auzeau. Hrana era pe isprăvite. Foametea da tîrcoale șatrei, frigul o făcea să dîrdie și să clănțane, și acum moartea se simțea în hrubele oamenilor oacheși ca la ea. Simțeau frigul, însă nu se speriau nici de frig. *Va veni primăvara.* Vor mînce verdețuri și vor scăpa de foamete. *Va veni primăvara* și ei toți se vor încălzi la soare și vor scăpa de frig. Moartea însă n-o vedeau. Moartea nu are trup. Dacă moartea n-are trup, n-are nici umbră. Atunci cum s-o vezi ?

Cîteva săptămîni Him bașa nu mai avu prilejul să biciuie pe nimeni. Șătrarii se potoliră și nu mai visau să-l schimbe cu Uj Hoțul. Goșu și Ariston se înjurau și se amenințau cu cuțitele ori de cîte ori se întîlneau departe de hrube : dar de încăierat nu se mai încăierau. Him le spusese amîndurora, în fața întregii șatre, ce hotărîse și, arătîndu-le și biciul, adăogă că, în cazul în care se vor mai lua la bătaie fără știrea și fără îngăduința lui, îi va alunga fără milă din șatră, cu Lisandra lor cu tot.

Tocmai atunci cînd toți se pregăteau să aștepte primăvara salvatoare în liniște, se petrecu ceva cu totul neașteptat și care încurcă lucrurile. Rida, care nu-i putea ierta Matahalei moartea lui Bus, o pîndea și o urmărea cu gîndul s-o prindă la strîmtoare

și să-și sare cu ea inima. Tot pîndind-o și tot urnă-
rind-o, într-un amurg, o văzu furișîndu-se printre
nămeți. Nu venea spre hrube, ci se depărta de ele.
Peste cîteva clipe, băiețandru Vuz, fratele mai mic
al lui Blebe, se strecură după ea, uitîndu-se cu vă-
dită frică în dreapta și-n stînga. Rida pricepu
despre ce poate fi vorba. Vru să se ia după ei. Se
răzgîndi. Chemă încă trei femei din șatră și le spuse :

— Veniți cu mine, muierilor. N-o să vă pară rău.
O să vedeți ce nici cu gîndul n-ați gîndit... O să ve-
deți... O să vedeți...

Să vadă ce nici cu gîndul n-au văzut ! Cine are
tăria să se împotrivească unei asemenea ispite ? Ple-
cară în stol, tăcute. Merșeră nu prea mult. Se opri ră.
Căscară ochii, ochii lor rotunzi, neobișnuit de mari
și neobișnuit de negri. Duseră mîinile la gură, să nu
strige. Matahala ! Matahala cea neprihănită sta răs-
turnată în zăpadă. Fața, acoperită cu mîinile ! Fusta,
ridicată pînă sus. Părea un morman uriaș de carne,
un morman viu. Deasupra Matahalei, mic și pricăjit
ca un bursuc costeliv, băiețandru Vuz, căruia încă
nu-i mijise mustața, zorea, ca un nechibzuit ce era,
s-o mulțumească și s-o îndestuleze.

Rida rămase de piatră, cu gîndul la răzbunarea ei.
Privind însă, celorlalte trei muieri li se aprinse
pofta. În trupurile lor arămii mînia începu să fiarbă
și sîngele să clocotească. Se apucară să chiuie :

— Huo !... Huo !... Huideooo !... Nerușinato !
Ai spurcat copilul, nerușinato !... Huo !

Vuz se desmetici, sări în sus, își ridică pantalonii
din vine și o luă la goană peste cîmp. Zăpada îl
împiedica să alerge așa cum ar fi vrut. Alerga cîteva
pași. Cădea. Se ridică. O lua iarăși la goană. Greoaie,
Matahala se sculă și ea, își scutură fusta și scurteica
de zăpadă și se uită către muierile care o huiduiau.

Se apropie de ele liniștită de parcă nu s-ar fi petrecut nimic.

— Ce e, fa ? Ce v-a apucat ?

— Păi...

— Ce păi ?

Se năpusti și prinzînd-o pe una de coade se apucă să tîrnuie zăpada cu ea. Celelalte două fugiră țipînd. Rida sări în spinarea Matahalei, îi smulse tulpanul de pe cap, își înfipse mîinile în părul ei și, smucînd-o și mai izbind-o și cu genunchii în spate, izbuti s-o doboare în zăpadă. Încălecă pe ea, o zgîrie și încercă să-i spargă ochii. Matahala își încordă puterile și o zvîrli de-o parte. Nu ajunsese însă să i se urce cu picioarele pe piept și s-o zdrobească. Șatra venea grăbită, toată în păr. Him bașa flutura biciul și Uj Hoțul ciomagul. Matahala le rîse tuturor în nas :

— Atîția bărbați mîndri ! V-ați adunat să bateți o muiere !

Scuipă la picioarele lui Him bașa. Uj Hoțul sări într-o parte și înălță fulgerător ciomagul s-o izbească pieziș și s-o doboare. Matahala se răsuci pe călcîie uimitor de repede, se feri și ciomagul lui Uj Hoțul căzu în gol. Matahala îi puse piedică bărbatului. Uj Hoțul căzu. Șatra, pînă aci mînioasă, își descreți frunțile și rîse. Matahala nu luă în seamă rîsul șatrei, cum cu puțin înainte nu-i luase în seamă mînia. Se aplecă de mijloc și-l apucă pe Uj Hoțul de picioare. Dintr-o singură opintire îl ridică și începu să-l învîrtească în jur, cum ar fi învîrtit o bîtă. Oamenii oacheși se traseră îndărăt. Him bașa rămase neclintit. Matahala lovi în el cu Uj Hoțul. Stăpînul șatrei căzu. Matahala îl aruncă peste el pe Uj Hoțul. Bărbații șatrei se rușinară de teama care-i făcuse să dea îndărăt, închegară un cerc în jurul Matahalei, strînseră cercul din ce în ce mai mult și, cînd unul dintre ei răcni „Acum“, se repeziră cu toții

dintr-o dată asupra ei. Unii îi săriră în cârcă și o apucară de păr, alții îi căutară beregata s-o înăbușe, cîțiva se tîrîră și o prinseră de picioare. O burdușiră bine, pe înfundate și pînă la urmă izbutiră s-o întindă cît era de lungă pe zăpadă.

Undeva, spre răsărit, departe, neînchipuit de departe, tunurile gemeau, oftau și se văitau îndelung. Prin amurgul vînat, gemetele, oftaturile, vaietele tunurilor alergau între pămîntul alb de zăpadă și cerul acoperit de nori, veneau, treceau peste oamenii șatrei, învălmășiți în apropierea hrubelor, și se pierdeau înspre zarea apusului ori poate treceau și dincolo de zarea aceea unde soarele ascuns după nori se chinuia să asfințească. În urma gemetelor, oftaturilor și vaietelor stinse, topite, veneau rostogolindu-se dinspre răsărit altele și altele. Nu cumva rostogolirea aceasta era însăși rostogolirea timpului? Rostogolirea timpului nu se aude. Dar acum, de cînd oamenii se vînau și se ucideau între ei cu o sălbăticie care o întrecea cu mult pe cea a fiarelor, nimic sau aproape nimic nu se mai petrecea ca de obicei.

Careva o izbise în tîmplă. Matahala amuțise. Acum oamenii oacheși o loveau pe unde nimereau și-o rostogoleau prin zăpadă.

— Lăsați-ne-o și nouă... Lăsați-ne-o și nouă...

Bărbații, osteniți, o lăsară pe Matahala pe mîna muierilor. Muierile n-o loviră. N-o traseră de păr. Nu-i zgîriară obrazul cu unghiile. O întoarseră cu fața în sus, încălecară pe ea, îi ridicară fusta și cămașa groasă, de cînepă, pînă mai sus de buric, îi desfăcură picioarele și prin deschizătura dintre ele se siliră s-o îndoape cu bulgări de gheață și de zăpadă.

— Ha-ha-ha !

— Hi-hi-hi !

— Muierile au cap ! O pedepsesc pe unde-a păcă-tuit.

Him başa şi Uj Hoţul, care se desmeticiseră şi se culeseră din zăpadă, priveau. Ochiul lor rotunzi, neobişnuit de mari şi neobişnuit de negri, deveniră, ieşind din orbite, parcă şi mai rotunzi, parcă şi mai mari, parcă şi mai negri.

Dinspre răsărit veniră şi trecură vuind şi la mare înălţime către apus trei avioane burticoase. Oamenii oacheşi nu le priviră. Avioanele se depărtară. Când ajunseră aproape de marginea zării umbrele mari, luminoase, căzură din cer şi plutiră îndelung, alun-gînd amurgul, între pămînt şi cer. Pe urmă... Pe urmă se auziră explozii şi se văzură flăcări mari zbătîndu-se ca nişte şerpi roşii, uriaşi şi suluri ne-gre de fum.

Avioanele se întoarseră. După ele venea, lunecînd pe sub nori, un avion mic care zbîrnuia ca un bon-dar. Sub nori, deasupra zăpezilor, lătrau mitraliere. Cele trei avioane se depărtară. Bondarul se întoarse bîzîind vesel că-l ocolise moartea. Zbura destul de jos. Pilotul văzu pe albul zăpezii învîlmăşeală ome-nească. Căpătă chef de joacă. Aruncă o paraşută lu-minoasă. Amurgul îşi depărtă aripile cernite. Cerul se luminează. Se luminează şi cîmpul acoperit de zăpadă. Bondarul se clătină pe aripile lui negre, se lăasă şi mai jos. Mitraliera lătră de cîteva ori scurt. O ploaie de gloanţe împrăşcă zăpada. Oamenii oacheşi căzură la pămînt. Bondarul, hohotind şi scrişnind din măse-lele lui de oţel, se înalţă şi se depărtă. Paraşuta căzu undeva în zăpadă şi se stinse. Amurgul deveni iarăşi amurg. Matahala, lăsată în părăsire, se trezi. Se frecă la ochi şi se sculă. Şatra sta tăcută, lungită, cu feţele în zăpadă. Matahala simţi dureri ascuţite. Înţelese

ce i s-a întâmplat. Se repezi la Uj Hoțul. Îi luă ciomagul și începu să lovească spinări, picioare, capete. Urlă :

— Dar ce-ați avut, mă, cu mine ? Dar ce-ați avut, fă, cu mine ? Ce-ați vrut, mă, și ce-ați vrut fă cu mine ? Ce vă pasă vouă ce fac eu cu născătoarea mea și cu viața mea ? A ? Ce vă pasă ?

Îl lovi de câteva ori și pe Him bașa. Văzându-l pe Uj Hoțul că încearcă să scape cu fuga se năpusti asupra lui. Îl pocni, îl îmbrânci, iar îl pocni :

— Și tu, stîrpitură, tu de ce-ai vrut să mă bați ? De ce ai vrut să mă bați tu pe mine ? De douăzeci de ani trăiesc cu tine, mototolule, și tot de douăzeci de ani eu — eu, și nu alta — îi învăț pe toți flăcăii șatrei cum să se culce cu muierile. Eu, nu alta ! Și acum ați aflat-o. Ai aflat-o și tu, mototolule ! Și vrei să mă bați ! Vreți cu toții să mă bateți !... Să mă bateți... Voi... Să mă bateți voi pe mine...

Scuipă scîrbită spre toți și aruncă ciomagul de parte, peste capetele lor. Ciomagul nu lovi pe nimeni. Căzu și se îngropă în zăpadă. Matahala se lăsa pe vine, se ciuci și începu să se vaiete și să plîngă.

— Ce-aveți voi cu mine ! Ce vreți voi de la mine ! Peste puțin timp o să murim. Toți o să murim. Cu mic, cu mare o să murim. Pînă la primăvară, pînă la vară nici unul din noi n-o să mai trăiască. Noi am fost mînați aici să murim. Toți o știți. Și nici unul din voi nu vorbește despre asta. În curînd o să murim toți, toți...

Acum amurgul se stinse. Golul dintre cerul acoperit de nori groși și pămîntul ascuns sub zăpada albă, neprihănită, se umplu de scama fumurie a înăușării ceas de seară. Oamenii oacheși tăcură și se cocoșară. Tăcură de teama cuvintelor pe care le auziseră. Și se cocoșară, pentru că dintr-o dată li se

păru că tot întunericul serii se prăbuşise pe umezii lor.

Matahala sughiţă şi când sughiţul i se potoli spuse :

— O să murim ! Toţi. Pînă la primăvară sau cel mai tîrziu pînă la vară. O să murim. *Şi cu ce ne-am ales noi din viaţa noastră ?* Şi eu... Spuneţi-mi voi mie, cu ce m-am ales eu din viaţa mea ? A ? Cu ce m-am ales ?...

Nu-i răspunse nimeni. Nici oamenii nu-i răspunseră, nici pămîntul, nici văzduhul, nici norii. Nimeni.. Nimeni...

Femeia uriaşă se lungi pe zăpadă. Vru să muşte pămîntul. Pămîntul, care tăcea şi nu-i răspundea. Însă pămîntul era acoperit cu zăpadă. Peste zi suflase vînt rece dinspre miazănoapte şi zăpada era tare şi îngheţată. Zbătîndu-se, Matahala îşi înfipse dinţii în zăpada tare şi îngheţată. Muşcă. Buzele îi sîngerară. Îşi linse sîngele de pe buze întocmai cum îşi lingeau animalele rănile. Întocmai cum îşi lingea vulpea sîngele răniilor atunci cînd era împuşcată de vîntor, dar nu ucisă. Îşi dădu seama că sîngele ei e cald, aproape fierbinte, sănătos şi niţeluş sărat. Începu să-i placă sîngele. Îşi muşcă singură buzele. Adînc şi le muşcă. Buzele îi sîngerară din belşug şi ea le linse cu sete, le linse pînă le simţi uscate. Se ridică.

Şatra, care privise totul cu mirare, se trase îndărăt, tăcută. Matahala căută ciomagul. Îl găsi. Îl ridică şi urlă :

— Nu vreau să mor... Nu vreau să mor... Vreau să-mi trăiesc pînă la capăt viaţa... Iar voi... Voi să mă lăsaţi să-mi trăiesc cum îmi place mie puţina viaţă pe care o mai am de trăit... Puţina viaţă pe care o mai am de trăit...

Careva îi strigă :

— Dar de ce vrei să trăieşti ?

— Dobitocule ! Dar de ce să vreau să mor ? Vîno, vîno-ncoace, dobitocule, să te ciomăgesc și să-ți smulg boașele. Nu meriți să ai boașe, nu, nu meriți...

Șatra tăcu. Matahala tăcu. Cîinii, care încă de la începutul încăierării se așezaseră în patru labe în zăpadă și priviseră totul fără să miște măcar din coadă, tăcură și ei. Nu mîriiră, nu scînciră, nu lătrară. Se uitară la tot ceea ce făceau oamenii oacheși și ascultară tot ceea ce spuseră oamenii oacheși. Poate înțeleseseră ceva. Poate înțeleseseră totul. Poate nu înțeleseseră nimic. Dar cîinele Rob nu se uitasese la nimeni. Rămăsese tot timpul cu ochii în jos și cu botul în zăpadă.

Uj Hoțul se apropie de nevastă-sa. Matahala socoti că vine cu gînd rău asupra ei, acum, cînd o crede stropșită, lipsită de putere, moleșită. Ochii ei rotunzi, neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, i se aprinseseră. Sîngele începu să-i clocotească în trup. Ridică ciomagul, urlă :

— Să nu te atingi de mine, stîrpitură, că te ucid !
Dintr-o singură lovitură te ucid, stîrpitură !

Înfrișat, Uj Hoțul căzu în genunchi. Matahala lăsa ciomagul. Uj Hoțul se tîrî încet, pe genunchi, către ea.

— Draga mea, scumpa mea, hai... Hai să mîncăm și să ne culcăm draga mea... Liniștește-te, draga mea, liniștește-te. O să trăim... O să trăim... O să trăim...

— Natantolule ! Cum o să trăim și cît o să mai trăim ? Puțin de tot, natantolule, puțin de tot. Pe urmă... Pe urmă o să murim... Pe urmă toți o să murim... toți... toți.

Se așează iarăși pe plîns. Uj Hoțul se sculă; se înalță pe vîrfurile picioarelor, întinse mîna s-o mîngîie pe Matahala pe obraz. Muierea voinică îl plezni peste mîna :

— Ce ți-a venit ? Nu te-ai priceput niciodată să mă mîngîi, nici pe obraz, nici prin alte părți.

Uj Hoțul se trase îndărăt. Și după ce puse între el și ea o distanță bunicică, se răsti :

— Adică...

— Așa cum ți-am spus !

— Dar alții... Alții au știut să te mîngîie ?

Acum glasul lui se asemui cu glasul unui copil. Matahala se gîndi să-i spună ceva plăcut, o minciună care să-l liniștească. În ciuda voinței ei se auzi rostind răspicat adevărul :

— Oho ! Alții ! S-au priceput... S-au priceput de minune.

Răspunsul îl opări.

— De-ai noștri ?

— Și de-ai noștri.

— Care ? Spune-mi-l, să-l omor.

— Ai avea prea mulți de omorît, Uj. Prea mulți.

Se opri pentru a-și aminti cît mai bine totul. După aceea zise :

— Nu, Uj, n-ai avea prea mulți de omorît. O mare parte din ei au murit. Au murit și au fost îngropați.

Iarăși își aduse aminte de moarte. Iarăși și iarăși... Urlă. Ca o fiară urlă :

— O să murim. Pînă la primăvară, ori cel mult pînă la vară, o să murim. Toți o să murim. Am fost aduși aici să murim... Să murim !

Uj Hoțul se apropie de ea și o apucă de mîină :

— Hai, nevastă, hai, nevastă...

Matahala se lăsă dusă ca un copil cuminte. Plîngea, Sughița. Iar plîngea. Sub picioarele ei mari, groase, zăpada înghețată scrișnea și scîrțîia. Zăpada înghețată scrișnea și scîrțîia și sub tălpile lui Uj Hoțul.

Se îndreptară spre hrube. Aprinseră focurile, care între timp se stinseseră. Muierile pregătiră în grabă

fiertură săracă. Oamenii oacheși, flămânzi, osteniți, o sorbiră și ei în grabă, de parcă ar fi fost nevoiți să plece de îndată la drum. Nu plecară. *N-aveau încotro să plece.* Se întinseră în culcușuri și încercară să doarmă. Somnul însă da tîrcoale hrubelor și nu voia să pătrundă în nici una din ele. Oamenii oacheși se răsuceau, se așezau cînd pe-o parte, cînd pe alta, închideau ochii și încercau să nu se mai gîndească la nimic. În capetele tuturor însă se învîrtea un singur gînd, unul singur : „*O să murim. Pînă la primăvară, ori cel mai tîrziu pînă la vară, o să murim. Toți o să murim. Am fost aduși aici ca să murim.*”

Focurile pîlpiiră. Fumegară. Se stinseră. Frigul se strecură înăuntru printre pieile atîrnate la intrare. Oamenii oacheși se acoperiră mai bine. Unii se făcură covrig. Alții își luară nevestele în brațe și, cînd le simțiră lîngă ei calde și vii, forța vieții li se trezi. Nu și-o stăpîniră.

Spre ziuă adormiră. Adormi și Him. Lîngă pieptul păros al lui, Oarba, trează, respira ușor, liniștit. Da, Oarba respira ușor, liniștit. Dar inima îi ardea în piept ca un bulgăr rotund de foc. De ce murise Bus ? De ce fusese nevoie să moară Bus ? Acum băiatul, altădată atît de viu, atît de neastîmpărat, dormea somn adînc, somn fără trezire, în pămîntul înghețat, sub zăpada înghețată și nici măcar nu putea să viseze. O pișcară puricii. Se scărpină încet, să nu-i tulbure somnul lui Him. Mîncărimea îi trecu. Gîndi : „Pe morți nu-i pișcă puricii. Morții nu visează. Morții nici măcar nu visează. Morții nu se gîndesc la nimic. Dar dacă, totuși, se gîndesc ? Nu. Nu se gîndesc. Morții nu mai au gînduri. Morții, odată culcați în pămînt și acoperiți cu pămînt, nu mai au umbră. Și dacă morții nu mai au umbră, nu mai au nici gînduri.”

Tunurile gemură adânc, undeva departe, spre răsărit. Lumina puțină și săracă a zorilor învâluia cîmpurile pustii acoperite de zăpadă. Him bașa se răsuci și vorbi prin somn :

— O muiere ! Să mă lovească pe mine o muiere !

Oftă. „Doarme ! își spuse oarba. Doarme și vorbește singur prin somn. Somnul e un fel de moarte, dar nu e moarte.“

Una din nurorile Oarbeii, aceea căreia șatra îi spunea Cața, se trezi, se desprinsese din culcuș și aprinse focul. Oarba auzi pașii desculți. Pe urmă auzi — cu auzul ei ascuțit — cum cresc și joacă flăcările. Ursoaica Babaia mormăi veselă că peste somnul ei și peste somnul lumii mai trecuse o noapte. Peste somnul lumii vii și peste somnul lumii moarte mai trecuse o noapte. Tunurile gemură iarăși adânc prin sute de guri. Ursoaica Babaia mormăi iarăși, de astă dată a supărare. Ceilalți urși mormăiră și ei. Șatra ieși din somn.

— Mamă, mi-e foame...

— Mamă, mi-e foame...

Celor mici, ca și celor mari, le era foame, numai că toți cei mici o și mărturiseau.

— Mamă, mi-e foame, mi-e foame...

— Mamă, mi-e foame... de parcă aș avea șoareci în burtă.

— Dac-ai avea șoareci în burtă, ai fi sătul.

Ar fi fost bine, dacă șatra ar fi avut șoareci la îndemînă. I-ar fi tăiat, i-ar fi fript, i-ar fi mîncat și și-ar fi astîmpărat foamea.

Muierile fierseră orz și ovăz în oale.

— Altceva nu ne mai dai ?

— Nu mai are maica ce să vă dea... Nu mai are maica...

— Matahala a grăit adevărul. Pînă la primăvară o să murim cu toții de foame.

- Poate n-o să murim.
- O să murim.
- Poate n-o să murim.
- O să murim.
- N-o să murim.

Ursoaica Babaia se scarpină de purici. Mormăie. Pe urmă se scarpină iarăși de purici. Focul fumegă. Aerul din hrubă e acru, e amar, e stătut. Pielea ursului Zazu atârână la intrare. S-a uscat. Vîntul o clatină. Ursoaica Babaia o privește. Își amintește de ursul ei. A trăit ea în adevăr lîngă Zazu, sau numai a visat? Visează oamenii, dar și urșii visează.

— Mooor... Mooor...

Undeva, departe, spre răsărit, gem adînc tunurile. Cîmpul din jurul șatrei e nemărginit. Și e acoperit, de luni și luni de zile, cu nămeți înalți de zăpadă. Cerul e mohorît. Mohorît și mărunț. Nori vineți aleargă dinspre răsărit spre apus. Vîntul suieră, fluieră, țiuie. În hrube ard focuri. Fumul negru se izbește de tavanele și de pereții hrubelor, încearcă să răzbească afară, însă vîntul îl prinde, îl răsucesce și-l împinge înăuntru peste oamenii oacheși, sătui pînă în gît de vreme urîță.

- Nu mai vine primăvara...
- Ba o să vie, însă o să vie mai tîrziu, poate prea tîrziu.

- De ce prea tîrziu?
- Pentru că pînă atunci o să murim cu toții.
- De foame?
- De foame.

Ursoaica Babaia se uită la pielea uscată a lui Zazu. Mormăie. Se scarpină de purici. Pe urmă iarăși mormăie.

Și timpul trece... Timpul trece... Timpul trece...

- Nu mai avem ce mîncă.
- Ba ar mai fi ceva.

— Ursoaica ?
— Ursoaica.
— Și după aceea ?
— Ceilalți urși.
— Asta ar mai prelungi viața șatrei cu o săptămână, două...

— Pe urmă ?
— Pe urmă vom vedea. Multe se pot întâmpla într-o săptămână, două. Multe... Multe de tot se pot întâmpla...

Oarba începu să se vaiete.

— Pînă acum... Pînă acum nu s-au pomenit oameni oacheși care să-și fi mîncat urșii.

— Multe din cîte nu s-au întîmplat niciodată se întîmplă acum. Războiul...

— Au mai fost și altădată războaie.

— Au mai fost, dar...

Veni o pală de vînt și clătină pielea uscată și înghețată a ursului Zazu. Fumul din hrube se învîrteji. Oamenii oacheși își acoperiră ochii cu mîinile. Și-i acoperi și Oarba. Sarat zise :

— Dar urșii nu sînt ai noștri. Sînt ai lui Him bașa, care n-o să ne dea voie să-i tăiem.

Lui Uj Hoțul i se bulbucară ochii. Glasul i se aspri și i se înrăi :

— Ba o să ne dea voie.

— Și dacă se împotrivește, ce-i putem face ?

— Mai nimic. Îl tăiem, îl ciopîrțim și-l mîncăm și pe el.

Tocmai atunci intră în hrubă Him bașa. Undeva, departe, spre răsărit, se auziră iarăși tunurile gemînd adînc. Him bașa se așeză pe vine lîngă foc, își întinse mîinile spre flăcările gălbui să și le încălzească. Acum oamenii oacheși tăceau. Se uitau în pămînt și tăceau. Oarba îi îndemnă :

— Hai, spuneți-i lui Him bașa ce voiați să-i spuneți. Stăpînul vostru n-o să se supere, o să vă asculte, cum v-a ascultat totdeauna, cu bunăvoință.

Oamenii oacheși nu ascultară îndemnul Oarbei. Tăcură mai departe. Him se uită la ei. Priveau în pămînt. Aveau ochii nespus de triști și cu acești ochi nespus de triști priveau în pămînt și tăceau. Dar Uj Hoțul, cutezător, căută privirile bulibașei și cînd i le găsi îl înfruntă. Ținea în mînă un cuțit lung, cu două tășuri. I-l arătă. Him nu înțelese. Rîse și întrebă :

— Dar ce ai ? De ce-mi arăți cuțitul ?

— Cum de ce ? Cuțitul meu vrea s-o taie pe Babaia.

— Numai cuțitul tău ?

— Nu. Aproape toate cuțitele șatrei vor s-o taie pe Babaia. S-o taie pe Babaia chiar acum...

— Ca s-o mîncăți ?

— Da. Ca s-o mîncăm. Sîntem pocîlțiți de foame. Dacă n-o mîncăm pe Babaia, murim. Și noi nu vrem să murim.

Oarba se duse la Babaia, o prinse de gît și începu s-o sărute. Ursoaica mormăi mulțumită. Him bașa spuse :

— Luați-o. Dacă vreți s-o luați, luați-o.

— O să mănînci și tu din carnea ei, Him bașa.

— Nu, Uj. Dacă aș mîncă din carnea ursoaicei, aș muri.

— Fleacuri, bulibașă. Și dacă o să mănînci din carnea ursoaicei și dacă n-o să mănînci, *de murit tot o să mori. Tot o să mori...*

Him bașa ridică din sprîncene :

— De unde știi tu că o să mor ?

Uj Hoțul rîse :

— Toți oamenii mor, bulibașă.

Him zise moale :

— Da. Ai dreptate, Uj, de moarte nu scapă nimeni. Dar atunci de ce vă osteniți să tăiați ursoaica?

— De murit o să murim cu toții, bulibașă, dar vrem să murim cât mai târziu cu putință și numai atunci când nu se va putea altfel... atunci... atunci și numai atunci.

Oarba mîngîie îndelung ursoaica, o mai sărută o dată pe bot și se depărtă de ea. Uj Hoțul, care numai atît aştepta, desprinsese lanțul din peretele hurubei și o tîrî după el. Ursoaica se lăsa greu, se împotrivi. Uj Hoțul smuci lanțul. Sarat o lovi cu piciorul în burtă. Alții o izbiră cu ciomegele. Babaia se zbătu mult timp. Oamenii oacheși o bătură, pînă o deșelără, o împinseră cu genunchii și, pînă la urmă o scoaseră din hrubă. Nu se osteniră s-o ducă prea departe. Nămeții erau mari, pîrtia îngustă. Ursoaica Babaia mormăia, se lăsa greu, încerca să muște cu dinții ei mari și galbeni de bătrînețe.

— Țineți-o bine, porunci Uj Hoțul. Țineți-o bine, să nu ne scape tocmai acuș.

Oamenii oacheși o răsturnară cu burta în sus și o ținură bine. Uj Hoțul se aplecă și dintr-o singură lovitură îi tăie beregata. Sîngele roșu-negricios stropi pînă departe zăpada. Pe Uj Hoțul îl stropi chiar pe obraz. Omul nu se sinchisi. Unii săriră în lături și se feriră la timp, alții se aleseră cu straietele mînjite.

Sîngele era cald și mirosea puternic și ațîțător a viață. Așezat pe labe, Rob ridică botul spre cer și urlă prelung, urlă a pustiu și a moarte. Ceilalți cîini se adunară în preajma oamenilor, însă de teama loviturilor pe care le-ar fi putut primi rămaseră departe. Uj Hoțul le aruncă măruntaiele. Cîinii se încăierară. Cîțiva oameni rîseră. Unul zise :

— Se-ncaieră ca proștii, aproape pentru nimic. Acum cîinii șatrei deveniseră slabi, jigăriți și păreau tot atît de hămesiți de foame ca și stăpînii lor.

Șătrarii jupuiră ursoaica, îi luară pielea, presărară sare pe ea și-o întinseră pe o frînghie, la vînt, să se usuce. Înainte ca pielea Babaiei să înghețe, hămesiții se luară la harță.

— Lui i-ai dat o bucată de carne mai bună decît a mea.

— Cui? Mie? Pe tine te-a părtinit Uj Hoțul. Pe tine, nu pe mine.

Uj Hoțul rînji :

— Adineauri răbdați și rîdeți de cîini. Acum, voi... Acum voi vă arătați a fi mai răi decît cîinii... mai răi decît cîinii...-

Vru să mai spună ceva Uj Hoțul, să-l mai batjocoască, să-i potolească, să-i înpăce. N-avu cînd. Înainte de-a apuca să deschidă gura, se pomeni izbit, trîntit în zăpadă, luat de picioare, tîrît departe de hrube, ca un hoit.

Cînd îl părăsiră, Uj Hoțul se bucură : „O să aștept aici pînă cade înserarea. Pe întuneric o să mă tîrăsc singur la hrubă. Am să mă ascund într-un colț. Dacă nu voi îngheța de frig... Ori dacă nu va da careva peste mine. Bine că nu m-au omorît... Dar o să le arăt eu cine sînt și ce pot... O să le arăt eu... O să le arăt eu...”

În jurul trupului hărtănit al ursoaicei încăierarea era în toi. Oamenii oacheși își ieșiseră parcă din minți : se înjurau, se îmbrînceau, se loveau unii pe alții cu hălcile de carne ori cu pumnii. Între timp muierile se strecurau printre ei, șterpeleau cîte o bucată de carne căzută în zăpadă ori un os plin de

sînge și fugeau spre hrube să le pună la fiert ori la fript.

Him bașa auzi hărmălaia și înțelese ce se petrece afară. Ar fi trebuit... Ce-ar fi trebuit? Ar fi trebuit să pună mîna pe harapnic, să alerge la locul învăl-mășelii, să izbească fără milă în dreapta și-n stînga, să despartă oamenii și să pună rînduială în șatră. Avea dreptul s-o facă. N-o făcu. Rămase liniștit lîngă foc să-și încălzească ciolanele bătrîne la flăcările care se zbăteau deasupra vetrei. Într-adevăr, el, Him bașa, el era stăpînul șatrei. Șatra însă îi scăpase din mîna. Nu-l mai asculta. Vechile și străvechile legi fuseseră uitate. Acum nimeni nu mai ținea seamă de nimic. Aveau să moară cu toții *acolo*. În hrube sau lîngă hrube. Ei toți fuseseră *trimiși* acolo să moară. *Să moară pînă la unul...* El, Him bașa, va muri. Sina va muri. Cei patru fii ai lui și cele patru nurori ale lui, cu copiii și cu copilele lor, vor muri. Dar Alimut? Va muri și Alimut. Nu. Alimut nu va muri. Dar de ce să nu moară și Alimut? Pentru că... Pentru că Alimut nu-și trăise încă viața lui, nu-și trăise încă dragostea lui, nu-și zîmbise încă zîmbetele lui, nu-și lăcrimase încă lacrimile lui. Viața!... Dragostea!... Cine mai ținea acum socoteală de viața oamenilor și de dragostea oamenilor?

— Alimut.

— Da, tată.

— Vino lîngă mine, băiatule.

În hrubă mirosea a sînge proaspăt, mirosea a fum acru și a umezeală. Flăcările pîlpăiau. În oalele mari și burticoase fierbea carne proaspătă. Și carnea proaspătă care fierbea în oale era carnea ursoaicei Babaia. Pielea ursului Zazu atîrna la intrare. Pielea ursoaicei Babaia se usca afară, la vînt. Ah!... Și ce mai urs fusese Zazu la viața lui! Și ce mai ursoaică

fusesse Babaia la viața ei ! La viața ei... Care viață ?
O viață care a fost și care nu mai este.

Alimut se așează lângă Him. Era slab. Ochii i se micșoraseră și i se ascunseseră în fundul capului. Pe Him bașa îl cuprinse mila. Totodată îl cuprinse și scârba. „Băiatul e nevolnic, dar e băiatul meu, al cincilea și cel mai tânăr dintre feciorii mei. Pentru el păstram șatra. Pe el voiam să-l las mai-marele șatrei în locul meu. Acum... Acum toate se vor duce de râpă. Toate... Toate...”

— Alimut.

— Da, tată.

— Du-te și ia fata. Uită ce s-a întâmplat.

— Nu pot să uit, tată.

— Bine, Alimut. Fă cum te taie capul.

Nu. El, Him bașa, n-avusese noroc cu Alimut. Zădarnic visase. Zădarnic nădărduse. Acum toate deveniseră zadarnice... Toate... Toate...

Șătrarii se încăierară, se înjurară și se loviră între ei. Cîțiva, mai hărăgoși, se împunseră cu cuțitele. Cîinii, lungiți pe labe, stăteau deoparte, se lingeau pe boturi și se uitau, cu ochii lor galbeni și urduroși, la nebuniile stăpînilor.

Cîinele Rob se depărtase de șatră, ridicase botul și iarăși urla a moarte și a pustiu... a moarte și a pustiu... Nimeni însă nu-l lua în seamă.

Pîna la urmă oamenii oacheși osteniră, se săturară de ceartă, se săturară de încăierare, se despărțiră și se întoarseră la hrube, rușinați de isprava la care luaseră parte. Aci mîncară carne de ursoaică și mîncară și ciorbă de ursoaică. Mulți se linseră pe bot. Lui Him bașa i se făcu greață numai de mirosul venit de la mesele vecinilor. Dar nu numai atît : i se făcu și silă de viață, o silă adîncă, urîță și lipicioasă, de

care nu avea să mai scape niciodată. Luă harapnicul. O îmbrățișă pe Oarbă și o sărută pe gură. La Alimut nu se uită.

Oarba se cutremură. Întreaga ei făptură fu zguduită adânc. Niciodată, dar *niciodată* nu mai fusese sărutată pe gură atît de adânc și atît de dulce. Îi veni să țipe. Nu țipă. În schimb se pomeni șoptind :

— Him, unde te duci ? Unde ai de gînd să te duci, Him ?

— Pe cîmp. Vreau să miros zăpada și vîntul, să văd dacă se apropie ori nu se apropie primăvara. Știi ? Cînd se apropie primăvara, vîntul și zăpada au un alt miros decît cel obișnuit, au cu totul alt miros decît cel pe care-l cunoaștem.

— Du-te, Him, du-te.

Vru să-i spună să aibe grijă să se întoarcă înainte de căderea întinericului. Nu-i spuse nimic. Sărutul pe gură... Sărutul acela...

Him o apucă spre miazănoapte. Vîntul îl izbi în față. Merse... Merse... De ce spre miazănoapte ? De ce tocmai spre miazănoapte ? Se întoarse. Trecu iarăși pe lîngă hrube. Nu întoarse capul să le mai vadă. O luă spre crîng. Acum vîntul îl izbea pieziș în coasta dreaptă, în urechea dreaptă. Urechea izbită de vînt începu să-i vijîie. Gîndi : „Numai de n-ar începe să mă doară dinții“. Uneori îl dureau dinții. N-ar fi vrut ca acum — tocmai acum ! — să-l doară dinții. „Acum nu trebuie să mă doară nimic.“ Cum să nu-l doară ? O să-l doară ! Dar ce anume o să-l doară ? Ei ! O să afle. Are destul timp să afle ce-o să-l doară și cît o să-l doară... O să afle... O să afle...

Merse încet, cît mai încet, dar tot ajunse în crîng. Lîngă pîrtie zăpada era bătătorită, crîngul rupt, jefuit.

Șatra ! Oamenii șatrei au rupt copacii. O să vină primăvara, crîngul o să-nverzească. Frunzișul tînăr,

proaspăt, o să astupe rupturile. Crîngul se va vindeca. Dar șatra? Ce se va alege de șatra lui? Șatra e bolnavă. *Șatra nu se va vindeca.* Șatra va pieri. Oamenii oacheși vor muri sau vor fi omorîți pînă la unul. Avuseseră dreptate toți aceia care *se uitaseră* la el și la ceilalți din șatra lui *ca la niște morți.* Avuseseră dreptate. Dar ce era aceea dreptate? Acum pe întregul pămînt nu mai era nici măcar o umbră de dreptate. Acum pe întregul pămînt nu mai erau decît flăcări și fum, foamete și suferință, chinuri și moarte... moarte...

Ce era moartea? *Acum are s-o afle.* Nu peste mult timp va afla ce e moartea. Ei, și dacă va afla, ce folos va avea? „După ce voi afla ce e moartea, aş vrea să mă reped pînă la Sina, să-i spun și ei ce-am aflat despre moarte. Pe urmă m-aş întoarce aici și aş muri iarăși.“

Întîi zîmbi. Pe urmă rîse. După aceea hohoti. Își auzi hohotele. Și le auzi și se sperie. Tăcu. Pe urmă iarăși zîmbi. „Cînd eram tînăr, eram tînăr și prost. Acum sînt bătrîn și tot prost am rămas. Nimeni nu s-a născut de două ori. Și nimeni n-a murit de două ori. Omul o dată se naște și de murit tot o dată moare. Cînd află ce e moartea, omul a și murit. Și dacă a murit nu mai are cum să le spună și altora ce e moartea și cum e moartea.“

Vîntul sufla domol. Norii vineși se tîrau dinspre răsărit spre apus. Soarele nu se vedea, n-avea cum să se vadă, însă, din lumina zilei, mohorîță, se simțea că a trecut de mult de amiază și că se apropie, cu pași muți și nevăzuți, înserarea. Tunurile gemuseră toată ziua undeva, departe, spre răsărit. Acum gemetele lor se înteteau și parcă erau ceva mai aproape de cum fuseseră cu o zi mai înainte. Poate era așa. Poate-i se părea numai că este așa.

Cîți ani trăise el, Him bașa? Poate șaptezeci. Trăise? Poate trăise. Poate i se păruse numai că a trăit. Poate viața lui fusese viață, viață adevărată. Poate fusese numai vis, vis adevărat. Putea visul să fie vis adevărat? Viața putea ea să fie viață adevărată? Ce este și ce nu este... Ce nu este și ce este...

Va veni primăvara. Poate chiar săptămîna următoare va veni primăvara. Zăpada se va topi. O va suga, ca întotdeauna, pămîntul. O dată cu zăpada va pieri și pata galbenă de pe zăpadă. Pămîntul! Ce căpcaun nesătul! Soarbe totul. Mănîncă totul. Nu se satură niciodată, nu îmbătrînește și nu va îmbătrîni niciodată. Ba va îmbătrîni și, pînă la urmă, va muri și el. Da, pămîntul soarbe totul, mănîncă totul dar pînă la urmă va muri și el.

Își aduse aminte că, atunci cînd se afla în orașul de lîngă fluviul cel mare, văzuse în cîteva grădini, la mahala, meri strîmbi, încărcăți cu mere mici, coapte, roșii. I se făcuse poftă de mere și se hotărîse să cumpere mere din oraș, să-și astîmpere foamea, ori măcar să mănînce un măr, unul singur. Prins de alte treburi, uitase. Îi mai venise o dată pofta. Dar atunci nu mai avusese de unde să cumpere mere. Gura i se umplu de salivă sărată. O înghiți. Ca să mănînce mere ar trebui să trăiască pînă la toamnă și tot pînă la toamnă să se isprăvească războiul, iar el, Him bașa, să se găsească cu șatra lui în partea cealaltă a fluviului. Unde se aflau mere. Unde se aflau încă de toate.

În partea cealaltă a fluviului! În partea cealaltă a fluviului n-o să mai ajungă niciodată, nici el, nici șatra lui, nici...

Mai avea o țigară. O scoase și o aprinse, întorcîndu-se cu spatele la vînt. Fumul acru și amar îi arse gura. Cu fierul roșu parcă i-o arse...

Vîntul se întee. Norii începură să alerge mai repede. Amurgul era vînat. Văzduhul era vînat. Cîmpurile, toate, acoperite de zăpadă. Crîngul foşni. Vui. Crengile îngheţate se clătinară, trozniră. „Nu, îşi spuse Him başa, încă nu.“

Se apucă, rupse crengi şi le aruncă în zăpadă. Cînd socoti că a rupt destule, le adună, le scutură de zăpadă şi le făcu maldăr. Căută muşchi uscat. Scăpără şi aprinse focul. Vîntul, suflînd tare, ajută flăcărilor să prindă puteri, să se înalţe, să se zbată.

Amurgul se topi şi pieri în năvala întunericului fumuriu al serii. Focul crescă. Tunurile gemură adînc şi îndelung, departe, undeva. Him ciuli urechile. Nu cumva se auzeau şi avioane? În pustietatea în care trăiau ei, oamenii oacheşi n-aveau voie să aprindă noaptea focuri. Nu se auzeau. Rîse. *Acum era tot una.* Avea voie, n-avea voie, *acum era tot una,*

Sta ciucit pe vine, lîngă foc. Se încălzea la foc. Îi era rău? Nu. Nu-i era rău. Dimpotrivă. Îi era bine. Dar cum era cu putinţă să-i fie bine? Uite că era! *Îi era bine, pentru că se încălzea la foc.* Vîntul se năpusti asupra lui şi-l izbi în spate, în ceafă. Tunurile mai gemură ce mai gemură, pe urmă tăcură. Crîngul însă, din pricina vîntului, trosni, vui şi se învîlmăşi mai departe. Cine îndemna vîntul să alerge? Şi cine-i porunca să se oprească?

— Ei! Răspunde, Him Başa!

Him başa rîdea. Rîdea şi nu răspundea. „De cînd am aprins focul, nu mai sînt singur. Parcă nu mai sînt singur. Parcă ar fi lîngă mine *întreaga lume.* Cum o să fie întreaga lume lîngă mine? Lîngă mine nu e nimeni. Nimeni. Sînt singur. Singur. Singur. Singur ca un cuc. Dar o fi, într-adevăr, cucul singur cînd îşi strigă numele prin livezi, prin dumbrăvi?“

— Cu-cu...

— Cu-cu...

Iarăși rîse. Nu se gîndise niciodată pînă acum la păsările care trăiesc prin păduri, prin crînguri, prin dumbăvi.

Printre spărturile largi ale norilor, bașa văzu licărind în slăvile cerului stelele. Erau de aur stelele? De argint erau? De flăcări erau, ori de gheață? Dracul să le ia! Dracul! Nu există draci! Dacă ar exista, l-ar ajuta să moară mai repede. I s-ar arăta aci în crîng. Dar de ce să-l ajute cineva să moară mai repede? El, Him bașa, s-a hotărît să moară chiar în noaptea asta. Și *chiar o să moară*. Dar nu acum. În noaptea asta. *În noaptea asta, însă nu acum, nu chiar acum*. Acum noaptea e abia la începutul ei și pînă la ziuă... Pînă la ziuă mai e destul timp și pentru trăit și pentru murit... Pînă la ziuă e timp mai ales pentru trăit... De ce pentru trăit?

Vîntul se întetî. Parcă-i tăia ceafa cu briciul. Și parcă-i tăia și obrazul tot cu briciul. Gerul biruia flăcările fierbinți ale focului. Gerul se năpustea din toate părțile asupra focului și-l biruia. „Trebuie să mai rup, să mai adun crengi și să le arunc pe foc. Focul nu trebuie să moară. *Focul trebuie să trăiască*. Focul trebuie să trăiască și după ce voi muri eu. De ce trebuie? Focul poate muri o dată cu mine. Focul poate muri chiar înainte de a muri eu. Nu. Focul trebuie să trăiască și după... După, ce? Cum după ce? S-ar putea ca prin împrejurimi să viețuiască lupi. Eu voi muri. În noaptea asta, *însă nu acum*. *Nu chiar acum*. După ce voi muri și după ce focul se va stinge, lupii vor veni și mă vor mîncă. Ei și? După ce voi muri, îmi va fi tot una ce se va întîmpla cu trupul meu. Pînă atunci... Pînă atunci să mă mai încălzesc nițeluș la foc.”

Intră în crîng. Vîntul îl înfășură, îl lovi, îi tăie obrazul și-mîinile goale cu mii și mii de brice. Pielea de pe obraz și de pe mîini îi crăpă, în mii și mii de

crăpături. Zbucni sîngele. Zbucni însă nu curse. Îngheță.

„Numai de nu mi-ar îngheța, înainte de a voi eu însumi să-mi înghețe, sîngele în vine.” Rupse crengi. Le grămădi. Le tîrî după el. Le aruncă, pe toate deodată, în foc. Crengile se aprinseră, trosniră și înălțară flăcări roșii. Him bașa își încălzi mîinile. Sîngele se dezgheță.

Omul oacheș, bătrîn și bărbos își aruncă priviri în sus. Acum întregul cer era senin, fumuriu, spuzit de stele. Vîntul alungase dincolo de zare norii. Căută stolurile de stele în care știa să citească.

„Mai e pînă la miezul nopții. Dacă vreau să mor chiar la miezul nopții, trebuie să mă depărtez de foc. Acum. Nu mai tîrziu. A mă despărți de foc înseamnă a începe să mă despart de viață. Dar tocmai asta vreau : să mă despart de viață. Tocmai asta am hotărît : să mă despart de viață...”

Vru să facă un pas la dreapta, și pe urmă unul și încă unul, *pentru a se depărta de foc*. Picioarele nu-l ascultară. *Se pomeni înaintînd cu un pas spre foc*. Vîntul îi suflă în obraz și aduse cu el, pînă aproape de ochii rotunzi, neobișnuit de negri și neobișnuit de mari, ai omului oacheș, sfîrcul unei flăcări. Flacăra îi pîrli barba stufoasă și un miros de păr ars îi înecă nările. Him bașa sări îndărăt. *Acum picioarele îl ascultau*. Se depărtă de foc. Bătători zăpada cu tălpile cizmelor. Se lungi cu fața în sus. Deasupra, pe bolta fumurie, licăreau stelele nopții.

La cîțiva pași, focul, izbit din toate părțile de vînt, își zbătea flăcările roșii, care deveneau din ce în ce mai fără putere, mai subțiri, mai mărunte.

„După ce voi muri nu voi mai vedea stelele. După ce voi muri nu voi mai vedea focul. După ce voi muri nu voi mai vedea nimic. N-o voi mai vedea

nici măcar pe Sina. Nu-mi voi mai vedea nici măcar copiii...”

Gîndul îl duru adînc. Simți durerea ascuțită cuprinzîndu-i întregul trup, din creștet pînă în tălpi, pînă în vîrfurile degetelor de la picioare. Pe urmă un cărbune aprins îi arse inima. Dar gîndul nu-l iertă. Alergă mai departe.

„De fapt, după ce voi muri, nu voi mai vedea nimic. Nu voi mai auzi nimic. Dar acum ? Acum ce aud ? Aud vîntul vuind. Aud crîngul troznind. Eu nu voi mai fi. *Nu voi mai fi*. Vîntul însă va alerga mai departe peste cîmpuri, peste dealuri, peste ape, peste munți. Crîngul va înverzi, se va vesteji, va trozni și va geme mai departe atunci cînd va bate vîntul, atunci cînd se va năpusti asupra lui furtuna. *Acum* văd zăpada, văd focul care se pregătește să se stingă, văd stelele nopții. Focul se va stinge curînd, sub ochii mei. Se spune că și stelele cerului se vor stinge cîndva. Dar cînd va fi acest cîndva ?”

Îl cuprinse un dor sălbatic de viață. După aceea dorul de viață se împleti în inima lui cu dorul de sațră.

„Ar fi trebuit să-mi îmbrățișez la plecare feciorii, nurorile, nepoții și nepoatele. Și pe Sina... Pe Sina s-ar fi convenit s-o mai sărut o dată. S-o mai sărut !... De ce s-o mai sărut ? Buzele mele erau uscate și tot uscate erau și buzele ei. Să săruți cu buze uscate alte buze uscate !... Nu. N-ar fi avut nici un rost. Nici un rost ! Dar parcă toate cîte le face omul au rost ?”

Feciorii lui, nurorile lui, nepoții lui și nepoatele lui se înstrăinaseră de mult de el. Pînă și nătîngul de Alimut, pe care îl crescuse pentru a-l lăsa urmaș la stăpînirea șatrei, își avea gîndurile lui ascunse și viața lui ascunsă, viața lui de care el, Him bașa, nu știa nimic, dar nimic, nimic...

În anii din urmă, el, Him başa, cel mai mult îl iubise pe Bus. Dar *Bus murise*. Dacă Bus ar fi trăit !... Ce s-ar fi întâmplat dacă Bus ar fi trăit ? Poate ar fi ieşit din el un om cumsecade. Dar tot atât de bine s-ar fi putut să iasă din el o pramatie ca Uj Hoşul. Mai bine că murise !

Pe Uj Hoşul îl biciuise de multe ori şi niciodată pe nedrept. Avea mână lungă Uj Hoşul. Pedepsele nu-i vindecau năravul. Când va afla de moartea lui, a lui Him başa, Uj Hoşul se va bucura. Matahala se va bucura. Poate se vor mai bucura şi alţii. Poate. Nu ştia prea bine. Poate...

I se păru ciudat că deseori oamenii se bucură de moartea altor oameni. Fiecare crede, fără nici un temei, că moartea, luînd alţi oameni, pe el îl va cruşa. *Se ştia, totuşi, bine, că moartea nu cruşa pe nimeni.*

Focul mai pîlpîi de cîteva ori. Pe urmă îşi strînse aripile. Toate aripile şi le strînse focul. Toate... Toate...

Strecurîndu-se printre arbuştii crîngului, vîntul se repezi şi suflă în el. Jarul străluci puternic o clipă, numai o clipă. După aceea focul muri. Vîntul se mulţumi să-i împrăştie cenuşa încă fierbinte. Asta era tot : după ce focul se stingea, venea vîntul, îi lua cenuşa fierbinte şi i-o risipea. Cenuşa risipită nu mai e nimic. Nu mai e nici măcar cenuşă. Zăpada înnegrită răci repede cenuşa. Viaţa focului, scurta viaţă a focului luă sfîrşit. *Acum trebuia să ia sfîrşit şi viaţa lui.* Viaţa lui ! Cît de lungă fusese viaţa lui ? Destul de lungă. Dacă o număra în ani. Destul de scurtă, dacă... dacă...

Îşi aduse aminte de copilărie. Pe atunci trăia bunicul. Cumplit om ! Întreaga şatră tremura de frica lui. Dar el, copilandrul Him, nu tremura. I se urca pe genunchi. Îl trăgea de barbă şi de mustăţi.

Se juca, împletindu-i și despletindu-i cu degetele chica lungă și neagră. Bătrînul rîdea. Uneori îi spunea răstit :

— Astîmpără-te, Him !

— Și dacă nu mă astîmpăr ce-mi faci ?

— Te bat, Him. Te bat cu harapnicul.

— N-ai să mă bați. Sînt nepotul tău. Mă iubești. Și dacă mă iubești n-ai să mă bați.

— Ba am să te bat, Him.

— Nu. N-ai să mă bați.

Nu-l bătuse niciodată. Cînd se ducea prin sate să-și joace urșii, îl lua cu el și-l puneă să sune dai-reaua. Adunau de pe la oameni bucate, păsări, bani. Bătrînul îi cumpăra lui Him dulciuri de pe la prăvălii. Odată i-a cumpărat mere.

Mere !... De cînd nu mai mîncase mere ? Năvăli asupra lui miros de mere. Mirosul puternic îi gîdila nările, îi pătrunse adînc în piept și aproape că-l ameți. Mîntea i se încetșoșă o clipă. Și în clipa aceea crezu că se află într-o livadă de meri încărcati cu mere coapte. Mișcă un picior. Mișcă după aceea și pe celălalt. Picioarele îi înghețaseră. Totuși le simțea. Îi înghețaseră și mîinile, deși își simțea încă și mîinile.

Copilăria ! Bunicul ! Urșii ! Pe ursul cel mare al bunicului îl chema Tot. Pe ursoaica cea mare a bunicului o chema Dia. Murise bunicul. Murise ursul Tot. Murise și ursoaica Dia. Cînd se întîmplaseră toate acestea ? De mult. Tare de mult. Ba nu. Toate acestea se întîmplaseră azi-dimineață. Ba nu. Toate acestea se întîmplaseră adineauri. Ba nu adineauri. Toate acestea se întîmplaseră chiar acum cîteva clipe.

Sări peste ani. Și o văzu pe Sina, pe Sina lui, care îi dăruise cinici feciori. Acum Sina lui dragă, oarba lui dragă, nu dormea. Sta în hrubă, ciucită lîngă foc. Nu vedea flăcările focului, dar le simțea căldura. Sta

ciucită lîngă foc și se gîndea la el. „Acum Him al meu moare. Acum Him al meu o fi și murit. Nu, n-a murit. Acum moare. Chiar acum moare Him al meu... Nu, nu moare acum. Mai spre ziuă o să moară... Mai spre ziuă.”

Sina! Chipul de astăzi al Sinci i se șterse din minte. Și dintr-o dată își văzu nevasta așa cum fusese ea altădată: tînără, sprintenă, ochioasă, frumoasă. Plătise pentru ea douăzeci și cinci de galbeni de aur vechi, turcești, cu zimți. Nunta avusese loc într-o vară, undeva departe, pe țărmul unei mări. Oamenii de pe acolo vorbeau între ei o limbă ciudată. Rîse: toate graiurile pe care nu le cunoștea i se păreau ciudate. Cum se chema satul? Se gîndi îndelung însă nu-și aduse aminte. „Iată c-am uitat. Atîta pagubă!” Acolo!... La marginea satului aceuia de lîngă mare o strînsese el în brațe pentru întîia oară. La marginea satului și la marginea mării. Soarele îi găsise goi, pe țărm. Intraseră în apa verzuie și călduță și înotaseră amîndoi pînă departe, în larg.

Cînd avuseseră loc toate acestea? De mult. Tare de mult. Ba nu. Toate acestea avuseseră loc ieri. Ba nu ieri. Toate acestea avuseseră loc azi-dimineață. Ba nu. Toate acestea avuseseră loc acum cîteva clipe, chiar acum cîteva clipe.

De fapt toată viața lui durase doar cîteva clipe. Numai cîteva clipe. Acum o jumătate de clipă a plecat de la hrube și a venit aici să moară. Acum un sfert de clipă a aprins focul. Acum o jumătate de sfert de clipă s-a stins focul. Acum, chiar acum, el trebuie să moară.

Privi cerul. Și citi în stele că acum, chiar acum trebuia să moară. Acum. Nu mai tîrziu. Acum. Acum...

Îi era grozav de frig. Se temu să nu-i înghețe ochii și să nu-și piardă vederea înainte de a muri. Dar

ochii nu-i înghețau. Pleoapele îi erau încă vii. Vederea îi era încă bună. *Încă*. Dar pînă cînd? Vru să-și miște picioarele. Nu izbuti. Vru să-și miște mîinile. Nu izbuti. „Dacă nu m-ar chinui frigul, mi-ar fi bine. Dacă nu m-ar chinui frigul...” *Acum* trecu. Și el nu muri. Și veni *alt acum*. Și el tot nu muri. *Acum... Acum...* Poate că viața nu este altceva decît un lanț de *acum*, un *acum*, legat de alt *acum*. *Acum* mă nascui. *Acum* trăii. *Acum* mor.

Buzele îi erau înghețate. Trupul îi era înghețat ca un sloi. Dar ochii încă nu-i înghețaseră. Pleoapele cădeau peste ochi, se ridicau, cădeau iarăși. Încercă să vorbească. Limba se mișcă, dar fălcile și gura îi erau înlemnite. Gîndi, înainte de a-i îngheța și gîndul: „*Acum, chiar acum, trebuie să mor. Acum. Chiar acum.*”

Dar nu muri. Cu toate că voia să moară, *acum, chiar acum* nu muri. Inima lui continuă să rămîină caldă și continuă să bată. Ochii lui continuă să vadă stelele cerului. Urechile lui continuă să audă vuietul vîntului și troznetul arbuștilor înghețați os.

„Dacă nu pot să mor, cu toate că vreau să mor... Dacă nu pot să mor, atunci... Atunci mi-ar prinde bine măcar să adorm și să mor mai tîrziu, după ce voi adormi. Dacă nu mi-ar fi frig aș adormi...”

Și dintr-o dată nu-i mai fu frig. Îl înfășură un val de căldură plăcută. I se păru că e gol-puşcă și că plutește pe spate pe suprafața unei ape calde, fără valuri și fără țărături. I se făcu somn. Pleoapele îi căzură peste ochi. I se făcu grozav de somn.

„Înainte de a adormi, să mai privesc o dată cerul.” Deschise ochii — ochii lui rotunzi, neobișnuit de negri și neobișnuit de mari — și privi în sus. Dar nu văzu cerul. Nu văzu nici stelele aprinse și licăritoare ale cerului. Văzu o uriașă grădină înflorită. Văzu uriașe flori albe și uriașe flori roșii. Văzu uriașe flori

galbene și uriașe flori albastre. Văzu uriașe flori negre și uriașe flori cafenii.

Florile se închideau și se deschideau ca niște ochi mari, mirați, care pe undeva semănau în mirarea lor cu ochii copiilor șatrei și mai ales cu ochii lui Bus...
Cu ochii lui Bus.

— Dacă nu te astîmperi, am să te bat, Bus.

— Ba n-ai să mă bați, bunicule. Tu mă iubești și n-ai să mă bați.

Încurca faptele, vorbele. Nu el vorbise cu Bus, ci bunicul vorbise cu el, cu Him, cînd era copilandru...

Florile se stinseră în cer.

*Toate florile din cer se stinseră
în aceeași miime de clipă.*

Închise ochii Him bașa.

Avu putere să-i mai deschidă o dată.

Acum cerul nu mai era cer.

Acum cerul era un cîmp pustiu.

*De la o margine la alta a acestui cîmp pustiu,
tocmai pe la mijloc,
înainta*

*un lung șir de căruțe lungi, grele, cu coviltir,
la care erau înhămați cai, măgari și catîri.*

*Toate șatrele din lume
se rînduiseră una după alta
și înaintau încet,
la pas,*

către marginea cerului.

*Pe lîngă căruțe își lipăiau pașii desculți
oameni oacheși,
pletoși și bărboși,
oamenii șatrelor...*

Copiii șatrei,

Cîinii șatrei,

Urșii șatrei...

Dimineata, oamenii oacheși băgară de seamă că Him bașa nu se mai află printre ei. O întrebară pe Sina. Oarba ridică din umeri și spuse :

— Nu știu.

Niște femei își aduseră aminte că, ieșind noaptea din hrube să-și facă nevoile, văzuseră sclipind un foc în pădurice. Una aruncă o vorbă.

— S-o fi dus în crîng.

Oarba ridică din umeri.

— Poate s-o fi dus. Poate nu s-o fi dus. Nu știu.

— Dacă nu știu...

Nimeni nu mai stăruie. Cerul era limpede. Soarele, abia răsărit, lumina zăpezile nesfîrșite care se întindeau pînă în zare, pînă dincolo de zare și, poate, chiar pînă la marginile pămîntului. Un timp, zăpada scîrțîi sub tălpile oamenilor oacheși, către prînz însă albele întinderi începură să se moaie.

Cu fața slabă și galbenă, cu ochii zgăiboși și urdu-roși, acum Blebe abia mai semăna cu flăcăul care fusese altădată. Bucuria vieții nu se stinsese încă în inima lui. Se apucă tam-nesam să îngîne :

— Primăvara ! Vine primăvara. Primăvara !...

Mulți se molipsiră de la Blebe. Aproape întreaga satră începu să strige : „Primăvara !... Vine primăvara“, de parcă ar fi strigat „Viața... Vine Viața și alungă Moartea...”

Sina îl chemă lîngă ea pe Alimut :

— Du-te, fiule, și cheamă-i aici și pe ceilalți feciori ai mei.

Un timp Alimut tăcu. Pe urmă, cu glasul plin de îngrijorare, o întrebă :

— Mamă, spune-mi, s-a întîmplat ceva cu stăpînul nostru ?

— Poate, fiule, poate. De știut ceva limpede, nu știu. Du-te și cheamă-ți frații.

Alimut plecă. Se întoarse repede. Sina îi întrebă :

— Ați venit toți ?

— Toți, răspunse Gram. Sîntem aici în fața ta toți cinci. Spune-ne pentru ce ne-ai chemat.

— V-am chemat să vă spun că tatăl vostru, Him bașa, a plecat aseară de la hrubă și nu s-a mai întors.

Tăcu un timp. Pleoapele îi bătură repede peste ochii orbi. Cînd își dădu seama că e iarăși stăpîină pe glas, adăugă :

— A plecat să moară departe de noi, și inima îmi spune că a și murit. Cred că a murit cam pe la miezul nopții.

— De unde știi că a murit și de unde știi că dacă a murit, a murit chiar pe la miezul nopții ?

Oarba spuse simplu :

— Cred că a murit cam pe la miezul nopții, pentru că tocmai atunci *i-am văzut sufletul*.

— Cum așa ?

Întrebînd-o, Blebe tremura.

Oarba își păstră firea și mărturisi mai departe :

— După ce Him bașa a murit, *sufletul lui a venit aici*, a intrat în fiecare hrubă, s-a uitat la oamenii care dormeau și pe urmă... Pe urmă *a plecat*...

Gram spuse :

— Și... la tine s-a uitat ?

— S-a uitat, zise Oarba mîhnită, dar s-a uitat ca la oricare altul.

— Și acum ce crezi că ar fi potrivit să facem noi ?

— Să vă duceți să-l căutați.

— Unde să-l căutăm ? Pustietatea din jur e mare. Unde să-l căutăm și cum să-l găsim ? Este ca și cum am căuta un ac în carul cu fîn.

— În crîng. S-a văzut aseară un foc înalt în crîng. O să-l găsiți acolo mort, în apropierea unui foc stins.

Cu capetele căzute în piept cei cinci feciori ai lui Him bașa plecară spre crîng. Pe pîrtia bătătorită în-

delung de pașii șatrei, oamenii oacheși se încîrduiră după ei. Sarat zise :

— Am fluierat cîinii. Aș fi vrut să meargă și ei cu noi la crîng. Zăpada s-a muiat. Poate găsim și vînam vreun iepure. Nici nu-mi mai aduc aminte de cînd n-am mai gustat o bucățică de carne...

— Nu văd nici un cîine. I-ai fluierat degeaba.

— Au plecat în zori. Toți cîinii șatrei au plecat în zori către crîng, spuse Blebe.

— Te pomenești că l-or fi mîncat pe Him bașa.

— M-aș mira.

Se potolise vîntul. Văzduhul era călduț și părea încremenit. Zăpada, moale, începuse să se topească.

Oamenii oacheși meraseră cu pași întinși și năpuste peste mult timp ajunseră la crîng. Pe Him bașă îl găsiră întinș pe zăpadă, țeapăn și mort, cu ochii larg deschiși spre cer. În jurul lui, așezați pe labele cîinii șatrei îl păzeau. Cîinele Rob îi da ocol. Se oprea. Îi mirosea mîinile. Îi mirosea picioarele. Și pe urmă se apuca iarăși să-i dea ocol. Veniseră aci în zori, nădăduseră ocol, îl mirosiseră, însă de atins nu se atinseseră de el.

— E mort, spuse careva. A murit de frig.

— A murit de frig, pentru că a vrut să moară.

Se înclinară cu toții adînc, în fața lui, și rămaseră tăcuți. După aceea, fiii lui Him bașă alcătuiră din crengi tăiate din crîng un fel de targă, îl așezară pe mort deasupra, ridicară targă și plecară spre hrube. Tăceau. Tăceau de parcă nici unul n-ar mai fi avut glas. Pe Uj Hoțul îl podidiră, pe neașteptate lacrimile. Poate de tristețe. Poate de bucurie. De obicei, oamenii plîng din pricina unei mîhniri sau a unei dureri, se găsesc însă destui pe care și bucuria îi face să plîngă.

Întreaga șatră ieși în calea lungului convoi. Muierile, ca muierile, se apucară să bocească :

— A murit Him bașa.

— A murit stăpînul nostru.

Toți știau că Him bașa a murit. Toți îl vedeau pe Him bașa mort. Asupra morții lui nu mai avea nimeni nici o îndoială. Totuși, nu numai muierile, dar și bărbații lor, simțeau nevoia să spună tare sau măcar să șoptească pentru ei :

— A murit Him bașa.

— A murit stăpînul nostru.

— A murit Him bașa.

În ochii rotunzi, neobișnuit de negri și neobișnuit de mari ai oamenilor oacheși, nu se iviră lacrimi. Se uscară repede și ochii lui Uj Hoțul.

Puseră mortul jos, pe zăpadă, în fața hrubelor. Șatra năvăli. Oamenii oacheși se înghesuiră, se călcară pe picioare, se îmbrînciră :

— Stai !... să văd și eu mortul...

— Și eu...

Sarat ridică ciomagul și se răsti la ei poruncindu-le :

— Faceți loc !... Faceți loc !...

Făcură loc. Și atunci oamenii șatrei o văzură trecînd printre ei, fără să șovăie și fără să se împiedice, și mergînd spre mort, cu fața liniștită și cu fruntea sus, pe Sina. Oarba se opri lîngă Him. Întîi se aplecă asupra mortului și-i pipăi îndelung trupul înghețat, ca și cum ar fi vrut să se încredințeze că mortul acela era Him bașa, dragul ei Him și nu altcineva. Pe urmă îngenunche lîngă mort, îi sărută ochii morți și deschiși încă, îi sărută fața, și cu buzele ei uscate dar vii sărută și buzele uscate și moarte ale bărbatului. Nu plînsese și nu se văicări.

Se ridică și spuse :

— Înainte de a pleca să moară de buna lui voie, Him bașa mi-a mărturisit că ar dori să fie îngropat

pe colină, lângă ceilalți morți ai șatrei și lângă nepotul nostru Bus. V-aș mulțumi dacă n-ați avea nimic împotriva.

— Nu. N-avem nimic împotriva, zise Calub. Vom împlini voia fostului nostru stăpîn.

Sina adăugă :

— Aș dori ca Him bașa să fie îngropat chiar azi. Dacă a vrut să moară, și și-a împlinit dorința murind, să treacă astăzi chiar în lumea morților, cu trup cu tot. Între vii nu mai are ce căuta. Nici un mort nu mai are ce căuta printre vii. Nici un mort. Oricum ar fi fost el. Și oricine ar fi fost el.

Sarat chemă cîțiva flăcăi și-i trimise, cu sape și cazmale, spre colină, să sape groapa. Pe Him bașa îl duseră în hrubă. Feciorii lui aduseră zăpadă curată, o topiră, încălziră apa, dezbrăcară mortul în pielea goală și-l spălară într-o albie. Sina îi dibui pe fundul sipetului straietele lui curate de sărbătoare, le scoase și-l primeni.

După ce soarele trecu de amiază, duseră mortul pe brațe în fața hrubei. Aci îl întînseră pe targă și-l purtară pînă la colină. Îl îngropară, așa cum îi fusese dorința, lângă Bus. La căpătîi îi înfipseră un stîlp gros.

Pe cînd oamenii șatrei se întorceau căzuți pe gînduri, spre hrubele lor, văzduhul limpede și cald începu să zumzăie. Șatra ridică ochii. Pe sub bolta albastră și prin lumina mătăsoasă a după-amiezii lunecau, dinspre răsărit spre apus, cinci avioane. Trei erau mari, late și burticoase și gemeau greu. Două erau mici, subțiri ca niște libelule, și zbîrnâiau repede și ușor. Undeva, departe, spre răsărit, gemură tunuri cu glas gros. Avioanele se depărtară. Curînd nu se mai văzură și, la puțin timp după ce nu se mai văzură, nici nu se mai auziră.

— Astăzi a fost înțîia zi cu cer senin, după atîtea săptămîni de negură.

— Au început iarăși să se bată.

— Ce să le faci ?! *Războiul*.

— Războiul cere carne.

— Și i se dă.

Avioanele nu se mai întoarseră. Tunurile gemură multă vreme și după ce asupra întinderilor albe și nesfârșite se prăvăli, dușmănos, din slăvile cerului, întunericul.

Șatra adormi greu și târziu, însă de trezit se trezi înainte de a se lumina bine de ziuă. O treziră tunurile și o trezi și foamea. Carnea ursoacei Babaia se isprăvise. Pielea atârna la intrare, la uscat, lângă pielea ursului Zazu. Înfometatii aprinseră focurile și după puțin timp își amăgără burțile cu fiertură amară și fierbinte de orz.

Peste noapte trei fetișcane născuseră. Pruncii erau slabi și micuți, dar trăiau... Trăiau...

Peste cîmpurile albe soarele răsări roșu, plin de putere și strălucire. Adia vînt ușor și căldicel dinspre miazăzi. Zăpada prinse a se topi. Pe pîrtii începu să mustească apa. Lacul sărat din apropiere luci vesel în lumină. Bărbații șatrei se adunară zgomotoși în fața hrubelor.

— Hei, ce facem ? N-avem bulibașă.

— Nu putem trăi fără bulibașă.

— Trebuie s-alegem un bulibașă.

Muierile și copiii stăteau de-o parte. Ascultau. Priveau. Tăceau. N-aveau voie să se amestece în vorbă și să-și dea cu părerea. Uj Hoțul spuse :

— De cînd ne știm și chiar de cînd nu ne știm, șatra noastră a fost stăpînită de bărbați din neamul lui Him bașa. Tatăl lui Him bașa, bunicul lui Him bașa și străbunicul lui Him bașa au fost mai-mari peste șatra noastră. Eu cred...

Sarat ridică bîta.

— Te pleznesc între ochi, dacă mai latră, hoțule !
Ne-am săturat și ne-am prea săturat de familia lui
Him bașa. Fiii lui nu sînt vrednici să ni-i urcăm
în cap.

Vru să mai spună ceva, dar îi tăie vorba Calub :

— Nu cumva ai dori să te facem pe tine bulibașa ?

— Și de ce nu ? De ce nu ?

— De-aia ! Fiindcă nu te vrem.

Uj Hoțul îngîmă :

— Dar eu n-am vrut să vorbesc despre familia lui
Him bașa. Eu...

N-avu vreme nimeni să-l asculte. În îmbulzeala
care se iscă pe neașteptate, Sarat se repezi la Calub
și, pînă să sară careva să-l împiedice, îl și pocni cu
bîta la moacă. Calub ridică un picior în sus, ca și
cum ar fi vrut s-o ia la fugă, se răsuci pe călcîiul ce-
lălalt, se frînse de mijloc și căzu. Sarat sări îndărăt,
se uită la Calub și își dădu seama că omul pe care-l
lovise murise. Rămase pustiit, cu gura căscată și
cu ciomagul în mînă. Bîlbîi :

— N-am vrut... Eu... n-am vrut...

Șatra se buluci în jurul mortului. Sarat rămase de-o
parte. Uj Hoțul se apropie de el. Scrișni mînios
printre dinți :

— De ce l-ai omorît, mă ?

Sarat găsi în el destulă putere ca să îngaima :

— Dar ce-ți pasă ție dacă l-am omorît pe Calub
ori nu l-am omorît ? A ? Ce-ți pasă ? Ți-e tată ? Ți-e
socru ?

— Uite că-mi pasă, zise Uj Hoțul, scoțînd cuțitul
și repezindu-se să-l înjunghie. Uite că-mi pasă...

Văzîndu-se în primejdie de a fi spintecat, Sarat își
recăpătă puterea, sări în lături și ridică bîta. N-avu
însă timp să lovească. Uj Hoțul îl ocoli sprinten și-i
împlîntă, pieziș, cuțitul între coaste. Sarat căzu. Se

zbătu. Sîngele gîlgîi, îi roși strajele și roși și zăpada din jur. Per rînji și zise :

— Moș Sarat geme și sîngeră ca un porc, întocmai ca un porc... Moș Sarat seamănă cu un porc... Cu un porc...

— Dacă a vrut să ajungă bulibașă...

— Poate n-a vrut. Poate a aruncat și el așa o vorbă... în glumă.

Calub nu se mai zbătu. Se potoli. Se răci repede. Îngheță. Oamenii oacheși îl priveră pînă se săturară. După ce se săturară de privit, se strînseseră în jurul celui alt mort, în jurul lui Sarat.

Sub ochii șatrei, babele îl dezbrăcară pe Sarat și-i cercetară cu de-amănuntul înțepătura. Nu mai era nimic de făcut. Atunci își aduseră aminte dintr-o dată că Sarat îl omorîse pe Calub cu bîta și că Uj Hoțul își înfipsese cuțitul în inima lui Sarat. Sarat, cum se vedea, își primise pedeapsa. Dar Uj Hoțul... Unde se afla Uj Hoțul? Îl căutară cu ochii și-l găsiră. După ce ucisese, fugise spre hrube. Matahala alergase după el, îl ajunsese, i-o luase înainte, intrase în hrubă și-i adusesese harapnicul.

— Acum să te văd omule, dacă ești bărbat în putere sau numai o biată zdreanță. Acum să te văd, Uj, acum să te văd.

— Ce vrei să fac ?

— Să te năpustești asupra șatrei cu harapnicul și să izbești fără milă în cît mai mulți. În cît mai mulți, auzi ? În cît mai mulți și fără milă... fără milă...

— Nu sînt bulibașă. Asta numai bulibașa are dreptul s-o facă.

— Silește-i să te aleagă bulibașă.

— Cu harapnicul ?

— D-apăi cu ce, dacă nu cu harapnicul ? Dă-mi mie cuțitul.

Uj Hoțul îi dădu cuțitul și puse mîna pe harapnic.

Bărbații oacheși priveau de departe, văzuseră totul, însă nu auziseră cuvintele pe care Uj Hoțul le schimbase cu Matahala. Credeau că Uj Hoțul, înspăimîntat de omorul abia făptuit, se pregătea să fugă pentru două-trei zile de la hrube, pînă se va mai potoli mînia șatrei, sau cel mult să se apere dacă ar fi fost cumva atacat. Uj Hoțul învîrți de cîteva ori pe deasupra capului harapnicul, ca pentru a-l încerca, și pocni în gol. Harapnicul era bun. Pogori povîrnișul liniștit, cu pași măsurați. Matahala îl urma de aproape, gata parcă, la nevoie, să-i sară în ajutor. Oamenii oacheși se mirară. Băiețandru Vuz zise :

— Uj Hoțul vine să vi se predea ca să-l pedepsiți pentru omorul făptuit.

— Nu, spuse Blebe, te înșeli, Vuz. Uj Hoțul nu vine să ni se predea. Pentru altceva vine.

— O să vedem. Acuș-acușica o să vedem pentru ce vine.

Uj Hoțul se opri la cîțiva pași de ceată. Rînji.

— Ziceați că n-aveți bulibașă.

— Ziceam, îi răspunse Ket. Și ziceam drept. Him bașa a murit, a murit și l-am îngropat și pînă acum nu ne-am ales încă un *mai-marc*.

— Dar eu ce sînt? Eu nu sînt om al șatrei? Eu nu sînt bun de bulibașă? De ce n-aș fi eu bun de *mai-mare*?

Unii dintre oamenii oacheși tăcură. Alții rîseră :

— Tu ! Tu și bulibașă ?!

— De ce nu ? Mulți dintre voi s-au gîndit încă de pe cînd trăia Him bașa să-l dea jos și să mă aleagă pe mine în locul lui.

— Mulți ! Mulți nu ! Cîțiva bezmetici. I-am putea număra pe degete...

Iarăși unii tăcură și alții rîseră. Lui Uj Hoțul îi sări țandăra. Aruncă o privire fugară la cei doi morți întinși pe zăpadă. Ridică harapnicul și începu să lovească în dreapta și în stînga, la întîmplare. Șătrarii se fereau, se risipeau și nici nu încercau să se împotrivească.

Matahala, sărind și țopăind ca o capră voinică prin preajma lui, îl îndemna strigînd cît o ținea gura :

— Așa, Uj... Atinge-i, Uj... Învață-i minte, Uj... Obişnuiește-i să te asculte, Uj... Oamenii nu ascultă decît de bici, Uj... Atinge-i fără milă, Uj... Fără milă... Fără milă...

Șatra se risipi. Uj Hoțul rămase numai cu Matahala și cu golul alb și nesfîrșit din jur. Oamenii oacheși îi priviră un timp de departe. Pe urmă se adunară și, tăcuți, mohorîți, se îndreptară spre hrube.

*Cerul era tot senin,
Senin ca sticla
și senin ca lacrima.
Soarele muia zăpada
și o topea încetul cu încetul.*

Pe sub nămeți și pe lîngă nămeți se alcătuiau firișoare de apă care-și căutau drum de curgere spre vale, spre lacul mort și sărat, căruia numai lumina moale a zilei îi împrumuta strălucire și parcă și viață.

Uj Hoțul simți că i s-a umplut fruntea de sudoare. Se șterse cu dosul mîinii, se uită iarăși la cei doi morți întinși pe zăpadă, la cîinii care răsăriseră dintre nămeți și care, și ei, se uitau tot la cei doi morți. Trist peste măsură, cîinele Rob rămăsese mai de-o parte, își ridicase botul spre cer și urla. Urla a pustiu și a moarte... a pustiu și a moarte.

Matahala se așază pe vine, își ridică rochia și dădu drumul udului. Uj Hoțul așteptă ca femeia să se

uşureze şi să se ridice şi, după ce văzu că-şi potriveşte fustele, o întrebă :

— De bătut i-am bătut. De alungat, i-am alungat. Acuma ce facem ? Ce crezi tu că trebuie să mai facem ? Mergem şi noi la hruba noastră ? Mi s-a făcut foame.

— De mers o să mergem, zise Matahala, că doar n-o să rămînem să înnoptăm aici. De mîncat, o să-ţi dau ceva de mîncare, ce s-o găsi, dar...

Tăcu. Vorbele pe care vrusese să le rostească mai departe îi rămăseseră în gît şi parcă o înecau. Uj Hoţul o îndemnă :

— Spune-mi ce-aveai de spus, căţea afurisită ! Mă întăriţi şi după aceea te apucă frica şi taci ! Te apucă frica...

— Nu pentru mine mă apucă frica, Uj, ci pentru tine.

Zilele treceau greu de tot. Și tot atât de greu treceau și nopțile. Timpul se schimba într-una. O jumătate de săptămână cerul rămânea senin, cu soare cald, iar vîntul, adiind dinspre miazăzi, se arăta prietenos. Zăpada, ca zăpada ! Se muia și se topea. O parte din apa provenită din topirea zăpezii se lăsa suptă în grabă de pămîntul clisos și nisipos de dedesubt, alta, adunată în pîrîiașe subțiri, se scurgea la vale către lacul cenușiu, sărat și amar, în care, în afară de niște viermuși roșcați, nu trăia nici o vietate. Atunci oamenii oacheși strigau :

— Primăvara... A venit primăvara... Primăvara...

Așa se părea la amiază ; că a venit primăvara. Spre seară, chiar înainte ca soarele să fi apucat să scapete, vîntul dulce dinspre miazăzi se ducea prin văgăuni, se culca și adormea, lăsînd loc vîntului rece dinspre miazănoapte, sau vîntului și mai rece care venea alergînd dinspre răsărit. Atunci topirea zăpezii înceta, pîrțiile înghețau, deveneau lunecoase, aerul se făcea tot atât de rece cum fusese în miezul iernii. Începînd iarăși domnia frigului, peste noapte viscoalea. Nămeții creșteau din nou. Viscoulul, reîntors în ținut pentru nu se știa a cîta oară, dura o zi, două, trei. Oamenilor oacheși li se părea, pe bună dreptate, că au luat iarna de la capăt, că n-au să mai scape niciodată de ea. Tremurau. Dîrdâiau. Multora le clănțăneau dinții. Ca să se mai încălzească jucau bătînd

des cu picioarele pământul înghețat. Alimut, ca și alți băieți ai șatrei, înarmat cu un ciomag, colinda împrejurimile, după iepuri. Vedeă un iepure, alerga, arunca după el cu ciomagul, dacă avea noroc îl lovea, îl culegea de pe zăpadă, se întorcea cu el la hrubă, foamea era alungată cel puțin pentru două-trei zile.

Oarba își pierdea ziua în hrubă lângă vatra pe care ardeau cu flăcări mici cîteva găteje mustind de umezeală. Hrubă era totdeauna încărcată de fum gros, iute și de miros de sudoare, de oameni care nu se mai spălaseră de vreme îndelungată. Pe umeri și pe spate văduva lui Him bașa purta un cojoc mișos care îi încălzea oasele subțiate de bătrînețe. De gîndit... De gîndit Oarba se gîndea la Bus : „Dacă în ziua aceea... Dacă în ziua aceea cînd cu bătaia l-aș fi ținut lângă mine și nu i-aș fi îngăduit să se ducă să se amestece cu bezmeticii care se încăieraseră, Bus ar trăi și astăzi... Da, da, Bus ar trăi și astăzi...”

La cîțiva pași spre adîncul hrubei mai ardea un foc. Acest al doilea foc din hrubă avea flăcări înalte și dogorea pînă departe. Aci fuseseră puse pe foc nu găteje ude, ci scînduri vechi dintr-o căruță lungă, cu coviltir, care nu mai avea stăpîn și care fusese desfăcută în bucăți. Mai mult de jumătate din căruțele șatrei nu mai aveau stăpîni. Peste iarnă unele familii muriseră în întregime de foame și de frig.

Lîngă foc, înconjurată de bătrînele șatrei care biruiseră iarna și nu dăduseră încă ortul popii, se silea să nască, în mari chinuri, Nira, o fetișcană de nici paisprezece ani.

— Auuu ! Mor ! Mamăăă ! Mor ! Mor !...

Mamă-sa o înghiontea, o silea să-și desfacă picioarele cît mai mult și din cînd în cînd îi da și cîte-o lovitură peste gură cu dosul mîinii. Buzele fetei erau umflate și sîngerau. Din cînd în cînd, simțind că pe

buze i s-a adunat și i s-a închegat prea mult sînge, fata și le ștergea cu degetele. De mică fusese învățată cu bătaia și nu se speria nici de lovituri și nici de sînge. Mamă-sa o lovea și-o certa :

— Afurisito !... Mă strigi *acum*... Să mă fi strigat *atunci*, înainte de a te fi culcat cu Tebi... Acum ce să-ți fac eu ? Ce mai pot să-ți fac eu ?... Naști, odată, afurisito !... Ușurează-te o dată, zgaiba dracului !...

— Mamăăă !... Mor !... Mamăăă !...

Scoasă din țîțîni, mamă-sa o plesnea mai departe :

— Na !... Mai na !... Mai na !...

O bătea degeaba. Știa că niciodată bătaia n-a ajutat vreo femeie să nască. Furioasă, o bătea mai departe :

— Na !... Mai na !... Mai na !...

În ținuturile nesfîrșite și pustii din jurul hrubelor era, așa dar, cînd iarnă grea, cînd încîntătoare primăvară.

— Primăvara !... Vine primăvara !... Primăvara...

— Anul ăsta n-o să mai vină nici o primăvară. Timpul ne minte. Ne minte mereu. *Timpul ne minte de parcă ar fi om.*

— Dar de unde știm noi că timpul nu e om ? Poate e om. Om ca tine, ca mine, numai că noi nu-l vedem.

Oamenii, înconjurați de pustiu, tremurau, dîrdăiau mai încolțiți ca oricînd de frig și de foame.

Acum glasul tunurilor se auzea tot mai aproape spre răsărit și de cîtăva vreme și spre miazănoapte. Șatra însă — sau ce mai rămăsese din șatră — se obișnuise și cu glasul tunurilor și cu zborul avioanelor. Cînd se scurgea o zi întreagă fără ca pe deasupra șatrei să lunece prin văzduh avioane, șatra se mira :

— Ce s-o fi-ntîmplat astăzi ? N-au zburat nici *ăia*, n-au zburat nici *ceilalți*.

— Nici tunurile n-au tras.

— Poate se duc vorbe de pace ori poate chiar s-o fi încheiat pacea.

Pacea ! Nicicînd nu fusese un cuvînt mai dulce pe lume. Nicicînd... Nicicînd...

Dacă Oarba le auzea din întîmplare cuvintele, zicea :

— O-ho-ho... O-ho-ho... Nu vă pripiți, oamenilor, nu vă pripiți. Pînă să se isprăvească războiul, mai va !

Timpu! trecea. Trecea anevoie, dar trecea. Încetul cu încetul nămeții, chiar cei uriași, se topiseră și numai prin coclauri și prin viroage se mai vedea ici-colo un petec alb. Pămîntul mustea, însă soarele și vîntul aveau să-l zvînte cît de curînd, bineînțeles dacă nu se vor porni ploile de primăvară. Uneori ploile de primăvară începeau înainte ca zăpezile să se fi topit, sau îndată după ce ele se topiseră. Alteori nu se arătau de loc. Atunci pămîntul se usca, se fărîmița și vîntul ridica pînă la mari înălțimi praful care vestea seceta. Aci, în mijlocul pustiului în care numai cîrțițele și iepurii mai trăiau, primăvara sosea și pleca, se reîntorcea pentru cîteva zile și cîteva nopți, și pe urmă pleca iarăși. Vremea era cînd într-un fel, cînd în altul.

După moartea și îngroparea lui Him bașa, viața în șatră căpătase o înfățișare cu totul alta. Acum oamenii oacheși știau cu toții că au fost aduși și lăsați la voia întîmplării, să supraviețuiască războiului sau să nu-i supraviețuiască, cum le va fi norocul. Unii ajunseseră să trăiască pînă acum, la topirea zăpezilor, alții pieriseră de-a lungul asprei și grelei ierni. Muriseră bătrîni și bătrîne, și scăpaseră bătrîni și bătrîne. Muriseră bărbați și femei în puterea vîrstei, și scăpaseră bărbați și femei în puterea vîrstei. Muriseră tineri și copii, și scăpaseră tineri și copii. În alegerea celor pe care îi lua, moartea avea socoteli ciudate, numai de ea știute.

Dintre cei ce trăiau, unii mai hrăneau nădejdi de viață și de viitor, alții își așteptau sfârșitul : *poate moartea vine astăzi, poate vine mâine, poate vine tocmai peste o săptămână, dar tot vine, așa că este tot una. Orice ai face, nu există scăpare. Orice ai face... tot una... tot una...*

Să nu-ți vie să înnebunești ? Nu. Să nu-ți vie ! Să trăiești cât mai mult... Cât mai mult. Dar ce e mult ? Mult e un mileniu. Mult e un an. Cel mai mult e însă o clipă... O clipă... și încă o clipă... și încă o clipă...

Uj Hoțul era mai-mare peste șatră și nu era. Nimeni, în afară de Matahala, nu-i spusese să fie mai-mare peste șatră și nimeni nu-i spusese să nu fie.

Cu voia sau fără voia oamenilor din hrube, cu știința sau fără știința lor, totul, dar absolut totul, se sfărâma și se destrăma. Obiceiurile vechi nu mai erau ținute în seamă. Legile de fier, străvechi, care păruseră a fi nepieritoare, erau acum călcate în picioare fără nici o sfială, de oricine. Fetele și muierile șatrei nu mai aveau nici o rușine.

— Mai avem de trăit o lună, poate numai o săptămână, poate numai o zi, poate numai un ceas... nu mai un ceas...

Își făcea fiecare de cap, cum putea unde putea și cu cine se nimerea.

Lisandra întrecuse orice măsură. Când se întâlnea în preajma hrubelor cu alte femei din șatră și vreuna din ele îi arunca un cuvânt înțepător, Lisandra se oprea și da drumul ocărilor. Uneori i se aprindea mînia și atunci trecea la gesturi de-a dreptul nerușinate.

- Bulibașă !... Cine să ne fie bulibașă !...
- Nimeni. Nimeni să nu ne fie bulibașă.
- Nici vii, nici morți ; să nu fie nimeni bulibașă.
- Nimeni... Nimeni...

— N-avem nevoie de mai-mare...

Nici unul din feciorii lui Him başa nu ceruse să fie ales *mai-mare* peste şatră, nici măcar -Skander. Ştiau din capul locului că dacă ar fi făcut-o, ar fi fost zadarnic. *Şatra nu mai era şatră. Nimeni nu mai asculta de nimeni.*

Zăpada se topea...

Se topea...

Pînă s-a topit cu totul.

Primăvara se apropia...

S-a apropiat...

A venit.

Întîi a răsărit colţul ierbii. Pe urmă a răsărit pretutindeni iarba, verde şi grasă, deasă, plină de forţă şi de sănătate. Dacă ar mai fi trăit caii, măgarii şi catîrii şatrei, cum ar mai fi mîncat-o, cum ar mai fi prins din nou puteri, cum s-ar mai fi îngrăşat! Dar caii, măgarii şi catîrii şatrei muriseră în iarnă, de ger şi de foame. Muriseră! Şi după ce muriseră caii, măgarii şi catîrii şatrei, fuseseră mîncăţi de stăpîinii lor, oamenii oacheşi. Din caii, măgarii şi catîrii şatrei nu mai rămăseseră decît pieile. Pieile, care atîrnau uscate de soare şi de vînt la intrarea în hrube, lîngă pielea bătrînului urs Zazu şi lîngă pielea bătrînei ursoaice Babaia, lîngă pieile celorlalţi urşi ai şatrei, din care, de asemenea, nu rămăseseră decît pieile.

În cumplitele luni de iarnă care se scurseseră, toţi urşii şatrei fuseseră tăiaţi şi mîncăţi, dar aceasta *nu scăpase întreaga şatră de la pieire*. Urşii şatrei fuseseră mîncăţi toţi. Şatra însă pierise numai pe jumătate. Mare lucru pentru şatră, să piară numai pe jumătate!

Uj Hoţul, pretinzîndu-se mai-mare, învîrtea harapnicul, pleznea din el, dar acum nimeni nu-l mai

lua în seamă. De altfel oamenii șatrei nu-l luaseră cine știe cât în seamă nici mai înainte, când se înfuria din mai nimic și se rățoia prin hrube și pe lângă căruțele lungi și grele, cu coviltir.

— Uj Hoțul !... Un ticălos. Un hoț și un ticălos. Cum să-l îngăduim noi să ne fie *mai-mare* ?

— Matahala !... Pramatia de Matahala îl împinge înainte... Numai pramatia de Matahala e de vină.

Bărbații șatrei o înjurau de mama-focului pe Matahala. Iar femeile șatrei o ocărau de mama-focului tot pe Matahala. Cât despre băieții șatrei, ce să spunem ! Cu ei era altceva. Ei cu toții învățaseră să facă dragoste cu Matahala.

— Ir... Vino după înserat la mușuroaie... Am să te învăț să...

— Știu... știu...

— Totuși, vino.

— O să viu, Matahală, o să viu.

— Dacă poți mai adu-i și pe alții.

Cînd cîmpurile erau noroioase, dosul și spatele Matahalei erau pline de noroi. Cu zăpada era mai ușor. Zăpada o scutura și i se pierdea urma. Cel mai bine era atunci cînd cîmpurile erau acoperite cu iarbă.

— Vino cu mine, Oliv.

— O să ne vadă mama.

— N-o să ne vadă nimeni. Mergem departe de grote. Printre mușuroaiele de cîrțițe, spre răsărit. A căzut întunericul. E tocmai bine...

— Într-acolo s-aud tunurile. Mi-e frică.

— Să nu-ți fie frică, Oliv, tunurile sînt încă departe.

— Mi-e frică de cîrțițe.

— Cîrțițele sînt sub pămînt.

— Mi-e frică de șerpi.

— Pe aici nu sînt șerpi.

— Ba sînt. I-am văzut eu.

— Prostule !

— Apă după tine n-am băut. De ce aş fi prost ?

Tunurile erau încă destul de departe, dar prin văzduhul limpede glasurile lor se auzeau gemînd din ce în ce mai puternic spre răsărit şi, de la un timp, se auzeau gemînd şi spre miazănoapte. Spre apus şi spre miazăzi, pe unde curgea marele fluviu, era tăcere, *era încă tăcere*. Oamenii oacheşi se adunau, şuşoteau îndelung, se sfătuiau. Din cînd în cînd mai treceau pe la hrubele lor cîte doi sau trei dezertori. Acum însă şatra nu se mai temea. Se învăţase cu ei ca sacul cu peticul. Flămînzi şi înrăiţi veneau dezertorii, flămînzi şi înrăiţi plecau. Pentru că de unde nu era, nici Dumnezeu nu cerea. Chiar dacă îi ameninţau cu împuşcarea, dezertorii nu scoteau nimic de la oamenii oacheşi.

— Mîncare ? N-avem nici pentru noi. Dacă doriţi să beţi apă, beţi-o chiar de la izvor. E mai curată şi mai proaspătă decît cea din vasele noastre. Vreţi vin ? Am avut, dar l-am băut. Nici o picătură nu mai avem. Poate vreţi rachiu ? V-am da cu plăcere, însă ne lipseşte, de luni de zile ne lipseşte. Vă spunem fără să vă minţim că noi i-am uitat şi gustul. Ne amintim doar atît : rachiul mirosea frumos — cînd îl miroseam — şi ne ardea gîtul, cînd îl beam. Ah ! Ce-aş mai dori acum o ulcică de rachiu, numai o ulcică, s-o miros, să-mi tremure nările şi să-mi lase gura apă de poftă, s-o beau şi să simt că-mi ard măruntaiele, să mi se pară că mor ! Chiar că aş vrea să mor, numai să mai beau o ulcică de rachiu. Soldatule... Soldatule... Nu m-aş da în lături nici de la o vadră, ba chiar nici de la o butie. De la o butie în sus, din ce mi-ar prisosi, ţi-aş face şi ție parte, dar ține bine minte, numai din ce mi-ar prisosi.

Bătrînul Huhu vorbea așa, iar soldatul își amintea că are acasă un bunic, tot atît de bătrîn, tot atît de vorbăreț și tot atît de pocîltit de foame. Simțea că-i vin lacrimile în ochi. Strîngea ochii, îi deschidea, iar îi strîngea. Se stăpînea. Dezertor, dezertor, însă tot soldat rămînea și pe un soldat nimeni nu trebuia să-l vadă lăcrimînd. Nimeni, nici măcar mama care îl născuse. Se juca cu pistolul încărcat, și avea mare chef să tragă în carne vie. Dar de ce să tragă în oamenii oacheși ? Dar de ce să nu tragă ? Era război ? Era. Atunci ? !

— Muieri... Muieri văd că aveți destule. N-ați vrea să-mi faceți și mie rost de una ? Vor fi trecut doi ani de cînd nu m-am atins de-o muieră... Doi ani !... Poate doi ani și mai bine.

— E-he... E-he... Eu și mai de mult... Eu și mai de mult...

— Tu din pricina vîrstei. Eu din pricina războiului.

Huhu își lăsa capul în jos. Și cînd îl ridică să vorbească fața lui fu plină de mîhnire, de tristețe, poate și de durere.

— Muieri... Muieri avem. *Încă mai avem...* Au mai trecut pe aici și alți soldați... S-au legat de muierile șatrei... Și muierile șatrei, ca muierile, mai de frică, mai de plăcere s-au lăsat... Și s-au bolnăvit... S-au bolnăvit... Și dacă s-au bolnăvit de boli urîte, nu mai sînt bune de nimic... de nimic.

Mîntea cu nerușinare, însă soldatul nu băgă de seamă. Stăruie :

— Și sănătoasă n-a rămas nici una ?

Tochmai atunci trecea de la o hrubă la alta Matahala. Se ținea după ea, la doi pași, Uj Hoțul, cu harapnicul pe umăr. Huhu își aduse aminte că după

moartea lui Him acest Uj Hoțul îl lovise cu harapnicul de câteva ori, fără nici un motiv, numai așa, din răutate. Zise către soldat :

— Ba da, a mai rămas o femeie neplină de boli urâte în șatră. Uite-o.

O arată cu mîna pe Matahala. Soldatul zîmbi :

— Pentru mine, care sînt cam pirpiriu de felul meu, e cam voinică. Dar în lipsă de altceva... În lipsă de altceva... O s-o rog să-și facă pomană cu mine.

Huhu se trase mai la o parte.

— Hei, tu, aia marea...

Matahala înțelese că e vorba de ea. Se opri. O dată cu ea se opri și Uj Hoțul.

— Ce vrei ?

— Vino mai aproape, zise soldatul, vino mai aproape, să te văd mai bine.

— Nu te duce, zise Uj Hoțul.

Matahala se întoarse și se răsti la el :

— Dar de ce să nu mă duc ?

Soldatul stăruie :

— Hai, vino, nu mai face nazuri, că dacă faci nazuri mă supăr, și dacă mă supăr trag, și cînd trag nu trag de loc în gol.

Și ca să dovedească oamenilor șatrei că el nu glumește, ridică în sus mîna în care ținea pistolul și trase un foc. Uj Hoțul se culcă la pămînt. Îi strigă Matahalei :

— Nu te duce cu soldatul, n-auzi ? Nu te duce cu el. Vrea să te...

Matahala rîse :

— Și ce dacă ?

Soldatul nu mai lungi vorba. O luă pe Matahala de mijloc și intră cu ea în hrubă. Înainte de a intra în hrubă, soldatul îl întrebă pe Huhu :

— Mai este careva înăuntru ?

— Mai este, îi răspunse Huhu, mai este... O bătrână... Dar n-o să vadă nimic. E oarbă. De ani de zile bătrîna e oarbă.

Uj Hoțul se ridică, veni lîngă intrarea în hrubă și-i spuse lui Huhu :

— Am să-i sar soldatului în spate. Cînd o să iasă din hrubă, am să-i sar în spate și-am să-l înjunghii cu cuțitul.

Îi arătă cuțitul. Huhu îl luă și-i pipăi ascuțișul.

— E un cuțit bun, zise Huhu, taie ca briciul.

Tăcu un timp. Pe urmă Huhu zise :

— Te sfătuiesc să-l lași în pace pe soldat. N-are nici o vină. Și dacă n-are nici o vină, de ce să-l înjunghii ?

— Cum n-are ? S-a culcat cu nevastă-mea. Chiar acum s-a culcat cu nevastă-mea. Dacă stau și mă gîndesc bine, nici n-a isprăvit culcatul cu nevastă-mea.

— Femeia a vrut. Ai văzut bine c-a vrut. În orice caz, n-a arătat nici o împotrivire. Iar acum... acum... Ce să-ți mai spun ce face Matahala acum ?... Știi bine... Știi mai bine decît oricare altul.

— Atunci, zise plin de necaz Uj Hoțul, atunci o să-i trag nevastă-mi cîteva harapnice pe spinare.

— Asta da, spuse Huhu, asta poți s-o faci. E dreptul tău, ba e chiar datoria ta s-o faci...

Din hrubă ieși întîi soldatul. Avea buzele strînse și fața plină de osteneală și de desgust. Întoarse capul spre Uj Hoțul :

— Tu ești, mă, bărbatul ei ?

— Da, zise Uj Hoțul, eu sînt și dacă sînt ce vrei tu de la mine ?

— Nimic, ce să vreau. Am întrebat și eu așa, ca omul.

La Huhu soldatul nici nu se uită. Și nu se uită nici la Matahala care sta în prag, sub pielea ursului Zazu

și sub pielea ursoaicei Babaia, cu un zîmbet slab de mulțumire pe buze.

Soldatul plecă și coborî poteca spre crîng. Șătrarii se uitară după el cu ușurare, dar și cu invidie. Soldatul mergea cu pași obișnuiți, fără nici o grabă, spre miazăzi. După cîteva zile de mers întins avea să ajungă întîi la drum, pe urmă avea să ajungă mai departe, mereu mai departe, la marele fluviu. Poate avea norocul să treacă dincolo, în orașul acela cu oameni veseli, cu pîine adevărată și cu vin adevărat, *cu de toate*, și poate într-o zi, dacă-l ajută norocul, avea să ajungă chiar la el acasă.

Oamenii aveau case, unii aveau case mari, adevărate palate, alții case mai mici, iar alții case mici, mici de tot, colibe fragile pe care, văzîndu-le, te mirai că nu le răstoarnă vîntul. Lor, oamenilor oacheși, nu le trebuiau case, ei nu aveau nevoie de case. Căruța lungă, cu coviltir, caii, măgarii sau catîrii, și cortul. Atîta le era deajuns, atîta și nimic mai mult. Ocoleau mările, colindau țările, munceau, cîntau, jucau. N-aveau nimic cu nimeni. Nu doreau nimic de la nimeni. Însă războiul... războiul avea ceva cu ei. Războiul dorea ceva de la ei. De fapt, ceea ce dorise războiul de la ei, în bună parte, și luase. Mai mult de șaizeci din cele o sută de suflete ale șatrei fuseseră răpite de moarte. Iar moartea acum, asupra lor, n-o trimisese împlinirea, ci războiul.

Mulți cîini muriseră în iarnă și îndată ce muriseră fuseseră sfîșiați în bucăți de ceilalți și mîncăți. Acum, cînd în sfîrșit venise primăvara, mai rămăseseră în viață cinci cîini, cinci și cu Rob șase. Erau trei cîini și trei cățele. Pentru ei primăvara venise cu soare, cu iarbă proaspătă și deasă, dar și cu fierbînteli. Cei trei, toată ziua se țineau landră după cele trei, se încăierau, se băteau, se mușcau, își făceau răni adînci și ajunseseră să fie toți plini de sînge. Uitau de foame

ceasuri de-a rîndul, însă, cînd stomacurile goale le aduceau aminte, plecau pe cîmpurile nesfîrșite din jurul povîrnișului cu hrube. Dacă o luau spre crîng însemna că au adulmecat într-acolo iepuri și-au plecat să-și încerce norocul la vînătoare. În crîng iepurii erau puțini. Cea mai mare parte a lor se mutaseră în stuhărișurile pustii mai dinspre miazăzi. De cele mai multe ori cîinele Rob o apuca de unul singur spre răsărit sau spre miazănoapte. Prin aceste părți ale pustiului pămîntul era galben-roșcat, amestecat cu nisip și pe alocuri chiar cu pietriș. Aci cîmpul, pînă departe, era plin cu mușuroaie mari de cîrțițe. Întin-derea aceea era o adevărată împărăție a mușuroaie-lor de cîrțițe. Ceilalți cîini ai șatrei simțeau încotro a apucat-o Rob și se încîrduiau și ei după el. Odată ajunși în locul cu mușuroaie miroseau într-o parte, miroseau într-alta și se așezau pe labe, la pîndă. Cîinii se lipeau cu pîntecul de pămînt, deveneau una cu pămîntul și erau toți parcă numai ochi, să vadă, și parcă numai nări, să miroase. Prin țesătura meșteșugită a galeriilor subterane umbla o cîrțiță, după cîtva timp se oprea sub un mușuroi și încerca să lărgească galeria pentru a străbate mai departe. Vîrfu-l mușuroiului se mișca. O dată. De două ori. Pînă să apuce mușuroiul să se miște a treia oară, Rob se năpustea asupra lui, din două-trei lovituri date cu laba, iar uneori dintr-una singură, mușuroiul era risipit și cîrțița prinsă bine cu colții de ceafă. De aci înainte totul devenea joacă. Rob se depărta de mușuroi cu cîtiva pași. Ridica botul și zvîrlea animalul negru și orb în sus. Cîrțița cădea la pămînt. Năucă, se zbătea, alerga în toate părțile, căuta mușuroiul din care fu-sese smulsă pentru a ajunge iarăși în galeriile sub-terane. Rob o apuca încă o dată de ceafă și încă o dată o arunca în sus. Cîrțița continua să se zbată, continua să trăiască, continua să bîjbîie căutîndu-și

mușuroiul. Rob se sătura de joacă ori, poate, nu-i mai da pas foamea. O mirosea, o prindea între dinți, o murseca pînă o făcea zob și-o mîncă. După aceea își lingea buzele, căuta prin apropiere alt mușuroi proaspăt, se așeza lîngă el și începea o altă pîndă. Cîrțițele erau destul de greu de vînat și aveau gust urît, însă cîinii șatrei — de altfel ca și oamenii șatrei — treceau, de nevoie, peste aceste neajunsuri.

Salvarea cîinilor șatrei, în această primăvară venită destul de tîrziu, o adusesse mușuroaiele, sutele și miile de mușuroaie de cîrțițe. Cîinilor le trecuse înția oară prin cap, de cum se topise zăpezile, că ar putea vîna cîrțițe, că s-ar putea vîna cîrțițe, că s-ar putea hrăni cu ele. Văzîndu-și cîinii vînînd cîrțițe și hrănindu-se cu ele, oamenii oacheși se hotărîseră să încerce și ei. Mai bine să mănînce orice decît să moară de foame și, la urma urmelor, de ce n ar fi cîrțițele bune de mîncat ?

Luară cazmale — aveau destule la căruțe — porniră spre cîmpul de mușuroaie și acolo se puseră la pîndă. Mișca un mușuroi, omul se repezea, înfigea cazmaua la temelia mușuroiului și o dată cu pămîntul clisos și nisipos arunca afară și cîrțița. Șătrarii, chiar cei tineri de tot, nu se jucau cu cîrțițele. Cum le prindeau, le și înțepau după ceafă, le luau de picioare și le aruncau într-o căldare. Spre prînz truda de a vîna cîrțițe se isprăvea și oamenii se întorceau la hrube cu ceea ce prinseseră. Aci cîrțițele erau jupuite. Aveau pielea moale, neagră ca smoala, catifelată. Pieile erau sărate, întinse pe sfoară, să le usuce soarele și vîntul. Cînd se vor reîntoarce dincolo de fluviu, spre miazăzi, le vor vinde în primul oraș din cale cu preț bun. Cu banii cîștigați de pe urma acestor piei de cîrțiță vor cumpăra pîine, pîine adevărată, carne adevărată, zarzavaturi adevărate. Dincolo de fluviu, spre miazăzi, se găsesc încă de

toate. Războiul se abătuse și pe acolo, însă mai mult în trecere și se putea întâmpla ca și acum lucrurile să se petreacă la fel. Tunurile se auzeau gemînd spre răsărit și spre miazănoapte. Spre miazăzi era liniște, *era încă liniște*. Dar cît avea să mai țină liniștea? Nu știa nimeni. Și dacă nu știa nimeni, nu știa nimeni.

Sătui, și uneori chiar prea sătui de iepuri ori de cîrțițe, cîinii se întorceau iarăși la fierbințeala femelelor, iarăși se încăierau, iarăși se mușcau pînă la sîngerare.

Oamenii oacheși se hrăneau cu iepuri, cel mai adesea cu cîrțițe. Ciorba de carne de cîrțiță era chiar gustoasă dacă se arunca în oală ardei, ceapă, usturoi...

— Viața a devenit nesuferită în hrube.

— Iarna nu se mai întoarce.

— Mîine dimineată întindem corturile.

Cîntînd, își întinseră corturile. Erau atît de veseli, încît nu lăsară toată ziua din mîini cobzele, viorile, flautele, cimpoaiele. Dacă urșii n-ar fi fost tăiați și mîncăți, i-ar fi pus acum să joace și urșii ar fi jucat. Dar urșii nu mai trăiau, cum nu mai trăiau nici caii, nici măgarii, nici catîrii șatrei, cum nu mai trăiau o mare parte din oamenii pe care îi avea șatra cînd i se poruncise să se așeze aci, și să nu se miște de aci orice s-ar întâmpla.

Adormiră tîrziu și dormiră pe rogojini. Dedesubtul rogojinilor se afla pămîntul tare, nisipos. Și iarba verde, proaspătă. Aerul era curat, fără pic de praf, fără urmă de miros.

După luni și luni de zile oamenii oacheși scosese în ziua aceea viorile și flautele, cobzele și cimpoaiele, fluierile și drîmbele, și cîntaseră, cîntaseră tot ce nu cîntaseră o iarnă întreagă. Iar cîntecele lor cu vorbe sau fără vorbe erau toate pline de jale pentru cei morți peste iarnă și, în aceeași măsură, pline de bucurie

pentru ei, pentru cei ce scăpaseră cu viață și se aflau iarăși în fața corturilor... în fața corturilor și nu în hrube... nu în hrube...

— Viața noastră... Corturile... Caii, măgarii și cătării... Unelte noastre de lucru, viorile, cobzele și cimpoaiele noastre...

Uj Hoțul se strîmbă la toți. După ce i se păru că a speriat șatra cu vorbele lui, adăugă :

— Și harapnicile noastre. Și cuțitele noastre. Și ele fac parte din viața noastră... și ele.

Oamenii tăcură. Unii își aprinseră lulelele și scui-pară cu dispreț. Uj Hoțul se ridică, înălță harapnicul și pocni de cîteva ori din el. Nimeni nu-l bagă în seamă. Atunci mărunțul Uj Hoțul strigă mînios :

— Cum de nu vă e frică de mine ? Eu sînt mai-marele vostru... Eu sînt... Eu, și nu altul... Eu... cu...

Oamenii oacheși tăcură, fumară și se gîndiră mai departe la primăvara care în sfîrșit venise, la nevoile și la necazurile lor. Mărunțelul își ieși din fire. Aproape răcni :

— Cum ?... Nu-mi răspunde nimeni ?... Chiar nimeni ?...

Cel mai mare dintre fiii răposatului Him bașa era Antos. Nu era nici înalt, nici mărunț, nici gros, nici subțire. Era însă cel mai tăcut din șatră, așa de tăcut încît mulți nu-l auziseră niciodată vorbind. Se uită la Skander, cel de al doilea fiu al lui Him. Acesta clipi des din ochi. Atunci Antos se ridică și zise :

— Eu îți răspund, Uj Hoțule, eu îți răspund și te sfătuiesc să-ți lași ifosele, și să ne dai pace. Avem nevoie de pace și te sfătuiesc să ne dai pace. Altfel...

Uj Hoțul se năpusti asupra lui Antos. Aruncă harapnicul și scoase cuțitul scurt și lat care tăia ca briciul. Vru să lovească. Antos îl pocni cu pumnul în bărbie. Uj Hoțul se ținu bine și trecu iarăși la atac. Acum Antos îl lovi cu dosul mîinii peste gură. Dinții

lui Uj Hoțul trozniră și câțiva se rupseră. Antos nu-l iertă. Îl apucă de subsuori și-l aruncă la câțiva pași. Uj Hoțul căzu cu fața în iarbă. Înainte de a apuca să se ridice, Antos se duse la el și-l izbi de câteva ori cu picioarele în coaste.

— Potaie ! Să nu te mai prind că te legi de oameni, că-ți sucesc gîtul, auzi ? Îți sucesc gîtul !

Rămaseră mirați cu toții, însă cel mai mult se miră Matahala.

— Ia te uită ce dă din el !... Ia te uită... Mutu-ligă !...

Antos îi aruncă o privire cruntă. Matahala se trase în cort. Tinerii se apucară iarăși să cînte. Însă acum cîntecele erau întocmai ca niște păsări cu aripile ciumpăvite, abia se țirau. Dar cîntecele, chiar așa schiloade cum erau cîntate, rămîneau totuși cîntece.

Liniște era în cer și liniște era și pe pămînt.

*Cîntă, omule, cît ești viu, cîntă,
Nu te gîndi nici o clipă la moarte,
Moartea e departe, departe,
Cîntă, omule, cît ești viu, cîntă.*

Văzduhul începu să tremure. Peste câteva clipe se apucă să vuiască. Șătrarii acoperiră focurile cu nisip. Acoperite, focurile muriră. O dată cu focurile muriră și cîntecele. Și o dată cu cîntecele muri parcă ceva și în inima fiecărui om care se afla acolo, în mijlocul pustietății.

Un pîlc de avioane de bombardament se apropie și trecu repede chiar pe deasupra hrubelor și a corturilor întinse de curînd. Avioanele nu se mai văzură, însă văzduhul vui vreme îndelungată și înainte ca vuietele să se stingă se auziră explozii puternice. Era ca și cum s-ar fi dărîmat cerul întreg asupra pămîntului. Dar cerul — spre care mulți se uitau — rămînea neclintit.

Lisandra ieși din cort, urcă fără grabă povîrnișul

și se pierdu în străveziul nopții, dincolo de el. Goșu se uită lung după ea... se uită... se uită până n-o mai văzu. Șatra îl privea și se aștepta să pună mîna pe harapnic, să-i ia urma, s-o ajungă și s-o aducă înapoi lovind-o și tîrînd-o de coade. Și într-adevăr, Goșu se sculă în picioare, dar nu pentru a se duce după Lisandra. Făcu numai cîțiva pași și se așeză lîngă focul stins și el și acoperit cu nisip al lui Antos. Acum avioanele, întorcîndu-se din misiune, zguduiau iarăși văzduhul frămîntîndu-l și fărîmîndu-l cu elicele. Goșu întinse mîna și zise :

— Antos, știi că tu mai ai ceva tutun, *tutun adevărat*. Ești singurul din șatră care ai mai păstrat ceva tutun adevărat pe fundul pungii tale. Dă-mi cîteva fire să trag măcar un fum de tutun... un fum de tutun adevărat.

— Dă-i, fiule, dă-i, spuse Oarba care stătea stîrcită în umbră, lîngă cort. Dă-i negreșit, pentru că azi *pentru Goșu* e o zi mare... O zi mare, fiule...

Avioanele trecură iarăși în stol pe deasupra hrubelor și a corturilor. Se depărtară. Zgomotele se stinseră. Văzduhul amuți cu totul. Antos spuse :

— Dă-mi pipa, Goșule, am să ți-o umplu cu tutun, cu tutun adevărat...

Goșu îi întinse pipa. Antos o luă și i-o umplu cu tutun. Goșu scăpără cu amnarul. Se aprinse o scamă de iască. Cu măruntul sîmbure de foc Goșu își aprinse luleaua. Un miros puternic de tutun — de tutun adevărat — începu să plutească lin în jurul corturilor și printre corturi. Șătrarii întindeau gîtul și sorbeau cu nesaț aerul care mirosea din ce în ce mai mult a tutun, a tutun adevărat... a tutun adevărat...

Nu trecu mult și Lisandra se arătă pe creastă și apoi pogorî povîrnișul pe lîngă hrube. Ajunsă lîngă cortul lui Goșu, care pe jumătate era și al ei, se opri

și cu cea mai liniștită voce din lume îi spuse bărbatului :

— Goșule, l-ai omorât pe Ariston. Nu credeam că tu vei avea curajul să-l omori pe Ariston, dar l-ai omorât... l-ai omorât... Și încă cu cuțitul...

Goșu parcă nu se sinchisi de spusele Lisandrei, trase câteva fumuri de tutun și abia după aceea răspunse :

— L-am omorât acum, către seară. Mă plimbam printre mușuroaie. Mersesem spre răsărit, mersesem, și tocmai când mă gândeam să mă-ntorc, am dat peste Ariston. Sta lungit pe iarbă. Când m-a văzut s-a ridicat în picioare și mi-a spus : „Goșule, nu mai pot îndura. Mi-ai spart ochiul, m-ai lăsat chior și eu încă nu ți-am plătit, încă nu m-am răzbunat. Hai să ne batem acum, aici. *Să ne batem pînă moare unul din noi*“. „Să ne batem“, i-am spus. Și ne-am bătut. Nu prea mult, dar ne-am bătut. Ariston era fără vlagă. Parcă bolise timp îndelungat. Mă jucam cu el și-l înțepam ușor, nu ca să-l omor, ci numai așa, să-l întărit. Parcă își ieșise din minți. Nici nu mai știa ce face. Sărea când pe un picior, când pe altul și, deodată, tocmai când mă așteptam mai puțin, s-a repezit în cuțitul meu. N-am putut să-l feresc la timp și n-am mai avut ce face. A căzut. Și pentru că tot intrase cuțitul în el, i l-am înfipt mai adînc, în piept, ca să nu se chinuie. *Am înțeles că voia cu orice chip să moară și l-am ajutat să moară*. Dacă eu aș fi voit să mor, Ariston m-ar fi ajutat. La urma urmelor, era băiat bun, ba chiar tare bun ! Tare bun ! Și grozav de rău îmi pare că l-am omorât ! Dar dacă el a vrut... dacă el a vrut...

Antos, pe care acum șatra, sau ceea ce mai rămăsese din șatră, începuse să-l considere mai-mare, lăsă buza.

— Băiat bun ! Băiat tare bun ! Dacă era atît de

bun cum spui, de ce l-ai omorât ? Chiar dacă el voia să moară, puteai să nu-l omori.

— Știi bine, zise Goșu, știi bine... Lisandra... Dacă n-ar fi fost la mijloc Lisandra, n-aș fi avut nimic cu Ariston. Dar eu i-am spus-o lui Ariston, și nu numai o dată, i-am spus-o limpede că dacă se mai ține scai de Lisandra îl omor. Se lăuda că o să mă omoare el pe mine, dar pînă la urmă l-am omorât eu pe el. Aproape fără nici o osteneală l-am omorât. Și trebuie să fiu drept : poate că totuși nu-l omoram, dacă el nu-mi cerea să-l omor. Dar el mi-a cerut să-l omor. Și dacă mi-a cerut să-l omor, l-am omorât. Era la mijloc povestea cu Lisandra... L-am omorât fără osteneală...

— L-ai omorât fără osteneală ! zise Lisandra. Cum să nu-l omori ? Se bolnăvise. Mîncase prea multă carne de cîrțiță și se bolnăvise. Nu mai avea pic de putere în el. Pic de putere nu mai avea în el...

Antos grăi :

— Să mergem să-l aducem aici. Dar cum să-l aducem ? Mortul, ca orice mort, e greu.

— Goșu l-a omorât, zise Linsadra, Goșu să-l ia la spinare și să-l aducă pînă aici... Goșu, nu altcineva... Goșu !

Vestea că Goșu l-a omorât pe Ariston se răspîndi ca fulgerul. Oamenii se adunară în fața cortului lui Goșu. Ucigașul nu se sinchisi. Rămase mai departe așezat turcește pe iarbă și continuă să fumeze tutun, tutun adevărat. Tutunul cu care Antos îi umpluse pipa era grozav de bun. Avea un miros dulce, de tutun de Macedonia, cum el nu mai fumase de multă vreme. Fumul avea o aromă ciudată, nemaipomenit de plăcută, ușor adormitoare.

Prin pînza subțire de fum care plutea în jurul lui Goșu se auzi un bîzîit ușor. Șatra tresări. Apăreau iarăși pe lîngă corturile șatrei și chiar în corturile șa-

trei muștele mari, grase și verzi și muștele mari, grase și galbene, care pieriseră o dată cu venirea frigului, *muștele de război*. Șatra tresări și se înfioră. În timpul lungii și asprei ierni care trecuse, muriseră toate vitele șatrei — de frig și de foame — și tot de frig și de foame muriseră mai mult de jumătate din oamenii șatrei. Iar muștele de război, muștele grase care răspîndeau în jurul lor un miros atât de urît, atât de respingător trăiseră, supraviețuiseră. Acum reînviaseră și dădeau asaltul asupra oamenilor șatrei. De acum înainte aveau să-l dea mereu și mereu, mereu și mereu...

Peste bîzîntul ușor al *muștelor de război* veni, și cu totul pe neașteptate la acest ceas de seară, geamătul tunurilor. Geamătul venea dinspre răsărit, ca un val uriaș, ca un val uriaș și nevăzut a cărui rostogolire nu se afla pe lume putere s-o oprească. Și tot ca un val uriaș și nevăzut se rostogolea peste nesfîrșirile pustii, peste hrube și peste corturi, geamătul tunurilor dinspre miazănoapte.

— Să mergem să-l aducem pe Ariston, spuse careva din întinericul subțire al serii.

— Să mergem... Să mergem...

Lisandra o luă înainte, să arate drumul. În urmă-i se încîrdui aproape întreaga șatră. Goșu, îmbătrînit parcă dintr-o dată, mergea abia tîrșindu-și picioarele, cu capul în jos. Pe lîngă Goșu călca tot atît de abătut cîinele Rob. Ceilalți cîini trecură înainte oamenilor. Acum alergau, se întorceau pe lîngă oameni, alergau din nou, însă păstrau cu toții aceeași cale, calea ce ducea drept spre locul unde fusese omorît Ariston. Cînd se apropiară de trupul mortului, cîinii, ațîțați de mirosul de mort, se năpustiră spre locul crimei, unde, încăierîndu-se între ei, începură să lingă sîngele risipit pe pămîntul nisipos, plin de mușuroaie.

Rob se smuci dintre oameni, sări înainte, ajunse la mort, îl mirosi și îi linse cu gingășie obrazul.

Pe cînd Ariston trăia, cîinele Rob se ducea deseori la el. Ariston îl primea cu prietenie, îl scărpină între urechi și-i săruta botul. Acum Ariston era mort, iar cîinele, care știa ce este viața, dar știa și ce este moartea, înălță capul spre cer și urlă iarăși prelung, a pustiu și a moarte. Pustiul era în jurul lor, al tuturor, iar moartea era și ea pe aproape. Îl răpise pe Ariston și poate, acum, aștepta să mai răpească pe careva...

Lisandra se uită la oamenii oacheși care erau cuprinși cu toții de tăcere, se uită la cîinii care acum se potoliseră și lingeau sîngele închegat, se uită la trupul nemaipomenit de frumos al mortului și se uită și la Goșu. Zise încet, încet de tot, de parcă ar fi șoptit arzătoare cuvinte de iubire :

— Tu l-ai omorît tu să-l duci la spinare, Goșule, tu să-l duci în spinare pînă la corturi, Goșule. Cum ai avut putere să-l omori, tot așa acum trebuie să ai putere să-l duci la spinare pînă la corturi, Goșule.

— Am să-l duc, zise simplu Goșu. Am să-l duc la spinare pînă la corturi... Pentru că... Pentru că, dacă l-am omorît, l-am omorît și gata. Acum, că l-am omorît, o să-l duc...

Șătrarii se dădură la o parte, făcîndu-i loc. Goșu ieși în față, ajunse lîngă mort și-i aruncă o privire. Mortul, lungit pe pămîntul pietros și nisipos, se odihnea parcă, cu ochii deschiși și sticloși spre cer. Barba-i neagră și încîlcită și pletele lungi, negre și lucioase și ele, făceau ca înfățișarea lui să fie de o rară frumusețe și în același timp de o și mai rară bărbăție. Fascinat parcă, Goșu se uita la mort, și cu cît se uita la el, cu atît s-ar mai fi uitat. Ariston fusese un bărbat tînăr. Și el, Goșu, îi omorîse tinerețea. Ariston fusese un bărbat frumos. Și el, Goșu, îi omorîse tinerețea și frumusețea. El, Goșu, îl omorîse pe

Ariston... îl omorîse pe Ariston... îl omorîse pe Ariston... Acum, dacă ar putea, i-ar da îndărăt lui Ariston viața pe care i-o luase, tinerețea pe care i-o ucisese cu cuțitul. Dar unde era cuțitul cu care îi ridicase lui Ariston sufletul? A, da... Era la Lisandra... O să i-l ceară mai pe urmă. Când mai pe urmă? Auzi glasul limpede și mios al Lisandrei:

— Hai, Goșule, ia-l la spinare, Goșule, nu te mai codi, Goșule. Ia-l la spinare, și du-l pînă la corturi, Goșule...

Ferindu-se să nu se umple de sînge, Goșu îngenuncha lîngă mort, îl trase lîngă el, îl întoarse, îl luă la spinare și, icnind, se ridică.

Mortul era greu, era mult mai greu decît își închipuise Goșu că ar putea să fie, iar drumul de întoarcere i se păru lung, lung de tot, nesfîrșit de lung. Tunurile gemeau spre răsărit și acum gemeau și către miazănoapte. Șatra parcă nu le-ar fi auzit. Mergea încet după Goșu și după Ariston. Șatra mergea încet după cei doi, de parcă amîndoi ar fi fost morți. Goșu însă era viu, mergea încet, dar mergea pe picioarele lui, iar Ariston era mort și o mare parte din sîngele care îi clocotise în vine cu puțin mai înainte i se scursese în pămîntul nisipos. Ariston era mort și se întorcea la corturi purtat la spinare de Goșu, adică tocmai de omul care îl omorîse. Acum Ariston nu mai era Ariston. Acum Ariston era mortul șatrei și, dacă era mortul șatrei, șatra avea să hotărăscă unde va fi el îngropat, cum va fi el îngropat și cînd anume.

Tunurile gemeau și parcă acum gemeau în toate cele patru colțuri ale lumii.

Alimut zise:

— Ariston nu mai aude tunurile. Acum Ariston nu mai aude nimic, dar nimic, nimic... După ce moare omul nu mai spune nimic și nu mai aude nimic.

Către Antos, fratele lui mai mare, vorbise. Dar acesta nu se osteni să-i răspundă. De fapt, Antos îl disprețuia. Him bașa îl iubise prea mult. Him bașa îl iubise prea mult pe Alimut, și de la venirea pe lume a lui Alimut, pe ei, ceilalți patru, nu-i mai lua în seamă, nu ținea secealea de ei, era ca și cum ei n-ar fi existat.

Cîinele Rob se ținea după Goșu, care era viu, și după Ariston, care era mort, și pe care-l ducea la spinare Goșu, și mirosea și lungea picioarele mortului... numai picioarele mortului... numai picioarele mortului...

Goșu gîfîia.

— Hai, Goșule, ține-te bine, Goșule... Tu l-ai omorît pe Ariston, tu să-l duci la spinare, Goșule...

Îndoit, purtînd pe spate trupul mort și greu al lui Ariston și înjurînd printre dinți, Goșu abia se tîra.

În apropierea corturilor două mogîldețe așteptau falnicul alai. Una era voinică, grasă și înaltă, cea de-a doua, mărunțică și pirpirie. Rob se rupse de alai, trecu pe lîngă ceilalți cîini ai șatrei și se repezi ca turbat asupra mogîldețelor. Matahalei îi rupse fusta veche de stambă și-i mușcă adînc șoldul. Lui Uj Hotul îi înfipse colții în umăr. Cine știe cît i-ar fi mursecat cîinele Rob pe amîndoi, dacă muierile șatrei n-ar fi sărit să-i scape cu lovituri de dîrjale.

Ajuns la corturi, lîngă căruțele lungi, cu coviltir, Goșu îngenunche din nou și se despovără. Alții luară trupul greu al lui Ariston și-l duseră pe brațe în cort.

Spre răsărit, acum, tunurile băteau într-una și băteau într-una și către miazănoapte. În corturi nu dormea nimeni. Cîțiva ațipiră, însă de adormit nu izbutiră nici ei să adoarmă.

Văzduhul era înalt și limpede, iar pămîntul era acoperit fie de nisip, fie de vaste întinderi verzi în care iarba abia răsărită era proaspătă și grasă, toc-

mai bună de păscut. Tocmai bună de păscut, dar cine s-o pască? Caii, măgarii și catîrii șatrei muriseră de cu iarnă. Carnea lor fusese mîncată de oamenii flămînzi ai șatrei, oasele lor roase de cîini și pe urmă aruncate pe cîmpurile din jurul povîrnișului cu hrube. Careva propuse :

— Să-l îngropăm chiar astă-seară. Noaptea e caldă și pînă mîine dimineată e mult. Dacă nu-l îngropăm acum, bietul Ariston o să înceapă să miroase urît.

— Toți morții, dacă nu sînt îngropați la timp, încep să miroase urît.

— Nu, zise Lisandra, nu se poate, eu mă împotrivesc. Eu zic să-l îngropăm pe Ariston mîine dimineată, după ce-o răsări soarele. Trebuie să-l mai vedem o dată, în lumină, că pe urmă n-o să-l mai vedem nici unul din noi, niciodată.

Oarba își dădu cu părerea :

— Omul se cuvine să fie îngropat mîine dimineată, pe lumină, nu acum noaptea, pe întuneric. Pe întuneric se îngroapă numai tîlharii.

Cîțiva rîseră, iar unul dintre aceștia zise :

— Pentru tine, maică Sina, ziua e tot una cu noaptea și noaptea e tot una cu ziua, pentru că tu nu mai vezi nimic. Și dacă nu mai vezi, nu mai vezi !

— Dar de unde știi tu ce văd sau ce nu văd eu ?

— Oarba are dreptate. Nu putem ști. Și dacă nu putem ști ar fi mai bine să nu mai vorbim.

Văzînd cîteva fete prin apropiere, Lisandra le spuse :

— Aș vrea să veniți mîine dimineată cu mine pe cîmp să mă ajutați să culeg viorele. Au răsărit viorelele și mi-ar place să acopăr trupul lui Ariston cu viorele...

Fetele îi întorseră spatele, nu-i răspunseră. Una bondoacă i-o zise de la obraz :

— De ce să culegem viorele pentru Ariston al

tău ? Cît a trăit, Ariston nici nu s-a uitat la noi. A trăit cu tine, muiere măritată. Culege-i tu viorele. Culege-i cîte vrei. Culege-i cîmpul întreg dacă poți... Dar n-o să poți... N-o să poți... Sîc !

Către ziuă tunurile tăcură un timp. Însă după ce răsări soarele, se apucară iarăși să geamă, tot mai tare parcă, și tot mai aproape.

Flăcări șatrei îi săpară lui Ariston o groapă adîncă în pămîntul moale, văros. Îl întinseră, așa îmbrăcat și plin de sînge cum era, pe fundul gropii. Lisandra îi acoperi obrazul și pieptul cu flori și apoi împinseră peste el bulgări și pietre.

— Să-ți fie somnul lin, Aristoane !

— Să-ți fie țărîna ușoară, Aristoane !

Goșu tăcu. Privi la tot ce se petrecea cu trupul mort al lui Ariston, dar de vorbit nu vorbi nimic, nu scoase din gură nici un cuvînt. Se întoarse la cort cu Lisandra. Cînd rămaseră singuri o întrebă :

— Parcă aveai un cuțit... Cuțitul acela cu care eu... Acolo... Cînd l-am întîlnit pe Ariston... Cuțitul acela parcă rămăsese la tine...

— Nu te mai milogi degeaba, Goșule. Cuțitul acela e la mine, și-o să rămîna la mine... O să-mi trebuiască...

— Să mă omori pe mine ?

— Pe tine... pe mine... O să văd eu... O să mă hotărăsc eu.

Tunurile gemeau spre răsărit și gemeau și către miazănoapte. Erau încă departe, departe și avea să mai treacă timp pînă cînd războiul avea să ajungă aici, lîngă hrube și lîngă corturi.

Avea să mai treacă timp ?

Poate nu mai avea să treacă timp.

Poate tocmai sosise timpul...

Cu totul pe neașteptate, văzduhul țîui. Trei avioane sprintene, negre, veneau șuierînd și la mică înălțime

dinspre răsărit. Trecură ca vîntul pe deasupra hru-
belor și pe deasupra corturilor abia întinse ale șatrei.
Îndată după ele țîșniră parcă din chiar inima văzdu-
hului alte trei avioane. Acestea erau albe ca făina și
nu încăpea îndoială că le fugăreau pe cele dinții.

În văzduh tocară niște mitraliere și îndată le răs-
punseră, tot tocînd, mitraliere cu altfel de sunet.

Avioanele negre începură să ia înălțime, făcură un
viraj strîns și se întoarseră. Cele albe nu le dădură
răgaz. Se ridicară aproape vertical și deschiseră focul
sub pîntecele lor ușor bombate. Unul din cele trei
avioane negre se clătină, se apucă să se legene în aer
de parcă ar fi fost beat și se prăbuși la numai cîteva
sute de pași de îngrămădirea de corturi. Căzu, izbi pă-
mîntul, se sfărîmă, însă de luat foc nu luă. Avioanele
albe se îndepărtară, vesele parcă, spre răsărit, cele
două, negre, către apus.

Oamenii, care în timpul scurt în care se petrecu-
seră toate acestea rămăseseră vrăjiți parcă, cu privi-
rile spre cer, văzură că acum *războiul a ajuns și la*
ei, lîngă grotele în care iernaseră, lîngă corturile pe
care abia le întinseseră, peste iarba grasă și deasă
adusă în dar de soare, de pămîntul mustos și de pri-
măvară. Nimeni nu dădu nici o poruncă, pentru că
de la moartea lui Him bașa în șatră nimeni nu as-
culta de nimeni, dar acum se auziră strigînd cu toții
aceleași cuvinte :

— Acolo... Acolo sub sfărîmături se află un om...

— Poate se află doi...

Alergară... Alergară... Ajunseră...

Avionul de vînațoare, care cu numai cîteva minute
în urmă era atît de suplu, atît de sprinten și atît de
frumos în văzduh, devenise, prin simpla lui ciocnire
cu pămîntul, o grămadă informă. Rareori se întîm-
plă ca un avion care se prăbușește și se lovește de
pămînt să nu ia foc și să nu facă explozie. Cazurile

de acest fel sînt socotite adevărate minuni. Acum, în fața oamenilor oacheși se petrecuse o asemenea minune.

— Hai, zise blajin Antos, hai să scormonim printre sfărîmături, poate se află niscaiva oameni care să aibe nevoie de ajutorul nostru.

Căutară. Nici nu căutară prea mult. Pilotul — un băiețandru de nici douăzeci de ani, — zăcea, mort ori poate leșinat, printre sfărîmături. Îl traseră afară cu băgare de seamă, să nu-l vateme, și-l întinseră pe iarbă. Purta haine de preț, și trei sau patru decorații lucitoare erau prinse de haină.

Bărbații se traseră mai deoparte. Pilotul avea fața bălană și părul blond, aproape auriu. Oarba se apropie de el și se apucă să-l pipăie.

— E viu, zise, e viu și s-ar putea să nu aibe o vătămătură prea mare... dar... *să vedem... să vedem mai departe.*

Ajunse la picioare. Spuse cu mîhnire :

— Și-a frînt picioarele... Între glezne și genunchi... Cam pe la jumătate... Trebuie dus la corturi, cu băgare de seamă... cu cea mai mare băgare de seamă.

Îl întinseră pe-o spărtură de aripă. Tînarul era cald, respira și avea fața grozav de chinuită. La corturi puseră targa improvizată pe iarbă.

— Și acum, întrebă Antos, acum ce facem cu el ?

— Să-l lăsați în seama noastră, răspunse Oarba, și-o să-l îngrijim.

Aduseră apă rece de la izvor, îl descheiară la piept și-l udară. Băiețandru se trezi și începu să geamă înfundat și să se strîmbe. Abia după ce gemu de cîteva ori clipi des din ochi și luă seama că se află *între niște corturi și între niște oameni oacheși.* Atunci, aproape fulgerător, ochii i se umplură întîi de mirare și numai decît i se umplură și de spaimă. Începu să se agite. Oasele frînte ori numai crăpate îl

durură. Se schimonosi și mai tare, și se apucă să bolborosească într-o limbă pe care nici unul din oamenii oacheși nu o cunoștea. Pilotul vorbi multă vreme singur, cu plîns, cu sughițuri și cu spaimă, cu foarte multă spaimă. Știa că vorbele lui rămîneau neînțelese de oamenii oacheși, el totuși vorbea mai departe, pentru că simțea o nevoie adîncă să vorbească... să cîștige timp... să vorbească...

Pînă la urmă, oamenii oacheși înțeleseră totuși ceva și anume că pe băiatul căzut din văzduh îl cheamă Arne și că el se teme să nu fie chinuit ori chiar ucis, în acest ținut pustiu, între aceste corturi ciudate. Ca să facă să-i piară spaima, oamenii oacheși rîseră cu hohote și dădură semne de prietenie. Omul se mai liniști puțin, însă frica nu-i pieri din ochi. Hohotele de rîs le luă drept batjocură tînărul pilot, iar semnele de prietenie le înțelese pe dos. O femeie, care cu numai cîteva zile înainte născuse, zise :

- Lăsați-mă pe mine, să încerc să scot frica din el.
- Ce-ai să faci ?
- Nu mare lucru... O să vedeți...

Se apropie de tînărul întins pe targă, se descheie la piept și își scoase la vedere sîinii mari, arămii și pietroși, cu sfîrcuri roșii. Sfîrcul unei țîțe îl vîrî între buzele copilului — era un băiat negricios, cu ochii neobișnuit de mari și neobișnuit de negri — care se apucă îndată să sugă cu lăcomie. Sfîrcul celeilalte țîțe îl arătă pilotului.

— N-avem nimic cu tine, n-o să te omorîm, n-o să-ți facem nici un rău... nici un rău...

Pilotului tot nu-i trecea frica. Muierea cu sîni mari își dete copilul alteia care se tot învîrtea pe lîngă ea, rugînd-o să-l țină cîteva clipe, se așeză lîngă targă și își puse mîna ei aspră, neagră și noduroasă pe fruntea albă a necunoscutului. Spuse :

— Nu arde, nu l-au apucat încă fierbințelile.

Acum tînărul îi surîse cu un surîs larg. Muiera băgă de seamă că avea în gură dinți de aur, *numai dinți de aur*. Și deodată se cutremură. Tînărul începu să plîngă.

— L-or fi durînd picioarele rupte, spuse Skander.

Oarba, care nu se depărtase de băiatul căzut din cer, murmură :

— L-or fi durînd și picioarele, dar plînsul lui are ca izvor rușinea. A plecat de-acasă să ducă în lume moartea și prăpădul și să omoare oameni, și acum el a încăput pe mîna unor oameni necunoscuți, niște oameni săraci și necăjiți ca noi. Și noi — noi toți — în loc să ne repezim asupra lui, să-l jefuim de haine, nu știm ce să-i mai facem să-i intrăm în voie.

Oamenii tăcură. Tînărul necunoscut plînsese mai departe. Plînsese... Plînsese...

Uj Hoțul zise rînjind :

— Dar cine ți-a spus ție, Oarbo, că noi vrem să-i intrăm în voie și că n-o să-l jefuim ? A ? Cine ți-a spus ?

Oarba tăcu, însă Skander îl și luă de chică. Îl săltă în sus, îl legănă cîteva clipe și-l aruncă ceva mai departe, în iarbă.

— Tu, Uj Hoțule, tu să nu vorbești așa cu mama, că te zdrobesc.

Uj Hoțul se ridică, plecă, se întoarse cu fața spre cort :

— Ai să mi-o plătești, Skander, ai să mi-o plătești cu vîrf și-ndesat... Cu vîrf și-ndesat ai să mi-o plătești, Skander...

— Bine, bine, am să ți-o plătesc, îi răspunse acesta. Cînd vrei tu și cum vrei tu...

Al doilea fiu al lui Him bașa își arătase puterea, însă acum șatra nu se mai mirase.

Matahala se uitase tot timpul la pilotul cu păr de aur și cu obrazul alb ca laptele și se vedea cât de colo că-i lasă gura apă. Ah !... ce l-ar mai fi iubit !... Ce l-ar mai fi giugiulit. Se întoarse către bărbații șatrei care se aflau acolo :

— Dați-mi-l mie în grijă pe pușorul ăsta pînă mîine dimineată, numai pînă mîine dimineată.

Skander îl privi pe Antos și-l întrebă :

— Frate, îi răspunzi tu, ori mă lași să-i răspund eu ?

— Răspunde-i tu.

— Să nu te atingi de om — îi spuse Skander nevastei lui Uj Hoțul — nici tu, nici bărbatu-tău să nu vă atingeți de omul ăsta !

Matahala se repezi la Skander. Toți se așteptau să-l lovească, să-l zgîrie, să încerce să-i scoată ochii. Matahala însă se opri lîngă Skander, întinse gîtul și-i șopti la ureche :

— Tu n-ai băgat de seamă ? *Are dinți de aur...* Gura lui e plină de dînți... Și toți dinții lui sînt de aur... *Are dinți de aur ! de aur...*

— Omul căzut din cer are dinți de aur. E adevărat. Dar voi să nu vă legați de el. Mai pot veni și alții, cu dinți de aur sau fără dinți de aur, să-l caute. Trebuie să-l găsească, *viu sau mort, însă cu toți dinții în gură*. Ai înțeles ? Cu toți dinții în gură.

Matahala se depărtă de Skander, se întoarse și spuse :

— Putere ai multă, Skander, dar judecată puțină. Pe tînărul cu dinți de aur n-o să vină nimeni să-l caute. Acum e război, și la război cine cade, căzut rămîne.

Oamenii oacheși trecură prin fața pilotului și se uitară îndelung la el. Unii îi rîvniră încălțăminte. Altor le plăcu straietele bine croite și aproape noi pe care le purta. Cei mai mulți însă voiau să-i ia ceasul de la mîină, care sclipea, și care era și el tot ca dinții

din gură, de aur. Cîțiva abia se stăpîniră să nu se re-peadă să-i smulgă decorațiile de pe piept.

Dar cum să-i iei încălțăminte, hainele, ceasul, decorațiile ? Tînarul căzuse din cer, mașina cu care zburase se prăbușise, se izbise de pămînt, se sfărîmase, iar el, el nu murise, ci se alesese doar cu picioarele frînte. Picioarele însă erau picioare ! Acolo unde se frînseseră se puteau lipi la loc și, la nevoie, ele puteau fi tăiate și înlocuite cu picioare de lemn sau de metal.

Ținură sfat : să-i pună picioarele în scînduri și să i le salveze, sau să-l lase în grija soartei ? Găsiră c-ar fi mai bine pentru ei — dacă în împrejurările în care trăiau mai avea rost să fie rostit cuvîntul *bine* — să-l lase în grija soartei. Îi vor da și lui să mănînce din ceea ce mîncau și ei, îi vor potoli setea cu apă de la izvor și încolo... încolo nici nu se vor atinge de el. Îi va veni să facă treaba mică, să facă în pantaloni. Și în aceiași pantaloni să-și facă și treaba mare. Nu ei îl trimiseseră la război și nu ei îl chemaseră să cadă din cer tocmai aci, în apropierea șatrei...

Ziua trecu. Veni seara. Șatra mîncă ciorbă de cîrțiță și friptură de cîrțiță, și aștepta să cadă întunericul ca să se culce și să adoarmă. Tunurile gemeau spre răsărit și spre miazănoapte, aproape, tot mai tare și tot mai aproape... Tot mai aproape.

Lisandra ieși din cort și plecă spre cortul sub care fusese adăpostit băiatul care căzuse din cer. Goșu se uită după ea, însă de spus nu spuse nimic. Cîteva fete îi luară urma. Lisandra se așezase jos, lîngă pilot. Îi umbla prin buzunare și tot ce găsea puneă alături, pe iarbă. Găsi două chibrituri plic, două cutii cu țigări, două pachete de ciocolată și un portofel cu un act de identitate și cu două fotografii. Mai

găsi un creion, un carnet cu notițe și cinci hîrtii verzi, pe care, privindu-le cu atenție, pricepu că sînt bancnote, bani buni de cumpărat hrană, straie, papuci. Scoase o țigară, i-o întinse, i-o aprinse. Pilotul începu să tragă repede fumul în piept. Era limpede că fumul îi place și-i alină chinurile. Fumă țigarea pînă la capăt și nu azvîrli chiștocul decît după ce acesta îi arse buzele. Făcu semn că mai vrea o țigară și Lisandra îi împlini dorința îndată.

Pe cînd pilotul fuma, cu aceeași sete ca la început, Lisandra privi fotografiile și în toate văzu aceeași pereche: tînărul care acum zăcea sub cort și lîngă el, strînsă, lipită aproape, o fetișcană frumoasă, blondă. Își aduse aminte de Ariston și își aduse aminte și de ea, cum fusese pînă ieri sau pînă alaltăieri, cînd Ariston — Ariston al ei fără de care nu mai avea nici un rost să trăiască — căzuse în cuțitul lui Goșu. Fericirea ei murise o dată cu moartea lui Ariston. Fericirea fetei blonde avea și ea să moară o dată cu moartea tînărului care acum se uita la ea, la Lisandra, cu ochii plini de neliniște, plini de spaima morții care putea să fie foarte aproape.

Îl întrebă pe necunoscut :

— Mai vrei o țigară ?

Omul îi făcu semn că nu. Atunci Lisandra desfăcu pachetul de ciocolată și i-l întinse. Pilotul rupse o jumătate și începu s-o mănînce. Cealaltă jumătate o întinse Lisandrei. Femeia nu primi.

— Păstrează-o, păstrează-o pentru mine...

I-o puse la loc, în buzunar. Tot așa făcu și cu țigările și cu toate celelalte mărunțișuri. Îi dădu să bea apă dintr-o cană mare, de pămînt ars.

— Am să viu să te văd mîine dimineață.

Plecă. Skander și Antos chemară toată șatra.

— Blebe e pe-aici ?

— Da, nene Skander, sînt aici.

— În cortul vostru a fost adăpostit noaptea asta băiatul căzut din cer. Aveți grijă să nu i se întîmple nimic. Ce-o să facem mai departe cu el, o să vedem mîine... O să hotărîm mîine.

Oamenii oacheși se risipiră, se apucară să mănînce, care nu mîncaseră îndeajuns, iar ceilalți se culcară. Se culcă și Blebe de-a curmezișul, chiar la intrarea în cort.

Tunurile băteau din ce în ce mai tare, din ce în ce mai aproape. Oamenii oacheși se obișnuiseră cu tunetul tunurilor. Ziua era ca și cum nu le-ar fi auzit, iar noaptea tunurile nu-i împiedicau de loc să doarmă. Stelele luminară noaptea și făcură ca întunericul să devină străveziu, iar pe la miezul nopții, cînd răsări și luna plină, noaptea aproape că nu mai semăna a noapte. Prin crîng răsunară glasuri de păsări. Prin apropiere se auziră greieri. Cîinii șatrei plecaseră după iepuri, în afară de Rob, care se culcase în pragul cortului lui Him bașa.

În cort se afla Oarba și Alimut. Băiatul, care aproape toată ziua căutase cîrțițe, ostenit și pe jumătate flămînd, adormise. Oarba se culcase și ea, însă somnul o ocolea. Rogojina întinsă pe pămînt era rece și tot rece era și pătura cu care se învelise. Îi era frig și frigul o împiedica să doarmă. Era vinovat frigul ? Nu, nu frigul era vinovat și nici primăvara care anul acesta venise atît de tîrziu și însoțită de atîtea ciudățenii. De vină că-i era frig, ea singură era, ea, sau mai curînd bătrînețea ei. Altădată... He-he... Altădată... Copiii dormeau duși. Ea nu dormea. Se gîndea tăcută și nemișcată la cîte în lună și-n stele... La cîte-n lună și-n stele. Pe brațul

ei dormea Him. Somn adânc dormea Him. Se trezea și-i șoptea în ureche :

— Hai afară... Hai afară, Sino... Aici ne aud copiii și se trezesc... Mai mare rușinea...

Nu-și puna nimic pe trup. Ieșea în picioarele goale, sălta cămașa și se lungea aproape despuiată în zăpadă. Sub trupul fierbinte zăpada se muia și se topea. Avusese trup de foc... trup de foc, nu de altceva, de foc... Și acum... Acum primăvara era în toi și ea nu adormea și nu dormea de frig... Altădată... De ce omul era o dată copil, o dată tânăr, o dată matur și de o mie de ori bătrîn ? !

Încetă să se mai gândească și întinse urechea. Auzi pași. Pași desculți. Două perechi de picioare desculțe. Numai două perechi de picioare. Trecură pe lângă cort și se depărtară. Pe urmă pașii se opriră. Pe urmă se auzi un început de strigăt repede sugrumat. Pe urmă pașii se auziră iarăși, însă de astă dată fugind spre miazănoapte. Spre miazănoapte de corturi se ridica un singur cort, cortul lui Uj Hoțul și al Matahalei. Clinele Rob, care între timp, răzbit de foame, părăsise șatra și plecase după iepuri sau după cârțițe, se auzi lătrînd. Pe urmă se auzi urlînd a pustiu și a moarte... a pustiu și a moarte... numai a pustiu și numai a moarte.

Mulți se treziră, ieșiră în fața corturilor și se întrebară :

— Ce-o fi fost ?

— Rob nu latră niciodată degeaba.

Skander ieși din cort purtînd în mînă un felinar. Luna lumina din plin și aproape că nici nu mai era nevoie de felinarul aprins. Se îndreptară cu toții spre cortul lui Blebe. Băiatul, culcat de-a curmezișul intrării, dormea dus. Skander călcă peste el,

se aplecă de mijloc și luminează cu felinarul obrazul omului căzut din cer. Acesta dormea înaintea, cu beregata tăiată și cu gura larg deschisă. Skander lăsă și mai jos felinarul, se uită mai bine în gura mortului și spuse :

— Cineva l-a omorât și după aceea i-a scos din gură cu cleștele dinții de aur.

Trecu lumina felinarului peste pieptul mortului.

— I-a furat și decorațiile.

Nimeni nu mai spuse nimic. Se ținură cu toții după Skander, iar Skander mergea întins către cortul lui Uj Hoțul și al Matahalei. Îi căutară și în cort și în afara cortului. Nu-i găsiră.

Restul nopții trecu repede, fără ca somnul să se mai apropie de careva. Veniră zorile și puțin după venirea zorilor sosi dimineața. Acum tunurile gemeau mai tare ca oricând spre răsărit și spre miez-noapte, și păreau a fi tot mai aproape de hrube și de satră... tot mai aproape... tot mai aproape...

Blebe, care se simțea vinovat de uciderea băiatului căzut din cer, încercă terenul cu vârful cazmalei și acolo unde găsi că pământul e mai moale, se opri și spuse :

— Aici... Aici se poate săpa mai cu ușurință o groapă adâncă...

După îngroparea băiatului căzut din cer, oamenii oacheși rămaseră un timp tăcuți. Rămaseră tăcuți și ascultară cu capetele în pământ tunurile. Băteau tot mai tare, tot mai îndârjit și parcă tot mai aproape... tot mai aproape... tot mai aproape...

— Războiul, zise Antos, se apropie tot mai mult războiul...

Skander adăugă :

— Noi ne-am gândit că războiul nu trebuie să ne găsească aici. Tunurile se aud spre răsărit și se aud

și spre mieznoapte. Numai spre miezăzi e tăcere. S-o pornim într-acolo. Dacă vom avea un strop de noroc vom ajunge la marele fluviu. Și dacă, o dată ajunși la fluviu, vom mai avea încă o picătură de noroc, vom trece dincolo de fluviu. Atunci vom putea spune că am scăpat... că am scăpat cu zile din gheara războiului.

Oamenii oacheși tăcură iarăși. Și iarăși se uitară cu ochii în pământ. Apoi Tev ridică întrebarea :

— Când plecăm ?

— Măine în zori. Azi vînam cîrțițe și le frigem bine. Tot astăzi ne adunăm catrafusele și le punem în căruțe. Măine ne trezim în zori, strîngem corturile și plecăm.

Oamenii oacheși iarăși tăcură. Și iarăși se uitară în pământ. De vorbit însă nici unul nu mai vorbi. Plecă fiecare la treburile lui.

Lisandra intră în cort, se găti ca de nuntă, își puse în urechi icușarii de aur pe care îi păstrase, și la gît sălbele ei străvechi făcute din bani de aur și din bani de argint. Așa gătită se duse și se întinse pe mormîntul lui Ariston cu fața în sus. Goșu o întrebă :

— Dar ce vrei să faci tu aici ?

— Nimic. Vreau să mor. Ți-am spus doar că eu fără Ariston nici nu pot să trăiesc și nici nu vreau să trăiesc.

— Dar se apropie soldații. Au să vină aici soldații și au să-și facă rîs de tine.

— De venit s-ar putea să vie, însă n-au să mă găsească în viață. Nu, nu, Goșule, n-au să mă găsească în viață.

— Bine, zise Goșu, bine. Să fie cum zici tu. Dar eu... eu mă gîndeam să uit tot ce-a fost cu Ariston

și să mergem înainte... să trăim înainte, ea și cum pe Ariston nu l-ai fi cunoscut niciodată.

Lisandra rîse, însă de răspuns lui Goșu nu-i mară răspuns nimic.

A doua zi în zori oamenii oacheși își strînseseră corturile și le puseră în căruțe. Trecură cu mic, cu mare prin fața Lisandrei și se înclinară adînc. Lisandra nu-i vedea. Nu-i vedea și nici nu-i auzea. Se uita la cerul albastru ca inul înflorit și la soarele care răsărise vesel și proaspăt.

Pruncii îi puseră în căruțe, la umbră, sub coviltir. Bărbații și femeile se înhămară în locul cailor, măgarilor și catîrilor care muriseră în timpul grelei ierni. Blebe strigă în glumă :

— Hii, cailor, hii !... Hii, măgarilor, hii !... Hii, catîrilor, hi-hi !...

Nimeni nu rîse de proasta glumă a lui Blebe, dar căruțele o porniră agale.

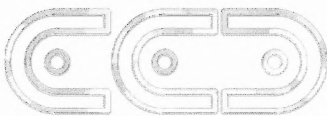
Cînd venise aci șatra lui Him bașa număra peste treizeci de căruțe. Acum plecaseră spre marele fluviu șase căruțe, numai șase căruțe. La a șaptea se înhămaseră de-o parte Alimut, de alta Oarba. Căruța era gata s-o pornească la vale, după celelalte, cînd lîngă Oarbă apăru Kera.

— Mamă, spuse ea, dragă mamă, aici nu e locul tău, aici e locul meu, mamă, dragă mamă...

Trasă de Alimut și de Kera, căruța, care fusese atîta vreme casa lui Him bașa, casa rătăcitoare în care Sina își născuse pe cei cinci fii ai ei, mergea după celelalte. Roțile se afundau adînc în praful drumului. Din cînd în cînd, șirul de căruțe lungi, cu coviltir se oprea. Oamenii oacheși se ștergeau de sudoare, beau apă din vasele lor de lemn, își luau locul la ham și porneau mai departe.

În urma lor tunurile gemeau tot mai tare parcă și păreau a fi tot mai aproape... tot mai aproape... tot mai aproape.

Oarba dibuia drumul și se ținea și ea după căruțe. Din ochii ei neobișnuit de mari și neobișnuit de negri, din ochii ei lipsiți de vedere, picau în țărîna drumului lacrimi mari, fierbinți, pe care nu le vedea decît soarele, care, pe cerul albastru ca inul înflorit, părea tot mai tînăr, tot mai vesel...

Scanare și prelucrare digitală

EM

de

Anonim

și
CAT Graur

Antwerpen
2025

